

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

XIX. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA
ANKARA'DA GÖÇ VE İSKÂN
(1856-1918)

Yunus PUSTU

Doktora Tezi

Ankara, 2020

XIX. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA
ANKARA'DA GÖÇ VE İSKÂN
(1856-1918)

Yunus PUSTU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2020

KABUL VE ONAY

Yunus PUSTU tarafından hazırlanan “XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara’da Göç ve İskân (1856-1918)” başlıklı bu çalışma, 3 Şubat 2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Başkan)

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Danışman)

Prof. Dr. Yunus KOÇ (Üye)

Prof. Dr. Hülya TAŞ (Üye)

Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

8/02/2020
Yunus PUSTU

¹ “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Yunus MUSTU

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın belirlenmesinde ve tamamlanmasında değerli görüş, destek ve teşvikleri ile yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ'ye teşekkürlerimi sunarım. Tez sürecinde ve savunma esnasında verdikleri öneriler ve yaptıkları yönlendirmelerle çalışmanın olgunlaşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Prof. Dr. Yunus KOÇ, Prof. Dr. Hülya TAŞ ve Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT'a minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Araştırma sürecinde daima destek ve yardımlarını gördüğüm Yusuf Turan GÜNAYDIN, Yüksek Kurum Uzmanları Birkan SOYKAN ve Uğur Cenk Deniz İMAMOĞLU'na teşekkür ederim. Tablo ve grafiklerin düzenlenmesinde desteklerini esirgemeyen bilgisayar öğretmeni Murat Ceyhan NAS ve grafik tasarımcı Emine ÇAKIR'a şükranlarımı sunarım. Kaynak temini konusunda sağladığı katkılardan dolayı Arş. Gör. Fatih ÇİL'e minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Çerkeslerin Kafkasya'daki yerleşim alanları ve bazı Çerkes ailelere ulaşmam hususunda Kafkas Araştırma, Kültür ve Dayanışma Vakfı (KAF-DAV) Başkanı Sayın Muhittin ÜNAL'ın ve Sayın Sefer BERZEG'in katkıları olmuştur. Yine Nogay Türkleri Eğitim Kültür ve İşbirliği Derneği Başkanı Sayın Celalettin ERBAY'ın Nogay sahası ile ilgili verdiği bilgilerden yararlanılmıştır. Bunun yanında saha araştırmaları esnasında görüşülen ve çalışmaya katkı sağlayan kaynak kişilerin gösterdiği ilgi de araştırmamızın gelişiminde rol oynamıştır. Necdet SEYFELİ ise Hacettepe (Şükriye) Mahallesi'nde iskân edilen Boşnak ailelere ulaşmamı sağlamıştır. Her birine teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışma esnasında Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Milli Kütüphane ve Türk Kızılayı Arşivindeki görevliler de her türlü kolaylığı sağlamışlardır.

Eğitim hayatım boyunca her türlü fedakârlığı göstermekten çekinmeyen annem Emsal PUSTU'ya, abim Mustafa PUSTU'ya ve babaannem Asiye PUSTU'ya sonsuz minnet borcu taşıdığımı ifade etmek isterim. Yine saha araştırmaları esnasında bana eşlik eden dayım Ali PUSTU'ya ve tez sürecinde gösterdikleri sabır ve anlayıştan dolayı eşim Ayten, oğullarım Ömer Asaf ve Muhammed Yakup'a da minnettarım.

ÖZET

PUSTU, Yunus. *XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara'da Göç ve İskân (1856-1918)*, Doktora Tezi, Ankara, 2020.

XIX. yüzyıldan günümüze kadar yaşanan siyasî gelişmelerle doğru orantılı olarak dünyanın pek çok farklı yerinde olduğu gibi Anadolu coğrafyasında da demografik açıdan önemli hadiselerin meydana geldiği yadsınamaz bir gerçektir. Osmanlı Devleti'nde içe dönük göç olgusu XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren baş göstermiş olsa da, asıl yoğunluğun Kırım Harbi'nin (1856) ardından gerçekleştiği bilinmektedir. 1877-78 Osmanlı Rus Harbi ise göçler konusunda en önemli kırılma noktasıdır. 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra birçok farklı muhacir grubu, kitleler halinde Anadolu'ya göç etmiştir. Balkan Savaşlarının da meydana gelen göç hadiselerinde önemli bir etkisinin olduğu muhakkaktır. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra da -Cumhuriyet devrinde- Anadolu coğrafyasına göçlerin devam ettiği oldukça maruftur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren meydana gelen göçler aralıklarla ve çeşitli yoğunluklarla günümüze kadar süregelmiştir.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayıp günümüze kadar devam eden göç hadiselerinde Anadolu'nun pek çok vilayeti gibi Ankara da önemli bir iskân sahası olmuştur. Bu süreçte Ankara'ya, Kırım ve Kafkaslar'dan Tatar ve Nogaylar; Kafkaslar'dan bunların (Tatar ve Nogay) yanında Karaçay-Malkar, Abaza (Abhaz), Çerkes (Adige) ve Çeçenler; Rumeli'den ise Boşnak ve Arnavutlar'ın yanında Romanya, Kosova, Bulgaristan ve Yunanistan'dan Türkler/Müslümanlar göç etmiştir. Romanya'dan (özellikle de Dobruca'dan) gelen muhacirlerin önemli bir kısmı Kırım kökenli Tatarlardır. Bunun yanında Ankara'ya Rusya'nın Ufa, Kazan ve Kuban vilayetlerinden gelen Tatar ve Nogay muhacirler de iskân olunmuştur. Bu süreçte gelen muhacirler Ankara'da daha çok bugünkü Haymana, Gölbaşı, Polatlı, Balâ, Sincan (Zir), Çubuk, Şereflikoçhisar, Kahramankazan (Murtazaâbâd), Ayaş ve Akyurt kazalarına yerleştirilmiştir. Ankara'nın merkezinde de bir kısım muhacirin iskân edildiği anlaşılmaktadır. Bahsi geçen mahallerde muhacirler için teşkil edilen yerleşim alanlarının önemli bir kısmı mevcut demografik yapılarını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yaşam sahalarından bir kısmının nüfusu oldukça azalsa da hâlen Ankara'da 50'ye yakın muhacir yerleşim alanı varlığını korumaktadır.

Giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmada göçlere neden olan gelişmelere kısaca değinildikten sonra, Ankara'ya muhacir iskânının sebepleri, Ankara'da iskân olunan muhacir grupları, iskân sırasında karşılaşılan sorunlar, muhacirlere yapılan yardımlar ve sağlanan ayrıcalıklar ile muhacir iskânının Ankara'ya etkileri/katkıları arşiv kayıtlarına ve saha araştırmalarına dayalı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ankara, muhacir, iskân, Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes, Karaçay.

ABSTRACT

Pustu, Yunus. *Migration and Resettlement in Ankara from the XIXth to XXth Centuries (1856-1918)*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2020.

Depending on the political developments from the XIXth century, like many places of the world, Anatolia witnessed significant demographic movements. Though internal migration emerged within the Ottoman Empire during the last quarter of the XVIIIth century, the intensity of the migration ocured after the Crimean War (1856). 1877-78 Ottoman-Russian War was a breaking point regarding the migration. After this war, numerous immigrant groups migrated to Anatolia in masses. The Balkan Wars also played role in the migrations. It is also known that, after the Ottoman Empire, the period of Turkish Republic experienced the examples of migrations to Anatolia. The migrations have been going on from the early years of the Turkish Republic till today.

Like many provinces of Anatolia, Ankara was an important center for settlement during the migrations which started in the last part of the XVIIIth century and are still continuing. Accordingly, Tatars and Nogais from Crimea and the Caucasus; Karachay-Malkar, Abkhaz, Circassian and Chechen communities from the Caucasus; Bosnians and Albanians from the Balkans and Rumelia, along with Turkish/Muslims from Romania, Kosovo, Bulgaria, Greece migrated to Ankara. Most of the immigrants from Romania (especially from Dobruja) were Tatars with Crimea origins. In addition to those, Tatars and Nogais from the cities of Ufa, Kazan and Kuban of Russia were settled in Ankara.

The aforementioned immigrants were mostly settled in Haymana, Gölbaşı, Balâ, Sincan (Zir), Çubuk, Şereflikoçhisar, Kahramankazan (Murtazaâbâd), Ayaş and Akyurt districts of Ankara. There are also evidences for the settlement of some immigrants in the center of Ankara. Most of the settlements built for the immigrants conserve their demographic structure and survive today. Although the population of some of these settlements decreased in time, there are still approximately 50 immigrant settlements in Ankara.

In this study, which consists of an introduction and three chapters, the factors bringing about the migration will be evaluated. Then, the reasons of immigrant settlements and the immigrant communities resettled in Ankara, the problems faced during the resettlement, aid and privileges provided to resettled immigrants and the effects and contributions of the immigrants to Ankara will be discussed based on archival sources and field researches.

Key Words: Ankara, immigrant, resettlement, Tatar, Nogais, Bosnians, Circassians, Karachay.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	v
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	vi
ETİK BEYAN.....	vii
TEŞEKKÜR	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xv
TABLolar	xix
HARİTALAR	xxii
PLANLAR	xxiii
FOTOĞRAFLAR.....	xxiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ANKARA'YA YAPILAN GÖÇLER	41
1.1. MUHACİR İSKÂNININ SEBEPLERİ.....	41
1.2. İSKÂNA MÜSAİT ARAZİLERİN TESPİTİ	46
1.3. İSKÂN OLUNAN MUHACİRLERİN GELDİKLERİ MAHALLER	72
1.4. İSKÂN EDİLEN MUHACİR MİKTARI	85
2. BÖLÜM: MUHACİRLERİN İSKÂNI (1856-1918)	97
2.1. TATAR VE NOGAY MUHACİRLERİN İSKÂNI.....	98
2.1.1. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Tatar Yerleşim Alanları	103
2.1.1.1. Ahmetçayırı Köyü.....	103
2.1.1.2. Ahırlıkuyu Köyü	106
2.1.1.3. Ballıkpınar Köyü.....	108
2.1.1.4. Çayraz Köyü	110
2.1.1.5. Eskipolatlı Köyü	111
2.1.1.6. Günelan (Holos) Köyü.....	113
2.1.1.7. Karakaya Köyü	114
2.1.1.8. Karayavşan (Abadan) Köyü.....	115
2.1.1.9. Karakuyu Köyü.....	117

2.1.1.10. Karapınar Köyü.....	118
2.1.1.11. Sakarya (Mecidiye/Tırnaksız) Köyü.....	119
2.1.1.12. Sarıbeyler (Lezgi) Köyü	121
2.1.1.13. Taşpınar (Ahmetpınarı/Hürriyet) Köyü	122
2.1.1.14. Taşpınar Mahallesi.....	124
2.1.1.15. Tatlıkuyu Köyü	125
2.1.1.16. Toydemir Köyü.....	126
2.1.2. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Nogay Köyleri	127
2.1.2.1. Akin Köyü.....	127
2.1.2.2. Cingirli Köyü	128
2.1.2.3. Doğankaya (Abdülgediği) Köyü.....	131
2.1.2.4. Şeker Köyü	132
2.1.2.5. Tatarhöyük (Şedidhöyük) Köyü	133
2.2. ÇERKES MUHACİRLERİN İSKÂNI	134
2.2.1. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Çerkes Köyleri	139
2.2.1.1 Samut (Bozca) Köyü.....	139
2.2.1.2. Kartaltepe Mahallesi	140
2.2.1.3. Dağyaka (Teşrek) Köyü.....	141
2.2.1.4. Hacımuratlı Köyü	145
2.2.1.5. Oltan Köyü.....	149
2.2.1.6. Kutuğun Köyü (Çayyolu Köyü/Çayyolu Mahallesi)	150
2. 3. KARAÇAY-MALKAR MUHACİRLERİN İSKÂNI	151
2.3.1. Günümüz Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Karaçay-Malkar Köyleri.....	151
2.3.1.1. Yağlıpınar Köyü	151
2.4. BOŞNAK MUHACİRLERİN İSKÂNI	155
2.4.1. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Boşnak Köyleri.....	161
2.4.1.1. Fevziye (Soltak/Sortak) Köyü	161
2.4.1.2. Kesikkavak Köyü.....	163
2.4.1.3. Ördekgölü Köyü	165
2.4.1.4. Çimenceğiz Köyü	167
2.4.1.5. Avşar Köyü	168
2.4.1.6. Şükriye (Feyz-i Hamidi/Boşnak Mahallesi) Mahallesi	170

2.5. RUMELİ MUHACİRLERİNİN İSKÂNI	174
2.5.1. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Rumeli Muhacirlerine Ait Köyler	177
2.5.1.1. Abadan Köyü	177
2.5.1.2. Alacaören (Mahmudiye) Köyü	179
2.5.1.3. Çekirdeksiz Köyü	180
2.5.1.4. İkipınar Köyü	181
2.5.1.5. Çalseki Köyü.....	183
2.5.1.6. Kurusarı Köyü.....	185
2.5.1.7. Tuğla Köyü	186
2.6. GİRİT MUHACİRLERİNİN İSKÂNI MESELESİ.....	188
2.7. ANKARA’DA FARKLI MUHACİR GRUPLARININ GÜNÜMÜZDE BİRLİKTE YAŞADIKLARI YERLEŞİM ALANLARI	190
2.7.1. Ahiboz Köyü.....	190
2.7.2. Gökçehöyük (Çerkezhöyük) Köyü	191
2.7.3. Dumlupınar Köyü	193
2.7.4. İkizce Köyü.....	195
2.7.5. Üçpınar Köyü.....	197
2.7.6. İncirlik Köyü (Eski Dutluca (Boşnak Düzü), Dutluca)	199
3. BÖLÜM:ANKARA’YA İSKÂN EDİLEN MUHACİRLERE SAĞLANAN YARDIMLAR, PROBLEMLER VE İSKÂNIN SONUÇLARI	202
3.1. MUHACİRLERE YAPILAN YARDIMLAR	203
3.1.1. Muhacirlerin İskân Alanlarına Sevki	203
3.1.2. Muhacirlere Yapılan İaşe Yardımları	204
3.1.3. Arazi Tahsisi	206
3.1.4. Muhacirlere Yapılan Mesken Yardımları	207
3.1.5. Sağlık Alanındaki Yardımlar	224
3.1.6. Muhacirlere Sağlanan Muafiyetler	224
3.1.7. Diğer Yardımlar	224
3.2. İSKÂNIN MALİ BOYUTU.....	225
3.3. MUHACİRLERİN İSKÂNINDA YAŞANAN SIKINTILAR	233
3.3.1. Kalıcı İskân Öncesinde Meydana Gelen Sıkıntılar	234
3.3.2. Kalıcı İskândan Sonra Yaşanan Sıkıntılar	242

3. 3.2.1. Asayiş Alanında Yaşanan Sıkıntılar	247
3.3.2.2. Sağlık Alanında Yaşanan Sıkıntılar	249
3.4. MUHACİR İSKÂNININ SONUÇLARI.....	251
3.4.1. İskânın Demografik Sonuçları	251
3.4.2. İskânın Siyasî ve Askerî Sonuçları	251
3.4.3. İskânın Ziraî ve Ekonomik Sonuçları	254
3.4.4. İskânın Sosyo-Kültürel Sonuçları	257
3.4.5. İskânın Mimarî Sonuçları	259
SONUÇ	269
KAYNAKÇA	275
EKLER.....	312
ORİJİNALLİK RAPORU.....	340
ETİK KURUL İZNİ MUAFİYET FORMU	342
ÖZ GEÇMİŞ.....	343

KISALTMALAR

A.} MKT.	Sadâret Mektûbî Kalemi
A.} MKT.MHM.	Sadâret Mektûbî Kalemi, Mühimme Kalemi
A.} MKT.MVL.	Sadâret, Meclis-i Vâlâ Evrâkı
A.} MKT.NZD.	Sadâret, Mektubî Kalemi, Nezâret ve Devâir
A.} MKT.NZM.	Sadâret, Nezâret ve Devâir Evrâkı
A.} MKT.UM.	Sadâret, Mektûbî Kalemi, Umûm Vilâyet
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.p.	Adı Geçen Proje
a.g.t.	Adı Geçen Tez
A.Ş.S.	Ankara Şer'yye Sicilleri
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi
BCA.	Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO.	Bâb-ı Âlî Evrâk Odası
BOA.	Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C.DH.	Cevdet Tasnifi, Dâhiliye
çev.	Çeviren
DH.EUM.	Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye
DH.H.	Dâhiliye Nezâreti, Hukuk
DH.İD.	Dâhiliye Nezâreti, İdare
DH.MB.HPS.	Dâhiliye Nezâreti, Hapishaneler Müdüriyeti

DH.MHC.	Dâhiliye Nezâreti, Muhacirîn Riyaseti
DH.MKT.	Dâhiliye Nezâreti, Mektûbî Kalemi
DH.MUİ.	Dâhiliye Nezâreti, Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi
DH.SAİDd.	Dâhiliye Nezâreti, Sicill-i Ahvâl İdare-i Umûmiyesi
DH.SFR.	Dâhiliye Nezâreti, Şifre Kalemi
DH.SN.THR.	Dâhiliye Nezâreti, Sicill-i Nüfus Tahrirât Kalemi
DH.ŞFR.	Dâhiliye Nezâreti, Şifre Kalemi
DH.TMIK.S.	Dâhiliye Nezâreti, Islahat
ed.	Editör
EV.MH.	Evrâk Muhasebe Kalemi
haz.	Hazırlayan
HH.THR.	Hazine-i Hassa, Tahrirât Kalemi
HR.İD.	Hariciye Nezâreti, İdare
HR.İM.	Hariciye Nezâreti, İstanbul Murahhaslığı
HR.TH.	Hariciye Nezâreti, Tahrirât
HRT.	Haritalar
İ. ŞD.	İrâde, Şûrâ-yı Devlet
İ.DFE.	İrâde, Defter-i Hakani
İ.DH.	İrâde, Dâhiliye
İ.HUS.	İrâde, Hususi
İ.ML.	İrâde, Maliye
İ.MMS.	İrâde, Meclis-i Mahsus
İ.MSM.	İrâde, Mesail-i Mühimme

İ.MVL.	İdare, Meclis-i Vâlâ
İ.OM.	İrâde, Orman ve Maden
İDH.	İrâde, Dâhiliye
İÜNK	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
K.A.	Kızılay Arşivi
MAD.d.	Maliyeden Müdevver Defter
MF.MKT.	Maarif Nezâreti, Mektûbî Kalem
MV.	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
MVL.	Meclis-i Vâlâ Riyaseti
NFS.d.	Nüfus Defteri
s.	sayfa
S.	Sayı
SBE.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SD.	Şûrâ-yı Devlet
ss.	Sayfalar
TDK.	Türk Dil Kurumu
TTK.	Türk Tarih Kurumu
VGMA.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Y.PRK.MYD.	Yıldız, Perakende Evrâkı, Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi Marûzâtı
Y.A.Hus.	Yıldız, Sadâret Hususi Marûzâtı Evrâkı
Y.A.RES.	Yıldız, Resmi Marûzât
Y.EE.	Yıldız, Esas Evrâk
Y.EE.KP.	Yıldız, Kamil Paşa Evrâkı

Y.MTV.	Yıldız, Mütenevvi Marûzât
Y.PRK.A.	Yıldız, Sadâret
Y.PRK.ASK.	Yıldız, Askeri Marûzât
Y.PRK.AZJ.	Yıldız, Arzuhal Jurnal
Y.PRK.BŞK.	Yıldız, Başkitabet Dairesi Marûzâtı
Y.PRK.DH.	Yıldız, Dâhiliye Nezâreti Marûzât
Y.PRK.KOM.	Yıldız, Perakende Evrâkı, Komisyonlar Marûzât
Y.PRK.MYD.	Yıldız, Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi
Y.PRK.TNF.	Yıldız, Ticaret ve Nâfia Nezâreti Marûzât
Y.PRK.UM.	Yıldız, Umumî
Y.PRK.ZB.	Yıldız, Zaptiye Nezâreti Marûzât
y.g.	Yapılan Görüşme

TABLOLAR

Tablo-1: Saha Araştırmaları Esnasında Ziyaret Edilen Muhacir Köyleri

Tablo-2: 1877-1929 Yılları Arasında Ankara Sancağının Nüfusu

Tablo-3: Ankara’da Muhacir İskânı ile Görevli Olan Memurlar

Tablo-4: 1892 Senesinde Ankara’nın İç Nahiyesinde İskâna Müsait Araziler

Tablo-5: 1891 Senesinde Haymana Kazasında İskâna Müsait Araziler

Tablo-6: 1891 Senesinde Balâ Kazasında İskâna Müsait Araziler

Tablo-7: 1891 Senesinde Sivrihisar Kazasında İskâna Müsait Araziler

Tablo-8: 1909 Senesinde Ankara’da Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler

Tablo-9: 1909 Senesinde Ankara’nın Merkez Nahiyesinde Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler

Tablo-10: 1909 Senesinde Zir (Sincan) Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Çiftlikler

Tablo-11: 1909 Senesinde Haymana Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler

Tablo-12: 1909 Senesinde Haymana Kazasında Teşkil Edilmesi Düşünülen Köyler

Tablo-13: 1909 Senesinde Sivrihisar Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler

Tablo-14: 1909 Senesinde Balâ Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler

Tablo-15: 1909 Senesinde Mihalicçik Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler

Tablo-16: Nogay Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Tablo-17: Tatar Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Tablo-18: Çerkes Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Tablo-19: Karaçay-Malkar Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Tablo-20: Boşnak Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Tablo-21: Rumeli Muhacirlerinin Geldikleri Yerler

Tablo-22: 1902 Senesi Ortalarında Ankara'ya İskân Edilen Boşnak Muhacir Sayısı ve Geldikleri Yerler

Tablo-23: Ankara'da Bulunan Tatar Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Tablo-24: Ankara'da Bulunan Nogay Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Tablo-25: Ankara'da Bulunan Çerkes Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Tablo-26: Ankara'da Bulunan Karaçay-Malkar Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Tablo-27: Ankara'da Bulunan Boşnak Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Tablo-28: Ankara'da Bulunan Rumeli Muhacir Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Tablo-29: Hatu Anzor(ov), Kaysın Anzor(ov) ve Dohşuko-Noi Karyelerinden Göç Edip Ankara'da İskân Edilecek 33 Hane Çerkes Kabartay Muhacirin Listesi

Tablo-30: Kafkasya'da Teznikosik ve Tversk Oyoblasti İsmindeki Mahallerden Ankara'ya Göç Etmeyi Bekleyen 13 Hanenin Listesi

Tablo-31: Boşnak Muhacirler İçin Ankara'da Teşkil Edilen Köyler ve Bu Köylere Verilen İsimler

Tablo-32: 1901 Senesinde Ankara'nın Merkezinde ve Haymana'da Boşnak Muhacirler İçin İnşası Planlanan Meskenlerin Durumlarını Gösteren Tablo

Tablo-33: 1901 Senesinde Zir (Sincan) Kazasında Boşnak Muhacirler İçin İnşası Planlanan Meskenlerin Durumlarını Gösteren Tablo

Tablo-34: 1901 Senesinde Sivrihisar Kazasında Boşnak Muhacirler İçin İnşası Planlanan Meskenlerin Durumlarını Gösteren Tablo

Tablo-35: 1902 Senesinde Ankara'da Boşnak Muhacirler İçin İnşa Edilen Meskenler

Tablo-36: 1902 Senesinde Boşnak Muhacirlerin İskânı İçin İnşa Edilen Meskenlerin Durumlarını Gösteren Tablo

Tablo-37: 1902 Senesinde Boşnak Muhacirlerin İskânı İçin Talep Edilen Miktarın Harcanacağı Giderler

Tablo-38: 1915 Senesinde Muhacirler İçin Gerçekleştirilen Harcamaların Miktarı

Tablo-39: Ankara'nın Çekirdeksiz Mevkiinde İskân Olunduğu Halde Firar Eden Muhacirlerin Listesi

Tablo-40: Muhacir Kökenli Köylerde Şehit Olanların Listesi

HARİTALAR

Harita-1: İzmit-Ankara Demiryolu Hattı

Harita-2: Sivrihisar Kazasına Bağlı Adahisar'da İskâna Müsait Araziler

Harita-3: Sivrihisar Kazasında Savrukbey'de İskâna Müsait Araziler

Harita-4: Nogay Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Harita-5: Tatar Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Harita-6: Çerkes Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Harita-7: Karaçay-Malkar Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Harita-8: Boşnak Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Harita-9: Rumeli Muhacirlerinin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Harita-10: Boşnak Muhacirlerin İskânı İçin İnşa Edilen Meskenlerin Mevkileri

PLANLAR

Plan-1: Boşnak Muhacirlerin Ankara’da İskânı İçin İnşası Kararlaştırılan Meskenlerin Planları

Plan-2: Ankara’da Dağıstan Muhacirleri İçin Akköprü Emlak-ı Hümâyûnu Dâhilinde Yayla Mevkiinde İnşası Kararlaştırılan Meskenlerin Planları

Plan-3: Çerkeslerin Kullandığı Üç Odalı Meskenlerin Planları

Plan-4: Çerkeslerin Dumlupınar ve Kartaltepe Mahallelerinde Kullandıkları Dört Odalı Meskenleri Planları

Plan-5: Çerkeslerin Kartaltepe Mahallesi’nde Kullandıkları Dört Odalı Meskenlerin Alt Kat Planları

Plan-6: Avşar Köyünde İnşa Edilen Meskenlerin Planları

Plan-7: Tatar ve Nogaylara Özgü Azbar Tarzı Yerleşim Planı

Plan-8: Muhacirler İçin İnşa Edilen “L” Planı Meskenler

Plan-9: Boşnak Muhacirler İçin Kesikkavak Köyünde İnşa Edilen Küme Planlı Meskenler

Plan-10: Boşnak Muhacirler İçin Fevziye Köyünde İnşa Edilen Küme Planlı Meskenler

Plan-11: Yağlıpınar Köyünde Karaçay Muhacirleri İçin İnşa Edilen Mesken Planları

Plan-12: Kurusarı Köyünde Rumeli Muhacirleri İçin İnşa Edilen Meskenlerin Planları

Plan-13: Tuğla Köyünde Rumeli Muhacirleri İçin İnşa Edilen Üç Odalı Meskenlerin Planları

Plan-14: Tuğla Köyünde Rumeli Muhacirleri İçin İnşa Edilen İki Odalı Meskenlerin Planları

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf-1: Beypazarı Kazasında Teşkil Edilen Hamidiye Mahallesi

Fotoğraf-2: Kirenli Köyüne Ait Bir Fotoğraf

Fotoğraf-3: Kıranharmanı Köyüne Ait Bir Fotoğraf

Fotoğraf-4: Ballıkpınar Köyünde İnşa Edilen Meskenlerin Açılışına Ait Bir Fotoğraf

Fotoğraf-5: Çayraz Köyü

Fotoğraf-6: Eskipolatlı Köyü

Fotoğraf-7: Karakaya Köyü

Fotoğraf-8: Karapınar Köyü

Fotoğraf-9: Ahmetpınarı (Taşpınar) Köyü

Fotoğraf-10: Cingirli Köyü

Fotoğraf-11: Hacımuratlı Köyü

Fotoğraf-12: Yağlıpınar Köyü

Fotoğraf-13: Yakapınar Köyü

Fotoğraf-14: Zir (Sincan) Kazasında Bulunan Hamidiye Köyü

Fotoğraf-15: Şükriye Mahallesi

Fotoğraf-16: Kesikkavak Köyü

Fotoğraf-17: Burhaniye (Avşar) Köyü

Fotoğraf-18: Abadan Köyü

Fotoğraf-19: İkipınar Köyü

Fotoğraf-20: Çalseki Köyü

Fotoğraf-21: Tuğla Köyü

Fotoğraf-22: Üçpınarlar

Fotoğraf-23: Orhaniye Köyü

Fotoğraf-24: İnayet-i Hamidi Mahallesi

Fotoğraf-25: Yakapınar Köyünde Devlet Tarafından Muhacirler İçin İnşa Edilen Meskenlere Ait Bir Fotoğraf

Fotoğraf-26: Ortaklar Mevkiinde İnşa Olunan Meskenlere Ait Bir Fotoğraf

Fotoğraf-27: Keskin Kazasında Muhacirlerin İskânı İçin Teşkil Edilen Hamidiye Köyüne Ait Bir Resim

GİRİŞ

KONU, AMAÇ, YÖNTEM VE KAYNAKLAR HAKKINDA

XIX. ve XX. yüzyıllarda dünya genelinde olduğu gibi, Anadolu coğrafyasında da büyük ve sancılı değişimler meydana gelmiştir. Siyasî ve iktisadî güç dengelerinin yeniden şekillenmeye başladığı bu devrede gerçekleşen demografik ve sosyal hareketler, günümüz toplum yapısının ana dinamiklerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde başlayan nüfus hareketleri (göçler) Cumhuriyet dönemi boyunca da benzer şekillerde devam etmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren kitleler halinde Anadolu'ya gerçekleşen göçler, Türkiye'nin hâlihazırdaki demografik yapısının şekillenmesinde önemli bir etkidir. Son yıllarda siyasî tarihin yanında sosyal tarih anlayışının da gelişmeye başlaması ile birlikte göç konusuna ilgi daha da artmış ve bu doğrultuda çeşitli çalışmalar ortaya konulmuştur.

Anadolu'nun diğer bazı vilayetleri gibi Ankara da XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir muhacir iskân merkezi olmuştur. Birçok farklı coğrafyadan (Kırım, Kafkasya, Balkanlar/Rumeli¹ vs.) çeşitli muhacir grubunun (Tatar, Nogay, Boşnak, Arnavut, Çerkes/Adige², Karaçay, Abhaz, Çeçen, Rumeli muhacirleri

¹ “Balkan” ve “Rumeli” kelimeleri aynı coğrafyayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkçe olan “Balkan” kelimesi XIX. yüzyılın başlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre bu kelime “sarp ve ormanlık sıradağ” anlamlarına gelmektedir. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (8.10.2019). XIX. yüzyıldan evvel ise bahsi geçen coğrafya için “Diyar-ı Rum” ve “Rumeli” tabirleri kullanılmaktaydı. Bu coğrafya günümüzde Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan ile Romanya'nın güney kısmını kapsamaktadır. Bkz. Jane M. Reed, Boris Kryštufek, Warren J. Eastwood, “The Physical Geography Of The Balkans And Nomenclature Of Place Names”, *Balkan Biodiversity*, Netherlands 2004, p. 10.; Bahsi geçen bölgenin “Avrupa-i Osmani” olarak nitelendirildiği de bazı kayıtlarda yer almaktadır. Bkz. Dağıstânî Elhâcc Nasrullâh İbnü'l-Hâcc Nâsır Efendi, *Avrupa-yı Osmânî: Avrupa-yı Osmânî'de Bulunan Bircümle Vilâyât-ı Şâhâne'nin Hey'et-i Umûmiyyesini İrâe Eder Haritadır*, Mahmûd Bey Matbaası, Dersââdet H. 1318 [M. 1900/1901]. kelimesi XIX. yüzyılın başlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre bu kelime “sarp ve ormanlık sıradağ” anlamlarına gelmektedir. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (8.10.2019). XIX. yüzyıldan evvel ise bahsi geçen coğrafya için “Diyar-ı Rum” ve “Rumeli” tabirleri kullanılmaktaydı. Bu coğrafya günümüzde Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan ile Romanya'nın güney kısmını kapsamaktadır. Bkz. Jane M. Reed, Boris Kryštufek, Warren J. Eastwood, “The Physical Geography Of The Balkans And Nomenclature Of Place Names”, *Balkan Biodiversity*, Netherlands 2004, p. 10.; Bahsi geçen bölgenin “Avrupa-i Osmani” olarak nitelendirildiği de bazı kayıtlarda yer almaktadır. Bkz. Dağıstânî Elhâcc Nasrullâh İbnü'l-Hâcc Nâsır Efendi, *Avrupa-yı Osmânî: Avrupa-yı Osmânî'de Bulunan Bircümle Vilâyât-ı Şâhâne'nin Hey'et-i Umûmiyyesini İrâe Eder Haritadır*, Mahmûd Bey Matbaası, Dersââdet H. 1318 [M. 1900/1901].

² Bu konuda tam bir uzlaşma söz konusu olmasa da bazı çevrelerce Çerkes tabiri Kafkasya'da yaşayan/yaşamış olan Adige, Abaza (Abhaz), Çeçen, Ubıh, Oset (Asetin), Karaçay, Dağıstanlı vs.

vs.) Ankara'ya iskân edilmesi Anadolu'nun göç tarihi açısından oldukça önemlidir. Buna rağmen şimdiye kadar Ankara'ya yapılan göçler hakkında toplu ve müstakil bir çalışma ortaya konulmuş değildir. Bununla doğru orantılı olarak -sınırlı bir kitlenin dışında- Ankara'nın önemli bir muhacir iskân alanı olduğu neredeyse kimse tarafından bilinmemektedir. Bilinen ise Ankara'ya sadece Tatar ve Nogay muhacirlerin iskân edildiğidir. Bu çalışmada, günümüz Ankarası'nın il sınırları içerisinde bulunan her bir muhacir grubunun iskânı toplu, kapsamlı ve müstakil bir şekilde ele alınacaktır.

Çalışmada, Kırım Harbi'nin (1856) ardından 1918'e kadar geçen süre zarfında Ankara'ya gerçekleşen dış göçler üzerinde durulacaktır. Mekânsal olarak çalışmada günümüz Ankara'sının idarî sınırları esas alınmıştır. Muhacirlerin iskânı sırasında Konya vilayetine bağlı olsa da 1933 senesinden itibaren Ankara sınırları içerisinde yer aldığından Şereflikoçhisar ilçesinde bulunan muhacir yerleşim alanlarına da çalışmamızda yer verilmiştir.

Tezin temel amacı, belirtilen zaman dilimi (1856-1918) içerisinde kaybedilen topraklardan göç eden muhacirlerin Ankara'ya gelişleri, Ankara'da iskânları ve sonrasında yaşanan gelişmeler hakkında bilinmeyenleri ortaya koymak, eksik bilgileri tamamlamak ve yanlış bilinenleri düzeltmektir. Bu sayede daha sonra yapılacak çalışmalarda referans alınacak bir ürünün ortaya konulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın temel kaynağı Devlet Arşivleri Başkanlığının Osmanlı ve Cumhuriyet Arşiv Kataloglarında yer alan arşiv kayıtlarıdır. Osmanlı Arşiv Kataloğu'nda özellikle Sadâret Fonu içerisinde bulunan Mühimme Kalemi, Meclis-i Vâlâ ve Umûm Vilâyet Evrâkı sıklıkla başvurulmuş ilk elden kaynaklardır. Bunun yanında Yıldız Tasnifi içerisinde yer alan Mütenevvi Mâruzât ve Komisyonlar Mâruzâtı fonları ile Dâhiliye Şifre Kalemi, Mektûbî Kalem ve Meclis-i Vâlâ ile Bâb-ı Âli Evrâk

unsurların genel adıdır. Buna göre günümüzde Türkiye sahasında Çerkes olarak bilinen halk aslında Adigelerdir. Bu görüşe göre “Her Adige Çerkes’tir fakat her Çerkes Adige değildir”. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958.; Erdoğan Boz, *Söylem Olarak Kimlik: Çerkesliğin Söylemsel İnşası*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019. Bu husus doğrudan konumuz olmadığından detaya girilmeyerek çalışma boyunca Çerkes kavramı Adigeleri ifade etmek için kullanılacaktır. Burada ifade edilmesi gereken bir diğer husus Çerkes(z) kelimesinin yazımıdır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Çerkez” şeklinde “z” ile yazılsa da Osmanlı arşiv kayıtlarında “Çerkes” olarak geçmesi ve Çerkesler arasında da “s” ile kullanılmasından dolayı çalışma boyunca “Çerkes” yazımı kullanılacaktır. Bkz. <https://sozluk.gov.tr> (8.10.2019).

Odası fonları da çalışmada yoğun olarak kullanılmıştır. Nogay, Tatar, Çerkes, Abaza (Abhaz), Boşnak, Arnavut, Karaçay-Malkar ve Rumeli muhacirlerinin Ankara'ya göç ve iskânları temel olarak bu evrak üzerinden ele alınmıştır. Osmanlı Arşiv Kataloğu içerisinde Ankara'ya iskânları kararlaştırılan Girit muhacirleri ile ilgili de çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bu katalogdan da istifade edilmiştir. Ayrıca *Sicill-i Ahval* defterleri üzerinde incelemelerde bulunularak Ankara'da görev yapmış bir kısım memurun bilgilerine de ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında Ankara'nın muhtelif kazalarına ait bazı nüfus defterleri de incelenmiştir.

Çalışma kapsamında istifade edilen kaynak gruplarından bir diğeri de *Ankara Şer'iyye Sicilleri*'dir. Yapılan incelemeler neticesinde Ankara'daki bazı muhacir yerleşim hakkında tereke kayıtları, "sirkat" (hırsızlık), alçak-verecek, "cerh" (yaralama), "cerhle vefata sebebiyet verme", "katl", "darp", "silah endahı (silah atma)", veraset, "zem ve kadih" (suç isnadı), borç-alacak, "aleni işret" (içki içme), miras, evlenme-boşanma, arazi anlaşmazlıkları, zevcenin itaatsizlik ve diğer bazı adlî vakalarla ilgili kayıtların olduğu tespit edilmiştir.

Tezin hazırlanması esnasında Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE), Kızılay Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinde incelemelerde bulunulmuştur. Kızılay Arşivi'nde tespit edilen belgeler genel olarak Ankara'da iskân edilen muhacirlere yapılan yardımlar hakkındadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Ankara'daki muhacir yerleşim alanları olan Karayavşan, Bozca (Samut), Ördëkgölü, Cingirli, İkipınar, Taşpınar (Polatlı), Eskipolatlı, Dumlupınar, Karapınar, Çekirdeksiz, Lezgi, Dağyaka (Teşrek) ve Kesikkavak köylerindeki cami ve mescitlere ait vakıf kayıtlarına ulaşılmıştır. Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Türk Tarih Kurumu ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivlerinde yapılan incelemelerde ise Ankara'da muhacir iskânına dair herhangi bir orijinal kayda ulaşılamamıştır.

Çalışma kapsamında çeşitli ihtisas ve üniversite kütüphanelerinde de incelemelerde bulunulmuştur. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Abdülhamid Koleksiyonunda, Ankara'da teşkil edilen bazı muhacir köylerinin (Abadan, Avşar (Burhaniye), Çalseki, Çayraz, Cingilir, Eskipolatlı, Kesikkavak,

Kıranharmanı, Hacımuratlı, Kirenli, Orhaniye, Ortaklar, İkipınar, Tuğla, Taşpınar (Ahmetpınarı), Karapınar, İnayet-i Hamidi, Üçpınarlar, Yağlıpınar, Yakapınar) Osmanlı döneminde kayda alınmış fotoğrafları tespit edilmiştir. Bunların önemli bir kısmında hangi tarihe ait olduklarına dair herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Fotoğrafların cüz’i bir kısmında tarih bilgisinin yanında muhacirlerin iskânı hakkında da bazı bilgiler sunulmuştur.

Araştırma kapsamında, 1847 (1263)-1928/1929 seneleri arasında yayımlanan Devlet Salnameleri (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye/Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*) ve 1871 (1288)-1907 (1325) seneleri arasında yayımlanan *Ankara Vilâyet Salnâmeleri* ile Osmanlı ve Cumhuriyet devri Meclis Zabıtları üzerinde incelemelerde bulunulmuştur. Ayrıca Osmanlı döneminde neşredilmiş olan *Ankara Vilayet Gazetesi* üzerinde de incelemeler yapılmıştır.

İncelemeler esnasında tetkik edilen bir diğer önemli kaynak, köylerin eski usul tutulmuş muhtarlık defterleridir. Bu defterler, teşkil edilen köylere yerleştirilen muhacirlerin geldikleri yerler, köye ilk yerleşen kişiler ve bunların doğum tarihleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Yapılan incelemeler neticesinde internet ve bilgisayarın yaygınlaşması ile birlikte, köylere ait birçok muhtarlık defterinin ilçe kaymakamlıklarına teslim edilmiş olduğu saptanmıştır. Bunların yanında ilçe kaymakamlıklarında, bağlı köyler hakkında Osmanlı dönemine ait bilgiler içeren bazı kayıtların bulunduğu muhtemeldir. Bala ilçesine ait bir defter kaydının cüzi bir kısmı tarafımızca görülmüş ve incelenmiştir.

Çalışma kapsamında, yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kaynaklara da müracaat edilmiştir. Bu çerçevede Ankara genelinde muhacirlerin iskân edildiği köyler ve mahalleler ziyaret edilerek görüşmeler yapılmış ve çeşitli tespitlerde bulunulmuştur. Özellikle Rumeli muhacirleri ve Çerkeslerin yerleşim alanlarının tespitinde sadece arşiv kayıtlarının yeterli olmadığı bir gerçektir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde gelen muhacirler için de durum böyledir. Bir kısım muhacirin mevcut yerlerine kendi gayretleri ile yerleştikleri göz önünde bulundurulduğunda saha çalışmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır. Saha araştırmaları neticesinde, bilinen muhacir iskân alanları ile ilgili yeni bilgiler ortaya konularak eksik bilgiler tamamlanmış ve yanlış bilinenler de

düzeltilmeye çalışılmıştır. Saha araştırmaları esnasında ziyaret edilen köyler ve mahalleler şu şekildedir:

Tablo-1: Saha Araştırmaları Esnasında Ziyaret Edilen Muhacir Köyleri³

Adı	Muhacir Grubu	Bulunduğu Kaza
1. Abadan Köyü	Rumeli Muhaciri	Pursaklar
2. Ahırlıkuyu Köyü	Tatar	Haymana
3. Ahiboz Köyü	Nogay-Bulgaristan Göçmeni	Gölbaşı
4. Ahmetçayırı Köyü	Tatar	Balâ
5. Akin Köyü	Nogay	Şereflikoçhisar
6. Alacaören (Mahmudiye) Köyü	Rumeli Muhaciri	Pursaklar
7. Avşar Köyü	Boşnak/Kolaşın Boşnağı	Polatlı
8. Ballıkpınar Köyü	Tatar	Gölbaşı
9. Cingirli Köyü	Nogay	Haymana
10. Çayraz Köyü	Tatar	Haymana
11. Çekirdeksiz Köyü	Rumeli Muhaciri	Polatlı
12. Çimenceğiz Köyü	Boşnak	Polatlı
13. Dağyaka (Teşrek) Köyü	Çerkes	Kahramankazan
14. Doğankaya (Abdülgediği) Köyü	Nogay	Şereflikoçhisar
15. Dumlupınar Köyü	Çerkes-Rumeli Muhaciri	Çubuk

³ Çalışma boyunca, Osmanlı döneminde gelenler “Rumeli muhaciri” ve “Bulgaristan muhaciri”; Cumhuriyet devrinde gelenler ise “Bulgaristan göçmeni” ya da “Balkan Göçmeni” olarak ifade edilmiştir.

16. Edige Köyü	Tatar ⁴	Elmadağ
17. Eskipolatlı Köyü	Tatar	Polatlı
18. Fevziye (Sortak) Köyü	Boşnak	Etimesgut
19. Gökçe Höyük (Çerkezhöyük) Köyü	Çerkes-Bulgaristan Göçmeni-Tatar	Gölbaşı
20. Günalan (Holos) Köyü	Tatar	Balâ
21. Hacımuratlı Köyü	Çerkes	Gölbaşı
22. Hisarköy Köyü	Tatar ⁵	Elmadağ
23. İkipınar Köyü	Rumeli Muhaciri	Çubuk
24. İkizce Köyü	Çerkes-Bulgaristan Göçmeni	Gölbaşı
25. İstiklal Mahallesi	Çerkes ⁶	Şereflikoçhisar
26. Karacahasan Köyü	Tatar-Çerkes ⁷	Elmadağ
27. Karakaya Köyü	Tatar	Polatlı
28. Karakuyu Köyü	Tatar	Polatlı
29. Karapınar Köyü	Tatar-Boşnak	Polatlı
30. Karayavşan Köyü	Tatar	Polatlı
31. Kartaltepe Mahallesi	Çerkes	Balâ
32. Kesikkavak Köyü	Boşnak	Haymana
33. Kurusarı Köyü	Rumeli Muhaciri	Pursaklar
34. Lezgi (Sarıbeyler) Köyü	Tatar	Keçiören
35. Ördekgölü Köyü	Boşnak	Polatlı

⁴ Edige köyünde Tatarlar azınlıktadır.

⁵ Hisarköy'de Tatarlar azınlıktadır.

⁶ Günümüzde İstiklal Mahallesi şehir içerisinde kaldığından muhacir olma vasfını tamamen kaybetmiştir.

⁷ Karacahasan köyünde Tatar ve Çerkesler azınlıktadır.

36. Sakarya (Tırnaksız) Köyü	Tatar	Polatlı
37. Samut (Bozca) Köyü	Çerkez-Abaza	Akyurt
38. Şeker Köyü	Nogay	Şereflikoçhisar
39. Şükriye Mahallesi (Cebeci/Hacettepe M.)	Boşnak ⁸	Ankara Merkez
40. Taşpınar Köyü	Tatar	Gölbaşı
41. Taşpınar Köyü (Ahmetpınarı)	Tatar	Polatlı
42. Tatlıkuyu Köyü	Tatar	Polatlı
43. Üçpınar Köyü	Rumeli Muhaciri-Tatar	Polatlı
44. Yağlıpınar Köyü	Karaçay-Malkar	Gölbaşı
45. Yellice Köyü	Tatar	Elmadağ
46. Oltan Köyü	Çerkes	Ayaş
47. Tekke Köyü	Çerkes	Ayaş

Yapılan görüşmeler neticesinde yeni arşiv kayıtları tespit edilebildiği gibi var olan kayıtlarla ilgili de çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu sayede muhacir köyü olarak bilinen bazı mahallerin bu niteliği taşımadığı tespit edildiği gibi (Ankara genelinde) daha önce muhacir oldukları bilinmeyen bazı yerleşim alanları da ortaya çıkartılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde bu konuya ayrıntılı olarak değinilmiştir. Saha araştırmaları esnasında Ankara’da, muhacirlerin ilk yerleşiminden kalma mesken, çeşme ve cami gibi mimarî eserler üzerinde incelemelerde bulunulmuştur. Bunun yanında farklı dillere ve çeşitli kültürlerle ait “taş” kalıntıları tespit edilmiştir. Ayrıca Çerkeslere ait bazı kabile belirteci bulunan mezar taşları kayda alınmıştır. Bu esnada teşkil edilen köylerin fizikî ve beşerî yapıları ile birbirlerine olan konumları hakkında

⁸ Günümüzde Şükriye Mahallesi şehir içerisinde kaldığından muhacir olma vasfını tamamen kaybetmiştir.

önemli bilgiler edinilmiştir. Bu köylerin bugünkü durumları hakkında da tezimizde ayrıca çeşitli çıkarımlarda ve tespitlerde bulunulmuştur.

Saha araştırmaları esnasında genel olarak iskân mahallerinin en yaşlı kişileri ile görüşmeler yapılmıştır. Özellikle köy muhtarları ve konuya ilgi duyup araştırma yapan nispeten yaşı genç kişilerden de istifade edilmiştir. Bu esnada tespit edilmeye çalışılan ilk husus, görüşme yapılan kişilerin ellerinde geçmişlerine ait yazılı bir kaydın olup olmadığıdır. Bu konuda bazı örnekler tespit edilerek numüneleri alınmıştır. Yine bu doğrultuda kaynak kişilerin geline yer, gelen kişiler ve bunların doğum ve ölüm tarihleri hakkında verdikleri bilgiler e-devlet kayıtları üzerinden teyit edilmeye çalışılmıştır. E-devlet kayıtlarında yer alan nüfus bilgileri genel olarak R. 1321 (1905) senesi nüfusu sayımlarına dayanmaktadır. Ankara'daki muhacir iskân alanlarının ekserisinin 1890-1910 yılları arasında teşkil edildiği göz önüne alındığında bu kayıtların ne kadar önem arz ettiği daha iyi anlaşılacaktır. Zira bu sayım sonuçları içerisinde muhacir köylerine gelip yerleşenlerin isimleri, doğum tarihleri ve doğum yerleri hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Ancak 1905 senesine ait nüfus sayım sonuçları şahsi bilgiler içerdiğinden dolayı incelemeye açık değildir. Bu sebeple yapılan saha araştırmaları ile bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Ancak bu kayıtlara da şüphe ile yaklaşmak gerekir. Zira saha araştırmaları esnasında e-devlet kayıtlarında yer alan bilgilerin eksik veya yanlış olduğunu iddia eden kişilere rastlanmıştır.

Alan araştırmaları esnasında karşılaşılan bir diğer sorun, belli bir konuda sadece bir köyde gerçekleşen hadiselerin genelleme yapılarak sanki mevcut köylerin tamamında aynı şekilde cereyan ettiği şeklinde anlatılmasıdır. Bir diğer menfi durum ise görüşme yapılan bazı kişilerin sözlü gelenekten miras kalmış bilgileri nakletmek yerine, yakın zamanda kaleme alınan eserlerde geçen bilgileri aktarmayı tercih etmeleridir.

Bölge araştırmaları esnasında yöneltile sorulara oldukça içten bir şekilde cevap veren ve araştırmaya katkı sağlayan kişiler olduğu gibi sorulara şüphe ile yaklaşan ve cevaplamaktan kaçınanlara da tesadüf edilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla muhacir kökenli vatandaşların mülkiyet konularındaki kaygıları bunda en temel etkidir. Bu olumsuzluklar karşısında çalışma sahibinin, görüşme yaptığı kişiye ilk olarak kendini tanıtmaması, ardından ise çalışmanın maksadının tam olarak ne olduğunu, çalışma sonucunda ortaya çıkacak ürünün bilim âlemine ve muhacir kökenli vatandaşların bizzat

kendilerine ne gibi katkılar sunacağını makul bir şekilde izah etmesi görüşmenin olumlu neticeler vermesi açısından elzemdir. Görüşme yapılacak kişinin evvelce tespit edilmesi ve muteber bir referans vasıtası ile kendisine gidilmesi de bu açıdan önem arz etmektedir.

Burada önemle belirtmek gerekir ki saha araştırmaları esnasında yapılan görüşmelerden edinilen bilgilerin kayda değer bir kısmına çalışmada yer verilmemiştir. Bunun temel sebebi, edinilen bilgilerin ispatlanmasının zor, tarihi gerçeklikten nispeten uzak ve çelişkili bulunmasıdır. Göçlerin üzerinden uzun bir zaman geçmiş olması ve gerçeklerin nesilden nesile aktarılırken değişime uğrama ihtimali bunda temel etkindir. Nitekim aynı köyde bulunan bazı kişiler, benzer konular hakkında dahi oldukça çelişkili bilgiler vermektedir. Pek çok köyün tenhalaştığı günümüz şartlarında oldukça zor olsa da, belli bir ortamda birden fazla kişi ile aynı konu hakkında görüşme yapılarak bu olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu esnada özellikle çalışma kapsamı dışında bulunan ve subjektif yorumlara açık hususlardan kaçınılmıştır.

Farklı tarihlerde gelip Ankara'ya yerleşen çeşitli muhacir toplulukları (Tatar, Nogay, Boşnak, Arnavut, Çerkes, Karaçay, Dağıstan ve Rumeli muhacirleri) bulunsa da, halk arasında “muhacir” denildiğinde çoğunlukla akla gelen ilk grup, 1923 senesinden sonra Balkanlardan (Bulgaristan, Yunanistan, Romanya vs.) Ankara'ya göçenlerdir. Ayrıca gelinen tarihe göre, göç edenler için “muhacir” ve “göçmen” tabirlerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bunlardan muhacir, Osmanlı döneminde; göçmen ise Cumhuriyet devrinde gelenleri nitelemek amacıyla kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toprak kayıpları ile birlikte Anadolu coğrafyasına gerçekleşen göçler ve gelenlerin iskânı hakkında yayımlanmış pek çok telif eser ve makale mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları coğrafya eksenli olup, ele alınan coğrafyalardan Anadolu'ya yapılan göçler üzerinde durmaktadır. Çalışmaların diğer bir kısmı ise Nogay, Tatar, Boşnak, Çerkes, Çeçen, Abaza, Karapapak, Karaçay-Malkar vb. gibi etnik unsur odaklıdır. Genel çerçevede Anadolu'ya yapılan göçleri ele alan çalışmaların yanında Adapazarı, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Eskişehir, Kars, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Muş, Sivas vb. vilayet odaklı olarak göçler üzerinde duran araştırmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalar ise göçleri dönemsel olarak ele almaktadır.

Göç konusunda Ahmet Refik'e ait *Türkiye'de Mülteci Meselesi*, Ethem Feyzi Gözaydın'a ait *Kırım: Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçleri* ile Ahmet Cevat Eren'e ait *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri* isimli eserler Türkiye'deki göç araştırmaları konusunda ilkler arasında yer almaktadır. Bunun yanında Nedim İpek'in *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)* ve *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Ahmet Halaçoğlu'nun *Balkan Savaşı Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Bilal Şimşir'in *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler I, II, III*, Abdullah Saydam'ın *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Yıldırım Ağanoğlu'nun *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Tarihi Göç*, Julide Akyüz Orat, Nebahat Oran Arslan ve Mustafa Tanrıverdi'ye ait *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)* ve Hayati Bice'nin *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler* isimli eserler göç ve iskânı coğrafya merkezli elen alan çalışmalar arasında yer almaktadır. Justin McCarthy'ye ait *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyım (1821-1922)* isimli çalışmalar da bu konuda başucu eserleri arasındadır. Süleyman Erkan'ın 1996 yılında tamamladığı *Kırım ve Kafkas Göçleri (1876-1908)* isimli doktora tez çalışması da bu konuda ortaya konan ilk çalışmalardandır. Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri* ve *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I, II* isimli eserler Anadolu coğrafyasına yapılan göçler konusunda önem arz etmektedir. Çok kapsamlı olmasa da Ankara ile ilgili bir kısım seyahatnamede de muhacir iskânı ile ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Ş. Nezih Kuleyin tarafından hazırlanan *Seyyahların Gözü İle Ankara* isimli eser bu açıdan önemlidir⁹.

Son yıllarda müstakil olarak Nogaylar, Tatarlar, Çerkesler, Karaçay/Malkarlar ve Boşnaklar üzerinde duran çalışmalar da yapılmıştır. Hakan Kırımlı'nın *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri* isimli çalışması şüphesiz Tatar ve Nogayların Anadolu'da iskânları konusunda baş ucu eseridir. Fahriye Emgili'nin *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*¹⁰ ve Tufan Gündüz'ün *Allahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü* isimli çalışmaları Boşnakların Anadolu'ya göçlerini ele alan önemli eserlerdir. Bunun yanında göç ve iskân konusunda çeşitli üniversitelerde yapılmış yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları da bulunmaktadır. Derya Derin Paşaoğlu'na ait *Nogaylar, Nogay Göçleri ve*

⁹ Bkz. *Seyyahların Gözü İle Ankara*, haz. Ş. Nezih Kuleyin, Ankara Kalkınma Ajansı Yay., Ankara 2017.

¹⁰ Bahsi geçen eser, *Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye Göç (1878-1934)* ismiyle 2011 senesinde doktora tezi olarak sunulmuştur.

Türkiye’deki İskânları, Tuncay Açık’ın *Kafkasya’dan Anadolu’ya Karaçay-Malkarlılar ve Göçleri (1853-1910)* ve Gökhan Çakmak’ın *1864 Büyük Çerkez Göçü* bu tezlerden bazılarıdır. Bunların yanında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan, Ufuk Erdem’e ait *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)* isimli eser de göç sürecinde teşkil edilen komisyonları müstakil olarak ele alan önemli bir çalışmadır.

Ankara’ya yönelik gerçekleşen göçler ve iskâna gelince; bu konuda sınırlı sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir. Hakan Kırımlı’nın *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri* isimli eserinde Ankara’daki Nogay ve Tatar yerleşim alanları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Ankara’ya göç ve iskânı ele alan bir diğer çalışma ise İhsan Seddar Kaynar ve Murat Koraltürk’ün kaleme aldığı “Ankara’ya Demiryoluyla Göçler ve İskân Siyaseti (1890-1910)” isimli makaledir. Bu kıymetli çalışma arşiv belgelerine dayalı olarak ortaya konulması açısından önem arz etse de hem belge miktarı hem de tarih aralığı konusunda sınırlı bir çerçeveyi kapsamaktadır. Yine Melike Batgiray’a ait *XIX. Yüzyıl Anadolu’sunda Kafkas Rüzgârı “Ankara Vilayeti İskânları”* isimli proje çalışması Ankara’ya yapılan Çerkes göçlerini ele almaktadır. 129 sayfa hacmindeki bu çalışmanın 30 sayfalık kısmı orijinal nitelik taşımakta olup saha araştırmalarına dayanmaktadır. Bu açıdan kıymetli olan eserin en önemli eksikliği ise çalışmada hiçbir arşiv kaydına yer verilmemiş olması; sadece yapılan mülakatlardan elde edilen bilgilerin kullanılmasıdır. Bu durum Batgiray’ın birçok konuda hataya düşmesine neden olmuştur. Bunların neler olduğuna çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecektir. Saha araştırmasına dayalı bir diğer çalışma Zühal Yüksel’e aittir. Yazar, *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı* isimli eserinde temel olarak dil konusu üzerine eğilse de giriş kısmında Polatlı ilçesinde bulunan Eskipolatlı, Karakuyu, Tatlıkuyu, Karayavşan ve Karakaya köyleri hakkında çok kısa olarak bilgiler vermiştir. Bunun yanında Zühal Yüksel, bahsi geçen köyleri daha kapsamlı olarak *Emel Dergisi*’nin muhtelif sayılarında ele almıştır. Tatar ve Nogay muhacirler için oldukça önem arz eden *Emel Dergisi*’nde “Diyaspora’daki Köylerimizden” başlığı ile yayımlanan ve Tatar ve Nogay muhacir köylerini saha araştırmalarına dayalı olarak ele alan başkaca yazılar/yazarlar da mevcuttur. Bahsi geçen yazılar genel olarak sosyolojik bir mahiyet arz etmekte olup üç sayfayı geçmemektedir. Bunlar daha çok Tatar kültürü üzerine kaleme alınmış yazılardır. *Emel Dergisi*’nde Tatar ve Nogay yerleşim alanları hakkında Zühal

Yüksel'in yanında Hamdi Bayar, Namık Kemal Bayar, A. Münir Yüksel ve Ekrem Elmacı'nın da yazıları bulunmaktadır.

Tez kapsamında Kafkasya kökenli kişi ve kuruluşların yayınladığı çeşitli dergiler üzerinde de incelemelerde bulunulmuştur. *Kafkasya Kültürel Dergisi*, *Nart Dergisi*, *Nartların Sesi* ve *Kafdağı* bunlardan bazılarıdır. *Kafkasya Kültürel Dergisi*'nde, İzzet Aydemir imzası ile kaleme alınan "Türkiye Çerkesleri" isimli yazı dizisinde, Çerkeslerin Türkiye'deki yerleşim alanları üzerinde durulmaktadır. Bu yazı dizisinin üçüncü bölümünde "Ankara İlindeki Çerkes Köyleri" başlığı ile ele alınan yerleşim alanları arasında Teşrek (Dağyaka), Çerkezhöyük (Kurguköy), Hacımuratlı ve İkizce bulunmaktadır. Ancak verilen bilgiler hacim ve içerik açısından oldukça sınırlıdır. Ankara'daki Çerkes yerleşim alanları hakkında kaleme alınan bir diğer yazı Behice Yeşilbağ'a aittir. 1989 senesinde *Kafdağı* dergisinde yayınlanan yazının başlığı "İkizce Köyü"dür. İkizce Köyü hakkında bilgi veren bir diğer çalışma ise Seniye Tetik'e aittir. 1980 senesinde *Nartların Sesi* isimli dergide "Köy İncelemeler" üst başlığıyla yayınlanan yazının başlığı ise "İkizce"dir. İkizce köyü ile ilgili ayrıca Sami Ümüt tarafından bir ay ara ile Haymana ve Gölbaşı Gazetelerinde yayınlanan (aynı metin) "Gölbaşı İkizce Mahallesi" isimli bir yazı bulunmaktadır. Fakat köye muhacir iskânı konusundaki bilgiler oldukça sınırlıdır.

Çalışma kapsamında ayrıca, günümüze ulaşan Ankara'daki muhacir yerleşim alanlarının (köylerin) tarihleri hakkında incelemelerde bulunulmuştur. Yapılan araştırmalar neticesinde muhacirlerin iskânı ile teşkil edildiği düşünülen bir kısım köyün (Lezgi, Kurusarı, Teşrek, Taşpınar (Gölbaşı), Sortak (Soltak/Fevziye), İkipınar vb.) yerleşim tarihinin XV. ve XVI. yüzyıllara kadar gittiği tespit edilmiştir. Çeşitli sebeplerden dolayı bu köylerden bazıları süreç içerisinde terk edilmiştir. Terk edilen bu köylerin bir kısmı muhacir iskânı neticesinde (Lezgi, Kurusarı, Sortak, Taşpınar) tekrar mamur hale getirilmiştir. Muhacirlerin iskân edildiği bir kısım köyler (Edige, Samut, Oltan vb.) ise ilk devirlerden günümüze kadar kesintisiz olarak varlığını devam ettiregelmiştir. Emine Erdoğan (Özünlü)'ın *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)* isimli doktora çalışması bu konuda bize rehber olmuştur. Bunun yanında Muzaffer Arıkan'a ait *H. 867 Tarihli Ankara Tahrir Defteri* isimli çalışma ile Türk Tarih Kurumu

yayınları arasında nerşedilen Halit Ongan’a ait *Ankara’nın İki Numaralı Şer’iyye Sicili* isimli çalışmadan da istifade edildiğini belirtmek gerekir.

Ankara’ya muhacir iskânı konusunda internet ortamından aktif olarak faydalanılmıştır. İletişim imkânlarının oldukça geliştiği günümüzde hemen her köyün sosyal medyada grupları bulunmaktadır. Sosyal medya üzerinden bu gruplara katılarak hem doğrudan hem de mesajlaşmak suretiyle köyün tarihi hakkında çeşitli bilgiler edinilebilmektedir. Bakıldığında birçok muhacir köyünün, kendi tarihlerini araştırma eğiliminde olduğu ve bu konuda bazı köylerin epeyce yol kat ettiği görülmektedir. E-devlet ve diğer arşiv kayıtlarında bir araştırmacının erişme imkânı olmayan şahsi bilgilere ulaşma avantajları bu açıdan oldukça önemlidir. Bu sayede elde edilen bilgiler sosyal medya ortamından paylaşılmaktadır. Bunun yanında sosyal medya gruplarında, köyler ve köylere yerleştirilen muhacirlerle ilgili çeşitli fotoğraflara da ulaşılabilir. Dikkatli kullanılmak kaydıyla, sosyal medyadan hem geçmişle ilgili ipuçları elde edilebilmekte hem de günümüzdeki muhacir yerleşim alanlarının vaziyetleri hakkında çeşitli bilgiler sağlanabilmektedir.

ANADOLU’YA GERÇEKLEŞEN GÖÇLER VE SEBEPLERİ

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu’da önemli nüfus hareketleri meydana gelmiştir. Bunun iki temel sebebi söz konusudur. Bunlardan ilki konargöçer aşiretlerin iskânıdır. Osmanlı Devleti’nin duraklama safhasına girmesi ile birlikte diğer pek çok alanda olduğu gibi iskân konusunda da bazı aksaklıklar meydana gelmiştir. Bununla doğru orantılı olarak Osmanlı Devleti, dışa dönük iskân faaliyetlerini terk etmek durumunda kalmış ve içe dönük bir iskân siyaseti takip etmeye başlamıştır. Bu devrede karşımıza çıkan ilk husus, konargöçer aşiretlerin iskân edilmesi meselesidir. XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren girişilen bu iskân faaliyetleri, XVIII. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Fakat bu konudaki aktif girişimler yoğun olarak XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren gerçekleştirilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında - Kırım Harbi’nin akabinde (1856)- yaşanan bir diğer önemli gelişme ise muhacirlerin göçü ve iskânıdır. XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti, özellikle Rusya karşısında aldığı yenilgiler neticesinde önemli miktarda toprak kaybı yaşamıştır. Siyasî ve askerî alanlardaki başarısızlıkların ardından el değiştiren topraklardaki Türkler/Müslümanlar, yeni otoritelerin idaresine girmek durumunda kalmıştır. Bunun

üzerine yeni idarelerin baskı ve zulümlerine maruz kalan Müslüman halk, kurtuluşu Osmanlı topraklarına göç etmekte bulmuştur. Bu açıdan bakıldığında XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından hem konargöçer aşiretlerin yerleştirilmesi hem de muhacirlerin iskânı konusunda önemli bir zaman dilimidir. Bu devrede Ankara, Anadolu'nun diğer pek çok vilayeti gibi önemli bir iskân sahası olmuştur.

Tarihî olayların her birinin kendine has sebepleri olduğu göz önüne alındığında, konargöçer aşiretlerin ve muhacirlerin iskânının birden çok sebebe bağlı olarak gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Anadolu'nun maruz kaldığı göç hareketlerinin ve yaşanan iskân hadisesinin insanî, siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik sebeplerinin bulunduğu açıktır¹¹. XVI. yüzyıldan itibaren tarım alanlarının terk edilmeye başlanmış olması neticesinde üretim azalmış ve ekonomik alanda bozulmalar baş göstermiştir. Rumeli bölgesinde yaşanan toprak kayıpları bu açıdan oldukça önemlidir. Zira tarihî süreçte Rumeli bölgesi, Osmanlı Devleti'nin tahıl ambarı konumunda olmuştur. Bu coğrafyanın elden çıkması tarımsal üretimi önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. Bu gelişmeler karşısında Devlet, azalan tarımsal üretimi artırmak için çeşitli yollara müracaat etmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak atıl durumdaki arazilerin ziraata açılması ve tarımsal üretimin artırılması için çeşitli reformlar yapılmıştır. Aşiretlerin sahipsiz ve boş arazilere yerleştirilmesi bu doğrultuda atılan önemli adımlardandır¹². Özellikle Tanzimat'la birlikte Devlet, konargöçer aşiretlerin iskânı ile hem atıl durumdaki arazileri ziraata açarak tarımsal üretimi artırmayı hem bu sayede vergi geliri elde etmeyi hem de konargöçerlerden asker teminini amaçlamıştır¹³.

Konargöçer aşiretlerin iskânında, asayişin temin edilmesi ve yerleşik halkın bunların uygunsuz tavırlarından korunması temel gayelerden biridir. Zira aşiretlerin yaylak ve kışlaklarına göçleri sırasında yerleşik halkın mallarına, hayvanlarına ve tarlalarına zarar verdikleri¹⁴; hatta ırza tasallutlarda bulundukları kayıtlara yansıyanlar

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası "Celâli İsyanları (1550-1603)"*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009.

¹² Celal Erdönmez, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Konar-Göçer Aşiretlerin Yerleştirilmesi (1840-1876)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1995, s. 9-10.

¹³ Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., No. 998, İstanbul 1963, s. 37-45.; Mustafa Akdağ, "Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 2, C.2, Ankara 1964, s. 1-49.

¹⁴ Orhonlu, a.g.e., s. 37-45.; Erdönmez, a.g.e., s. 9-10.

arasındadır. Bu durum karşısında yaşam tarzları nedeniyle Devlet'in konargöçerler üzerinde otorite kurması zorlaşmaktaydı. Konargöçer aşiretlere mensup kimselerin suç işlediklerinde takipleri ve tutuklanmaları; yakalansalar dahi idarî taksimat nedeniyle yetkili idare konusunda karmaşalar söz konusuydu. Bu durum yazışmaların artması, adaletin tesisinin gecikmesi ya da çoğu kere hiç tecelli etmemesi ile neticelenmiştir. Bu ise konargöçer grupların uygunsuzluklarının daha da artmasına neden olmuştur¹⁵.

Bahsi geçen sebeplerden dolayı Devlet, özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında konargöçer aşiretleri iskân etmekle uğraşmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise gelen muhacirlerin iskânı ile meşgul olmuştur. Gelişmelere bakıldığında bunun en temel sebebinin XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ve XIX. yüzyıl boyunca meydana gelen siyasî gelişmeler olduğu görülecektir. Osmanlı Devleti'nin bu yüzyılda muharebelerden ekseriyetle mağlup ayrılması neticesinde gerçekleşen toprak kayıpları ve kaybedilen topraklardaki Türklere/Müslümanlara yönelik baskı ve zulümler göçü tetikleyen ana sebeptir.

Selçuklular devrinden beri Türk idare(c)i'leri, hâkimiyetleri altında bulunan farklı din ve milletten unsurlara adil davranmış ve belli kurallar dâhilinde onlara özgür bir ortam sunmuştur. Buna karşın Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın eski Osmanlı Devleti tebaasına karşı tutumu bu şekilde olmamıştır. Osmanlı Devleti'nde göç olayının/olgusunun Avrupalı devletlerden daha evvel başlamasının sebebi de işte budur¹⁶.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toprak kayıplarının en temel sebebi, Rusya'nın yayılmacı politikalarıdır. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik izlediği menfî politikalar da bu noktada önemlidir. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl boyunca başta Rusya olmak üzere Avrupalı devletlerin destekçisi olduğu Bulgar, Yunan, Sırp ve

¹⁵ BOA., C.ZB.,22/1078, H. 21 Rebûlâhir 1230/2 Nisan 1815.; MVL., 290/97, H. 8 Zilkade 1271/23 Temmuz 1855.; MVL., 641/19, 10 Teşrînievvel 1278/22 Ekim 1862.; A.}MKT.UM., 206/12, H. 14 Zilhicce 1271/28 Ağustos 1855.; MVL., 640/12, 20 Eylül 1278/2 Ekim 1862.; ŞD.,1782/29, 2 Teşrînievvel 1291/14 Ekim 1875.; C.DH.,7/316, H. 5 Muharrem 1240/30 Ağustos 1824.; Abdullah Saydam, "Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853)", *Doğumunun 50. ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, s. 232, 236-238.

¹⁶ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966, s. 23-25, 27. Muhacir gazetesinin sayıları incelendiğinde bu konuda bazı ayrıntıların verildiği görülecektir. Bkz. Ahmet Şükrü, "İzah-ı Meram", *Muhacir*, no. 2, 25 Décembre 1909 (25 Aralık 1909), s. 1.; "Bulgaristan'dan Yazılıyor", *Muhacir*, no., 46, 28 Mai 1910, (28 Mayıs 1910), s. 3

Ermenilerin izledikleri bağımsızlık faaliyetleri ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında göçü tetikleyen en önemli unsur Rusya'dır. Bunun yanında bahsi geçen devletlerden (özellikle Fransa ve Rusya) destek gören Bulgar, Yunan, Sırp ve Ermenilerin de göçe sebebiyet veren diğer unsurlar olduğu aşikârdır¹⁷.

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı izlenen iki temel politika söz konusudur. Bunlardan ilki Avrupalı devletlerin takip ettiği "Şark Meselesi"dir. Diğeri ise Rusya'nın öncülük ettiği "Grek Projesi"dir. Şark Meselesi'nin temeli çok daha eski tarihlere dayanmasına rağmen bu yüzyıldaki tezahürü Osmanlı Devleti'nin önce Balkanlar'dan/Rumeli'den ve ardından Anadolu'dan sökülüp atılmasıdır¹⁸. Grek Projesi ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarından atılması durumunda kaybettiği toprakların nasıl pay edileceği ve İstanbul'un ele geçirilmesi durumunda İstanbul merkezli bir Grek Devleti kurulması üzerine temellendirilmiştir¹⁹. Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında gerçekleştirdiği başarısız II. Viyana Kuşatması, bu politikalarını hayata geçirmek isteyen büyük devletleri cesaretlendiren en temel kırılma noktasıdır²⁰. Fransız İhtilali'nin (1789) yaydığı milliyetçilik fikirleri de büyük devletlerin politikalarını gerçekleştirmelerinde önemli bir köşe taşı olmuştur²¹. Bundan sonra Türklerin/Müslümanların Avrupa'daki topraklardan çıkarılması Hristiyan âlemi için önemli bir hedef olarak telakki edilmeye başlanmıştır²².

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun olarak Osmanlı Devleti ile Rusya'nın karşı karşıya geldiği görülmektedir²³. 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde 21 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile

¹⁷ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s. 5-8.

¹⁸ Bkz. Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, çev., İdil Eser, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001.; Ahmet Halaçoğlu, *Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 9.

¹⁹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2003, s. 17-18.

²⁰ Nedim İpek, "93 Muhacereti", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 662.

²¹ Faruk Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmalar I*, İstanbul 1980, s. 137-142.

²² Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1994, s. 1.

²³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 105, 128-134, 168-170.; Jülide Akyüz Orat, vd., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri*, Kars 2011, s. 31-32.; Jülide Akyüz Orat, "Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", *Bilig*, S. 46, (2008), ss. 37-56.

Kırım, Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak özerk bir yapıya kavuşmuştur²⁴. Ardından Rusya tarafından ilhak edilen Kırım'dan Osmanlı Devleti'nin tamamen umudunu kesmesi ise 9 Ocak 1792 tarihinde imzalanan Yaş Antlaşmasıyla²⁵. Kırım'ı ilhakının ardından Rusya, bölgedeki pek çok Tatar'ı katletmiş veya çeşitli baskılara maruz bırakmıştır. Bu gelişmeler Tatarların Osmanlı ülkesine kitleler halinde göç etmelerine neden olmuştur²⁶. 1780-1800 yılları arasında Kırım, Kazan, Kafkasya ve Özi bölgesinden Osmanlı ülkesine göç edenlerin sayısı yaklaşık 300 ila 500 bin arasındadır²⁷. Bu göçler Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakının (1783) ardından gerçekleşen ilk büyük göç dalgasıdır²⁸. Kırım'dan gerçekleşen bir diğer göç dalgası ise 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Harbi'nin akabindedir²⁹. Bu savaş neticesinde Osmanlı Devleti'nin -savaştan galip çıkmasına rağmen- bölgede eski konumunu yakalayamayacağı kesin olarak anlaşılmıştır. Bunun üzerine savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin yanında tavır takınan önemli miktarda Kırım halkı, katliam riskinden dolayı ordunun çekilişi sırasında, ordu ile birlikte Osmanlı ülkesine göç etmiştir. Savaş sırasında tarafsız kalan bir kısım Kırımlı ise ilerleyen dönemlerde maruz kaldıkları baskı ve zulümler sebebiyle Osmanlı ülkesine göç etmek durumunda bırakılmıştır³⁰. Bu süreçte, 1856-1865 yılları arasında 2 milyondan fazla Kırımlı

²⁴ Kurat, *a.g.e.*, s. 272-280, 309-311.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, Bölüm I, s. 443.

²⁵ Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1991, s. 343, 347.; Kurat, *a.g.e.*, s. 309-311.; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 38, 43.

²⁶ Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991, s. 43-44.

²⁷ Eren, *a.g.e.*, s. 32-33.; İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008, s. 150.; Safarov Rafik Firuzoğlu, "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler", *Osmanlı, Yeni Türkiye* Yay., Ankara 1999, s. 687.; Yollarda yaşanan kayıplar nedeniyle Osmanlı ülkesine ulaşan kişi sayısı 300 bin civarındadır. Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 52-53. Kafkasya'dan Ankara'ya muhacir iskân edildiğine dair ayrıca bkz. "Muhacirin İskânı", *Ankara Vilayet Gazetesi*, 30 Teşrinisânî 1304, s. 1.

²⁸ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, s. 108.; İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, s. 1.; 1683-1699 yılları arasında -II. Viyana Kuşatması'nın (1683) ardından- meydana gelen Osmanlı-Avusturya savaşları esnasında uçlardaki Türk/Müslüman halkın iç bölgelere çekilmesi -her ne kadar küçük gruplar hâlinde olsa ve bir süre sonra tekrar eski yerlerine dönseler de- Osmanlı Devleti'nin yüzleştiği ilk önemli göç hadisesi olarak kabul edilebilir.; Nazif Hoca, "Üsküb" *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 124.; Faruk Kocacık, "Rumeli'den Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları", *Osmanlı, Yeni Türkiye* Yay., Ankara 1999, s. 655.

²⁹ Tekeli, *a.g.e.*, s. 150.

³⁰ Abdullah Saydam, "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti (1856-1876)", *Osmanlı, Yeni Türkiye* Yay., Ankara 1999, s. 678.; Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Yay., İstanbul 1993, s. 49-50.

Osmanlı ülkesine göç etmek zorunda kalmıştır³¹. Osmanlı Devleti'nin, göçü bir devlet politikası olarak idare etmek durumunda kalması ise bundan sonradır³².

Osmanlı ülkesine yaşanan göçlerin bir diğer sebebi Kafkasya'da, Rusya'ya karşı mücadele veren "Müridizm" hareketinin eski etkinliğini yitirmesi³³ ve kayıtlara 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde³⁴ Osmanlı Devleti'nin yaşadığı hezimettir. Savaş neticesinde Rusya, Kafkasya'da kesin bir hâkimiyet sağlamıştır. Bu durum Kafkasya'dan Osmanlı ülkesine yoğun bir göç dalgasının başlaması ile sonuçlanmıştır³⁵.

Osmanlı ülkesine yaşanan göçlerin bir diğer odak merkezi Rumeli coğrafyasıdır. Osmanlı Devleti pek çok farklı milleti bünyesinde toplamış bir imparatorluktur. Özellikle Fransız İhtilali'nin ardından yayılan milliyetçilik fikirleri neticesinde Sırp³⁶, Yunan³⁷ ve Bulgar³⁸ toplulukları Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırmıştır. Avrupalı devletler ve Rusya ise bu durumu kendi lehlerine kullanma çabası içerisinde girmiştir. Böylece uzun yıllar Osmanlı tâbiyeti altında nispeten kültürlerini ve dinî inançlarını yaşayan, refah ve huzur içerisinde hayatlarını devam ettiren Balkan milletleri (Yunan, Bulgar, Sırp vb.) Osmanlı Devleti'ne karşı isyan faaliyetlerine girişmişlerdir.

³¹ Eren, *a.g.e.*, s. 7.

³² Tekeli, *a.g.e.*, s. 150.

³³ Müridizm'in temel gayesi Kafkasya'nın bağımsızlığının sağlanmasıdır. Hareket 1785 yılında Çeçen asıllı İmam Mansur tarafından başlatılmış; farklı yoğunluklarda 1920 yılına kadar devam etmiştir. Şeyh Mansur'un 1791 yılında Anapa Savaşı sırasında yaralanarak Rusya'ya esir düşmesi ve akabinde vefatının ardından hareketin başına İmam Gazi Muhammed geçmiştir. O da 1832 yılında Ruslarla Gimri'de girdiği bir çatışmada şehit düşmüştür. Müridizm'in üçüncü imamı Hamza Bey'dir. O'nun imamlığı çok fazla sürmemiş, 1834 yılında Rusların kışkırtmaları ile o da şehit edilmiştir. İmam Hamza'dan sonra ise hareketin başına Şeyh Şamil geçmiştir. O'nun imamlığı döneminde Ruslara ağır kayıplar verdirilmiş, Kafkasya'da verilen mücadele İslam âlemine ve batıya duyurularak hareketin sempati kazanması sağlanmıştır. Ruslara karşı çeyrek asır başarılı mücadeleler veren Şeyh Şamil, 6 Eylül 1859 tarihinde askerî kayıpların telafi edilemez duruma gelmesi ve dışardan destek alma imkânının kalmamasının ardından teslim olmak durumunda kalmıştır. Şeyh Şamil'den sonra, onun son Kuzey Kafkasya naibi Muhammed Emin 1864 yılına kadar Ruslara karşı mücadeleyi devam ettirmiştir. Lakin 1864 yılında O da silah bırakmak durumunda kalmıştır. Bkz., Süleyman Uludağ, "Müridizm", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006, s. 50-51.; Bice, *a.g.e.*, s. 15-20, 24-25.; Habiçoğlu, *a.g.e.*, s. 55-57.

³⁴ Bundan sonra 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nden 93 Harbi olarak bahsedilecektir.

³⁵ Nedim İpek, "93 Muhacereti", s. 664-667.; Tekeli, *a.g.e.*, s. 148-149.

³⁶ Mehmet Hacısalihioğlu, "Sırbistan", *DİA*, C. 37, Türk Diyanet Vakfı Yay., 2009, s. 123.; Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983, s. 76.

³⁷ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 5, s. 110-112.

³⁸ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyım (1821-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 61-67, 94-99.

Osmanlı ülkesine göçlere sebebiyet veren bir diğer gelişme Girit'in Osmanlı idaresinden çıkmasıdır³⁹. 1880-1900 yılları arasında Girit'ten Osmanlı ülkesine göç eden muhacir sayısı 175 bin civarındadır⁴⁰. 1923 senesinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan mübadele kapsamında da Girit'ten Anadolu'ya muhacirler gelmiştir⁴¹. Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı ülkesine gerçekleşen son büyük göç dalgası ise Balkan Harplerinin (1912-1913) akabinde meydana gelmiştir⁴². Balkan Harpleri neticesinde yerlerini terk etmek durumunda kalanların sayısı hakkında farklı bilgiler olsa da, A. Halaçoğlu'nun belirttiğine göre Türkiye'ye gelen muhacir sayısı 180.883'tür⁴³.

Anadolu coğrafyası XVIII. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar dört bir taraftan yoğun göç hadiselerine maruz kalmıştır. Bunun en temel sebebi yaşanan toprak kayıplarıdır. Türkiye'nin komşularının (İran, Irak, Suriye) yaşadığı siyasî ve askerî gelişmelerin yanında, ulusal çerçevede meydana gelen savaşlar esnasında gerçekleşen baskı ve zulümler ile güvenlik kaygılarıyla da Türkiye'ye göçlerin yaşandığı bir gerçektir.

Rusların Kırım'da Tatar ve Nogaylara, Kafkaslar'da Karaçay, Nogay, Abaza (Abhaz), Çerkez, Çeçen ve Dağıstanlılara; Balkanlar'da/Rumeli'de Rus destekli Bulgarlar, Yunanlar ve Sırp'ların bölgedeki Türklere/Müslümanlara karşı giriştikleri katliamlar ile dinî, sosyal, kültürel ve iktisadî alanlardaki baskı ve zulümler göçlerin en temel sebepleridir⁴⁴. Bu girişimler gelişigüzel meydana gelmiş hadiseler olmayıp bahsi

³⁹ Sawsan Agha Kassab, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı vilayetlerine İskân Edilen Giritli Göçmenler", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 1999, s. 697-699.; Ayşe Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı 1896-1908*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000, s. 2, 216.

⁴⁰ Bu süreçte Ankara'ya göç eden hane sayısı 100'dür. Girit'ten gelen muhacirlerin o tarihte Ankara'nın bir kazası olan Sivrihisar'a yerleştirildikleri bilinmektedir. Kassab, a.g.m., s. 697-699.

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. Muhammet Sarı, Ayşegül Can, "Lozan Antlaşması Gereğince Girit'ten Türkiye'ye Göçün Basına Yansıyan Yönleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies* XVIII/36 (2018-Bahar/Spring), ss. 29-54. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/558601> (21.5.2019)

⁴² McCarthy, a.g.e., s. 143.

⁴³ Ahmet Halaçoğlu, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler", *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 890.

⁴⁴ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, s. 7-8, 72-77.; Mahir Aydın, a.g.m., s. 498-499.; Ruslar, Türklerin/Müslümanların ellerindeki silahları toplama yoluna giderken Bulgar kuvvetlerine askerî yardımlarda bulunmuşlardır. 1879 yılı Ağustos ayı içerisinde Doğu Rumeli'de Bulgarlara dağıtılan mermi sayısı 16 milyon kadardır. Bkz., Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, C. II, s. 45.; Müslümanlara yönelik gerçekleşen baskı ve zulümlerle ilgili ayrıca *Muhacir* gazetesinin sayılarına (1-90) müracaat edilebilir. Türklere/Müslümanlara yönelik gerçekleşen asimilasyon, baskı ve zulümler hakkında oldukça fazla kayıt olup bununla doğru orantılı olarak çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın konusu tam olarak

geçen devletlerin elde ettikleri bölgelerde demografik üstünlüğü elde etmek gayesiyle giriştikleri bilinçli ve sistemli politikalardır⁴⁵. Baskı ve zulümler öyle seviyelere ulaşmıştır ki kendilerini desteklemeyen pek çok gayrimüslim halk dahi zulme uğramış ve göç etmek durumunda kalmıştır⁴⁶.

OSMANLI DEVLETİ’NİN İSKÂN POLİTİKASI

Türklerin Orta Asya’dan batıya gelerek Anadolu ve Rumeli’ye yerleşmeleri göçler neticesinde gerçekleşmiştir⁴⁷. Nitekim diğer pek çok Türk devletinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nin teşkili ve genişlemesinde de göçler etkili olmuştur. Geçmişten günümüze toplumların, milletlerin ve devletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duyduğu en önemli unsur nüfustur⁴⁸. Devlet’in izlediği nüfus ve iskân politikası yerleşik hayat merkezli bir yapı arz etmekte olup bazı temel prensiplere dayanmaktadır. İskân politikasının süreklilik arz etmesi, sistemin ihtiyacı olan şartlara sahip nüfusun gerekli yerde, gerektiği miktarda bulundurulması ve kontrollü nüfus artışı iskân politikasında izlenen temel esaslardandır. Bu sayede Devlet, nüfus hareketlerini sürekli denetim altında tutmayı hedeflemiştir. Bundan beklenen ise tarımsal üretimin artırılması, gelir sağlanması, asker ihtiyacının karşılanması, fethedilen bölgelerin İslamlaştırılması/Türkleştirilmesi ve buralara Osmanlı idarî sisteminin yerleştirilmesidir. Fakat içerisinde bulunan dönemin şartlarına göre bu politikalarda bazı esnekliklerin olduğu görülmektedir⁴⁹. Bu noktada Osmanlı Devleti, -bazı tarihçiler bu dönemlendirmelere itiraz etseler de- kuruluş, yükselme, duraklama ve gerileme dönemleri ile doğru orantılı olarak üç temel iskân politikası takip etmiştir. İçerisinde bulunan devrin siyasî, ekonomik ve sosyal durumu bunda etkili olan temel unsurdur⁵⁰.

bu olmadığından ve zaten bu hususta çeşitli araştırmalar bulunduğundan bu mevzu üzerinde daha fazla durulmayacaktır.

⁴⁵ Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, C. II, s. 19.; Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, C. I, s. 44, 52, 53, 57, 74.

⁴⁶ McCarthy, *a.g.e.*, s. 170-173.; Ahmet Halaçoğlu, *Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 2014, s. 94.; Mareşal Fevzi Çakmak, *Rumeli’de Son Demler ve Ötesi*, C. 1, haz. Ali Birinci-Yusuf Turan Günaydın, Kopernik Kitap, Ankara 2019.; İbrahim Erkek, *1912-1913 Balkan Savaşı’nda Türklere Yapılan Zulüm ve Katliamlar*, Öncü Kitap, Ankara 2019.

⁴⁷ İpek, “93 Muhacereti”, s. 661.

⁴⁸ Yunus Koç, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, *Osmanlı*, C. 4., Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 535.

⁴⁹ Gülfettin Çelik, “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan*, İstanbul 1999, s. 70- 75.

⁵⁰ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti*, s. 2.

Bunlardan ilki fetihlerle birlikte elde edilen topraklara Türk/Müslüman halkın yerleştirilmesidir. Buna “şenlendirme” politikası denilmektedir. Şenlendirme politikasının kuruluş ve yükselme dönemlerinde Rumeli’de/Balkanlarda uygulandığı görülmektedir. Bu noktada tasavvuf ehli dervişlerin gayretleri önemlidir. Kuruluş yıllarında ordu ile beraber hareket eden dervişler fethedilen bölgelerde tekke ve zaviyeler inşa etmiş ve buralarda vakıflar kurmuştur. Osmanlı Devleti’nin izlediği şenlendirme politikası Rumeli’deki Türk ilerleyişinin durmasına kadar devam etmiştir⁵¹.

Fetihlerin sona ermesinin ardından Osmanlı Devleti içe dönük bir iskân siyaseti takip etmeye başlamıştır. Devlet’in izlediği içe dönük iskân siyasetinin XVII. yüzyıldan itibaren gerçekleştiği görülmektedir. İçe dönük iskân siyasetinin izlenmesinde Kanuni (1520-1566) devrinden itibaren başlayan siyasî, sosyal ve iktisadî alanlardaki çözümler etkili olmuştur. Yaşanan çözümlerle birlikte XVI. yüzyılın sonlarından itibaren baş gösteren Celâlilerin eşkıyalık faaliyetleri neticesinde Anadolu’nun güvenliği bozulmuştur⁵². Bu süreçte pek çok köyün boşaldığı kayıtlara yansımıştır. Erkek nüfusun önemli bir kısmının askerde olması güvensizlik ortamını hazırlayan temel sebepler arasındadır. Anadolu’nun güvenliğinin bozulması, Osmanlı ülkesinde pek çok yerde arazilerin terk edilmesine ve atıl durumda kalmasına neden olmuştur⁵³. Bu süreçte (XVII-XVIII) Osmanlı Devleti’nin izlediği temel politika harap ve sahipsiz arazilerin ziraata açılarak ekonomiye kazandırılmasıdır⁵⁴. Devlet, bu esnada sadece yerlerini terk eden halkı değil aynı zamanda başıboş konargöçer aşiretleri de iskân etmeye çalışmıştır. Bu sayede tarımsal üretimin artırılması ve vergi geliri elde edilmesi

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, ss. 15-23.; Halik İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi –I*, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2017, ss. 28-32.; Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, (Eser, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde **B/9407** yer numarası ile kayıtlıdır.); Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 2-4.; Yusuf Halaçoğlu, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 1999.; Fikret Babuş, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yay., İstanbul 2006.

⁵² Detaylı bilgi için bkz. Akdağ, *a.g.e.*

⁵³ Ayşe Gül Hüseyinliklioğlu, “16 ve 17 Yüzyıllarda Anadolu’da Yaşanan Genel Asayişsizliğin Ankara’daki Yansımaları”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu*, ss. 69-79.

⁵⁴ Yusuf Halaçoğlu, *İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 6.

hedeflenmiştir⁵⁵. Konargöçer aşiretlerin iskânında, bunların uygunsuzluklarının (gasp, yağma, ırza tasallut) bertaraf edilmesi kaygısı da söz konusudur⁵⁶.

XIX. yüzyılın ilk yarısında girişilen iskân faaliyetleri neticesinde ilk etapta bazı konargöçer aşiretlerin kendi istekleri ile iskânları sağlanmıştır. İskâna yanaşmayan aşiretler için ise ikna yoluna gidilmiştir⁵⁷. İkna edilen aşiretler için köyler teşkil edilmiştir. İskâna yanaşmayanlar için ise güç kullanma yoluna gidilmiştir⁵⁸. Devlet, iskânı teşvik etmek gayesi ile yerleşik hayata geçen aşiret mensuplarına meskenler tahsis etmiş, arazi yardımında bulunmuş⁵⁹ ve onlara bazı ayrıcalıklar tanımıştır⁶⁰. Buna rağmen özellikle güç kullanılarak iskân edilen aşiretlerin en ufak bir fırsatta firar ettikleri kayıtlarda sıkça yer almaktadır⁶¹. Buna karşın Devlet, firar edenlerin iskân mahallerine döndürülmesi yönünde bir irade sergilediği gibi⁶² onların firarlarının önlenmesi için de gerekli tedbirlerin alınmasına gayret etmiştir⁶³.

XIX. yüzyılın ilk yarısından Kırım Harbi sonlarına (1856) kadar Devlet, yoğun olarak Anadolu'daki konargöçer aşiretlerin iskân edilmesi için çaba sarfetmiştir. Kırım Harbi'nin ardından ise kaybedilen topraklardan gelen muhacirlerin iskânı meselesi ön plana çıkmıştır⁶⁴. Burada şunu söylemek gerekir ki Dersaadet, toprak kayıplarının yaşandığı bölgelerde demografik üstünlüğünü kaybetmemek gayesiyle ilk zamanlar göçlere çok sıcak bakmamıştır⁶⁵. Hükümet tarafından eski Osmanlı idaresindeki

⁵⁵ Detaylı bilgi için bkz. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 30.; Akdağ, *a.g.m.*, s. 1-49.

⁵⁶ Bu konuda arşiv kayıtlarında pek çok belge bulunmaktadır. Bazıları Ankara özelinde şu şekildedir: BOA., *C.ZB.*, 22/1078, H. 21 Rebîulâhîr 1230/2 Nisan 1815.; *MVL.*, 290/97, H. 8 Zilkade 1271/23 Temmuz 1855.; *MVL.*, 641/19, 10 Teşrînievvel 1278/22 Ekim 1862.; *A.İMKT.UM.*, 206/12, H.14 Zilhicce 1271/28 Temmuz 1855.; *C.DH.*, 7/316, H. 5 Muharrem 1240/30 Ağustos 1824.; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, s. 37-45.; Saydam, "Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853)", s. 232.

⁵⁷ Suat Dede, *From Nomadism to Sedentary Life in Central Anatolia: The Case of Rışvan Tribe (1830-1932)*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 1

⁵⁸ Yusuf Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s. 7.; Erdönmez, *a.g.e.*, s. 10-11.

⁵⁹ BOA., *I.MVL.*, 208/6717, H. 27 Cemâziyelâhîr 1267 (29 Nisan 1851.); *I.MVL.*, 397/17283, H. 22.11.1274 (4 Temmuz 1858).

⁶⁰ Yusuf Halaçoğlu, *İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 25.; Erdönmez, *a.g.e.*, s. 28.

⁶¹ BOA., *I.MSM.*, 69/2001, H. 08 Cemâziyelevvel 1259/6 Haziran 1843.; *I.MVL.*, 208/6717, H. 27 Cemâziyelâhîr 1267/29 Nisan 1851.

⁶² BOA., *A.İMKT.NZD.*, 97/32, H. 27 Muharrem 1270/30 Ekim 1853.

⁶³ BOA., *I.MVL.*, 208/6717 H. 27 Cemâziyelâhîr 1267/29 Nisan 1851.

⁶⁴ Erdönmez, *a.g.e.*, s. 11-12.

⁶⁵ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 112-114.; Avagyan'ın eserinde geçtiğine göre göçlerin bir diğer sebebi, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki mollalar ve ajanları vasıtası ile yaptığı propagandalardır. Ona göre yapılan propagandalar kâfir bir devletin egemenliği altında yaşanılmayacağı, ya savaşıp ölümün tercih edilmesi ya da göç edilmesinin gerektiği, hicretin İslam dini ile kesinlikle çelişmediği, zira

toprakların terk edilmesi stratejik açıdan sakıncalı görülmüştür⁶⁶. Bundan dolayı halkın göçe kalkışması “alçakça” bir hareket olarak kabul edilmiştir⁶⁷. Bu sebeple ilk yıllarda Bâb-ı Âli, göç talebinde bulunan halkın arzuallerini görmezden gelmiş ve şikâyetlerini çok fazla dikkate almamıştır. Bunda Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu malî alandaki yetersizliklerin de payı büyüktür. Ancak devam eden süreçte kaybedilen toprakların geri alınma ümidinin kalmaması ve buralardaki halkın zulüm ve katliamlara maruz kalmaları Devlet’in göçlere bakışını değiştirmiştir⁶⁸. Hatta bazı bölgelerde katliam riskinden dolayı halkın, askerî birliklerin çekilmesi sırasında, askerî birliklerle beraber göç etmesi dahi istenmiştir⁶⁹.

Osmanlı padişahlarının, halife sıfatıyla İslam âleminin başı oluşu göç hadisesinde önemli bir etkidir⁷⁰. Bu konum Devlet’in zulüm altındaki Müslümanlara kucak açmasının en önemli sebeplerinden biridir⁷¹. Rusya’nın muhacirlere karşı menfî tavırlarının yanında⁷², Osmanlı Devleti’nin muhacirlere kucak açması ve muhacirlere olan yardımları⁷³ göçler için teşvik edici olmuştur.

Devlet, bu ortam içerisinde XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca ve XIX. yüzyılın ilk yarısında atıl durumdaki arazileri üretime kazandırmak için uygulamaya çalıştığı konargöçer aşiretlerin iskânı siyasetini -aşiretlerin yanında- bu defa muhacirler

Hız. Peygamberin de hicret ettiği, hicretten sonra tekrar dönüp anavatanlarını kurtarabilecekleri, gâvur ülkesinde ölmek durumunda İslami usullere göre gömülmeme ihtimali propagandaların göçlerde önemli etkisinin olduğu savunulmaktadır. Bkz., *Kafkasya Üzerine Beş Konferans*, İstanbul 1997, s. 137-138’den nakleden Arsen Avagyan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye’nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler: XIX. Yüzyılın İlk Yarısından XX. Yüzyılın İlk Çeyreğine*, çev. Ludmilla Denisenko, Belge Yay., İstanbul 2004, s. 34.

⁶⁶ Ağanoğlu, a.g.e., s. 100.; Tufan Gündüz, *Allahımanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe Yay., İstanbul 2012, s. 29.

⁶⁷ Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, C. I, s. 37, 40.

⁶⁸ Gündüz, a.g.e., s. 25, 29

⁶⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, s. 108.; Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, C. I, s. 37, 40.; Saydam, “Kırım ve Kafkasya’dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti (1856-1876)”, s. 677-679.

⁷⁰ Habıçoğlu, a.g.e., s. 19

⁷¹ *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, (yay. haz., Kemal Gurulkan, Ali Osman Çınar vd.) C. I, s. 24-29.

⁷² Habıçoğlu, a.g.e., s. 19

⁷³ Orat, a.g.e., s. 24.

üzerinden hayata geçirmeye çalışmıştır⁷⁴. Devlet, bu sayede maruz kaldığı ve müşkül duruma düştüğü muhacir akınına avantaja çevirme gayreti içerisine girmiştir⁷⁵.

Osmanlı Devleti, Türk ve Müslümanların yanında zulümden kaçarak topraklarına sığınmış olan gayrimüslimlere de kucak açmıştır⁷⁶. II. Abdülhamid devrine kadar bu durum devam etmiştir. Bundan sonra ise gayrimüslimlerin Osmanlı ülkesinde yerleşmelerine çok sıcak bakılmamıştır. Bunun temel sebebi Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile doğru orantılı olarak gayrimüslimlerin ayrılıkçılık hareketlerine girişmeleri ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmalarıdır. Bunun yanında demografik kaygıların da bu kararda etkili olduğu kesindir⁷⁷.

Osmanlı Devleti, muhacirlerin iskân işleri ile ilgilenmek üzere çeşitli komisyonlar vücuda getirmiştir. Osmanlı devrinde muhacirlerin iskânı için teşkil edilen ilk komisyon Kırım Harbi'nin akabinde kurulmuştur. Öncesinde ise muhacirlerin iskânıyla ilgili özel bir teşkilat mevcut değildir⁷⁸. Kırım Harbi sonrası yaşanan kitlesel göç hadiseleri Devleti'nin göç politikasının değişmesine neden olmuştur. Bu nedenle Devlet, kapsamlı ve kalıcı tedbirler almak durumunda kalmıştır⁷⁹. Bu doğrultuda oluşturulan ilk komisyon "Muhacirîn Komisyonu"dur. Komisyonun teşkil tarihi 5 Ocak 1860'tır. Teşkil edilen komisyonun başkanı Hafız Paşa'dır⁸⁰. Tanzimat döneminde ayrıca göç meselelerinin insan haklarına uygun bir şekilde yürütülmesi için bazı nizamname ve tüzükler de çıkartılmıştır⁸¹. Bunda amaç, göçlerin daha düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi ve göçle ilgili bütün konuların yönetilmesidir⁸². Teşkil edilen

⁷⁴ Karpas, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, s. 103.; Yusuf Halaçoğlu, *İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 6.

⁷⁵ Özellikle Çerkes, Çeçen ve Dağıstanlıların gelişi savaşçı özelliklerinden dolayı askerî açıdan önemli görülmüştür. Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, s. 96-98.; Saydam, "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti (1856-1876)", s. 678.; Devlet'in merkezi otoriteyi tekrar sağlaması ve kırsal bölgeleri şenlendirmesi ancak XIX. yüzyılda gerçekleşen büyük göçler neticesinde olmuştur. Bkz. Gülfettin Çelik, a.g.m., s. 60.

⁷⁶ Karpas, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, s. 103.

⁷⁷ Fahriye Emgili, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri, (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2012, s. 268, 279.

⁷⁸ Ahmet Cevat Eren, a.g.e., s. 39.; Derya Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 134.

⁷⁹ Gülfettin Çelik, a.g.m., s. 99.

⁸⁰ BOA., *İ.MMS.*, 16/696, H. 10 Cemâziyelâhir 1276 (4 Ocak 1860).; Bu hususa ayrıca Ahmet Cevat Eren, a.g.e., s. 58.

⁸¹ Ahmet Cevat Eren, a.g.e., s. 6.

⁸² Bice, a.g.e., s. 47.; Burada şunu söylemek gerekir ki, bu tedbirlere rağmen pek çok muhacirin hicret ve iskân sürecinde birçok mağduriyetler yaşandığı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu hususta bkz.,

muhacir komisyonları ile alakalı gerçekleştirilmiş tez çalışmaları ve neşredilmiş eserler bulunmaktadır. Bu sebeple burada detaya girilmeden teşkil edilen komisyonların sadece isimlerinin zikredilmesi ile yetinilecektir. Muhacirlerin iskânı için teşkil edilen komisyonlar kuruluş tarihleri ile birlikte şu şekildedir: Muhâcirîn Komisyonu (5 Ocak 1860), Muhâcirîn İâne Komisyonu (29 Temmuz 1877), Umûm-ı Muhâcirîn Komisyonu (1878 yılında II. Abdülhamid'in başkanlığında kuruldu), Milletlerarası Muhâcirlere Yardım Cemiyeti (21 Ocak 1878), Sermâye-i Şefkat-i Osmaniye (Şubat 1878), İâne-i Muhâcirîn Encümeni (Muhâcirîne Muâvenet Cemiyeti) (13 Şubat 1878), İdâre-i Umûmiye-i Muhâcirîn Komisyonu (18 Haziran 1878), Muhâcirîn Komisyonu Âlisi (1897), Muhâcirîn-i İslâmiye Komisyonu (23 Kasım 1905), Muhâcirîn-i Müslîmeye Muâvenet Komisyonu (1921)⁸³.

Konargöçer aşiretlerin iskânı için de bazı komisyonlar oluşturulduğu kayıtlarda yer almaktadır. Her ne kadar bölgesel nitelikte olsa da bunlardan en bilineni Fırka-i Islahiye'dir⁸⁴. Yerel çerçevede bakıldığında Ankara'da, hem Osmanlı⁸⁵ hem de Cumhuriyet dönemlerinde iskân komisyonları teşkil edildiği arşiv kayıtlarında yer almaktadır⁸⁶. Bunun yanında 1951 senesi başında "Göçmenlere ve Mültecilere Türkiye Yardım Birlikleri" ismiyle güçlü bir oluşuma gidilmiştir⁸⁷.

Gelen Muhacirlerin Yerleştirilmesinde İzlenen Yol

Devlet'in iskân konusunda temel aldığı prensip muhacirlerin "muhteliten" ve "müteferriken" yerleştirilmesidir. Bu ifadelere arşiv kayıtlarında sıklıkla rastlanmaktadır. Bundan kastedilen, iskân için gelen muhacirlerin kitleler halinde kendi unsurları ile beraber değil, yerli halkla karışık olarak yerleştirilmesidir. Devlet'in bu tarz bir yol izlemesi asayiş ve güvenlik kaygılarından ötürüdür. Bunun yanında muhacirlerin halk ile kaynaşıp bütünleşmeleri de amaçlanmıştır⁸⁸. Muhacirlerin bu şekilde

BOA., *DH.MKT.*, 1936/12, 11 Mart 1308/23 Mart 1892.; *BEO.*, 611/45789, 13 Nisan 1311/25 Nisan 1895.

⁸³ Komisyonlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Orat, *a.g.e.*, s. 24-30.; Ufuk Erdem, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2018.

⁸⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Nuri Yavuz, *Fırka-i Islahiye*, Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara 2004.

⁸⁵ BOA., *DH.MKT.*, 2415/10, 3 Teşrinievvel 1316/16 Ekim 1900.

⁸⁶ *BCA.*, 030.01/117.737.4, 5,9, Aralık 1950.; *BCA.*, 30.18.1.2/176.10.7, 6 Şubat 1964.; *BCA.*, 30.18.1.2./192.4.18, 12 Ocak 1966.; *BCA.*, 30.18.1.2./218.30.5, 4 Nisan 1968.

⁸⁷ Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 226.

⁸⁸ BOA., *A.}MKT.MHM.*, 760/59, H. 4 Şevvâl 1277/15 Nisan 1861.

yerleştirilmelerinin bir diğer sebebi yerli halk üzerinde tahakküm kurmalarının önüne geçmektir. Bu sebeple bazı köylere üçten fazla muhacir ailesinin yerleştirilmeme kararının alındığı anlaşılmaktadır⁸⁹. İskân konusunda tespit edilen bir diğer husus ise yerleşimi sağlanacak muhacir miktarının yerli halka oranının yüzde on (% 10) nispetinde olmasıdır⁹⁰. Fakat Ankara özelinde buna çok fazla riayet edil(ebil)diğini söylemek mümkün değildir. Bunun yanında ülke genelinde muhacirlerin toplu yerleştirilebileceği kadar tek parça büyüklükte arazilerin çok fazla bulunmayışı da Devlet'in bu şekilde bir iskân politikası izlemesinde etkili olmuştur⁹¹. Buna rağmen muhacirlerin aileler veya kabileler halinde yeni teşkil edilen müstakil köylere yerleştirildiği görülmektedir⁹².

Devlet'in iskân konusunda üzerinde hassasiyetle durduğu bir diğer nokta, kabilelerin ve özellikle de ailelerin parçalanmamasıdır. Bu nedenle kabileler çoğunlukla aynı eyalet sınırları dâhilinde dağıtılarak iskân edilmeye çalışılmıştır⁹³. Pek çok belgede farklı yerlere yerleştirilen muhacirlerin akrabalarının yanlarında iskân edilme talepleri söz konusudur. Bu talepler Devlet tarafından geri çevrilmemiş, çoğu kere uygun bulunmuştur⁹⁴. Bazı kayıtlarda buna izin verilmesi durumunda muhacirlerin meskenlerini kendi gayretleri ile yapmayı vadettikleri yer almaktadır⁹⁵.

Devlet, muhacirlerin münasip taleplerini insanî hassasiyetlerle yerine getirmeye gayret göstermiştir. Muhacirlerin doğdukları ve hayatlarını devam ettirdikleri mekânlardan çıkarak daha önce hiç görüp bilmedikleri topraklara gelmeleri bunda önemli bir etkidir⁹⁶. Muhacirlerin iskân edilmesi ve memnuniyetlerinin sağlanması Devlet için ayrıca bir itibar meselesidir⁹⁷.

İskân sürecinde Devlet, genel olarak muhacirlerin geldikleri yerlerin ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarını dikkate alarak onları yerleştirmeye gayret göstermiştir.

⁸⁹ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, s. 100.

⁹⁰ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Tarihi Göç*, Kum Saati Yay., İstanbul 2001, s. 292.

⁹¹ *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, C. 1, s. 24-29.

⁹² BOA., *Y.PRK.KOM.*, 8/14, 2, 5, 13 Teşrîisânî 1307/14, 17, 25 Kasım 1891.

⁹³ Paşaoğlu, *a.g.t.*, s. 208.

⁹⁴ BOA., *HR.İD.*, 17/13, 15 Eylül 1310/27 Eylül 1894.; *DH.MKT.*, 143/21, H. 21 Rebiülevvel 1311/2 Ekm 1893.; *BCA.*, 272.0.0.14/74.14.2, 12 Mart 1918.

⁹⁵ BOA., *A.} MKT.MHM.*, 219/89, H. 10 Zilkade 1277/20 Mayıs 1861.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 104.

⁹⁶ *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, C. 1, s. 24-29.

⁹⁷ Ferhat Berber, *İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 52.

Bunda amaç muhacirlerin iskân edildikleri yerlere kolayca uyum sağlayabilmeleridir. Tespit edilen yerlerin imara uygun olması, tren yolu güzergâhında ya da civar alanda bulunması gibi koşullara ayrıca önem verilmiştir⁹⁸.

Devlet, muhacirlerin yerleştirilmesinde onların geldikleri yerlerin iklim koşulları ve fiziki yapısını da göz önünde bulundurmıştır. Bu doğrultuda Kafkasya bölgesinden gelen muhacirler, dağlık ve ormanı bol olan sahalara; Rumeli'den gelen muhacirler ise düzlük plato alanlara ve verimli ovalara yerleştirilmeye çalışılmıştır⁹⁹. Devlet, bu sayede iskânın maliyetini azaltmayı ve emek israfının önüne geçmeyi hedeflemiştir¹⁰⁰. İskân yeri konusunda izlenen bir diğer yol ise meslek ve ilim erbabı olmayan muhacirlerin köylere yerleştirmesidir. Devlet, vasıfsız göçmenlerin kentlere ve büyük kentlerin civarlarına yerleştirilmesine çok sıcak bakmamış; sadece ilmiye mensupları ve sanat ehline bu hak tanınmıştır¹⁰¹. Buna rağmen iskân sürecinde farklı sebeplere dayalı olarak pek çok sıkıntının ortaya çıktığı, birçok mağduriyetlerin yaşandığı ve bu prensiplere aykırı bazı uygulamaların hayata geçirildiği bir gerçektir.

Bosna ve Rumeli muhacirlerinin Ankara'da iskânları, izlenen temel prensiplere zıt bir mahiyet arz etmektedir. Bu konularda muhacirlerin yaşadıkları mağduriyetler Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti tarafından yayınlanan *Muhacir* gazetesine de yansımıştır. Bunlardan biri Boşnaklar ve Rumeli muhacirleri ile alakalıdır. Haberin içeriğinden Sultan II. Abdülhamid devrinde yerlerinden göç edip vatanlarının “saf ve berrak su ve havasını” terk etmek durumunda kalan muhacirlerin Ankara'nın susuz, kurak ve ormansız “çöllerine” ikamet ettirildiği bilgisi yer almaktadır. Yazının içeriğinde buna bağlı olarak ölümlerin meydana geldiği zikredilmektedir. Bunun yanında muhacirlerin dillerini ve kültürlerini bilmedikleri Ankara'da perişan oldukları da ifade edilmiştir¹⁰².

⁹⁸ Bu koşulları sağlayan müsait arazilerin kolayca bulunması oldukça zordur. Bu sebeple muhacirler gelmeden evvel tetkik ve incelemelerin yapılması ve krokilerin çıkarılmasından sonra iskân mahallerine sevk edilmesi için ilgili mercilerden talepte bulunulmuştur. Bkz. BOA., *DH.MKT*, 2910/65, 27 Mayıs 1325/9 Haziran 1909.

⁹⁹ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, s. 228.; *T.C. Resmi Gazete* (2510 Numaralı İskân Kanunu), 7 Teşrîievvel 1336/21 Haziran 1934, S. 2733, s. 4004.

¹⁰⁰ BOA., *DH.MKT*, 2910/65, 27 Mayıs 1325/9 Haziran 1909.

¹⁰¹ Faruk Kocacık, a.g.m., s. 179-187.

¹⁰² “Pek Ulvi Bir Maksada Davet”, *Muhacir*, 26 Mars 1910 /26 Mart 1910, no. 28, s. 3.

TARİHİ SÜREÇTE ANKARA

Ankara isminin anlamı ve nereden geldiği hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler tarih öncesi dönemlere kadar dayanmakta olup isimlerin kimler tarafından verildiği hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Ankara, tarihi süreçte Ankyra, Ancyre, Ankras, Angora, Engürü, Engüriye, Ancir, Anküra, İmariye, İmadiye, Amudiye, Kala-i Selasi şeklinde isimlendirilmiştir¹⁰³.

Ankara, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında, Yukarı Sakarya Bölümü'nde yer almaktadır. Doğusunda Kırıkkale ve Kırşehir, batısında Eskişehir, kuzeyinde Çankırı ve Bolu, güneyinde ise Konya ve Aksaray vilayetleri ile çevrilidir. Ankara'nın kuzeyinde Karyağdı Dağı, doğusunda İdris Dağı, güney/güneydoğusunda Elma Dağı ve güneydoğu/güneybatı istikametinde Çal Dağı yer almaktadır. Kızılırmak, Sakarya, Çubuk Çayı, Hatip Çayı, Bent Deresi ve İncesu¹⁰⁴ şehrin önemli akarsularındandır. Eymir ve Mogan Gölleri ile Tuz Gölü'nün bir kısmı Ankara sınırları içerisinde yer almaktadır. Ankara'da dört adet ova bulunmaktadır. Bunlar Haymana, Ankara, Çubuk ve Mürted Ovalarıdır¹⁰⁵. *Ankara Vilayet Salnameleri*'nde Ankara'da pek çok bağ ve bahçe, kâşane ve köşkün yer aldığı, su kaynaklarının oldukça bol olduğu geçmektedir¹⁰⁶.

Ankara ile, Orta (İç) Anadolu'nun kuzeybatısında, Anadolu'nun doğu-batı ve kuzeybatı-güneydoğu istikametindeki ana yol güzergâhı üzerinde yer almaktadır¹⁰⁷.

¹⁰³ Sargon Erdem, "Ankara", *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 202.; Afif Erzen, *İlkçağda Ankara*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2010, s. 15-18.; Avram Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, Çağ Yay., Ankara 2005, s. 11-13.; Ömer Çapar, "Ankara Adı ve Kentin Kuruluşu", *Taş Devrinden Cumhuriyet'e Ankara*, Ayrintı Basımevi, (Basım yeri ve tarihi yok), s. 41-45.; Nurettin Can Gülekli, *Ankara Tarih-Arkeoloji*, Doğu Matbaası, Ankara 1948, s. 30.; Sevgi Aktüre, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", *Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, Ankara 1984, s. 3.; Besim Darkot, "Ankara", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 468. Detaylı bilgi için bkz. Kırpık, Erdoğan, Akyol vd., *Şehr-i Kadîm Ankara*, s. 24-25.; Şennur Şenel, *XIX. Yüzyılın Ortalarında Ankara Eyâlet Merkezi'nin Sosyal ve İktisadi Durumu (H. 1260-1261/M. 1844-1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, s. 55.; Bilal Ak, "Ankara Adının Kaynağı ve Yeni Bir Yaklaşım", *Türk Yurdu*, S. 176, Ankara 2002, s. 60. Farklı coğrafyalarda Ankara adı ile anılan mahaller bulunmaktadır.

¹⁰⁴ Hatip Çayı, Bent Deresi ve İncesu Deresi'nin birleşmesi ile Ankara Çayı oluşmaktadır.

¹⁰⁵ Ansiklopedi 1981 yılında basılı olduğundan bazı değişiklikler söz konusudur. Bunlar güncellenmiştir. "Ankara", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 1, Anadolu Yay., İstanbul 1981, s. 511, 513, 522.; Güray Kırpık-Abdülkerim Erdoğan, vd., *Şehr-i Kadîm Ankara*, C. I, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2016, s. 15, 21. Ankara'nın akarsuları hakkında detaylı bilgi için bkz. Erman Tamur, *Suda Suretimiz Çıkıyor: Ankara Dereleri Üzerine Tarihi ve Güncel Bilgiler*, Ankara 2012.

¹⁰⁶ 1320 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 137.

¹⁰⁷ Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 105.

Farklı bir ifade ile Ankara, en eski tarihlerden itibaren önemli yol güzergâhları üzerinde konumlanmıştır¹⁰⁸. Ankara'nın ana yol güzergâhları üzerinde olması ve pek çok bağlantı yollarının bulunması gelişiminde önemli bir etkindir¹⁰⁹. Fakat bu durum aynı zamanda Ankara'ya farklı güçlerin zorlanmadan ulaşmasını ve burada hâkimiyet sağlamasını da kolaylaştırmıştır¹¹⁰. Bu konumu sebebiyle Ankara, tarih boyunca önemini korumuştur¹¹¹. Bunun yanında 1892 yılında Haydarpaşa-Halep Demiryolu'nun ulaşması ile Ankara, Orta Anadolu'nun önemli bir istasyon merkezi haline gelmiştir¹¹².

Ankara'nın bir yerleşim yeri olarak ne zaman teşkil edildiği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Eldeki verilerden Ankara'daki yerleşimi Paleolitik döneme kadar geri götürmek mümkündür¹¹³. Ankara'nın kuruluşu ile ilgili çeşitli efsaneler aktarılmakta olsa da bu konuda araştırmacılar arasında uzlaşma yoktur. Şehrin kuruluşu ile ilgili en yaygın efsane, Frikyia Kralı Gordius'un oğlu Midas tarafından kurulduğu yönündedir¹¹⁴.

Hangi dönemde ve kimin tarafından kurulduğu net olmasa da Ankara, pek çok farklı milletin idaresi altına girmiştir. Bunlar tespit edilebildiği kadarıyla şu şekildedir: Hititler (MÖ. 1200), Frigler (MÖ. 750), Lidyalılar (MÖ. 700), Persler, Galatlar (MÖ. 73), Romalılar (MÖ. 25), Bizanslılar (MS. 337), Araplar, İlhanlılar (1304) ve Türkler (MS. 1071)¹¹⁵. Burada şunu belirtmek gerekir ki Ankara'da yerleşimi insanlığın başlangıcı olarak kabul edilen Yontma Taş Çağı'na (Paleolitik Çağ) kadar geri götürmek mümkündür¹¹⁶. Ankara, Neolitik dönemde de önemli bir yerleşim merkezidir¹¹⁷. Ankara'da Son Tunç Çağı içerisinde Hititlerin izlerine rastlanmaktadır¹¹⁸. Hititlerin çöküşünden sonra Ankara'ya hâkim olan güç Frigler'dir.¹¹⁹ Friglerin ardından

¹⁰⁸ Gülekli, *a.g.e.*, s. 5,12.

¹⁰⁹ Ektüre, *a.g.m.*, s. 7.

¹¹⁰ Erzen, *a.g.e.*, s. 64.

¹¹¹ Sargon Erdem, *a.g.m.*, s. 201-202.

¹¹² Gülekli, *a.g.e.*, s. 11-12.

¹¹³ Gülekli, *a.g.e.*, s. 31.; Sargon Erdem, *a.g.m.*, s. 201.; Erzen, *a.g.e.*, s. 26-27.

¹¹⁴ 1320/1902 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 135.; Darkot, *a.g.m.*, s. 438.

¹¹⁵ Bilal Ak, *a.g.m.*, s. 50.; Sargon Erdem, *a.g.m.* s. 201-202.; Galanti, *a.g.e.*, s. 16-36, 58-75.; Halil İbrahim Uçak, *Tarih İçinde Haymana*, Haymanalılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yay., No. 1, Ankara 1986, s. 10-20.

¹¹⁶ Işın Yalçınkaya, "Ankara'nın İlk Sakinleri: Paleolitik (Yontmataş Çağı)", *Taş Devrinden Cumhuriyet'e Ankara*, Ayrıntı Basımevi, (Basım yeri ve tarihi yok), s. 5-15.

¹¹⁷ Tuğba Tanyeri Erdem, "Neolitik Çağ'dan Demir Çağları'nın Sonuna Kadar Ankara ve Çevresi", *Taş Devrinden Cumhuriyet'e Ankara*, Ayrıntı Basımevi, (Basım yeri ve tarihi yok), s. 27-33.

¹¹⁸ Ekrem Akurgan, *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara 1998, s. 512-513.

¹¹⁹ Tuğba Tanyeri Erdem, *a.g.m.*, s. 33-34.

Ankara, Lidyalıların hâkimiyetine girmiştir¹²⁰. Lidyalılardan sonra Perslerin hâkimiyetine giren bölge Makedon Kralı Büyük İskender'in gelişine kadar bu durumunu korumuştur. İskender'in gelişi ile Ankara'daki Pers hâkimiyeti son bulmuştur¹²¹. MÖ. III. yüzyılda ise Ankara'da Galatların Tektosaglar kolunun hâkimiyeti söz konusudur. Roma ile ve Anadolu'daki diğer çeşitli milletlerle inişli çıkışlı ilişkiler sürdüren Galatlar, MÖ. 25 senesinde Roma'nın bir eyaleti haline gelmiştir¹²².

Ankara, VII. yüzyılın ilk yarısında Sasanilerin eline geçmiştir¹²³. Aynı yüzyıl içerisinde şehir, Emevi ve Abbasi akınlarına maruz kalmıştır. Ankara'nın İslam orduları tarafından fethedilmesi ise 797 senesinde Harun Reşid zamanındadır. X. yüzyılda Bizans, burada tekrar hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır. Ankara'da Türk hâkimiyetlerinin temelleri ise Malazgirt Zaferi sonrasına denk gelmektedir. Malazgirt Zaferi'nden iki yıl kadar sonra 1073 senesinde Ankara, Türkler tarafından fethedilmiş fakat I. Haçlı Seferi'nin (1096-1099) ardından, 1101 yılında yapılan antlaşma ile Bizans'a bırakılmıştır. Kesin tarihi bilinmemekle beraber 1127 senesinden önce Ankara, tekrar Selçuklu hâkimiyetine geçmiştir. Bu yıldan sonra ise Danişmentlerin hâkimiyeti söz konusudur. 1142'de şehir tekrar Selçuklu hâkimiyetine girmiştir¹²⁴. Ankara açısından bir diğer kırılma 1243 senesinde gerçekleşen Köseadağ Savaşı'dır. Savaşta, Anadolu Selçuklu Devleti yenilmiş ve çöküş sürecine girmiştir. Bundan sonra Ankara üzerinde 40 yıl kadar sürecek İlhanlı hâkimiyeti başlamıştır. Bu devirde şehir, kısa bir süre Eretnaoğulları denetimine girmiştir¹²⁵. 1330-1361 yılları arasında ise şehir Ahiler tarafından idare edilmiştir¹²⁶. Bu sırada Ankara'da önemli imar faaliyetleri meydana gelmiştir¹²⁷.

¹²⁰ Haluk Sargın, *Antik Ankara*, Ankara 2004, s. 17.

¹²¹ Ektüre, a.g.m., s. 524.; Erzen, a.g.e., s. 29.; Çapar, a.g.m., s. 45.

¹²² Erzen, a.g.e., s. 40, 41, 45, 46.; Rıfat Özdemir, "Dünden Bugüne Ankara", *Türk Yurdu*, S. 176, Ankara 2002, s. 40.; Mübarek Galip, "Ankara'nın Tarihi", *Hayat*, C. I, S. 21, Ankara 1927, s. 9-13.; Galatlar'ın Roma Devleti içerisindeki yönetimi ile ilgili bkz. Ferit Baz, "Galatia Eyaleti'nin Roma Devlet Teşkilatı İçerisindeki Yönetimine İlişkin Gözlemler", *Tarihi Sureçte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 2, Ankara 2012, ss. 577-598.

¹²³ "Ankara", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 530.; Abdülkerim Özeydin, "Ankara", *DİA*, C. 3, s. 203-204.

¹²⁴ Özeydin, a.g.m., s. 203-204.; Özdemir, "Dünden Bugüne Ankara", s. 40.

¹²⁵ "Ankara", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 530.

¹²⁶ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ankara'da Ahi Hâkimiyeti (1330?-1361)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 6, Türki Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2002, s. 830-836.

¹²⁷ *Hayat*, 1927, C. I, S. 21, s. 407-408'den aktaran Bahri Ata, Ahmet Refik (Altınay), "Ankara'da Osmanlı Türkleri", Terc. Bahri Ata, *Türk Yurdu*, S. 176, Ankara 2002, s. 61.

Ankara, 1354 yılında Sultan Orhan devrinde, oğlu Süleyman Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır¹²⁸. Osmanlı Devleti'nin buradaki otoritesini sağlaması ise 1393 yılında Tirmurtaş Paşa'nın buraya vali tayin edilmesiyle. Bundan sonra Ankara'da yaşanan en önemli hadise, 1402 yılında Yıldırım Bayezid döneminde gerçekleşen Ankara Savaşı'dır¹²⁹. Ankara, Bayezid-Cem taht mücadelesinde de önemli bir konumdadır. Bayezid'in kardeşi Cem'i bertaraf etmesi ve hâkimiyeti sağlamasından sonra Ankara uzun bir süre sükûnete kavuşmuştur. Nihayet XVII. yüzyılda Celâlî olayları baş gösterince şehir tekrar sıkıntılı günler yaşamaya başlamıştır. Ankara'nın, XIX. yüzyılın ilk yarısında karşılaştığı bir diğer önemli hadise ise 1832 yılında II. Mahmud'a karşı ayaklanan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın istilasına uğramasıdır¹³⁰. Bundan sonra Ankara'nın Millî Mücadele devrine kadar siyasal anlamda önemli bir gelişmeye maruz kaldığı söylenemez. Millî Mücadele döneminde Ankara çok gelişmiş bir vaziyette değildir. Mondros Mütarekesi'nin ardından 1919 yılı başlarında işgal kuvvetleri şehre gelmiştir¹³¹. Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara'ya gelişi 27 Aralık 1919 tarihine denk gelir. İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde işgal edilmesinin ardından, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi toplanmıştır. 13 Ekim 1923 tarihinde ise Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî başkenti olmuştur¹³². Ankara günümüzde de bu işlevini devam ettirmektedir.

Ankara'nın Osmanlı İdarî Taksimatındaki Yeri

Osmanlı Devleti'nde ilk idarî teşkilatlanma 1302 yılında Bursa'ya bağlı Yenişehir'in ele geçirilmesinden sonradır. Fetihlerle beraber sınırlar genişlemiş ve sancak sayısı artmıştır. Sancakların artışı ile sancakların bağlı olacağı beylerbeylikler teşkil edilmiştir. Bu doğrultuda ilk kurulan beylerbeylik Rumeli Beylerbeyliği'dir¹³³. Anadolu Beylerbeyliği'nin teşkiline kadar Ankara bir sancaktır ve 1463 yılı Ankara

¹²⁸ Rifat Özdemir, "Ankara", *DİA*, C. 3, s. 204-205.

¹²⁹ Galanti, *a.g.e.*, s. 11-118.; "Ankara", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 535- 536.

¹³⁰ Rifat Özdemir, "Ankara", s. 204-205.; Galanti, *a.g.e.*, s. 129-133.

¹³¹ "Ankara", *Yurt Ansiklopedisi*, s. 547-548.

¹³² Darkot, *a.g.m.*, s. 448.; Rifat Özdemir, "Dünden Bugüne Ankara", s. 41.

¹³³ Fehameddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997, s. 6-7.; Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, Kanaat Basım ve Ciltevi, Ankara 1945, s. 55.; Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihâtı*, Elazığ 1997, s. 52-53.; Orhan Kılıç, "Sancak Beylerinden Mutasarrıf Paşalara Ankara Sancağı'nın Yönetimi ve Yöneticileri", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 1, Ankara 2012, s. 23-44.; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 182.; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2000, s. 77-78.

tahrir defterinde “Livâ-i Ankara” olarak geçmektedir¹³⁴. 1393 yılında Yıldırım Bayezid, Timurtaş Paşa’yı Ankara’ya idareci olarak tayin etmiştir. Böylece Timurtaş Paşa idaresinde Ankara merkezli olarak Anadolu Beylerbeyliği teşkil edilmiştir. Teşkil edilen beylerbeyliğin ilk merkezi Ankara’dır. Eyalet merkezi 1451 yılında -Fatih Sultan Mehmed döneminde- Kütahya’ya nakledilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1550-1558 ve 1562-1566 yılları arasında eyalet merkezinin tekrar Ankara olduğu görülmektedir. 1566 yılından sonra eyalet merkezi tekrar Kütahya olmuştur¹³⁵. Bunun yanında kuruluşundan 1462 yılına kadar Anadolu Beylerbeyliği’nin merkezinin Ankara olduğunu, ardından eyalet merkezinin Kütahya’ya nakledildiğini söyleyenler de bulunmaktadır¹³⁶. Anlaşıldığı kadarıyla Ankara, Kütahya’nın eyalet merkezi olmasından sonra olağan bir sancak olarak idaresini XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirmiştir.

Ankara, XVI¹³⁷, XVII ve XVIII.¹³⁸ ile XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Anadolu eyaletinin bir sancağı olarak idarî yapılanmasını sürdürmüştür¹³⁹. Bu devrede Anadolu eyaleti varlığını korumuştur. Devam eden süreçte ise Ankara’nın da içinde bulunduğu bazı sancaklar mutasarrıflık haline getirilerek paşaların yönetimine verilmiştir. 1831 yılı kayıtlarında Ankara, sancak olarak görülmektedir. Ankara için bu durum 1836 yılında “müşirlik”lerin teşkiline kadar devam etmiştir. 1836 yılında ise Ankara’da “Redif-i Mansure Ankara Müşirliği” oluşturulmuştur. Teşkil edilen müşirliğe bağlı olan sancaklar Ankara, Çankırı, Kastamonu, Safranbolu (Viranşehir) ve Çorum’dur¹⁴⁰.

Tanzimat Fermanı’nın ilanından (3 Kasım 1839) sonra pek çok alanda olduğu gibi idarî alanda da yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu devrede Ankara’nın idarî

¹³⁴ Emine Erdoğan (Özünü), *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri’nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 23.

¹³⁵ M. Çetin Varlık, “Anadolu Eyaleti”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 143.; Feridun Emecen, “Timurtaş Paşa”, *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 185.

¹³⁶ Taş, *a.g.e.*, s. 29.; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 17, 136.; Başar, *a.g.e.*, s. 6-7.; Tönük, *a.g.e.*, s. 55-60.; Baykara, *a.g.e.*, s. 84, 99.; Kılıç, *a.g.e.*, s. 52-53.

¹³⁷ Kanuni Sultan Süleyman devrinde Ankara sancağında toplam 741 köy, 339 mezra, 113 çiftlik, 21 yaylak ve 466 Yörük cemaati bulunmaktaydı. Bkz. Ergenç, *a.g.e.*, s. 61-62. Kunt’un eserinde de Ankara “liva” olarak gösterilmektedir. Kunt, *a.g.e.*, s. 127, 136, 155. 187.

¹³⁸ Kılıç, *a.g.e.*, s. 52-53.; Kunt, *a.g.e.*, s. 187.

¹³⁹ Varlık, *a.g.m.*, s. 144.; Baykara, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁴⁰ Tönük, *a.g.e.*, s. 91.; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 16.; Musa Çadırcı, “Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim (1826-1839)”, *Belleten*, S. 201, Ankara 1987, s. 1228.

yapılanmasında bazı farklılıklar meydana gelmiştir¹⁴¹. 1840 yılında herkesten gelirine göre vergi alınması için gerçekleştirilen mal/mülk sayımı (temettuat sayımı) sırasında sancak idarî yapılanmasında bazı değişiklikler olmuştur. Bu esnada Çankırı ve Ankara sancaklarından oluşan Ankara eyaletine, Bozok, Kastamonu ve Kayseri sancakları da bağlanmıştır¹⁴².

1846 yılından 1849 yılına kadar Ankara, Çankırı'nın da bağlı olduğu bir eyalettir. Fakat 1849 yılı salnamesinde yer alan bilgiye göre Ankara eyaleti kaldırılarak Çankırı ile beraber Bozok eyaletine liva olarak bağlanmıştır¹⁴³. Buna rağmen 1847 (r. 1263)- 1849 (r. 1265) ve 1851 (r. 1267)-1854 (r. 1270) yılları arasında yayımlanan *Devlet Salnameleri*'nde bu konuda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. 1850 (r. 1266)-1928-1929 tarihleri arasında yayımlanan devlet salnamelerinde ise Ankara'nın idarî taksimatı hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Ankara, 1850-1854 yılları arasında Bozok eyaletinin bir sancağıdır¹⁴⁴. 1855 (r. 1271) yılına ait salnamede ise Ankara'nın, Bozok, Kayseri ve Çankırı'nın bağlı bulunduğu bir eyalet olduğu görülmektedir¹⁴⁵. Bundan bir yıl sonra yayımlanan salnamede (r. 1272/1856) ise Ankara, tekrar Bozok eyaletine bağlı bir sancak olarak gösterilmiştir¹⁴⁶. Ankara'nın Bozok eyaletine bağlılığı 1865 (r. 1282) yılına kadar devam etmiştir¹⁴⁷. 1866 (r. 1283) yılı salnamesinde Ankara, eyalet merkezi olarak görülmektedir. Bağlı livaları ise Ankara, Bozok ve Kayseri'dir¹⁴⁸. Bağlı livalarında değişiklikler olmasına rağmen Ankara sancağı bu yapısını 1928-1929 yılına kadar devam ettirmiştir. Salnamelerde bu konuda tek fark bulunmaktadır. Bu da isminin 1869 (r. 1286) yılından sonraki

¹⁴¹ Meftune Güler, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1908)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1999, s. 50-51.; Gülin Erdem, *Kastamonu, Aydın, Hüdavendigâr ve Ankara (Bozok) Vilayetlerinin İdari Taksimatı (1272h/1855-6 ile 1328h/1910-1)*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2001, s. 79-98.

¹⁴² Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", *Belleten*, S. 203, Ankara 1988, s. 611-612.

¹⁴³ Tönük, *a.g.e.*, s. 109-111.

¹⁴⁴ 1266/1850 *Devlet Salnamesi*, s. 78-79.

¹⁴⁵ 1271/1855 *Devlet Salnamesi*, s. 69.

¹⁴⁶ 1272/1856 *Devlet Salnamesi*, s. 92-93.

¹⁴⁷ 1273/1857 *Devlet Salnamesi*, s. 98-99.; 1274/1858 *Devlet Salnamesi*, s. 106-107.; 1275/1859 *Devlet Salnamesi*, s. 72.; 1276/1860 *Devlet Salnamesi*, s. 136-137.; 1277/1861 *Devlet Salnamesi*, s. 141-142.; 1278/1861 *Devlet Salnamesi*, s. 143-144.; 1279/1862 *Devlet Salnamesi*, s. 149-150.; 1280/1863 *Devlet Salnamesi*, s. 149-150.; 1281/1864 *Devlet Salnamesi*, s. 177-178.; 1282/1865 *Devlet Salnamesi*, s. 165-166.; Tönük, *a.g.e.*, s. 165.; 1281/1864 yılı *Devlet Salnamesi*'nin 70. sayfasında Ankara eyalet olarak görülmektedir. Salnamenin aynı yıl içerisinde verdiği bilgiler birbiri ile çelişmektedir.

¹⁴⁸ 1283/1866 *Devlet Salnamesi*, s. 165-166.

salnamelerde eyalet değil vilayet olarak geçmesidir. 1871 (r. 1288)-1907 (r. 1325) tarihli *Ankara Vilayet Salnameleri*'nde de bahsi geçen tarihler arasında Ankara "vilayet" olarak gösterilmektedir¹⁴⁹. 13 Ekim 1923 tarihinde ise Ankara, Türkiye'nin resmî başkenti olmuştur¹⁵⁰.

XVI. yüzyılın sonlarında Ankara sancağına bağlı olan kazalar, Ankara'nın merkez kazasının yanında Ayaş, Çubuk, Yabanabat, Murtazaabad, Çukurcak, Şorba, Yörük ve Bacı kazalarıdır¹⁵¹. Ankara sancağı, XVII. yüzyılda da bu idarî yapılanmasını devam ettirmiştir. İdarî yapılanmadaki tek fark ise Büyük ve Küçük Haymana nahiyelerinin XVI. yüzyılda Yörük kazasına bağlı iken XVII. yüzyılda Ankara'ya bağlanmasıdır. XVIII. yüzyılda Nallıhan ve Beypazarı da kaza statüsünde Ankara'ya bağlanmıştır¹⁵². Asuman Uzun'un Şer'iyye sicillerine dayalı olarak kaleme aldığı makalesinde ise XVIII. yüzyılın son çeyreğinde (1781-1782) Ankara sancağına bağlı 11 kazanın ismi geçmektedir. Bunlar Nefs-i Ankara, Çubukâbâd, Murtazaâbâd, Yabanâbâd, Haymaneteyn, Ayaş, Şorba, Keskin, Konurâbâ, Yörük ve Yenice Taraklı'dır¹⁵³.

¹⁴⁹ 1284/1867 Devlet Salnamesi, s. 176.; 1285/1868 Devlet Salnamesi, s. 181-182.; 1286/1869 Devlet Salnamesi, s. 199-200.; 1287/1870 Devlet Salnamesi, s. 219-220.; 1288/1871 Devlet Salnamesi, s. 246.; 1289/1872 Devlet Salnamesi, s. 250.; 1290/1873 Devlet Salnamesi, s. 249.; 1291/1874 Devlet Salnamesi, s. 251.; 1292/1875 Devlet Salnamesi, s. 249.; 1293/1876 Devlet Salnamesi, s. 248.; 1294/1877 Devlet Salnamesi, s. 464.; 1295/1878 Devlet Salnamesi, s. 362.; 1296/1879 Devlet Salnamesi, s. 164.; 1297/1880 Devlet Salnamesi, s. 220.; 1298 /1881 Devlet Salnamesi, s. 59.; 1299/1882 Devlet Salnamesi, s. 63.; 1300/1883 Devlet Salnamesi, s. 297.; 1301/1884 Devlet Salnamesi, s. 41.; 1302/1885 Devlet Salnamesi, s. 54.; 1303/1886 Devlet Salnamesi, s. 49.; 1304/1887 Devlet Salnamesi, s. 51.; 1305/1888 Devlet Salnamesi, s. 46.; 1306/1889 Devlet Salnamesi, s. 568.; 1307/1890 Devlet Salnamesi, s. 550.; 1308/1891 Devlet Salnamesi, s. 542.; 1309/1892 Devlet Salnamesi, s. 570.; 1310/1892 Devlet Salnamesi, s. 578.; 1311/1893 Devlet Salnamesi, s. 612.; 1312/1894 Devlet Salnamesi, s. 638.; 1313/1895 Devlet Salnamesi, s. 660.; 1314/1896 Devlet Salnamesi, s. 672.; 1315/1897 Devlet Salnamesi, s. 420.; 1316/1898 Devlet Salnamesi, s. 488.; 1317/1899 Devlet Salnamesi, s. 472.; 1318/1900 Devlet Salnamesi, s. 518.; 1319/1901 Devlet Salnamesi, s. 568.; 1320/1902 Devlet Salnamesi, s. 590.; 1321/1903 Devlet Salnamesi, s. 642.; 1322/1904 Devlet Salnamesi, s. 656.; 1323/1905 Devlet Salnamesi, s. 726.; 1324/1906 Devlet Salnamesi, s. 790.; 1325/1907 Devlet Salnamesi, s. 786.; 1326/1910 Devlet Salnamesi, s. 790.; 1327/1911 Devlet Salnamesi, s. 536.; 1327 Devlet Salnamesi, s. 534.; 1328/1912 Devlet Salnamesi, s. 554.; 1333-1334/1918 Devlet Salnamesi, s. 521.; 1925-1926 Devlet Salnamesi, s. 314.; 1926-1927 Devlet Salnamesi, s. 476.; 1927-1928 Devlet Salnamesi, s. 378.; 1928-1929 Devlet Salnamesi, s. 232.

¹⁵⁰ Darkot, a.g.m., s. 448.; Rifat Özdemir, "Dünden Bugüne Ankara", s. 41.; Ankara'nın yönetimi ile ilgili bkz. Şenel, a.g.t., s. 56-76.

¹⁵¹ Ergenç, a.g.e., s. 62-63.; Baykara, a.g.e., s. 186. 1463, 1523/30 ve 1571 tahrirlerine göre Ankara'nın idarî taksimatı ile ilgili ayrıca bkz. Emine Erdoğan, a.g.t., s. 25.

¹⁵² Taş, a.g.e., s. 29-30.; Tönük, a.g.e., s. 165.

¹⁵³ Asuman Uzun, "H. 1195-1196/M. 1781-1782 Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Ankara", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 1, Ankara 2012, s. 418.

1871-1907 yılları arasında Ankara vilayetine, merkez kazanın dışında 10 kazanın daha bağlı olduğu görülmektedir. Bunlar Ayaş, Balâ, Beypazarı, Çubukabad, Haymana, Kurupazar (Nallu), Mihalicçik, Seferihisar (Sivrihisar), Yabanabat ve Zir Kazalarıdır¹⁵⁴. 1891 yılında ise Kalecik de Ankara vilayetine bağlanmıştır¹⁵⁵.

Cumhuriyet döneminde Ankara vilayetinin merkezi Ankara kazasıdır. Bu durum 1983 yılına kadar devam etmiştir. Ankara merkez kazasının hem başkent hem de vilayet merkezi olmasından dolayı yaşanan aksaklıklar üzerine Ankara merkez ilçesi ortadan kaldırılarak yerine Gölbaşı, Keçiören, Mamak ve Zir (Sincan) Kazaları teşkil edilmiştir. Günümüzde Ankara'nın 25 ilçesi bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir: Akyurt, Altındağ, Ayaş, Balâ, Beypazarı, Çamlıdere, Çankaya, Çubuk, Elmadağ, Etimesgut, Evren, Gölbaşı, Güdül, Haymana, Kalecik, Kahramankazan, Keçiören, Kızılcahamam, Mamak, Nallıhan, Polatlı, Pursaklar, Sincan, Şereflikoçhisar, Yenimahalle¹⁵⁶. Çalışma kapsamında Kırım Harbi'nin (1856) ardından 1918 senesine kadar bahsi geçen kazalara muhacir iskânı ve günümüzde bu kazalarda bulunan yerleşim alanları ele alınacaktır.

Ankara Sancağının Nüfusu

Ankara, tarihî süreçte pek çok medeniyete beşiklik etmiş bir şehirdir. Bununla doğru orantılı olarak nüfus yapısı da süreç içerisinde çeşitlilik göstermiştir. Ankara, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren önemli bir yerleşim alanı olmasına ve bu durumunu imparatorluğun son yıllarına kadar devam ettirmesine rağmen nüfus açısından fakir bir yapı arz etmektedir¹⁵⁷.

Osmanlı Devleti, idarî, ekonomik ve askerî alanlarda düzenlemelerde bulunmak gayeleriyle ilk dönemlerden itibaren ülke nüfusunu tespit etmek ihtiyacı içerisinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu konudaki ilk çalışması tahrirlerdir. Timar sisteminin

¹⁵⁴ 1288/1871 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 32-45; 1289/1872 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 27-42.; 1290/1873 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 40-55.; 1291/1874 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 42-58.; 1293/1876 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 51-81.; 1295/1878 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 116.; 1299/1882 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 66, 118-133.; 1300/1883 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 51.; 1308-1309/1891 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 229-286.; 1311/1893 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 226-282.; 1318/1900 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 111-184.; 1320/1902 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 122-188.; 1325/1907 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 110-199.

¹⁵⁵ 1308-1309/1891 *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 274.

¹⁵⁶ Kazaların teşkil tarihleriyle ilgili bkz. Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, ss. 129-367.

¹⁵⁷ Gülekli, *a.g.e.*, s. 14.

önemini kaybetmesinden sonra ise XVIII. yüzyıl boyunca avarız sayımları gerçekleştirilmiştir¹⁵⁸. XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde kapsamlı bir nüfus sayımının yapılmaması sebebiyle tahrir ve avarız sayımları Osmanlı tarihi araştırmacıları için oldukça önem arz etmektedir¹⁵⁹. Bunlara dayalı olarak çeşitli araştırmacılar Osmanlı Devleti'nin nüfusu hakkında bazı tespitlerde bulunmaya çalışmışlardır. Bu verilerden tespit edildiği kadarıyla 1520-1530 yılları arasında Ankara'nın nüfusu 14.872'dir. 1571-1580 yılları arasında ise nüfus yaklaşık bir kat artarak 29.007'ye çıkmıştır¹⁶⁰. XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başları arasında ise Ankara'nın nüfusunun 23-25 bin civarında olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemlerde nüfusun yüzde 11-15'lik kısmı gayrimüslimdir¹⁶¹.

III. Selim döneminde pek çok alanda ıslahat girişimlerinin olduğu görülmektedir. Islahatlar konusunda II. Mahmud, selefi III. Selim'in takipçisi olmuştur. Bu dönemde başta askerî teşkilatta olmak üzere pek çok kurum ve kuruluştaki çağın gereklerine uygun düzenlemelere gidilmiştir. Ancak ıslahatlar konusunda atılan hemen her adımda nüfusun miktarı ve genel durumunun tespiti önem arz etmiştir. Bu sebeple genel bir nüfus sayımının yapılması kararlaştırılmıştır¹⁶². İlk sayım, 1826 yılında yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra 1828-1829 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Fakat 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'nin patlak vermesi nedeniyle ülke genelinde uygulanamamıştır. Savaşın bitmesinin akabinde (1830-1831 yıllarında) ise sayım işleri yeniden başlatılmıştır¹⁶³.

Savaşın akabinde gerçekleşen nüfus sayımları sırasında diğer vilayetlere olduğu gibi Ankara'ya da sayım için memurlar görevlendirilmiştir. Sayım memuru olan Cebbarzade Süleyman Paşa yanındakilerle birlikte 1830 yılı Kasım ayı içerisinde Ankara'ya ulaşmıştır. Sayımın neden gerekli görüldüğü ve ne suretle gerçekleştirileceği halka anlatıldıktan sonra 1 Aralık 1830 tarihinde sayım işlemi başlatılmış ve çok

¹⁵⁸ Oktay Özel, "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Derleyen: Halil İnalçık, Şevket Pamuk, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 35-37.; Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış*, C. 8, S. 15, Ankara 2014, s. 222-223.

¹⁵⁹ Emine Erdoğan, *a.g.t.*, s. 80-83.

¹⁶⁰ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, C. 2, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1995, s. 5.

¹⁶¹ Ergenç, *a.g.e.*, s. 53, 57.; Behar, *a.g.e.* s. 25.

¹⁶² Musa Çadircı, *1830 Sayımında Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Ankara 2000, s. 9-10.

¹⁶³ Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 62.

geçmeden bitmiştir. Buna göre elde edilen sonuç Ankara’da, 6.108 Müslüman, 5.050 reaya ve 135 Yahudi nüfus olduğudur. Netice itibariyle sancakta toplamda 11.293 erkek nüfus tespit edilmiştir. Lakin bu esnada sadece erkekler sayıldığından bir o kadar da kadının varlığı söz konusudur. Bu sebeple 1830 yılı sayımında Ankara’nın toplam nüfusunun yaklaşık olarak 23.000 civarında olduğunu söylemek yanlış olmaz¹⁶⁴. Bundan 14 yıl kadar sonra -1844 yılında- ise Behar’ın verdiği bilgiye göre Ankara’nın nüfusu 35.000’dir¹⁶⁵.

Bu verilerin yanında *Ankara Vilayet Salnameleri*’nde de sancağın nüfusu hakkında çelişkili bilgiler bulunmaktadır. r. 1288 (1871), r. 1289 (1872), r. 1290 (1873), r. 1291 (1874) ve r. 1293 (1876)¹⁶⁶ tarihli salnamelerde sancağın nüfusuna dair herhangi bir kayıt yer almaz, ancak sonraki yıllara ait (r. 1295 (1878), r. 1299 (1882), r. 1300 (1883), r. 1308-09 (1891-92), r. 1311 (1893), r. 1318 (1900), r. 1320 (1902) ve r. 1325 (1907)) salnamelerde nüfus konusunda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Yine r. 1294 (1877), 1926-27, 1927-28 ve 1928-29 yıllarına ait devlet salnamelerinde Ankara’nın nüfusuna dair bilgilere yer verilmiştir. Salnamelerden anlaşıldığına göre Ankara, Müslümanların, Hristiyanların ve Yahudilerin yaşadığı bir mahaldir. XIX. yüzyıldan önce de sancak dâhilinde aynı unsurların yaşadığı bilinmektedir. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa üstünlüğü söz konusudur. Öyle ki her durumda Müslüman nüfus %90’ların üstündedir. *Ankara Vilayet Salnameleri*’nde ifade edildiğine göre 1877-1907 yılları arasında Ankara’nın nüfusu şu şekildedir:

¹⁶⁴ Musa Çadircı, *1830 Sayımında Ankara*, s. 14, 18.; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, s. 99-118.

¹⁶⁵ Behar, *a.g.e.*, s. 27. Behar, 1890 yılında Ankara’nın nüfusunu 27.825 olarak gösterse de Ankara Vilayet Salnamelerinden öğrendiğimize göre nüfus bunun çok üzerindedir.

¹⁶⁶ Hicrî ve Rûmî tarih çevirilerinde Türk Tarih Kurumu genel ağ sayfasında yer alan Tarih Çevirme Kılavuzu esas alınmıştır. Bkz. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>, 7.2.2020.

Tablo-2: 1877-1929 Yılları Arasında Ankara Sancağının Nüfusu

	1294 ¹⁶⁷ (1877)	1295 ¹⁶⁸ (1878)	1299 ¹⁶⁹ (1882)	1300 ¹⁷⁰ (1883)	1308-9 ¹⁷¹ (1891-2)	1311 ¹⁷² (1893)	1318 ¹⁷³ (1900)	1320 ¹⁷⁴ (1902)	1325 ¹⁷⁵ (1907)	1928-29 ¹⁷⁶
Merkez		19.774	12.904 ¹⁷⁷	13.876 ¹⁷⁸	31.108 ¹⁷⁹	26.105 ¹⁸⁰	33.051	33.767 ¹⁸¹	75.366	107.641
Ayaş			10.080	10.080	21.705 ¹⁸²	21.700	24.172	24.061 ¹⁸³	25.732	22.403
Balâ			11.322	11.322 ¹⁸⁴	21.716 ¹⁸⁵	22.614	26.763 ¹⁸⁶	26.932 ¹⁸⁷	31.781	26.313
Beypazarı			8.667	8.668 ¹⁸⁸	18.149 ¹⁸⁹	16.211	19.315	19.581 ¹⁹⁰	23.157	21.195
Çubukabat			7.095?	7.145	17.388 ¹⁹¹	21.545 ¹⁹²	19.819	19.845	-	25.973
Haymana			10.482	10.482 ¹⁹³	25.538 ¹⁹⁴	27.018 ¹⁹⁵	26.461 ¹⁹⁶	28.126	33.878	29.085

¹⁶⁷ 1294/1877 Devlet Salnamesi, s. 464.

¹⁶⁸ 1295/1878 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 106-108.

¹⁶⁹ 1299/1882 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 162.

¹⁷⁰ 1300/1883 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 163.

¹⁷¹ 1308-1309/1891 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 310.

¹⁷² 1311/1893 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 321.

¹⁷³ 1318/1900 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 284-285.

¹⁷⁴ 1320/1902 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 267.

¹⁷⁵ 1325/1907 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 344.

¹⁷⁶ 1928-1929 Devlet Salnamesi, s. 233.

¹⁷⁷ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 12.557'dir. Bkz. Asuman Koçak, *Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara., 2013, s. 70.

¹⁷⁸ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 12.876'dır. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 73.

¹⁷⁹ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 33.765'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85. Salnamenin orijinalinde yer alan 31.208 rakamı da hatalıdır. Zira farklı etnik ve dinî kökene mensup grupların nüfusları toplandığında sonucun 31.108 olduğu görülecektir.

¹⁸⁰ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 26.104'dür. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 79.

¹⁸¹ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 33.765'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁸² Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 24.001'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁸³ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 24.001'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁸⁴ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 11.222'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 70.

¹⁸⁵ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 26.822'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁸⁶ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 26.762'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 82.

¹⁸⁷ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 26.822'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁸⁸ Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin yayımladığı Ankara Vilayet Salnamelerinin VIII. cildinde (1300 tarihli salname) Beypazarı'nın köylerinin nüfusu 5.642 olarak gösterilmiştir. Fakat salnamenin orijinaline bakıldığında verilen rakamın 5.672 olduğu görülecektir. Bkz. 1300/1883 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 153.

¹⁸⁹ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 18.937'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁹⁰ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 18.937'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁹¹ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 19.845'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁹² Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 21.530'dur. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 79.

¹⁹³ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 1810472'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 73.

¹⁹⁴ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 28.126'dır. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁹⁵ Salnamenin orijinalinde yer alan rakam hatalıdır. Detaylı bakıldığında sonucun 27.108 değil 247.018 olduğu görülecektir. Bkz. 1311/1893 Ankara Vilayet Salnamesi, s. 321.

¹⁹⁶ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 28.176'dır. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 82.

Kalecik			-	-	18.161 ¹⁹⁷	35.161 ¹⁹⁸	38.285	38.745	46.250	38.315
Mihalicçık			767	167	16.317 ¹⁹⁹	18.538 ²⁰⁰	19.171	20.792 ²⁰¹	21.812	-
Nallıhan			6.907	6864 ²⁰²	15.177 ²⁰³	18.315	15.492	15.991	16.912	14.237
Sivrihisar			12.067	12.067	29.475 ²⁰⁴	34.902 ²⁰⁵	31.073 ²⁰⁶	34.244	35.846 ²⁰⁷	-
Yabanabat			21.207 ²⁰⁸	21.107	44.101 ²⁰⁹	48.915 ²¹⁰	50.456	51.382 ²¹¹	52.911	53.709
Zir			8.471 ²¹²	8.476 ²¹³	15.465 ²¹⁴	14.750	17.688	18.296 ²¹⁵	-	-
Polatlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16.660
Keskin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	49.050
Toplam	72.875	194.884	109.969	110.254²¹⁶	274.300²¹⁷	305.774	321.746	331.762	363.645²¹⁸	404.581²¹⁹

Ankara'nın nüfusunun 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ilk yılında 72.875 ve son yılında ise 194.884 olması çok mantıklı görülmemektedir. Zira savaş dönemlerinde

¹⁹⁷ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 38.735'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

¹⁹⁸ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 35.160'dır. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 79.

¹⁹⁹ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 20.791'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

²⁰⁰ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 18.537'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s.79.

²⁰¹ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 20.791'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.'dir.

²⁰² Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 6868'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 70.; Salnamenin orijinalinde yer alan rakamlarda toplama hatası olduğu tespit edilmiştir. Salnamenin orijinalinde geçen rakam 15.088'dir. Bizim ulaştığımız rakam ise yukarıda da belirtildiği üzere 15.177'dir. Bkz. *1300/1883 Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 163.

²⁰³ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 16.001'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

²⁰⁴ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 34.244'd r. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

²⁰⁵ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 34.913'tür. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 79.

²⁰⁶ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 35.073'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 82.

²⁰⁷ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 35751'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s.88.

²⁰⁸ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 21.907'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 70.

²⁰⁹ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 41.382'dir. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

²¹⁰ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 48.910'dur. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 79.

²¹¹ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 41.382'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

²¹² Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 8476'dir. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 70.

²¹³ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 84.66'dır. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 73

²¹⁴ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 17586'dır. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

²¹⁵ Koçak'ın çalışmasında yer alan rakam 17.586'dır. Bkz. Koçak, *a.g.t.*, s. 85.

²¹⁶ Rakamlar detaylı incelendiğinde verilen toplamın yanlış olduğu görülecektir. Bkz. *1300/1883 Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 163.

²¹⁷ Salnamenin orijinalinde yer alan toplam nüfusu sayısı 274.311 olarak gösterilse de, bağlı kazaların nüfusları hesaplandığında 274.300 rakamına ulaşılmaktadır.

²¹⁸ Salnamenin orijinalinde toplam 363.545 nüfus olduğu zikredilse de kazaların nüfusları hesaplandığında 363.645 rakamına ulaşılmaktadır. Bkz. *1325/1907 Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 344.

²¹⁹ Tablo, 1877-1929 yılları arasında yayımlanan Ankara Vilayet Salnameleri incelenerek tarafımızdan oluşturulmuştur. Ankara'nın nüfusu hakkında ayrıca Asuman Koçak'ın *Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907)* isimli yüksek lisans tezinde de bazı bilgiler yer almaktadır. Fakat bizim elde ettiğimiz nüfus verileri ile Koçak'ın ulaştığı nüfus sayıları çoğu kere eşleşmemektedir. Bu farklılıkların bir kısmı yanlış okumalardan kaynaklanmaktadır. Bir kısım yanlışın ise sebebi tespit edilebilmiş değildir. Bunun yanında salnamelerin orijinallerinde de bazı hesap hataları olduğu görülmüştür. Tespit edilen farklılıklar dipnotta belirtilmiştir.

nüfusun azalması genellikle rastlanan bir durumdur. Burada savaş sonrası ordunun çekilişi ile bölge halkının ordu ile birlikte çekildiği ve Ankara'ya iskân edildiği akıllara gelmekle birlikte belgelerde bu öngörüü doğrulayacak herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Bu konuda diğer bir yorum ise Ankara'nın tarihi süreçten itibaren sahip olduğu güvenli konumla alakalıdır. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi esnasında Rus ilerleyişinin doğuda Trabzon'a, batıda ise neredeyse İstanbul'a kadar ulaşması, halkın daha korunaklı gördüğü Ankara'ya sığınması neticesini getirdiği ihtimal dâhilindedir. Ankara'nın şimendifer güzergâhında olması da bu kanıyı destekler mahiyettedir. Bu noktada sorgulanması gereken bir diğer husus ise *Ankara Vilayet Salnameleri*'nin verdiği bilgilerin güvenilirliğidir²²⁰.

²²⁰ 1295/1878 *Devlet Salnamesi*, s. 364. 1295 (1878) tarihli devlet salnamesinde Ankara'nın nüfusu 66.443 olarak gösterilmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bu rakam daha makul gözükmemektedir.

1. BÖLÜM

ANKARA'YA YAPILAN GÖÇLER

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aldığı yenilgilerle birlikte başlayan toprak kayıpları neticesinde yoğun bir göç akınına maruz kalmıştır. Osmanlı ülkesine olan ilk yoğun göç dalgası 1783 yılında Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakının hemen ardından gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, bu sırada gelen muhacirleri ekseriyetle stratejik kaygılarla sınır bölgelerine yerleştirmeyi tercih etmiştir. Devam eden süreçte ise Kafkaslar ve Rumeli'de yaşanan toprak kayıplarının önemli ölçüde artması neticesinde muhacirler Anadolu'ya iskân edilmeye başlanmıştır. Bu esnada daha evvel Rumeli ve Kafkaslar'da sınır hattına yerleştirilmiş olan Tatar, Nogay, Çerkes vd. muhacirler de Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu süreçte İstanbul, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, İzmit, İzmir, Kütahya, Aydın, Afyonkarahisar, Manisa, Eskişehir, Konya, Amasya, Samsun, Sivas, Kars ve Adana Anadolu'daki önemli iskân alanları arasındadır. Kırım Harbi'nin (1856) ardından Ankara da gelen muhacirlerin iskân edildiği önemli mahallerden biri olmuştur.

Bu bölümde, Ankara'nın iskân için neden seçildiği, arazi tespitinde dikkat edilen hususların neler olduğu, tespit edilen arazilerin miktarı ve bulunduğu mahaller, Ankara'ya nerelerden ve ne kadar muhacir göç ettiği ile bunların Ankara'da nerelere iskân edildikleri ele alınacaktır.

1. 1. MUHACİR İSKÂNININ SEBEPLERİ

Osmanlı Devleti, özellikle Kırım Harbi'nden (1856) sonra kitlesel göçlerin artmasıyla birlikte mümkün olduğunca bilinçli bir iskân politikası takip etmeye gayret göstermiştir. Bu doğrultuda muhacirlerin iskânında fizikî, coğrafi, stratejik, politik, ekonomik, sosyal, kültürel vb. şartlar göz önünde bulundurulmuştur. Bu esnada sadece Devlet'in değil aynı zamanda iskânın gerçekleşeceği mahallin ve muhacirlerin de menfaatleri dikkate alınmıştır.

Ankara'da muhacir iskânının şüphesiz ilk sebebi burada iskâna müsait geniş arazilerin mevcut olmasıdır²²¹. Bu durum süreç içerisinde çeşitli defalar hazırlanan arazi

²²¹ BOA., BEO, 7/470, 12 Teşrîisânî 1310 (24 Ocak 1895).

tespit raporlarına yansımıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından yoğun göçlerin gerçekleştiği ve gelenlerin İstanbul'da biriktiği görülmektedir. Bunun üzerine ülke dâhilindeki boş arazilerin tespiti için çalışmalar yürütülmüştür. Bu esnada yapılan incelemelerde ülke genelinde 10.425.881 dönüm iskâna müsait arazinin mevcut olduğu saptanmıştır. Bu miktar arazinin 8.807.035 dönümü Diyarbakır, Van, Musul, Halep, Bağdat ve Basra vilayetlerindeki kurak alanlarda yer almaktaydı. Bunun yanında bahsi geçen vilayetlerin İstanbul'a uzaklığı da Devlet için ayrıca bir sorun teşkil etmekteydi. Bu sebeple muhacirlerin önemli bir kısmının Selanik, Edirne, Kastamonu, Hüdavendigar (Bursa), Aydın, Konya ve Ankara vilayetlerindeki müsait arazilere iskân edilmesi daha uygun bulunmuştur²²². 1890 yılında gerçekleştirilen tetkikler esnasında sadece Ankara-Eskişehir demiryolu güzergâhı üzerinde toplamda 12.874 hane muhacirin iskânına müsait arazinin olduğu rapor edilmiştir²²³. Ayrıca 1893 yılı Temmuz ayı ortalarına ait bir diğer kayıta ne kadar muhacir gelirse gelsin Ankara'da bunların iskânı için müsait arazilerin bulunduğu bilgisi yer almıştır²²⁴. İlerleyen dönemlerde kitleler halinde muhacirlerin gelişlerinin devam etmesi Devlet'in tekrar arazi tespit çalışmalarında bulunmasına neden olmuştur. Bu tespit çalışmalarından biri, Ankara'da iskân edilmesi düşünülen Boşnak muhacirler için 1900 senesinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde Ankara Demiryolu güzergâhı üzerinde Sivrihisar kazası dâhilinde beş kıtada 140 bin dönüm iskâna müsait arazinin olduğu tespit edilerek ilgili makamlara iletilmiştir²²⁵.

İskâna müsait arazilerin bulunmasına rağmen, iskân sürecinde bazı muhacir grupları için Devlet'in ilk tercihinin Ankara olmadığı muhtemeldir. Muhacir iskânı için düşünülen diğer bazı vilayetlerde daha önce gerçekleştirilen iskândan dolayı yer kalmaması bu konuda Ankara'yı bir alternatif haline getirmiştir. Zira Devlet, Kırım'ın elden çıkmasının ardından -XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren- yoğun göçlere maruz kalmıştır. Bu durum 1827-1828 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra da devam etmiştir. Bu esnada gelen muhacirlerin Anadolu'nun çeşitli şehirlerine (Hüdavendigar, Aydın, İzmit, Biga, Sivas, Trabzon, Kastamonu) iskân edildiği görülmektedir. Bunun

²²² İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 165-168.

²²³ İhsan Seddar Kaynak-Murat Koraltürk, "Ankara'ya Demiryoluyla Göçler ve İskan Siyaseti (1890-1910)", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4 (1) Haziran 2016, s. 5.

²²⁴ BOA, Y.PRK.UM., 27/104, H. Zilhicce 1310 (Haziran/Temmuz 1893)

²²⁵ BOA., A.MKT.MHM, 509/31, poz 3, 5 Eylül 1316 (18 Eylül 1900).

neticesinde Anadolu'da her açıdan iskâna müsait araziler azalmıştır. Bu sebeple farklı yerlerde iskânı öngörülen muhacirler, arazi yetersizliği nedeniyle Ankara'ya sevk edilmiştir. Örneğin Kuban vilayetinden gelen 700 nüfus (120 hane) muhacirin ilk olarak Sivas vilayetinde iskân edilmesi düşünülmüştür. Lakin görevlilerce buraya daha evvel oldukça fazla muhacirin yerleştirildiği gerekçe gösterilerek, gelenlerin iskânına yetecek arazilerin olmadığı ilgili makamlara rapor edilmiştir. Bunun üzerine İskân Komisyonunca bahsi geçen muhacirlerin Ankara vilayetine iskânları kararlaştırılmıştır²²⁶. Yine 2500 Çerkes muhacir, İzmit'te iskân için müsait araziler olmadığından Ankara'ya sevk edilmiştir. İzmit'teki arazilerin tamamen mamur olması bunda temel etkindir²²⁷. Bir diğer kayıta Kafkasya bölgesinden gelen 100 muhacirin Sivas, Samsun ve Sinop vilayetlerinde bulunduğu, bunların iskânı için buralarda müsait arazi olmamasından dolayı Ankara'ya sevk edildikleri ifade edilmektedir²²⁸. Ayrıca Adana, Halep ve Elâzığ gibi vilayetlerde iskâna müsait alanlar bulunmasına rağmen, bu bölgelere eş zamanlı olarak muhacir iskânı planlandığından, ya da muhacirler o esnada sevk edilmiş olduğundan -bu yörelerin ancak gelecek veya gelmiş muhacirlerin iskânı ile uğraşabilecekleri düşüncesi ile- bahsi geçen mahallere alternatif olarak Ankara'nın seçildiği anlaşılmaktadır²²⁹. Bunun yanında Trabzon üzerinden Anadolu'ya giriş yapan ve Düzce, Karasu ve Akyazı ormanları bölgesine sevk edilen 263 hanede 1213 nüfus muhacirin Ankara'da iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. Bunların Ankara'ya sevk edilmesinde bahsi geçen mahallerdeki ormanlık alanların korunması fikri ön plandadır. Zira yetkililerce muhacirlerin ormanlık alanlara zarar verdikleri tespit edilmiştir²³⁰. 1913 senesi ortalarına ait bir diğer kayıta Selanik'ten gelecek muhacirlerin İzmir'e iskânları düşünülmüştür. Fakat burada yeteri kadar muhacir bulunduğu sebep gösterilerek gelecek muhacirlerin Ankara'ya sevki kararlaştırılmıştır²³¹.

Bu süreçte muhacirler için iskâna elverişli arazilerin bulunmasının yanında, muhacirlerin tespit edilen arazilere nasıl nakledilecekleri de önemli bir sorundur. Bu durum (sorun) Ankara'nın iskân alanı olarak seçilmesinde bir diğer sebeptir. Ankara'nın

²²⁶ BOA., BEO., 7/470, 7 Mayıs 1308 (19 Mayıs 1892).; HR.İD., 10/48, 13 Kânûnusânî 1324 (26 Ocak 1909).

²²⁷ BOA., BEO., 859/64381, 18 Teşrîni-evvel 1312 (30 Ekim 1896).

²²⁸ BOA., DH. MKT, 1940/41, 28 Mart 1308 (9 Nisan 1892).

²²⁹ BOA., Y.A.RES., 64/16, 18 Nisan 1309 (30 Nisan 1893).

²³⁰ BOA., BEO., 3739/280406, 12 Nisan 1326 (25 Nisan 1910).

²³¹ KA., 72/130, 17 Ağustos 1329.

ilk dönemlerden itibaren ana yol güzergâhları üzerinde yer alması ve bunun yanında Anadolu demiryolunun inşası bu açıdan önem arz etmektedir. 31 Aralık 1892 tarihinde ilk trenin Ankara'ya ulaşması ve bundan kısa bir süre sonra 1893 senesi içerisinde Ankara ile İstanbul (Haydar Paşa) arasında düzenli yolcu ve eşya taşımacılığının başlaması, bu sürece büyük bir katkı sağlamıştır. Ankara'ya muhacir iskânının % 80'den fazlasının 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında meydana geldiği göz önünde bulundurulursa, iskânda tren yolu hattının rolü daha iyi anlaşılabilecektir. Bu sebeple iskân konusunda bu güzergâh üzerinde yer alan Ankara ve Eskişehir gibi vilayetlerin özellikle tercih edildiği görülecektir²³². Demiryolu sayesinde İstanbul ve İzmit'te biriken muhacirlerin eşyaları ile birlikte iskân mahalleri olan Ankara'ya nakledilmeleri oldukça kolaylaşmıştır²³³. Böylece Devlet, göçün maliyetini hafifletmenin yanında emek israfının da önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bunun yanında muhacirlerin yollarda sefalet ve zorluğa düşmeden iskânlarının sağlanması amaçlanmıştır²³⁴. Bu bağlamda Ankara'da teşkil edilen birçok muhacir köyünün demiryolu güzergâhı üzerinde veya yakınında bulunması asla bir tesadüf değildir.

Harita-1: İzmit-Ankara Demiryolu Hattı²³⁵

²³² BOA., Y.A.RES., 54/15, 21 Şubat 1306 (5 Mart 1891).; Y.A.RES, 54/15, 21 Şubat 1306 (5 Mart 1891).

²³³ Kaynak, Koraltürk, a.g.m., s. 2.

²³⁴ BOA., Y.PRK.UM., 27/104, H. Zilhicce 1310 (Temmuz 1893).

²³⁵ BOA., HRT., 1690, H. 29 Zilhicce 1341 (12 Ağustos 1923).

Ankara'nın iskân mahalli olarak seçilmesinin bir diğer sebebi ekonomik kaygılarıdır. Zira Celâlilerin eşkıyalık faaliyetlerinden Ankara da önemli ölçüde nasibini almıştır. Uzun süren savaşlar nedeniyle Devlet'in Celâlî eşkıyalarıyla mücadelede pasif kalması ve erkek nüfusun silahaltında bulunması Anadolu'da güvenlik ortamını zedelemiştir. Bu durum pek çok yerde olduğu gibi Ankara'da da mamur arazilerin terk edilmesine sebebiyet vermiştir. Bu süreçte Ankara'da Bacı kazasında 38 köyden 33'ü, Haymaneteyn (Haymana) kazasında ise 80 köyden 70'inin terkedildiği görülmektedir²³⁶. XIX. yüzyılın son çeyreğinde, Ankara genelinde pek çok harap köyün ve ziraata açılmamış arazilerin var olduğu bir gerçektir. Bununla doğru orantılı olarak Ankara'da ticaret, ziraat ve hayvancılık olması gereken seviyenin oldukça altında kalmıştır. Muhacirlerin gelmesi ile birlikte harap köylerin yerleşime açılması, boş arazilerin ziraata kazandırılması ve bu sayede Ankara'nın mamur edilmesi amaçlanmıştır. Bunun, Ankara'nın üretimine ve bu sayede Devlet'in ekonomisine katkı sağlayacağı muhakkaktır. Ankara'ya iskân edilen muhacirler hakkında iskân görevlilerinin ilgili makamlara ilettiği raporlar bunu teyit eder mahiyettedir.

Ankara'ya muhacir iskân edilmesinin bir diğer sebebi stratejik ve siyasîdir. Anadolu Tren Yolu Hattı'nın Ankara'ya ulaşması buranın İstanbul ile irtibatını kolaylaştırmış ve ulaşım süresini kısaltmıştır. Böylece Ankara'nın süreç içerisinde özellikle İstanbul'la ticarî ilişkileri gelişmiştir. Bu sebeple Ankara'da Türk ve Müslüman nüfusun artırılmasının İstanbul'u daha kuvvetli kılacağı düşünülmüştür²³⁷. Bunun yanında Ekim 1893 tarihli bir diğer kayıta Ankara Vilâyeti dâhilindeki Haymana ve Sivrihisar'daki iskâna elverişli arazilerin muhacir iskânı neticesinde dolmaya başladığı, Dersaadet'e yakın başkaca bu tarz müsait araziler olmadığından buraların kesinlikle elden çıkarılmaması istenmiştir²³⁸. Her iki durumda da stratejik kaygıların ön planda olduğu açıktır. Kurutuluş Savaşı yıllarında bu kararın ne kadar isabetli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Bununla doğrudan alakalı bir kayıt tespit edilememiş olsa da, Türk ve Müslüman muhacirlerin demiryolu güzergâhı üzerinde iskânları stratejik açıdan önemli ulaşım noktalarının emniyete alınması anlamına da gelmektedir. Zira I. Dünya Savaşı'nın

²³⁶ Bkz. Akdağ, *a.g.e.*, s. 415, 416.

²³⁷ BOA., *Y.PRK.UM.*, 27/104, H. Zilhicce 1310 (Haziran/Temmuz 1893).

²³⁸ BOA., *DH.MKT.*, 141/9, H. 23 Rebûlevvel 1311 (4 Ekim 1893).

başlarında özellikle Ermeni ve Rumlardan gelecek olası menfî girişimlere karşı onların stratejik noktalardan ve demiryolu güzergâhlarından uzak alanlarda iskân edilmeleri söz konusudur²³⁹. Bu açıdan bakıldığında muhacirlerin özellikle demiryolu güzergâhları üzerinde iskân edilmelerinin, sadece nakliye konusundaki kolaylıktan kaynaklandığını söylemek eksik olur.

Arazisinin verimli, ulaşımının kolay, havasının uygun, ormanlarının ve su kaynaklarının yeterli olmasının yanında Ankara'nın sosyal, kültürel ve dinî olarak da muhacir iskânına uygun olduğu anlaşılmaktadır. İskân için hazırlanan raporlarda Ankara halkının dindar, kanaatkâr, misafirperver ve devletine sadık olduğu zikredilmektedir²⁴⁰. Ankara halkının bu özelliklere sahip olması iskân açısından oldukça önemlidir. Zira bu vasıflara sahip olan bir halk, iskân konusunda sadakatinden dolayı devlete sorun çıkarmayacak, gelen muhacirlere dinî hassasiyetlerinden ötürü kucak açacak (misafirperver davranacak) ve kanaatkârlığından dolayı onlarla paylaşımcı olacaktır. Ankara halkının sahip olduğu bu vasıflar muhacirlerle yerli halkın kolayca uyum sağlaması açısından oldukça önem arz etmektedir.

1. 2. İSKÂNA MÜSAİT ARAZİLERİN TESPİTİ

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar Anadolu'da iskâna müsait pek çok arazi bulunduğundan gelen muhacirler mevcut arazilere yerleştirilmiştir. Bu sebeple gelen muhacirlerin iskânı konusunda herhangi bir arazi problemi yaşanmamıştır. Ancak özellikle 1858-1877 yılları arasında gerçekleşen yoğun iskân faaliyetleri neticesinde Orta ve Batı Anadolu'da bulunan iskâna müsait araziler azalmıştır²⁴¹. Bunun üzerine 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında gelen muhacirlerin yerleştirilmesi için arazi tespit çalışmalarına girişilmiştir²⁴². Bu doğrultuda içlerinde Ankara'nın da yer aldığı vilayetlere talimatlar gönderilerek arazi tespiti için komisyonlar teşkil etmeleri

²³⁹ Ermenilerin demiryolu güzergahından uzak alanlarda iskân edilmeleri hakkında bkz. BOA., *DH.ŞFR.*, 53/93, H. 9 Recep 1333 (23 Mayıs 1915). Rumların demiryolu güzergahından uzak alanlarda iskân edilmeleri hakkında bkz. BOA., *DH.ŞFR.*, 68/25, H. 19 Zilkade 1334 (17 Eylül 1916).

²⁴⁰ BOA., *Y.PRK.UM.*, 27/104, H. Zilhicce 1310 (Haziran/Temmuz 1893).

²⁴¹ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 162-173.

²⁴² BOA., *DH.MKT.*, 1936/12, 11 Mart 1308/23 Mart 1892.

istenmiştir²⁴³. Arazi tespit işlemleri esnasında mühendislerin de hazır bulunduğu bazı belgelerde yer almaktadır²⁴⁴. Bu esnada Defter-i Hakânî memurları da görev almıştır²⁴⁵.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Ankara’da iskâna müsait arazilerin tespitiyle görevli şahıslar; Hâra-yı Hümâyûnlar Nâzırı Muzaffer Paşa²⁴⁶, Ankara Vilayeti İskân Heyeti Reisi Ahmet Reşit Paşa²⁴⁷, Hâra-yı Hümâyûn Süvari kolağalarından Recep, Erkân-ı Harbiye yüzbaşlarından Fuat²⁴⁸, Erkân-ı Harbiye Mirlivası Hasan Rıza Paşa ve Daire-yi Askeriyeden Erkân-ı Harbiye Kolağası Basri Bey’dir. Muzaffer Paşa’dan evvel Ankara’da arazi tespiti konusunda Erkân-ı Harbiye miralaylarından Süleyman Fethi Bey’in önderliğinde çalışmalar yürütüldüğü ve bazı haritalarla keşif planlarının hazırlandığı anlaşılmaktadır²⁴⁹. Sicill-i Ahval kayıtlarından tespit edilebildiği kadarıyla Ankara’da muhacir iskânı ile görevli diğer kişilerin bazıları şu şekildedir:

Tablo-3: Ankara’da Muhacir İskânı ile Görevli Olan Memurlar²⁵⁰

Adı	Tarih	Maaş (Kuruş)	Görevi
Mehmed Neşet Bey ²⁵¹	1295 (1879/1880)	5000	Ankara Vilayeti İskân-ı Muhâcîrin Komisyonu Riyasetinde
Kigork Resmi Efendi ²⁵²	Eylül 1878	300	Ankara Muhacirin Komisyonu Kitabeti
Mustafa Nuri Bey ²⁵³	1899	5000	Ankara Vilayeti İskân-ı Muhacirin Memuriyeti

²⁴³ BOA., BEO, 564/42241, 5 Nisan 1310/17 Nisan 1894.; BEO., 495/37078, 2 Teşrînievvel 1310/14 Ekim 1894.

²⁴⁴ BOA., A.İMKT.MHM., 513/12, 14 Haziran 1317/27 Haziran 1901.; DH.MKT, 2504/6, 11 Haziran 1317/27 Haziran 1901.

²⁴⁵ BOA., DH.MKT., 2378/118, H. 26 Rebiülevvel 1318/24 Temmuz 1900.

²⁴⁶ BOA., Y.A.RES., 54/15, 6 Mart 1307/18 Mart 1891.; Y.PRK.KOM, 8/14.; Kaynak-Koraltürk, a.g.m., s. 2-3.; Hâra-yı Hümâyûnlar Nezareti, II. Abdülhamid’in saltanatı sırasında oluşturulmuştur. Muzaffer Paşa Hara-yı hümayunlarla özdeşleşmiş önemli isimlerdendir. Detaylı bilgi için bkz. Osman Köksal, “Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hâra-yı Hümâyûnu ve Türk Atçılığına Katkıları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), s. 342.

²⁴⁷ BOA., A.İMKT.MHM., 513/12, 14 Haziran 1317/27 Haziran 1901.

²⁴⁸ BOA., Y.PRK.KOM., 8/14, Kasım-Aralık 1892.

²⁴⁹ BOA., DH.MKT., 490/14, 15 Nisan 1318/28 Nisan 1902. Tespit edilen bir kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Basri ve Hasan Rıza Paşa Boşnak muhacirlerin iskânı ile görevlendirilmişlerdir. Bkz. Y.MTV., 203/106, 4 Haziran 1316/17 Haziran 1900. Haritalar çıkarıldığı hakkında ayrıca bkz. “Muhacir İskânı”, *Ankara Vilayet Gazetesi*, 19 Ağustos 1312/31 Ağustos 1896, s. 2

²⁵⁰ Tablo, *Sicill-i Ahval* kayıtları incelenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

²⁵¹ BOA., DH.SAİD., 2/346, s. 690.

²⁵² BOA., DH.SAİD., 7/397, s. 791.

²⁵³ BOA., DH.SAİD., 10/409, s. 813-814.

Cemil Efendi ²⁵⁴	3 Aralık 1913	750	Ankara İskân-ı Muhacirin Müdüriyeti Kitabeti
Hakkı Efendi ²⁵⁵	22 Aralık 1895	1200	Ankara Muhacirin Komisyonu Başkitabeti
Rıfat Rıza Bey ²⁵⁶	9 Şubat 1913- 7 Ağustos 1913	1500	Ankara İskân-ı Muhacirin Memuriyeti
Süleyman Faik Bey ²⁵⁷	23 Haziran 1899- 31 Ağustos 1900	5000	Ankara Vilayeti İskân-ı Muhacirin Memuriyeti
Reşit Paşa ²⁵⁸	2 Mayıs 1901- 23 Eylül 1901	5000	Ankara Vilayeti İskân-ı Muhacirin Memuriyeti
Mustafa Kazim Efendi ²⁵⁹	3 Eylül 1894- 18 Mayıs 1896	-	Ankara Muhacirin Komisyonu Kitabeti
Mehmed Tahir Bey ²⁶⁰	23 Eylül 1894- 12 Ocak 1896	1500	Ankara Vilayet Muhacirin Komisyonu Riyaseti
Ahmet Şevket Efendi ²⁶¹	13 Temmuz 1877- 13 Nisan 1880	400	Ankara Muhacirin Komisyonu Başkitabeti
Süleyman Efendi ²⁶²	13 Mart 1879	1500	Ankara Vilayeti İskân-ı Muhacirin Komisyonu Başkitabeti

Arazi tespit çalışmaları esnasında gayretsizlikleri ve suistimalleri bulunan görevlilerin olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla Vilayet Muhâcîrîn Komisyonu Reisi Süleyman Efendi bunlardan biridir. Süleyman Efendi, Bosna muhacirlerinin iskânı için uygun mahallerin tespiti amacıyla Ankara'ya gönderilen Mirliya Rıza Paşa'ya -teklif edildiği halde- refakat etmemiştir²⁶³. Bunun yanında Süleyman Efendi'nin bazı uygunsuz işlerinin de olduğu arşiv kayıtlarında yer almaktadır. Bu sebeplerle Süleyman Efendi görevden el çektirilmiştir²⁶⁴. Ankara Muhasebe Mümeyyiz ve Defterdar Vekili Cemal Efendi de muhacirler için meskenler inşa eden mütahitlerin paralarını ödemeyerek iskânı geciktirdiğinden dolayı aynı işleme

²⁵⁴ Ankara vilayetine gelen 4013 Kuban muhacirlerinin iskân işleri ile ilgilenmiştir. BOA., *DH.SAİD.*, 11/207, s. 411.

²⁵⁵ BOA., *DH.SAİD.*, 66/165, s. 327-328.

²⁵⁶ BOA., *DH.SAİD.*, 112/115, s. 227 .

²⁵⁷ BOA., *DH.SAİD.*, 80/10, s. 17-18.

²⁵⁸ BOA., *DH.SAİD.*, 80/39, s. 75-76.

²⁵⁹ BOA., *DH.SAİD.*, 82/220, s. 345.

²⁶⁰ BOA., *DH.SAİD.*, 92/88, s. 173.

²⁶¹ BOA., *DH.SAİD.*, 97/123, s. 245.

²⁶² BOA., *DH.SAİD.*, 97/168, s. 335.

²⁶³ BOA., *DH.MKT.*, 2395/29, 25 Temmuz 1316/7 Ağustos 1900.

²⁶⁴ BOA., *DH.MKT.*, 2415/10, 3 Teşrinievvel 1316/29 Ekim 1900.

tabi tutulmuştur²⁶⁵. Gayretsizlikleri görülen bir kısım memurun ise görev yerleri değiştirilmiştir. Zir (Sincan) ve Haymana Kazalarında muhacirler için mesken inşası sırasında gecikmeler ve aksamalar yaşanmıştır. Bunun Zir ve Haymana Kazaları kaymakamlarının ihmallerinden ileri geldiği tespit edilmiştir. Bunun üzerine muhacir iskânı konusunda müspet faaliyetleri bilinen Mihalicçık Kaymakamı Sabri Paşa Haymana kazasına tayin edilmiştir. Bu konuda başarısız bulunan bir diğer kişi ise Zir kazası kaymakamıdır. O da Kalecik Kaymakamı Sami Bey'le yer değiştirmiştir²⁶⁶. Bunun yanında 9 Şubat 1913 tarihinde 500 kuruş maaşla Ankara İskân-ı Muhacirin Memuriyetine görevlendirilen Rıfat Rıza Bey, 7 Ağustos 1913 tarihinde muhacir iskânı konusunda ehliyetsiz görüldüğünden bu görevinden azledilmiştir²⁶⁷.

Bir kısım görevlinin ise muhacir iskânı konusunda oldukça özverili bir şekilde çalıştığı kayıtlara yansımıştır. Yararlılıkları görülen bu tarz kişiler çeşitli suretlerde ödüllendirilmiştir. Ankara vilayeti İkinci Polis Komiseri Hüseyin Ruhi Bey bunlardan biridir. Hüseyin Ruhi Bey, Bosna muhacirlerinin iskânı sırasında gösterdiği hizmetlerden dolayı rütbe ile ödüllendirilmiştir²⁶⁸. Yine Haymana kazasında muhacir iskânı konusunda gösterdiği gayretlerden dolayı Kaza Meclisi idare azalarından Hatipzade Mehmed Efendi'nin taltif edildiği anlaşılmaktadır²⁶⁹.

1891 yılı Mart ayı içerisinde Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan gelmesi öngörülen muhacirlerin iskânı için arazi tespiti ile görevlendirilen Muzaffer Paşa ve ekibi, aynı yılın Kasım ayı içerisinde raporlarını tamamlayarak ilgili makamlara sunmuştur²⁷⁰. İletilen raporlarda Ankara'nın iç nahiyesinin yanında Sivrihisar, Haymana, Balâ, Çubukabad ve Yabanabad Kazalarında da iskâna müsait arazilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Ankara'nın iç nahiyesinde iskâna müsait 8.340 dönüm arazi mevcuttur. Bunun yanında Haymana kazasında 225.000, Balâ kazasında 30.000, Çubukabad kazasında (Basdak yaylası) 50.000²⁷¹, Yabanabad kazasında (Kâkül Mevkii) 80.000²⁷² ve Sivrihisar kazasında da 130.000 dönüm iskâna müsait arazinin var

²⁶⁵ BOA., *DH.MKT.*, 2442/23, 10 Kânûnevvvel 1316/23 Aralık 1900.

²⁶⁶ BOA., *DH.MKT.*, 2521/6, 28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901.

²⁶⁷ BOA., *DH.SAİD.*, 112/115.

²⁶⁸ BOA., *DH.MKT.*, 2454/70, 16 Şubat 1316/1 Mart 1901.

²⁶⁹ BOA., *DH.MKT.*, 454/59, 5 Mart 1318/18 Mart 1902.

²⁷⁰ BOA., *Y.A.RES.*, 54/15, 21 Şubat 1306/5 Mart 1891.

²⁷¹ Bu arazinin 30 bin dönümü ormanlıktır.

²⁷² Bu arazinin 60 bin dönümü ormanlıktır.

olduğu tespit edilmiştir. Toplamda Ankara genelinde tespit edilen 523.340 dönüm arazi mevkileri ile birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Bkz. Tablo-3)²⁷³.

Tablo-4: 1892 Senesinde Ankara'nın İç Nahiyesinde İskâna Müsait Araziler²⁷⁴

Mevki	Dönüm	Mevki	Dönüm
<u>Ovacık</u>		<u>Macun Çiftliği</u>	
Kavakpınarı	25	Danayatağı	500
Kurusöğüt	10	Köyaltı	100
Yukarıçay	60	Macun Çiftliği	1.000
<u>Karapürçek Köyü</u>		<u>Köy İsmi Yok</u>	
Ulupınarkıranı	10	Kumluk	200
<u>Yakacık Köyü</u>		<u>Ergazi Köyü</u>	
Çayırbağı	300	Suluarpalık	30
Çoraközü	50	Manidere	150
Oyuklu	100	Geza (?)	200
Bamağacı	10	Çoraklık	250
Akseki	20	Yassıkır	300
Musaçayırı	100	Körarkası	60
Köyceköymezarardı	120	Eskiergazi	250
Kıran	300	Eskiergazi	300
		Eskiergazi	100
<u>Köy İsmi Yok</u>		<u>Köy İsmi Yok</u>	
Aktaş	40	Kerçlağı/Kireçlağı	60
<u>Lodumi Köyü</u>		<u>Ergazi Köyü</u>	
Elvanözü	200	Tandırılık	300
Kızlak	100	Aşağıkır	400
<u>Borsal Köyü</u>		<u>Köy İsmi Yok</u>	
Kozkuyusu	40	İnceözburnu	120
<u>Köy İsmi Yok</u>		<u>Alacaath Köyü</u>	
Elmalı	150	Elmalık Ardı	200
<u>Dikmen Köyü</u>		<u>Köy İsmi Yok</u>	
Gölkaşı	200	Çayırbağı	250
<u>Karakursun Köyü</u>		<u>Karaağaç Köyü</u>	
Pınarbaşı	150	Tekiryolu	100
<u>Yalncak Köyü</u>		<u>Köy İsmi Yok</u>	
Çatalağaç	250	Aşağıyazı	20
<u>Köy İsmi Yok</u>		<u>Köy İsmi Yok</u>	
Günlüközü/Kutluközü	110	Kocayamacı	50
<u>Mühye Köyü</u>		<u>Köy İsmi Yok</u>	

²⁷³ BOA., Y.PRK.KOM., 8/14.

²⁷⁴ BOA., Y.PRK.KOM., 8/14. Bu tablo dosya içerisinde yer alan 26 belgenin incelenmesi neticesinde tarafımızdan oluşturulmuştur. Belgeler 1892 yılı sonuna (Kasım ile Aralık) aittir. Tablolar oluşturulurken arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

Köyçayırı	150	Harmanardı	200
<u>Yuva</u>		<u>Tatlar</u>	
Maslakaltı	25	Kicikyüzü (?)	10
Kurukaraağaç	10	Setmepınarı	40
Gaffandede (?)	40	Köklüağa	40
		İkipınar	50
<u>Köy İsmi Yok</u>			
Çoraklık	500	Genel Toplam	8.340

Tablo-5: 1891 Senesinde Haymana Kazasında İskâna Müsait Araziler²⁷⁵

Mevki	Dönüm	Mevki	Dönüm
Burunağıl	20.000	Kandahor	50.000
Atkafası	25.000	Ahırlıkapı	15.000
Filler	25.000	Alaçorak	10.000
Karakaya	15.000	Tekye	30.000
Yaycı-i Atik ²⁷⁶	20.000	Çağlayan	15.000
		Toplam	225.000

Tablo-6: 1891 Senesinde Balâ Kazasında İskâna Müsait Araziler²⁷⁷

Mevki	Dönüm	Mevki	Dönüm
Bilbanlı	2.000	Akkoşan	1.200
Kalalarkalası	5.000	Kartal	1.500
Karaburun	2.500	Ebü'l-has -Katrancı	3.000
Sinekli	4.000	Toplam	30.000

Tablo-7: 1891 Senesinde Sivrihisar Kazasında İskâna Müsait Araziler²⁷⁸

Mevki	Dönüm	Mevki	Dönüm
Kaynak	1.000	Adahisar	2.500

²⁷⁵ BOA., Y.PRK.KOM., 8/14, poz 10, /3Teşrînisânî1307/15 Kasım 1891. Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

²⁷⁶ Haymana'da **Yaycı Kebir** ve **Yaycı Sağır** köyleri bulunmaktadır. Bkz., *Köylerimiz*, Dâhiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü, İstanbul 1933. s. 772.

²⁷⁷ BOA., Y.PRK.KOM., 8/14, p. 14, 5 Teşrînisânî 1307/17 Kasım 1891. Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

²⁷⁸ BOA., Y.PRK.KOM., 8/14, p. 16, 5 Teşrînisânî 1307/17 Kasım 1891. Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

Benlikuyu	3.000	Adahisar ile Bozan arası	1.000
Gerekli	5.000	Bozan	2.000
Revenşah	2.000	Pazarcık	3.000
Çandır	4.000	Şavlık	3.500
Güvem-i Kebir	10.000	Akbük	2.000
Güvem-i Sağır	3.000	Kullar	2.000
Bozluca Yaylası	2.000	Kıranharmanı	4.000
Bostanlar	1.000	Bebi	3.000
Veledler	3.000	Gövem	2.000
Göktepe	15.000	Kızılcaçeşme	2.500
Polathisar	12.000	Belek	2.500
Alagöz	4.000	Kuşçağız	3.000
Tatar	3.000	Tuzlayaylağı	3.000
Balıktamı	2.000	Deliyusuf tekkesi	4.000
İlyas Paşa	3.000	Kavacıkyaylağı	4.000
Kargıdı	3.000	Ortaklar	2.500
Erten	2.000	Çakırhan	2.500
Yassihöyük	3.000	Genel Toplam	130.000

Tespit edilen kayıttaki bu miktar araziye kaç hane muhacirin iskân edilebileceği de zikredilmektedir. Burada yer aldığına göre Haymana'da 1.571, Sivrihisar'da 800, Balâ'da 500, Mihalicçık'ta 372, Zir'de 150, Ayaş'da 60 ve Nallıhan'da 55 hane muhacirin iskânı mümkündür. Ayrıca Beypazarı kazasında sanat ehli ve gül yağı işinden anlayan 36 kadar muhacir hanesinin iskân edilebileceği ifade edilmiştir. Raporda, Nallıhan, Ayaş ve Beypazarı Kazalarında tespit edilen arazilerin taşlık sahada bulunduğu, ziraata pek de müsait olmadığı ve muhacirlerin ancak yerli halkla karışık olarak iskân edilebileceği belirtilmiştir²⁷⁹. Buna rağmen tespit edilen bir arşiv vesikasından, Beypazarı kazasında "Hamidiye" adında bir muhacir mahallesi teşkil edildiği anlaşılmaktadır²⁸⁰. Mahkeme kayıtlarından Beypazarı'nda bir kısım Bakü

²⁷⁹ BOA., Y.PRK.KOM., 8/14, Kasım-Aralık 1892. Ayaş ilçesine Dedeoğaç muhacirlerinin yerleştirildiği hakkında bkz. A.Ş.S., 1272/209.

²⁸⁰ BOA., Y.MTV., 283/46, 19 Kânûnusânî 1321/1 Şubat 1906.

muhacirinin de bulunduğu anlaşılmaktadır²⁸¹. Lakin günümüzde bahsi geçen kazada müstakil bir muhacir mahallesinin bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Fotoğraf-1: Beypazarı Kazasında Teşkil Edilen Hamidiye Mahallesi²⁸²

Harita-2: Sivrihisar Kazasına Bağlı Adahisar Mevkiinde İskâna Müsait Araziler²⁸³.

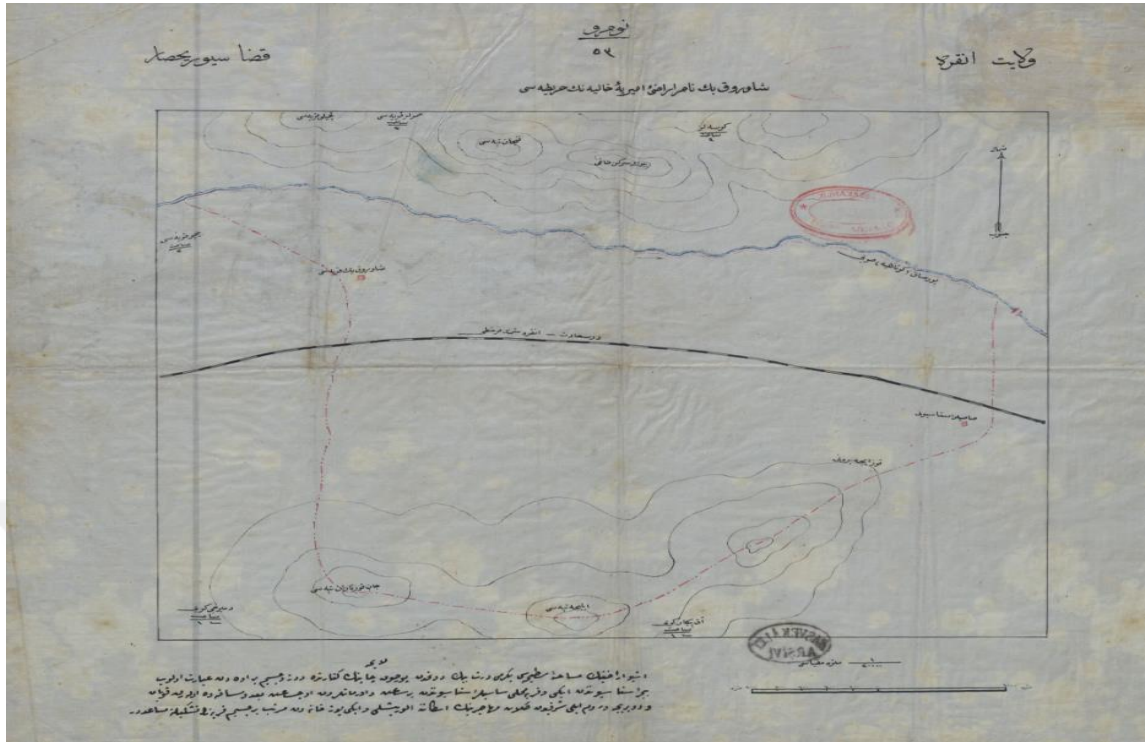

²⁸¹ A.Ş.S., 1272/159, 29 Kânûnevvel 1297.

²⁸² İÜNK., 90570/18

²⁸³ BOA., HRT., 553, H. 29 Zilhicce 1341/12 Ağustos 1923.

Harita-3: Sivrihisar Kazasına Bağlı Savrukbey Mevkiinde İskâna Müsait Araziler²⁸⁴.

Gerçekleştirilen arazi tespit çalışmaları 1892 senesinde de devam ettirilmiştir. Edinilen bilgilere göre 1892 senesi içerisinde Ankara'da iskâna müsait arazi miktarı 718.600 dönümdür. Bu miktar araziye 1.000 hanede toplam 5.000 nüfusun iskân edilebileceği ifade edilmiştir. Bu araziler Haymana, Balâ, Nallıhan, Yabanabad, Mihalicçık, Sivrihisar ve Kalecik Kazalarında bulunmaktadır²⁸⁵. Devlet, 1894 yılı sonlarında da arazi tespit çalışmalarında bulunmuştur. Bu doğrultuda Ankara'nın yanında Edirne, Hüdavendigâr, Konya, Aydın ve Adana vilayetlerine iletilen talimatlarla iskâna müsait arazilerin miktarı ve mevkileri ile bu alanların haritalarının çıkartılarak 20 gün içerisinde gönderilmesi istenmiştir²⁸⁶. Bundan altı yıl kadar sonra - 18 Eylül 1900 tarihinde- Boşnak muhacirlerin iskânı için Sivrihisar kazası dâhilinde şimendifer güzergâhı üzerinde yapılan incelemelerde 5 kıtada toplam 140.000 dönüm iskâna müsait arazi saptanmıştır²⁸⁷.

²⁸⁴ BOA., HRT., 495, H. 29 Zilhicce 1341/12 Ağustos 1923.

²⁸⁵ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s. 162-173.

²⁸⁶ BOA., BEO, 564/42241, 5 Nisan 1310/17 Nisan 1894.; BEO., 495/37078, 2 Teşrînievvel 1310/14 Ekim 1894.

²⁸⁷ BOA., A.İMKT.MHM., 509/31, 5 Eylül 1316/18 Eylül 1900.

Devlet, 1909 senesi başında Eskişehir-Ankara Demiryolu hattının kuzey ve güneyinde bulunan iskâna müsait arazilerin tespiti konusunda çalışma yürütmüş ve bu konudaki raporunu ilgili makamlara sunmuştur. Gerçekleştirilen incelemeler neticesinde Aziziye, Eskişehir, Sivrihisar, Haymana, Balâ, Zir, Yabanabad, Çubukabad, Ayaş, Nallıhan ve Beypazarı Kazaları ile Hanbarcık, Seyidgazi ve Ankara nahiyelerinde toplamda 1.298.240 dönüm ziraata müsait arazi tespit edilmiştir. Tespit edilen arazilerin bir kısmında muhacirler için yeni köyler teşkil edilebileceği, bazı mahallerde ise muhacirlerin mevcut köylere dağıtılarak yerleştirilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir. Hazırlanan cetvellerde yer aldığına göre toplamda Ankara genelinde tespit edilen 1.298.240 dönüm araziye 12.874 hane muhacirin iskânı mümkündür. Bu cetvellerde, yukarıda isimleri zikredilen kaza ve nahiyelerde hangi mevkilerde arazilerin bulunduğu, bu arazilerin miktarları, belirtilen mevkilerde teşkil edilmesi düşünülen köy sayısı ve iskânı planlanan hane miktarı ayrıntıları ile gösterilmiştir. Tetkikten evvel resmî kayıtlarda yer alan ziraata müsait araziler ile tetkik sonrası tespit edilen arazi miktarına da cetvellerde yer verilmiştir. Oluşturulan cetvellerde söz konusu arazilerle ilgili bazı detay bilgiler de bulunmaktadır. Bahsi geçen mahallerde iskâna müsait araziler, teşkil edilmesi düşünülen köy sayısı ve iskânı planlanan hane miktarları aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-7)²⁸⁸;

Tablo-8: 1909 Senesinde Ankara'da Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler²⁸⁹

Kaza ve Nahiye İsimleri	Ziraata Müsait Arazi Miktarı	Teşkil Edilebilecek Köy Sayısı	Yerleştirilebilecek Hane Miktarı
Aziziye Kazası	154.000	16	2.000
Hanbarcık Nahiyesi	31.000	7	400
Seyidgazi Nahiyesi	63.000	10	800
Eskişehir Kazası	38.000	10	420
Sivrihisar Kazası	404.500	35	3.000
Haymana Kazası	263.000	20	4.000
Balâ Kazası	30.000	8	500
Ankara Nahiyesi	8.340	-	91
Zir Kazası	200.000	4	582

²⁸⁸ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

²⁸⁹ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

Yabanabat Kazası	20.000	1	150
Çubukabad Kazası	20.000	1	150
Ayaş, Beypazarı, Nallıhan Kazaları	2.500	-	171
Mihalicçik	64.000	8	610
Toplam	1.298.240	120	12.874

Tabloda yer alan kaza ve nahiyelerde bulunan arazilerin mevkileri ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre Ankara'nın merkez nahiyesinde bulunan 15 mevkide 8.340 dönüm mirî arazi mevcuttur. Bu miktar araziye yerleştirilmesi planlanan hane miktarı 91'dir. Tespit edilen bu miktar arazide iskânı planlanan muhacirlerin, mevcut köylere dağıtılmak suretiyle yerleştirilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Bu mevkiler Ankara'nın merkezine bir-iki saat mesafede olup akarsu ve dere yatağı üzerinde yer almaktadır. Ankara'nın merkez nahiyesinde tespit edilen arazilere Rumeli-i Şarkî ve Bulgaristan muhacirlerinin iskân edilmesi uygun görülmüştür. Ankara'nın merkezinde iskân için tespit edilen mevkiler, bu mevkilerde bulunan arazilerin miktarı ve buralara yerleştirilmesi planlanan muhacir sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-8)²⁹⁰;

Tablo-9: 1909 Senesinde Ankara'nın Merkez Nahiyesinde Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler²⁹¹

Tespit Edilen Arazilerin Mevkileri	Tespit Edilen Arazilerin Miktarı (Dönüm)	Tespit Edilen Arazilere Yerleştirilebilecek Hane Miktarı
Karapürçek	60	1
Karaağaç	100	2
Mühye	190	3
Borsal	40	1
Rakme	350	5
Karakursun	150	2
Yalıncak	250	4

²⁹⁰ BOA, Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326 (22 Ocak 1909).

²⁹¹ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

Lodum	410	5
Alacaatlı	200	3
Macun	2.100	20
Ergazi	2.600	25
Yuva	195	2
Yakacık	1.250	12
Ovacık	115	2
Tatlar	330	4
Toplam	8.340	91

Zir (Sincan) kazasına bağlı 27 çiftlik ve dört köyde toplam 197.266 dönüm arazi tespit edilmiştir. Bahsi geçen dört köy Kabalyafçı, Celmeş (?), Eşmebaşı ve Aşağı Kandavul'dur. Bunlardan Kabalyafçı'da 3.000, Celmeş'te 4.000, Eşmebaşı'nda 2.000 ve Aşağı Kandavul'da da 4.000 dönüm iskâna müsait arazi tespit edilmiştir. Bu dört köye Dobruca'dan gelen muhacirlerin iskân edilmesi düşünülmüştür. Cetvellerde bu arazilerin verimli ve akarsulara yakın olduğu ayrıca zikredilmektedir. Bahsi geçen köylere ait arazilerin her birinde muhacirler için birer köy teşkil edilmesi planlanmıştır. Bu sayede oluşturulacak dört köye iskân edilebilecek hane miktarı 90'dır. Toplamda Zir kazasında bulunan 197.266 dönüm arazinin tamamına yerleştirilmesi planlanan hane miktarı ise 582'dir. Dönemin ulaşım şartlarında Eşmebaşı ve Aşağı Kandavul'un Malıköy İstasyonu'na uzaklığı bir saattir. Kabalyafçı, Sincan İstasyonu'na iki saat ve Celmeş de Polatlı İstasyonu'na on saat mesafede bulunmaktadır. Hazırlanan cetvellerde Zir kazasında iskân için tespit edilen çiftliklerin oldukça verimli olduğu, akarsu ve ormanlara yakın bulunduğu belirtilmektedir. Bahsi geçen köylerin (Kabalyafçı, Celmeş, Eşmebaşı ve Aşağı Kandavul) aksine Zir kazasındaki çiftliklere Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî muhacirlerinin yerleştirilmesi uygun bulunmuştur. Tespit edilen çiftliklere iskânı planlanan hane miktarı 432'dir. Zir kazasında tespit edilen çiftliklerle ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-9)²⁹².

²⁹² BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326 (22 Ocak 1909).

Tablo-10: 1909 Senesinde Zir (Sincan) Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Çiftlikler²⁹³

Tespit Edilen Çiftlikler	Tespit Edilen Arazilerin Miktarı (Dönüm)	Tespit Edilen Arazilere Yerleştirilebilecek Hane Miktarı
Ahimesut	5.000	12
Hisarcık	6.000	7
Kargın	2.595	6
Abderesi	8.502	21
Alagöz	6.695	14
Malı	6.460	16
Burcafcı	4.870	12
Esenler	1.000	25
Alacatlı	5.200	13
İncek	8.700	21
Gedikli	5.000	2
Sükkerci (Şekerci)	645	50
Samutlu	20.000	31
Yeregiren	12.550	15
Döngö/Döneke	6.000	15
Mehdi	1.560	4
Ericek	1.995	5
Eyrem/Ebrem	7.750	18
Çelenk	4.000	15
Odane	11.210	28
Comu	4.620	11
Erkeksu	6.635	16
Boyalı	5.040	12
İncek ma'a Tutlu	9.838	23
Kemer	800	2
Kınık	5.604	14
Yağmurbaba	12.000	30
Toplam	181.266	432

²⁹³ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

Haymana kazasında da arazi tespit çalışmaları yürütülmüştür. Yapılan incelemeler neticesinde Ahırlıkuyu²⁹⁴, Karakaya, Alacaviran, Alikolan, Çağlayan, Kandahor, Burunağıl, Atkafası, Kadılarkalesi, Yaycıatik, Çerçiköprüsü ve Eskipolathı mevkilerinde 268.000 dönüm arazi tespit edilmiştir. Bu miktar (268.000 dönüm) arazinin 177.500 dönümü daha evvel devletin kayıtlarında zaten bilinmektedir. Haymana kazasındaki iskâna müsait arazilerle ilgili ayrıntılar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-10)²⁹⁵.

Tablo-11: 1909 Senesinde Haymana Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler²⁹⁶

Tespit Edilen Arazilerin Mevkileri	1909 Senesinde Yapılan Çalışmalar Neticesinde Tespit Edilen Arazi Miktarı (Dönüm)	Aynı Mevkilerde Daha Önce Bilinen Arazi Miktarı (Dönüm)
Ahırlıkuyu	17.000	15.000
Karakaya	28.000	15.000
Alacaviran	12.000	1.000
Alikolan	25.000	-
Çağlayan	35.000	1.500
Kandahor	30.000	50.000
Burunağıl	20.000	20.000
Atkafası	25.000	25.000
Kadılarkalesi	25.000	25.000
Yaycıatik	25.000	25.000
Çerçi Köprüsü	16.000	-
Eskipolathı	10.000	-
Toplam	268.000	177.500

Hazırlanan cetvellerden anlaşıldığına göre, yukarıdaki tabloda bulunan bu on iki arazide yirmi köyün teşkil edilmesi düşünülmektedir. Kaza İdare Meclisi tarafından

²⁹⁴ Arşiv kaydında Ahırlıkuyu yazsa da doğrusu Ahırlıkapı'dır. Bundan sonra Ahırlıkapı olarak yazılacaktır.

²⁹⁵ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326 (22 Ocak 1909). Cetvelde tespit edilen toplam arazinin 263.000 dönüm olduğu zikredilse de veriler toplandığında 268.000 dönüm arazi olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce bilinen arazinin miktarı 142.500 olarak görünse de yapılan hesaplamalardan bunun aslında 177.500 olduğu tespit edilmiştir.

²⁹⁶ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

hazırlanan mazbatada ayrıca Haymana kazasının merkezinde 1.771 hanenin iskânının sağlanabileceği taahhüt edilmiştir. Köylere iskânı düşünülen hane sayısı ise cetvelde 4.000 olarak gösterilmektedir. Ancak rakamlar detaylı olarak hesaplandığında 4.050 hane sonucuna ulaşılmıştır. 4.050 haneden 2.300'ünün yeni teşkil edilecek köylere yerleştirilmesi düşünülmüştür. Geri kalan 1.750 hane ise planlandığına göre Haymana'da bulunan köy ve çiftliklere beşer onar hane şeklinde paylaştırılacaktır. Yabanhamamı merkezinde ise 100 kadar hanenin iskân edilmesinin uygun olduğu belirtilmiştir. İncelemeler neticesinde bahsi geçen mevkiilerde teşkil edilecek köy sayısı ve bu köylere yerleştirilmesi düşünülen muhacir miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-11)²⁹⁷.

Tablo-12: 1909 Senesinde Haymana Kazasında Teşkil Edilmesi Düşünülen Köyler²⁹⁸

Arazinin Bulunduğu Mevkiler	Teşkil Edilecek Köy Sayısı	Yerleştirilecek Hane Miktarı
Ahırlıkuyu	1	200
Karakaya	2	250
Alacaviran	1	150
Alikolan	1	100
Çağlayan	2	200
Kandahor	2	300
Burunağıl	2	200
Atkafası	3	300
Kadılar Kalesi	2	200
Yaycıatik	2	200
Çerçi Köprüsü	1	100
Eskipolatlı	1	100
Toplam	20	2.300

Yukarıdaki tabloda isimleri zikredilen mahallere Kuban muhacirlerinin yerleştirilmesi düşünülmüştür. Bahsi geçen mevkiiler Polatlı ve Malıköy İstasyonları yakınında yer almaktadır. Bu mevkiilerin Polatlı İstasyonu'na -devrin şartlarında-

²⁹⁷ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

²⁹⁸ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

uzaklıkları şu şekildedir: Ahırlıkuyu altı saat, Karakaya beş saat, Alacaviran bir saat, Eskipolatlı bir saat, Alikolan iki saat ve Çağlayan iki saat. Hazırlanan cetvelde Kandahor, Burunağıl, Atkafası, Kadılar Kalesi, Yaycıatik ve Çerçi Köprüsü mevkilerinin ise Malıköy İstasyonu'na uzaklıkları verilmiştir. Buna göre Malıköy İstasyonu'na Kandahor iki, Burunağıl, Atkafası, Yaycıatik ve Çerçi Köprüsü on üç ve Kadılar Kalesi de on bir saat mesafededir²⁹⁹.

Tespit edilen bu arazilerin bazıları hakkında çeşitli ayrıntılar bulunmaktadır. Bu ayrıntılardan bahsi geçen alanların neden iskân için seçildiği daha iyi anlaşılmaktadır. Ahırlıkuyu, Karakaya, Alacaviran, Alikolon, Çağlayan, Kandahor, Çerçiköprüsü ve Eskipolatlı hakkında bilgi verilen arazilerdir. Genel olarak bu arazilerin büyük tarlalara sahip olduğu, akarsularının, kuyu ve çeşmelerinin bulunduğu zikredilmektedir. Ayrıca bu alanların yer şekilleri hakkında da bazı bilgiler sunulmuştur. Buna göre Ahırlıkuyu, Karakaya, Alikolan, Kandahor bayırlık; Çerçiköprüsü ve Eskipolatlı ise ovalık alandır. Çerçi Köprüsü mevkii civarında Ermeni milletinden Karasol adlı kişinin 5.000 dönüm araziye sahip olduğu tespit edilmiştir. İlgili belgede Alikolan'ın öşrünün Hacı Bayram Veli Vakfı'na ait olduğu da ifade edilmektedir. Cetvellerdeki izahat kısmında Burunağıl, Atkafası, Kadıarkalesi ve Yaycıatik hakkında ise herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Kayıtlarda yer aldığına göre bahsi geçen bu arazilerin haritaları da hazırlanmıştır. Ancak yapılan incelemelerde bu haritaların hiçbirine ulaşılammıştır³⁰⁰.

Sivrihisar kazasının Günyüzü nahiyesinde muhacirlerin iskânı için 29 ayrı yerde iskâna müsait araziler tespit edilmiştir. Bu arazilere Kuban, Rumeli-i Şarkî, Bosna, Bulgaristan ve Rumeli'den gelen muhacirlerin iskânı düşünülmüştür. Sivrihisar kazasında tespit edilen arazi miktarı ve teşkil edilmesi düşünülen köylerle iskânı planlanan hane sayısı şu şekildedir (Bkz. Tablo-12)³⁰¹:

²⁹⁹ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

³⁰⁰ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

³⁰¹ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

Tablo-13: 1909 Senesinde Sivrihisar Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler³⁰²

Tespit Edilen Arazilerin Mevkileri	Aynı Mevkilerde Daha Önce Bilinen Arazi Miktarı (Dönüm)	1909 Senesinde Yapılan Çalışmalar Neticesinde Tespit Edilen Arazi Miktarı (Dönüm)	Teşkil Edilecek Köy Adedi	İskân Olunacak Hane Adedi
Kirenli	5.000	15.000	1	100
Çandır	4.000	7.000	1	50
Güvem-i Kebir ve Sağır	17.000	25.000	1	100
Benlikuyu	3.000	21.000	1	100
Bozluca Yaylası	2.000	10.000	1	100
Bostanlar ma'a Veledler	4.000	12.000	1	20
Göktepe (?)	15.000	40.000	1	20
Polathisar	12.000	15.000	2	200
Alagöz	4.000	16.000	2	120
İlyas Paşa	3.000	6.000	1	20
Tatar	3.000	15.000	1	50
Balıkdamı	2.000	24.000	1	50
Eğreten	3.000	15.000	1	100
Eğreten	2.000	6.000	1	60
Adahisar	2.500	3.000	1	30
Bozan	3.000	6.000	1	30
Yazırcık (Bazırcı)	3.000	20.000	2	200
Akyük (?)	2.000	8.000	1	200
Göller ma'a Kıranlar	6.000	10.000	1	50
Şarun Bey (?)	3.500	24.000	2	60
Geceli	2.000	15.000	2	200
Kızılçeşme	2.500	21.000	1	100

³⁰² Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilme yoluna gidilmiştir.

Belat (?)	2.500	10.000	1	10
Kuşçağız	3.000	8.000	1	60
Ortaklar	2.500	9.000	1	
Tuzlu Yaylası	3.000	7.500	1	40
Kavacık Yaylası	4.000	10.000	1	100
Veli Yusuf Tekkesi	4.000	15.000	1	200
Çakırhan	2.500	6.000	1	100
Toplam	124.000	417.500	35	3.000

Balâ kazasının Tabanlı nahiyesinde iskâna müsait 30.000 dönüm arazi olduğu anlaşılmaktadır. Yedi ayrı yerde tespit edilen arazilerden Sinekli, Balaban, Ebü'l-has ve Kartal'da Bosna muhacirleri, Karyeler Karyesi'nde Rumeli-i Şarkî muhacirleri ve Akkuşak'ta da Kuban muhacirlerinin iskânı uygun bulunmuştur. Bu köylerden Sinekli'de müsait arazi bulunmasına rağmen mesafesinin uzak ve havasının uygun olmadığı ifade edilmiştir. Bunun yanında Kaza İdare Meclisi 500 kadar hanenin iskânını sağlamayı taahhüt etmiştir. Balâ kazasında mevcut arazi miktarı, teşkil edilecek köy sayısı ve yerleştirilmesi planlanan hane miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-13)³⁰³.

Tablo-14: 1909 Senesinde Balâ Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler³⁰⁴

Tespit Edilen Arazilerin Mevkileri	Tespit Edilen Arazilerin Miktarı (Dönüm)	Teşkil Edilecek Köy Sayısı	İskân Olunacak Hane Adedi
Sinekli	4.000	1	40
Balaban	2.000	1	20
Ebü'l-has	3.000	1	31
Kartal	1.50	1	15
Karyeler Karyesi	5.000	1	50
Karaburun	2.500	1	25

³⁰³ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

³⁰⁴ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

Akkuşak	12.000	2	160
Toplam	30.000	8	500

Yapılan incelemeler neticesinde Mihalicçik kazasında da iskâna müsait araziler tespit edilmiştir. Kayıtlarda yer aldığına göre Kaza dâhilinde iskâna müsait toplam arazi miktarı 64.000 dönümdür. Sekiz farklı mevkide tespit edilen bu miktar araziye Dobruca (Dinekönü, Veliler ve Yörük mevkilerinde), Kuban (Veliler ve Yörük mevkilerinde), Rumeli-i Şarkî (Küreler ve Akoran(t) mevkilerinde), Bulgaristan (Akoran(t)? ve Küreler mevkilerinde) ve Bosna'dan (Bağarslan ve Elvan mevkilerinde) gelecek muhacirlerin iskânı uygun bulunmuştur. Tespit edilen yedi mevkide toplamda sekiz yeni köyün teşkil edilmesi planlanmıştır. Kaza merkezinde yer alan Kapucuk namındaki mahalde de 100 hanenin iskânına yetecek arazi mevcuttur. Mihalicçik kazasında yapılan incelemeler neticesinde oluşturulan cetvel aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-14)³⁰⁵.

Tablo-15: 1909 Senesinde Mihalicçik Kazasında Tespit Edilen İskâna Müsait Araziler³⁰⁶

Tespit Edilen Arazilerin Mevkileri	Aynı Mevkilerde Daha Önce Bilinen Arazi Miktarı (Dönüm)	Yeni Tespit Edilen Arazi Miktarı (Dönüm)	Teşkil Edilecek Köy Sayısı	İskân Olunacak Hane Miktarı
Akbük	-	-	-	-
Dinekönü	5.000	7.000	1	51
Veliler	11.000	20.000	2	160
Küreler	5.000	10.000	1	80
Akoran(t)	1.000	1000	1	10
Bağarslan	500	1.000	1	10
Elvan	1.500	1000	1	80
Yörük	4.000	15.000	1	120
Yekün	28.000	64.000	8	610

³⁰⁵ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

³⁰⁶ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

Daha önce de belirtildiği üzere Yabanabad ve Çubukabad Kazalarında 20'şer bin dönüm iskâna müsait arazinin olduğu tespit edilmiştir. Bosna muhacirlerinin yerleştirilmesi düşünülen Yabanabad kazasına bağlı Kakül mevkiinde iki köyün teşkil edilmesi ve 150 hanenin buraya iskânı söz konusudur. Bu arazi daha evvel iskâna açılmış bir alan olup 1296 (1909) senesinde on altı hanenin buraya iskân edildiği bilinmektedir. Kakül arazisinin Ankara'ya uzaklığı sekiz saattir. Dönemin idarî taksimatında Çubukabad kazasında bulunan Bastak yaylasında (Yaylakent)³⁰⁷ ise Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî muhacirlerinin iskânı planlanmıştır. Burada da iki köyün teşkil edilmesi suretiyle 150 hanenin iskânı söz konusudur. Kayıtlardan anlaşıldığına göre bu arazide de daha evvel bir köy bulunmaktaydı. Lakin arazi tespiti sırasında burası boş arazidir. Cetvelin düzenlendiği tarihte Bastak yaylası ahalsinin bu alanı haksız olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen bu alan Ankara'ya on iki saat mesafededir. Kakül mevki ve Bastak yaylasında bulunan arazilerin verimli ve akarsu kaynaklarına yakın bulunduğu; Kakül arazisinin ayrıca ormanlık olduğu kayıtlarda yer almaktadır³⁰⁸.

1909 senesinde gerçekleştirilen incelemeler sırasında muhacir iskânı için Ayaş kazasında müstakil bir arazi tespit edilememiştir. Buna rağmen 60 hane Rumeli-i Şarkî muhacirinin mevcut köylere dağılık olarak iskân edilebileceği belirtilmiştir. Yine Beypazarı'nda 36 ve Nallıhan'da da 55 hane Rumeli-i Şarkî muhacirlerinin iskânı söz konusudur. Bu hanelerin de mevcut köylere dağılık olarak yerleştirilmesi öngörülmüştür. Bu konuda Kaza İdare Meclislerinden mazbata dahi alınmıştır. Muhacir iskân edilecek bir diğer arazi İmran Karyesi'dir. Sarıköy'e on dört saat mesafede olan bu arazi, 20 haneden oluşan Dobruca muhacirinin iskânına yetecek kadardır. Bahsi geçen diğer pek çok arazinin aksine buranın arazisi kıraç tarlalardan ibarettir. Çok sulak olmayan bu arazide kuyu kazılmasının uygun olacağı rapor edilmiştir³⁰⁹.

Devlet, iskâna müsait atıl durumdaki hazine arazilerini tespit etmenin yanında, özel mülkiyet altında bulunan uygun arazileri de satın alma yoluna gitmiştir. Bu süreçte hazineye ait çiftliklere de muhacir iskân edilmesi planlanmıştır. Dönemin idarî taksimatında bir kısmı Ankara sınırları içerisinde yer alan Çifteler Hâra-yı Hümâyunu

³⁰⁷ Bastak yaylası günümüzde Çankırı vilayeti sınırları içerisinde bulunmaktadır.

³⁰⁸ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

³⁰⁹ BOA., Y.PRK.KOM., 16/57, H. 29 Zilhicce 1326/22 Ocak 1909.

hazineye ait çiftlikler konusunda önemli bir örnektir³¹⁰. Ankara’da Malıköy İstasyonu’nda bulunan Malıköy ve Samutlu? Çiftlikleri ise özel mülkiyete aittir. 80.000 dönüm olan ve 5.000 liraya satılacak olan arazinin muhacir iskânına uygun olduğu raporlara yansımıştır. Devlet, başka mahallerde de bu tarz arazilerin tespit edilmesi ve satın alınması yolunda iskân görevlilerine talimatlar iletmiştir³¹¹. Bahsi geçen arazinin tek parça olması ve istasyon civarında bulunması bunda önemli bir etken olmuştur³¹². Bu tarz arazilerin satın alınmasının bir diğer sebebi ise buraların yabancıların eline geçmesini önlemektir. O esnada (1911) Almanların Malıköy ve Sason Çiftliklerini almak konusunda girişimlerinin olduğu kayıtlara yansımıştır³¹³. Bu sebeple Devlet, Ankara demiryolu güzergâhı üzerinde muhacir iskânı için satın alınacak benzer arazilerin tespiti hakkında ilgililere gizli hareket etmeleri konusunda talimatlar iletmiştir. Zaten ekonomik açıdan olukça zor durumda olan Devlet, bu uygulama ile güzergâh üzerinde bulunan arazilerin fiyatlarını sabit tutmaya çalışmıştır³¹⁴.

Arazi tespiti sırasında çeşitli sıkıntılar meydana gelmiştir. Bunların Devlet görevlileri ve yerli halktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yerli halkın kanunsuz olarak muhacirler için ayrılan araziler üzerinde tasarrufta bulunduğu, memurların ise bunu görmezden geldikleri saptanmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla görevlendirilen bir kısım memurun bu şekilde davranmasının temel sebebi iş yükünden kaçmak istemeleridir. Bu durum dönemin Ankara Valisi Mehmed Memduh Bey’in dikkatinden kaçmamıştır. Memduh Bey bu tarz arazilerin tespit edilerek gerekli mercilere bildirilmesi konusunda beş kişiden oluşan bir komisyon vücuda getirtmiştir. Komisyonun görevi Ankara vilayeti dâhilinde bulunan bütün köylerin gezilerek muhacirlerin iskânına uygun arazilerin tespit edilmesidir. İncelemeler esnasında tespiti istenen bir diğer husus ise bu tarz arazilerin en yakın köye olan mesafeleri ve arazilerden ne miktarda ürün elde edilebileceğidir. Bu sayede yerli halk ile muhacirler

³¹⁰ BOA., *Y.MTV.*, 39/105, 24 Temmuz 1305/5 Ağustos 1889.; Hâra-yı Hümâyûnlar Devlet’in at ihtiyacını karşılamak üzere II. Mahmud devrinde işlevini büyük oranda kaybetmiş olan hayvan ocakları sisteminin yerine tesis edilmiştir. II. Abdülhamid devrinde Hâra-yı Hümâyûnlar Nezareti’nin kurularak hara-yı hümayunların yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Çiftliğin toplam arazisi 1.800.000 dönüme ulaşmaktadır. Çiftliğin 1910 yılında kapatılmasına karar verilse de Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar varlığını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Osman Köksal, a.g.m., ss. 333-363.

³¹¹ BOA., *MV.*, 139/59, 8 Şubat 1326/21 Şubat 1911.

³¹² BOA., *BEO.*, 3739/280406, 12 Nisan 1326/25 Nisan 1910.

³¹³ BOA., *MV.*, 139/59, 8 Şubat 1326/21 Şubat 1911.

³¹⁴ BOA., *Y.A.RES.*, 54/15, 21 Şubat 1306/5 Mart 1891.

arasında ortaya çıkabilecek muhtemel çekişmelerin de önüne geçilmesi amaçlanmıştır³¹⁵.

Görüldüğü üzere Ankara’da birçok kaza ve nahiyede arazi tespit çalışmaları yürütülmüştür. Yukarıda isimleri zikredilen arazilerin bir kısmı XV. ve XVI. yüzyıllara kadar geri giden bir yerleşim geçmişine sahiptir³¹⁶. Ancak bunların bazıları süreç içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı terk edilmiştir. Yapılan arazi tespitleri neticesinde bu tarz araziler yeniden iskâna açılmıştır. Sivrihisar’ın Kirenli mevkiî buna bir örnektir.

Fotoğraf 2: Kirenli Köyüne Ait Bir Fotoğraf³¹⁷

Osmanlı döneminde Ankara’ya göç edenlerin iskânı için tespit edilen arazilerin bir kısmına muhacir iskânı o sırada gerçekleşmemiştir. Bu sırada kayda alınan bazı

³¹⁵ Kaynak-Koraltürk, a.g.m., s. 7.

³¹⁶ Bkz. Erdoğan, a.g.t.; Halit Ogan, *Ankara’nın İki Numaralı Şer’iye Sicili*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014.; Muzaffer Arıkan, *H. 867 Tarihli Ankara Tahrir Defteri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1958.

³¹⁷ İÜNK., 90571/25

arazilere muhacirlerin yerleştirilmesi, Cumhuriyet döneminde meydana gelen göçlerin ardındandır. Günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer alan Kıranharmanı Köyü buna iyi bir örnektir. Kıranharmanı köyüne muhacirlerin yerleştirilmesi 1927 senesindedir³¹⁸.

Fotoğraf-3: Kıranharmanı Köyüne Ait Bir Fotoğraf³¹⁹

Muhacirlerin iskân olundukları arazilerin seçimi genel olarak Devlet-i Aliyye'nin gerçekleştirdiği arazi tespit çalışmaları neticesinde ve onun yönlendirmesi ileler. Bazı örneklerde ise muhacirler, kendi tespit ettikleri mahallerde iskân edilmeyi Devlet'ten talep etmişlerdir. Gölbaşı kazasına bağlı Taşpınar köyü buna iyi bir örnektir. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre, Taşpınar köyüne iskân olunan muhacirlerin buraya yerleşimleri kendi istekleri üzerine gerçekleşmiştir. Edinilen bilgilere göre köye yerleştirilen Tatarlar daha gelmeden bu mahal hakkında malûmat

³¹⁸ 28.2.2019 tarihinde Kıranharmanı köyünde Hayri Çilek (d. 1937) ile yapılan görüşme. Kıranharmanı köyünün muhacir iskânına uygun olup olmadığı hakkında 1927 senesinde incelemelerde bulunulmuştur. Bkz. B.C.A, 272.0.0.12/53.123.18, 08.05.1927.

³¹⁹ İÜNK., 90571/33.

sahibidir³²⁰. Bir kısım muhacirin ise bu konudaki talepleri arşiv kayıtlarına yansımıştır. Kayıtlarda yer aldığına göre Dobruca'dan göç edip Ankara'ya gelmiş olan 15-20 hane muhacir Çiğir, Maşatlık ve Karsak Köylerinde iskânı talep etmiştir. Devlet, bu talep karşısında arazi tespiti yapma kararı almıştır³²¹. Lakin elimizdeki belgelerden talebin ne şekilde sonuçlandığı anlaşılamamaktadır.

Saha araştırmaları esnasında edinilen bilgilerden bir kısım arazilerin usulsüz olarak muhacir iskânına tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Söylenenlere göre özellikle Çerkes muhacirlerin bu konuda öne çıktığı görülmektedir³²². Ancak arşiv kayıtlarında bunu teyid eder mahiyette bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ankara'da muhacir iskânının gerçekleştiği halde yerleşimin kalıcı olmadığı mahaller bulunmaktadır. Bunun en önemli sebebi bataklık ve dolayısıyla meydana gelen sıtma hastalığıdır. Süreç içerisinde sıtma nedeniyle bazı yerleşim alanları tamamen ortadan kalkarken, bir kısmı da mücavir alanlara taşınmıştır. Sıtma tehlikesi sebebiyle teklif edilen alanlarda iskânı kabul etmeyen çeşitli muhacir grupları bulunmaktadır. Bunun yanında gösterilen mahallere yerleştikten sonra maruz kalınan çeşitli sıkıntılardan dolayı buraları terk edenler de olmuştur. Ankara özelinde bunun birçok örneği bulunmaktadır. Günümüzde Polatlı kazası sınırları içerisinde bulunan Karakaya'nın ilk yerleşim yeri, köyün aşağısında bulunan Söğütlük mevkiidir³²³. Yine Polatlı'daki Taşpınar köyünün ilk olarak Eskiköseler yolu üzerinde bulunan Kaynak mevkiinde yerleştiği tespit edilmiştir³²⁴. Bunun yanında günümüzde Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde bulunan Gökçehöyük köyüne yerleşen Çerkeslerin, ilk olarak köye oldukça yakın bulunan Kötüpinar³²⁵ mevkiine yerleştikleri anlaşılmaktadır³²⁶. Gökçehöyük Köyü hakkında ulaşılan bir diğer bilgi, bugünkü camiyi de içine alan günümüzdeki yerleşim yerinin bataklık olması nedeniyle iskânın ilk olarak köyün

³²⁰ Yılmaz Ünver (d. 1936).; Muhsin Bilge (d. 1941).

³²¹ Dilekçede ayrıca iskân konusunda Devlet'ten herhangi bir talepte bulunulmadığı da yer almaktadır. Bkz. BOA., *DH.İD.*, 85/18, 21 Mart 1327/3 Nisan 1911.

³²² Orhan Susamlı (d. 1937).; Muhsin Gümüş (d. 1950).; Hüsrev Gümüş (d. 1959) y.g.

³²³ 27.1.2019 tarihinde Polatlı'da Nail Doğru (d. 1936) ile yapılan görüşme.; Sadık Yılmaz (d. 1941) y.g.

³²⁴ Abdülkerim Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, Polatlı Belediyesi Başkanlığı Yay., Ankara 2007, s. 352.; 23.1.2019 tarihinde Polatlı ilçesine bağlı Taşpınar köyünde Murat Toker (d. 1945) ile yapılan görüşme.

³²⁵ Kötüpinar mevki bugünkü köy sapağı üzerinden 100 metre kadar geride bulunmaktadır.

³²⁶ 13.4.2019 tarihinde Gökçehöyük Köyünde Mecit Türkay (d. 1960), Yaşar Türkay (d. 1952), Muhsin Gümüş (d. 1950), Yafes Uzunoğlu (d. 1953), Tuncay Mermer (d. 1958) ve Hüsrev Gümüş (d. 1959) ile yapılan görüşme.

girişinde solda yer alan tepelik alanda olduğudur³²⁷. Polatlı kazasına bağlı Tatlıkuyu köyünün ilk yerleşim yeri ise köyün bugünkü yerine 2 km. kadar uzakta bulunan Tekke mevkiidir³²⁸. Haymana kazasında bulunan Ahırlıkuyu köyü ile ilgili de aynı durum söz konusudur. Kırımlı ve Nuri köyün, bugünkü yerinin bir kilometre kadar aşağısında teşkil edildiğini ifade etmektedir³²⁹. Muhacirler ilk olarak Haymana-Polatlı yolu üzerinde, bugünkü Ahırlıkuyu yol sapağının hemen sağ tarafında bulunan boş arazide toprağı kazarak kendilerine “in” yapıp kışı geçirmişlerdir. Fakat bu hadise bir iskân teşebbüsü değil, zaruret nedeniyle bir süre konaklamadır³³⁰. Balâ kazasında bulunan Ahmetçayırı köyünün de ilk kuruluşunda bugünkü yerinin 1 km. kadar aşağısında yer alan çayırılık alanda yerleştiği bilinmektedir. Daha sonra köy, sıtmadan dolayı 1915-1920 yılları arasında bugünkü yerine taşınmıştır³³¹.

Arşiv kayıtlarında adı geçen veya saha araştırmaları esnasında tespit edilen, ancak günümüzde terk edilmiş olan bazı muhacir yerleşim alanları bulunmaktadır. Örneğin Zir (Sincan) kazasında Boşnak muhacirler için teşkil edilen Süleymaniye, Selimiye, Fevziye ve Sultaniye köylerinden sadece Fevziye köyü günümüzde varlığını devam ettir(ebil)mektedir. Şereflikoçhisar kazası dâhilinde bulunan Harhar köyü, önemli bir Nogay yerleşim alanıdır. Evvelce 80-90 hane Nogay muhacirin iskânı ile teşkil edilen Harhar köyü, günümüzde sadece bir mevki adı olarak geçmektedir³³². Arşiv kayıtlarından muhacirlerin iskânı ile Çubuk kazasına bağlı Karabatak mevkiinde Mecidiye³³³ ve Balâ kazasında da Mülhak-ı Hamidi isminde köylerin teşkil edildiği anlaşılmaktadır³³⁴. Buna rağmen günümüzde bahsi geçen kazalarda böyle bir muhacir yerleşim alanı tespit edilememiştir.

³²⁷ Mecit Türkay (d. 1960).; Yaşar Türkay (d. 1952) y.g.

³²⁸ 27.1.2019 tarihinde Tatlıkuyu Köyünde Ayten Paça (d. 1939), Ertuğrul Yıldırım (d. 1961) ve Şener Güngör (d. 1973)'le yapılan görüşme.

³²⁹ Osman Nuri, “Haymana’nın Ahırlıkuyu Köyü”, *Ülkü*, C. 3, N. 17, Ankara, Temmuz 1934, s. 394.; Hakan Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, s. 85-86.

³³⁰ 21.1.2019 tarihinde Ahırlıkuyu köyünde Nadir Çaldağ (d. 1959) ile yapılan görüşme.

³³¹ Ekrem Elmacı, “Ahmetçayırı Köyü”, *Emel*, S. 214, Mayıs-Haziran 1996, s. 30.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 94; Ayrıca 20.7.2019 tarihinde Ahmetçayırı Köyünde Eyüp Demirel (d. 1936) ve Recep Atak (d. 1947)’la yapılan görüşme.

³³² Harhar köyüne yerleştirilen Nogay muhacirleri hakkındaki bilgiler Necmettin Atılgan’dan (d. 1945) alınmıştır.

³³³ BOA., *İ.HUS.*, 150/54, 18 Kânûnusânî 1322/31 Ocak 1907.; *DH.MKT.*, 1144/77, H. 22 Zilhicce 1324/6 Şubat 1907.

³³⁴ BOA., *İ.DH.*, 1389/26, 10 Teşrinievvel 1315/24 Şubat 1900.; *A.İMKT. MHM.*, 530/11, 20 Kânûnusânî 1322/2 Şubat 1907.; *MV.*, 99/41, 12 Şubat 1315/24 Şubat 1900.

Muhacirlerin iskân edildiği bazı mahalle ve köyler günümüzde şehir içerisinde kaldığından muhacir olma hüviyetlerini tamamen kaybetmişlerdir. Ankara'nın merkezinde (Atındağ) ve Haymana'da (Haymana Hükümet Konağı'nın karşısında) teşkil edilen Boşnak mahalleleri buna iyi birer örnektir. Ankara'nın merkezinde Boşnak muhacirlerin yoğun olarak iskân edildiği mahallenin adı Şükriye'dir. Bunun yanında Çerkes yerleşim alanları olan Kartaltepe (Balâ) ve İstiklal (Şereflikoçhisar) Mahalleleri için de aynı durum söz konusudur. Çubuk ilçesine bağlı Dumlupınar, Pursaklar ilçesine bağlı Alacaören (Mahmudiye), Gölbaşı ilçesine bağlı Taşpınar, Ballıkpınar ve Ahiboz köylerinin de ilk yerleşimde saf muhacir iskân alanları olmasına rağmen şehir içerisinde kaldıklarından günümüzde bu yapılarını yavaş yavaş kaybetmeye başladıkları görülmektedir. Gölbaşı ilçesi'nde bulunan bir kısım (Hacımuratlı, İkizce, Gökçehöyük, Ballıkpınar) muhacir köyleri ise hobi bahçesi furyasından etkilenmiştir. Bu tür bahçelerin yaygınlaştığı diğer muhacir yerleşim alanları ise Çubuk ilçesine bağlı bulunan İkipınar ve Keçiören sınırları içerisinde yer alan Sarıbeyler (Lezgi) ve Çalseki köyleridir.

Muhacirlerin iskânı ile teşkil edildiği halde, iskândan günümüze kadar geçen süre zarfında muhacirlerin terk etmesi ve muhacir olmayan gelip yerleşmeleri neticesinde asli hüviyetlerini tamamen veya kısmen kaybeden köyler de bulunmaktadır. Balâ İlçesi'nde bulunan Tatarhöyük ve Şereflikoçhisar İlçesi'nde bulunan Aktaş [Can(i)köy=Yeniköy³³⁵] ve Çöpler köyleri demografisi tamamen değişen köylerdir. Bunun yanında Haymana İlçesi dâhilinde bulunan Çayraz köyünde de Tatarlar azınlıkta kalmıştır. Günümüzde Çayraz'da, Erzurum'dan gelip buraya yerleşmiş olan Kürt vatandaşların ezici bir şekilde demografik üstünlüğü ele geçirdikleri açıktır. Haymana kazasına bağlı bir Nogay köyü olan Cingirli'ye ise komşu Culuk köyünden yakın zamanda gelip yerleşenler olmuştur.

Köylerin terk edilmesinin temel sebebi arazilerin bölünmesi sebebiyle mevcut arazilerin artık yetmemesi, makineleşme ve eğitim imkânlarının yaygınlaşmasıdır. Şehirleşme oranının artması ile birlikte birçok muhacir köyü artık bir sayfıye yeri haline gelmiştir. Günümüzde köken itibarıyla demografik yapılarını korusalar da pek çok muhacir köyünün artık tenhalaştığı görülmektedir.

³³⁵ Nogaylar arasında “y” harfi çok fazla kullanılmaz, “y” harfinin yerine “c” harfinin kullanımı yaygındır.

1. 3. İSKÂN OLUNAN MUHACİRLERİN GELDİKLERİ MAHALLER³³⁶

Ankara, birçok farklı kökenden muhacirin iskân edildiği bir yerleşim alanı olması açısından önem arz etmektedir. Ankara'ya iskân edilen muhacirlerin önemli bir bölümü o sırada Rus hâkimiyet sahası altında bulunan Kırım, Kafkaslar ve Kafkasların kuzeyindeki vilayetlerden gelmiştir³³⁷. Ankara'ya, Kırım, Kafkaslar, Kuban ve Kazan'dan Tatar ve Nogaylar; Kafkaslar'dan Tatar ve Nogayların yanında Karaçay-Malkar, Abaza (Abhaz), Çerkes ve Çeçenler; Rumeli bölgesinden ise Boşnak ve Arnavutların yanında Bulgaristan, Romanya³³⁸, Karadağ ve Yunanistan'dan göç eden muhacirler iskân edilmiştir. Girit muhacirlerinin Ankara'ya iskân edildiğine dair bazı kayıtlar bulunsa da bunun fiilen gerçekleşmediği kuvvetle muhtemeldir.

Doğrudan Kırım'dan Ankara'ya göç eden muhacirler hakkındaki belgeler oldukça sınırlıdır. Ancak saha araştırmaları esnasında çeşitli köylerde, doğrudan Kırım'dan geldiklerini belirten Tatar muhacirlere tesadüf edilmiştir. Kırım'dan doğrudan Ankara'ya göç eden çok fazla Tatar muhacir bulunmasa da Dobruca³³⁹ bölgesinden gelen Tatarların neredeyse tamamı Kırım kökenlidir. Bunlar Kırım Harbi (1853-1856) sonrasında özellikle 1859-1860 yıllarında Devlet tarafından stratejik kaygılarla Dobruca'ya yerleştirilmişlerdir. Bu bölgeden Ankara'ya 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar gelen bir kısım Tatar ve Nogay bulunmasına rağmen kitlesel göçler savaş sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası Tatarlara ek olarak Balkanların çeşitli yerlerinden de Ankara'ya kitleler halinde

³³⁶ Bu başlık altında verilen tablolarda yer alan bilgiler tespit edilen arşiv kayıtları ve yapılan saha araştırmaları neticesinde oluşturulmuştur. Bu esnada görüşme yapılan bazı kişilerin e-devlet kayıtlarında yer alan üst soy bilgileri de görülmüştür. Özellikle Balkanlar'dan gelmiş olan muhacir kökenli ailelerin e-devlet kayıtları ayrıntılı bilgiler içermektedir. Çerkes kökenli vatandaşların e-devlet kayıtlarında ise genel olarak sadece Kafkasya ibaresinin yer aldığı tespit edilmiştir. Ankara'ya muhacir iskânını ele alan bir kısım çalışmalarda da benzer bilgiler bulunmaktadır. Bkz. Kırımlı, *a.g.e.*; Batgıray *XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Kafkas Rüzgârı "Ankara Vilayeti İskânları"*, TÜBİTAK Destekli Araştırma Projesi 2209 (2013-1), Ankara 2014.; Behice Yeşilbağ, "İkizce Köyü", *Kafdağı*, S. 89/44, Ankara 1989. ss. 39-40.; Seniye Tetik, "İkizce", *Nartların Sesi*, Yıl, 2, S. 3(15), Ankara Şubat 1980, s. 9.; İ. Aydemir, "Türkiye Çerkesleri: Ankara İlindeki Çerkes Köyleri", *Kafkasya Kültürel Dergi*, Yıl 9, C. 9, S. 38, Aralık-Şubat 1973, s. 33-34.

³³⁷ BOA., *DH.MKT.*, 1940/41, 28 Mart 1308 (9 Nisan 1892).; BEO., 7/470, 1 Teşrinisânî 1310 (13 Kasım 1894).

³³⁸ Burada göçlerin gerçekleştiği dönem ile günümüzde Romanya ve Bulgaristan'ın sınırlarının farklılık arz ettiğini belirtmek gerekir. Göçler sırasında Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan bir kısım topraklar günümüzde Romanya sınırları içerisinde bulunmaktadır.

³³⁹ Günümüzde Dobruca'nın bir kısmı Romanya, bir kısmı da Bulgaristan sınırları içerisinde yer almaktadır. Dobruca bölgesi bugün Romanya'nın Köstence ve Tulça; Bulgaristan'ın Dobriç ve Silistre illerini kapsamaktadır.

muhacirlerin geldiği tespit edilmiştir. Cumhuriyet döneminde, 1936 senesinde Bulgaristan muhacirleri ile birlikte Dobruca'dan Ankara'ya gelip yerleşen Tatarlar da mevcuttur.

Çeşitli coğrafyalardan göç etmek durumunda kalan muhacir gruplarının Ankara'ya geliş tarihleri farklılık arz etmektedir. Örneğin Tatar, Nogay ve Çerkesler, Kırım Harbi'nden (1853-1856) sonra 1859'dan itibaren -çok yoğun olmamakla birlikte- Ankara'ya gelmeye başlamışlardır. Kırım Harbi öncesinde -burada kalıcı olamasa da- az miktarda Nogay'ın Ankara'ya geldiği bilinmektedir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra ise Tatar ve Çerkeslerin Ankara'ya iskânları kitleler halinde devam etmiştir. Karaçay-Malkar, Boşnak ve Rumeli muhacirlerinin (Bulgaristan, Yunanistan, Kosova, Arnavutluk, Makedonya, Romanya vb.) Ankara'ya gelişleri ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardındandır.

Kafkaslar ve Kafkasların kuzeyinden Ankara'ya göç eden muhacirlerin geldikleri yerler hakkında arşiv kayıtlarında bazı bilgiler bulunmaktadır. Saha araştırmaları sırasında ise arşiv kayıtlarında yer almayan bazı mahaller tespit edilmiştir. Arşiv kayıtlarında yer aldığına göre Kuban, Samara, Kazan, Ufa ve Sahar eyaletlerinden Ankara'ya muhacir göçleri söz konusudur. Kuban eyaleti'nden gelenlerin bir kısmının Mikap kazası (Hacı Mizi karyesi)³⁴⁰, Velen köyü (Çerkes)³⁴¹, Yakatrinodor(?) ve Laynsbak(?) nahiyyelerindendir³⁴². Kuban eyaletinden gelenler ekseriyetle Nogaylar³⁴³, Çerkesler³⁴⁴ ve Kazaklardır³⁴⁵. Samara eyaletinden göç eden muhacirler Bolma sancağı³⁴⁶ ile Bozağlık sancağının Emirhan ve Mevlik köylerinden gelmişlerdir. Bunların ileri gelenleri arasında Yusuf Hüsameddin ve Şerafeddin Efendi de bulunmaktadır³⁴⁷. Bu bölgeden gelenlerin önemli bir kısmının Tatar olduğunu söylemek

³⁴⁰ BOA., BEO., 7/470, 12 Teşrînisânî 1310/24 Kasım 1894.

³⁴¹ BOA., Y.A.RES., 64/16, 18 Nisan 1309/30 Nisan 1893.

³⁴² BOA., Y.MTV., 42/14, 25 Kânûnusânî 1305/6 Şubat 1890.

³⁴³ Günümüzde Şereflikoçhisar sınırları içerisinde bulunan bir Nogay yerleşim alanı olan Şeker Köyü halkı Kobanşıl olarak anılmaktadır. 28.7.2019 tarihinde Şeker Köyünde Celalettin Erbay (d. 1956) ve Ali İrfan Tektaş (d. 1943) ile yapılan görüşme.

³⁴⁴ BOA., Y.MTV., 129/22, 13 Eylül 1311/25 Eylül 1895.; Y.MTV., 128/105, 19 Mayıs 1321/1 Haziran 1905.; İ.DH., 1317/9, 7 Eylül 1310/19 Eylül 1894.; HR.İD., 18/2, 14 Kânûnusânî 1310/26 Ocak 1895.; Y.A.RES., 64/16, 18 Nisan 1309/30 Nisan 1893.

³⁴⁵ BOA., Y.EE., 33/29, 12 Şubat 1305/ 24 Şubat 1890.; DH.MKT., 1767/12, 20 Kânunuevvel 1306/1 Ocak 1891.; Y.MTV., 42/14, 25 Kânûnusânî 1305/6 Şubat 1890.

³⁴⁶ BOA., HR.İD., 17/13, 19 Haziran 1310/1 Temmuz 1894.; İ.DH., 1318/11, 29 Teşrînievvel 1310/10 Kasım 1894.

³⁴⁷ BOA., DH.MKT., 164/27, H. 16 Zilkade 1311/21 Mayıs 1894.

yanlış olmaz³⁴⁸. Yine Ufa eyaletinin Usterlip; Tamak sancağına bağlı İsmail, Balıklıgöl, Karmıçkalı ve Leğendi köyleri³⁴⁹ ile Abazan köyünden³⁵⁰; Nahcivan'ın Cebrail nahiyesinden³⁵¹ ve Nacara bölgesinden de Ankara'ya göçler gerçekleşmiştir³⁵². Babuk (ov), Abuk(ov), Karme(ko), Lafış(ov), Kalespief (?), İnal(ov), Kudunetev(?), Aşap(of), Konud(ov)(?), Hatojoko (?), Hostoko(?), Kasaev(?), Nahurosof Kasago(?), Neznikosk(?), Dohşuko-Noi, Kaysın Anzor(ov), Hatu Anzor(ov) ve Kapiş Anzor ve Dokhşiko(?) ise Çerkeslerin Kafkasya'dan göç ettikleri yerlerdir. Kafkaslardan ayrıca Karaçay/Malkarların yaşadıkları bölgelerden Ankara'ya gelenler de bulunmaktadır³⁵³.

Ankara'ya Kafkasyadan Tatar, Nogay, Çerkes ve Karaçay-Malkarların yanında - sayıca az olsa da- Abaza³⁵⁴, Çeçen³⁵⁵ ve Gürcü muhacir de iskân edilmiştir³⁵⁶. Saha araştırmaları neticesinde tespit edilebildiği kadarıyla Ankara'ya iskân edilen Tatar, Nogay, Çerkes ve Karaçay-Malkar muhacirlerinin geldikleri yerler ve bu esnada kullandıkları güzergâhlar aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablolar-15, 16, 17, 18.; Haritalar-4, 5, 6):

³⁴⁸ BOA., *BEO.*, 439/32917, 9 Temmuz 1310/21 Temmuz 1894.; *Y.PRK.BŞK.*, 35/79, H. 28 Ramazân 1311/4 Nisan 1894.

³⁴⁹ BOA., *İ.DH.*, 1316/19, 28 Temmuz 1310/9 Ağustos 1894.; *HR. İD.*, 17/13, 19 Haziran 1310/1 Temmuz 1894.; *DH.MKT.*, 242/21, 17 Mayıs 1310/29 Mayıs 1894.

³⁵⁰ BOA., *DH.MKT.*, 246/29, 25 Haziran 1310/7 Temmuz 1894.

³⁵¹ 6 bin nüfus geldiği hakkında bkz. *BEO.*, 629/47148, 14 Mart 1311/26 Mart 1895.

³⁵² Bunların vekilleri Mehmet Zarîf'tir. 128 muhacir geldiği hakkında bkz. *HR.İD.*, 10/48, 13 Kânûnusânî 1324/27 Ocak 1909.

³⁵³ BOA., *DH. MKT.*, 1170/94, H. 21 Rebûlâhir 1325/3 Haziran 1907.

³⁵⁴ BOA., *DH.MKT.*, 1883/110, 13 Teşrînievvel 1307/25 Ekim 1891.

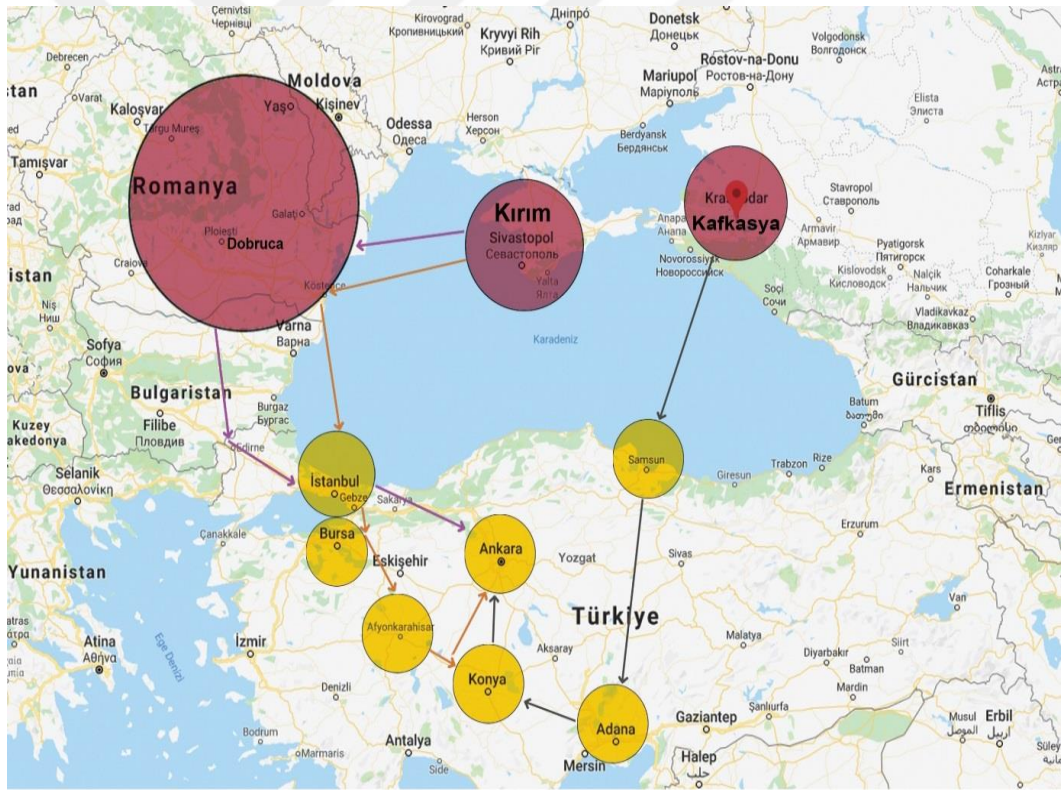
³⁵⁵ BOA., *A.İMKT.MHM.*, 524/21, 13 Mart 1320/26 Mart 1904.

³⁵⁶ Gürcü muhacirler her ne kadar Kastamonu ve Sivas vilayetlerinde iskânı talep etmişlerse de buralarda yer kalmadığı sebep gösterilerek onların Ankara'ya iskân edilmelerine karar verilmiştir. Bkz. BOA., *BEO.*, 431/32270, 15 Haziran 1310/27 Haziran 1894.; Bir diğer kayıta ise Canik'te iskân edilen Gürcü taifesinin Ankara ve Konya'ya sevk edildiği görülmektedir. Ancak bunların durumu daha farklıdır, zira kayıtlarda bunların "şer" taifesinden oldukları zikredilmektedir. Bkz. *DH.MKT.*, 1511/117, 26 Mayıs 1304/7 Haziran 1888.

Tablo-16: Nogay Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Şeker	Kuban, Beştav, Kumu	Şarkavul, Strapol ³⁵⁷ , Romanya, Dobruca
Akin	Kuban, Beştav, Dağıstan (Akmescit)	
Ahiboz	Kırım	Romanya
Cingirli	Kırım	Köstence (Tatarköy, Tanaköy), Rusçuk, Razgrad
Doğankaya (Abdülgeçdi)		Solfaul

Harita-4: Nogay Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

³⁵⁷ Ankara'da iskânı kararlaştırılan Strapol muhacirleri için ayrıca bkz. "Muhacir", *Ankara Vilayet Gazetesi*, 28 Teşrinievvel 1312/9 Kasım 1896, s. 1. Ancak kaydın içeriğinden bunların Şeker köyünde iskân edildiğine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Tablo- 17: Tatar Muhacirlerin Geldikleri Yerler

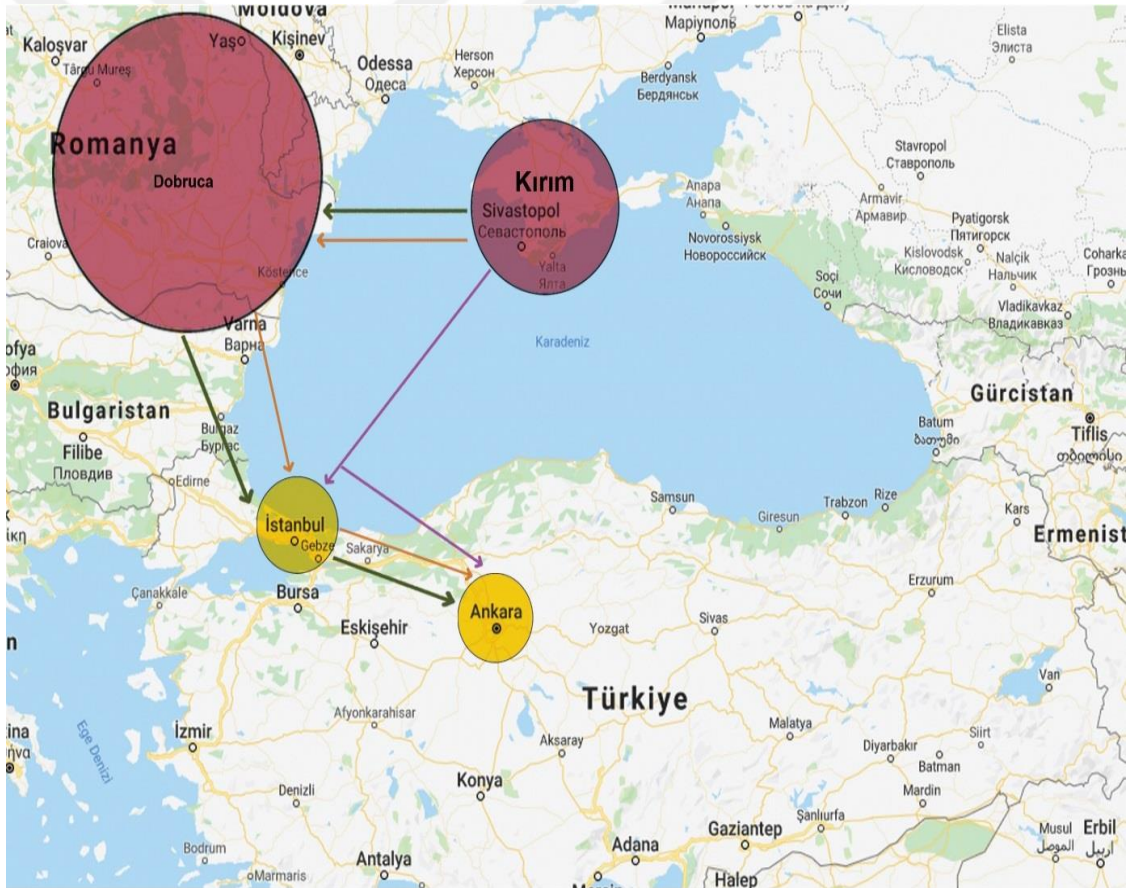
Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Ahırlıkuyu	Kırım (Kerç), Kazan	Hacıoğlu Pazarcık, Harman Kuyusu, Çoban Kuyusu
Ahmetçayırı	Kırım	Ziştovi, (Vardım köy), Prevadi (Kutlubey köyü), Mankalya
Ballıkpınar	Kırım (Bahçesaray, Çongar, Kerç)	Dobruca (Dokuz Sofu), Köstence, Silistre
Çayraz	Kırım (Sudak/ Taraktaş)	Dobruca, Silistre (Tatar Atmaca)
Edige	Deşt-i Kıpçak	Varna, Köstence.
Eskipolath	Kırım (Akmescit)	Köstence (Palaz köyü).
Gökçe Höyük	Kırım	Hacıoğlu Pazarcık, Kilikadi ³⁵⁸
Günalan (Holoz)	Kırım (Gözleve, Kerç, Bahçesaray)	Dokuz Sofu, Hacıoğlu Pazarcık, Köstence (Karatay).
Karakaya	Kırım	Hacıoğlu Pazarcık, Köstence, Kavlaklar köyü
Karakuyu	Kırım (Kerç)	Köstence (Karadurmuş, Hasarlık, Acemler), Silistre (Tatar Atmaca).
Karapınar	Kırım (Kerç, Or)	Mankalya, Hacıoğlu Pazarcık
Karayavşan	Kırım, (Kerç, Çongar, Akmescit, Toymaz)	Dobruca (Durası köyü).
Sakarya (Tırnaksız)	Kırım (Kerç, Çongar)	Köstence, Hacıoğlu Pazarcık, Tulca.
Sarıbeyler (Lezgi)	Kırım (Çongar, Bahçesaray, Kerç)	Dobruca, Köstence, Tulca.
Taşpınar (Gölbaşı)	Kırım (Çongar, Bahçesaray, Kerç)	Dobruca, Köstence, Mecidiye, Mankalya, Tekirgöl, Hacıoğlu Pazarcık. Bayramdede, Dokuz Sofu, Şaman, Beşoğul, Palaz.
Taşpınar (Ahmetpınarı)	Kırım (Kerç, Çongar)	Romanya ³⁵⁹ , Köstence, Hacıoğlu Pazarcık, Hasarlık, Matlımköy, Varna, Murfatça,

³⁵⁸ Gökçe Höyük köyüne Kilikadi'dan gelenler Bulgaristan göçmeni Türklerdir.

³⁵⁹ Ankara Şer'iye Sicillerinde de Taşpınar köyünde Romanya muhacirlerinin olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz. A.Ş.S., 1172/78, 3 Kânûnusânî 1336/3 Ocak 1920.; A.Ş.S., 1172/79, 3 Kânûnusânî 1336/3 Ocak 1920.;

Polatlı		Harman Kuyusu, Köstence, Kavlak, Azaplar, Dokuz Sofu, Bekter.
Tatarhöyük (Şedihöyük)	Kıpçak Sahası	Vidin (Lom kazası).
Tatlıkuyu	Kırım	Dobruca, Köstence, Bülbül, Karamurat, Dokuz Sofu, Tulca, Engez, Kişke, Asançı.
Toydemir	Kırım	Hacıoğlu Pazarcık, Harman Kuyusu, Çifte Kuyusu.
Üçpınar	Kırım	Dobruca (Engez köyü), Köstence.

Harita-5: Tatar Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Tablo- 18: Çerkes Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Samut (Bozca)	Kafkasya	-
Kartalkaya	Kafkasya	Hatuv
Dağyaka (Teşrek)	Kafkasya	-
İkizce	Kafkasya	Krasnodarskiy Kray'a bağlı Armavir şehrinin güneyindeki Avul Urupskiy köyü
Gökçehöyük	Kafkasya	Kryukov ve Koğoke
Hacimurath	Kafkasya	Galakstoney, Anzor(ov), Terek ve Nalçık
Oltan Köyü	Çerkezistan	
Tekke Köyü	Kafkasya	

Harita-6: Çerkes Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Tablo- 19: Karaçay-Malkar Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Yağlıpınar	Kafkasya	Balkarya (Nalçık), Karaçay

Harita-7: Karaçay-Malkar Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Bahsi geçen bölgelerden Ankara'ya yapılan göçlerde İstanbul³⁶⁰, Trabzon³⁶¹, Samsun³⁶² ve Sinop³⁶³ Limanları önemli giriş noktalarıdır. Bu limanlardan giriş yaparak doğrudan Ankara'ya gönderilen muhacirlerin yanında³⁶⁴ Amasya³⁶⁵, Erzurum, Yozgat³⁶⁶ ve Sivas vilayetlerinde bir süre bekletildikten sonra iskân için Ankara'ya sevk edilen muhacirlere de rastlanmaktadır³⁶⁷. Ayrıca İstanbul ve İzmit'e ulaşan muhacirlerin

³⁶⁰ BOA., *İ.HUS.*, 50/32, 17 Temmuz 1312/23 Temmuz 1896.

³⁶¹ BOA., *BEO.*, 3739/280406, 12 Nisan 1326/25 Nisan 1910.; *DH.MKT.*, 1580/105, 20 Kânunuevvel 1304/1 Ocak 1889.

³⁶² BOA., *A.}MKT.MHM.*, 210/69, H. 15 Şabân 1277/26 Şubat 1861.; *A.}MKT.MHM.*, 205/76, H. 28 Cemâziyelâhir 1277/11 Ocak 1861.

³⁶³ BOA., *HR. TH.*, 87/81, 13 Haziran 1305/25 Haziran 1889.; *DH. MKT.*, 1637/102, 12 Mart 1305/24 Mart 1889.

³⁶⁴ BOA., *A.) MKT. NZD.*, 345/48, 21 Nisan 1377/3 Mayıs 1861.

³⁶⁵ BOA., *A.} MKT. UM.*, 481/89, H. 28 Zilhicce 1277/3 Haziran 1907.

³⁶⁶ Yakup Çetintaş (d. 1932) y.g.

³⁶⁷ BOA., *A.}MKT.MHM.*, 201/27, H. 16 Cemâziyelevvel 1277/30 Kasım 1860.

Ankara'ya uzanan demiryolu hattı vasıtasıyla iskân mahallerine nakledildikleri görülmektedir³⁶⁸. Bu esnada muhacirlerin yanlarına iskân için görevli memurlar verilmiştir³⁶⁹.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Balkanlar/Rumeli bölgesinden Ankara'ya oldukça yoğun göçler gerçekleşmiştir. Bu bölgelerden gelen muhacirler arasında Osmanlı arşiv kayıtlarında en çok Boşnakların isimi zikredilmektedir. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında fiilen Avusturya'nın hâkimiyetine giren Bosna-Hersek topraklarından ilk göç edenler Türk memurlar ve yeni idareyi kendine tehdit olarak gören nüfuzlu Müslüman ailelerdir. 1881-1883 yılları arasında ise bölgeden kitlesel göçler söz konusudur. 1893-1899 yılları arası dönemde göçler nispeten azalmıştır. Boşnak göçlerinin zirveye ulaşması ise 1900 senesindedir³⁷⁰. Gačka (Gacko)³⁷¹, Tuzla, Hersek, Mihaç (?) Travnik, Banja Luka (Banaluka), Mostar, Bihke, Bosnasaray (Saraybosna)³⁷², Dobra, Zenitsa (Zenica) ve Stolaç, Ankara'ya³⁷³ iskân edilen Boşnak muhacirlerin hicret ettiği mahaller arasındadır. Yine günümüzde Karadağ sınırları içerisinde bulunan Kolaşin'den gelip bir süre Amasya'nın Merzifon kazasında kaldıktan sonra Ankara'ya yerleşen Boşnaklar da bulunmaktadır³⁷⁴.

Balkanlar ve Orta Avrupa'dan muhacirlerin Belgrat, Niş ve Sofya hattından Edirne üzerinden karayolu ile; Bar, Selanik, Dubrovnik Limanlarından³⁷⁵ Şerefresan³⁷⁶, Selanik³⁷⁷, Bartın³⁷⁸ ve Şark Vapurları vasıtasıyla³⁷⁹ İstanbul, İzmir ve İzmit'e; buralardan da trenle veya karayolu ile Ankara'ya nakledildikleri görülmektedir³⁸⁰. Bunun yanında Karadeniz'in batısındaki limanlardan İstanbul'a gelen muhacirlere de

³⁶⁸ BOA., *İ.HUS.*, 50/32, 17 Temmuz 1312/28 Temmuz 1896.

³⁶⁹ BOA., *Y.MTV.*, 128/105, 27 Rebiulevvel 1323/1 Haziran 1905.

³⁷⁰ Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, s. 27.

³⁷¹ BOA., *DH.MKT.*, 78/3, H. 17 Muharrem 1311/31 Temmuz 1893.

³⁷² BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 3 Temmuz 1318/16 Temmuz 1902.

³⁷³ 1.6.2019 tarihinde Fevziye köyünde Paşa Özcan (d. 1935), Ali İhsan Ocak (d. 1941) ve Zeynel Özcan (d. 1953) ile yapılan görüşme.

³⁷⁴ 28.1.2019 tarihinde Avşar köyünde Bayram Gürkan (d. 1940) ile yapılan görüşme.

³⁷⁵ Emgili, *a.g.e.*, s. 248.

³⁷⁶ BOA., *Y.PRK.ASK.*, 167/64, 11 Şubat 1901/24 Şubat 1901.

³⁷⁷ BOA., *Y.PRK.ZB.*, 29/51, 12 Ağustos 1318/25 Ağustos 1902.

³⁷⁸ BOA., *Y.PRK.ASK.*, 167/64, 11 Şubat 1316/24 Şubat 1901.

³⁷⁹ BOA., *Y.MTV.*, 210/35, 18 Kânunuevvel 1316/31 Aralık 1900.

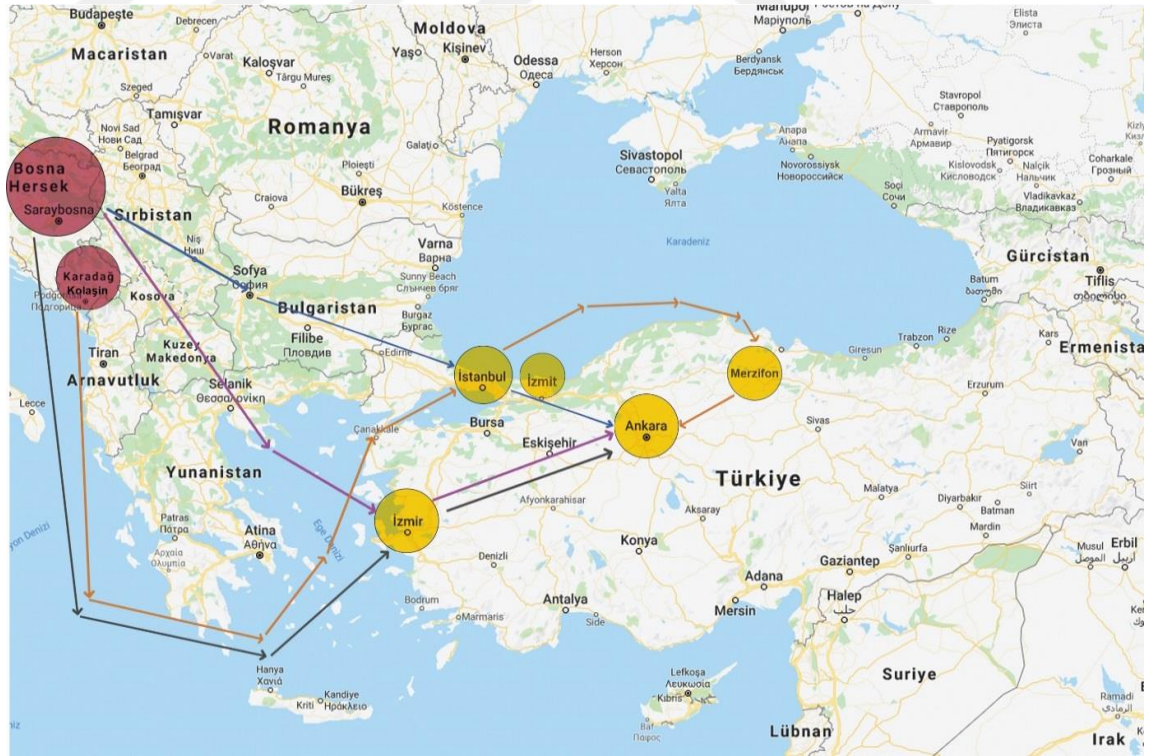
³⁸⁰ BOA., *Y.PRK.KOM.*, 10/95, H. 28 Rebîulâhir 1319/14 Ağustos 1901.; *Y.MTV.*, 291/143, 19 Kânûnusânî 1321/1 Şubat 1906.

tesadüf edilmiştir³⁸¹. Saha araştırmaları neticesinde tespit edilebildiği kadarıyla Ankara'ya iskân edilen Boşnak ve Bulgaristan muhacirlerinin geldikleri yerler ve geliş güzergâhları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-19.; Harita-8);

Tablo- 20: Boşnak Muhacirlerin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Fevziye (Sortak) Köyü	Bosna-Hersek	Mostar, Dobra, Stolaç, Hersek, Zenica (Zenitsa)
Kesikkavak Köyü	Bosna-Hersek	Hersek, Krayina (Kraya/ Krajina)
Ördekölü Köyü	Bosna-Hersek	Saraybosna, Banja Luka (Banaluka) ve Travnik
Çimenceğiz Köyü	Bosna-Hersek	Saraybosna
Avşar Köyü	Karadağ (Kolaşin)	

Harita-8: Boşnak Muhacirlerin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

³⁸¹ Emgili, a.g.e., s. 248.

Osmanlı döneminde Ankara'da Boşnakların yanında Rumeli muhacirleri de iskân edilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla Ankara'ya, Üsküp³⁸², Lofça³⁸³, Usturumca³⁸⁴, Kosova³⁸⁵, Pirlepe³⁸⁶, İştîp (Makedonya)³⁸⁷, Varna³⁸⁸, Selanik³⁸⁹, Sofya³⁹⁰, Yanya³⁹¹, Manastır³⁹², Mitroviçe³⁹³, Dimetoka³⁹⁴, Filibe³⁹⁵, Zıştovi³⁹⁶, Prevadi³⁹⁷, Priştine³⁹⁸, Hasköy³⁹⁹, Cumapazarı⁴⁰⁰, Osmanpazarı⁴⁰¹, Mecidiye⁴⁰², Hacıoğlu Pazarcık (Dobriç)⁴⁰³, Gadaylar (?), Kızanlık (Eski Zağra'da)⁴⁰⁴ Tutrakan, Silistre,⁴⁰⁵ Deliorman

³⁸² Şer'iyye sicillerinde bahsi geçen kişinin Ankara'da Karaoğlu Çarşısı'ndaki Taşhan'da olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz., *A.Ş.S.*, 1133/40.; *A.Ş.S.*, 1133/45.; *A.Ş.S.*, 1269/469, 10 Mart 1928.; Bunlar Ankara'nın İbni Gökçe Mahallesi'nde sakindir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1132/149.; *A.Ş.S.*, 1272/86, 17 Teşrinisânî 1928.; *A.Ş.S.*, 1174/66, 24 Kânûnusânî 1337/24 Ocak 1921.; Kayıta bahsi geçenler Ankara'nın Hacı Musa Mahallesi'nde sakindir. *A.Ş.S.*, 1111/55.; *A.Ş.S.*, 1112/50, H. 20 Safer 1335/16 Aralık 1916.; *A.Ş.S.*, 1112/59 1 Şubat 1332/14 Şubat 1917.; *A.Ş.S.*, 1250/104, 2 Teşrinisânî 1334/2 Kasım 1918.

³⁸³ *A.Ş.S.*, 1219/66.

³⁸⁴ *A.Ş.S.*, 1205/202, H. 5 Cemâziyelaahir 1317/11 Ekim 1899.

³⁸⁵ *A.Ş.S.*, 1250/150, 23 Şubat 1334/23 Şubat 1918.

³⁸⁶ *A.Ş.S.*, 1174/71, 5 Şubat 1337/5 Şubat 1921.

³⁸⁷ *A.Ş.S.*, 1174/29, 13 Kânûnuevvel 1336/13 Aralık 1920.

³⁸⁸ BOA., *DH.MKT.*, 2750/10, 5 Şubat 1324 (18 şubat 1909).; *A.Ş.MKT.MHM.*, 528/16, 21 Teşrinisânî 1321 (4 Aralık 1905); *DH.MKT.*, 2681/65, 21 Teşrinisânî 1324 (4 Aralık 1908).; *DH.MKT.*, 2713/45, 29 Kânûnuevvel 1324 (11 Ocak 1909).; Bunlar Ankara'nın merkezinde Atpazarı'nda Arap mahallesinde ikamet etmektedirler. Bkz. *A.Ş.S.*, 1172/97, 14 Eylül 1336/14 Eylül 1920.

³⁸⁹ Bunlar Ankara'nın Hamidiye Mahallesi'nde sakindir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1132/123.; Selanik'ten gelip Ankara'nın Öksüzce Mahallesi'nde Rasim usta hanesinde yerleşenlerle ilgili bkz. *A.Ş.S.*, 1132/161.; *A.Ş.S.*, 1133/46. Hamidiye Mahallesi'nde muhacirlerin bulunduğu hakkında bkz. *A.Ş.S.*, 1189/187.; *A.Ş.S.*, 1189/188.; Selanikten gelip Karaoğlu çarşısında bulunan muhacirlerle ilgili bkz. *A.Ş.S.*, 1172/16.; *A.Ş.S.*, 1172/83. Kayıta bahsi geçen Selanik muhacirlerin Avrethisar kazasının Bayramlı karyesinden göç etmişlerdir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1205/56, H. 7 Safer 1319/26 Mayıs 1901.; *A.Ş.S.*, 1087/161.

³⁹⁰ Bunlar Ankara'nın Yabancı Mahallesi'nde sakindir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1132/104.

³⁹¹ *A.Ş.S.*, 1250/45, 15 Mayıs 1335/15 Mayıs 1919.; *A.Ş.S.*, 1086/144.; *A.Ş.S.*, 1087/67.

³⁹² *A.Ş.S.*, 1135/156.; *A.Ş.S.*, 1112/7, H. 24 Cemâziyelevvel 1334/29 Mart 1916.; *A.Ş.S.*, 1132/123.; Bunların Manastır'dan göç ettikleri mahal Sinan Bey Mahallesi'dir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1132/159.; Bunlar Ankara'da Mukaddem Mahallesi'nde sakindir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1132/186.; *A.Ş.S.*, 1132/191.; *A.Ş.S.*, 1174/69. Bunlar Ankara'nın Hacı İsmail Mahallesi'nde sakindir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1172/136, H. 28 Cemâziyelevvel 1338/18 Şubat 1920.

³⁹³ Şer'iyye sicillerinde bunların Ankara'nın Hamidiye Mahallesi sakinlerinden oldukları geçmektedir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1132/13.; *A.Ş.S.*, 1172/136, Kayıta bahsi geçen muhacir Ankara'nın Kattani Mahallesi'nde ikamet etmektedir. *A.Ş.S.*, 1113/73, 21 Şubat 1338/21 Şubat 1922.

³⁹⁴ Bunlar Ankara'nın At Pazarı Mahallesi'nde sakindir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1132/168.

³⁹⁵ BOA., *DH.MKT.*, 1941/53, H. 19 Ramazân 1309 (17 Nisan 1892).; *DH.MKT.*, 71/45, 6 Eylül 1309 (18 Eylül 1893).

³⁹⁶ *A.Ş.S.*, 1132/151.

³⁹⁷ BOA., *DH.MKT.*, 2662/3, 1 Teşrinisânî 1324 (14 Kasım 1908).

³⁹⁸ *A.Ş.S.*, 1174/86, 26 Şubat 1337/26 Şubat 1921.; *A.Ş.S.*, 1250/118, 16 Ağustos 1335/16 Ağustos 1919.

³⁹⁹ BOA., *Y.MTV.*, 53/3, 25 Temmuz 1307 (6 Ağustos 1891).; *DH.MKT.*, 2690/26, H. 29 Zilkade 1326 (23 Aralık 1908).

⁴⁰⁰ BOA., *A.Ş.MKT.MHM.*, 529/60, H. 30 Recep 1324 (19 Eylül 1906).; *İ. HUS.*, 145/54, H. 29 Recep 1324 (18 Eylül 1906).

⁴⁰¹ BOA., *DH.MUİ.*, 5/2/51, 29 Ağustos 1325/11 Eylül 1909.

⁴⁰² BOA., *DH.MKT.*, 2677/7, 23 Teşrinisânî 1324/6 Aralık 1908.

⁴⁰³ BOA., *DH.MKT.*, 2824/20, 10 Mayıs 1325/23 Mayıs 1909.

⁴⁰⁴ BOA., *DH.MKT.*, 2309/86, 10 Şubat 1315/22 Şubat 1909.

(Razgrad), Şumnu⁴⁰⁶, Yenipazar⁴⁰⁷, Eski Cuma⁴⁰⁸ Rusçuk, Balçık ve Pazarcık⁴⁰⁹,tan gelen muhacirler iskân edilmiştir. Günümüzde önemli bir kısmı Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Rûmeli-i Şarkî (Doğu Rumeli) bölgesinden de Ankara'ya gelen muhacirler bulunmaktadır⁴¹⁰. Bir kısmı Romanya ve bir kısmı da Bulgaristan toprakları içerisinde bulunan Dobruca (Mankalya, Çiğir, Maşatlık, Karsak,⁴¹¹ Prolu Köyleri⁴¹², Köstence⁴¹³, Nazarca köyleri⁴¹⁴) bölgesinden gelen bazı muhacirler de Ankara'ya yerleştirilmiştir. Bahsi geçen mahallerden gelen muhacirlerin Ankara'ya iskân edildiğine dair arşiv kayıtlarında çeşitli bilgiler mevcuttur. Ancak kaydın içeriğinde bunların Ankara'da nerelere iskân edildikleri hakkında çoğu kere herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Bu eksiklikler saha araştırmaları ile giderilmeye çalışılmıştır. Saha araştırmaları neticesinde tespit edilen Rumeli muhacirlerinin iskân alanları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. (bkz. Tablo-20).

Tablo- 21: Rumeli Muhacirlerinin Geldikleri Yerler

Köyler	Köken	Ankara'ya Göç Edilen Mahaller
Abadan Köyü	Bulgaristan	Varna, Deliorman, Sulcallı, Karaağaç, Avreni
Alacaören (Mahmudiye) Köyü	Bulgaristan	Varna, Cuma, Kırcaali, Ormanlı, Nasufça, Hezargrad (Razgrad) ⁴¹⁵
Çekirdeksiz Köyü	Bulgaristan Yunanistan Makedonya	Usturumca ⁴¹⁶ , Varna, Deliorman, Osmanpazarı, Atina.
İkipınar Köyü	Bulgaristan	Kırcaali, Korucu, Ahmet, Kırmali, Tunaboylu
Çalseki Köyü	Bulgaristan	Şümlü, Tozekan, Pravadi, Cuma, Varna
Kurusarı Köyü	Romanya Bulgaristan	Eskicuma (Zağralı köyü), Silistre, Köstence
Tuğla Köyü	Bulgaristan	Mestan

⁴⁰⁵ BOA., *DH.MKT.*, 2860/41, 16 Haziran 1325/29 Haziran 1909.; *A.Ş.MKT.MHM.*, 510/30, 16,19 Eylül 1316/29 Eylül, 2 Ekim 1900.

⁴⁰⁶ *A.Ş.S.*, 1046/62, H. 27 Cemâziyelâhir 1320/1 Ekim 1902.

⁴⁰⁷ BOA., *DH.MKT.*, 2677/18, H. 13 Zilkade 1326/7 Aralık 1908.

⁴⁰⁸ BOA., *DH. MKT.* 2860/41, 16 Haziran 1325/29 Haziran 1909.

⁴⁰⁹ BOA., *DH. MKT.* 2649/35, H. 11 Şevvâl 1326/6 Kasım 1908.

⁴¹⁰ BOA., *DH.MKT.*, 1875/6, 24 Eylül 1307/6 Ekim 1891.; *Y.MTV.*, 53/3, 25 Temmuz 1307/6 Ağustos 1891.

⁴¹¹ BOA., *DH.İD.*, 85/18, 21 Mart 1327/3 Nisan 1911.; *DH.MKT.*, 2715/72, 29 Kânunuevvel 1324/11 Ocak 1909.

⁴¹² BOA., *DH.MKT.*, 2779/97, H. 7 Rebülevvel 1327/29 Mart 1909.

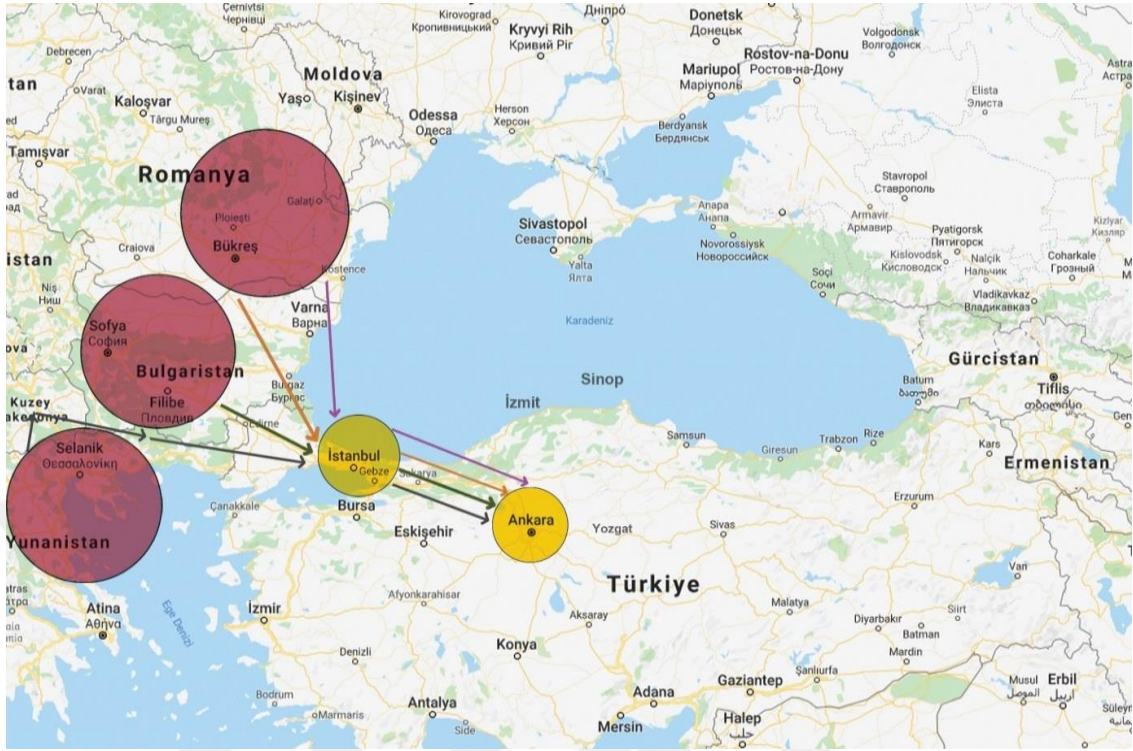
⁴¹³ BOA., *DH.MUL.*, 2/1/75, 19 Ağustos 1325/1 Eylül 1909.; *DH.MKT.*, 2793/67, 24 Mart 1325/6 Nisan 1909.

⁴¹⁴ BOA., *DH.MKT.*, 2630/11, H. 17 Ramazân 1326/13 Ekim 1908.

⁴¹⁵ Köyde Razgrad muhacirlerinin olduğu *Ankara Şer'îye Sicilleri*'nde de yer almaktadır. Bkz. *A.Ş.S.*, 1075/34, 15 Eylül 1327/28 Eylül 1911.

⁴¹⁶ Buraya yerleştirilen Usturumca muhacirlerinin yerlerini terk ettikleri bazı belgelerden anlaşılmaktadır. BOA., *DH.MB.HPS.*, 153/40, 19 Mart 1331/1 Nisan 1915.

Harita-9: Rumeli Muhacirlerinin Ankara'ya Geliş Güzergâhları

Arnavutluk muhacirlerinin Ankara'ya iskân edildiklerine dair çeşitli arşiv kayıtları bulunmaktadır. Ancak kayıtlarda bunların Ankara'da nerelere yerleştirildikleri belirtilmemektedir⁴¹⁷. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre Ankara'ya iskân edilen Arnavut muhacirlerin bir kısmı kent merkezinde günümüzdeki Aktaş Mahallesi'nde yerleştirilmiştir. Ancak bir süre sonra bunların Gülveren Mahallesi'nin olduğu alana taşındıkları tespit edilmiştir. Yapılan saha araştırmalarında bunların Kosova (Priştine) kökenli olduklarına dair bilgiler edinilmiştir⁴¹⁸. Kosova⁴¹⁹, Makedonya (Usturmca)⁴²⁰ ve Yunanistan'ın çeşitli yerlerinden de Ankara'ya muhacirler iskân edilmiştir⁴²¹.

Arşiv kayıtlarında 1909 senesi başlarında Dobruca'dan Ankara'ya göç etmek isteyen Nemçe muhacirlerinin var olduğu bilgisi de yer almaktadır. Bunlar 25 hane

⁴¹⁷ BOA., *DH.ŞFR.*, 83/100, 15 Kânûnusânî 1334/15 Ocak 1918.; Arnavutların nakillerinde Nimet Vapuru'nun kullanıldığı görülmektedir. Gelecekleri söylenen Arnavutlar 23 hanede 92 nüfustu. Bkz., *DH.ŞFR.*, 40/88, 14 Nisan 1330/27 Nisan 1914.

⁴¹⁸ 12.7.2019 tarihinde Hacettepe Mahallesi'nde Sulat Kokol (d. 1967) ile yapılan görüşme.

⁴¹⁹ Tahsin Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, Tam-İş Matbaası, Eskişehir 1960, s. 11-12, 22.

⁴²⁰ BOA., *DH.MB.HPS.*, 153/40, 19 Mart 1331/1 Nisan 1915.

⁴²¹ BOA., *DH.MKT.*, 2529/71, 20 Ağustos 1317/2 Eylül 1901.

halkıdır. Fakat Devlet, o dönemde zaten zor şartlar altında pek çok muhacirin iskânı ile meşgul olduğundan bu duruma çok müspet bakmamıştır⁴²².

1. 4. İSKÂN EDİLEN MUHACİR MİKTARI

Savaşlar neticesinde yaşanan göçler katliam riski altında yapılmış olup kitleler halinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple kayıt altına alınmaları çok fazla mümkün ol(a)mamıştır. Bunun yanında firarî olarak gelenlerin de kayıtlarının tutulmadığı bir gerçektir. Bunların dışında gerçekleşen göçler ise Devlet tarafından elden geldiğince kayda geçirilmeye çalışılmıştır⁴²³. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki, muhacirlerin göçleri ve iskânı konusunda ayrıntılı kayıtlar 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nin akabinde tutulmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde Ankara'ya iskân edilen muhacirlerin miktarı hakkında Murat Bardakçı tarafından yayımlanan *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi* isimli eserde bazı bilgiler yer almaktadır. Eserde, orijinal belgelerin tıpkıbasımlarının da yer alması oldukça önemlidir. Buradan Osmanlı döneminde Ankara'ya yerleştirilen muhacir miktarı hakkında önemli bilgiler edinilebilmektedir. “Balkan Harbi'nden Mukaddem Vürud Eden Muhâcirîn-i İslamiye'ye Ait Tablodur” başlığı ile yer alan bir belgeden, Balkan Harbi'nden evvel Ankara'ya 5.952 hanede toplam 29.785 nüfus muhacirin yerleştirildiği anlaşılmaktadır. “Balkan Harbi'nden Sonra Vürud Eden Muhâcirînin Miktar”, başlıklı diğer belgede ise Balkan Harbi'nden sonra Ankara'ya 2.111 hanede toplam 9.335 nüfus muhacirin yerleştirildiği bilgisi yer almaktadır⁴²⁴. Buna göre Ankara'ya Osmanlı döneminde 8.063 hanede toplam 39.120 nüfus muhacir iskân edilmiştir. Ancak Ankara'ya muhacir iskânı ile ilgili tespit edilen arşiv kayıtları incelendiğinde, buraya yerleşen muhacir sayısının bundan daha fazla olduğu görülecektir. Zira yapılan incelemelere göre sadece 1859-1865 yılları arasında Ankara sancağına iskân edilen muhacir sayısı yaklaşık 10.000'dir. Tespit edilen bir arşiv kaydında ise 27 Kasım 1878 tarihine kadar Ankara'da bulunan muhacir miktarı 15.000 olarak gösterilmektedir⁴²⁵. Bu kayıt 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Ankara'ya

⁴²² BOA., BEO., 3500/262456, 11 Şubat 1324/24 Şubat 1909.; DH.MKT., 2749/85, 14 Kânûnusânî 1324/27 Ocak 1909.

⁴²³ Paşaoğlu, a.g.t, s. 198-200.

⁴²⁴ Murat Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*, Everest Yay., İstanbul 2008, s. 35-39.

⁴²⁵ BOA., Y.PRK.KOM., 1/52, 15 Teşrînisânî 1294/27 Kasım 1878.

iskân edilen muhacir miktarını göstermesi açısından önemlidir ve oldukça makul görülmektedir. Bu sırada gelenler Kırım'dan ve Kafkaslar'dan Ankara'ya göç eden Çerkes, Tatar ve Nogaylardır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası Ankara'ya yaşanan ilk göç hadisesi tespit edildiği kadarıyla 1879 yılındadır. Göçlerin en yoğun olduğu dönem ise 1890-1910 yılları arasındır. Ankara'ya iskân edilen muhacir sayısının tespiti konusunda izlenen temel yol, -Ankara'ya muhacir iskânı konusunda- saptanan arşiv belgelerinin tamamının incelenmesi ve titiz bir şekilde tenkide tabi tutulmasıdır. Bu doğrultuda yapılan değerlendirmeler neticesinde varılan kanaat, Ankara'ya 1879-1910 yılları arasında yaklaşık 50.000 civarında muhacirin iskân edildiğidir. Ankara'da iskânı kararlaştırılan 4.000 kadar Girit muhaciri de buna eklenirse rakam 54.000'e çıkar. Ancak Girit muhacirlerinin Ankara'ya iskânları teyit edilebilmiş değildir. Kararlaştırılmış olsa dahi Girit muhacirlerinin Ankara'da iskân edilmediği muhtemeldir. Ankara genelinde yapılan saha araştırmaları esnasında Girit muhacirlerinin izlerine rastlanamaması da bunu teyit edet mahiyettedir. Bu sebeple bahsi geçen bu rakamı (4000) dikkate alınmamıştır. Netice olarak 1859-1910 yılları arasında Ankara'ya iskân edilen muhacir sayısı muhtemelen 65.000 civarındadır.

Bu miktar muhacirden yaklaşık 38.000 kadarı Rusya'nın izlediği yayılmacı siyaset neticesinde yerlerini terk etmiştir. Bu esnada gelen muhacirlerin önemli bir çoğunluğu Tatar ve Nogaylardır. Osmanlı döneminde Rumeli'den göç edip Ankara'da yerleşmiş olduğu düşünülen 20.000 civarında muhacirin 14.000 kadarı Boşnak'tır. 1901 senesi Nisan ayına kadar 9.800 küsur Boşnak muhacirin Ankara'ya iskân edildiği kayıtlarda yer almaktadır⁴²⁶. Bundan bir yıl kadar sonra ise sadece 1902 senesi içerisinde Ankara'ya iskân edilen Boşnak muhacir sayısı 733 hanede 4.246 nüfus olarak gösterilmektedir. Bunların geldikleri yerler, gelen hane sayısı ve nüfus miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-21)⁴²⁷;

⁴²⁶ BOA., *DH.MKT.*, 2469/131, 26 Mart 1317/8 Nisan 1901.

⁴²⁷ *Y.MTV.*, 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

Tablo-22: 1902 Senesi Ortalarında Ankara'ya İskân Edilen Boşnak Muhacir Sayısı ve Geldikleri Yerler⁴²⁸

Muhacirlerin Geldikleri Mahaller	Gelen Hane Sayısı	Gelen Nüfus Miktarı
Tuzla	74	287
Hersek	11	56
Mihyaç	6	22
Travnik	26	116
Banaluka	194	760
Mostar	4	14
Bihke	1	9
Bosnasaray	15	36
Toplam	733	4.246

Osmanlı döneminde Ankara'ya önemli miktarda Çerkes muhacir de iskân edilmiştir. Tespit edilen bir arşiv kaydından Rusya'nın Kuban eyaletinden gelecek 1000 hane Çerkes muhacirin Ankara'da iskân edilmesine karar verildiği anlaşılmaktadır⁴²⁹. 1902 senesi sonlarına ait diğer bir kayıta ise Ankara'ya 213 hanede toplam 1483 nüfus Çerkes muhacirin iskânının kararlaştırıldığı yer almaktadır⁴³⁰. Bu iki kaydın dışında da Ankara'da iskân edilen Çerkes muhacirlerin miktarı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Fakat bu kayıtlar sınırlı miktarları ihtiva etmektedir.

Giriş bölümünde “Ankara Sancağının nüfusu” başlığı altında sancağın nüfus artışı salnamelere göre dönemsel olarak ele alınmıştır. Buradan nüfus artışı ile muhacirlerin Ankara'ya gelişleri arasında bir doğru orantının olduğu görülmektedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, muhacir iskânının yanında iç göçlerin de Ankara'nın nüfusunun artmasında önemli bir etkisi olmuştur. Bu süreçte Ankara'ya iskân edilen Rişvanlı⁴³¹, Terekanlı, Canbekli, Şeyhbezenli (Şeyhbizin), Emirler, Atmanlı, Hacbanlı, Mikaili⁴³² ve Afşar⁴³³ aşiretleri buna iyi birer örnektir. Bunun yanında İstanbul, Edirne, Erzurum, Erzincan ve Bayburt gibi vilayetlerden göç edip Ankara'ya yerleşenlerin olduğu *Ankara Şer'iyye Sicillerinde* pek çok kere

⁴²⁸ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

⁴²⁹ Bunların ileri geleni Ahmet Canbolat'tır. BOA., *İ.DH.*, 1317/9,

⁴³⁰ BOA., *Y.MTV.*, 135/111, 9 Teşrînevvel 1318/22 Ekim 1902.

⁴³¹ BOA., *A.İMKT.MVL.*, 15/89, H. 18 Recep 1265/9 Haziran 1849.; *A.İMKT.MVL.*, 23/55, H. 3 Rebîulevvel 1266/17 Ocak 1850.

⁴³² BOA., *Y.PRK.UM.*, 1/107, H. 25 Şevvâl 1297/30 Eylül 1880.

⁴³³ BOA., *A.İMKT.MHM.*, 11/5, H. 25 Rebîulevvel 1265/18 Şubat 1849.

geçmektedir⁴³⁴. I. Dünya Savaşı yıllarında ayrıca Ankara'ya çeşitli sebeplerle Arap ailelerin de iskân edildikleri arşiv kayıtlarında yer almaktadır. Lakin bunların sayısı çok fazla değildir⁴³⁵.

Bu bilgilere rağmen sadece arşiv kayıtlarından yola çıkarak Ankara'ya iskân edilen muhacir miktarı ile ilgili kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Arşiv kayıtlarında, çeşitli muhacir gruplarının Ankara'ya iskânları kararlaştırmış olsa dahi bunun fiiliyata dökül(e)memiş olabileceği ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bunu teyit eden pek çok husus söz konusudur. Örneği arşiv kayıtlarında Ufa⁴³⁶ ve Samara bölgelerinden gelmiş/gelecek olan Tatar ve Nogay muhacirlerin Ankara'da iskânı ile ilgili azımsanmayacak sayıda belge mevcuttur. Fakat yapılan saha araştırmaları sırasında bu durum teyit edilememiştir. En azından kayıtlarda yer alanla fiiliyata dökülenler arasında önemli bir farkın olduğu muhakkaktır.

Gelmesi kararlaştırıldığı halde gelmeyen, iskân edildikten sonra iskân yerlerini terk eden ve Ankara'da bir süre geçici iskâna tabi tutulan muhacir gruplarının olduğu da dikkate alınmalıdır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise dönemin idarî taksimatından kaynaklanabilecek aksaklıklardır. Bu sebeplerle daha doğru değerlendirmeler yapabilmek için teşkil edilen köylerin iskândan sonraki nüfus durumlarına da göz atmak faydalı olacaktır. Ankara'ya iskân edilen muhacir sayısı konusunda bir fikir vermesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar geçen süre zarfında muhacir köylerdeki demografik hareketliliği göstermesi açısından Cumhuriyet dönemi nüfus kayıtları önem arz etmektedir. Bu sebeple 1935-2018 yılları arasında Ankara'daki muhacir köylerinin nüfus verileri incelenerek tablolara dökülmüştür. 1935'ten günümüze Ankara'da bulunan muhacir köylerinin nüfus durumları şu şekildedir (Bkz. Tablo-22, 23, 24, 25, 26, 27):

⁴³⁴ Bu konuda *Ankara Şer'iye Sicillerinde* pek çok kayıt mevcuttur. Burada birer örnek verilmeyle yetinilecektir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1105/72, H. 12 Şaban 1334/14 Haziran 1916.; *A.Ş.S.*, 1095/92, H. Zilhicce 1330/Kası-Aralık 1912.; *A.Ş.S.*, 1050/11.; *A.Ş.S.*, 1201/142, 4 Kânûnuevvel 1313/16 Aralık 1897.

⁴³⁵ Arap ailelerin Ankara'da iskân edildikleri hakkında bkz., BOA., *DH.EUM.*, 4.Şb., 7/33, H. 7 Şevval 1334/7 Ağustos 1916.; *DH.EUM.*, 4.Şb., 13/20, H. 5 Zilkade 1335/5 Eylül 1916.; *DH.EUM.*, 4.Şb., 14/8, H. 6 Muharrem 1336/22 Ekim 1917.; *DH.EUM.*, 4.Şb., 20/40, H. 8 Ramazan 1336/17 Haziran

⁴³⁶ Rusya'ya bağlı Ufa sancağından 250 hane Tatar muhacirin 1894 senesi ortalarında Ankara'ya iskânları kararlaştırılmıştır. Bu kararda Tatarların herhangi bir probleme yol açmamaları etkili olmuştur. BOA., *İ.DH.*, 1316/19, 21 Haziran 1310 (3 Temmuz 1894). Tespit edilen bir arşiv vesikasından beş nüfusun bir hane olarak hesaplandığı anlaşılmaktadır. Bundan yola çıkarak sacede bahsi geçen tarihte Ankara'ya yaklaşık 1250 nüfus Tatarın yerleştirildiği anlaşılmaktadır. *MVL.*, 711/7, H. 24 Rebiülevvel 1282 (17 Ağustos 1865).

Tablo-23: Ankara’da Bulunan Tatar Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı⁴³⁷

Köyler ¹	1935	1940	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2018
Ahırlıkuyu	424 (E200/K274)	588 (E292/K296)	452 (E222/K230)	403 (E207/K 196)	490 (E227/K263)	288 (E131/K157)	320 (E158/K162)	201 (E97/K104)	192 (E94/K 98)	126 (E67/K59)	72 (E39/K33)
Ahmetçayırı	128 (E82/K46)	141 (E92/K49)	239 (E137/K102)	272 (E134/K138)	223 (E98/K125)	215 (E99/K116)	211 (E100/K111)	191 (E98/K93)	236 (E119/K117)	157 (E81/K76)	111 (E54/K57)
Balıkpınar	174 (E86/K88)	218 (E110/K108)	334 (E162/K172)	320 (E160/K 160)	243 (E115/K128)	210 (E101/K109)	232 (E106/K126)	180 (E90/K90)	333 (E169/K164)	522 (E320/K202)	982 (E499/K483)
Çayraz	69 (E32/K37)	91 (E42/K49)	89 (E47/K42)	110 (E45/K 65)	100 (E38/K 62)	97 (E42/K 55)	72 (E35/K37)	104 (E53/K 51)	91 (E46/K 45)	40 (E24/K 16)	206 (E112/K94)
Günelan (Holos)	177 (E89/K88)	234 (E115/K119)	532 (E352/K159)	296 (E152/ 144)	200 (E116/K84)	162 (E87/K75)	189 (E102/K87)	137 (E69/K68)	254 (E135/K119)	215 (E114/K101)	195 (E98/K97)
Edige	171 (E88/K83)	196 (E95/K101)	305 (E142/K163)	318 (E162/K 156)	305 (E147/K 158)	283 (E145/K138)	266 (E141/K125)	239 (E127/K112)	166 (E88/K78)	100 (E47/K53)	137 (E69/K68)
Eskipolatlı	315 (E161/K154)	325 (E168/K157)	179 (E85/94)	300 (E157/K 143)	276 (E149/K 127)	222 (E128/K94)	248 (E132/K116)	207 (E95/K 112)	199 (E94/K105)	164 (E74/K 90)	138 (E75/K63)
Karakaya	159 (E79/K80)	218 (E108/K110)	284 (E140/K144)	232 (E111/K 121)	185 (E101/K 84)	130 (E67/K63)	138 (E65/K73)	132 (E66/K66)	129 (E63/K 66)	69 (E32/K 37)	83 (E41/K42)
Karayavşan	318 (E171/K147)	372 (E186/K186)	418 (E195/K223)	422 (E210/K 212)	311 (E145/K166)	283 (E134/K149)	264 (E138/K126)	200 (E108/K92)	179 (E98/K 81)	83 (E45/K 38)	102 (E48/K54)

⁴³⁷ Muhacir köylerinin nüfus durumlarını gösteren tablolar (Tablo: 22, 23, 24, 25, 26, 27) 1935-2018 yılları arasında “Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)” ve “Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)”nın hazırladığı nüfus verilerinin incelenmesi neticesinde tarafımızca oluşturulmuştur.

Karakuyu	53 (E24/K29)	488 (E246/K242)	53 (E24/K29)	381 (E188/K 193)	298 (E151/K 147)	224 (E113/K111)	207 (E96/K111)	187 (E99/K 88)	179 (E92/K 87)	63 (E37/K 26)	131 (E61/K70)
Karapınar	200 (E103/K97)	217 (E111/K106)	184 (E133/126)	237 (E123/K 114)	226 (E113/K113)	267 (E133/K134)	303 (E153/K150)	366 (E193/K173)	396 (E192/K204)	383 (E184/K199)	407 (E214/K193)
Sakarya	335 (E164/K171)	352 (E178/K179)	416 (E212/K204)	385 (E197/K 188)	344 (E174/K 170)	278 (E137/K141)	259 (E132/K127)	1.090 (E 549/K541)	185 (E88/K97)	86 (E41/K45)	180 (E90/K90)
Sarıbeyler (Lezgi)	274 (E137/K137)	-	239 (E113/K126)	206 (E96/K110)	306 (E162/K144)	214 (E109/K105)	200 (E107/K93)	131 (E66/K 65)	157 (E76/K 81)	246 (E126/K120)	83 (E38/K45)
Taşpınar (Polatlı) (Ahmetpınarı)	149 (E75/K74)	183 (E92/K91)	147 (E80/K67)	139 (E76/K 63)	106 (E57/K49)	91 (E51/K40)	97 (E49/K48)	56 (E35/K 21)	50 (E29/K 21)	66 (E36/K 30)	92 (E52/K40)
Taşpınar (Gölbaşı)	313 (E145/K168)	374 (E173/K201)	542 (E279/K263)	475 (E224/K 251)	447 (E229/K218)	337 (E168/K169)	423 (E214/K209)	407 (E200/K207)	627 (E312/K315)	813 (E419/K 394)	1.946 (E942/K1.00 4)
Tatlıkuyu	118 (E66/K52)	107 (E63/K44)	291 (E150/K141)	300 (E149/K 151)	306 (E135/K171)	226 (E114/K112)	244 (E128/K116)	242 (E117/K125)	262 (E129/K133)	325 (E165/K160)	193 (E102/K91)
Toydemir	122 (E59/K63)	168 (E86/K82)	280 (E130/K150)	312 (E161/K151)	208 (E 92/K116)	177 (E86/K 91)	175 (E86/K89)	184 (E91/93)	157 (E76/K81)	98 (E50/K 48)	69 (E42/K27)
Üçpınar	153 (E86/K67)	136 (E70/K66)	176 (E76/K100)	202 (E90/K 112)	163 (E80/K83)	161 (E83/K 78)	196 (E96/K100)	197 (E102/K95)	196 (E106/K90)	116 (E66/K 50)	179 (E101/K78)
Toplam	3652	4.408	5.660	5.310	10.737	3.865	4.044	4.451	3.988	4.802	5.306

Tablo- 24: Ankara’da Bulunan Nogay Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Köyler ¹	1935	1940	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2018
Akın	-	-	684 (E342/K342)	884 (E423/K 461)	905 (E398/K507)	978 (E419/K559)	936 (E397/K539)	968 (E438/530)	1.845 (E927/K913)	320 (E148/K172)	254 (E122/K132)
Ahiboz	294 (E196/K98)	465 (E309/156)	527 (E270/K257)	559 (E295/K 264)	442 (E221/K221)	369 (E190/K179)	497 (E264/K233)	474 (E241/ 233)	436 (E222/K214)	414 (E214/K200)	275 (E146/K129)
Cingirli	138 (E68/K70)	157 (E80/K77)	111 (E53/K58)	140 (E70/K 70)	122 (E61/K61)	79 (E39/K40)	81 (E42/K39)	70 (E32/K 38)	67 (E30/K 37)	39 (E22/K17)	23
Doğankaya (Abdülgediği)	192 (E98/K94)	-	207 (E107/K100)	264 (E136/K128)	310 (E157/K153)	330 (E153/K177)	320 (E152/K168)	279 (E129/K150)	202 (E104/K98)	136 (E66/K70)	130 (E61/K69)
Şeker	-	-	543 (e265/k278)	666 (E351/K315)	659 (E292/K 367)	604 (E260/K344)	524 (E244/K280)	474 (E225/K249)	317 (E153/K164)	225 (E100/K125)	147 (E75/K72)
Tatarhöyük (Şedidhöyük)	176 (e84/92)	208 (e103/k105)	170 (E94/K76)	147 (E87/K 60)	105 (E61/K44)	86 (E46/K40)	117 (E57/ 60)	121 (E57/K64)	72 (E33/K 39)	65 (E30/K35)	130 (E64/K66)
Toplam	800	830	2.242	2.660	2543	2446	2475	2386	2939	1199	959

Tablo- 25: Ankara’da Bulunan Çerkes Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Köyler ¹	1935	1940	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2018
Gökçehöyük (Çerkezhöyük)	144 (E70/74)	266 (E131/K135)	1207 (E852/K355)	737 (E361/K 376)	2.094 (E1.446/K648)	847 (E409/K438)	1.772 (E1.262/K 510)	572 (E267/K305)	595 (E283/K312)	765 (E373/K392)	963 (E606/K357)
Hacımuratlı	129 (E65/K64)	130 (E63/67)	183 (E99/K84)	230 (E119/K 111)	171 (E76/K95)	181 (E193/88)	206 (E104/K102)	229 (E115/K114)	159 (E85/K74)	229 (E123/K106)	308 (E161/K147)
İkizce	299 (E156/K143)	486 (E244/4242)	582 (E312/K270)	634 (E317/K 317)	396 (E185/K 211)	313 (E143/K170)	342 (E167/K175)	354 (E178/K176)	433 (E220/K213)	561 (E319/K242)	337 (E172/K165)
Samut (Bozca)	247 (E120/K127)	246 (E122/K124)	367 (E202/K165)	341 (E184/K157)	285 (E159/K126)	284 (E145/K139)	247 (E118/K129)	236 (E115K121)	229 (E112/K117)	177 (E90/K87)	657 (E326/K331)
Dağyaka (Teşrek)	186 (E96/K90)	2019 (E114/K105)	139 (E82/K57)	129 (E73/K56)	108 (E56/K52)	100 (E48/K52)	138 (E84/K54)	111 (E57/K54)	204 (E140/K64)	152 (E96/K 56)	60 (E32/K28)
Toplam	1.005	3.147	2.478	2.071	3.054	1.725	2.705	1.502	1.620	1.884	2.325

Tablo- 26: Ankara’da Bulunan Karaçay-Malkar Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Köyler ¹	1935	1940	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2018
Yağlıpınar	100 (E55/K45)	112 (E64/K48)	191 (E96/K95)	239 (E134/K 105)	217 (E107/K110)	152 (E80/K72)	185 (E94/K91)	170 (E104/K66)	324 (E180/K144)	340 (E198/K142)	337 (E172/K165)
Toplam	100	112	191	239	217	152	185	170	324	340	337

Tablo- 27: Ankara’da Bulunan Boşnak Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Köyler ¹	1935	1940	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2018
Kesikkavak	50 (E23/K27)	44 (E18/K26)	57 (E27/K30)	96 (E45/K 51)	56 (E33/K23)	48 (E24/K 24)	50 (E25/K25)	52 (E31/K 21)	68 (E38/K 30)	47 (E19/K28)	79 (E43/K36)
Çimenceğiz	140 (E57/K83)	-	119 (E63/56)	161 (E89/K72)	136 (E77/K59)	141 (E75/K66)	125 (E63/K62)	138 (E75/K63)	83 (E45/K 38)	59 (E33/K 26)	88 (E51/K37)
Fevziye (Sortak)	195 (E100/K95)	223 (E124/K99)	295 (E168/K127)	284 (E152/K 132)	254 (E126/K 128)	264 (E131/K133)	301 (E155/K146)	290 (E137/K153)	264 (E121/K143)	372 (E188/K184)	558 (E287/K271)
Avşar	92 (E45/K47)	99 (E51/K48)	81 (E40/K41)	99 (E49/K 50)	102 (E53/K 4)	86 (E42/K44)	79 (E43/K36)	67 (E34/K33)	61 (E30/K 31)	42 (E20/K 22)	49 (E26/K23)
Ördekgözü	132 (E64/K68)	143 (E61/K82)	265 (E140/K125)	301 (E149/K 152)	296 (E149/K 147)	296 (E143/K153)	310 (E151/K159)	280 (E134/K146)	258 (E143/K115)	178 (E88/K90)	131 (E74/K57)
Toplam	609	509	817	941	844	835	865	827	734	698	905

Tablo- 28: Ankara’da Bulunan Rumeli Muhaciri Köylerinin 1935-2018 Yılları Arasındaki Nüfus Dağılımı

Köyler ¹	1935	1940	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2018
Çekirdeksiz	296 (E148/K148)	351 (E180/K171)	598 (E317/281)	590 (E296/K 294)	502 (E241/K261)	488 (E243/K245)	498 (E254/K244)	415 (E211/K204)	393 (E191/K202)	237 (E118/K119)	200 (E103/97)
Mahmudiye (Alacaören)	108 (E50/K58)	110 (E48/K62)	138 (E70/K68)	136 (E68/K68)	135 (E61/K74)	128 (E60/K68)	157 (E67/K90)	218 (E104/K114)	274 (E139/K135)	310 (E160/K150)	-
Abadan	192 (E93/K99)	231 (E114/K117)	192 (E91/K101)	194 (E 97K 97)	161 (E82/K79)	164 (E84/K80)	177 (E78/K99)	192 (E94/K 98)	197 (E92/K105)	235 (E114/K121)	121 (E57/K64)
Tuğla	120 (E50/K70)	102 (E48/K56)	102 (E54/K48)	85 (E40/K45)	77 (E35/K42)	59 (E31/K28)	50 (E22/K28)	61 (E30/K31)	71 (E38/K33)	45 (E23/K22)	45 (E25/K20)
Kurusarı	88 (E47/K41)	125 (E66/K59)	142 (E77/K65)	144 (E73/K71)	141 (E80/K61)	167 (E88/K79)	149 (E77/K72)	161 (E79/K82)	194 (E94/K100)	243 (E121/K122)	-
İkipınar	239 (E127/K112)	240 (E115/K125)	286 (E154/K132)	276 (E133/K143)	236 (E111/K125)	250 (E107/K143)	326 (E154/K172)	317 (E152/K165)	344 (E163/K181)	257 (E133/K124)	189 (E95/K94)
Dumlupınar	131 (e70/k61)	195 (e102/k93)	315 (E159/K156)	377 (E206/K171)	405 (E207/K198)	470 (E241/K229)	538 (E294/K244)	576 (E298/K278)	697 (E365/K332)	909 (E472/K437)	1.121 (E575/K546)
Çalseki	120 (E64/K56)	148 (E86/K62)	127 (E68/K59)	127 (E72/K55)	68 (E37/K31)	90 (E46/K44)	61 (E29/K32)	66 (E33/K33)	66 (E31/K35)	32 (E18/K14)	20
Toplam	1294	1502	1900	1929	1725	1816	1956	2006	2236	2268	1696

Yukarıda verilen tablolar, toplu bir şekilde 1935 senesinde günümüze (2018) kadar farklı muhacir gruplarının (Tatar, Nogay, Boşnak, Rumeli Muhaciri, Çerkes, Karaçay) Ankara'daki iskân alanlarının nüfus seyrini göstermesi açısından önemlidir. Ancak köy bazlı ilk nüfus verilerinin 1935 senesine ait olduğu düşünülürse -iskândan epeyce sonra- bunun da bir sınırlılık ihtiva ettiği muhakkaktır. Zira diğer pek çok vilayette olduğu gibi Ankara'da da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde birçok alanda önemli değişimler/dönüşümler meydana gelmiştir.

Tablolar incelendiğinde Ankara'ya iskân edildiği düşünülen muhacir miktarı ile 1935 senesinden itibaren burada var olan nüfus miktarı arasında önemli bir farkın olduğu görülecektir. Bunun çeşitli sebepleri söz konusudur. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi idarî taksimatta meydana gelen değişimlerdir. Ankara'nın idarî taksimatında yaşanan değişiklikler nüfus verilerine de yansımıştır. Zira muhacirlerin gelişi sırasında Ankara'ya bağlı önemli bir iskân alanı olan Sivrihisar kazası, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen nüfus sayımları sırasında Eskişehir'e bağlıdır. Aynı durum günümüzde Eskişehir'e bağlı bulunan Mihalıççık ve Konya sınırları içerisinde yer alan Kulu Kazaları için de geçerlidir. Bahsi geçen kazalar Osmanlı döneminde önemli muhacir iskân alanları olduğu gibi günümüzde de bu vasıflarını devam ettirmektedir.

Ankara'ya iskân edilen muhacir miktarının -Cumhuriyet'in ilk yıllarında günümüze- saha da gerçekçi bir şekilde değerlendirilememesinin bir diğer sebebi, o tarihlerde (Osmanlı döneminde) gelen muhacirlerin bir kısmının mevcut köylere dağıtılarak yerleştirilmiş olmasıdır. Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayımları sırasında köylerde mevcut olan kişilerin kökenlerinin belirtilme imkânının olmaması (en azından bizim kullanımımıza açık bulunmaması) mevcut muhacir sayısının tespitinde önemli bir sınırlılıktır.

Yapılan saha araştırmaları sırasında iskânın ardından çeşitli sebeplerle yerlerini terkeden muhacir gruplarının olduğu da tespit edilmiştir. Bunda iskân alanlarına uyum sağlayamama (imtizaç edememe) önemli bir etkidir. Bunun Boşnaklar ve Rumeli muhacirleri arasında daha yaygın olduğu ihtimal dâhilindedir. İskân alanlarına uyum sağlayamayan muhacirlerin genel olarak İstanbul, Bursa, İzmir ve Eskişehir'e gittikleri

anlaşılmaktadır. Ayrıca geldikleri yerlere geri dönme gayreti içerisinde giren muhacir grupları da olmuştur.

Bunun yanında sıtma ve sair hastalıklar sebebi ile önemli miktarda vefatların olduğu bir gerçektir. Sıtma tehlikesi nedeniyle terk edilen iskân sahaları da vardır. I. Dünya Savaşı sırasında ve Millî Mücadele yıllarında muhacirlerin de cephede aktif olarak görev aldıkları bilinmektedir. Bu esnada şehit olanların ve esir düşenlerin bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Bu gibi durumlar iskân alanlarının boşalmasında bir diğer önemli etkidir.

Tablolar incelendiğinde son yıllarda bazı köylerin nüfusları azalırken bazılarının ise oldukça fazla arttığı görülecektir. Bunun sebebi bir kısım köylerin şehirleşme nedeniyle terk edilmeye yüz tutması, bir kısım köylerin ise ilçelerin büyümesi neticesinde yerleşim alanlarının içerisinde kalmasıdır. Son yıllarda nüfusun oldukça fazla arttığı görülen köyler olan Kartaltepe ve İstiklal Mahalleleri ile Dumlupınar, Gökçehöyük, Alacaören (Mahmudiye) ve Ahiboz Köyleri demografik yapısı bozulmaya yüz tutmuş muhacir yerleşim alanlarıdır.

2. BÖLÜM

MUHACİRLERİN İSKÂNİ (1856-1918)

Ankara'ya göç eden ilk muhacir grubu 1790'ların sonu ve 1800'lerin başında gelen Nogaylardır. Ancak bu sırada gelen Nogayların uyum sağlayamadıkları için kalıcı olamadıkları ve geldikleri yerlere geri döndükleri az bilinen bir gerçektir. Kalıcı olarak Ankara'ya muhacir iskânı ise Kırım Harbi'den sonradır. Muhacir iskânı konusunda asıl yoğunluk 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardındanır. Arşiv kayıtları ve yapılan saha araştırmalarından Ankara sancağına iskân edilen muhacirlerin önemli bir kısmının 1890-1910 yılları arasında geldikleri anlaşılmaktadır. Ankara'ya göç eden muhacirler - dönemin idarî taksimatında Ankara sancağına bağlı olan- Haymana, Sivrihisar⁴³⁸, Mihalicçik⁴³⁹, Zir (Sincan), Balâ, Ayaş, Yabanabad (Kızılcahamam/Çamlıdere), Çubukabad, Nallıhan, Beypazarı, Elmadağ ve Kalecik Kazalarında iskân edilmişlerdir. Göçlerin yaşandığı dönemde Konya'ya bağlı olan, ancak 1933 senesinden itibaren Ankara sınırları içerisinde yer alan Şereflikoçhisar kazası⁴⁴⁰ da önemli bir muhacir (Nogay) iskân alanıdır. Ayrıca Ankara'nın merkezinde bulunan bazı mahallerde de muhacirler için yerleşim sahaları oluşturulmuştur.

Ankara'da bu süreçte muhacir iskânının daha çok Haymana, Polatlı, Gölbaşı, Balâ, Çubukabad ve Zir (Sincan) Kazalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Akyurt, Beypazarı, Ayaş, Yabanabad (Kızılcahamam, Çamlıdere) ve Kalecik Kazalarında ise muhacir iskânı daha sınırlı kalmıştır. Gelen muhacirlerin bir kısmı geri dönmüş, bir kısmı yer değiştirmiş olsa da halen ilk iskân yerlerinde hayatlarını devam ettiren muhacir kökenli vatandaşlar mevcuttur. Bu bölümde -günümüz Ankara idarî sınırları esas alınarak- Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes, Karaçay-Malkar ve Rumeli muhacirlerinin Ankara'ya göç ve iskânları arşiv kayıtlarına ve saha araştırmalarına dayalı olarak ele alınacaktır.

⁴³⁸ Sivrihisar kazasının adı 1864 senesinden önce kayıtlarda Seferihisar (Seferihisar-ı Günyüzü kazası) olarak geçmektedir. 1864 senesinde Ankara vilayetine bağlanan kaza -XX. yüzyılın başlarında Eskişehir'in müstakil bir sancak haline getirilmesinden sonra- 22 Mart 1331 (4 Nisan 1915) tarihinde Eskişehir sancağına bağlanmıştır. Bkz. Zehra Çınar, *Hurufât Defterleri'ne Göre Seferihisâr-ı Günyüzü Kazası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009, s. 1, 16.

⁴³⁹ Mihalicçik kazasının Eskişehir'e bağlanması hakkında bkz. Şaşmaz, *a.g.e.*, C. VI, S. 304-306.

⁴⁴⁰ Şereflikoçhisar 1933 senesinde Ankara'ya bağlanmıştır.

2. 1. TATAR VE NOGAY MUHACİRLERİN İSKÂNİ

Ankara'nın da içerisinde bulunduğu Orta Anadolu Bölgesi, Tatar ve Nogayların yoğunluklu olarak iskân edildiği alanlardandır⁴⁴¹. Ankara'ya iskân edilen Tatar muhacir sayısı Nogaylar'dan daha fazla olmasına rağmen ilk Nogay grubunun Ankara'ya geliş Tatarlardan daha evveldir. Arşiv kayıtlarında yer aldığına göre Nogay muhacirlerin kitleler halinde Ankara'ya iskânları 1860-62 senelerine denk gelmektedir. Bu sırada Ankara'ya iskân edilen Tatarlar da bulunmaktadır. Fakat Tatarların Ankara'ya kitleler halinde gelişleri diğer muhacir grupları gibi 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin akabinde olmuştur. Cumhuriyet döneminde -1936 senesinde- Bulgaristan muhacirleri ile birlikte bir grup Tatarın daha sonra Ankara'ya iskân edildiği tespit edilmiştir. Bunun dışında münferit olarak ya da küçük gruplar halinde özellikle akrabalık bağları nedeniyle Ankara'ya yerleşen Tatar muhacirler de mevcuttur.

Kırım kökenli olmalarına rağmen Tatarların Ankara'ya göçleri genel olarak o dönemde Romanya sınırları içerisinde yer alan Dobruca bölgesinden⁴⁴² gerçekleşmiştir. Kırım Harbi'nin (1853-56) akabinde, 1860'lardan itibaren Devlet tarafından buraya yerleştirilen Tatarlar, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbin'den sonra bu bölgenin de elden çıkması üzerine Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmışlardır⁴⁴³. Rusya'nın Kazan⁴⁴⁴, Kuban⁴⁴⁵ ve Samara⁴⁴⁶ vilayetleri ile doğrudan Kırım'dan gelip Ankara'ya iskân edilen Tatar muhacirlerin olduğu da bilinmektedir⁴⁴⁷. Resmî yollarla gelip gruplar/kitleler

⁴⁴¹ Tatar ve Nogaylar temelde birbirinden çok farklı unsurlar olmasa da kendi içlerinde bu şekilde ayrılmışlardır. Bu durum ayrı bir araştırma konusu olsa da burada Nogayların Tatarlardan daha savaşçı olduklarını belirtmek gerekir. Bu durum Tatar ve Nogayların yanında diğer unsurlar (diğer muhacirler ve yerli halk) tarafından da ifade edilen genel bir kabuldür. Tatar-Nogay ayrımı ile ilgili bkz. Kırımlı, *a.g.e.*, s. 2-4.

⁴⁴² Dobruca bölgesi daha önce de ifade edildiği üzere günümüzde Romanya'nın Köstence ve Tulca ile Bulgaristan'ın Dobriç (Hacıoğlupazarcığı) ve Silistre vilayetlerini kapsamaktadır.

⁴⁴³ Nail Doğrul (d. 1936) ve Ayten Paça (d. 1939) ile yapılan görüşme.

⁴⁴⁴ BOA., *İ.DH.*, 1318/11, 29 Teşrinievvel 1310/10 Kasım 1894.; *DH.MKT.*, 2066/103, 17 Şubat 1310/1 Mart 1895.; *İ.DFE.*, 22/41, 5, 9 Şubat 1324/18, 22 Şubat 1909.; *DH.MKT.*, 2276/3, 8 Teşrinisânî 1315/20 Kasım 1899.

⁴⁴⁵ BOA., *DH.MKT.*, 1581/24, 21 Kânunuevvel 1304/2 Ocak 1889.

⁴⁴⁶ 1894 senesi sonlarına ait bu kayıta Ankara'ya, Samara eyaletinin Bozağlık sancağına bağlı Mevlik ve Emirhan Karyelerinden 450 hane Tatar muhacirin iskânın kararlaştırıldığı yer almaktadır. Bkz. BOA., *İ.DH.*, 1317/43, 5 Teşrinisânî 1310/17 Kasım 1894.; *HR.İD.*, 17/15, 5 Teşrinisânî 1310/17 Kasım 1894.

⁴⁴⁷ Karakaya ve Tatlıkuyu köylerinde doğrudan Kırım'dan gelip Ankara'ya yerleşen Tatar muhacirlerin bulunduğu tespit edilmiştir. Nail Doğrul (d. 1936); Ayten Paça (d. 1939) y.g.

halinde Ankara'ya iskân edilen muhacirlerin yanında, münferit olarak⁴⁴⁸ ve kaçak yollarla⁴⁴⁹ gelenler de söz konusudur.

Kayıtlardan anlaşıldığına göre Ankara'da iskân edilen Nogay muhacirler Yedişkol (Yedişkul), Yedsan (Cetisan/Cestan)⁴⁵⁰, Cemboyluk (Canboyluk)⁴⁵¹, Munkayıt⁴⁵² ve Yednikol kabilelerine mensuptur. Saha araştırmaları sırasında Yednikol (?) ve Munkayıt (?) kabilelerine mensup herhangi bir muhacir grubuna rastlanmamıştır. Bunun yanında günümüzde Tatarların önemli bir kısmının kabile mensubiyeti konusunda herhangi bir malûmata sahip olmadığı tespit edilmiştir. Nogayların ise neredeyse tamamı mensup oldukları kabileleri ve bu kabilelere ait sülaleleri (örn. Sarıakılhocalar, Akılhocalar, Buksaylar, Kenegşler, Maşdanlar, Ötekbaslar, Öküzgöçekler, Sakallılar, Kubuylular vb.) hatırlamaktadırlar. Lakin kabilelerin isimlerinin telaffuzları (örn. Yedsan/Yedisana/Cetisan/Cestan) konusunda köyler arasında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca Nogaylar arasında gelinen yerlere göre Kırımşıl ve Kobanşıl gibi ayrımlar da söz konusudur.

Saha araştırmaları esnasında Tatar ve Nogaylara mensup kabilelerin hicretleri sırasında -aynı köyde iskân edilenlerin bir kısmının dahi- bazen deniz, bazen demir ve bazen de karayolunu kullanmak suretiyle Ankara'ya ulaştıkları saptanmıştır⁴⁵³. Muhacirlerin Anadolu'ya ulaşmaları ekseriyetle denizyolu ile dir. Bunun yanında bazı muhacir gruplarının karayolu güzergâhını takip ederek (kağrı veya at arabaları ile) geldikleri görülmektedir. Kırım, Köstence ve Mankalya'dan gemilere binen muhacirler, İstanbul⁴⁵⁴, İzmit⁴⁵⁵, Sinop⁴⁵⁶ ve Samsun Limanlarından⁴⁵⁷ Ankara'ya sevk edilmişlerdir. 1892 senesi sonunda Anadolu Demiryolu'nun Ankara'ya ulaşmasının ardından İstanbul ve İzmit'e gelen muhacirlerin demiryolu ile Polatlı istasyonuna sevk

⁴⁴⁸ Bunlardan biri Kırım Muhacirlerinden Hacı Mehmet Bey'in beş nefer ailesi ile Haymana'ya iskân talepleridir. Bunun temel sebebi daha evvel Haymana'ya iskân edilmiş olan başka aile mensuplarının bulunmasıdır. Bkz. BOA., *DH.MKT*, 143/21, H. 21 Cemâziyelevvel 1322/3 Ağustos 1904.

⁴⁴⁹ Bunlardan biri Dobruca'dan firar ederek Ankara'ya gelen Mehmed bin Abdülvehhab ve üç kişilik ailesidir. Bunların talebi Haymana'da iskân edilmeleri yönündedir. BOA., *DH.MKT*, 2715/72, 29 Kânunuevvel 1324/11 Ocak 1909.

⁴⁵⁰ BOA., *A.İMKT.MHM.*, 178/68, H. 13 Şabân 1276/6 Mart 1860.

⁴⁵¹ BOA., *A.İMKT.NZD.*, 314/24, H. 15 Zilkade 1276/4 Haziran 1860.

⁴⁵² BOA., *A.İMKT.NZD.*, 328/70, H. 10 Rebiülâhir 1277/26 Ekim 1860.

⁴⁵³ Nail Doğrul (d. 1936) y.g.

⁴⁵⁴ Saha araştırmaları sırasında Ankara'ya sevk en fazla İstanbul üzerinden olduğu tespit edilmiştir.

⁴⁵⁵ BOA., *A.MKT.NZM.*, 325/68, H. 9 Rebiülevvel 1277/25 Eylül 1860.

⁴⁵⁶ BOA., *MVL.*, 643/82, H. 8 Şabân 1279/29 Ocak 1863.

⁴⁵⁷ BOA. *A.İMKT.NZD*, 366/42, 10 Mayıs 1278/22 Mayıs 1862.; *A.İMKT.NZD*, 345/48, 21 Nisan 1277/3 Mayıs 1861.

edildikleri pek çok arşiv kaydında yer almaktadır. Trabzon, Samsun ve Sinop Limanlarından ülkeye giriş yapan muhacirlerin tek çaresi ise karayolunu kullanmak suretiyle Ankara'ya ulaşmaktır. Bu esnada Amasya⁴⁵⁸, Tosya⁴⁵⁹, Sivas (Artukabad, Kazabad, Zile⁴⁶⁰) ve Bozok tespit edilen önemli geçiş noktaları arasındadır. Bazı belgelerden sevk esnasında, muhacirlerin yanlarına iskân görevlilerinin verildiği anlaşılmaktadır⁴⁶¹.

Ankara'ya ulaşan muhacirler kendileri için belirlenen arazilere genel olarak rızaları doğrultusunda yerleştirilmişlerdir. Buna rağmen iskândan sonra teşkil edilen bazı köyler sıtma ve sair sebeplerle terk edilmiştir. Köyler arasında iç göçler yaşandığı ve köylerin yerleşim alanlarının çeşitli sebeplerden dolayı farklı mahallere kaydırıldığı bilinmektedir. Buna rağmen günümüzde halen önemli miktarda Tatar ve Nogay köyü Ankara'da varlığını devam ettirmektedir. Gökçehöyük Köyünde ise azınlıkta olan Tatarların Çerkes ve Bulgaristan muhacirleriyle birlikte yaşadıkları malumdur.

Çeşitli kaynaklarda Elmadağ kazasına bağlı Edige köyü de önemli bir Tatar yerleşim alanı olarak sayılmaktadır. Lakin ne ilk iskânda ne de günümüzde köyde demografik olarak böyle bir durum söz konusudur. XV. yüzyıla kadar ulaşan bir yerleşim geçmişine sahip olan köye⁴⁶² Tatarların tam olarak ne zaman geldikleri tespit edilemese de 1900'lerin başında yakın akraba (muhtemelen amcaoğlu) olan Ömer Koca (Hoca) ve Abdurrahman Koca'nın (hoca) köy arazisine yerleştikleri tespit edilmiştir. Bunların ilk yerleşim alanı Edige köyüne oldukça yakın bulunan bugünkü Yellice köyüdür. Yellice köyüne yerleşen Tatarlar devam eden süreçte 1,5-2 km mesafede bulunan Aktaş (Omaraoğlu taşı) mevkiini de sahiplenmişlerdir. Ömer Hoca'nın dokuz erkek çocuğunun bulunması bunda önemli bir etkidir. Burada, çadırlarda yaşayan Tatarlar daha sonra köy halkının hayvanlarına çobanlık yapmışlardır. Bir süre sonra talepleri üzerine Tatarlar, köy içerisinde gösterilen alana yerleşmişlerdir⁴⁶³. Günümüzde Edige'ye komşu köyler olan Yellice, Hisarköy ve Karacahasan Köylerinde de bir kısım

⁴⁵⁸ BOA. A.}MKT.NZD, 366/42, 10 Mayıs 1278/22 Mayıs 1862.; A.} MKT.MHM, 227/51 H. 16 Muharrem 1278/24 Temmuz 1861.

⁴⁵⁹ BOA., A.} MKT.UM, 481/89, H. 28 Zilhicce 1277/7 Haziran 1861.

⁴⁶⁰ BOA., A.}MKT.MHM, 219/2, H. 2 Zilkade 1277/12 Mayıs 1861.

⁴⁶¹ BOA., A.}MKT.NZD, 366/42/3, 10 Mayıs 1278/22 Mayıs 1862.; A.} MKT.MHM, 226/76, H. 12 Muharrem 1278/20 Temmuz 1861.

⁴⁶² Edige/Ediki/Edike köyünün XV. ve XVI. yüzyıllarda var olduğu hakkında bkz. Arıkan, *a.g.t.*, s. 43.; Erdoğan, *a.g.t.*, s. 245, harita 17.

⁴⁶³ 6.6.2019 tarihinde Edige ve Yellice köylerinde Mehmet Çalışkan (d. 1933), Mevlüt Arslan (d. 1946), İsmet Reçber (d. 1953) ve Kezban Çalışkan (d. 1957) ile yapılan görüşme.

Tatar aile yaşamaktadır. Karacahasan köyünde yaşayan Tatar kökenli ailelerin soyadı Güçlütürk'tür⁴⁶⁴. Elmadağ'da yer alan bu köylerdeki Tatarların dilleri ve kültürlerini koruyabildiklerini söylemek çok mümkün değildir.

Ankara'daki Tatar yerleşim alanlarına bakıldığında, belli bir hat üzerinde yan yana veya yakın mesafelerde oldukları görülmektedir. Günümüzde Haymana'da⁴⁶⁵ Ahırlıkuyu ve Çayraz; Polatlı'da Tatlıkuyu, Eskipolatlı, Yenidoğan⁴⁶⁶, Taşpınar, Sakarya (Tırnaksız), Karakaya, Karakuyu, Karapınar, Karayavşan, Toydemir, Üçpınar; Gölbaşı'nda, Ballıkpınar, Taşpınar, Holoz (Günalan) ve Gökçehöyük (Çerkes/Tatar/Bulgaristan göçmeni); Balâ'da⁴⁶⁷ Ahmetçayırı; Keçiören'de Sarıbeyler (Lezgi) ve Elmadağ'da Edige, Yellice, Hisarköy ve Karacahasan köyleri Tatar yerleşim alanlarıdır⁴⁶⁸. Haymana'nın Burunağıl köyünde de Tatar muhacirlerin olduğu mahkeme kayıtlarında yer almaktadır⁴⁶⁹. Haymana'da⁴⁷⁰ Cingirli, Gölbaşı'nda Ahiboz, Şereflikoçhisar'da Akin, Şeker ve Doğankaya (Abdülgediği) Balâ'da ise Tatarhöyük (Şedidhöyük) Ankara'daki Nogay köyleridir. Bunun yanında bazı köylerde (Çayraz) Tatar ve Nogay kökenli vatandaşların ortak yaşam sürdürdükleri bilinmektedir. Muhacirlerin iskânı sırasında Ankara sınırları içerisinde yer alsa da günümüzde Konya'nın Kulu kazasına bağlı bazı Nogay köyleri de bulunmaktadır. Bunlar Kırkkuyu, Boğazören (Köstengil), Ağılbaşı (Mandıra) ve Seyidahmetli'dir⁴⁷¹. Kulu'nun Burunağıl köyünde de Tatar muhacirlerin olduğu mahkeme kayıtlarında yer almaktadır⁴⁷².

⁴⁶⁴ Yakup Çetintaş (d. 1932) ve Adem Küçükerdem (d. 1952) ile yapılan görüşme.

⁴⁶⁵ Haymana kazası ahalisinin Kürtler ve Tatarlardan oluştuğu 1325 senesi Ankara Vilayet Sâlnâmesinde de yer almaktadır. *1325/1907 Ankara Vilayeti Sâlnâme-i Resmîyesi*, s. 173. Haymana'da Tatar mahallesi olduğu hakkında bkz. *A.Ş.S.*, 1272/174, 5 Nisan 1928.; *A.Ş.S.*, 1272/177, 25 Kânûnevvel 1928.

⁴⁶⁶ Köyün teşkili Cumhuriyet döneminde (1927) olduğundan ayrı bir başlık olarak ele alınmayacaktır. Arşiv kaydında burası "Alikolat arazisi" olarak geçmektedir. Fakat doğrusu "Aligolan"dır. Bkz. BCA., 272/0/0/11/22/115/27, 29 Mayıs 1927.

⁴⁶⁷ Bala Kazası'nda bir Tatar köyü olduğu hakkında bkz., *A.Ş.S.*, 1272/149, 14 Teşrinievvel 1928.; *A.Ş.S.*, 1138/199, 24 Temmuz 1926.

⁴⁶⁸ Elmadağ'daki köylerde Tatarlar azınlıktadır. Bu haliyle ne tarihi olarak ne de günümüzde bahsi geçen köylerin saf bir Tatar köyü olduğunu söylemek mümkün değildir.

⁴⁶⁹ Bkz., *A.Ş.S.*, 1272/199.

⁴⁷⁰ Arşiv kayıtlarında muhacir iskânı konusunda en çok ismi geçen kaza Haymana'dır, zira bu dönemde Gölbaşı ve Polatlı'nın önemli bir kısmı Haymana kazası dâhilinde yer almaktaydı. Bunlar günümüz idarî taksimatında Polatlı ilçesi sınırları dâhilinde bulunan Tatlıkuyu, Eskipolatlı, Yenidoğan, Taşpınar (Ahmetçayırı), Sakarya (Tırnaksız), Karakaya, Karakuyu, Karapınar, Karayavşan, Toydemir ve Üçpınar Köyleri ile Gölbaşının Taşpınar ve Gökçehöyük Köyleridir.

⁴⁷¹ Konya'daki Tatar yerleşim alanları için bkz. Mehmet Yılmaz, "Konya'da Tatar Yerleşimleri", *Göç ve İskân*, ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük, Konya 2017, ss. 221-249.; Derya Derin Paşaoğlu, "Kulu (Konya) ve Şereflikoçhisar'da (Ankara) İskan Edilen Nogaylara Ait Muhacir Köylerinde Yapılan Katılımcı Alan Araştırması", *Kültür Evreni*, ss. 40-68. <http://kulturevreni.com/8-40.pdf>, (10.1.2020).

⁴⁷² Bkz., *A.Ş.S.*, 1272/199.

Bunlardan Kırkkuyu'nun padişah fermanı ile istedikleri yerlere yerleşebilecek şekilde gönderildikleri iddia edilmektedir. Ankara'nın merkezinde İğneci Belkıs Mahallesi'nde de bir kısım Nogay muhacirin yaşadığı kayıtlara geçmiştir⁴⁷³.

Ankara'daki Tatar ve Nogay köyleri ile ilgili söylenmesi gereken bir diğer husus, bazı köylerin demografik yapısını koruyamadığıdır. Tatarların iskânı ile teşkil edilen Çayraz, günümüzde Erzurum'dan göç eden vatandaşların ağırlıkta olduğu bir yerleşim alanı haline dönüşmüştür. Bu haliyle Çayraz, Tatar köyü olma özelliğini neredeyse yitirmiş vaziyettedir. Yine Balâ kazasında Nogay muhacirlerin iskânı ile teşkil edilen Tatarhöyük'ün demografisinin tamamen değiştiği tespit edilmiştir. Cingirli ise komşu Culuk köyünden gelen yerli vatandaşların yerleşmesi ile saf Nogay köyü olma özelliğini kaybetmiştir. Demografik yapısı değişen bir diğer köy ise Ahiboğ'dur. Günümüzde baskın bir çoğunlukta olmayan Nogaylar, 1936 senesinde köyde iskânı kararlaştırılan Bulgaristan muhacirleri ve daha sonra köye gelip yerleşen yerli halkla birlikte ortak yaşam sürmektedirler. Diğer bazı Tatar köylerinde ise Erzurum, Muş, Bayburt, Gümüşhane, Kars, Erzincan vb. vilayetlerden gelip yerleşen vatandaşların olduğu gözlemlenmiştir⁴⁷⁴. Bunun yanında homojen yapısı değişmese de pek çok muhacir köyünün (Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes vs.) günümüzde şehirleşme ile birlikte nüfusunun azaldığı bir gerçektir.

⁴⁷³ A.Ş.S., 1050/69, H. 23 Zilhicce 1322/28 Şubat 1905.

⁴⁷⁴ Saha araştırmaları sırasında Eskipolatlı, Karakaya, Kesikkavak, Karapınar ve Ördëkgölü Köylerine doğu vilayetlerinden gelip yerleşenlerin olduğu tespit edilmiştir. Bkz. A.Ş.S., 1132/176.; Bkz., A.Ş.S., 1270/91, 7 Nisan 1927.; A.Ş.S., 1174/37, 19 Kânûnevvvel 1336/19 Aralık 1920.; A.Ş.S., 1174/54, 9 Kânûnusânî 1337/9 Ocak 1921.; A.Ş.S., 1174/65, 23 Kânûnusânî 1337/23 Ocak 1921.; A.Ş.S., 1174/70.; A.Ş.S., 1174/71, 2 Şubat 1337/2 Şubat 1921.

2. 1.1. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Tatar Yerleşim Alanları⁴⁷⁵

2. 1.1.1. Ahmetçayırı Köyü

Ahmetçayırı köyü, Balâ İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Çok eski bir yerleşim geçmişine sahip olan köy, muhacirlerin iskânı sırasında boş arazidir. Köy, ismini bugünkü yerleşim alanının hemen aşağısında (1 km.) bulunan çayırdan (Ahmetçayırı) almıştır⁴⁷⁶. Bazı kaynaklarda buranın ilk adı Hamitçayırı olarak geçmektedir. İfade edildiğine göre o sırada şehzade olan II. Abdülhamid'i çağrıştırması nedeniyle buranın ismi Ahmetçayırı olarak değiştirilmiştir⁴⁷⁷. M. Yılmaz'ın verdiği bu bilgi köy halkı tarafından kesin bir dille reddedilmektedir⁴⁷⁸. Çok makul görülmeyen bu rivayet muhtemelen arşiv kayıtlarında yer alan bir yazım yanlışından ileri gelmektedir⁴⁷⁹.

Bu tespitten sonra Ahmetçayırı isminin nereden geldiği hakkında çeşitli rivayetlerin olduğunu belirtmek gerekir. Bu rivayetler saha araştırmaları esnasında tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, buraya gelip yerleşenlerin ileri geleninin Ahmet isminde bir zat olduğundan köye bu ismin verildiğidir. Fakat bu bilgide tezat olan durum, köye gelip yerleşen hane reisleri sayılırken Ahmet adında kimsenin isminin zikredilmemesidir⁴⁸⁰. Köyün ismi hakkındaki diğer rivayet ise buranın bundan 400 sene

⁴⁷⁵ 6.12.2012 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayınlanan kanunla Ankara'nın da içerisinde bulunduğu büyükşehirlere bağlı köylerin tamamının mahalle olarak anılmasına karar verilmiştir. Kanunun içeriği şu şekildedir; “*MADDE 1-Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırlarıdır. (3) Birinci ve ikinci fıkrada sayılan illere bağlı ilçelerin mülki sınırları içerisinde yer alan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış, köyler mahalle olarak, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı bulundukları ilçenin belediyesine katılmıştır.*” T.C. Resmi Gazete, “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, S. 28489, Ankara 6.12.2012, s. 1. Buna rağmen muhacirlerin iskânı sırasında bu alanların “karye” (köy) olarak geçmesinden dolayı arşiv kayıtlarının aslına sadık kalınmıştır.

⁴⁷⁶ 20.7.2019 tarihinde Ahmetçayırı Köyünde Eyüp Demirel (d. 1936), Razihan Kaya (d. 1938), Şükrü Özkan (d. 1946), Recep Atak (d. 1947) ve Fikret Atak (d. 1954) ile yapılan görüşme.

⁴⁷⁷ Mehmet Yılmaz, *Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1996, s.102.; Kırmırlı, *a.g.e.*, 93.

⁴⁷⁸ Eyüp Demirel (d. 1936).; Razihan Kaya (d. 1938).; Şükrü Özkan (d. 1946).; Recep Atak (d. 1947).; Fikret Atak (d. 1954) y.g.

⁴⁷⁹ Bahsi geçen belgede buranın adı “Hamitçayırı” şeklinde geçmektedir. Lakin bu muhtemelen yanlış bir yazımdan kaynaklanmaktadır. Bkz. BOA., A.} MKT.UM., 555/55, H. 17 Şevvâl 1278/17 Nisan 1862.

⁴⁸⁰ Eyüp Demirel (d. 1936).; Recep Atak (d. 1947).; Fikret Atak (d. 1954) y.g.

kadar evvel Ahmet adında birinin çayı olduğu ve bu sebeple Ahmetçayırı adını almıştır⁴⁸¹. Bu rivayet daha makul görülmektedir.

Günümüzde köy nüfusu Kırım Tatarlarından oluşmaktadır. Buna rağmen buraya Konya'dan Devlet'ten habersiz olarak -muhtemelen 1861 senesinde- Canboyluk kabilesine mensup bir kısım Nogay'ın gelip yerleştiği bilinmektedir. Ahmetçayırı arazisi Karahamzalı, Sofular ve Abhazlı (Abazalı) köylerinin ortasında yer almaktadır. Bu sebeple bahsi geçen köylerin halkı, Nogayların buraya yerleşmesine çok sıcak bakmamış ve onların buradan çıkartılması için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu itirazlara rağmen Nogaylar Konya'ya geri gönderilmeyerek 1862 senesi Nisan ayı içerisinde bu arazide iskân edilmişlerdir. Bu kararda Nogayların gitmemek konusunda gösterdikleri direnç etkili olmuştur⁴⁸². Bunun yanında o sırada bölgede iskân görevlisi olan Vehbi Paşa'nın Muhacir Komisyonu Başkanı Hafız Paşa nezdindeki girişimleri de önemlidir. Fakat iskândan bir yıl kadar sonra (1863) Vehbi Paşa'nın vefatı üzerine Nogayların Ahmetçayırı arazisinden çıkartılması için bahsi geçen köylerin tekrar girişimleri olmuştur. Bu süreçte Vehbi Paşa'nın gayretleri ile muhacirlere verilen araziler gasp edilmiş ve muhacirlerin ziraat yapmaları engellenmiştir. M. Yılmaz'ın belirttiğine göre Nogaylar, bu olay üzerine bulundukları yerleri terk ederek aslî vatanlarına dönmek için Trabzon'a gitmişlerdir⁴⁸³. Hakan Kırımlı ise Nogayların burada kalıcı olamamalarını sıtmaya bağlamaktadır. O'na göre Nogaylar sıtmadan dolayı civar köyler olan Seyyidahmetli ve Ahiboz köylerine göç etmişlerdir⁴⁸⁴. Kırımlı'nın bu konuda verdiği bilgi daha muteberdir.

Nogaylardan sonra buraya -1892 yılından itibaren- Kırım Tatarları gelip yerleşmiştir. Bu esnada köyde sadece birkaç hane Nogay mevcuttur⁴⁸⁵. Köye gelip yerleşen ilk Tatar grubu iddia edildiğine göre dört hanede yaklaşık 20 nüfustur. Tespit edilebildiği kadarıyla bu dört hanenin ileri gelenleri Bayram Ali (Temizer), Abdurrahman (Polat), Parlak Hasan (Muratkuş) ve Tavukçu Süleyman (Temizkök)'dir.

⁴⁸¹ Şükrü Özkan (d. 1946) y.g.

⁴⁸² BOA., A.İMKT.UM., 555/55, H. 17 Şevvâl 1278/17 Nisan 1862. Bu köyler günümüzde de varlıklarını devam ettirmektedirler.

⁴⁸³ Mehmet Yılmaz, a.g.t., s.102.

⁴⁸⁴ Kırımlı, a.g.e., s. 93. Şer'îye sicillerinden o tarihlerde Seyidahmetli köyünde Salih oğlu Ahmet adında bir muhacirin yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır. A.Ş.S., 1227/85, 4 Teşrînevvel 1310/16 Ekim 1894.

⁴⁸⁵ Kırımlı, a.g.e., s. 93.; Köyün eski muhtarı Şükrü Özkan, köyün 1900'lerin başında kurulduğunu söylemektedir. Şükrü Özkan (d. 1946) y.g.

Yine Havva isimli bir kadının da köyün en eski ve zenginlerinden biri olduğu tespit edilmiştir⁴⁸⁶. Ayrıca 1927 ve 1929 senelerinde köyde Hasan, Ömer Çavuş, Abdullah, Cemil, Habil, Hasan, Yahya, Refik, Emin, Muhtar Mehmed, Kerim, Kamil, Ethem, Kazım, Süleyman, Rasim Çavuş ve Zekeriye isimli vatandaşların yaşadığı Ankara mahkeme kayıtlarına yansımıştır⁴⁸⁷. Sonraki yıllarda buraya Sulubük (Kırıkkale), Günelan (Holos), Karadalak (Bursa), Yeniköy ve Çiğdemli'den bir kısım Tatar aile gelip yerleşmiştir⁴⁸⁸. Mankalya kökenli olan muhacirlerin bir kısmı, köye yerleşmeden önce Ankara'nın merkezinde bulunan bugünkü Anafartalar Mahallesi'nde bir süre kalmıştır⁴⁸⁹.

Teşkilinin ardından köye, 1915 ve 1930 senelerinde iki Erzurumlu kardeş ve 1945 senesinde Zonguldak'tan gelen Trabzon kökenli (Ali Osman Özkan) bir aile yerleşmiştir. Köye yerleşen Hafız Ali Osman Özkan uzun süre köyün imamlığını yapmıştır⁴⁹⁰. Menderes döneminde -1950-51 yıllarında- köye Köstence'den gelen yedi hanede toplam 28 nüfus Bulgaristan muhaciri daha iskân edilmiştir. Soyadları farklı olsa da bunların hepsi akrabadır. Bunların ileri gelenleri Salih Korur, Hamza Doğru, İsmail Aşçı, Kel Hüseyin, Ahmet Dönmez, Hasan Dönmez ve Hamza Esen'dir⁴⁹¹. Resmî kayıtlarda ise köye Şumnu'dan gelen 6 hanede 19 nüfusun yerleştirildiği geçmektedir⁴⁹². Buna rağmen saha araştırmaları sırasında edinilen bilgiler daha muteber görülmektedir. Zira bu sırada gelen muhacirler, köy halkının tamamı tarafından günümüzde hatırlanmaktadır. Bunun yanında bahsi geçen muhacirlerin bir kısmı halen

⁴⁸⁶ Eyüp Demirel (d. 1936).; Razihan Kaya (d. 1938).; Şükrü Özkan (d. 1946).; Recep Atak (d. 1947).; Fikret Atak (d. 1954) y.g.; Elmacı ise köye ilk olarak 5-6 hanenin yerleştiği söylemektedir. Ekrem Elmacı, "Ahmetçayırı Köyü", *Emel*, S. 214, Mayıs-Haziran 1996, s. 30.; Ekrem Elmacı, "Diaspora'daki köylerimizden: Ahmetçayırı Köyü", Vatan Kırım Sitesi, <http://vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=137>, 9.7.2019. Günümüzde köyde Atak soyadı ile bilinenlerin dedesi Ömer (Atak) 1921-22 senelerinde buraya yerleşenlerdendir. Kırım üzerinden gelen Ömer (Atak)'ın önce Yozgat'a sonra Kırıkkale (Sulubük)'de bir süre kaldıktan sonra Bu köye geldiği bilinmektedir. Recep Atak (d. 1947) ile yapılan görüşme.

⁴⁸⁷ A.Ş.S., 1270/81.; A.Ş.S., 1272/211.

⁴⁸⁸ Eyüp Demirel (d. 1936) y.g.

⁴⁸⁹ 20.7.2019 tarihinde Ahmetçayırı Köyünde Seyfettin Okçu (d. 1964) ile yapılan görüşme.

⁴⁹⁰ Eyüp Demirel (d. 1936).; Razihan Kaya (d. 1938).; Şükrü Özkan (d. 1946).; Recep Atak (d. 1947).; Fikret Atak (d. 1954) y.g. Her iki ailenin çocuklarının da köye uyum sağladığı, hatta Tatarca'yı oldukça akıcı bir şekilde konuştukları tespit edilmiştir.

⁴⁹¹ Eyüp Demirel (d. 1936).; Razihan Kaya (d. 1938).; Şükrü Özkan (d. 1946).; Recep Atak (d. 1947).; Fikret Atak (d. 1954) y.g.

⁴⁹² Sarıay, a.g.m., s. 371.

köyde yaşamlarını sürdürmektedir. Günümüzde köyde dört hane Bulgaristan muhaciri bulunmaktadır. Diğer üç hane ise 1970’lerde köyü terk etmiştir⁴⁹³.

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus, köyün ilk yerleşim yerinin neresi olduğudur. İlk yerleşimin çayır tarafına mı yoksa günümüzdeki mevcut yerine mi olduğu hakkında köy halkı arasında bir fikir birliği yoktur. Muhacirlerin ilk yerleşiminin bugünkü arazide olduğunu söyleyenler, bunu Kültür Bakanlığının bölgede yapmış olduğu bir etüt çalışmasına dayandırmaktadır⁴⁹⁴. Buna rağmen yerleşimin ilk olarak çayır tarafına olduğu fikri daha ağır basmaktadır. Zira buraya yerleşen muhacirlerden olma yedi çocuğun doğumunun çayır mevkiinde olduğu köy halkı tarafından kesin olarak ifade edilmektedir⁴⁹⁵.

Köy hakkında son olarak çayır tarafında yolun hemen kenarında yer alan çeşmede şekilli kilise taşlarının bulunduğunu söylemek gerekir (Bkz. Ek-9). Bu durum bölgedeki kültürel devamlılığın süregeldiğini göstermesi açısından önemlidir.

2. 1.1.2. Ahırlıkuyu Köyü

Ahırlıkuyu köyü, Haymana İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Burası muhacirlerin iskânından evvel boş (“arazi-i haliye”) olup köy, muhacirlerin iskânı ile teşkil edilmiştir. Bilinenin aksine bu mahallin adı birçok arşiv kaydında “Ahırlıkapı” olarak geçmektedir. Teşkilinin ardından bu araziye Sultan II. Abdülhamid’e nispetle “Bünyad-ı Hamidi” ismi verilmiştir⁴⁹⁶. Ancak 1928 yılında dahi köyün adı kayıtlarda Ahırlıkapı olarak yer almaktadır⁴⁹⁷. Bunun yanında oldukça sulak bir alan olması, çokça ahırlarının bulunması, her ailenin kendine ait su kuyusunun mevcut olması ve bostan ekiminden dolayı köy, “Akarlıkuyu” ve “Bostanköy” olarak da anılmıştır⁴⁹⁸.

⁴⁹³ Şükrü Özkan (d. 1946) y.g.

⁴⁹⁴ Şükrü Özkan (d. 1946) y.g.

⁴⁹⁵ Eyüp Demirel (d. 1936).; Recep Atak (d. 1947).; Fikret Atak (d. 1954) y.g.

⁴⁹⁶ Tespit edilen belgelerin hepsinde mahallin adı bu şekilden (Ahırlıkapı) geçmektedir. Bu durum muhtemelen bölgede arazi tespit çalışması yapan görevlilerin ilettiği raporlardan ve ilgili yazılarda bu raporların dayanak alınmasından kaynaklanmaktadır. Saha araştırmaları esnasında arşiv kayıtlarında yer alan “Ahırlıkapı” ismi teyit edilememiştir. Bkz. BOA., *BEO*, 432/32384, 19, 23 Haziran 1310/1, 5 Temmuz 1894.; *BEO*, 412/30871, 19 Mayıs 1310/31 Mayıs 1894.; *BEO*, 476, 3563, 17 Eylül 1310/18 Eylül 1894.; *İ.M.L.*, 38/3, 19 Mart 1316/1 Nisan 1900. Bünyad-ı Hamidi ismi *Ankara Şer’iye Sicillerinde* de geçmektedir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1197/52, 29 Nisan 1312/11 Mayıs 1896.; Köy muhacirlerin iskânından evvel civar köylerin otlak ve sulak alanı durumundadır. Bkz. Nuri, a.g.m., s. 394.

⁴⁹⁷ *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928, s. 155.

⁴⁹⁸ Nadir Çaldağ (d. 1959) y.g.

İsmi konusundaki yazışmaların 1894 senesine ait olması⁴⁹⁹ köyün bu tarihte ya da bundan bir süre daha önce teşkil edildiğini akıllara getirmektedir. Fakat Kırımlı'nın belirttiğine göre buranın teşkili 1880'lerin ortalarında⁵⁰⁰. Ahırlıkuyu'nun teşkili konusunda zikredilen bir diğer tarih ise 1309 (1893-1894)'dur⁵⁰¹. Netice olarak köyün 1894 senesinde kesin olarak teşkil edildiğini söylemek mümkün olmasa da Kırımlı'nın verdiği kuruluş tarihinin bundan daha uzak bir ihtimal olduğunu belirtmek gerekir.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından Kırım kökenli Tatarlar, Dobruca'daki yerlerini terk ederek kabile halinde öküz arabalarıyla karayolu güzergâhını takip ederek İstanbul'a ulaşmışlardır. Kırım Tatarlarının yanında köye az miktarda Kazan Tatarı da yerleştirilmiştir. Devlet, gelen muhacirlere ilk olarak İstanbul'da yer göstermiş ancak iddia edildiğine göre muhacirler iskân için gösterilen yerleri hava şartları nedeniyle kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine Devlet, muhacirlere Ahırlıkuyu arazisini göstermiş ve muhacirler de burada iskânı memnuniyetle kabul etmişlerdir. Havaşının temizliği, suyunun bolluğu ve gelinen yerle oldukça benzer olması bunun en temel sebebidir⁵⁰². Kırımlı ve Nuri köye gelen ilk kabilede 18 kişi olduğunu ifade etmektedir⁵⁰³.

1894 senesi Haziran ayına ait bir kayıta Devlet'in köye iskân olunacak muhacirler için meskenler inşa ettirdiği geçmektedir. Lakin saha araştırmaları sırasında bu bilgi teyit edilememiştir. Bahsi geçen belgede ayrıca 23.508 buçuk kuruş harcanarak köye bir camii yaptırıldığı zikredilmektedir. Kayıta -isim belirtilmeden- camide görev yapacak imam ve köy muhtarının isimlerinin ilgili makamlara bildirildiği yer almaktadır⁵⁰⁴. 1894 senesi ortasında inşa edilen cami halen ayakta. Fakat 2000 senesi sonunda fiziki olarak ibadete elverişli olmadığından, köy muhtarlığının talebi üzerine ibadete kapatılarak demirbaşlarının köydeki yeni camiye nakledilmesine karar verilmiştir. Günümüzde cami, çatlak duvarları, çökmüş ve çürümüş ahşap aksamıyla

⁴⁹⁹ Bkz. BOA., *BEO*, 432/32384, 19, 23 Haziran 1310/1, 5 Temmuz 1894.; *BEO*, 412/30871, 19 Mayıs 1310/31 Mayıs 1894.; *BEO*, 476, 3563, 17 Eylül 1310/18 Eylül 1894.; *İ.M.L.*, 38/3, 19 Mart 1316/1 Nisan 1900.

⁵⁰⁰ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 85.

⁵⁰¹ Nuri, *a.g.m.*, s. 394.

⁵⁰² Nadir Çaldağ (d. 1959) y.g.

⁵⁰³ Nuri, *a.g.m.*, s. 394.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 85-86.

⁵⁰⁴ BOA., *BEO*, 432/32384, 19, 23 Haziran 1310/1, 5 Temmuz 1894.; *BEO*, 412/30871, 19 Mayıs 1310/31 Mayıs 1894.; *BEO*, 476, 3563, 17 Eylül 1310/29 Eylül 1894.; *İ.D.H.*, 01312, H. 28 Ramazân 1311 ve 23 Mart 1310/4 Nisan 1894.; Nuri, *a.g.m.*, s. 394. Saha araştırmaları sırasında Devlet'in muhacirlere herhangi bir yardımı teyit edilememiştir.

yıkılmayı bekler vaziyettedir⁵⁰⁵. İnşasından yaklaşık 60 yıl kadar sonra, 1952 yılı Mart ayında Semumkar Abay ve Esmakar Abay'ın hayratı olarak camiye bir minare ilave edilmiştir. Minarenin mimarı İstanbullu Rıfat Kanay'dır. Mezarlıkla caminin giriş avlusunu ayıran duvarın yapım veya tadil tarihi ise 3 Temmuz 1954'tür. Köyün eski mezarlığı da bu caminin hemen sağ tarafında bulunmaktadır. Diğer muhacir köyleri gibi burada da mezarların başında basit kayadan taşlar yer almaktadır. Yapılan incelemelerde bu mezar taşlarının üzerinde herhangi bir ayrıntıya rastlanmamıştır.

Arşiv kaydında yer aldığına göre Ahırlıkuyu köyüne gelen muhacirler arasında ulemadan Ahmet Efendi adında bir zat da bulunmaktadır. Ahmet Efendi, köye iskânın ardından ilim tedrisi işi ile meşgul olmuştur. Muhaceret sebebi ile fakirliğe düştüğünden Devlet, kendisine 200 kuruş maaş bağlamıştır⁵⁰⁶.

Bunun yanında saha araştırmaları esnasında köyün girişinde hemen solda bulunan köy çeşmesinin duvarında Kril alfabesi ile yazılmış dört parça beyaz taş tespit edilmiştir (Bkz. Ek-9). Bu taşın tam olarak neyi ifade ettiği anlaşılamamakla birlikte bölgedeki Yunan işgalinde kalmış olduğu muhtemeldir.

2. 1.1.3. Ballıkpınar Köyü

Ballıkpınar köyü, Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. 1933 senesi Ankara yıllığında ve 1940 senesi genel nüfus kayıtlarında köyün ismi “Ballık” olarak geçmektedir⁵⁰⁷. Ballık ismi *Ankara Şer'iyye Sicilleri'nde* de yer almaktadır⁵⁰⁸. Saha araştırmaları esnasında edinilen bilgilere göre köyün Ballık olarak anılmasının nedeni, komşu Kopara köyü halkının arı kovanlarının burada bulunmasıdır. Muhacirlerin iskânından sonra ise buraya köyün ortasında yer alan çeşmeden dolayı “pınar” kelimesi eklenerek “Ballıkpınar” ismi verilmiştir⁵⁰⁹. 1928 senesine ait 1269 numaralı *Ankara Şer'iyye Sicili'nde* de bu isim (Ballıkpınar) şeklinde geçmektedir⁵¹⁰. Bunun yanında tespit edilen bir fotoğraftan köyün “Ballıkçeşme” olarak anıldığı da anlaşılmaktadır (Bkz. Fotoğraf-4).

⁵⁰⁵ Köydeki yeni caminin yapılış tarihi 2001-2002'dir. Bu konuda bkz. Haymana Müftülüğünün B.02.1.DİB-4-06-59-00/810/569 sayılı resmi yazısı.

⁵⁰⁶ BOA., BEO, 1484/111246, 19 Mart 1316/1 Nisan 1900.; *İ.M.L.*, 38/3, 19 Mart 1316/1 Nisan 1900.

⁵⁰⁷ *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1944, 37.

⁵⁰⁸ A.Ş.S., 1277/357, 13 Mayıs 1330/26 Mayıs 1914.; A.Ş.S., 1138/130, 19 Haziran 1926.

⁵⁰⁹ Nüsret Altay, (d. 1951) y.g.; Vatan Kırım, “Diaspora'daki Köylerimizden: Ballıkpınar Köyü”, <http://vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=218>, (7.05.2019)

⁵¹⁰ A.Ş.S., 1269/4.; A.Ş.S., 1269/2517.

Fotoğraf-4: Ballıkpınar Köyünde İnşa Edilen Meskenlerin Açılışına Ait Bir Fotoğraf⁵¹¹

Köy, daha önce boş arazi olup muhacirlerin iskânı ile teşkil edilmiştir. Saha araştırmaları esnasında teyit edilemese de ulaşılan bir fotoğraftan köye 37 mesken inşa ettirildiği ve 7 Ağustos 1328 (5 Ağustos 1905) tarihinde devlet erkânının katılımı ile dualar eşliğinden meskenlerin açılışlarının yapıldığı anlaşılmaktadır⁵¹². Bu durum köye 37 hane muhacirin iskân edildiğini akıllara getirmektedir. Ancak kuruluşunun ardından baş gösteren sıtma hastalığı nedeniyle köyde sadece iki hane kalmıştır⁵¹³. Bunlar Din İslam ve Selim aileleridir. Bunun üzerine Romanya'dan gelen ikinci bir Tatar grubu daha köye iskân edilmiştir. İkinci grupta yer alanlar arasında Yunus (Aqay), İzzet (Aqay) (Kopuk İzzet), Celil Zekeriya, Kuluköy İsmail, Kuluköy İbrahim, Kadir (Aqay), Faik (Laçın), İsmail Okan, İbrahim (Aqay), Cafer (Aqay) ve oğlu Musa (Aqay) da

⁵¹¹ Dericizade Fotoğraf Koleksiyonu'ndan alınmıştır.

⁵¹² Bu bilgi Dericizade fotoğraf koleksiyonunda yer alan bir kaydın altında yer alan açıklamadan elde edilmiştir.

⁵¹³ Köyde sıtma sebebiyle sadece bir günde 7 kişinin defnedildiği halen konuşulmaktadır. Nüsret Altay, (d. 1951) y.g.

bulunmaktadır⁵¹⁴. Bunun yanında 1928 senesinde köyde Pakize, Emine, Ali, Mümine, Zekeriye⁵¹⁵ ve Velioğlu İsmail⁵¹⁶ isimli vatandaşların yaşadığı anlaşılmaktadır

2. 1.1.4. Çayraz Köyü

Çayraz köyü, Haymana İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köyün teşkil edildiği arazi Osmanlı arşiv kayıtlarında “Çayraz mevkii” olarak geçmektedir⁵¹⁷. Çayraz mevkii muhacirlerin iskânından evvel boş arazi olup Kadıköy’ün yaylağıdır⁵¹⁸. Köy, muhtemelen 1899 yılında 15 hane Tatar muhacirlerin iskânı ile kurulmuştur⁵¹⁹. Arşiv kayıtlarından kuruluşunun hemen ardından Dobruca’dan göç eden 35 kişinin daha buraya iskân edildiği anlaşılmaktadır⁵²⁰.

Köy, muhacirlerin iskânı ile teşkil edilmiş olmasına rağmen, I. Dünya Savaşı sırasında Erzurum’un Tekman kazasından gelip buraya yerleşen Kürt vatandaşlar, günümüzde baskın bir şekilde çoğunluğu oluşturmaktadır⁵²¹. Köyde, Tatar ve Nogayların yanında e-devlet kayıtlarından anlaşıldığına göre en az bir hane Arnavut muhacirin de iskân edildiği tespit edilmiştir⁵²². Köy hakkında tespit edilen bir diğer husus, devlet tarafından köy halkına ikişer kilo yemeklik ve tohumluk buğday ve arpa verildiğidir. Bunun için sarfedilen toplam miktar 1610 kuruştur. Lakin bu yardım meccanen olmayıp iki sene sonra köy halkından tahsil edilmek üzere yapılmıştır⁵²³.

⁵¹⁴ Vatan Kırım, “Diaspora'daki Köylerimizden: Ballıkpınar Köyü”, <http://vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=218>, (7.05.2019)

⁵¹⁵ A.Ş.S., 1269/4.

⁵¹⁶ A.Ş.S., 1269/2517.

⁵¹⁷ BOA., BEO., 1602/120101, 13 Kânunuevvel 1316/26 Aralık 1900.; Kırımlı, a.g.e., 102.

⁵¹⁸ 22.1.2019 tarihinde Çayraz Köyünde Adem Alpcan (d. 1960) ile yapılan görüşme.; Kırımlı, a.g.e., s. 102-103.

⁵¹⁹ Kırımlı, a.g.e., s. 102-103.

⁵²⁰ BOA., BEO., 1602/120101, 13 Kânunuevvel 1316/26 Aralık 1900.

⁵²¹ Kırımlı, a.g.e., s. 102-103.

⁵²² Halen köyde yaşayan ve mülakat yapılan Alpcan’ın baba tarafı Arnavut, anne tarafı ise Kırım kökenlidir. Bu bilgi e-devlet kaydından teyit edilmiştir. Adem Alpcan (d. 1960) y.g.

⁵²³ BOA., BEO., 1602/120101, 13 Kânunuevvel 1316/26 Aralık 1900.

Fotoğraf-5: Çayraz Köyü⁵²⁴

2. 1.1.5. Eskipolatlı Köyü

Eskipolatlı köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Saha araştırmaları esnasında edinilen bilgilere göre köy, muhacirlerin iskânından evvel boş bir arazi olup, 1903 senesinde muhacirlerin iskânı ile teşkil edilmiştir. Bu yıl içerisinde (1903) köye bir de cami yaptırılmıştır⁵²⁵. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, köyde bulunan bu camiye ait bir vakıf kaydı tespit edilmiştir. 26 Mart 1927 tarihli bu kayıttan caminin Hacı Mehmed oğlu Yusuf'a tescil edildiği anlaşılmaktadır⁵²⁶.

⁵²⁴ İÜNK., 90570/5.

⁵²⁵ 13.2.2019 tarihinde Eskipolatlı Köyünde Kamil Özmen (d. 1924/1340) ile yapılan görüşme.; Kırmılı ise köyün 1902 senesi sonlarında 26 Mart 1927.teşkil edildiğini belirtmektedir. Kırmılı, *a.g.e.*, s. 114.

⁵²⁶ VGMA., 228-2/55, 26 Mart 1927.

Fotoğraf-6: Eskipolatlı Köyü⁵²⁷

Köy halkının ekserisinin ilk iskân alanı burasıdır. Fakat az miktarda muhacir Eskişehir ve Bursa'da bir süre kaldıktan sonra gelip köye yerleşmiştir⁵²⁸. Buraya iskân edilen muhacirler Dobruca'nın Mankalya bölgesinden gemilere binip geldiklerinden, Mankalya muhacirleri olarak anılmaktadır⁵²⁹. Bunun yanında Dobruca'dan karayolu ile öküz arabaları vasıtasıyla gelenler olmuştur. Doğrudan Kırım'dan gelip köye yerleşen Tatar muhacirler de bulunmaktadır⁵³⁰. Köye ilk yerleşenler Hacı Murat, Hasan Hacı, Celil Hacı ve Abkelam Ağa'dır⁵³¹. Bu süreçte köye 13 hanede toplam 52 nüfus gelip yerleşmiştir. Daha sonraki yıllarda küçük gruplar halinde köye muhacir iskânı devam etmiştir. Bunun yanında civar köylerden gelip buraya yerleşen muhacirler de

⁵²⁷ İÜNK., 90571/36.

⁵²⁸ Zuhâl Yüksel, "Eskipolatlı Köyü", *Emel*, S. 227, Temmuz-Ağustos 1998, İstanbul 1998, s. 35

⁵²⁹ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 113-116. Ankara genelinde başkaca yerlere iskân edilen Mankalya muhaciri de bulunmaktadır. Sivrihisar kazasının Mamaközü bunlardan biridir. Bkz. BOA., *SD.*, 1343/15, 9 Teşrinievvel 1310/21 Ekim 1894.

⁵³⁰ Kamil Özmen (d. 1924/1340) y.g.

⁵³¹ Zuhâl Yüksel, "Eskipolatlı Köyü", s. 35

olmuştur⁵³². Köyün İstiklal Harbi sırasında işgale uğradığı köy hakkında bilinenler arasındadır⁵³³.

2. 1.1.6. Günalan (Holos) Köyü

Muhacirlerin iskânı sırasında Balâ'ya bağlı olan Günalan (Holos) köyü, günümüzde Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy halkı Kırım Tatarıdır. Köyün ilk ismi Holos'dur. Günalan ismi 1961 senesinden sonra verilmiştir. Bu ismin verilme sebebi köyde bulunan meskenlerin güneşin doğuşunu görmesidir. Çok eski bir iskân geçmişine sahip olan köy muhacirlerin iskânı sırasında boştur. Tatarların iskânından evvel bir kısım Nogay'ın köy arazisine yerleşmiş olmasına rağmen buranın teşkili 1908 senesinde gelen Tatarların iskânı ile olur. Tatarların iskânından sonra da bunlar (Nogay) köyde yaşamlarını devam ettirmiştir. İlk olarak birkaç hanenin iskân edildiği köye, süreç içerisinde peyderpey başkaca Tatar muhacirler de gelip yerleşmiştir⁵³⁴.

Saha araştırmaları esnasında köy halkının bir kısmının karayolu güzergâhını kullanarak İstanbul'a ulaştığı, oradan da Ankara'ya geldikleri tespit edilmiştir. Muhacirlerin Ankara'ya gelişleri muhtemelen trenle olur. Gelen muhacirlerin bir kısmının ilk olarak Ankara'nın merkezinde -günümüzde Hacı Bayram Veli Camisi ile Çankırı Caddesi arasında- bulunan İsmet Paşa Mahallesi'nin olduğu mevkide bir süre kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu esnada muhacirler, Keçiören taraflarında bulunan Ermeni zeytinliklerinde çalışmışlardır. Daha sonra ise muhacirler Holos köyüne iskân edilmişlerdir. Bu sırada köye gelip yerleşen hane sayısı yedi-sekiz kadardır. Devam eden süreçte buraya yerleşen muhacirlerin akrabaları da köye gelmiştir⁵³⁵. 1926⁵³⁶ ve 1936 senelerinde köye bir kısım Tatar'ın daha gelip yerleştiği bilinmektedir. 1950-51 senelerinde ise iki hane Bulgaristan muhaciri köye iskân edilmiştir⁵³⁷. Resmî kayıtlarda ise köye bir hanede toplam dört muhacirin yerleştirildiği yer almaktadır⁵³⁸.

⁵³² Kırımlı, *a.g.e.*, s. 113-116.

⁵³³ Zuhâl Yüksel, "Eskipolatlı Köyü", s. 36

⁵³⁴ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 119-121.

⁵³⁵ 14.4.2019 Tarihinde Günalan (Holos) Köyünde Serdar Karatay (d. 1956) ile yapılan görüşme.

⁵³⁶ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 119-121.

⁵³⁷ Serdar Karatay (d. 1956) y.g.

⁵³⁸ Sarıay, *a.g.m.*, s. 371.

2. 1.1.7. Karakaya Köyü

Karakaya köyü, Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bir kısım arşiv kaydında Karakaya köyüne yerleştirilenlerin Rumeli muhaciri olduğu geçse de bu kesinlikle doğru değildir⁵³⁹. Zira köy halkının tamamı Kırım Tatarı'dır.

Fotoğraf-7: Karakaya Köyü⁵⁴⁰

Yüksel'e göre köyün teşkili h. 1292 (1875/1876) senesindedir⁵⁴¹. Kırımlı ise köyün teşkilinin 1882 senesinde olduğunu söylemektedir.⁵⁴² Muhacirlerin iskânından evvel Karakaya köyü arazisi boş olup civar köyler olan Sivri ve Kayabaşı'nın mera alanıdır. Köyün teşkilinin ardından burayı terk edip Ankara'nın merkezine, İstanbul'a ve Eskişehir'e gidenler olmuştur⁵⁴³. Saha araştırmaları esnasında edinilen bilgilere göre, köye ilk olarak yerleşen muhacir sayısı 45-50 hane kadardır⁵⁴⁴. Köyün kurucuları

⁵³⁹ BOA., BEO., 498/37309, H. 20 Rebiülahir 1312/21 Ekim 1894.; Kırımlı, *a.g.e.*, 124.

⁵⁴⁰ İÜNK., 90799/43.

⁵⁴¹ Zuhâl Yüksel, "Karakaya Köyü", *Emel*, S. 201, Mart-Nisan 1994, s. 24

⁵⁴² Kırımlı, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁴³ 23.1.2019 tarihinde Karakaya Köyünde Sadık Yılmaz (d. 1941) ile yapılan görüşme.

⁵⁴⁴ Nail Doğru (d. 1936); Sadık Yılmaz (d. 1941) y.g.

arasında Kara Hasan, Seydi Veli, Hasan (Gencoğlu), Emin (Tekin), Abdurrahman (Uz/Topal Abdurrahman)⁵⁴⁵, Hacı Sadi, Hacı Ziyaeddin ve Hacı Baybek bulunmaktadır⁵⁴⁶. Küçük yaşlarda ailesi ile beraber gelip köye yerleşen şair ve eğitimci Şevki Bektöre de Karakaya köyündendir⁵⁴⁷. Bunun yanında civar köylerden gelip buraya yerleşenler de olmuştur. Muhacirlerin iskânı ile teşkil edilen köy, ismini köy mezarlığının girişinde günümüzde mevcut çeşmenin hemen yukarısında yer alan kara kayalardan almıştır⁵⁴⁸.

Köy hakkında anlatılmaya değer bir diğer husus ise göçün başlangıcında Kırım'dan alınan ateşin söndürülmeden buraya kadar getirildiğidir. Ateşi söndürmeden buraya taşıyan kişinin adı Meslu Abay (abla)'dır⁵⁴⁹. Farklı Tatar köylerinde de benzer hikâyelerin anlatıldığı gözlemlenmiştir⁵⁵⁰.

Köy hakkında tespit edilen bir diğer husus Devlet'in, Karakaya köyünde iskân olunan muhacirlere sonraki yıllarda geri alınmak üzere yiyecek yardımında bulunduğu⁵⁵¹.

2. 1.1.8. Karayavşan (Abadan) Köyü

Karayavşan (Abadan) köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köyün kurulduğu mevki muhacirlerin iskânından evvel boş olup Osmanlı arşiv kayıtlarında “Karabostan” olarak geçmektedir. Muhacirlerin iskânının ardından buraya “Memduhiye” isminin verilmesi düşünülmüş, ancak Sadâret'ten gelen cevapta buranın padişah sayesinde mamur hale getirildiğinden isminin “Abadan” olması daha

⁵⁴⁵ Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre köye ilk gelip yerleşen kişi Kara Hasan'dır. Diğerlerinin köye gelişleri arasında sadece ay farkı vardır. Nail Doğru (d. 1936) y.g.; 23.1.2019 tarihinde Karakaya Köyünde Remzi Özden (d. 1938) ile yapılan görüşme.

⁵⁴⁶ Zühal Yüksel, *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*, Ankara 1989, s. 17.; Zuhâl Yüksel, “Karakaya Köyü”, s. 24

⁵⁴⁷ Bektöre hakkında detaylı bilgi için bkz. Saadet Bektöre, *Şevki Bektöre'nin Hatıratı: Volga Kızıl Akarken*, İstanbul 1965.

⁵⁴⁸ Nail Doğru (d. 1936).; Remzi Özden (d. 1938) y.g.

⁵⁴⁹ Sadık Yılmaz (d. 1941) y.g.

⁵⁵⁰ *Nogay ve Kırım Türkleri Sözlü Tarih Belgeseli*, Director: Funda Özyurt Torun, 2008, <https://www.youtube.com/watch?v=4NBiR2MCYdU> (13.9.2019)

⁵⁵¹ BOA., *DH.MKT.*, 286/47, 29 Temmuz 1310/10 Ağustos 1894.; *BEO.*, 498/37309, H. 20 Rebiülahir 1312/21 Ekim 1894.

uygun bulunmuştur⁵⁵². Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan bir kayıta da Karayavşan'ın yanında Abadan isminin kullanıldığı tespit edilmiştir⁵⁵³.

Kırımlı'ya göre köyün adı Cumhuriyet'ten sonra Karayavşan olarak değiştirilmiştir. Ancak bu doğru değildir. Zira 1913 senesi başına ait bir şikâyet kaydında da köyün ismi Karayavşan olarak geçmektedir⁵⁵⁴. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre Karayavşan adı, köy arazisinde “yavşan” otunun fazlaca bulunması ve Tatarlar arasında “kara” sıfatının yaygın olarak kullanılmasından gelmektedir⁵⁵⁵.

Köyün adı hakkındaki yazışmaların 1902 senesi Ağustos ve Eylül aylarına ait olması, köyün kuruluşunun da bu sıralarda ya da bundan biraz daha önce gerçekleştiğini akıllara getirmektedir⁵⁵⁶. Kırımlı'ya göre köyün kuruluşu 1900 yılından biraz öncedir⁵⁵⁷. Köyün kuruluş ile ilgili kaynak belirtmeden Erdoğan'ın verdiği tarih ise 1893-1895 seneleridir⁵⁵⁸.

Haymana'ya gelen muhacirlerin yerleşmeye çalıştıkları ilk yer Ahırlıkuyu köyünün mera arazisi olan Yazıören mevkiidir. Fakat Ahırlıkuyu halkı buna müsaade etmemiştir⁵⁵⁹. Bunun üzerine Karakaya köyüne müracaat edilmiştir. Karakaya köyü halkı bir yıl içerisinde Karayavşan bölgesinde evlerini kurlmaları kaydıyla buna olumlu bakmıştır⁵⁶⁰. Bunun üzerine daha önce Karakaya köyüne iskânı hoş karşılamayan Sivri köyü, bu defa da Karabostan mevkiinde muhacir iskânına karşı çıkmıştır⁵⁶¹. Karakaya

⁵⁵² BOA., A.} *MKT.MHM.*, 520/12, 10 Eylül 1318/23 Eylül 1902.; *DH.MKT.*, 600/33, 10 Eylül 1318/23 Eylül 1902.; *İ.DH.*, 01401/36, 5 Ağustos 1318/18 Ağustos 1902.; *DH.MKT.*, 576/9, H. 7 Cemâziyelâhir 1320/11 Eylül 1902.; Olası bir karışıklığa mahal vermemek için burada şunu söyleyelim ki Çubukabad kazasında da Varna muhacirleri için Abadan isimli bir köy teşkil edilmiştir. Bkz. *DH.MKT.*, 2713/45, 29 Kânûnuevvel 1324/11 Ocak 1909.; *DH.MKT.*, 2750/10, 5 Şubat 1324/18 Şubat 1909.; Kırımlı, *a.g.e.*, 133.

⁵⁵³ *VHMA.*, 605/94/241, H. 20 Cemâziyelevvel 1321/14 Ağustos 1903.

⁵⁵⁴ BOA., *DH.H.*, 11/5. H. 11 Muharrem 1329/12 Ocak 1911.

⁵⁵⁵ Ayten Paça (d. 1939) y.g.

⁵⁵⁶ BOA., A.} *MKT.MHM.*, 520/12, 10 Eylül 1318/23 Eylül 1902.; BOA, *DH.MKT.*, 600/33, 10 Eylül 1318/23 Eylül 1902.; *İ.DH.* 01401/36, 5 Ağustos 1318/18 Şubat 1902.; *DH.MKT.*, 576/9, H. 7 Cemâziyelâhir 1320/11 Eylül 1902.; *DH.MKT.*, 2713/45, 29 Kânûnuevvel 1324/11 Ocak 1909.; *DH.MKT.*, 2750/10, 5 Şubat 1324/18 Şubat 1909.

⁵⁵⁷ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 131-132.

⁵⁵⁸ Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, s. 298.

⁵⁵⁹ Nadir Çaldağ (d. 1959).; Zuhâl Yüksel, “Karayavşan Köyü”, *Emel*, S. 203, Temmuz-Ağustos 1994, s. 30.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 132.; Erdoğan'ın belirttiğine göre ise Ahırlıkuyu civarında yerleştikleri yer Çatalçeşme mevkiidir. Bkz. Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, s. 298.

⁵⁶⁰ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 131-132.

⁵⁶¹ Nail Doğru (d. 1936) y.g.

köyü halkının, Karayavşan'ın hemen yanlarında yerleşmesini kabul etmelerinin temel sebebi, civar köylerle çeşitli anlaşmazlıkların yaşanmasıdır. O sırada Karayavşan'ın buraya yerleşmesi iki muhacir köyünün birbirlerine destek olmaları anlamına gelmekteydi⁵⁶², ancak ilerleyen dönemde bu öngöründe çok isabet edilmediği anlaşılabacaktır. Zira bu iki muhacir köyünün süreç içerisinde çok iyi geçinemediği ve arazi anlaşmazlıkları yaşadıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında Devlet tarafından muhacirlere birkaç yerin gösterildiği, muhacirlerin Karayavşan'ı Kırım'dan geldikleri köye çok benzettikleri için buraya yerleştikleri de saha araştırmaları sırasında edinilen bilgiler arasındadır⁵⁶³.

Köye yerleşen Tatarların bir kısmı kaçak yollarla gelip buraya yerleşmiştir. Bu süreçte Kırım'dan İstanbul'a deniz yolu ile gelenler de olmuştur⁵⁶⁴. Ayrıca daha sonraki yıllarda akrabalarının burada olmasından dolayı köye gelip yerleşenlerin bulunduğu kayıtlarda yer almaktadır⁵⁶⁵. Köyün kurucuları arasında Sarı Mehmed, Kurtiy, Börü Ahmet, Sapay, Niyazi, Ablaz Hacı Nasbullah, Ebu Hacı, Hacı Yusuf ve Kırımlı Şabadiy bulunmaktadır⁵⁶⁶. İskândan sonra arazi yetersizliği nedeniyle buradan civar köylere göçler yaşanmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla Gökçe höyük köyü gidilen mahaller arasındadır.

2.1.1.9. Karakuyu Köyü

Karakuyu köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Adını civarında bulunan üç eski kuyudan almıştır. Kırımlı'nın ifade ettiğine göre köy, muhacirlerin iskânı ile birlikte 1900 senesi başlarında teşkil edilmiştir⁵⁶⁷. Erdoğan'ın belirttiğine göre ise köyün kuruluşu 1893-1895 yılları arasındadır. Teşkilinin ardından buraya “Mamure” ismi verilmiştir⁵⁶⁸. Köyün kurucuları arasında Petta Aqay, Memedulla Aqay, Emir Hasan, Hacı Seyyid İbrahim, Hacı Habibullah (Özbay) ve

⁵⁶² Nail Doğru (d. 1936).; Sadık Yılmaz (d. 1941) y.g.

⁵⁶³ Ayten Paça, Karayavşan doğumludur. Ancak evlilikten dolayı Tatlıkuyu Köyünde ikamet etmektedir. Ayten Paça (d. 1939) y.g.

⁵⁶⁴ Ayten Paça (d. 1939).

⁵⁶⁵ BOA., *HR.TH.*375/71. (Tarih yok).

⁵⁶⁶ Zuhâl Yüksel, “Karayavşan Köyü”, s. 30

⁵⁶⁷ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 126-129.

⁵⁶⁸ Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, s. 294.; 1912 yılı sonunda buraya yakın bir yer olan Mihalicçik'te de “Mamure” isminde bir Rumeli muhaciri köyü olduğu arşiv kayıtlarında yer almaktadır. Bkz. BOA., *DH.ID.*, 85/38, H. 16 Zilhicce 1330/26 Kasım 1912.

Cemal (Evirgen) bulunmaktadır⁵⁶⁹. 1977 ve 1989-1994 dönemlerinde Polatlı Belediye Başkanlığı yapan Tatar kökenli Fikret Sururi Evirgen (1934-2004) bu köydendir.

2.1.1.10. Karapınar Köyü

Karapınar köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Burası, esasen Cingirli gibi Boşnak muhacirlerin iskânı ile teşkil edilen bir köydür. Boşnak muhacirler için burada 1901 senesi ortalarında 70 hane inşasına girişildiği, aynı sene içerisinde bunlardan dördünün bitirmek üzere olduğu, 16'sının ise duvarlarının bitirilip üzerlerinin halen kapatılmadığı saptanmıştır. Bu sırada Karapınar'a "Bayezid" ismi verilmiştir⁵⁷⁰. Karapınar'ın adı, muhacir iskânından dolayı çeşitli arşiv kayıtlarında "Muhacir Karapınar" olarak da geçmektedir⁵⁷¹. Karapınar'da Boşnak muhacirlerin bulunduğu esnada buraya Kırım kökenli Tatar muhacirler de iskân edilmiştir. Bunların Köstence'den çıkışları 1908 senesindedir. İlk olarak Eskişehir'in merkezine gelen Tatarlar bataklık dolayısı yerlerini terk ederek Karapınar'a gelmişlerdir. Bu sırada gelen muhacirlerin ileri geleni 1871 senesinde Kırım'da doğan Abdülmennan (Karay) Ağa'dır⁵⁷².

Süreç içerisinde bir kısım Boşnağın bataklık sebebiyle burayı terk ettiği ve Kesikkavak'a gidip bir süre kaldıktan sonra Çimenceğiz'e yerleştikleri tespit edilmiştir⁵⁷³. Bu durum kuruluşunda Boşnak olan Karapınar'ın demografik yapısının değişmesine sebep olmuştur. H. Kırımlı'nın belirttiğine göre 1927 senesinde köyde mevcut 67 haneden sadece 12'si Boşnak'tır⁵⁷⁴. 1927 senesinde köye ikinci bir Tatar kafilesi daha gelip yerleşmiştir. Bu kafilenin ileri geleni ise 1882 senesinde Mangalya'da doğan Recep (Herbay)'dır⁵⁷⁵.

⁵⁶⁹ Zuhâl Yüksel, "Karakuyu Köyü", *Emel*, S. 213, Mart-Nisan 1996, s. 30.

⁵⁷⁰ BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

⁵⁷¹ VGMA., 228-2/75/625, 4 Eylül 1926.

⁵⁷² 27.12.2019 tarihinde E. Tuğgeneral Necdet Tuna ile yapılan görüşme.; Kırımlı ise Tatarların köye gelişinin muhtemelen 1904 senesinde olduğunu söylemektedir. Kırımlı, *a.g.e.*, s. 130.

⁵⁷³ 26.1.2019 tarihinde Çimenceğiz köyünde Cengiz Güngör (d. 1969) ile yapılan görüşme.

⁵⁷⁴ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 130.

⁵⁷⁵ 27.12.2019 tarihinde Necdet Tuna ve Murat Varol ile yapılan görüşme.

Fotoğraf-8: Karapınar Köyü⁵⁷⁶

2.1.1.11. Sakarya (Mecidiye/Tırnaksız) Köyü

Sakarya (Mecidiye/Tırnaksız) köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köyün bulunduğu alan arşiv kayıtlarında “Tırnaksız mevki” olarak geçmektedir⁵⁷⁷. 10 Ağustos 1908 tarihinde buraya “Mecidiye” ismi verilmiştir⁵⁷⁸. 1925 senesinde ise Mustafa Kemal Atatürk’ün talimatı ile köyün adı Sakarya olarak değiştirilmiştir. Bunun sebebi köyün Sakarya Savaşı sırasında cephe hattında bulunmasıdır⁵⁷⁹. Buna rağmen 1938 senesine ait bazı kayıtlarda burası halen Tırnaksız olarak geçmektedir⁵⁸⁰.

⁵⁷⁶ İÜNK., 90570/14.

⁵⁷⁷ Tırnaksız mevkiinin eski bir öğren yeri olduğu ile ilgili bkz. Kırımlı, *a.g.e.*, s. 139.

⁵⁷⁸ BOA., *LDH.*, 1469/40, H. 9 Şabân 1326/6 Eylül 1908.; *Y.MTV.*, 312/185, 10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908.; *DH.MKT*, 1287/20.; Kırımlı, *a.g.e.*, 139. Erdoğan’ın köyün kuruluş tarihini 1892 olarak belirtmesine rağmen köyün resmî olarak 20 Temmuz 1908 tarihinde teşkil edildiği kesindir. bkz. Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, s. 332-333.

⁵⁷⁹ Mansur Sezginer “Sakarya Savaşı Sırasında Tırnaksız Köyü (Sonrasında Sakarya Köyü)”, *Vatan Kırım*, <http://www.vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=138>, (4.04.2019).

⁵⁸⁰ Candar, *Anadolu Coğrafya Lugatı Sınaçlar -1-* Ankara, s. 83.

Köyün resmî teşkili 20 Temmuz 1908 tarihindedir⁵⁸¹. Ancak saha araştırmaları esnasında kesin bir dille ifade edilen, köyün 1903 veya 1904 senesinde kurulduğudur⁵⁸². Farklı örneklerde de görüleceği üzere muhacirlerin köy arazisine yerleşmeleri ile köyün resmen teşkil edildiği tarih farklılık arz etmektedir. İskân-ı Muhâcirîn Nizamnamesi'nde köylerin teşkili için en az 20 hane şartının konulması bu açıdan önemlidir⁵⁸³. Bu durum hane sayısının belli bir miktara ulaştıktan sonra köylerin resmî olarak teşekkül etmiş olabileceğini akıllara getirmektedir. Ayrıca 1908 senesinde köye bir cami inşa edildiği bilinmektedir⁵⁸⁴.

Köye ilk olarak gelip yerleşen muhacir sayısı hakkında edinilen bilgiler de çelişkilidir. Kırmılı'nın belirttiğine göre köy, 77 hane muhacirin iskânı ile teşkil edilmiştir⁵⁸⁵, köyün ileri gelenleri ise bu bilgiyi kesin olarak reddetmektedir. Köy halkının ifade ettiğine göre burasının iskâna açılması 8-10 veya⁵⁸⁶ 10-15 hane muhacirin iskânı iledir⁵⁸⁷. Buradan ilk iskândan hemen sonra köye önemli miktarda muhacirin daha yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Zira 1908 senesinde muhacirler için köye 77 mesken inşa ettirildiği anlaşılmaktadır⁵⁸⁸.

Köye yerleşen muhacirlerin geldikleri yer, o sırada Romanya sınırları içerisinde bulunan Pazarcık'tır⁵⁸⁹. Pazarcık'tan gelenlerin neredeyse tamamı akrabadır. Bunun yanında saha araştırmaları neticesinde Romanya'nın Köstence bölgesinden de az sayıda Tatarın gelip köye yerleştiği tespit edilmiştir. Pazarcık ve Köstence'den denizyolu ile İstanbul'a ulaşan muhacirler trenyolu ile iskân mahallerine sevk edilmişlerdir. İfade edildiğine göre daha sonraki yıllarda da Kırım'dan gelip köye yerleşenler olmuştur. Lakin bunlar hane değil, münferit birkaç kişidir.⁵⁹⁰

⁵⁸¹ BOA., *I.DH.*, 1469/40, H. 9 Şabân 1326/6 Eylül 1908.; *Y.MTV.*, 312/185, 10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908.; *DH.MKT*, 1287/20.; Erdoğan'ın köyün kuruluş tarihini 1892 olarak belirtmesine rağmen köyün resmî olarak 20 Temmuz 1908 tarihinde teşkil edildiği kesindir. bkz. Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, s. 332-333.

⁵⁸² Talat Adak (d. 1943) y.g.

⁵⁸³ "İskân-ı Muhâcirîn Nizamnamesinden", *Muhacir*, 28 Ağustos 1326 (10 Eylül 19010), no., 76, s. 3.

⁵⁸⁴ Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, s. 332-333; Kırmılı, *a.g.e.*, 139.

⁵⁸⁵ Kırmılı, *a.g.e.*, s. 139.

⁵⁸⁶ 2.10.2019 tarihinde Mesut Töre (d. 1955) ile yapılan görüşmesi.

⁵⁸⁷ 2.10.2019 tarihinde Talat Adak (d. 1943) ile yapılan görüşmesi.

⁵⁸⁸ BOA., *I.DH.*, 1469/40, 28 Temmuz 1908 (10 Ağustos 1908); *Y.MTV.*, 312/185, 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908).

⁵⁸⁹ Günümüzde Pazarcık, Bulgaristan sınırları içerisinde yer almaktadır.

⁵⁹⁰ 2.10.2019 tarihinde Talat Adak (d. 1943) ile yapılan görüşmesi.

Köyün kurucuları arasında Hacı Bavbek (Bayar), Bolat (Canbolat), Hacı Ömer (Özcan), Hacı Hatip, Osman (Balci), Ali (Altay), Yusuf (Sezginer)⁵⁹¹, Benli Nebi (Tunca) ve İslam Akay (Önal) da bulunmaktadır. Bunlardan Benli Nebi (Tunca) köye yerleşen muhacirlerin ileri gelenidir ve ilk muhtarıdır⁵⁹².

Saha araştırmaları neticesinde 1915'te köyde bir mektep bulunduğu ve burada Rıza Efendi adında bir muallimin görev yaptığı saptanmıştır. Rıza Efendi Tatar kökenli değildir. Bahsi geçen mektepte Nizâm-ı Medeniye (Yurttaşlık Bilgisi), Nizâm-ı Fenniye (Fen Bilgisi), Tarih, Coğrafya, Hesap (Matematik) ve Kıraat dersleri okutulmuştur⁵⁹³.

Köyde, “Sakarya 12. Grup Şehitliği” ve “Halide Edip Adıvar Kadın Kahramanlar Müzesi” bulunmaktadır. Sakarya Savaşı sırasında Halide Edip Adıvar'ın kısa bir süre (yaklaşık 10 gün) kaldığı ev yakın dönemde restore edilerek müze haline dönüştürülmüştür.

2.1.1.12. Sarıbeyler (Lezgi) Köyü

Sarıbeyler (Lezgi) köyü, günümüzde Keçiören İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy, XV. yüzyıla kadar geri giden bir yerleşim geçmişine sahiptir⁵⁹⁴. Ancak edinilen bilgilere göre bu arazi muhacirlerin iskânı sırasında boştur⁵⁹⁵. Köyün adı “Lezgi” olmasına rağmen köy halkı Lezgi değil Tatar'dır⁵⁹⁶. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgiye göre köye bu ad muhacirler tarafından verilmiştir. İddia edildiğine göre bunun sebebi, muhacirlerin Kırım'daki köylerinin adının Lezgi olmasıdır⁵⁹⁷. Fakat bu bilgiler doğru değildir. Zira XV. ve XVI. yüzyıllara ait tahrir kayıtlarında dahi köyün ismi Lezgi olarak geçmektedir⁵⁹⁸. Cumhuriyet döneminde ise köyün ismi Sarıbeyler olarak değiştirilmiştir. Buna rağmen yöre halkı arasında Lezgi kullanımının daha yaygın olduğu gözlemlenmiştir.

Saha araştırmalarından edinilen bilgilere göre köye, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin akabinde Kırım'dan gelen 5-6 hane Tatar iskân edilmiştir. Hacı Gali, Hacı

⁵⁹¹ Hamdi Bayar, Namık Kemal Bayar, “Sakarya (Tırnaksız) Köyü”, *Emel*, S. 198, Eylül-Ekim 1993, s. 35.

⁵⁹² Talat Adak (d. 1943) y.g.

⁵⁹³ Talat Adak (d. 1943) y.g.

⁵⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Arıkan, *a.g.t.*, s. 54.; Erdoğan, *a.g.t.*, s. 251, harita 15.

⁵⁹⁵ 4.5.2019 tarihinde Sarıbeyler (Lezgi) Köyünde Sadettin Polat (d. 1942) ile yapılan görüşme.

⁵⁹⁶ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 142-143.

⁵⁹⁷ 27.7.2019 tarihinde sarıbeyler Köyünde Bekir Sarıkaya (d. 1953) ile yapılan görüşme.

⁵⁹⁸ Erdoğan, *a.g.t.*, s. 251, harita 6.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 142-143.

Aslan, İzzet (eşi Hatice), Kurti ve İsmail (Şih dayı) köye yerleşen ilk hane reisleridir. Yerleşimin ardından civar köyler olan İncirli ve İğdir’de bulunan Tatarlar da peyderpey gelip buraya yerleşmişlerdir⁵⁹⁹. Yine Mürted arazisine yerleştirilen bir kısım Tatar’ın daha sonra buraya geldiği tespit edilmiştir⁶⁰⁰. Ankara’nın Çankırı kapısının (bugünkü İsmetpaşa Mahallesi) bulunduğu alanda bir süre bekledikten sonra buraya yerleşen Tatarların olduğu da anlaşılmaktadır⁶⁰¹. Bunun yanında 1951 senesinde köye iki hanede toplam dokuz Bulgaristan muhaciri iskân olunmuştur⁶⁰². E-devlet kaydında yer alan bilgilerden köy halkından bazılarının Köstence ve Bulgaristan’dan geldikleri anlaşılmaktadır⁶⁰³.

Bilindiği kadarıyla Devlet’in arazi tahsisinin dışında muhacirlere herhangi bir yardımı olmamıştır. Köye iskân edilen muhacirler, meskenlerini kendi gayretleri ile vücuda getirmişlerdir. Süreç içerisinde imkânlar ölçüsünde bu meskenler genişletilmiştir. Muhacirlerin iskânının ardından köye bir de cami yaptırılmıştır. Minaresinde yer alan levhada, caminin 1903 senesinde inşa edildiği bilgisi yer almaktadır. Buna rağmen köy halkı, caminin daha evvel bir tarihte inşa edildiğini ve bu sırada Rum ustaların çalıştırıldığını iddia etmektedir⁶⁰⁴. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan bir kayıt da bu bilgiyi teyit eder mahiyettedir. Zira kayıta yer alan tarih 1887’dir. Ancak burada cami değil “mescid-i şerif” tabiri kullanılmaktadır. Ayrıca buranın Ahmet Efendi b. Abdullah’a tescil edildiği kayıtlarda yer almıştır⁶⁰⁵. Bu kayıta yer alan bilgidен muhacirlerin köye 1877 senesinde veya bundan biraz daha evvel yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.1.13. Taşpınar (Ahmetpınarı/Hürriyet) Köyü

Taşpınar (Ahmetpınarı/Hürriyet) köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy, muhacirlerin iskânı ile 1903 veya 1905 yıllarında teşkil edilmiştir⁶⁰⁶. A. Erdoğan’a göre ise köyün kuruluşu 1894 senesindedir⁶⁰⁷. Köyün eski

⁵⁹⁹ Sadettin Polat (d. 1942) y.g.; Kırmırlı, *a.g.e.*, s. 143.

⁶⁰⁰ Recep Atak (d. 1947) y.g.

⁶⁰¹ Kırmırlı, *a.g.e.*, s. 143.

⁶⁰² Sadettin Polat (d. 1942).; Sarınoy a.g.m., s. 370.

⁶⁰³ Sadettin Polat (d. 1942) y.g.

⁶⁰⁴ Sadettin Polat (d. 1942) y.g.

⁶⁰⁵ VGMA., 224/88, H. 5 Zilhicce 1304/25 Ağustos 1887.

⁶⁰⁶ A. Münif Yüksel, “Taşpınar Köyü”, *Emeli*, S. 199, Kasım-Aralık 1993, s. 31.

⁶⁰⁷ Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, s. 352.

adı “Ahmetpınarı”dır. Burası bir süre “Hürriyet” olarak da anılmıştır⁶⁰⁸. Köye ilk yerleşenler arasında Hacı Celal, Hacı Hasan, Hacı Avamil, Davut Ağa, Mahmud Ağa, Abdullah Ağa, Keka İbrahim, Çocuk Ömer⁶⁰⁹ ve Halim yer almaktadır⁶¹⁰. Kuruluşunda 10 hane kadar olan köye sonraki yıllarda da yerleşim devam etmiştir⁶¹¹. 1942 senesinde Köstence’den gelen bir grup Tatar daha buraya iskân edilmiştir. Bunlar arasında kaçak yollarla gelip buraya yerleşenler de bulunmaktadır. Recep Çavuş (Kavlak) ve Nasrullah (Biricik) köye kaçak yollarla gelenlerdir⁶¹².

Köy hakkında edinilen bir diğer bilgi, köy camii hakkında bir vakıf kaydının bulunduğuudur. 8 Eylül 1927 tarihli bu kayıttaki camiinin Abdullah oğlu Hafız Efendi’ye tescil olduğu anlaşılmaktadır⁶¹³.

Fotoğraf-9: Ahmetpınarı (Taşpınar) Köyü⁶¹⁴

⁶⁰⁸ A. Münir Yüksel, “Taşpınar Köyü”, s. 31.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 158.

⁶⁰⁹ Yüksel, “Taşpınar Köyü”, s. 31.

⁶¹⁰ *A.Ş.S.*, 1172/78.; *A.Ş.S.*, 1172/79.

⁶¹¹ Yüksel, “Taşpınar Köyü”, s. 31.

⁶¹² Murat Toker (d. 1945) y.g.

⁶¹³ *VGMA.*, 228-2/56, 8 Eylül 1927.

⁶¹⁴ *İÜNK.*, 90570/12.

2.1.1.14. Taşpınar Mahallesi

Taşpınar Mahallesi⁶¹⁵, Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Buranın yerleşim geçmişi XV. yüzyılın ortalarına kadar geri gitmektedir⁶¹⁶. Kayıtlarda köyün adı “Muhacir Taşpınar” olarak da geçmektedir⁶¹⁷. Lakin buranın tekrar mamur hale getirilmesi muhtemelen 1907 senesinde Köstence’den gelen Tatarların iskânı ile⁶¹⁸. İddia edildiğine göre Taşpınar ismi, köyde bulunan bir pınardan ve köy arazisinin oldukça taşlık olmasından ileri gelmektedir. Yapılan saha araştırmaları neticesinde muhacirlerin, Köstence’nin merkezinin yanında Dobrasar, Keriş ve Tekergöl isimli mahallerden geldikleri tespit edilmiştir. Gemi ile İzmit’e ulaşan muhacirler, demiryolu ile Ankara’ya sevk edilmişlerdir. Burada kendilerine iskân için bugünkü Emek Mahallesi gösterilmiştir. Fakat iddia edildiğine göre muhacirler iskân için burayı kabul etmemişlerdir. Bunun iki temel sebebi söz konusudur. Bunlardan ilki o sırada Emek arazisinin bataklık olması nedeniyle sıtma tehlikesi arz etmesidir. İkinci sebep ise -çok makul görülme- gelen muhacirlerin Köstence’de şehirde yaşadıklarından, şehir yaşamından bıkmış olmalarıdır. Bu sebeple muhacirler Emek Mahallesi yerine, daha Köstence’de iken namını duydukları Taşpınar mevkiine (Pınarın olduğu yer) iskân talep etmişlerdir. Devlet, bu talebe müspet yanıt vermiştir. İskân kararının ardından buraya 16⁶¹⁹ hane muhacir yerleştirilmiştir. Bu sırada gelen muhacirler çadırlar kurarak köye yerleşmişlerdir. Daha sonra ise muhacirler, kendi gayretleri ile kerpiç meskenler inşa etmişlerdir Köye ilk olarak gelip yerleşenler arasında Osman Ağa (Tuna), Teyfik Ağa (Oral), Hanefi Ağa, Mehmed Ağa, Kasım Ağa, Hasan Ağa, İsmail Ağa⁶²⁰, Nurgeldi oğlu Mustafa, Hatip Mehmed Efendi⁶²¹, Tevfik oğlu Reşat ve Abdullah bin Hasan da

⁶¹⁵ Muhacirlerin iskânı sırasında mahalle, Ankara’nın iç nahiyesine bağlıdır. Bkz. A.Ş.S., 1095/45, H. 6 Zilhicce 1329/6 Nisan 1911.

Aynı isimde köyler dönemin idari taksimatında Çubukabad ve Haymana kazalarında da bulunmaktaydı.

⁶¹⁶ Bkz. Muzaffer Arıkan, *a.g.t.*, s. 60.

⁶¹⁷ A.Ş.S., 1106/4, H. 8 Muharrem 1332/7 Aralık 1913.

⁶¹⁸ Taşpınar köyüne Köstence’den gelen muhacirlerin iskân edildiği hakkında bkz. A.Ş.S., 1095/45, H. 6 Zilhicce 1329/28 Kasım 1911.

⁶¹⁹ Kırımlı, köye yerleşenlerin 20 hane olduğunu belirtmektedir. Fakat köy sakinleri kesin bir ifade ile buraya 16 hanenin yerleştiğini vurgulamaktadırlar. Köye 20 hane yerleştirildiği ile ilgili bkz. Kırımlı, *a.g.e.*, s. 152-153.

⁶²⁰ 22.7.2019 tarihinde Gölbaşı ilçesine bağlı Taşpınar Köyünde Yılmaz Ünver (d. 1936), Muhsin Bilge (d. 1941), Hüseyin Kandemir (d. 1945), Erbay Oral (d. 1962) ve Ramazan Polat (d. 1961) ile yapılan görüşme.

⁶²¹ A.Ş.S., 1106/4, H. 8 Muharrem 1332/7 Aralık 1913.

bulunmaktadır⁶²². Osman Ağa, gelen muhacirlerin ileri gelenidir. Köyde bulunan sülaleler ise Tokuspulu, Şongar ve Kerişler'dir⁶²³. İskânın ardından köye bir de cami yaptırıldığı kayıtlarda yer almaktadır⁶²⁴. Caminin giderleri köyün ileri gelenlerinden Osman Ağa ibni Kasım ibni Abdulgaffar tarafından karşılanmıştır⁶²⁵.

Cumhuriyet döneminde de buraya Köstence'den Tatar muhacirler gelmiş ve bu sayede hane sayısı 60'a ulaşmıştır. Bu sırada gelenler arasında Emir Hüseyin, Emir Salih, Emir Veli ve Emir Veli'nin kız kardeşi Leyla Hanım da bulunmaktadır. 1936 senesinde iki hane Bulgaristan muhaciri daha köye iskân edilse de bunlar köyde kalıcı olamamışlar, iki-üç sene sonra burayı terk etmişlerdir⁶²⁶.

Kırımlı'nın *Ulus* gazetesine dayandırdığı haberde, 1937 senesinde köyde 60 hanede 331 kişinin olduğu anlaşılmaktadır⁶²⁷. Ancak bundan sadece bir yıl sonrasına ait bir kayıta -1938 senesinde- köyde 40 hanede 230 nüfusun bulunduğu görülmektedir⁶²⁸. Her iki bilgi de doğru ise bir sene içerisinde köy önemli miktarda nüfus kaybı yaşamıştır.

2.1.1.15. Tatlıkuyu Köyü

Tatlıkuyu köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Arşiv kayıtlarında da köyün kurulduğu mevki "Tatlıkuyu" olarak geçmektedir. Muhacirlerin iskânı sırasında burası "Tekiyye Çiftliği" dâhilinde bulunmaktadır⁶²⁹. Köyün kuruluşu 1902⁶³⁰ veya 1322-1323 (1904-1906) senelerindedir⁶³¹. Köye ilk olarak dört-beş hane muhacir iskân edilmiştir. Ardından ise bunların yakınları da gelip köye

⁶²² A.Ş.S., 1172/137, 18 Mart 1336/18 Mart 1920. Kaydın içeriğinden bunların Rumeli muhaciri oldukları geçmektedir. Ancak köy halkının Kırım kökenli olduğu bilinmektedir.

⁶²³ 22.7.2019 tarihinde Gölbaşı ilçesine bağlı Taşpınar Köyünde Yılmaz Ünver (d. 1936), Muhsin Bilge (d. 1941), Hüseyin Kandemir (d. 1945), Erbay Oral (d. 1962) ve Ramazan Polat (d. 1961) ile yapılan görüşme.

⁶²⁴ A.Ş.S., 1095/45, H. 5 Zilhice 1329/27 Kasım 1911.

⁶²⁵ Erdoğan, *Tarih İçinde Gölbaşı*, s. 388-389.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 153.

⁶²⁶ Yılmaz Ünver (d. 1936).; Muhsin Bilge (d. 1941).; Erbay Oral (d. 1962) ve Ramazan Polat (d. 1961) ile yapılan görüşme.

⁶²⁷ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 152-153.

⁶²⁸ Candar, *Anadolu Coğrafya Lugatı Sınaçlar -1- Ankara*, s. 81.

⁶²⁹ BOA., *DH.İD.*, 85/4, H. 9 Şabân 1331/14 Temmuz 1913.

⁶³⁰ Ayten Paça (d. 1939).; Ertuğrul Yıldırım (d. 1961).; Şener Güngör (d. 1973) y.g.

⁶³¹ Zuhâl Yüksel, *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, Seri IV, S. A. 27, Ankara 1989, s. 16.; Zuhâl Yüksel, "Tatlıkuyu Köyü", *Emel*, S. 224, Ocak-Şubat 1998, s. 26.; Erdoğan ise kaynak belirmeden köyün 1894 senesinde kurulduğunu söylemektedir. O'na göre bunlar Balkanlardan gelen Kırım Türkleridir. Mensup oldukları kabile ise Şongarlardır. Erdoğan, *Tarih İçinde Polatlı*, s. 354.

yerleşmiştir⁶³². Köye ilk gelip yerleşenler arasında Abulgani Hacı, Mustafa Hacı, “İsmail Oralı’nın dedesi”⁶³³, Hacı Eşref ve Deli Osman bulunmaktadır⁶³⁴.

Muhacir iskânından sonra bu arazinin pederine ait olduğu gerekçesi ile Mike Girgoryadis isimli -muhtemelen Rum- bir vatandaşın çeşitli girişimlerde bulunduğu görülmektedir⁶³⁵. Ancak yapılan incelemeler neticesinde bu girişimlerin ne surette sonuçlandığı konusunda herhangi bir detaya ulaşılamamıştır.

2.1.1.16. Toydemir Köyü

Toydemir köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy, muhacirlerin iskânından evvel de arşiv kayıtlarında “Toydemir mevkii” olarak geçmektedir. Daha önce boş olan köy arazisi, 41 hane Kırım kökenli muhacirin iskânı ile yerleşime açılmıştır⁶³⁶. Romanya’dan yola çıkan muhacirler Bulgaristan üzerinden kara yolu ile gelmişlerdir⁶³⁷. Burası, civar köylerin ortak kullanım alanı olması sebebiyle muhacir iskânına karşı çıkanlar olmuştur⁶³⁸.

27 Mayıs 1912 tarihinde Şûrâ-yı Devlet kararı ile buraya daha önce anıldığı gibi “Toydemir” ismi verilmiştir⁶³⁹. 1914 yılı Ağustos ayına ait bir belge, köyün kuruluşuna izin verilmesi hakkındadır⁶⁴⁰. Ancak 18 Eylül 1910 senesine ait bir mahkeme kaydında da “Toydemir Karyesi” isimi geçmektedir. Bu kayıta köyde Tatar muhacirlerin bulunduğu bilgisi de yer almaktadır⁶⁴¹. Buna rağmen köyün teşkil tarihinin daha eskiye dayandığı muhtemeldir. Zira girişinde yer alan tabelada köyün, 1905 senesinde kurulduğu bilgisi yer almaktadır. Mahkeme kayıtlarından köyde Sabit, Zekeriya, Zeynel

⁶³² Ayten Paça (d. 1939).; Ertuğrul Yıldırım (d. 1961).; Şener Güngör (d. 1973) y.g.

⁶³³ İsim, alıntı yapılan kaynağın içeriğinde bu şekilde geçmektedir.

⁶³⁴ Zuhâl Yüksel, *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*, s. 16.; Zuhâl Yüksel, “Tatlıkuyu Köyü”, s. 26.

⁶³⁵ BOA., *DH.İD.*, 85/4, H. 9 Şabân 1331/14 Temmuz 1913.

⁶³⁶ BOA., *IDH.*, 1493/50, H. 10 Cemâziyelâhir 1330/27 Mayıs 1912.; BEO, 4046/303414, 2 Nisan 1328/15 Nisan 1912.

⁶³⁷ Trt Avaz Toydemir Köyü Tepreç Şenliğinde 2, <https://www.youtube.com/watch?v=ymfPsIIMAFtc> (17.12.2019).

⁶³⁸ BOA., *DH.MKT.*, 2814/92, 3 Mart 1325/7 Nisan 1909.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 166.

⁶³⁹ BOA., *IDH.*, 1493/50, H. 10 Cemâziyelâhir 1330/27 Mayıs 1912.; BEO, 4046/303414, 2 Nisan 1328/15 Nisan 1912. Belgede geçen yazım şu şekildedir: “طوى نمر”. Bkz. *A.Ş.S.*, 1272/144. Erdoğan *Tarih İçinde Polatlı* isimli eserinde köyün eski isminin “Tavıdemir” olduğunu zikretmektedir. Bu durum muhtemelen Erdoğan’ın kullandığı belgenin özetinde mevkinin isminin “Tavıdemir” olarak yazılmasından kaynaklanmaktadır.

⁶⁴⁰ BOA., *ŞD.*, 1369/6. H. 2 Cemâziyelâhir 1330/19 Mayıs 1912.

⁶⁴¹ *A.Ş.S.*, 1081/73, H. 13 Şaban 1328/18 Eylül 1910.; *A.Ş.S.*, 1086/145.

oğlu Osman ve Hüseyin oğlu Abdullah isimli Tatar vatandaşların bulunduğu anlaşılmaktadır⁶⁴².

Çandar'ın eserinde 1938 senesinde köyde, 77 hanede 343 nüfusun bulunduğu zikredilmektedir. Eserin içeriğinde yer alan bir diğer bilgi ise bunların Suriye'den geldikleridir⁶⁴³. Fakat bu bilgi doğru değildir. Çandar'ın belirttiğinin aksine köyün tamamı Tatar'dır.

Köy, Sakarya Savaşı sırasında “12. Grup Karargâhı” olarak kullanılmıştır. Millî Mücadele yıllarının önemli şahsiyetlerinden biri olan Cemil Cahit Bey'e, soyadı olan Toydemir burada görev yaptığından dolayı verilmiştir. Cemil Cahit Toydemir (1883-1956), İstanbul'da doğmuş bir Çerkes'dir⁶⁴⁴. Günümüzde köyde “Sakarya Meydan Muharebesi Millî Parkı” adıyla bir park bulunmaktadır.

2.1.2. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Nogay Köyleri

2.1.2.1. Akin Köyü

Akin köyü, günümüzde Şereflikoçhisar İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köyün teşkili 1860'ların başında, 159 hanede toplam 642 Nogay muhacirin iskânı ileidir. Bunların tamamı Cemboyluk kabilesine mensuptur⁶⁴⁵. Köy, ismini güneyinde bulunan ak topraklardan ve antik çağlardan kalma “in”lerden (ak-in) almıştır. Bu inler günümüzde mevcut değildir⁶⁴⁶. Buna rağmen birçok kayıta köyün ismi “Akin” olarak geçmektedir. Hatta köy girişinde yer alan tabelada dahi yer alan isim budur. Doğrusu ise yukarıda da belirtildiği üzere Akin'dir.

Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre muhacirlerin iskânı sırasında burası boş bir arazidir. Köy halkı Dağıstan'ın Akmescit bölgesinden gelmiştir. Gemilerle Samsun Limanı'na çıkan Nogaylar, Adana'nın Ceyhan bölgesine yerleştirilmiştir. Ancak sıtma nedeniyle burada kalıcı olunamamıştır. Ceyhan'daki yerlerini terk eden Nogaylar kendi çabaları ile Akin köyü arazisini bulmuş ve Devlet'ten

⁶⁴² A.Ş.S., 1081/73, H. 13 Şaban 1328/18 Eylül 1910.; A.Ş.S., 1086/145.

⁶⁴³ Candar, a.g.e., s. 84.

⁶⁴⁴ Cemil Cahit Bey'in Çerkes olduğu hakkında bkz. Sefer E. Berzeg, *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II*, Nart Yay., İstanbul 1990, s. 43-44.; Muhittin Ünal, *Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü*, Ankara 2000, s. 44, 90-91.

⁶⁴⁵ Mehmet Yılmaz, a.g.t., s. 113.

⁶⁴⁶ Kırımlı, a.g.e., s. 3-94.

izinsiz olarak buraya yerleşmişlerdir. Bu sırada köye yerleşen hane sayısı üç ya da dördtür. Hacı Yunus, Hacı Osman, Hacı Abdullah ve kız kardeşleri Elmas köye ilk yerleşenler arasındadır. Bunlar Nogayların Cemboyluk (Canboyluk) kabilesine mensup Akılhocalar sülalesindendir. Köyde ayrıca aynı kabilenin Sariaılhocalar, Buksaylar, Kenegşler ve Mesutlar sülalelerine mensup aileler de bulunmaktadır. Kenegşler ve Mesutların köye gelişleri diğer sülalelerden daha sonradır. İlk iskânın ardından köye pek çok Nogay aile daha gelip yerleşmiştir. Bunda akrabalık bağları önemli bir etkidir. Akpınar (Sivas) Tatatarhöyük (Balâ), Kırğıl (Aksaray), Kırşehir, Kaman (Kurancılılar, Kızılöz), Doğankaya (Şereflikoçhisar), Çöpler (Şereflikoçhisar)⁶⁴⁷ ve Eşmekaya (Aksaray) gelinen yerler arasındadır. Bunun yanında 1951 senesinde Kırgızistan'dan (muhtemelen Pamir yaylasından) gelen üç hane daha köye yerleşmiştir. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre bunların hane reisleri Abdürresul, Abdurrezzak, Kurbantaş ve Büyük Hoca'dır. Bunlardan ismi hatırlanmayan ve Büyük Hoca olarak anılan kişi ilim ehliendir ve köyün ileri gelenlerindedir⁶⁴⁸.

2.1.2.2. Cingirli Köyü

Cingirli köyü, günümüzde Haymana İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Osmanlı arşiv kayıtlarında köyün kurulduğu mevkinin adı 1901 yılı ortalarında da “Çingirli-Barutlu” (چینگیرلی باروتلی) olarak geçmektedir⁶⁴⁹. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi kayıtlarında ise köy adı, Cingirli'nin yanında “Cengerli” olarak da geçmektedir⁶⁵⁰. *Ankara Şer'iyye Sicilleri* üzerinde yapılan incelemelerde ise “Çengerli” (چنگرلی) yazımının da olduğu görülmüştür⁶⁵¹.

Köyde muhacirlerin iskânından evvel oturulabilir durumda Rum meskenleri mevcuttur⁶⁵². Boşnak muhacirlerin iskânı için 1901 senesi ortalarında köye 87 hanenin daha inşa edilmesine karar verilmiştir. Yapılması planlanan bu meskenlerden yedisine o tarihte başlanmış, duvarları bitirilmiş, ancak üzerleri örtül(e)memiştir. Boşnak

⁶⁴⁷ Çöplerler köyünden gelenler Şenerler, Baybükeler, Önallar, Soneller ve Başaranlardır.

⁶⁴⁸ 28.7.2019 tarihinde Akin köyünde Şükrü Aydın (d. 1932), Hüseyin Tanatar (d. 1956), Abdülhamit Köksal (d. 1956), Hüsnü Tanatar (d. 1959) ve Abdurrahman Aytav (d. 1960) ile yapılan görüşme. Köyde bulunan kabileler hakkında ayrıca bkz. Paşaoğlu, a.g.m., s. 49.

⁶⁴⁹ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1317/16 Temmuz 1901.

⁶⁵⁰ VGMA., 228-2/34, 29 Temmuz 1926.

⁶⁵¹ Bkz. A.Ş.S., 1270/44. 18 Nisan 1927.; A.Ş.S., 1272/154, 17 Mayıs 1928.

⁶⁵² Yavuz Çiftçi (d. 1975). Boşnak muhacirler için inşa edilen meskenler hakkında bkz BOA., Y.MTV., 218/79.

muhacirlerin iskânı ile 1901 senesi ortalarında ayrıca Cingirli-Barutlu ismi değiştirilerek buraya “Hamidabat” ismi verilmiştir⁶⁵³. Bundan iki sene kadar sonra -1903 senesinde- Kesikkavak köyünden 13 hane Boşnak muhacirin buraya iskân edildiği anlaşılmaktadır. Soğuk nedeniyle Boşnakların burayı terk etmesi üzerine onlar için inşa edilen haneler Nogay muhacirlere tahsis edilmiştir⁶⁵⁴. Cingirli köyünü terk eden Boşnak muhacirlerin bir kısmı Kesikkavak’a gidip yerleşmiştir⁶⁵⁵.

Kırımlı’ya göre Nogayların köye yerleşimi Boşnak muhacirlerin iskânından (1901) 15-20 yıl kadar sonradır⁶⁵⁶. Fakat Candar’ın eserinde Nogayların köye iskânlarının 1908 senesinde olduğuna işaret edilmektedir⁶⁵⁷. Köyde iskân olunan muhacirler Kırım Harbi’nin ardından Dobruca’nın Köstence vilayetine yerleştirilen Kırım kökenli Nogaylardır. Bunların Köstence’den göç ettikleri mahaller arasında “Tatarköy” de bulunmaktadır. Buna nispetle 1935 yılına kadar burası “Tatarköy” olarak anılmıştır. Bunun yanında “Tanaköy (Danaköy)” mevkiinden gelip köye yerleşenler de bulunmaktadır⁶⁵⁸.

Tespit edilen bir kısım e-devlet kaydına göre köye gelip yerleşmiş olanların çoğunluğu Köstence doğumludur. Bunun yanında Bosna, Razgrat ve Ruscuk doğumlu olan kişilere de rastlanmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla köye ilk gelip yerleşen kişiler ve doğum tarihleri şu şekildedir: Celil (d.1874), Hüseyin (Demircan/d.1884), Seyit (d.1879), Nurali (d.1886), Kerim (Çelebi/d.1887), Murat (d.1854), Murat (d.1879), Hasan (d.1884), Mecit (d.1874), Mehmed (d.1884), Cafer (Çalışkan), Abdullah (d.1876), İslam (Aksoy/d.1869), Hacı Geldi (d. 1869), Sadık (Akçayır/d. 1869), Ahmet (d. 1841), Seyit Ahmet (Mirza/d. 1871), Kurban Gazi (d. 1857), Mustafa (d. 1914), Telli (d. 1886) ve Benli Hacı (d.1876) Nuri, (d. 1854), Kintamir (Doğanay) (d. 1884), Kamil (d. 1869), Mehmed (d. 1878), Ali (d. 1879) Paragay (Koyuncu/d. 1874), Hamit (d. 1862/Bosna), Abdullah (Geldikaya/d. 1881), Aliosman (Sığircı/d. 1879), Maksut (Amanakay/d. 1884), Musa (d. 1850), Abdullah (d. 1880), Selamet (d. 1887), Ali (d. 1862), Cebbare (d. 1858/Rusya), Sebile (d. 1861/Romanya), Ahmet (Özgü/d.

⁶⁵³ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1317/16 Temmuz 1901.

⁶⁵⁴ 22.1.2019 tarihinde Haymana’da Fikret Yalçınkaya (d. 1945) ve Yavuz Çiftçi (d. 1975) ile yapılan görüşme.

⁶⁵⁵ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 104.

⁶⁵⁶ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 104.

⁶⁵⁷ Candar, *a.g.e.*, s. 37.

⁶⁵⁸ 2.4.2019 tarihinde Ertuğrul Erten (d. 1972) ile yapılan görüşme.

1875/Köstence), İlyas (Menli/d. 1849/Köstence), Rabia (Töremen/d. 1857/Köstence), Davut (Kök/d. 1901), Abdullah (Akalin/d. 1899/Köstence), Murat (Bekler/d. 1904/Karayavşan), Hakkı (Demir/d. 1923/Ruscuk), Şükriye (Seven/d. 1892/Razgrat)⁶⁵⁹.

Fotoğraf-10: Cingirli Köyü⁶⁶⁰

Arşiv kayıtlarında Nogayların Ankara'ya gelişleri hakkındaki belgeler genel olarak 1860-62 yıllarına aittir. Bu sebeple köye iskân olunan Nogayların Orta Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde bir süre kaldıktan sonra buraya toplananlar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Saha araştırmaları esnasında bu durum teyit edilmiştir. Zira bu esnada Cingirli'ye Konya ve Eskişehir'in yanında Ankara'nın çeşitli yerlerinde bir süre kaldıktan sonra gelip yerleşen ailelerin olduğu tespit edilmiştir. Yine Cingirli'de iskândan önce Nogayların civar köy olan Karahoca köyünün çayırında bir süre kaldıkları anlaşılmaktadır⁶⁶¹. Ardından bunlar Cingirliye yerleşmişlerdir. Cingirli'ye ilk etapta 40 hane muhacir iskân edilmiştir. Ancak gelenlerin bir kısmının burayı terk

⁶⁵⁹ Bu bilgiye köy sakinlerinden Ertuğrul Erten vasıtası ile ulaşabildik. Bu bilgileri ihtiva eden kayıtların orijinal görüntüleri köyün sosyal medya sitesinde de yer almaktadır. Köydeki mevcut soyisimler Çiftçi, Batır, Köy, Baybörü, Mirza, Güler, Gedikkaya ve Erdoğan'dır.

⁶⁶⁰ İÜNK., 90570/3.

⁶⁶¹ 22.1.2019 tarihinde Cingirli Köyünde Hasan Akalın (d. 1951) ile yapılan görüşme.

etmesi sebebiyle köyde 20-25 hane kalmıştır⁶⁶². 1933 senesi Ankara yıllığında Cingirli'de 42 hanede 219 nüfusun olduğu bilgisi yer almaktadır. Bundan beş sene sonra ise köyde 25 hanede 150 nüfusun bulunduğu anlaşılmaktadır⁶⁶³. Günümüzde köyde sürekli yaşayan sadece dört hane Nogay bulunmaktadır. Son yıllarda civar Culuk köyünden gelip buraya yerleşenlerin de var olduğu gözlemlenmiştir.

Köy hakkında edinilen bir diğer bilgi, köy camii hakkında bir vakıf kaydının bulunduğudır. 29 Temmuz 1926 tarihli bu kayıta camiinin Hoca Hüseyin Efendi'ye tescil olduğu anlaşılmaktadır⁶⁶⁴.

2.1.2.3. Doğankaya (Abdülgediği) Köyü

Doğankaya (Abdülgediği) köyü, günümüzde Şereflikoçhisar İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köy halkının en azından bir kısmı Rusya'da bulunan Salfoul? köyünden gelmiştir⁶⁶⁵. Saha araştırmaları esnasında Nogayların gelişi sırasında köyde bir kısım Ermeni'nin bulunduğu, ancak iskânın ardından köyü terk ettikleri tespit edilmiştir. Köyün ileri gelenlerinden Necmettin Atılgan, yakın zamana kadar muhtarlıkta bulunan bir tapu senedine dayanarak köyün 1853 senesinde teşkil edildiğini ifade etmektedir. Yapılan incelemeler neticesinde bu kayda ulaşılamamıştır. Bu sırada köye 30 hane Nogay muhacirin yerleştirildiği saptanmıştır. Edinilen bilgilere göre Devlet'in Nogaylar için inşa ettirdiği mesken sayısı da 30'dur⁶⁶⁶. Bu esnada gelen kafilenin ileri geleni Mithat Bey'dir. Bunların ekserisi Cemboyluk kabilesine mensuptur. Bunun yanında az miktarda Ç(y)edsan ve Yedişkul kabilelerine mensup haneler de köye yerleştirilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla köye yerleşen sülalelerin ilk hane reisleri ile birlikte isimleri şu şekildedir: Akılhocalar (Mithat), Ötekbaslar (Osman), Sakallılar (Sadık), Öküzgötekler (Medet, kardeşi Ümmet) ve Kubuylular (Yusuf). Daha sonraki yıllarda Konya ve Kırşehir'den gelip köye yerleşenler de olmuştur⁶⁶⁷.

⁶⁶² Yavuz Çiftçi (d. 1975) y.g.

⁶⁶³ Candar, *a.g.e.*, s. 37.

⁶⁶⁴ VGMA., 228-2/34, 29 Temmuz 1926.

⁶⁶⁵ Ankara'da bulunan Doğankaya, Tatarhöyük ve Harhar (Harhar köyü günümüze ulaşamamıştır. Fakat bulunduğu mevki aynı adla halen anılmaktadı) aynı kafiye ile Ankara'ya gelmiştir.

⁶⁶⁶ 28.7.2019 tarihinde Doğankaya (Abdülgediği) köyünde Necmettin Atılgan (d. 1945), Polatkan Demir (d.1954) ve Harun Polat (d. 1960) ile yapılan görüşme.; Yılmaz'ın tezinde buraya 50 hanede 200 muhacirin iskân olduğunu bilgisi yer almaktadır. Mehmet Yılmaz, *a.g.t.*, s. 113.

⁶⁶⁷ Necmettin Atılgan (d. 1945) y.g.

Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre köyün teşkilindeki ismi “Karapkur”dur. “Karapkur” kelimesi Nogayca’da “bakıp kuralım” manasına gelmektedir. İddia edildiğine göre iskân sırasında Nogaylar’ın aralarında geçen bir konuşmadan dolayı köye bu isim görevli memur tarafından verilmiştir. 1900’lerin başında ise köy “Abdülgediği” olarak anılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi, köyün girişindeki yolda daha evvel “şeker dediği” olarak anılan mahalde bir arabanın (at ya da öküz arabası) devrilerek Abdullah isminde birinin burada vefat etmesidir. Edinilen bilgilere göre bu hadiseden sonra köye “Abdülgediği” ismi verilmiřtir⁶⁶⁸. Daha sonra ise -muhtemelen 1960’larda- köyün ismi Doğankaya olarak deđiřtirilmiřtir⁶⁶⁹. Buna rağmen köy halkının bir kısmı bu ismin (Doğankaya) 1980’lerde verildiğini iddia etmektedir⁶⁷⁰.

2.1.2.4. şeker Köyü

şeker Köyü, şereflikoçhisar İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köyün mevcut isminin XVI. yüzyıldan beri kullanılmakta olduğu tespit edilmiřtir⁶⁷¹. Ancak köy halkının bu konuda farklı bilgiler verdiği görülmektedir. Köy halkının bir kısmına göre “şeker” ismi köyde bulunan bir pınardan gelmektedir. Pınarın suyunun tatlı olması sebebiyle köy bu adı almıřtır⁶⁷². C. Erbay ise bu ismin Nogayların şeker arazisini birkaç kez terk edip sonrasında tekrar yerleştiklerinden dolayı “bu arazi bizi çekiyor” manasında “ eker”den geldiğini iddia etmektedir⁶⁷³. Bir diğer görüş ise bu ismin Atçeken (Esbkeş n) yörüklerinin şeker cemaatine mensup grupların daha önce burada yerleşmiş olmasından kaynaklandığıdır. 1861 senesinde Nogayların iskânı sırasında ise bu arazi kayıtlarda şekerpınar olarak ge mektedir⁶⁷⁴.

Köy halkı “Kobaşıl” olarak bilinmektedir. Köy halkının geldikleri yerler arasında Rusya h kimiyetindeki Strapol Köyü de bulunmaktadır⁶⁷⁵. Buraya 1860 senesinden sonra 55 hanede toplam 180 Nogay muhacir iskân edilmiştir. Bunların en az

⁶⁶⁸ Necmettin Atılğan (d. 1945) y.g.

⁶⁶⁹ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 106-107.

⁶⁷⁰ Necmettin Atılğan (d. 1945) y.g.

⁶⁷¹ Mehmet Yılmaz, *a.g.t.*, s. 107, 113.; Kırımlı, *a.g.e.*, 146.

⁶⁷² 28.7.2019 tarihinde şeker köyünde   ler Koç (d. 1946),  mer Karaman (d. 1949), Cemal Alpay (d. 1950), Cafer Altuntaş (d. 1955) ve İbrahim  ağay (d. 1956) ile yapılan görüşme.; Kırımlı, *a.g.e.*, 146.

⁶⁷³ Celalettin Erbay (d. 1956) y.g.

⁶⁷⁴ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 146.

⁶⁷⁵   ler Koç (d. 1946).;  mer Karaman (d. 1949).; Cemal Alpay (d. 1950).; Cafer Altuntaş (d. 1955) y.g.

30 hanede 117 nüfusu Özbek Hoca takımındandır⁶⁷⁶. Günümüzde köyde Cestan (Ç(y)etisan) kabilesine mensup ailelerin olduğu anlaşılmaktadır. Köye ilk gelip yerleşen muhacirler arasında Azamat (Gümüştas), Saffet (Koç), Salih (Koç), Salavat (Koç), Cemal, İsmail, Hacı Şevey (Altıntaş) ve Ömer (Polat) da bulunmaktadır. Köy halkının önemli bir kısmı Balıkesir üzerinden gelip buraya yerleşmiştir. Fakat ilk olarak Şeker köyüne gelip yerleşenlerle daha sonra Balıkesir'den gelip buraya yerleşenler İstanbul'a aynı kabile ile gelmişlerdir. Köyün teşkilinin ardından buraya Çöpler ve Aktaş (Canıköy=Canköy=Yeniköy) Köylerinden göç edenler olmuştur⁶⁷⁷. Bunlar Bekir, Haydar, Ömer ve Hüseyin adındaki kişilerdir⁶⁷⁸.

2.1.2.5. Tatarhöyük (Şedidhöyük) Köyü

Tatarhöyük (Şedidhöyük) köyü, Nogayların iskânı sırasında Şereflikoçhisar'a bağlı bulunsa da günümüzde Balâ İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy, daha önce mevcut olan Şedidhöyük köyünün bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Şedidhöyük köyünün ortadan kalkmasından sonra, 1951 senesinde bu arazide Sarıhöyük ve Tatarhöyük adında iki farklı köy ortaya çıkmıştır. Her üç köyün de isminde "höyük" ibaresinin bulunmasının sebebi, civarda antik çağdan kalma bir höyüğün olmasıdır. "Şedid" ismi ise köyün yakınlarında yaşamış olan Şedid Ağa'dan gelmektedir. Şedidhöyük Köyü içerisinde yaşadıkları sırada Nogaylar burayı "Tartayavul" olarak adlandırmışlardır⁶⁷⁹.

Şedidhöyük köyünün en kötü ihtimalle 1840'ların ortalarından itibaren var olduğu bilinmektedir. Nogayların buraya yerleşmeleri ise 1860'ların başındadır. Bu sırada Nogaylar, köyün içerisine değil, bir kilometre kadar uzağında bulunan köyün şimdiki yerinin bulunduğu alana yerleşmişlerdir⁶⁸⁰. Bu esnada buraya 50 hanede toplam 200 Nogay muhacir iskân olunmuştur⁶⁸¹. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından buraya Rumeliden göç eden bir kısım Nogay daha yerleştirilmiştir. Bunlar Kırım Harbi'nin ardından (1859-60), Kırım'ın kuzeyinde yer alan Kıpçak bozkırlarından buraya (Rumeliye) yerleştirilen Nogaylardır. Kırımlı'nın belirttiğine göre bunların

⁶⁷⁶ Mehmet Yılmaz, *a.g.t.*, s. 107, 113.

⁶⁷⁷ Aktaş Köyü bir Nogay köyüdür. İlk adı Canıköy'dür. Canıköy Nogaycada Yeniköy anlamına gelmektedir.

⁶⁷⁸ Üçler Koç (d. 1946).; Ömer Karaman (d. 1949).; Cemal Alpay (d. 1950).; Cafer Altıntaş (d. 1955) y.g.

⁶⁷⁹ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 160-161.

⁶⁸⁰ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 160-161.

⁶⁸¹ Mehmet Yılmaz, *a.g.t.*, s. 113.

Rumeli'den göç ettikleri yer Vidin sancağına bağlı Lom kazasının Süleyman Paşa Mahallesi'dir. Sıtma nedeniyle dağılan -günümüzde Balâ kazasına bağlı Sırapınar yakınlarında yer alan- Hürükuyusu (Urkuyu) köyünden gelip buraya yerleşen bir kısım Nogay da bulunmaktadır. 1910'lardan sonra ise burada da baş gösteren sıtma tehlikesi nedeniyle köy halkı, civar Nogay köyleri olan Şefeflikoçhisara bağlı Akin, Şeker ve Abdülgediği ile Kulu'ya bağlı Köstengil Köylerine gitmişlerdir.⁶⁸². Süreç içerisinde bir kısım Kürt vatandaş gelip köye yerleşmiştir. Bu sebeple günümüzde Tatarhöyük'ün demografik yapısı tamamen değişmiş durumdadır. Bu haliyle köy Kürt vatandaşların yaşadığı bir mahal haline gelmiştir.

2.2. ÇERKES MUHACİRLERİN İSKÂNI

Ankara'ya, XIX. yüzyılın ortalarından 1906 senesine kadar kayda değer miktarda Çerkes muhacir yerleştirilmiştir. Çerkeslerin yerleşimi ile teşkil edilen müstakil/homojen köyler olduğu gibi, mevcut köylere dağıtılarak yerleştirilen Çerkesler de bulunmaktadır. Bahsi geçen köylerden bir kısmı mevcut yapılarını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar günümüzde Gölbaşı İlçesi'nde bulunan İkizce, Gökçe höyük ve Hacımuratlı; Kahramankazan'da bulunan Dağyaka (Teşrek) ile Akyurt İlçesi'nde bulunan Samut (Bozca) köyleridir. İkizce ve Gökçe höyük köyleri Çerkeslerin iskânı ile teşkil edilmiş olsa da, bu köylere 1936 senesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün girişimleri ile önemli miktarda Bulgaristan muhaciri ile bir kısım Tatar yerleştirilmiştir. Buna rağmen İkizce ve Gökçe höyük köylerinde Çerkesler halen kayda değer bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Bozca (Samut) köyüne yerleştirilenler ise sadece Çerkesler değildir. Çerkeslerden önce Abazalar da buraya iskân edilmiştir⁶⁸³. Köyün muhacir iskânından evvel kurulmuş olduğu ve muhacirlerin iskânı sırasında burada yerli halkın bulunduğu kesin olarak bilinmektedir⁶⁸⁴. Aynı durum Ayaş İlesi'ne bağlı Oltan ve Tekke köyleri için de geçerlidir. Günümüzde Oltan köyünde kayda değer miktarda Çerkes yaşamaktadır. Tekke köyünde ise az miktarda (muhtemelen bir hane) Çerkes bulunmaktadır. Bu haliyle Samut, Oltan ve Tekke köylerinin müstakil bir Çerkes yerleşim alanı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ankara dâhilinde Çerkes

⁶⁸² Kırımlı, *a.g.e.*, s. 160-161.

⁶⁸³ 2.6.2019 tarihinde Bozca (Samut) köyünde İbrahim Gülek (d. 1934) ile yapılan görüşme.

⁶⁸⁴ Muhacir iskânından evvel 31 Ocak 1843 tarihinde köyde 14 hanede 43 nüfusun bulunduğu görülmektedir. BOA., *NFS.d.*, 1774.

muhacirler için teşkil edilen, ancak süreç içerisinde demografik yapısı değişen köy ve mahalleler de mevcuttur. Bunlar, Şereflikoçhisar İlçesi merkezinde bulunan İstiklal Mahallesi, Balâ İlçesi⁶⁸⁵ merkezinde bulunan Kartaltepe Mahallesi ve Çubuk İlçesi dâhilinde bulunan Dumlupınar köyüdür. Bu alanlarda halen az da olsa/azınlıkta da olsa Çerkesler yaşamaktadır.

Günümüzde Çubuk ilçesine bağlı Kızılca köyünde üç hane Çerkesin yaşamakta olduğu tespit edilmiştir. Saha araştırmaları esnasında Kızılca köyünde yaşayan Çerkeslerin -komşu köy olan- Dumlupınar'dan buraya 1938 senesinde iç güvey olarak giden bir kişiden türeyenler olduğu öğrenilmiştir⁶⁸⁶. Aynı durum Yenimahalle'ye bağlı Susuz köyü için de geçerlidir. Buraya da evlilik yolu ile içgüvesi giden bir kişi bulunmaktadır. Bu kişi Şabsığ kabilesinin Hantivler koluna mensuptur⁶⁸⁷.

Bu haliyle Kızılca ve Susuz köyleri ne kuruluşunda ne de günümüzde müstakil birer Çerkes köyü değildir. Yine saha araştırmaları esnasında Oltan köyünden Ali adında Şabsığ kabilesine mensup bir Çerkesin, yaklaşık 80 yıl kadar önce, bir diğer Çerkes köyü olan Dağyaka (Teşrek)'ya imam olarak gidip yerleştiği ve burada vefat ettiği bilgisine ulaşılmıştır⁶⁸⁸. Çerkes izleri tespit edilen bir diğer alan Elmadağ kazasıdır. Elmadağ kazasına bağlı Karacahasan köyüne yedi hane Çerkes muhacirin -kendi girişimleri ile- yerleştiği saptanmıştır. Ancak bu yedi haneden sadece biri burada kalıcı olabilmiştir. Karayolu ile Batum, Rize, Erzurum ve Sivas üzerinden gelen Çerkes kafilenin Devlet tarafından Çorum'un İskilip kazasına yerleştirildiği ve kendilerine 150'şer dönüm arazi tahsis edildiği yapılan saha araştırmaları neticesinde ortaya konulmuştur. Buna rağmen gelen kafilede yer alan bahsi geçen yedi hane, İskilip'e uyum sağlayamamış ve yerlerinden ayrılarak bir süre Balâ kazasında kaldıktan sonra 1880'lerde gelip Karacahasan köyüne yerleşmiştir. Çerkeslerin Karacahasan köyüne yerleşmelerinde Devlet'in herhangi bir yönlendirmesi olmadığından herhangi bir yardımı da söz konusu değildir. Günümüzde köyde sürekli oturan altı-yedi hane Çerkes

⁶⁸⁵ 1272 numaralı *Ankara Şer'iye Sicili*'nde de Bala Kazası'nda bir Çerkesmahallesi olduğu geçmektedir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1272/142, 3 Mayıs 1928.

⁶⁸⁶ Fahrettin Akbay (d. 1940) y.g.

⁶⁸⁷ 17.11.2019 tarihinde Dağyaka (Teşrek) Köyünde Cemalettin Turhan (d. 1949) ile yapılan görüşme.

⁶⁸⁸ 23.11.2019 tarihinde Oltan Köyünde Halit Turgut (d. 1930) ile yapılan görüşme.

aile bulunmaktadır. Bu haliyle Çerkesler köy nüfusunun %10'ununu dahi oluşturamamaktadır⁶⁸⁹.

Ankara'nın merkezinde bulunan Mukaddem⁶⁹⁰, Şükriye (günümüzde Hacettepe Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır) ve Aktaş Mahallelerine de az miktarda Çerkesin yerleştiği yapılan incemeler neticesinde ortaya konulmuştur⁶⁹¹. *Ankara Şer'iyye Sicillerinden* Ankara'nın mevcut mahallesindeki Çerkes muhacirler hakkında bazı kayıtlar mevcuttur. Bahsedilen mahallenin tam olarak neresi olduğu kesin değilse de buranın Ankara'nın merkezinde yer aldığı muhtemeldir⁶⁹². Saha araştırmaları esnasında edinilen bilgilere göre Şükriye Mahallesi'ne yerleşenler Mehmed (Ağır), eşi Havva ve çocukları Behiye, Mahmut, İsa ve Nazmi'dir. Bunların mahallede yerleştikleri alan günümüzde Yeni Kök Sokak'ın bulunduğu sahadır. Aktaş Mahallesi'ne yerleşenlerin isimleri ise Caşh ve Tahir (Ağır)'dır. Bunların hepsi Abzeh kabilesine mensup olup tamamı yakın akrabadır. Bunların geldikleri yer günümüzde Kosova'nın başkenti olan Priştine şehridir. Kafkasyada yaşanan Rus yayılmacılığı neticesinde buraya göç eden Çerkesler, 1923-24'lerde İstanbul üzerinden gelip Ankara'ya yerleşmişlerdir. Bahsi geçen aileler günümüzde yerleşim alanlarını terk etmiş durumdadır⁶⁹³.

Müstakil bir köy teşkil edebilecek sayıda olmasa da Ankara'nın çeşitli köy ve kazalarına Çerkes muhacirlerin yerleştiği/yerleştirildiği bilinmektedir. Arşiv kayıtlarında yer aldığına göre Çubuk kazasına bağlı Karagöl mevki bunlardan biridir⁶⁹⁴. Saha araştırmaları esnasında aynı kazaya bağlı Esenboğa, Yenice, Karadana, Kışlacık ve Kuruçay köylerine de az miktarda Çerkes muhacirin yerleşmiş/yerleştirilmiş olduğu saptanmıştır. Fakat yapılan incelemeler neticesinde bunların yerlerini terk etmiş oldukları görülmüştür.

Çerkeslerin genel olarak Anadolu'ya ulaşmaları denizyolu ileidir. Anadolu'nun kuzey sahillerine (Adapazarı, İzmit, Düzce, Samsun, Amasya ve Çorum) çıkan

⁶⁸⁹ 6.6.2019 tarihinde Karacahasan Köyünde Yakup Çetintaş (d. 1932) ve Adem Küçükerdem (d. 1952)'la yapılan görüşme.

⁶⁹⁰ Kaydın içeriğinde bunların Çerkes olduğu bilgisi yer almaktadır. *A.Ş.S.*, 1172/147, H. 3 Cemâziyelevvel 1338/24 Ocak 1920.

⁶⁹¹ 29.10.2019 tarihinde Ankara'da kale mevkiinde Belgin Ağır (d. 1960) ile yapılan görüşme.

⁶⁹² *A.Ş.S.*, 1205/13, H. 7 Zilhicce 1319/17 Mart 1902.; *A.Ş.S.*, 1059/68.

⁶⁹³ 29.10.2019 tarihinde Ankara'da kale mevkiinde Belgin Ağır (d. 1960) ile yapılan görüşme.

⁶⁹⁴ *BOA.*, *MVL.*, 606/90, H. 21 Cemâziyelevvel 1277/5 Aralık 1860.

Çerkeslerin daha sonra kara ve demiryolu ile Ankara'ya ulaştıkları anlaşılmaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere karayolu ile Batum, Rize, Erzurum, Sivas, Kayseri ve Çorum güzergâhlarını kullanarak Ankara'ya ulaşanların olduğu da tespit edilmiştir.

Günümüzde Ankara'da mevcut Çerkes köylerinden özellikle İkizce, Gökçe höyük ve Hacımuratlı'nın nispeten kültürlerini devam ettirdikleri ve dillerini konuşabildikleri gözlemlenmiştir. Dağyaka'nın dil ve kültür konusunda bahsi geçen bu köylerin oldukça gerisinde kaldığı bir gerçektir. Samut (Bozca) köyü halkı ise Çerkes ve Abaza dil ve kültüründen tamamen uzak kalmıştır. Karacahasan, Oltan ve Tekke köylerindeki Çerkesler için de bu durum geçerlidir. Yapılan incelemeler neticesinde bunun iki temel sebebinin olduğu saptanmıştır. Dağyaka (Teşrek) ve Samut Köyleri'nin kurulduğu alanlarda başka bir Çerkes yerleşiminin olmaması bu sebeplerden ilkidir. Süreç içerisinde bu köylerin çevresindeki yerli köylere uyum sağlamak durumunda kaldığı muhakkaktır. Çerkes muhacirlerin iskânı sırasında Bozca (Samut), Karacahasan, Oltan ve Tekke köylerinin zaten bir yerleşim alanı olması ve gelen muhacirlerin yerli halkla birlikte karışık olarak yerleştirilmesi de bu köyleri kültürel devamlılık hususunda geri bırakan diğer bir unsurdur. Kültürel yapının devamlılığı konusundaki diğer etken ise Çerkeslerin Ankara'ya geliş zamanları ile alakalıdır. Yapılan incelemeler neticesinde Samut köyünün Ankara'da teşkil edilen -günümüze ulaşan- ilk Çerkes ve tek Abaza iskân alanı⁶⁹⁵ olduğu görüşü hasıl olmuştur. İskândan itibaren geçen sürenin epeyce uzun olması kültürel devamlılığı menfî yönde etkilemiştir. Kabileciliğin oldukça yaygın olduğu Kafkas halkları arasında günümüzde Samut köyü halkının (Çerkes ve Abazalarının) kabilelerini dahi hatırlamadıkları görülmektedir. Aynı durum Oltan ve Tekke köyleri için de geçerlidir. Bu tespiti destekleyen bir diğer husus, Ankara'da teşkil edilen son Çerkes köyü olan Hacımuratlı'da, günümüzde orta yaşta bulunanların bir kısmının dahi dillerini konuşabildikleri ve kültürlerini nispeten devam ettirebildikleridir.

Teşkil edilen bu köylere iskân edilen sülaleler farklı kabilelere mensuptur. Dağyaka (Teşrek) ve Oltan köyleri halkı Şabsığ, İkizce köyü halkı Abzeh, Gökçe höyük köyü halkı Besleney ve Hacımuratlı köyü halkı da Kabartay'dır⁶⁹⁶. Hacımuratlı köyünde

⁶⁹⁵ Arşiv kayıtlarında Abhaz kabilesine mensup 166 ailenin Haymana kazasında iskânının kararlaştırıldığı görüle de saha araştırmaları sırasında bunların izine rastlanamamıştır. Bkz. BOA., *HR.TH*, 87/81, 14 Mart 1889.; *DH.MKT.*, 1637/102, 12 Mart 1305/24 Mart 1889.

⁶⁹⁶ Kabartay kabilesine mensup muhacirlerle ilgili olarak bkz. Y.MTV., 235/111, 9 Teşirnevvel 1318/22 Ekim 1902.

Kabartaylaşmış Abzehlerin de olduğu muhtemeldir⁶⁹⁷. Karacahasan'da bulunan Çerkeslerin de Kabartay kabilesine mensup oldukları tespit edilmiştir⁶⁹⁸. Batgiray, Hacmuratlı köyünde iskân edilen Çerkes kabileleri sayarken Oset, Abaza, Abzeh ve Besleney'lerden de bahseder, ancak saha araştırmaları sırasında köy halkının sadece Kabartay kabilelerden oluştuğu birçok farklı kişiden kesin olarak teyit edilmiştir.

Bunun yanında arşiv kayıtlarında önemli miktarda Hatukay⁶⁹⁹ ve Altıkese⁷⁰⁰ (Tanboy Bey ve Yakup Bey takımı)⁷⁰¹ kabilelerine mensup Çerkeslerin Ankara'ya yerleştirildiği geçmektedir. Fakat saha araştırmaları sırasında bunların izine rastlan(a)mamıştır. Bununla birlikte kesin olarak yerleri saptanamasa da Ankara'da Altıkese kabilesine mensup kimselerin yaşadığı tahmin edilmektedir⁷⁰². Tespit edilebildiği kadarıyla bahsi geçen kabilelere mensup sülaleler şu şekildedir:

Dağyaka (Teşrek) (Şabsığ): Açmiz, Hantu, Mamir, Med, Nöge, Kankeri, Pogh, Türkav, Veddah, Hantu, Yegos, Memetgubzeş (Memedler), Hadagatl, Kuşız, Kazuk, Nako⁷⁰³; Oltan (Şabsığ),⁷⁰⁴ *İkizce/Abzeh*⁷⁰⁵: Hbadyiko, Rakkiyuko, Hambosyiko, Batyiko, Batyiko, Karbeçyiko, Çuhyiko, Tsıgujyiko, Kaspetyiko, İslamyiko, Gunsikyuko, Dathujyiko, Halokyiko, Dedagyiko, Tsıtsayiko, Hairsyiko, Hamlayiko, Hatsukyiko, Hatimyiko, Mekagyiko, Dugujiyiko, Haguryiko, Aslanbeçyiko⁷⁰⁶, Muncuko, Tukuşko, Habatko, Hambasko, Hatibinyiko, Yekuaşeh, Hagoruka, Degumuka, Mamhıh, Aguşe, Nakauko ve Pşıgonako⁷⁰⁷; *Gökçe Höyük/Besleney*: Korsooko (Zavor Bek ve Demir Bey⁷⁰⁸), Aneki (Kara İsmail), Gubzeyçe (Mecit ve

⁶⁹⁷ Muhittin Ünal (d. 1946) ile yapılan görüşme.

⁶⁹⁸ Yakup Çetintaş (d. 1932) ile yapılan görüşme.

⁶⁹⁹ BOA., A. *İMKT.MHM.*, 181/69, H. 8 Muharrem 1276/7 Ağustos 1859.; A. *İMKT.NZD.*, 308/4, 10 Şubat 1286/22 Şubat 1871.; A. *İMKT.NZD.*, 309/7, H. 26 Şabân 1276/19 Mart 1860.; A. *İMKT.MHM.*, 179/42, H. 20 Şabân 1276/13 Mart 1860.

⁷⁰⁰ BOA., A. *İMKT.NZD.*, 339/46, 18 Cemâziyelevvel 1277/2 Aralık 1860.

⁷⁰¹ BOA., A. *İMKT.NZD.*, 313/2, H. 1 Zilkade 1276/21 Mayıs 1860.

⁷⁰² Muhittin Ünal (d. 1946) y.g.

⁷⁰³ İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.; Cemalettin Turha (d. 1949) y.g.

⁷⁰⁴ Halit Turgut (d. 1930) ve Bircan Zorluoğlu (d. 1954) ile yapılan görüşme.

⁷⁰⁵ Seniye Tetik köyde, Abzehlerin yanında Şabsığ, Bjeğuğ, Hatkoy, Wubix, Asetin ve Besleney'lerin olduğunu söylemektedir. Lakin saha araştırmaları esnasında bu bilgi teyit edilememiştir. Bkz. Tetik, a.g.m., s. 9.

⁷⁰⁶ İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

⁷⁰⁷ 23.4.2019 tarihinde İkizce Köyünde Sinan Aksu, (d. 1961) ve Bülent Yaşar, (d. 1970) yapılan görüşme.

⁷⁰⁸ Korsookoların öncülerinin halk arasında Zavor Bey ve Demir Bey olarak bilinmesine rağmen akrabalarının gösterdiği e-devlet kayıtlarına göre ailenin en büyüğü 1842 Kafkasya doğumlu Mehmed

Ahmet Bey) ve Neaşgo (Davut Bey), Agej, Ahşebi, Hfitsyiko, Kojoko, Mats⁷⁰⁹; *Hacımuratlı/Kabartay*: Yevjeoğ (Boco Osman), Kuşha, Kuşhabi, Kerimler (Hacı Zu, Hacı Uzun Kasım, Halit), Hatko, Sokurlar (Sokur Abdullah) ve Bidelerdir (Ali)⁷¹⁰, Abaze, Bzete, Çeçente, Somarta, Balaho, Şorman, Şogen, Bihune, Tsıbıne, Vette⁷¹¹; *Dumlupınar/Şabsığ*: Türkavlar⁷¹².

2.2.1. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Çerkes Köyleri

2.2.1.1 Samut (Bozca) Köyü

Samut (Bozca) köyü, Akyurt İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. İsmi eski tarihlerde köye gelip yerleşen ve burada vefat eden Samut Baba (Sultan)'dan almıştır. Samut Baba'nın mezarı bugün köy meydanındaki caminin hemen arkasındadır. Köyün tarihini XV. yüzyıla kadar geri götürmek mümkündür⁷¹³. Muhacirlerin iskânı sırasında mamur bir yer olan köye Çerkeslerin Abhazlardan kısa bir süre sonra iskân edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında köye yerleştirilen Abhazların Çerkeslerden daha fazla olduğu muhtemeldir. Bunların köye ne zaman geldikleri hakkında kesin bir malûmat olmasa da Samut köyüne yerleşenlerin Ankara'ya ilk iskân edilen muhacir grupları arasında bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Ankara'ya gitmek üzere İstanbul üzerinden yola çıkan bir kısım Çerkes ailenin Düzcce'de yerleştiği bilinmektedir⁷¹⁴. Köye iskân edilen muhacirler hakkında bilinen bir diğer husus liderlerinin Mehmed Ali Bey olduğudur. Mehmed Ali Bey'in öncülüğünde Ankara'ya ulaşan muhacirlere ilk olarak Kızık bölgesi gösterilmiş, ancak sıtma tehlikesi nedeniyle burası kabul görmemiştir. Bunun üzerine muhacirlere iskân için Samut köyü teklif edilmiştir. Muhacirler burayı Kafkasya'dan geldikleri yerlere oldukça benzer bulduklarından iskânı

isimli şahıstır. Yine e-devlet kayıtlarından Mehmed Dede'nin 1909 senesinde Gökçe Höyük'te vefat ettiği anlaşılmıştır.

⁷⁰⁹ İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

⁷¹⁰ 21.4.2019 tarihinde Hacımuratlı Köyünde Orhan Susamlı, (d. 1937), Nurettin Açık (d. 1938), Safiye Susam (d. 1951) ve Mehmet Öztekinoglu (d. 1954) ile yapılan görüşme.

⁷¹¹ Günümüzde bahsi geçen köylerde Aydemir'in belirttiği bir kısım sülaleler teyit edilememiştir. Aydemir'in bu bilgileri 1973 senesinde verdiği göz önünde bulundurulursa, bahsi geçen bazı ailelerin köyü terk ettikleri muhtemeldir. İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

⁷¹² Fahrettin Akbay (d. 1940) ve Cemalettin Turhan (d. 1949) ile yapılan görüşme.

⁷¹³ Bkz. Ongan, a.g.e., s. 64.

⁷¹⁴ İbrahim Gürlek (d. 1934) y.g.

kabul etmişlerdir⁷¹⁵. Günümüzde köyde yaşlılar arasında dahi Çerkes ve Abaza dil ve kültürünün devam ettirilemediği gözlemlenmiştir.

2.2.1.2. Kartaltepe Mahallesi

Kartaltepe Mahallesi, günümüzde Balâ ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. 1325 (1907) senesine ait Ankara Vilayet Salnamesi'nde "Bala Kasabası" merkezinde Kartal Dağı'nın batısında 200 kadar hanenin yaşadığı ve bunların ekserisinin Çerkes muhacirlerden oluştuğu geçmektedir. Sâlnâmede geçen alan günümüzdeki Kartaltepe Mahallesi'dir⁷¹⁶. Kartaltepe Mahallesi'nde Çerkeslerin yerleştiği *Ankara Şer'iyye Sicillerine* de yansımıştır⁷¹⁷.

Çerkesler buraya Kafkasya'nın Hatuv bölgesinden karayolu ile Yozgat üzerinden gelmişlerdir. Saha araştırmaları esnasında edinilen bilgilere göre Ankara'ya ulaşan Çerkeslere iskân için ilk olarak Zir (Sincan) kazası gösterilmiş, ancak Çerkesler bu teklifi kabul etmemişlerdir. Daha sonra Balâ kazasına gelen Çerkeslerin buradaki ilk yerleşim alanı Karaali köyüdür. Karaali köyü o sırada Bala'nın merkezi durumundadır⁷¹⁸. Fakat burada kalıcı bir yerleşim söz konusu değildir. Bu esnada çadırlarda yaşayan Çerkesler Karaali'de mesken yapmamışlardır. Buranın bataklık olması sebebiyle sivrisinekten muztarip olan muhacirler bugünkü yerlerine (Kartaltepe) gelip yerleşmişlerdir. Çerkeslerin Kartaltepe mevkiini tercih etme nedenleri buranın yüksek/dağlık olması, burada sedir ve çam ağaçlarının mevcut olması ve oldukça ferah bulunmasıdır. Mahalle halkına göre Kartaltepe adı da buranın yüksek bir yer olması ve burada kartalların yaşamasından gelmektedir⁷¹⁹. Ancak tarafımızca mahallenin kurulduğu alanın Kartal Dağı'na yakın olmasından dolayı dağa nispetle bu adı aldığı düşünülmektedir. Zira Çerkeslerin bu alana iskânından evvel bahsi geçen alanda Kartal adında bir dağın bulunduğu bilinmektedir⁷²⁰.

Yapılan saha araştırmaları esnasında Kartaltepe arazisinin muhacirlerin iskânından evvel boş bir alan olduğu ve 70-80 hane Çerkes muhacirin iskânı ile teşekkül

⁷¹⁵ Batgıray, *a.g.p.*, s. 65-66.

⁷¹⁶ 1325 *Ankara Vilâyet Sâlnâme-i Resmîyesi*, s. 180.

⁷¹⁷ Bkz. *A.Ş.S.*, 1036/12, 1 Haziran 1314/13 Haziran 1898.

⁷¹⁸ 1325 *Ankara Vilâyet Sâlnâme-i Resmîyesi*, s. 180.

⁷¹⁹ 20.7.2019 tarihinde Kartaltepe Mahallesi'nde Yalçın Öktem (d. 1938) ve Köksal Öktem (d. 1970) ile yapılan görüşme.

⁷²⁰ 1325 *Ankara Vilâyet Sâlnâme-i Resmîyesi*, s. 180.

ettiği tespit edilmiştir. Öğrenildiği kadarıyla Tahir (Öktem), Hut (Öktem), Davut (Türker) ve Hacı Bekir (Türker) köye ilk yerleşen Çerkes hane reislerindendir. Buraya yerleşen Çerkesler Besleney kabilesine mensuptur⁷²¹.

Saha araştırmalarından edinilen bilgiye göre muhacirlerin iskânı sırasında Devlet'in bir yönlendirmesi olmadığı gibi herhangi bir yardımı da söz konusu değildir. 1915 senesinde gerçekleşen Ermeni tehciri sırasında Kartaltepe mevkiinin bulunduğu alanda Ermeni yerleşimi olduğu iddia edilmektedir. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgi 1915 senesinin ardından Ermenilere ait olan bir kısım arazinin Çerkesler tarafından satın alındığıdır. Süreç içerisinde buraya Türkmenler ve Avşarların yerleştiği anlaşılmaktadır. Günümüzde yaklaşık 470 kadar hanenin olduğu mahallede sadece 15'i Çerkesdir. Köy halkının Çerkes dil ve kültürünü devam ettirebildiğini söylemek mümkün değildir⁷²².

2.2.1.3. Dağyaka (Teşrek) Köyü

Dağyaka (Teşrek) köyü, günümüzde Kahramankazan İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Osmanlı arşiv kayıtlarında⁷²³ ve *Ankara Şer'iyye Sicillerinde* buranın adı “Teşrek” olarak geçmektedir⁷²⁴. Halk arasında köyün isminin “Teşerek” olarak da telaffuz edildiği gözlemlenmiştir. 1961 senesine kadar bu isim kullanılmıştır. 1961 senesinde ise köyün ismi “Dağyaka” olarak değiştirilmiştir. Buna rağmen günümüzde halk arasında halen Teşrek isminin yaygın bir şekilde kullanıldığı müşahade edilmiştir⁷²⁵. Bazı internet sitelerinde⁷²⁶ köye bu ismin Çerkesler tarafından verildiği geçmektedir. Saha araştırmaları esnasında da bu doğrultuda bilgilere ulaşılmıştır. İddia edildiğine göre bu ismin verilme sebebi, muhacirlerin Kafkasya'daki yerleşim yerlerinin ortasından “Teşerek” adında bir akarsuyun geçmesidir. Fakat bu bilgi kesinlikle doğru

⁷²¹ Yalçın Öktem (d. 1938).; Köksal Öktem (d. 1970) y.g.

⁷²² Yalçın Öktem (d. 1938).; Köksal Öktem (d. 1970) y.g.

⁷²³ Arşiv kayıtlarında buranın adı yanlış okumalardan dolayı “Neşrek” olarak geçmektedir. Bkz. BOA., ŞD.,1334/18, H. 14 Recep 1290/7 Eylül 1873.; ŞD., 2405/36 , H. 17 Şevval 1290/8 Aralık 1873.

⁷²⁴ A.Ş.S., 1081/27, H. 21 Cemâziyelevvel 1328/31 Mayıs 1910.; A.Ş.S., 1181/264, 4 Kânûnusânî 1326/17 Ocak 1911.; A.Ş.S., 1181/283, 22 Kânûnusânî 1326/4 Şubat 1911.

⁷²⁵ 28.09.1961 tarihinde köyün ismi Dağyaka olarak değiştirilmiştir. Kahramankazan Kaymakamlığı resmî internet sayfası, <http://www.kahramankazan.gov.tr/dagyaka-mahallesi>, (10.07.2019). Köy dağ yamacında kurulduğu için bu isim verilmiştir.

⁷²⁶ https://www.turkcebilgi.com/da%C4%9Fyaka_kazan, (18.11.2019).

değildir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere Çerkeslerin buraya iskânlarından çok daha evvel de bu isim kullanılmaktadır⁷²⁷.

Köye iskân edilen Çerkeslerin Kafkasya kökenli oldukları mahkeme kayıtlarına yansımıştır⁷²⁸. Bunların Ankara'ya gelişlerinin XIX. yüzyılın ortalarında olduğu muhtemeldir. Bunların Soçi, Tuapse ve “Kıyı Boyu Şabsığ” taraflarından göç ettikleri/sürgün edildikleri anlaşılmaktadır. İddia edildiğine göre denizyolu ile İzmit'in Kefken Limanı'na çıkan Çerkesler daha sonra iskân için Ankara'ya sevk edilmişlerdir. Saha araştırmaları esnasında edinilen bilgilere göre Ankara'ya ulaşan Çerkesler, günümüzde Batıkent sınırları içerisinde bulunan Çakırlar Çiftliği'ne, Kahramankazan sınırları içerisinde bulunan Peçenek ve Yassıören köylerine dağınık olarak iskân edilmişlerdir. Devam eden süreçte ise bahsi geçen mahallerde bulunan Çerkes ailelerin bir kısmı, öncüleri Peşmak Bey'in girişimleri ile Teşrek arazisine gelip yerleşmişlerdir. O sırada veya daha sonra günümüzde Çubuk kazası sınırları içerisinde bulunan bir Çerkes yerleşim alanı olan Dumlupınar köyünden de gelenler olduğu nakledilmektedir⁷²⁹.

Çeşitli yazılı kaynaklarda ve saha araştırmaları sırasında yapılan görüşmelerde aksi iddia edilse de Çerkeslerin bu araziye yerleşimleri Devlet'in kararı ile olmamıştır. Tespit edilen arşiv vesikalarında köken belirtilmeden 57 hane muhacirin Devlet tarafından Murtazaâbâd nahiyesi (Kahramankazan) dâhilinde iskân edildiği bilgisi yer almaktadır. 57 hanenin bahsi geçen nahiye dâhilinde nereye iskân edildiği hakkında ise arşiv kaydında herhangi bir ayrıntı mevcut değildir. Bu süreçte bahisgeçen 57 haneden 27'sinin iskân alanlarını beğenmeyerek izinsiz olarak “Teşrek” arazisine gelip yerleştikleri tespit edilmiştir. Teşrek arazisine bunların tam olarak ne zaman yerleştikleri netleştirilememiş olsa da 7 Eylül 1873 tarihinden evvel burada bulunan harap meskenleri tamir ve tadil ettikleri ve yeni meskenler de inşa ederek ziraata başladıkları anlaşılmaktadır. Bu sebeple muhacirlerin eski yerlerine döndürülmelerinin mağduriyetlere sebebiyet vereceğinden, bahsi geçen arazinin onlara tahsis edilmesinin

⁷²⁷ Bkz. BOA., ŞD.,1334/18, H. 14 Recep 1290/7 Eylül 1873.; ŞD., 2405/36, H. 17 Şevval 1290/8 Aralık 1873.

⁷²⁸ A.Ş.S., 1081/27, H. 21 Cemaziyelevvel 1328/31 Mayıs 1910.

⁷²⁹ Cemalettin Turhan (d. 1949) y.g.

daha uygun olacağı görevlilerce Sadâret'e bildirilmiştir⁷³⁰. Bu sayede Çerkeslerin izinsiz olarak yerleştikleri Teşrek arazisinde iskânları resmiyet kazanmıştır.

Teşrek arazisinin nasıl seçildiği konusunda saha araştırmaları esnasında edinilen bilgiler arşiv kayıtları ile taban tabana zıttır. Çok ikna edici bulunmasa da yöre halkından bu konuda edinilen bilgi, Peşmak Bey'in dönemin padişahı ile yaptığı görüşme neticesinde buranın kendilerine tahsis edildiğidir. İddia edildiğine göre padişah kendilerine ilk olarak günümüzde İlyakut ve Akıncı Hava Meydanı'nın olduğu alanı göstermiştir. Gösterilen yerin bataklık olması, dolayısı ile sivrisinek tehlikesi arz etmesi nedeniyle bu alanlar kabul edilmemiştir. Ardından Peşmak Bey'e günümüzde Tatar kökenli vatandaşların yaşadığı Lezgi köyü teklif edilmiştir. Burası ise dağlık ve arazisinin yetersiz olması sebebiyle uygun bulunmamıştır. Bunun ardından Teşrek arazisi üzerinde karar kılınmıştır. Köy halkına göre padişah Peşmak Bey'e bazı tapular da vermiştir⁷³¹. Yaygın olarak anlatılsa da çelişkiler içeren bu hikâye muhtemelen izinsiz olarak yerleşilen Teşrek arazisine yapılan iskânı meşrulaştırmak içindir⁷³².

Arşiv kaydında zikredilen bir diğer husus -eski yerleşime ait bir takım izler bulunsa da- Çerkeslerin iskânı sırasında Teşrek arazisinin boş (arazi-i haliye) olduğudur⁷³³. Bu durum kısmen doğrudur. Fakat yapılan saha araştırmaları esnasında Çerkeslerin geldiği sırada burada -eski yerleşimden kalma terk edilmiş meskenlerin yanında- iki ayrı hanede sadece iki Ermeni kadının yaşadığı tespit edilmiştir. Edinilen bilgilere göre Çerkeslerin yerleşmelerinden kısa bir süre sonra bunlar köyü terk etmiştir⁷³⁴.

⁷³⁰ BOA., ŞD., 1334/18, H. 14 Recep 1290/7 Eylül 1873.; ŞD., 2405/36, H. 17 Şevvâl 1290/8 Aralık 1873. Belirtildiği üzere arşiv kaydında köken bilgisi yoktur. Günümüzde Teşrek (Dağyaka) arazisinde yaşayanlar Çerkeslerdir. 1873'ten beri burada herhangi bir demografik hareketliliğin olmadığı göz önünde bulundurulduğunda belgenin Çerkesler hakkında olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

⁷³¹ İddia edildiğine göre Peşmak Bey'in diğer aile reisleri ile tartışma yaşaması ve tapuları yakmasının sebebi, "biz senden tapu değil, silah bekliyorduk" demeleri üzerine çıkmıştır. Cemalettin Turhan (d. 1949) y.g.

⁷³² Batgiray, Çerkeslerin köye yerleşiminin 1896-1899 seneleri arasında olduğunu söylese de Çerkeslerin köye gelişleri yukarıda da belirtildiği üzere bundan çok daha öncedir. Batgiray'ın yanıldığı bir diğer husus ise köye yerleşen hane miktarı konusundadır. O'na göre köye yerleşen hane sayısı 40'tır. Fakat tespit edilen arşiv kaydında geçen rakam 27'dir. Arşiv kaydı ile Batgiray'ın çalıştığı bir başka konu ise Teşrek arazisinin Çerkeslere Devlet tarafından gösterildiğidir Bkz. Batgiray, *a.g.p.*, s. 69-71. Devlet Arşivleri kayıtlarının yanında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde de Çerkeslerin 1896 senesinden evvel buraya yerleştiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Bkz. VGMA., 224/100, 26 Şaban 1306/27 Nisan 1889.

⁷³³ BOA., ŞD., 1334/18, H. 14 Recep 1290/7 Eylül 1873.

⁷³⁴ Cemalettin Turhan (d. 1949) y.g. Görülen e-devlet kayıtlarında "Peşmak" şeklinde geçtiğinden bundan sonra bu isim kullanılacaktır.

Çerkeslerin buraya iskânları sırasında daha evvelce de belirtildiği üzere öncülerini Peşmak (Kılıcarslan) (Pişmaf/Pşımafe) Bey'dir⁷³⁵. Köye ilk yerleşenler arasında Peşmak Bey'in yanında, Osman (Turhan), Bekir (Yücel)⁷³⁶, Mehmed, Salih, Yunus, Ahmet, İbrahim,⁷³⁷ Halil ve Hasan'ın da bulunduğu edinilen bilgiler arasındadır⁷³⁸. E-devlet kayıtlarında yer aldığına göre Peşmak Bey'in babası Mehmed'tir. 1235 (1820-21) senesinde doğduğu bilinen Peşmak Bey'in vefat tarihi e-devlet kaydında yer almamaktadır. Kayıtlarda yer aldığına göre Peşmak Bey'in üç eşi bulunmaktadır. Bunlar Havva, Ayşe ve Fatma'dır. Bunlardan yalnızca Havva Kafkasya doğumludur. Peşmak Bey'in tespit edilebildiği kadarıyla bunlardan doğma dört oğlu bulunmaktadır. Bunlar Havva'dan doğma Hasan (d. 1850), Ayşe'den doğma Aslan (d.1880-1916) ve Mevlüt (d. 1869) ile Fatma'dan doğma Saad (d.1878)'dir. Bunlardan en büyüğü Hasan'dır ve yalnız o Kafkasya doğumludur. Hasan, babası Peşmak Bey tarafından Oltan köyüne yerleştirilmiştir. Hasan'ın eşinin adı Emine (d.1854-1928)'dir. Günümüzde Oltan köyünde bulunan Zorluoğlu soyadlı Çerkes kökenli vatandaşlar onun (Hasan) neslinden gelmektedir. Peşmak Bey'in diğer oğulları ise Teşrek'te kalmıştır. Bunlardan Saad'ın hiç çocuğu olmamıştır. Aslan'ın oğlu Mustafa (Kılıcarslan)'ın (d. 1903) ise 1916 senesinden sonraki bir tarihte önce Çubuk'a bağlı Dumlupınar'a gittiği, ardından ise Esenboğa köyünde yerleştiği tespit edilmiştir. Buna rağmen Esenboğa Köyünde günümüzde herhangi bir Çerkes aile bulunmamaktadır⁷³⁹.

Köy hakkında edinilen bir diğer bilgi, köy camii hakkında bir vakıf kaydının bulunduğudır. 3 Şubat 1923 tarihli kayıta camiinin Ahmet oğlu Yusuf'a tescil olduğu anlaşılmaktadır⁷⁴⁰. Ancak caminin ibadete açılması bundan daha öncedir. Yapılan incelemeler neticesinde tespit edilen Diyanet İşleri Başkanlığına ait "Cami İbadete Açılma Beratı" isimli bir kayıta, caminin "00/00/1316" (1900) senesinde inşa edilerek ibadete açıldığı bilgisi yer almaktadır⁷⁴¹.

⁷³⁵ Cemalettin Turhan (d. 1949) y.g.

⁷³⁶ Cemalettin Turhan (d. 1949) y.g.

⁷³⁷ A.Ş.S., 1181/264, 4 Kânûnusânî 1326/17 Ocak 1911.; A.Ş.S., 1181/283, 22 Kânûnusânî 1326/4 Şubat 1911.

⁷³⁸ Bkz. A.Ş.S., 1081/27, H. 21 Cemâziyelevvel 1328/31 Mayıs 1910.

⁷³⁹ 19.11.2019 tarihinde Mehmet Sertkaya (d. 1959) ile yapılan görüşme.

⁷⁴⁰ VGMA., 228-2/55, H. 16 Cemâziyelâhir 1341/3 Şubat 1923.

⁷⁴¹ Kazan İlçe Müftüsü Halil Karagöz imzalı 16.03.2011 tarihli ve 0612439-D kodlu yazı.

2.2.1.4. Hacımuratlı Köyü

Hacımuratlı köyü, Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy, Ankara'da teşkil edilen son Çerkes yerleşim alanıdır. Edinilen bilgilere göre Hacımuratlı köyünde yerleşen Çerkeslerin göç ettikleri yerler arasında Galakstoney, Anzorey, Nalçık ve Terek bulunmaktadır⁷⁴². Arşiv kayıtları da bunu teyit eder mahiyettedir⁷⁴³. Bir diğer kayıta ise köy halkının Borkey, Hpsey ve Kanşuvey köylerinden geldikleri bilgisi yer almaktadır⁷⁴⁴.

Fotoğraf-11: Hacımuratlı Köyü⁷⁴⁵

1902 senesinde denizyolu ile İstanbul'a ulaşan Çerkesler, burada bir süre kaldıktan sonra demiryolu ile Polatlı'ya gelmişlerdir. Köy halkından O. Susam, kesin bir şekilde Çerkeslerin bir süre Gökçe höyük'te misafir olarak kaldıktan sonra 1906 senesinde köye yerleştirildiklerini ifade etmektedir⁷⁴⁶. Arşiv kayıtlarında Kabartay

⁷⁴² Orhan Susamlı, (d. 1937) y.g.

⁷⁴³ BOA., Y.MTV., 235/111, 9 Teşrinievvel 1318/22 Ekim 1902.

⁷⁴⁴ İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

⁷⁴⁵ İÜNK., 90571/1.

⁷⁴⁶ Orhan Susamlı, (d. 1937) y.g.

kabilesine mensup Çerkeslerin Ankara’da iskânı konusundaki yazışmaların 18 Ağustos ve 22 Ekim 1902 tarihlerinde gerçekleşmiş olması bu bilgiyi kısmen teyit eder mahiyettedir⁷⁴⁷. Bu durumda 1902 senesinde Çerkeslerin İstanbul’a gelmeleri oldukça makuldür. Ankara’ya gönderilmeden önce İstanbul’da bulundukları sırada kendilerine Düzce, Adapazarı ve İnegöl’de bulunan bazı alanların iskân için teklif edildiği bilgisinden de Ankara’ya sevkın hemen gerçekleşmediği anlaşılmaktadır⁷⁴⁸. Meskenlerin inşasına kadar Gökçehöyük’te misafir kaldıkları süre de göz önünde bulundurulursa, Hacımuratlı köyüne iskânın 1906 senesinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Tespit edilen 28 Teşrînevvel 1322 tarihli bir fotoğraf da bunu teyit eder mahiyettedir (Bkz. Fotoğraf-11)⁷⁴⁹. Bu durumda Batgiray’ın verdiği 1902-1903 senelerinde köye iskânın gerçekleştiği bilgisi yanlıştır⁷⁵⁰. Daha makul olanı ise bu tarihlerde Hacımuratlı köyüne iskân edilen Çerkes muhacirlerin İstanbul’a ulaşmış olduklarıdır.

Muhacirlerin iskânından evvel boş olan köye iskândan sonra Hacımuratlı ismi verilmiştir. Hacımuratlı isminin nereden neşet ettiği konusunda iki rivayet anlatılmaktadır. Bunlardan ilki, bu ismin meşhur Kafkasyalı Hacı Murat’tan geldiğidir. Diğer rivayete göre ise Çerkeslerin gelip yerleştiği sırada civar Abdallar köyünden Hacı Murat adında bir zenginin kendilerine çeşitli yardımları olduğundan bu ismin (Hacımuratlı) verildiğidir⁷⁵¹.

Ankara’da teşkil edilen tek Kabartay (Çerkes kabilesine mensup) köyünün Hacımuratlı olması bizim için oldukça önemlidir. Zira 22 Ekim 1902 tarihli bir kayıta Ankara’ya Kabartay muhacirlerinin iskân edilmesine karar verildiği zikredilmektedir. Bu kayıt 24 Temmuz 1902 tarihinde Hariciye Nezâreti’nin Sivastopol Şehbenderliğinden alınan bir yazıdır. Yazının içeriğinde daha önce belirtilen mahallerden gelecek olan Çerkeslerin listesi yer almaktadır. Kayıta hicrete hazırlanmış olan Çerkeslerin ticaret ve ziraatı terk ettiği ve mevcut hayvanlarını da sattığı belirtilmektedir. Göçe Osmanlı Devleti’nin izin vermesi durumunda Rusya’nın da pasaport vermeye hazır olduğu ayrıca belirtilmiştir. Osmanlı Devleti talepte bulunan

⁷⁴⁷ Ankara’daki tek Kabartay kabilesi Hacımuratlı’dadır. Arşiv kaydının içerisindeki isim bilgileri sahada da teyit edilmiştir. Bkz. BOA., Y.MTV.,235/111, 9 Teşrînevvel 1318/22 Kasım 1902.

⁷⁴⁸ Orhan Susam (d. 1937) y.g.

⁷⁴⁹ İÜNK., 90571/1.

⁷⁵⁰ Batgiray, *a.g.p.*, s. 62.

⁷⁵¹ Orhan Susamlı, (d. 1937).; Nurettin Açık (d. 1938) y.g.

diğer pek çok muhacir grubu gibi onların göçlerine de müspet bakmıştır. Listede, göç eden kişilerin adları, göç ettikleri yerler, varsa göç eden aile reisinin eşi, çocukları ve anne-babalarının isimleri de bulunmaktadır. Saha araştırmaları sırasında Hacımuratlı köyünde bu isimlerin bir kısmı teyit edilmiştir. Tabloda yer alan bazı kişilerin izlerine ise İkizce köyünde rastlanmıştır⁷⁵².

Tablo-29: Hatu Anzor(ov), Kaysın Anzor(ov) ve Dohşuko- Noi Karyelerinden Göç Edip Ankara'da İskân Edilecek 33 Hane Çerkes Kabartay Muhacirin Listesi⁷⁵³

Hane	Hatu Anzor(ov) Karyesi	Kişi	Yekün
1	Tutlustan Anzurufu	6	7
2	Muhammed Terey Anzuruf	4	5
3	Şumaf Anzuruf	6	7
4	Canbota Tanuf	9	10
5	Kansav Sacav	9	10
6	Kanuk Sercev	18	19
7	Karaşay Tuluf	5	6
8	Ederis Kardanof	8	9
9	Nahof Kudubirdokuf	4	5
10	Çerboğa Kamurgoef	5	6
11	Yahyabol Mugatof	7	8
12	Yusuf Efendi Leyakof	11	12
13	Petecorkef	0	1
14	Muhammed (?)	24	25
15	(?)	9	10
16	(?)	8	9
17	(?)	8	9
18	Harzabek Kelerof	4	5
19	Hacı Merim Şerikov	7	8
20	Hacı Ömer Hataatlov	7	8
		159	179
Kaysın Anzor(ov) Karyesi			
21	Hacı Nahukerof	10	11

⁷⁵² BOA., Y.MTV., 235/111, 9 Teşrinievvel 1318 (22 Ekim 1902).

⁷⁵³ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

22	Hacı Yağumasef	8	9
23	Hambut Maseef	10	11
24	Muhammed Kosnukof	7	8
		35	39
Dohşuko-Noi Karyesi			
25	Hacımit Kalkuef	6	7
26	Salih Tabniyef	7	8
27	Said Kokiyeş	10	11
28	(?)	6	7
29	(?)	5	6
30	Sabit Hasbaşov	9	10
31	Hacı Hacımerhigatov	7	8
32	Başmerdigatof	0	1
33	(?)	10	11
	Genel Toplam	254	287

Tablo-30: Kafkasya’da Teznicosik ve Tversk İsmindeki Mahallerden Ankara’ya Göç Etmeyi Bekleyen 13 Hanenin Listesi⁷⁵⁴

Sıra no.	Hicret Eden Kişinin		Hicret Eden Kişinin Ailesi	
	Adı	Yaş	Ailesinin İismleri	Yaşı
1	Muhammed Hüseyinof Zevcesi (?)	34 18	Ali Emin	1 2 aylık
2	Arslan Kadir Hüseyinof Zevcesi Aslı? Validesi (?)	31 20 70	Kerimesi	1
3	Muhammed Hüseyinof Zevcesi Ayla	41 22	Hacı Murat Hacı Musa (?) Fatma	8 5 6 3

⁷⁵⁴ BOA., Y.MTV., 235/111, 9 Teşrinievvel 1318/22 Ekim 1902. Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

			Ayşe	2
4	(?) Zevcesi	57 38		
5	Tuvar Şavayev Zevcesi (?)	41 28	Hacı Murat Şerif	12 5
6	Şuhay Şavaef Validesi Şavaeva	29 40	Adıryat (?)	13
7	Muhammed Butaef Zevcesi Beyga Validesi Hamelek	35 25 60	Zeyda Müselman	8 7
8	Beyaslan Butaef Zevcesi Ayşe	54 30	Zuha Recep	9 4
9	Ömer Butaef Zevcesi Karakız	44 35	Şemseddin Ali	6 2
10	(?) butaef Zevcesi Nalmazhan	30 30	Nezir İbrahim Mehace Fatma	5 4 2 1
11	Hacıbey Butaef Zevcesi (?)	40 25	Muhammed Ceplu Fatma Emin	1 15 3 4
12	Hacı Mirza Yodemof (?)	35 26	(?)	1
13	İbrahim Yodemof Validesi Zurud	30 50	(?) (?) (?)	12

2.2.1.5. Oltan Köyü

Oltan köyü, günümüzde Ayaş İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köy, XV. yüzyıla kadar geri giden bir yerleşim geçmişine sahiptir⁷⁵⁵. Yapılan incelemeler neticesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra buraya bir kısım Çerkes'in yerleştiği saptanmıştır. Bu sırada köy mamur haldedir. Günümüzde oldukça kalabalık bir

⁷⁵⁵ Bkz. Arıkan, a.g.t., s. 56.

nüfususa sahip olan köyde sadece üç sülale Çerkes kökenlidir. Bunlar Zorluoğlu, Turgut, Pehlivan ve Akdemir soyadlı vatandaşlardır. Soyadları farklı olsa da Turgut ve Pehlivanların aynı kökten geldikleri tespit edilmiştir. Bunların ataları, hepsi kardeş olan Osman (d.1821-ö.1930/Çerkezistan doğumlu), Ali, Abdullah, Nuri, Hüseyin ve Hüsamettin'dir. Bunların İslam adında bir kardeşleri daha vardır. Ancak iddia edildiğine göre Ruslar tarafından öldürüldüğünden Ankara'ya gelememiştir. Saha araştırmaları esnasında bunların Kafkasya'dan deniz yolu ile Samsun'a çıktığı, ardından ise karayolu ile Ankara'ya geldikleri öğrenilmiştir⁷⁵⁶. Bunların Tatar kökenli oldukları ve daha sonra Çerkesleştikleri yaygın olarak söylene de⁷⁵⁷ görüşme yapılan H. Turgut bunu kesin bir dille reddetmektedir⁷⁵⁸. Saha araştırmaları esnasında edinilen bilgilere göre Kafkasya'dan göç edip köye yerleşen diğer kişiler İbrahim (Akdemir)⁷⁵⁹ ve Hasan (Zorluoğlu)'dur. E-devlet kayıtlarında yer aldığına göre Hasan, 1850 senesinde Kafkasya'da doğmuştur. Hasan, Teşrek köyünün ileri geleni Peşmak Bey'in ilk eşi Havva'dan olma en büyük oğludur. İfade edildiğine göre babası Peşmak Bey'in yönlendirmesi ile buraya yerleşmiştir. Oldukça kalabalık olan köyde günümüzde, 15-20 hanede yaklaşık 30-40 nüfus Çerkes kökenli vatandaş yaşamaktadır. Köyde bulunan Çerkesler Şabsığ kabilesine mensuptur⁷⁶⁰. Yapılan incelemelerde köydeki Çerkeslerin dillerini konuşmadıkları ve yerli halka uyum sağladıkları gözlemlenmiştir.

2.2.1.6. Kutuğun Köyü (Çayyolu Köyü/Çayyolu Mahallesi)

Kutuğun köyü, Çerkeslerin (bir hane) iskânı sırasında Zir kazasına bağlı bulunsa da günümüzde Çankaya İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köyün ismi bazı kayıtlarda Kutugün olarak da geçmektedir⁷⁶¹. Köyün ismi 1967 senesinde Çayyolu köyü olarak değiştirilmiştir. Buranın günümüzdeki adı ise Çayyolu Mahallesi'dir. Şehirleşme ile birlikte bu alanın nüfusu oldukça artmış ve köy olma özelliğini kaybetmiştir.

Yapılan incelemeler neticesinde Kutuğun köyüne⁷⁶² bir hane Çerkes'in yerleştirildiği tespit edilmiştir. Köye yerleşen Çerkes aile İsmail oğlu Hacı Ahmed (Öztürk) (d. 1241/1825-ö. 1312/1896) ve eşi Musa kızı Hamide (d.1255/1839-

⁷⁵⁶ 23.11.2019 tarihinde Oltan Köyünde Halit Turgut (d. 1930) ile yapılan görüşme.

⁷⁵⁷ 23.11.2019 tarihinde Oltan Köyünde Muhittin Akdemir (d. 1938) ile yapılan görüşme.

⁷⁵⁸ 23.11.2019 tarihinde Oltan Köyünde Halit Turgut (d. 1930) ile yapılan görüşme.

⁷⁵⁹ Halit Turgut (d. 1930).; Muhittin Akdemir (d. 1938) y.g.

⁷⁶⁰ 19.11.2019 tarihinde Mehmet Sertkaya (d. 1959) ve Bircan Zorluoğlu (d. 1954) ile yapılan görüşme.

⁷⁶¹ Bkz. *T.C. Resmi Gazete*, 25 Haziran 1957, S. 9644.; *T.C. Resmi Gazete*, 27 Mayıs 1983, S. 18059, s. 1.

⁷⁶² Kutuğun Köyü XV. yy.'ın ortalarında var olan bir köydür. Bkz. Arıkan, *a.g.t.*, s. 54.

ö.1318/1902) ile çocukları İshak (d.1271/1855-ö. 1305/1889), Ömer (d.1275/1859-ö.1302/1886) ve Ayşe (d. 1296/1880-ö. 1312/1896)'dir. Bunlar muhtemelen Şabsığ kabilesine mensuptur. Ailenin Kafkasya'daki yerleşim alanları hakkında herhangi bir malumat tespit edilememiştir. Bunlar, muhtemelen 1861 senesinde karayolu ile (kağnılarla) Anap, Erzurum ve Sivas güzergâhını takip ederek Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine gelmişlerdir. Bir sene kadar burada kalan aileye Devlet, iskân için Kutuğun köyünü göstermiştir. Edinilen bilgilere göre ailenin buraya gelişi 1862 senesindedir. Bu sırada köyde Ermenilerin yanında az miktarda Türk'ün de yaşadığı D. Öztürk tarafından ifade edilmektedir⁷⁶³.

Kutuğun köyüne yerleşen Çerkeslere, Devlet 2000 dönüm arazi tahsis etmiştir. İddia edildiğine göre bu arazilerin tapuları 1864 senesinde verilmiştir. Devlet'in mesken inşası konusunda ise herhangi bir fonksiyonu olmamıştır. Üç ay kadar çadırlarda yaşayan aile, daha sonra kendi imkânları ile meskenlerini inşa etmişlerdir. Tarihi süreçte Çerkesler burada her zaman azınlıkta olmuştur. Günümüzde ise şehir içerisinde kalan bu alanda yaklaşık 10 Çerkes kökenli aile bulunmaktadır⁷⁶⁴.

Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde yer alan Çerkes yerleşim alanlarının bazılarına (Gökçehöyük) iskân sürecinde, bu ailenin iskân işleri ile ilgili olarak tercümanlık yapmış olduğu tespit edilmiştir. Ancak günümüzde orta yaşın üzerindekiiler dahi Çerkes dil ve kültürüne oldukça uzaktır⁷⁶⁵.

2. 3. KARAÇAY-MALKAR MUHACİRLERİN İSKÂNI

2.3.1. Günümüz Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Karaçay-Malkar Köyleri

2.3.1.1. Yağlıpınar Köyü

Günümüzde Ankara sınırları içerisinde bulunan tek Karaçay-Malkar köyü Yağlıpınar'dır. Gölbaşı İlçesi⁷⁶⁶ sınırları içerisinde bulunan köy, Karaçay-Malkar muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilmiştir. Karaçayların köye gelişi iki katile halindedir.

⁷⁶³ 5.12.2019 tarihinde Dursun Öztürk (d. 1956) ve Cemal Esen (d. 1957) ile yapılan görüşme.

⁷⁶⁴ Dursun Öztürk (d. 1956) ve Cemal Esen (d. 1957) ile yapılan görüşme.

⁷⁶⁵ Dursun Öztürk (d. 1956).; Cemal Esen (d. 1957) y.g.

⁷⁶⁶ Karaçayların Yağlıpınar mevkiine iskânları sırasında köy, Haymana kazası sınırları içerisinde yer almaktaydı. BOA., *İ.DH.*, 1493/35, 25 Nisan 1328/8 Mayıs 1912.; 1953 senesinde köyün Çankaya ilçesi Gölbaşı nahiyesine bağlanmasına karar verilmiştir. Bkz. BCA., 30.11.1.0/242.40.20, 20 Ocak 1953.

İkinci kafilenin köye ulaşması 1905 senesindendir. Bu durumda Yağlıpınar'ın Karaçay muhacirlerine tahsis edilmesinin herhalükarda 1905 senesinden önce gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki muhacirler kendileri için meskenler inşa edilene kadar bir süre komşu köyler olan Gökçehöyük, Dodurga, Tulumtaş ve Yavrucak'ta misafir olarak kalmışlardır⁷⁶⁷. Muhacirler için inşa edilen meskenlerin 10 Kasım 1906 senesinde sahiplerine teslim edildiği düşünülürse, iskânın 1906 senesi sonlarında tamamlandığı kesindir⁷⁶⁸. Teşkilinin ardından buraya “Mahmudiye” isminin verilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁶⁹. Fakat bu ismin benimsendiğini söylemek mümkün değildir. Zira saha araştırmaları esnasında bu bilgi teyit edilememiştir.

Fotoğraf-12: Yağlıpınar Köyü⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ 6.4.2019 tarihinde Yağlıpınar Köyünde Nurettin Özbek (d. 1966) ile yapılan görüşme.

⁷⁶⁸ *İÜNK.*, 90571/8, 28 Teşrînievvel 1322/11 Aralık 1906.

⁷⁶⁹ *BOA, İ.DH.*, 1493/35, 25 Nisan 1328/8 Mayıs 1912.; *BEO.*, 4041/303063, H. 03 Cemâziyelâhir 1330/20 Mayıs 1912.

⁷⁷⁰ *İÜNK.*, 90571/8, 28 Teşrînievvel 1322/11 Aralık 1906.

Köye yerleştirilen hane miktarı konusunda farklı bilgiler bulunsa da bunlardan en makulü 50 civarında hanenin yerleştirildiğidir. Ancak iskân edilen muhacirlerin tamamı burada kalmamıştır. 1913-1920 yılları arasında 20 kadar aile çeşitli nedenlerle burayı terk etmiştir. 20 hanenin gidişiyle birlikte köyde 30 kadar hanenin kaldığını ifade etmektedir. Köye iskân edilen muhacirler için Devlet meskenler inşa ettirmiştir. Arşiv kaydında yer aldığına göre köye inşa ettirilen mesken sayısı 44'tür⁷⁷¹. N. Özbeke'e göre ise Karaçay muhacirleri için köyde inşa edilen mesken sayısı 30'dur⁷⁷². Arşiv kaydı esas alındığında Devlet'in köye 44 hane yaptırmış olması bu miktarda muhacirinin buraya iskân edildiğini akıllara getirmektedir.

Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre köye iskân edilen muhacirlerin bir kısmı Balkarya'nın Nalçik bölgesinden, bir kısmı ise Karaçay'dan gelmiştir. Balkarya bölgesinden gelenler Çegem'den gelen Cettalar ve Sozaylar (diğer bir söyleyişle Ozaylar)'dır. Karaçay'dan gelen kabileler ise Hubiler, Babalar, Gırgiyler ve Hatuğlar'dır. Bu dönemde Ankara'ya iskân edilen muhacirlerin İstanbul üzerinden demiryolu ile buraya geldikleri anlaşılmaktadır. Muhacirlerin İstanbul'a ulaşmaları ise deniz yoluyladır. Bu esnada ölenlerin olduğu ve bunların denize atıldığı tespit edilmiştir. Zorlu şartlardan sonra İstanbul'a ulaşan muhacirler, sıtma ve sair salgın hastalıklara karşı bir süre karantinada bekletilmiştir. Bu sürecin ardından muhacirler Ankara'ya sevk edilmişlerdir. İddia edildiğine göre Ankara'ya ulaşan muhacirlere - Boşnak ve Çerkes muhacirlere olduğu gibi- ilk olarak iskân için bugünkü Kızılay bölgesi gösterilmiş, fakat bu teklif kabul görmemiştir. İfade edildiğine göre bunun en temel sebebi, buranın sıtma tehlikesi arz etmesidir. Ayrıca bu alanın kuytuda kalması sebebiyle havasının ağır olması da bunda önemli bir etkindir. Bunun üzerine muhacirlerin Yağlıpınar mevkiinde iskân edilmesine karar verilmiştir⁷⁷³.

Kafkasya'dan çıkıp İstanbul üzerinden Ankara'ya gelen Karaçay muhacirlerinin ileri geleni medrese kökenli bir molla olan Şuayip Efendi'dir. Şuayip Efendi, Yağlıpınar köyünde bulunan muhacirlerin yanında günümüzde Eskişehir sınırları içerisinde yer alan Belpınar⁷⁷⁴, Yakapınar ve Ertuğrul köylerinde iskân edilen Karaçayların da reisidir.

⁷⁷¹ BOA, Y.MTV, 291/138 9 Kânûnuevvel 1322/22 Aralık 1906.

⁷⁷² Nurettin Özbek (d. 1966) y.g.

⁷⁷³ Nurettin Özbek (d. 1966) y.g.

⁷⁷⁴ BOA., DH. MKT, 1235/59, 1 Şubat 1323/17 Şubat 1908.; Bu hususta ayrıca bkz. *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, C. 1, s. 259-160.; Buraya uyum sağlayamayan muhacirlerin Çifteler Çiftliği

Bahsi geçen köylere yerleşen Karaçay muhacirlerinin Ankara'ya gelişleri aynı kafiyeyle ve onun öncülüğünde olmuştur. Bu durum muhacirlerin iskânından sonra da devam etmiştir. İskân yeri Yağlıpınar köyü olsa da Şuayip Efendi'nin, bir aylık sürelerle bahsi geçen köyleri gezerek doğan ve ölenlerin kaydını tuttuğu ve sorunları ile ilgilendiği anlaşılmaktadır⁷⁷⁵. Yapılan incelemelerde Şuayip Efendi'nin tuttuğu kayıtlara ulaşamamıştır. Bununla birlikte Şuayip Efendi'nin konumunda olmasa da Yakapınar köyüne yerleştirilenlerin ileri geleninin Doğan Bey olduğu yapılan incelemeler sonucunda ortaya konulmuştur⁷⁷⁶.

Fotoğraf-13: Yakapınar Köyü⁷⁷⁷

dâhilinde bulunan Belpınar mevkiine yerleşmeyi talep ettikleri görülmektedir. Bkz. *DH.MUI.*, 4/1/72, 13 Ağustos 1325/26 Ağustos 1909. Devlet muhacirlerin bu isteklerini uygun bulmuş ve onların Belpınar Çiftliği dâhilindeki köylere dağıtım olarak yerleştirilmelerine karar vermiştir

⁷⁷⁵ Nurettin Özbek (d. 1966) y.g.; Bu hususta ayrıca bkz. BOA., *DH.MKT*, 1301/2, 26 Teşrîniyevvel 1324/8 Kasım 1908.

⁷⁷⁶ Doğan Bey'in oğlu Ankara Mekteb-i İdadisinin yatılı kısmına ücretsiz olarak kayddilmiştir. Bkz. BOA., *MF.MKT.*, 962/15, 5 Teşrîniyevvel 1322/18 Ekim 1906.

⁷⁷⁷ *İÜNK.*, 90571/8.

2.4. BOŞNAK MUHACİRLERİN İSKÂNİ

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından Ankara'ya Boşnak muhacirler iskân edilmiştir. Bu süreçte Haymana ve Zir (Sincan)⁷⁷⁸ Kazaları Boşnakların en önemli iskân alanları arasındadır. Dönemin idarî taksimatına göre Haymana kazasında yer alan Ördekgölü, Kesikkavak, Yaylakoyak, Cingirli-Barutlu, Hoşularöreni, Karapınar, Üçpınarlar, Tatarhamzalı ve Homalan; Zir kazasında bulunan İnceğiz-Çemen, Afşar, Hacıuzun, Tutluca, Kapaklı ve Sortak köyleri Boşnak muhacirlerin iskânı için oluşturulmuştur⁷⁷⁹. Bir diğer kayıta ise Zir kazasında Boşnak muhacirlerin iskânı ile beş köyün teşkil edildiği ve teşkil edilen bu köylere Hamidiye⁷⁸⁰, Süleymaniye, Selimiye, Fevziye ve Sultaniye isimlerinin verildiği bilgisi yer almaktadır⁷⁸¹. Bunlara ek olarak Ankara'nın merkezinin yanında Zir ve Haymana Kaza merkezlerinde de Boşnak muhacirler için yerleşim alanları oluşturulmuştur. Ankara'nın merkezinde Boşnak muhacirlerin iskân edildiği mahallenin ismi Şükriye'dir⁷⁸². Ankara Şer'iyye Sicilinde yer aldığına göre Ankara'nın merkezinde bulunan Esb (At) Pazarı⁷⁸³, Leblebici⁷⁸⁴, Osmaniye⁷⁸⁵, Çesme⁷⁸⁶, Saraç Sinan⁷⁸⁷, Mukaddem⁷⁸⁸, Hacı Arap⁷⁸⁹, Hacı Bayram⁷⁹⁰,

⁷⁷⁸ 1901 senesi Agustos ayına kadar Zir kazasında 259 hanede 1200 nüfus Boşnak muhacirin iskân edildiği bilinmektedir. Bkz. BOA., Y.PRK.TNF., 7/9, 12, 13, 17 Ağustos 1317/30 Ağustos 1901.

⁷⁷⁹ BOA., Y.MTV., 218/79, 7 Temmuz 1317/20 Temmuz 1901.; Tutluca mahallesinde Boşnakların yaşadığı *Ankara Şer'iyye Sicillerine* de yansımıştır. İbrahim oğlu Muhtar Mustafa ve Yusuf ve kardeşi Mehmed köyde yaşayan Boşnaklardan biridir. A.Ş.S., 1238/5, 2 Mart 1327/15 Mart 1911.; A.Ş.S., 1086/94.

⁷⁸⁰ Zir kazasında bulunan Hamidiye Mahallesi'nin muhacir yerleşim alanı olduğu *Ankara Şer'iyye Sicillerinde* de geçmektedir. A.Ş.S., 1081/20, H. 10 Cemâziyelevvel 1328/20 Mayıs 1910.; Bir diğer kayıta ise burada bulunanların Tatar muhacirler olduğu zikredilmektedir. Bkz. A.Ş.S., 1081/36, H. 11 Cemâziyelâhir 1328/20 Haziran 1910.; A.Ş.S., 1181/236, 5 Kânûnuevvel 1326/18 Aralık 1910.

⁷⁸¹ BOA., A.JMKT.MHM., 516/4, 15 Teşrinisânî 1317/25 Eylül 1901. Bunlar Bihke'den göç etmişlerdir. Selimiye köyünde Boşnak muhacirlerin iskân edildiği hakkında ayrıca. bkz. A.Ş.S., 1087/19.; A.Ş.S., 1095/48.

⁷⁸² Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.

⁷⁸³ Kayıta bahsi geçen Boşnak muhacirler Travnik'in Dolci karyesinden göç etmişlerdir. Bkz. A.Ş.S., 1205/32, H. 20 Cemâziyelâhir 1319/4 Ekim 1901.; Bunlar bahsi geçen mahalde Maviağa hanesinde mukimdirler. Bkz. A.Ş.S., 1205/94, H. 23 Rebiülevvel 1318/21 Temmuz 1900.

⁷⁸⁴ Kayıta bahsi geçen Şeyh Mehmed bin Osman isimli Boşnak muhacir Mostar'dan göç etmiştir. Bkz. A.Ş.S., 1205/33, H. 18 Cemâziyelâhir 1319/2 Ekim 1901.

⁷⁸⁵ Kayıta bahsi geçen Salih ve Süleyman bin Yakup isimli Boşnak muhacirler Yahçe kazasının Korne Mahallesi'nden? göç etmişlerdir. Bkz. A.Ş.S., 1086/63.

⁷⁸⁶ A.Ş.S., 1172/143, 22 Şubat 1336/22 Şubat 1920.

⁷⁸⁷ A.Ş.S., 1046/19, H. 12 Rebiulevel 1320/19 Haziran 1902.

⁷⁸⁸ Kayıta bahsi geçen Boşnak muhacirler Saraybosna'nın Bihke şehrinden göç etmiştir. Bkz. A.Ş.S., 1211/30, 6 Nisan 1329/19 Nisan 1913. Bahigeçen muhacirler Tiravnik'ten göç etmişlerdir. Bkz. A.Ş.S., 1205/116, H. 21 Recep 1318/14 Kasım 1900.; A.Ş.S., 1059/108, H. 15 Rebiulahir 1322/29 Haziran 1904.

⁷⁸⁹ Kayıta ismi yer alan Boşnak muhacirin adı Ahmet oğlu Recep'tir. Bkz. A.Ş.S., 1111/128, H. 7 Rebiulevvel 1334/13 Ocak 1916.; A.Ş.S., 1205/119, H. 8 Recep 1318/1 Kasım 1900.

⁷⁹⁰ A.Ş.S.1046/62, H. 27 Cemaziyelevvel 1320/1 Eylül 1902.

Hacı Musa⁷⁹¹ ve İsmetpaşa Mahallelerinde de bir kısım Boşnak'ın yaşadığı anlaşılmaktadır⁷⁹². Ayrıca Ankara'nın merkezinde çeşitli medreselerde misafir olarak ikamet eden bir kısım Boşnak muhacir de bulunmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla Nakşibendi Medresesi⁷⁹³ ve Sarı Abdullah Medresesi bunlardan biridir⁷⁹⁴.

Haymana'nın merkezinde teşkil edilen mahallenin ismi ise "Selimiye"dir⁷⁹⁵. Bu mahalle günümüzde Haymana İlçesi Hükümet Konağı'nın karşısında bulunan alanda teşkil edilmiştir. Burada Devlet tarafından 20 hane sanatkâr Boşnak muhacirin iskânı için meskenler inşa ettirildiği saha araştırmaları esnasında tespit edilmiştir. Ancak inşa edilen meskenlere Boşnaklar yerleşmemişlerdir. Boşnaklar için inşa edilen meskenlere daha sonra gelen Tatar muhacirler yerleştirilmiştir. Bahsi geçen mahalde inşa edilen meskenler günümüze kadar ulaş(a)mamıştır. Şehirleşme ile birlikte buranın demografik yapısı değişmiştir⁷⁹⁶.

Arşiv kayıtlarında Zir (Sincan) Kaza'sının merkez mahallelerinden İstanos'da Boşnak muhacirler için bir mahallenin teşkil edildiği bilgisi yer almaktadır. 1901 senesi içerisinde burada Boşnak muhacirlerin iskânı için 50 mesken inşasına karar verilmiştir. 22 Ağustos 1901 tarihi itibarıyla yaptırılması planlanan bu meskenlerden 31'inin temellerinin atıldığı anlaşılmaktadır⁷⁹⁷.

⁷⁹¹ A.Ş.S., 1047/4.; Kayıтта bahsi geçen muhacirler Baja Luka'dan göç etmişlerdir ve bahsi geçen mahalde misafir olarak bulunmaktadır. Bkz. A.Ş.S., 1205/86.; Kayıтта bahsi geçen muhacirler Tuzla'da göç etmişlerdir. Bkz. A.Ş.S., 1205/116, H. 21 Recep 1318/14 Kasım 1900.; Bahsi geçen muhacirler Travnik'in Zenitsa kazasından göç etmiştir. Bkz. A.Ş.S., 1206/198, H. 19 Recep 1320/22 Ekim 1920.; Kayıтта yer alan Boşnak muhacirler Sanski Most (Modra? karyesi) kazasından göç etmişlerdir. Bkz. A.Ş.S., 1086/63.; A.Ş.S., 1046/219, H. 24 Recep 1321/16 Ekim 1903.; Kayıтта adı geçen Salih oğlu Süleyman ve Yusuf oğlu Bekir isimli Boşnak muhacirle Zenica kazasından göç etmişlerdir. Bkz. A.Ş.S., 1046/221.; A.Ş.S., 1046/261, H. 25 Zilhicce 1321/13 Mart 1904.; Kayıтта bahsi geçen Boşnak muhacirin adı Mehmet bin Selahaddin'dir. Bkz. A.Ş.S., 1054/224, H. 7 Recep 1322/17 Eylül 1904.

⁷⁹² A.Ş.S., 1269/468, 30 Temmuz 1928.

⁷⁹³ A.Ş.S., 1036/199, H. 1 Zilkade 1317/16 Mart 1900.

⁷⁹⁴ A.Ş.S., 1205/73, H. 11 Muharrem 1319/30 Nisan 1901.

⁷⁹⁵ BOA., Y.MTV., 218/79, 7 Temmuz 1317/20 Temmuz 1901.

⁷⁹⁶ Fikret Yalçınkaya (d. 1945) y.g.

⁷⁹⁷ BOA., Y.PRK.KOM., 10/89, 9 Ağustos 1317/22 Ağustos 1901.

Fotoğraf-14: Zir (Sincan) Kazasında Bulunan Hamidiye Köyü⁷⁹⁸

Çubukabad⁷⁹⁹ ve Yabanabad Kazalarında da Boşnak muhacirler iskân olunmuştur⁸⁰⁰. *Ankara Şer'iyye Sicilleri*'nde Çubuk kazasının merkezinde Boşnak muhacirlerin olduğu bilgisi yer almaktadır⁸⁰¹. Bazı kayıtlarda ise Çubuk kazasında bir Boşnak mahallesi olduğu geçmektedir⁸⁰². Balâ, Keskin ve Kalecik Kazalarına ise Boşnak muhacirlerin iskânı kararlaştırılmıştır. Fakat günümüzde bahsi geçen kazalar dâhilinde Boşnak muhacirlerin izine rastlanmamıştır. Karar alındığı halde Boşnak muhacirlerin buralarda yerleştirilmediği veya yerleştirildikleri halde buralarda kalıcı

⁷⁹⁸ İÜNK., 90570/25.

⁷⁹⁹ Çubukabad kazasında 63 hane Boşnak muhacirin iskân olduğu bilinmektedir. BOA., *DH.MKT.*, 596/71, 19 Eylül 1318/2 Ekim 1902. Çubuk kazasında Boşnak muhacirlerin bulunduğu hakkında ayrıca bkz. *A.Ş.S.*, 1181/50, 23 Mayıs 1326/5 Haziran 1910.

⁸⁰⁰ Yabanabad kazasında 61 hane Boşnak muhacirin iskân olduğu bilinmektedir. Bkz. BOA., *DH.MKT.*, 594/66, 29 Eylül 1318/12 Ekim 1902.

⁸⁰¹ Çubuk kazasının merkezinde ikamet eden Boşnak muhacir Abidin Osman'dır. Bkz. *A.Ş.S.*, 1144/30, H. 16 Rebiulevvel 1297.; Kayıтта bahsi geçen Halil bin Mehmed ve Nazif bin Salih isimli Boşnak muhacirler Bosna vilayetinin Doliçe kazasından göç etmişlerdir Bkz. *A.Ş.S.*, 1211/33, H. 27 Recep 1329/24 Temmuz 1911.; *A.Ş.S.*, 1086/65.; *A.Ş.S.*, 1086/66.; *A.Ş.S.*, 1086/67.; *A.Ş.S.*, 1086/152.

⁸⁰² Bu sırada bahsi geçen mahallede Selim ve İbrahim adında iki Boşnak muhacirin bulunduğu kayıtlarda yer almaktadır. Bkz. *A.Ş.S.*, 1238/77, 25 Teşrinisânî 1328/8 Aralık 1912.

olmadıkları kuvvetle muhtemeldir⁸⁰³. Günümüzde Eskişehir'e bağlı Sivrihisar⁸⁰⁴ ve Mihalicçik Kazaları⁸⁰⁵ da (özellikle Sivrihisar) önemli Boşnak iskân alanları arasındadır. Ancak bu alanlar günümüzde Ankara sınırları dışında kaldığından çalışmada bunlara yer verilmemiştir.

Boşnak muhacirlerin iskânı ile teşkil edilen köylerin bulunduğu alanlara yeni isimlerin verildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ankara'da Bosna muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilen köylerin mevkileri ve bu mevkilere verilen isimler aşağıdaki tabloda gösterilmişti (Bkz. Tablo-30)⁸⁰⁶.

Tablo-31: Boşnak Muhacirler İçin Ankara'da Teşkil Edilen Köyler ve Bu Köylere Verilen İsimler⁸⁰⁷

Köylerin Eski İsimleri	Köylerin Yeni İsimleri ⁸⁰⁸	Günümüzde Bağlı Olduğu Kaza
Ankara şehrinin şarkında inşa olunan	Feyz-i Hamidi	Ankara/Cebeci
Haymana Merkezinde	Selimiye	Haymana
Ördek Gölü	Burhaniye	Haymana
Kesikkavak	Kadiriye	Haymana
Yaylakonak	Süleymaniye	Haymana
Çingirli-Barutlu	Hamidabat	Haymana

⁸⁰³ BOA., Y.PRK.KOM., 10/99, 18 Eylül 1317/1 Ekim 1901.

⁸⁰⁴ Sivrihisar kazasında Mahmudiye, Orhaniye, Osmaniye, Mecidiye, Hüdavendigâr (Koçcağız) ve Nahiye Boşnak muhacirlerin iskân edildiği alanlardandır. Bkz. BOA., Y.MTV., 218/79, 7 Temmuz 1317/20 Temmuz 1901.; Bir diğer kayıta bu köylerin yanında Hamidü'l-Asar köyü ve Günyüzü nahiyesinin ismi de sayılmaktadır. Bahsi geçen mahallerde Boşnak muhacirler için 700 meskenin inşasının planlandığı anlaşılmaktadır. O tarihte bu meskenlerin inşasına nezaret eden kişi Hacı Reşit Paşa'dır. Bkz. BOA., Y.PRK.KOM., 10/43, 26 Temmuz 1317/8 Ağustos 1901.; Sivrihisar kazasında Boşnak muhacirlerin iskânı ile ilgili ayrıca bkz. Y.PRK.TNF., 7/9, 12, 13, 17 Ağustos 1317/30 Ağustos 1901.; DH.MKT., 2517/66, 19 Temmuz 1317/1 Ağustos 1901.; A.JMKT.MHM., 514/19, 21 Haziran 1317/4 Temmuz 1901.; DH.TMIK.S., 34/44, 21 Mart 1317/3 Nisan 1901.; İ.DH., 1385/8, H. 15 Rebîulevvel 1319/2 Temmuz 1901.; Çok fazla olmasa da Sivrihisar'a yerleştirilen bir kısım Boşnak muhacirin buranın havasını beğenmediklerinden dolayı terk ettikleri bilinmektedir. Bkz. DH.MKT., 1300/36, 31 Ağustos 1321/13 Eylül 1905.

⁸⁰⁵ Mihalicçik kazasında Emlak-ı Hümayun'a ait Eskipazar bölgesinde 17 hane Boşnak muhacirin iskân olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA., DH.MKT., 584/47, H. 24 Cemâzyelevvel 1320/29 Ağustos 1902.; BEO, 1760/131941, H. 30 Şabân 1319/Aralık 1901.

⁸⁰⁶ BOA., Y.MTV., 218/79, 7 Temmuz 1317/20 Temmuz 1901. Eski ve yeni isimleri konusunda arşiv kaydında yer alan ile gerçekte olanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Arşiv kayıtlarında Ördekgölü'ne Burhaniye isminin verildiği bilgisi yer almaktadır. Ancak yapılan saha araştırmaları esnasında bu bilgi teyit edilebilmiş değildir. Karışıklığa yol açan bir diğer husus bir kısım köy isimlerinin civar bölgede bulunan birden fazla muhacir köyüne verilmesidir.

⁸⁰⁷ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

⁸⁰⁸ Ülke genelinde teşkil edilen muhacir köylerine Osmanlı hanedanına mensup kişilerin adlarının verildiği bir gerçektir. Buna İskân-ı Muhacirin Nizamnamesinin 9. maddesinde de yer verilmiştir. "İskân-ı Muhacirin Nizamnamesinden", Muhacir, 28 Ağustos 1326/10 Eylül 1910, no., 76, s. 3.

Hoşularöreni	Ahmediye	Haymana
Karapınar	Bayezit	Haymana
Üçpınarlar	Tevfikiye	Haymana
Tatarhamzalı	Fatih	Haymana
İnceğiz mea Çemen	Lütfi Hamidi	Zir (Sincan)
Afşar	Zill-i Hamidi	Zir
Hacıözen	Halimiye	Zir
Tutluca	İhsaniye	Zir
Kapaklı	Ertuğrul	Zir
Sortak	Mesudiye	Zir

Ankara’da Boşnakların iskânı ile ilgili söylenmesi gereken bir diğer husus, bunların mevcut köylere %10 nispetinde karıştırılarak yerleştirilmesi konusunda Devlet’in talimatı olduğudur. Kayıttan anlaşıldığına göre bu sadece Boşnaklara özel bir durum değildir. Arnavut muhacirler için de aynı talimat söz konusudur⁸⁰⁹. Benzer bir talimat Ankara’da iskân edilecek Nogay muhacirler için de geçerlidir⁸¹⁰. Fakat bunun ne oranda uygulandığı bilinmemektedir.

Günümüzde birçoğu terkedilmiş ve demografisi bozulmuş olsa da Ankara ili sınırları içerisinde halen varlığını devam ettiren beş adet Boşnak köyü mevcuttur. Bunlar Haymana İlçesi’nde bulunan Kesikkavak; Polatlı İlçesi’nde bulunan Ördekgölü, Afşar ve Çimenceğiz ile Etimesgut İlçesi’nde bulunan Fevziye Köyleridir. Günümüzde çoğunluğu teşkil etmese de Polatlı ilçesine bağlı Karapınar Köyünde de az miktarda (muhtemelen dört hane) Boşnak yaşamaktadır. Çeşitli kaynaklarda Kızılcahamam İlçesi’nin Yukarıkise köyünün de bir Boşnak köyü olduğu zikredilmektedir. Fakat bu bilgi kesinlikle doğru değildir. Titiz bir araştırma ile buraya süreç içerisinde sadece bir hane Arnavut muhacirin iskân edildiği tespit edilmiştir. Aynı durum Nallıhan İlçesi’nde bulunan Tekirler Köyü için de geçerlidir. Bahsi geçen köyde aynı sülaleye mensup Boşnak lakaplı üç aile bulunmasına rağmen, bunların köken itibari ile Boşnak olmaması ilginçtir. Yapılan incelemeler neticesinde ulaşılan e-devlet kayıtlarından bunların dedelerinin Nallıhan İlçesi’nin Etçiler Köyünden; ninelerinin (büyük anneleri) ise aynı kazanın Çimen Köyünden gelip buraya yerleşmiş oldukları tespit edilmiştir⁸¹¹.

⁸⁰⁹ BOA., *DH.SFR.*, 56/290, 22 Eylül 1331/5 Ekim 1915.

⁸¹⁰ Nogayların Cemboyluk kabilesine mensup 350 hane Ankara’daki köylere beşer beşer dağıtılmışlardır. Bkz. BOA., *A.} MKT.UM.*, 432/47, H. 2 Rebiulevvel 1277/18 Eylül 1860.

⁸¹¹ 8.5.2019 tarihinde Murat Sevim (d. 1945) ile yapılan görüşmesi.

Tespit edilen bir arşiv kaydında Ankara’da Çubukabad kazası dâhilinde Boşnak muhacirlerin iskân olunduğu ve bunlar için 63 mesken yaptırılarak törenle sahiplerine teslim edildiği geçmektedir. Kayıttaki belirtildiği üzere bu şekilde teşkil edilen köye “İnâyet-i Hamidi” ismi verilmiştir⁸¹². Ancak yapılan incelemeler neticesinde Çubuk İlçesi dâhilinde günümüze ulaşan böyle bir köy tespit edilememiştir.

1889 senesinden itibaren Ankara’ya iskân edilmeye başlayan Boşnakların geldikleri yerler arasında Tuzla, Hersek, Mihyaç, Travnik, Banja Luka (Banaluka), Mostar, Bihke, Krayina ve Saraybosna bulunmaktadır. Bunların yanında 1909 senesinde günümüzde Karadağ sınırları içerisinde bulunan Kolaşin’den çıkıp 1910-12 yıllarında Ankara’ya iskân edilen Boşnak muhacirin olduğu da tespit edilmiştir. Saha araştırmaları neticesinde edinilen bilgilerden Ankara’da iskân olunan Boşnaklar arasında geline yere göre “Sarı Boşnak” ve “Kolaşin” ayrımının olduğu anlaşılmaktadır. Sarı Boşnak olarak nitelenen muhacirler Tuzla, Hersek, Mihyaç, Travnik, Banja Luka (Banaluka), Mostar, Bihke, Krayina ve Saraybosna’dan hicret etmiş olanlardır. Boşnak denilince akla gelen ilk grup da bunlardır ve çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Ankara’da bulunan Çimenceğiz, Ördekgölü, Kesikkavak ve Fevziye Köyleri Sarı Boşnak’tır. Kolaşinler⁸¹³ ise Karadağ sınırları içerisinde yer alan Kolaşin’den gelenlerdir⁸¹⁴. Bunların kökenleri hakkında bazı tartışmalar söz konusudur. Ancak Kolaşin halkının Slav kökenli Müslümanlar olduğu görüşü daha yaygındır⁸¹⁵. Günümüzde Ankara’nın tek Kolaşin köyü Polatlı sınırları içerisinde bulunan Avşar (Burhaniye)’dir. Bunun yanında günümüzde Sivrihisar İlçesi’nde bulunan Yayla ve Güvem (Mahmudiye) köylerinde de Kolaşin Boşnakları yaşamaktadır. Yayla köyünde ayrıca bir kısım Sarı Boşnak da bulunmaktadır. Avşar, Yayla ve Güvem köylerinin Ankara’ya gelişleri aynı tarihte ve aynı kafiye ile⁸¹⁶.

⁸¹² BOA., *DH.MKT.*, 596/71, 19 Eylül 1318/2 Ekim 1902.; *A.İMKT.MHM.*, 520/15, 17 Eylül 1918/30 Eylül 1902.; *DH.MKT.*, 594/66, 29 Eylül 1918/12 Ekim 1902.

⁸¹³ Avşar köyünde yaşayanların erkeklerine “kolaşinsa” kadınlarına ise “kolaşinka” denilmektedir.

⁸¹⁴ 28.1.2019 tarihinde Avşar Köyünde Bayram Gürkan (d. 1940) ve Murat Bayırkaya (d. 1976) ile yapılan görüşme.

⁸¹⁵ Bu konuda bkz. Slobodan Şčepanoviç, “Kolaşin Müslümanları’nın Kökenleri”, *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara 2012, ss. 177-185.

⁸¹⁶ Bayram Gürkan (d. 1940) ve Murat Bayırkaya (d. 1976) y.g.

2.4.1. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Boşnak Köyleri

2.4.1.1. Fevziye (Soltak/Sortak) Köyü

Fevziye köyü, teşkili sırasında Zir (Sincan) kazasına bağlı olsa da günümüzde Etimesgut İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy halkının belirttiğine göre köyün ilk ismi “Soltak”tır. Bu ismin “solumak” fiilinden geldiği iddia edilmektedir⁸¹⁷. Bu iddia oldukça yaygındır. İfade edildiğine göre köyün kervan güzergâhında olması ve gelip geçenlerin burada bir süre soluklanmalarından (soludak) dolayı köye bu isim verilmiştir⁸¹⁸. Ancak *Ankara Şer’iyye Sicilleri*’nde ve Osmanlı arşiv kayıtlarında bunun “ra” harfi ile “Sortak” (صورة لاق) şeklinde yazıldığı tespit edilmiştir. Bu kayıttan ayrıca bahsi geçen araziye muhacirlerin iskânından sonra “Mesudiye” isminin verildiği anlaşılmaktadır⁸¹⁹. Bu bilgi köyün XVI. yüzyılın sonlarından itibaren mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Köyün “Fevziye” ismini alması ise iddia edildiğine göre Kurtuluş Savaşı sonlarına doğru Mareşal Fevzi Çakmak’ın, köyü karargâh olarak kullanmasının ardından ve onun isteği üzerinedir⁸²⁰. Ancak oldukça yaygın olan bu bilgi muhtemelen yanlıştır. Zira arşiv kayıtlarında 1901 senesinde Zir kazasında Boşnak muhacirlerin iskânı için Ankara’da Fevziye adında bir köyün teşkil edildiği zikredilmektedir⁸²¹.

Fevziye köyünün teşkili 1901 senesindedir. 1901 senesi Ağustos ayı ortalarından önce buraya 170 Boşnak muhacirin iskân edildiği arşiv kayıtlarında yer almaktadır⁸²². Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilerden anlaşıldığına göre Ankara’ya ulaşan muhacirler ilk olarak kent merkezinde bulunan Şükriye Mahallesi’ne gelmişlerdir. Gelen Boşnakların bir kısmı burada yerleştirilirken, geri kalan kısmına iskân için Ballıkpınar arazisi ve Türkoğlu Çiftliği teklif edilmiştir. Bu mevkilerin sazlık olması sebebiyle Boşnaklar burada iskânı kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine Devlet, Boşnak muhacirlere iskân için Fevziye arazisini göstermiştir. Boşnakların ekserisi gösterilen bu

⁸¹⁷ Bkz. Tuğça Poyraz Tacoğlu, Gülay Arıkan, Adem Sağır, “Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1 Winter 2012, ss.1945.; Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.

⁸¹⁸ Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.

⁸¹⁹ BOA., Y.MTV., 218/79, 7 Temmuz 1317/20 Temmuz 1901.; A.Ş.S., 1132/173.; A.Ş.S., 1046/46, H. 16 Cemaziyelevvel 1320/21 Ağustos 1902.; Ongan, a.g.e., s. 159.

⁸²⁰ Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.; <https://www.bosnakmedya.com/ankaranin-bosnak-koyu-fevziyeyi-taniyalim/> (17.07.2019).

⁸²¹ BOA., A.JMKT.MHM., 516/4, 15 Teşrînisânî 1317/25 Eylül 1901.

⁸²² BOA., Y.PRK.TNF., 7/9, 12, 13, 17 Ağustos 1317/Ağustos 1901.

arazinin gelinen yerlerle benzeştiğinden burada yerleşmeyi kabul etmiştir. Lakin bir kısım Boşnak burada iskânı kabul etmeyerek Bursa ve Balıkesir taraflarına gitmiştir⁸²³. Görüşme yapılan bazı kişiler ise Boşnakların buraya Zir (Sincan) kazası üzerinden geldiklerini söylemektedir⁸²⁴. O sırada buranın zaten Zir kazasına bağlı bulunduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bilgi sosyoloji temelli bir makaleye de referans olmuş durumdadır⁸²⁵. Buna rağmen Boşnakların buraya Şükriye Mahallesi üzerinden gelip yerleştiği bilgisi daha muteberdir.

Görüşme yapılan bir kısım kişi tarafından aksi iddia edilse de⁸²⁶, diğer Boşnak yerleşim alanlarında olduğu gibi burada da Devlet'in muhacirler için meskenler inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Yapılan saha araştırmaları neticesinde Devlet tarafından buraya dörtlü kümeler halinde 40 meskenin yaptırıldığı bilgisine ulaşılmıştır⁸²⁷. Arşiv kayıtlarında ise köye 80 meskenin yaptırılmasının kararlaştırıldığı ve 1901 senesi Temmuz ayı içerisinde bu meskenlerden 50 tanesinin duvarlarının bitirildiği bilgisi yer almaktadır⁸²⁸. Buradan yola çıkarak köye en az 40 hane Boşnak muhacirin iskân edildiğini söylemek mümkündür. Köyün teşkil edilmesinin ardından bir kısım Boşnağın daha gelip köye yerleştiği edinilen bilgiler arasındadır⁸²⁹.

Fevziye köyüne yerleşen muhacirlerin göç ettikleri yerler arasında Mostar, Dobra, Stolaç, Hersek ve Zenitsa (Zenica) da bulunmaktadır. Köye iskân edilen sülaleler aile reisleri ile birlikte şu şekildedir; Malohocici (Ömeri, Ali), Begoviç (Hasan, Hayri, Recep), Haliloviç (Halil, Hasan, Ali), Gatçan (Bekir, Arif, Cafer, Ahmet), Paşoviç (Paşa, Salih, İbrahim, Adem) ve Meşici (Mehmed) sülaleleridir. Saha araştırmaları esnasında Malohocici'lerin Mostar (Lubina), Haliloviçler'in Stolaç, Gatçanlar'ın Zenitsa (Zenica) ve Paşoviçler'in de Dobra'dan geldikleri tespit edilmiştir. Köye iskân edilen en kalabalık aile Gatcanlar'dır. Köye gelen Boşnakların genellikle kadınlar, askerlik yaşından küçük çocuklar ve nispeten yaşlı kişiler olduğu

⁸²³ Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.

⁸²⁴ 30.7.2019 tarihinde Fevziye Köyünde Nuriye Özcan (d. 1935) ve Neriman Avcı (d. 1953) ile yapılan görüşme.

⁸²⁵ Bkz. Tacoğlu, Arıkan, Sağır, a.g.m., ss.1941-1965.

⁸²⁶ Nuriye Özcan (d. 1935).; Neriman Avcı (d. 1953) y.g.

⁸²⁷ Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.

⁸²⁸ BOA., Y.MTV., 218/79, 7 Temmuz 1317/20 Temmuz 1901.

⁸²⁹ Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.

anlaşılmaktadır. Bunun nedeni Avusturya hükümetinin askerlik çağında olanların gitmelerine izin vermemesidir⁸³⁰.

2.4.1.2. Kesikkavak Köyü⁸³¹

Kesikkavak köyü, günümüzde Haymana İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Burası Bizans dönemine kadar geri giden çok eski bir yerleşim geçmişine sahiptir. Daha yakın dönemde Rumlar'ın da burada yaşadığı bilinmektedir. Buna rağmen Kesikkavak arazisi, Boşnakların iskânı sırasında boş bir alan olup, bundan evvel Kadıköy'ün yaylağı durumundadır. Köy arazisinde oldukça fazla kavağın bulunması, bu kavakların Kadıköy halkı tarafından kesilmesi ve ayrıca burada Boşnak muhacirlerin iskânı nedeniyle bu alana "Boşnak Kesikkavak" adı verilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise, milliyet belirteci olan Boşnak kısmı kaldırılarak köy, sadece Kesikkavak olarak anılmaya başlanmıştır⁸³². 1902 senesi Temmuz ayına ait bir kayıta bu isim teyit edilmekle birlikte, muhacirlerin iskânından sonra köye "Kadiriye" adının verildiği zikredilmektedir⁸³³. Bir diğer kayıta ise Kesikkavak köyünün ismi "Boşnakköy" olarak geçmektedir⁸³⁴.

Kesikkavak köyüne ilk Boşnak kafilenin gelişi 1901 senesindedir. Hersek'ten gelen bu kabile 11 hane kadar olup, nüfus miktarları 56'dır⁸³⁵. Gelen 11 hane için burada 87⁸³⁶ mesken inşasına girişilmiştir. Bu durum daha sonra da buraya muhacir iskânının düşünüldüğünü akıllara getirmektedir. Saha araştırmaları neticesinde edinilen bilgiler de

⁸³⁰ Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Emgili, *a.g.e.*

⁸³¹ Kesikkavak köyüne komşu Emirler köyünün yakın zamana kadar ismi Emirler Kesikkavak olarak geçmekteydi. Bu sebeple Kesikkavak köyü ile Emirler Kesikkavak köyü birbirine karıştırılmamalıdır.

⁸³² 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1944, 39.; Fikret Yalçinkaya (d. 1945) (22.01.2019) y.g.; Enver Yurtdaş, *Geçmişle Buluşan Haymana*, Haymana Belediyesi Kültür Yayını No:1, Ankara 2018, s. 278-279.

⁸³³ BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

⁸³⁴ Candar, *a.g.e.*, s. 31.

⁸³⁵ BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 3 Temmuz 1317/21 Temmuz 1901.

⁸³⁶ Fikret Yalçinkaya köye 82 mesken yaptırıldığını kesin bir dille ifade etmektedir. Bu meskenlerin iskâna hazır hale getirilmesi 1903 senesindedir. İnşaatı tamamlanan meskenler peyderpey sahiplerine teslim edilmiştir. Bkz. Fikret Yalçinkaya (d. 1945). Bunda muhtemelen takip edilen usul kura yöntemidir. Ankara özelinde incelenen diğer bazı belgelerde de bu doğrultuda örneklerle rastlanmıştır. Ankara'da inşa edilen meskenlerin kura ile sahiplerine verilmesi hakkında bir örnek için bkz. BOA., *Y.PRK.KOM.*, 10/96, 13 Ağustos 1317/26 Ağustos 1901.

bunu teyit eder mahiyettedir. Zira köye yerleşimin -en kalabalık kafilenin geldiği- 1904 senesine kadar devam ettiği saptanmıştır⁸³⁷.

Fotoğraf-16: Kesikkavak Köyü⁸³⁸

Yapılan incelemeler neticesinde buraya Hersek'in yanında Krayina (Kraya/ Krajina) bölgesinden de muhacirlerin gelip yerleştiği tespit edilmiştir⁸³⁹. Krayina bölgesinden gelen muhacirlerin Bosna, Sancak, Kosova ve Makedonya (Üsküp) güzergâhını kullanarak trenle Selanik'e geldikleri bilinmektedir. Selanik'e ulaşan muhacirler burada iki kola ayrılmıştır. Bunlardan bir kısmı gemilerle İzmir Limanı'na çıkanlardır. Geri kalan 1.000 kadar muhacir ise Drama üzerinden Edirne'ye ulaşmıştır⁸⁴⁰. Kesikkavak köyünde iskân edilen muhacirler İzmir üzerinden ülkeye giriş yapmış olanlardır. Muhacirlerin İzmir'den Kesikkavak'a gelişleri ise karayoluyladır⁸⁴¹.

⁸³⁷ Fikret Yalçınkaya (d. 1945) y.g.

⁸³⁸ *İÜNK.*, 90570/8.

⁸³⁹ Fikret Yalçın (d. 1945) y.g.

⁸⁴⁰ Emgili, *a.g.e.*, s. 249.

⁸⁴¹ Fikret Yalçınkaya (d. 1945) y.g.

Sahada yapılan incelemeler neticesinde köye yerleşen Boşnakların üç farklı sülaleye mensup oldukları saptanmıştır. Bunlar Çayıç (Çayıçoğulları), Topaloviç (Topaloğulları) ve Zekiç (Zekioğulları) sülaleleridir⁸⁴².

1903 yılında Kesikkavak köyünde şiddetli bir kış yaşanmış ve muhacirler için inşa edilen pek çok evde 1904 yılında çökmeler meydana gelmiştir. Yalçinkaya'nın ifadesine göre inşa edilen meskenlerin yığma taştan yapılmış olması bunda önemli bir etkindir⁸⁴³. Meskenlerin inşası sırasında damlarına toprak konulmaması kış şartlarında meskenlerin su baskınlarına maruz kalmasına neden olmuştur. Bu durum köy halkının başta zatürre olmak üzere soğuğa bağlı hastalıklara yakalanmalarına ve hatta kayda değer miktarda ölümlerine sebebiyet vermiştir. Bu mağduriyete, komşu Karahoca köyü Muhtarı Mehmed Ağa duyarsız kalmamıştır. Mehmed Ağa, kaza kaymakamına başvurarak oldukça mağdur durumda bulunan muhacirlerin kendi köyleri (Karahoca) ile buraya oldukça yakın olan Kadıköy arasında paylaştırmalarını istemiş ve bu teklifi kabul edilmiştir⁸⁴⁴. İleri derecede zarar gören meskenlerde hayatlarını devam ettirme imkânları olmayan Boşnak muhacirler bahsi geçen köylerde kışı geçirmek durumunda kalmışlardır. Muhacirler, Karahoca'daki misafirlikleri esnasında şiddetli kıştan zarar gören Karahoca köyü camiini tamir etmişlerdir. Karahoca köyündeki misafirliklerinin ardından eski yerlerine dönenler olduğu gibi Kesikkavak köyünü terk ederek başka mahallerdeki akrabalarının yanına gidenlerin bulunduğu da tespit edilmiştir⁸⁴⁵.

Köy hakkında edinilen bir diğer bilgi köy camii hakkında bir vakıf kaydının mevcut olduğudur. Bu kayıt 4 Şubat 1912 senesine aittir⁸⁴⁶.

2.4.1.3. Ördekgölü Köyü

Ördekgölü köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. İddia edildiğine göre köy ismini -yaklaşık 70 sene öncesine kadar var olan- ortasında bulunan “göl” ve bu gölde yüzen “ördek”lerden almıştır⁸⁴⁷. 1902 senesi Temmuz ayına

⁸⁴² Fikret Yalçinkaya (d. 1945) y.g.; <https://www.bosnakmedya.com/ankaranin-bosnak-koyu-kesikkavaki-taniyalim/> (15 Nisan 2019).

⁸⁴³ Yalçinkaya'nın eski meskenlerin yıkılışı sırasında aktif rol almış olması onu bu konuda önemli kılmıştır. Fikret Yalçinkaya (d. 1945) y.g.

⁸⁴⁴ <https://www.bosnakmedya.com/ankaranin-bosnak-koyu-kesikkavaki-taniyalim/>, (15 Nisan 2019).

⁸⁴⁵ Fikret Yalçinkaya (d. 1945) y.g.

⁸⁴⁶ Bkz. VGMA., 4696/8.; BOA.EV.MH., 1159/92.

⁸⁴⁷ Bahsi geçen gölün üstü yaklaşık 70 sene evvel sivrisinek sebebiyle kapatılarak burada bir kuyu oluşturulmuştur. Günümüzde kapatılan bu gölden iki çeşme beslenmektedir. Gölün suyu yazın soğuk

ait bir arşiv kaydında bu isim teyit edilmekle birlikte, bundan sonra köye “Burhaniye” isminin verildiği zikredilmektedir⁸⁴⁸. Fakat yapılan saha araştırmaları esnasında bu isim (Burhaniye) teyit edilememiştir. Köy halkı kesin bir ifade ile bu bilgiyi reddetmektedir⁸⁴⁹.

Tespit edilen bir kayıta köyün II. Abdülhamid devrinde 20 hane Boşnak muhacirin iskânı ile kurulduğu geçmektedir⁸⁵⁰. Köyün ileri gelenlerinden Hidayet Diner’in belirttiğine göre ise köyün kuruluşu 60-70 hane Boşnak muhacirin buraya yerleştirilmesi iledir⁸⁵¹. Bu konuda arşiv kaydında geçen bilgi ise 1901 senesi Temmuz ayında Ördekgölü mevkiinde Boşnak muhacirler için 50 mesken inşasına karar verildiğidir⁸⁵². Bu durumda en makul yorum köye en az 50 hane muhacirin yerleştirilmiş olduğudur. Muhtemelen bu sırada köyde bir cami inşasına da girişilmiştir. Zira köyde bulunan camii hakkında bir vakıf kaydı bulunmaktadır⁸⁵³.

Köye yerleştirilen muhacirlerin geldikleri yerler arasında Saraybosna, Banja Luka (Banaluka) ve Travnik bulunmaktadır⁸⁵⁴. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre İstanbul üzerinden Türkiye’ye giriş yapan muhacirlerin Adapazarı’na geldikleri oradan da Ankara’ya sevk edildikleri anlaşılmaktadır. Ördekgölü halkının Ankara’daki ilk iskân alanı Zir (Sincan) kazasıdır. Bataklik ve sivrisinekten dolayı burada yerleşmeye yanaşmayan muhacirler Ördekgölü mevkiine iskân edilmişlerdir. Bunun yanında bir süre Sivas’ta kaldıktan sonra buraya gelen üç kardeş (üç hane) ve bunların eniştesi (bunlar da Boşnak’tır) olan bir aile de köye yerleşmiştir. Yine ilk geldiğinde İstanbul’da yerleşen, ancak daha sonra askerlik dolayısıyla Ankara’ya gelip burada evlenerek iç güvey olarak köyde kalan bir Boşnağın bulunduğu da

kışın ise sıcaktır. Yöre halkının anlattıklarına göre göl, kağnyıya bağlı öküzleri yutacak büyüklüktedir. Hidayet Diner (d. 1940) ve Hüsnîye Diner ile yapılan görüşme.

⁸⁴⁸ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

⁸⁴⁹ 23.1.2019 tarihinde Ördekgölü Köyünde Hidayet Diner (1940), Hüsnîye Diner ve Recep Doğan (d. 1964) ile yapılan görüşme.

⁸⁵⁰ <http://www.polatli.gov.tr/mahaller>, (25 Mart 2019).

⁸⁵¹ Hidayet Diner (d. 1940).; Hüsnîye Diner y.g.

⁸⁵² BOA., Y.MTV., 218/79.

⁸⁵³ VGMA., 604/36.

⁸⁵⁴ Hidayet Diner (d. 1940).; Hüsnîye Diner. Belgede yer alan tabloda Ördekgölü ile Tuzla’nın aynı hizada yer almasından dolayı Ördekgölü’ne yerleştirilen muhacirlerin Tuzla’dan geldiği iddia edilse de ayrıntılı bakıldığında bu sonucun kesin bir şekilde çıkarılamayacağı görülecektir. Sadece Haymana kazası için değil aynı sayfadaki Zir ve Sivrihisar Kazaları için hazırlanan çizelgelere bakıldığında bu durum anlaşılabacaktır. Bununla doğru orantılı olarak Ördekgölü köyünde yapılan incelemelerde köye Tuzla’dan muhacir iskân edildiği bilgisi teyit edilememiştir. BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1317 (19 Temmuz 1901).

anlaşılmaktadır. Bunun yanında iskândan sonra köyü beğenmeyip İzmir'e giden üç hane ve Ankara'nın merkezinde bulunan Boşnak mahallesine (Şükriye) yerleşenlerin olduğu tespit edilmiştir⁸⁵⁵.

Köyün teşkilinde sokakları oldukça geniş tutulmuştur. Günümüzde ise ihtiyaca göre şekillendirilen ya da yıkılarak yeniden inşa edilen meskenlerin genişletilmesi sebebiyle sokakların oldukça daraldığı gözlemlenmiştir⁸⁵⁶.

2.4.1.4. Çimenceğiz Köyü

Çimenceğiz köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köye ilk olarak iskân edilen muhacirler Tatarlardır⁸⁵⁷. Tatarların önemli bir kısmının köyü terk etmesinin ardından buraya Boşnak muhacirler iskân olunmuştur. Boşnakların geldiği sırada Tatar muhacirlerinden Salim Ağa ve ailesi dışında köyde Tatar muhacir bulunmamaktadır. Boşnakların köye tam olarak ne zaman yerleştikleri hakkında net bir bilgi mevcut olmasa da, Çimenceğiz'e iskân edilen Boşnakların 1903 senesinde Ankara'ya geldikleri yapılan saha araştırmaları neticesinde tespit edilmiştir⁸⁵⁸.

1903 senesinde Ankara'ya ulaşan muhacirlerin ilk olarak Ankara'nın merkezinde bulunan Samanpazarı mevkiine iskân olundukları anlaşılmaktadır. Günümüzde Gençlik Parkı'nın bulunduğu yerin bataklık olması sebebiyle muhacirler burayı terk ederek Karapınar köyüne yerleşmek durumunda kalmıştır. Burada da aynı durum söz konusu olunca, iddia edildiğine göre önce Kesikkavak'a ve ardından da Ördëkgölü'ne gelen Boşnaklar, nihayet bundan sonra kalıcı olarak ikamet edecekleri Çimenceğiz mevkiine yerleşmişlerdir⁸⁵⁹. Saha araştırmaları esnasında köyün eski adının Selimiye olduğu tespit edilmiştir. Köyde bulunan yaşlıların kimliklerinde halen Selimiye ismi bulunmaktadır. Ancak burası Üçpınarlar Köyü ile karıştırılmamalıdır. Zira Üçpınarlar köyünün de teşkilindeki ismi Selimiye'dir⁸⁶⁰.

⁸⁵⁵ Hidayet Diner (d. 1940).; Hüsnîye Diner y.g. Şükriye Mahallesi'nin olduğu alanda Boşnak mahallesi bulunduğu *Ankara Şer'îye Sicillerine* de yansımıştır. Bkz., *A.Ş.S.*, 1138/116, 16 Haziran 1926.

⁸⁵⁶ Hidayet Diner (d. 1940).; Hüsnîye Diner y.g.

⁸⁵⁷ 1909 yılında köye Bulgar muhacirlerinin de yerleştirildiği bilinmektedir. Yine 1920 senesinde Dobruca'nın Engez köyünden gelen bir kısım Kırım Tatarları da buraya yerleştirilmiştir. Bkz. Kırımlı, a.g.e., s. 168-169.; Bu durumu yöre halkı da doğrulamaktadır. Cengiz Güngör (d. 1969) y.g.

⁸⁵⁸ Cengiz Güngör (d. 1969) y.g.

⁸⁵⁹ Cengiz Güngör (d. 1969) y.g.

⁸⁶⁰ Üçpınarlar mevkinin eski adının Selimiye olduğu hakkında Bkz. BOA., *İ.HUS.*, 146/40, 22 Eylül 1322/5 Ekim 1906.; A.} *MKT. MHM*, 529/64, H. 19 Şaban 1324/8 Ekim 1906.

Günümüzde adı resmî olarak Çimenceğiz olan köye yerleşen muhacirlerin hepsi Saraybosna'dan gelmiştir ve neredeyse tamamı akrabadır. Gelişleri esnasında yolda ölenlerin olduğu günümüzde hâlen hatırlanmaktadır. Geliş esnasında inanılması zor olsa da anlatılan, İstanbul Boğazı'ndan Boşnakların at arabalarını yüzdürerek geçirdikleridir⁸⁶¹.

2.4.1.5. Avşar Köyü

Avşar Köyü, Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köyün ismini Boşnakların iskânından çok daha evvel burada yerleşik olan Avşar aşiretine mensup gruplardan aldığı kuvvetle muhtemeldir. Buna rağmen köyün yakın zamana kadar “Burhaniye” olarak da anıldığı tespit edilmiştir. Köy nüfusuna kayıtlı orta yaş üstü⁸⁶² kişilerin kimliklerinde halen Burhaniye yazdığı gözlemlenmiştir. 1935 senesine ait bir kayıta da Burhaniye ismi yer almaktadır⁸⁶³. Buna karşın arşiv kayıtlarında Burhaniye isminin bir diğer Boşnak Köyü olan Ördekgölü köyünün eski adı olarak geçtiği tespit edilmiştir⁸⁶⁴. Fakat daha önce de belirtildiği üzere Ördekgölü'nün böyle bir isimle hiçbir zaman anılmadığı saha araştırmaları esnasında öğrenilmiştir.

Avşar aşiretine mensup grupların rüzgâr sebebiyle Yozgat'a gitmelerinin ardından uzunca bir süre boş kalan köye ilk olarak Sarı Boşnaklar iskân edilmiştir. Ancak bunlar köyde kalıcı olamamışlardır. Edinilen bilgilere göre köye yerleştirilen 30 hane Sarı Boşnak'tan 28'i burayı terk ederek Balıkesir'in Ayvalık ilçesine bağlı Sarımsaklı'ya gitmiştir. Avşar köyünün bugünkü sakinleri olan Kolaşın Boşnaklarının buraya gelişi ise Sarı Boşnakların burada iskânlarından kısa bir süre sonradır⁸⁶⁵.

Avşar köyüne yerleşen Boşnaklar daha önce de belirtildiği üzere günümüzde Karadağ sınırları içerisinde bulunan Kolaşın'den gelmişlerdir. 1909 senesinde Kolaşın'den yola çıkan muhacirlerin Türkiye'ye gelişleri muhtemelen 1910-12

⁸⁶¹ Cengiz Güngör (d. 1969) y.g.

⁸⁶² Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 45-59 yaş arasındaki kişiler orta yaştır. *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yay., No. DPT 2741, Ankara 2007, s. 10.

⁸⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935*, Devlet Basımevi, C. 2, İstanbul 1936, s. 16.

⁸⁶⁴ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

⁸⁶⁵ Bayram Gürkan (d. 1940).; Murat Bayırkaya (1976) y.g.

senelerindedir⁸⁶⁶. Bu konuda edinilen bir diğer bilgi ise Kolaşı'ndan 1902 senesinde göç edildiğidir⁸⁶⁷. Denizyolu ile geldikleri sırada aralarında ölenlerin olduğu ve bunların denize atıldığı hatırlananlar arasındadır. Kolaşın'den yola çıkan Boşnak muhacirlerin Türkiye'ye ulaştıktan sonra iki gruba ayrıldığı ve yine gemilerle iskân bölgelerine sevk edildikleri anlaşılmaktadır. Bunların sevk yerleri Amasya ve Adana'dır. Avşar köyüne yerleşen Boşnaklar Amasya'ya sevk edilen grup içerisinde yer almaktadır⁸⁶⁸.

Fotoğraf-17: Burhaniye (Avşar) Köyü⁸⁶⁹

Amasya'nın Merzifon ilçesine bağlı Gümüşhane köyüne iskân edilen Boşnaklara burada Devlet tarafından bir dönüm kadar tütünlük verilmiştir. Lakin bu miktar arazi onların geçimlerine yetecek mahiyette değildir. Bunun yanında yerli halkla aralarında

⁸⁶⁶ Kolaşın'den göç edip buraya yerleşen halkın yine aynı yerde bulunan Novipazar'la (Biyelepoli) yakın irtibatlarının olduğu anlaşılmaktadır. Novipazar onların alışveriş yaptığı, ihtiyaçlarını giderdiği bir pazar alanı durumundadır. Bayram Gürkan (d. 1940).; Murat Bayırkaya (d. 1976) y.g.

⁸⁶⁷ <http://www.turpav.org/milli-politikalar-enstitusu/dis-politika/srebrenitsa-katliaminin-24-yildonumunde-emekli-tumgeneral-mehmet-ali-erdogan-in-gozunden-bosna-savas.html>, 18.12.2019.

⁸⁶⁸ Kolaşın'den göç edip buraya yerleşen halkın yine aynı yerde bulunan Novipazar'la (Biyelepoli) yakın irtibatlarının olduğu anlaşılmaktadır. Novipazar onların alışveriş yaptığı, ihtiyaçlarını giderdiği bir pazar alanı durumundadır. Bayram Gürkan (d. 1940).; Murat Bayırkaya (d. 1976) y.g.

⁸⁶⁹ İÜNK., 90570/26.

ciddi anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Muhacirler, o an içerisinde bulundukları durumu “Biz gâvur ülkesinden kurtulduk geldik İslam ülkesinde huzur yok.” şeklinde ifade etmişlerdir. Belirtildiğine göre ileri seviyeye ulaşan bu huzursuzluklar neticesinde muhacirler Ankara’da bulunan Bahtiyar Paşa’ya ulaşmış ve durumu ona iletmışlerdir. İddia edildiğine göre Bahtiyar Paşa muhacirlere Orta Anadolu’yu gezmelerini istemiş uygun gördükleri yerde iskân edileceklerini taahhüt etmiştir. Bunun üzerine muhacirlerin bir kısmı Sivrihisar’a yerleşirken diğer kısmı da Avşar köyüne iskân edilmeyi talep etmiştir. Avşar köyünün tercih edilmesinin temel sebebi o sırada burada bulunan Sarı Boşnak’ların kendilerine destek olacakları düşüncesidir. Daha önce Merzifon’da yaşanan huzursuzluk nedeniyle nispeten ücra bir yerin tercih edildiği de ihtimal dâhilindedir⁸⁷⁰. Muhacirlerin Avşar Köyünde iskânları muhtemelen 1915-1916 yıllarıdır. Zira arşiv kayıtlarından 1915 senesinde muhacirler için Avşar Köyünde yoğun bir inşaat faaliyetine girişildiği anlaşılmaktadır⁸⁷¹.

B. Gürkan’ın belirttiğine göre Kolaşin’den gelen Boşnaklar 10 hane olarak Avşar köyüne iskân edilmişlerdir. Muhacirlerin köye gelişi kağnılar ve at arabaları vasıtası ile. Köye gelip yerleşen ilk muhacirler arasında Agah, Beşir, Ayşe, İsmail, Halil (d. 1838/Kolaşin) ve Şerif isimindeki şahıslar bulunmaktadır. Köyde Hacıbuluç, Pepiç, Luşkoviç ve Karadan lakaplı aileler halen yaşamlarını devam ettirmektedir. Sarı Boşnakların burayı terk etmesi neticesinde köy, Kolaşin Boşnaklarının yaşam alanı olmuştur. Köy günümüzde de demografik yapısını korumaktadır⁸⁷².

2.4.1. 6. Şükriye (Feyz-i Hamidi/Boşnak Mahallesi) Mahallesi

Şükriye Mahallesi, Ankara’nın merkezinde Ulucanlar Cezaevi’nin hemen yanında bulunmaktadır. Tespit edilen bir arşiv kaydında buranın “Ankara şehrinin şarkında inşa edildiği” ve isminin “Feyz-i Hamidi” olduğu geçmektedir⁸⁷³. Bir kısım *Şer’iyye Sicilinde* buranın adı “Muhacir Şükriye” olarak da geçmektedir⁸⁷⁴. Şükriye Mahallesi’nin içerisinde Boşnakların yaşadığı alan “Boşnak Mahallesi” olarak da

⁸⁷⁰ Bayram Gürkan (d. 1940).; Murat Bayırkaya (d. 1976) y.g.

⁸⁷¹ BCA., 272.0.0.12/36.14.4, 22 Mayıs 1916.

⁸⁷² Bayram Gürkan (d. 1940).; Murat Bayırkaya (1976) y.g.

⁸⁷³ BOA., Y.MTV., 218/79, 7 Temmuz 1317/20 Temmuz 1901.

⁸⁷⁴ Bkz. A.Ş.S., 1111/115, H. 2 Zilhicce 1333/11 Ekim 1915.; A.Ş.S., 1084/46, H. 15 Rebiülevvel 1329/16 Mart 1911.; A.Ş.S., 1238/40, 23 Kânunuevvel 1327/5 Ocak 1912.; A.Ş.S., 1086/98.; A.Ş.S., 1087/8.; A.Ş.S., 1087/72.; A.Ş.S., 1056/161, H. 23 Cemaziyelevvel 1324.; A.Ş.S., 1059/23, H. 18 Rebiulevvel 1322/2 Haziran 1904.; A.Ş.S., 1059/168, H. 6 Rebiulevvel 1323/11 Mayıs 1905.

anılmaktadır⁸⁷⁵. *Ankara Şer'iyye Sicilleri*'nde bu isim sıkça geçmektedir⁸⁷⁶. Bu kayıtlarda mahallenin "Yeni Boşnak Mahallesi"⁸⁷⁷, "Boşnak Yeni Mahallesi"⁸⁷⁸ ve "Muhacir Yeni"⁸⁷⁹ olarak geçmektedir⁸⁸⁰. Bir kısım kayıtta ise Ankara'nın "Yeni Mahallesi"nde ikâmet eden Boşnak muhacirlerin olduğu bilgisi yer almaktadır⁸⁸¹. Bununla birlikte Ankara'da iskân olunan Boşnaklar arasında Şükriye isminin çok daha yaygın olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir⁸⁸².

⁸⁷⁵ Bkz. *A.Ş.S.*, 1113/3, 14 Mayıs 1338/14 Mayıs 1922.; *A.Ş.S.*, 1250/38, 6 Temmuz 1335/6 Temmuz 1919.

⁸⁷⁶ Bkz. *A.Ş.S.*, 1172/131, H. 28 Recep 1338/17 Nisan 1920.; *A.Ş.S.*, 1111/22, 6 Nisan 1322/19 Nisan 1906.

⁸⁷⁷ Bkz., *A.Ş.S.*, 1139/137, 22 Mart 1926.; *A.Ş.S.*, 1250/142, 25 Kânûnuevvel 1333/25 Aralık 1917.; *A.Ş.S.*, 1250/90.; 1 Nisan 1335/1 Nisan 1919.; *A.Ş.S.*, 1250/92, 13 Mayıs 1332/26 Nisan 1916.; *A.Ş.S.*, 1250/62, 5 Kânûnusânî 1336/5 Ocak 1920.; *A.Ş.S.*, 1240/5, 1 Kânûnusânî 1328.; *A.Ş.S.*, 1106/2.; *A.Ş.S.*, 1113/52, 26 Şubat 1337/26 Şubat 1921.; *A.Ş.S.*, 1113/13, 6 Mart 1338/6 Mart 1922.; *A.Ş.S.*, 1269/76, 29 Eylül 1928.; *A.Ş.S.*, 1129/23, 11 Teşrînisânî 1339/11 Kasım 1923.; *A.Ş.S.*, 1130/82, 12 Kânûnusânî 1340/12 Ocak 1924. ; Bkz. *A.Ş.S.*, 1135/141.; *A.Ş.S.*, 1132/21.; *A.Ş.S.*, 1132/22.; *A.Ş.S.*, 1132/33. *A.Ş.S.*, 1132/40.; *A.Ş.S.*, 1132/48.; *A.Ş.S.*, 1132/109.; *A.Ş.S.*, 1132/110.; *A.Ş.S.*, 1132/96.; *A.Ş.S.*, 1136/37, 20 Kânûnusânî 1926.; *A.Ş.S.*, 1270/89.; *A.Ş.S.*, 1081/80, H. Ramazan 1328/Eylül-Ekim 1910.; *A.Ş.S.*, 1188/20, 29 Mayıs 1334/29 Mayıs 1918.; *A.Ş.S.*, 1138/210, 21 Temmuz 1926.; *A.Ş.S.*, 1139/97, 17 Haziran 1920.; *A.Ş.S.*, 1139/128, 1 Haziran 1926.; *A.Ş.S.*, 1139/169, 24 Kânûnusânî 1926.; *A.Ş.S.*, 1189/63, 13 Recep 1335/5 Mayıs 1917.; *A.Ş.S.*, 1189/87, H. 21 Safer 1336/6 Aralık 1917.; *A.Ş.S.*, 1189/117.; *A.Ş.S.*, 1189/229.; *A.Ş.S.*, 1186/13, H. 5 Cemâziyelâhir 1331/12 Mayıs 1913.; *A.Ş.S.*, 1172/26, 10 Ağustos 1325/23 Ağustos 1909.; *A.Ş.S.*, 1172/84, 24 Teşrînisânî 1336/24 Kasım 1920.; *A.Ş.S.*, 1143/70, 26 Nisan 1927.; *A.Ş.S.*, 1113/63, 2 Mayıs 1336/2 Mayıs 1920.; *A.Ş.S.*, 1250/9, 29 Mart 1336/29 Mart 1920.

⁸⁷⁸ Bkz. *A.Ş.S.*, 1111/126.; *A.Ş.S.*, 1059/15, H. 16 Safer 1322/2 Mayıs 1904.; *A.Ş.S.*, 111/131, H. 25 Rebiulahir 1334/1 Mart 1916.; *A.Ş.S.*, 1112/58, H. 13 Rebiulahir 1335/6 Şubat 1917.; *A.Ş.S.*, 1092/39, H. 24 Cemâziyelevvel 1331/1 Mayıs 1913.; *A.Ş.S.*, 1238/53, 3 Haziran 1327/16 Haziran 1911.; *A.Ş.S.*, 1238/66.; *A.Ş.S.*, 1238/67, 14 Mayıs 1328/27 Mayıs 1912.; *A.Ş.S.*, 1238/69.; *A.Ş.S.*, 1238/70, 17 Mayıs 1327/30 Mayıs 1911.; *A.Ş.S.*, 1056/86, H. 23 Zilkade 1324/8 Ocak 1907.; *A.Ş.S.*, 1095/51, H. 23 Muharrem 1330/13 Ocak 1912.

⁸⁷⁹ *A.Ş.S.*, 1059/278, H. 25 Zilhicce 1323/20 Şubat 1906.; *A.Ş.S.*, 1059/279, H. 26 Zilhicce 1323/21 Şubat 1906.; *A.Ş.S.*, 1067/23, 8 Eylül 1332/21 Eylül 1916.

⁸⁸⁰ Bkz. *A.Ş.S.*, 1059/15, H. 16 Safer 1322/2 Mayıs 1904.

⁸⁸¹ Bkz. *A.Ş.S.*, 1047/13, H. 5 Rebiulevvel 1320/12 Haziran 1902.; *A.Ş.S.*, 1109/12, H. 2 Safer 1332/31 Aralık 1913.;

A.Ş.S., 1109/20, H. 22 Safer 1332/20 Ocak 1914.; *A.Ş.S.*, 1111/99, H. 11 Cemâziyelâhir 1332/7 Mayıs 1914.; *A.Ş.S.*, 1238/20, 6 Kânûnuevvel 1326/19 Aralık 1910.; *A.Ş.S.*, 1238/42, 21 Kânûnuevvel 1331/3 Ocak 1916.;

A.Ş.S., 1206/133, H. 29 Rebiulevvel 1321/25 Haziran 1903.; *A.Ş.S.*, 1086/153.; *A.Ş.S.*, 1046/36, H. 26 Rebiulahir 1320/2 Ağustos 1902.; *A.Ş.S.*, 1046/150, H. 2 Safer 1321/30 Nisan 1910.; *A.Ş.S.*, 1046/198, H. 17 Cemâziyelevvel 1321/10 Eylül 1903.; *A.Ş.S.*, 1059/75, 6 Nisan 1322/19 Nisan 1906.; *A.Ş.S.*, 1065/63, H. 12 Zilkade 1926.;

A.Ş.S., 1067/163, 6 Nisan 1325/19 Nisan 1909.; *A.Ş.S.*, 1068/42, H. 22 Cemâziyelâhir 1326/22 Temmuz 1908.; Kayıtta bahsi geçenler Peridor kazasından göç etmişlerdir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1068/44, H. 25 Cemâziyelâhir 1326/25 Temmuz 1908.; *A.Ş.S.*, 1054/118, H. 17 Cemâziyelevvel 1323/20 Temmuz 1905.;

⁸⁸² Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.

30 Ağustos 1901 tarihine ait bir kayıttan buraya 1901 senesi ortalarında 60 hanede 330 Boşnak muhacirin iskânının kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır⁸⁸³. Devam eden süreçte Ankara'nın farklı mahallerine yerleştirilen bir kısım Boşnak muhacir de buraya gelip yerleşmiştir. Mahalleye yerleşen Boşnaklar arasında İsmail⁸⁸⁴, Mustafa bin Mustafa, Mehmed bin Hasan⁸⁸⁵, Ahmet⁸⁸⁶, Murad⁸⁸⁷, Yusuf⁸⁸⁸, İsmail⁸⁸⁹, Boşnak Mehmed⁸⁹⁰, Hamit Ağa, Zeki (Ökten), Süleyman (Tümay) ve Leblebici Nedim de bulunmaktadır. Hamit Ağa mahallenin muhtarlığını da yapmış bir zat olup mahalleye iskân edilen Boşnakların ileri gelenlerindendir. Mahalleye ilk yerleşenlerden “Gegiç” sülalesine mensup Süleyman (Tümay)'ın ailesinin ilk iskân alanı Çubukabad kazasına bağlı Kapaklı köyüdür. Bunlar daha sonra köy halkı ile yaşadıkları anlaşmazlık sebebi ile bir kısım Boşnakla birlikte gelip mahalleye yerleşmişlerdir. Sonraki yıllarda - günümüzde halen varlığını devam ettiren- Boşnak köyü Fevziye'den de gelip buraya yerleşenler olmuştur⁸⁹¹.

Mahalle, sadece Boşnakların ikamet ettiği bir yaşam alan değildir. Yerli halkın yanında kayda değer miktarda Tatarın bulunduğu mahalleye⁸⁹², az miktarda Arnavut da

⁸⁸³ BOA., Y.PRK.TNF., 7/9, 12, 13, 17 Ağustos 1317/30 Ağustos 1901. Arşiv kaydı belirtilmeden Ankara'nın merkezinde Kayseri Kapısı'nda Hatip Çayı'na inen noktada yaklaşık 300 muhacir için bir Boşnak mahallesi teşkil edildiği Zeliha Etöz ve Eylem Tekemen Altındaş'ın doktora tezlerinde de geçmektedir. Burada yer aldığına göre mahalle 1878 senesinde teşkil edilmiştir. Bkz. Zeliha Etöz, *19. Yüzyıl Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Yaşam*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s. 68-69.; Eylem Tekemen Altındaş, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016, s. 180. Ancak verilen bilgiler eksik ve hatalıdır. Yapılan incelemeler neticesinde buraya 30 Ağustos 1901 tarihinde 60 hanede toplam 330 Boşnak muhacirin yerleştirildiği tespit edilmiştir. Bkz. BOA., Y.PRK.TNF., 7/9, 12, 13, 17 Ağustos 1317/30 Ağustos 1901.; A.Ş.S., 1081/72, 10 Nisan 1928.; A.Ş.S., 1081/74, 15 Nisan 1928.

⁸⁸⁴ A.Ş.S., 1136/37, 20 Kânûnusânî 1926.

⁸⁸⁵ A.Ş.S., 1092/39, H. 24 Cemâziyelâhir 1334/28 Nisan 1916

⁸⁸⁶ A.Ş.S., 1238/20, 6 Kânûnuevvel 1927.

⁸⁸⁷ A.Ş.S., 1111/99, H. 11 Cemâziyelâhir 1332/7 Mayıs 1914.

⁸⁸⁸ A.Ş.S., 1250/9, 29 Mart 1916.

⁸⁸⁹ A.Ş.S., 1067/67, H. 11 Muharrem 1326/14 Şubat 1908.

⁸⁹⁰ A.Ş.S., 1238/42, 23 Mart 1927.

⁸⁹¹ 30.9.2019 tarihinde Ankara'da kale mevkiinde İrfan Tümay (d. 1957), Şükrü Bakır (d. 1959) ve Hakkı Çalışkan (1961) ile yapılan görüşme.

⁸⁹² Şükriye Mahallesi'nde Tatar vatandaşların yaşadığı *Ankara Şer'iye Sicilleri*'ne de yansımıştır. Bkz. A.Ş.S., 1129/37.; Mahallede Tatar vatandaşlardan Yunus bin İbrahim ve İsmail Ağa'nın bakkallık yaptığı anlaşılmaktadır. Bkz. A.Ş.S., 1144/30, H. 16 Rebiulevvel 1927.

yerleştirilmiştir⁸⁹³. Daha önce de belirtildiği üzere mahalle, az sayıda Çerkes'in de yaşam alanıdır⁸⁹⁴.

Fotoğraf-15: Şükriye Mahallesi⁸⁹⁵

Süreç içerisinde nüfusun artması nedeniyle Şükriye Mahallesi bölünerek yeni mahalleler ortaya çıkmıştır. Yakın döneme kadar Boşnakların yaşadığı alan Sakarya Mahallesi sınırları içerisinde yer alırken⁸⁹⁶, günümüzde Sakarya Mahallesi'nin ortadan kaldırılması üzerine diğer mahalleler gibi Boşnak muhacirlerin iskân alanları da Hacettepe Mahallesi içerisinde kalmıştır. Farklı bir ifade ile günümüzde Şükriye adında bir mahalle bulunmamaktadır.

⁸⁹³ İrfan Tümay (d. 1957),; Şükrü Bakır (d. 1959).; Hakkı Çalışkan (1961) y.g.;

⁸⁹⁴ Şükriye mahallesinde bir kısım Çerkes'in yaşadığı hakkında bkz. A.Ş.S., 1056/161, H. 22 Cemaziyelevvel 1324/13 Ağustos 1906.

⁸⁹⁵ Erman Tamur, "Ankara'da Mahal İsimlerine Yansıyan Tarih I", *Kebikeç*, S. 29, Ankara 2010 s. 67

⁸⁹⁶ *Ankara Şer'iye Sicillerinde* Ankara'nın kent merkezinde Muhacir Sakarya adında bir mahallenin olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. A.Ş.S., 1144/30, H. 16 Rebiulevvel 1277.; A.Ş.S., 1145/30.

1980'lere kadar Boşnak kökenli vatandaşlar mahallede yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Kentsel dönüşümün ardından ise mahalledeki Boşnaklar Ankara'nın çeşitli ilçe ve mahallerine dağılmıştır. Günümüzde bahsi geçen mahallede Boşnak kökenli vatandaşlara ait bir kısım taşınmazlar bulunsa da buralarda ikamet eden kalmamıştır⁸⁹⁷.

2.5. RUMELİ MUHACİRLERİNİN İSKÂNİ

Rumeli muhacirlerinin Ankara'da iskânlarına geçmeden önce, bunların fetihlerle birlikte Osmanlı Devleti'nin takip ettiği şenlendirme ve sürgün politikaları neticesinde Rumeli bölgesine yerleştirildiğini belirtmek gerekir. Bu bilgi konu ile alakalı pek çok eserde yer almaktadır. Bu durum, 2 Temmuz 1910 tarihinde neşredilen *Muhacir* gazetesine de konu olmuştur. Haberin içeriğinde Rumeli muhacirlerinin köklerinin Konya, Sivas ve Ankara'da aranması gerektiği belirtilmektedir. Kısaca Rumeli muhacirleri denildiğinde bahsi geçen bölgede yaşanan toprak kayıbları neticesinde Anadolu'ya göç etmek durumunda kalan Türkler akla gelmektedir/gelmelidir⁸⁹⁸.

Osmanlı döneminde Ankara'ya kayda değer miktarda Rumeli muhaciri iskân edilmiştir. Rumeli'den yaşanan Türk göçlerini tetikleyen en temel etken, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'dir. Günümüzde Ankara'da 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin akabinde Rumeli muhacirleri için teşkil edilmiş olan dokuz adet köy bulunmaktadır. Bunlar hâlihazırda Polatlı ilçesine bağlı Çekirdeksiz ve Üçpınarlar (Selimiye); Pursaklar ilçesine bağlı Kurusarı, Abadan ve Alacaören (Mahmudiye); Keçiören ilçesine bağlı Çalseki ve Çubuk ilçesine bağlı İkipınar ve Tuğla Köyleridir. Çubuk ilçesine bağlı Dumlupınar köyü ise Rumeli muhacirlerinin gelişinden evvel Çerkes muhacirlerin iskânı ile teşkil edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti döneminde önemli miktarda Rumeli muhacirinin buraya iskân edildiği ve bir süre sonra bunların çoğunluğu oluşturdukları tespit edilmiştir. Cumhuriyet döneminde de buraya Bulgaristan muhacirlerinin iskân olduğu bilinmektedir.

Abadan, Alacaören (Mahmudiye), Çalseki, Dumlupınar, Kurusarı, İkipınar ve Tuğla Köylerine yerleşen muhacirlerin karayolu ile (muhtemelen öküz arabaları

⁸⁹⁷ Atletizm alanında Balkan ve Akdeniz şampiyonlukları bulunan Ekrem Koçak (1932-1993), Şükriye Mahallesi'nde doğmuş ve büyümüş Boşnak kökenli bir vatandaşdır. İrfan Tümay (d. 1957).; Şükrü Bakır (d. 1959).; Hakkı Çalışkan (1961) y.g.

⁸⁹⁸ "Muhacir", *Muhacir*, 2 Jeuliet 1910 (2 Temmuz 1910), no. 56, s. 3.

vasıtasıyla) İstanbul'a ulaştıkları ve ardından Bursa'ya gittikleri tespit edilmiştir. Daha sonra muhacirlerin bir kısmı Bursa'da kalırken diğer kısmının Ankara'ya geldiği anlaşılmaktadır. Bu esnada bazı muhacirler Eskişehir'e yerleşmiştir. İfade edildiğine göre muhacirlerin Ankara'daki toplanma alanı Zir (Sincan) kazasıdır. 1894-95 yıllarında peyderpey Zir kazasına ulaşan muhacirler, devam eden süreçte yer tespitinin ardından rızaları doğrultusunda bahsi geçen köylere yerleştirilmişlerdir. Bahsi geçen köylerden ilk muhacir yerleşim alanı Abadan arazisidir. Buna rağmen saha araştırmaları sırasında edinilen bilgi, ilk olarak Abadan arazisine iskân olunanların daha sonra İkipınar köyüne gelip yerleştikleridir. Bahsi geçen köylere yerleşen muhacirler arasında akrabalıklar söz konusudur. İskân'dan sonra da evliliklerde bu ilişkiler gözetilmiştir⁸⁹⁹.

Günümüzde izlerine rastlan(a)masa da 1891 senesi ortalarında Akköprü'ye Rumeli bölgesinden gelen/gelecek olan muhacirlerin iskânının kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Toplamda Akköprü'ye yerleştirilmesi düşünülen hane sayısı 271'dir. Bunlardan 150'si Bulgaristan'ın Hasköy şehrinden geleceklerdir⁹⁰⁰. Alınan bu kararın kısmen de olsa hayata geçirilmiş olması muhtemeldir. Zira bundan daha üç ay kadar geçmeden Akköprü'ye yerleştirilen Rumeli muhacirlerin Çiflikât-ı Hümâyûn Müdürü Ahmet Efendi tarafından başka bir mahalle gönderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu durum karşısında muhacirlerin ilgili makamlara ilettiği dilekçeler söz konusudur⁹⁰¹. Ancak sürecin ne şekilde sonuçlandığı tespit edilememiştir.

Ayrıca 1902 senesi ortalarında Haymana kazasında bulunan Karabostan adlı mevkiye Rumeli muhacirlerinin iskân olduğu saptanmıştır. Rumeli muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilen köye ilk olarak "Memduhiye" ismi verilmesi düşünülse de daha sonra buranın "Abadan" olarak adlandırılmasına karar verilmiştir⁹⁰². Günümüzde Karabostan mevkiine iskân olunan Rumeli muhacirlerinin izlerine rastlanamamıştır.

⁸⁹⁹ 13.10.2019 tarihinde Abadan köyünde Hasan Yılmaz (d. 1931) ve Hasan Özcan (d. 1937) ile yapılan görüşme.; 14.10.2019 tarihinde Alacaören (Mahmudiye) köyünde Necmiye Çalık (d. 1944) ve Timur Çalık (d. 1966) ile yapılan görüşme.

⁹⁰⁰ Hane sayısı konusunda aynı dosya içerisinde yer alan belgelerde farklı rakamlar (121, 140) zikredilmektedir. Bkz. BOA., *Y.MTV.*, 53/3, 25 Temmuz 1307/6 Ağustos 1891.

⁹⁰¹ BOA., *DH.MKT.*, 1875/6, 24 Eylül 1307/6 Ekim 1891.

⁹⁰² BOA., *İ.DH.* 01401, 5 Ağustos 1318/18 Ağustos 1902.; BOA., *DH.MKT.*, 576/9, 28 Ağustos 1318/10 Eylül 1902

Tespit edilen arşiv vesikalarından anlaşıldığına göre, Ankara'nın "Osmaniye Mahallesi"ne de Rumeli muhacirleri iskân edilmiştir⁹⁰³. Mahallenin ismi bazı kayıtlarda "Muhacir Osmaniye" olarak geçmektedir⁹⁰⁴. Mahallede Boşnak muhacirlerin izlerine de rastlanmıştır⁹⁰⁵. Boşnak muhacirlerin bir kısmı Sanski Most (Modra? karyesi) ve Yayçe kazalarından (Korine karyesinden) gelmiştir⁹⁰⁶. Mahallenin teşkil edildiği alan, Ankara'nın merkezinde bulunan Çankırı Kapısı civarındır. Arşiv kayıtlarında yer aldığına göre muhacirlerin iskânı sırasında burası boş alandır⁹⁰⁷. Yine Ankara'nın merkezinde Boşnak⁹⁰⁸, Tekke Ahmet⁹⁰⁹, Erzurum⁹¹⁰, Yusuf Habbaz⁹¹¹, Hamidiye⁹¹², İğneci Belkis⁹¹³ ve Kul Derviş Mahallelerinde de Rumeli muhacirlerinin iskân olduğu kayıtlarda yer almaktadır⁹¹⁴. Çubuk kazasının merkezine de bir kısım Manastır muhacirinin iskân edildiği kayıtlarda yer almaktadır⁹¹⁵. Yine Çubuk kazasının Mecidiye köyünde de bir kısım Rumeli muhacirinin iskân edildiği anlaşılmaktadır⁹¹⁶.

Rumeli muhacirleri ile ilgili söylenmesi gereken bir diğer husus, saha araştırmaları sırasında aksi iddia edilse de -arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre- bunların diğer muhacir gruplarından farklı olarak Ankara'ya küçük gruplar halinde geldikleridir⁹¹⁷. Kayıtların içeriğinde, bunların Ankara'da nerelere yerleştirildikleri

⁹⁰³ BOA., BEO, 722/54101, H. 11 Recep 1313/28 Aralık 1895. Bahsi geçen mahallede bir kısım Bosna muhacirinin de yaşadığı *Ankara Şer'îye Sicilleri*'nde yer almaktadır. Bkz. A.Ş.S., 1126/101, 14 Nisan 1339/14 Nisan 1923.; Kosova'dan göç eden muhacirin adı Mehmed Ağa'dır. Bkz. A.Ş.S., 1250/150.

⁹⁰⁴ A.Ş.S., 1112/71.; A.Ş.S., 1067/178, H. 19 Ramazan 1325/26 Ekim 1907.

⁹⁰⁵ Bkz. A.Ş.S., 1081/67.; A.Ş.S., 1075/62.; Kayıтта ismi geçen Boşnak muhacirin adı Mustafa oğlu Salih'tir. Bkz. A.Ş.S., 1172/150, 12 Kânûnusânî 1326/12 Ocak 1920.; A.Ş.S., 1084/78.; Bu sırada mahallede Boşnak Mustafa adında bir muhacirin yaşadığı kayıtlarda yer almaktadır. Bkz. A.Ş.S., 1238/27, 30 Mart 1327/12 Nisan 1911.; A.Ş.S., 1056/116.; A.Ş.S., 1046/263.

⁹⁰⁶ Bkz. A.Ş.S., 1211/32, 29 Recep 1329/26 Temmuz 1911.; A.Ş.S., 1084/78, H. 22 Recep 1329/19 Temmuz 1911.

⁹⁰⁷ BOA., ŞD., 1341/38, H. 5 Zilkade 1310/21 Mayıs 1893.; İ.DH., 1304/30, H. 24 Zilkade 1310/9 Haziran 1893. Çankırı kapısında Hasan Ağa hanesinde Yanya muhacirlerinin misafir olarak kaldıkları kayıtlara yansımıştır. Bkz. A.Ş.S., 1250/38, 6 Temmuz 1335/6 Temmuz 1919.

⁹⁰⁸ A.Ş.S., 1113/52, 26 Şubat 1337/26 Şubat 1921.

⁹⁰⁹ A.Ş.S., 1113/36, 23 Ağustos 1327/23 Ağustos 1921.

⁹¹⁰ Kayıтта ismi geçen Mehmet Hakkı Selanik'in Serez kazasına bağlı Cumaa-i Bala kasabasından göç etmiştir. Bkz. A.Ş.S., 1111/80, 15 Mayıs 1337/15 Mayıs 1921.

⁹¹¹ A.Ş.S., 1135/57.

⁹¹² A.Ş.S., 1206/51, H. Muharrem 1322/Mart-Nisan 1904.; Kayıтта bahsi geçen muhacirler Hacıoğlupazarcık'tan göç etmişlerdir. Bkz. A.Ş.S., 1206/61, H. 6 Muharrem 1322/23 Mart 1904.

⁹¹³ A.Ş.S., 1132/180.; A.Ş.S., 1065/79, H. 22 Rebiulevvel 1326/24 Nisan 1908.

⁹¹⁴ A.Ş.S., 1127/24, 1 Ramazan 1338/19 Mayıs 1920.; A.Ş.S., 1132/135.

⁹¹⁵ Bunlardan biri Hasan oğlu Ali'dir. Bkz. A.Ş.S., 1111/108.

⁹¹⁶ A.Ş.S., 1068/17, H. 5 Rebiulahir 1326/7 Mayıs 1908.

⁹¹⁷ Kaydın içeriğinde 4 hanede 22 nüfusun geldiği bilgisi yer almaktadır. BOA., Y.PRK.DH., 12/70, H. 25 Zilhicce 1321/13 Mart 1904.; 20 hanede 64 nüfusun gönderildiği ile ilgili bkz. Y.MTV., 291/143, 19

hakkında çok fazla ayrıntı yer almamaktadır. Bu sebeple sadece arşiv vesikalarından yola çıkarak bunların Ankara'daki yerleşim alanlarının tamamının tespit edilmesi mümkün değildir. Bu eksiklik yapılan saha araştırmaları ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu sayede arşiv kayıtlarında yer almayan bazı yerleşim alanları da tespit edilmiştir. Bunlar Kurusarı, Dumlupınar ve Tuğal Köyleridir.

2.5.1. Günümüzde Ankara Sınırları İçerisinde Bulunan Rumeli Muhacirlerine Ait Köyler

2.5.1.1. Abadan Köyü

Abadan köyü, günümüzde Pursaklar İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Köy, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin akabinde gelip Ankara'ya yerleşen Rumeli muhacirleri tarafından kurulmuştur. İddia edildiğine göre muhacirlerin ilk yerleşim yeri Esenboğa Havaalanı'nın bulunduğu alandır. Muhacirler buraya kendi rızaları ile yerleşmiş olsalar da bu alanın bataklık olması ve sivrisinek nedeniyle sıtma tehlikesinden dolayı burada kalıcı ol(a)mamışlardır. Köyün sosyal medya sitesinde yer alan bu bilgiye rağmen köy muhtarı C. Vedin, muhacirlere ilk olarak Yenice ve Dumlupınar'ın iskân için gösterildiğini, ancak muhacirlerin buna yanaşmadığını ifade etmektedir. Bu süreçte muhacirler, o sırada boş olan Abadan arazisini kendi gayretleri ile tespit ederek Devlet'ten burada iskân edilmelerini talep etmişlerdir. Abadan arazisinin ormanlık olması bu tercihte en temel etkindir⁹¹⁸. Abadan köyü Kızık ve Sirkeli Köylerinin ortasında yer almaktadır. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre muhacirlerin gelişleri ile birlikte bahsi geçen iki köyün sınırlarında oynama yapılmak suretiyle Abadan köyüne yer açılmıştır⁹¹⁹. Muhacirlerin buraya iskânları 1320 (1904-1905) senesindedir. 11 hane Varna muhacirinin iskânı ile teşkil edilen köye⁹²⁰ 1905 yılı Ocak ayında "Abadan" ismi verilmiştir⁹²¹.

Kânûnusânî 1321/1 Şubat 1906. 22 hanede 100 nüfusun iskân için Hüdavendigâr, Konya ve Ankara vilayetlerine gönderildiği hakkında bkz. *DH.MKT.*, 2710/30, H. 24 Zilhicce 1326/17 Ocak 1909.

⁹¹⁸ 6.6.2019 tarihinde Abadan köyünde Cemil Vedin (d. 1949) ile yapılan görüşme.

⁹¹⁹ Hasan Yılmaz (d. 1931) y.g.

⁹²⁰ BOA., *DH.MKT.*, 275010, 5 Şubat 1324/18 Şubat 1909.

⁹²¹ BOA., A. *JMKT.MHM.* 526/11 H. 15 Zilkade 1322/21 Ocak 1905.

Fotoğraf-18: Abadan Köyü⁹²²

Muhacirlerin geldikleri yerler tespit edilebildiği kadarıyla Varna (Avren, Devriş ve Vardin Köyleri), Deliorman, Sulcallı ve Karaağaç'tır. Buralardan köye dört sülalenin yerleştiği, ancak her bir sülalenin oldukça kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Bunların arasında akrabalık bağları bulunmaktadır. Köye ilk gelenler arasında Asım (Kılıç), Veli (Kılıç), Molla Mustafa Efendi (Vedin)⁹²³, Süleyman (Yılmaz/Sülüşler sülalesi), Hüsrev (Yılmaz/Sülüşler sülalesi) ve Mustafa (Ata/Kabakçı Sülalesi) bulunmaktadır. Yine Alişagalar olarak bilinen Özcan soyadlılar da köye ilk yerleşenler arasındadır⁹²⁴. İlerleyen yıllarda da köye muhacir iskânı devam etmiştir. Bunda akrabalık ilişkileri önemli bir rol oynamıştır. 1950'lerin başında bir hane Bulgaristan muhaciri daha buraya iskân edilmiştir. Ancak daha sonra kendi isteği ile köyü terk etmiştir⁹²⁵.

⁹²² İÜNK., 90570/4.

⁹²³ Cemil Vedin (d. 1949) y.g.

⁹²⁴ Hasan Yılmaz (d. 1931) y.g.

⁹²⁵ Hasan Yılmaz (d. 1931).; Cemil Vedin (d. 1949) y.g.

Devlet, muhacirlere arazi tahsisinin yanında çift-civanat, tohumluk ve zahire yardımında da bulunmuştur. Fakat onlar için ilk etapta mesken inşası söz konusu değildir. Mağduriyetlere sebebiyet verdiği için bu durum Ankara vilayetine iletilmiştir⁹²⁶. Bunun üzerine meskenlerin inşaat bedellerinin Devlet tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Buna rağmen arşiv kayıtlarında amele ücretlerinin karşılanmadığı, muhacirlerin bu ücretleri ceplerinden ödedikleri bilgisi yer almaktadır⁹²⁷. Bundan bir ay kadar sonra ise muhacirlerin kendi gayretleri ile inşa ettikleri hanelere bir kat daha ilave etmek ve eksikliklerini gidermek için Devlet'ten yardım talebinde bulundukları görülmektedir. Belirtilen işler için talep edilen miktar 11 hane için 11.000 (hane başı 1000 kuruş) kuruştur. Devlet, muhacirlerin bu talebini zaten kendilerine gerekli yardımların yapıldığı gerekçesi ile uygun görmemiştir⁹²⁸.

2.5.1.2. Alacaören (Mahmudiye) Köyü

Alacaören (Mahmudiye) köyü, günümüzde Pursaklar İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Muhacirlerin iskânından evvel arşiv kayıtlarında köyün bulunduğu arazi “Ağcapınar mevki” olarak geçmektedir⁹²⁹. Bir diğer kayıta ise buranın adı “Acıpınar” olarak yer almaktadır⁹³⁰. Z. Ertan'ın belirttiğine göre iskândan hemen sonra burası gayri resmî olarak “küme evleri mevki” şeklinde anılmıştır. Bunun sebebi iddia edildiğine göre muhacirlerin geldikleri sırada savaş ve istila korkusu ile meskenlerini kümeler halinde toprağın içerisine gömerek yapmış olmalarıdır⁹³¹. Ancak bu bilgiler görüşme yapılan diğer köy sakinleri nezdinde teyit edilememiştir⁹³².

Muhacirlerin ilk yerleşim yeri Çubuk Ovası tarafındadır. Çubuk Ovası'ndaki iskân mevkiinin neresi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Burada sivrisineğin yoğun olması bahsi geçen alanın terk edilmesinde en önemli etkidir. Bu sebeple Mahmudiye halkının Çubuklular olarak anıldığı edinilen bilgiler arasındadır. Muhacirlerin tam olarak ne zaman gelip köye yerleştikleri kesin olarak bilinmemektedir. Buna rağmen

⁹²⁶ BOA., *DH.MKT.*, 2681/65, 21 Teşrînisânî 1324/4 Aralık 1908.

⁹²⁷ BOA., *DH.MKT.*, 2713/45, 29 Kânûnuevvel 1324/11 Ocak 1909.

⁹²⁸ BOA., *DH.MKT.*, 2750/10, 5 Şubat 1324/18 Şubat 1909.

⁹²⁹ BOA., *İ.HUS.*, 164/22, H. 7 Safer 1326.; *DH.MKT.*, 1240/47, H. 14 Safer 1326/18 Mart 1908.; Ağcapınar köyünde muhacir bulunduğu hakkında bkz. *A.Ş.S.*, 1051/354, 13 Şubat 1322/26 Şubat 1907.

⁹³⁰ BOA., *BEO.*, 3268/245046, H. 9 Safer 1326/13 Mart 1908.; *DH.MKT.*, 1240/47, H. 14 Safer 1326/18 Mart 1908.

⁹³¹ 1.6.2019 tarihinde Alacaören (Mahmudiye) köyünde Zekiye Ertan (d. 1949) ile yapılan görüşme.

⁹³² Necmiye Çalık (d. 1944).; Timur Çalık (d. 1966).; Murat Varol (d.1971) y.g.

1898 senesinde Elmas isminde bir muhacir çocuğunun burada (Mahmudiye) dünyaya geldiği e-devlet kayıtlarından tespit edilmiştir. Bu kayıttan köyün teşkil tarihinin bu sıralar veya bundan biraz daha önce olduğu anlaşılmaktadır⁹³³. Köye “Mahmudiye” isminin verilmesi ise 18 Mart 1908 tarihindedir⁹³⁴.

Köye iskân edilen muhacirlerin geldikleri yerler arasında Varna, Cuma (Nasufça/Huşumlu köyü), Kırcaali, Ormanlı ve Hezargrad (Razgrad⁹³⁵) da bulunmaktadır. Bahsi geçen mahallerden at arabaları vasıtası ile karayolu güzergâhı takip edilerek İstanbul’a ulaşan muhacirlerin buradan tren yolu ile Polatlı’ya geldikleri anlaşılmaktadır. Saha araştırmaları neticesinde köye ilk olarak dört sülaleye mensup yedi hanenin yerleştiği tespit edilmiştir. Rasim (Özdemir), Ahmet (Ertan) ve kardeşi Salih (Tandoğan)⁹³⁶, Yusuf (Ünal) ve kardeşi Mustafa (Ünal), Hüseyin (Yılmaz) ve kardeşi Hasan (Yılmaz) köye ilk olarak gelip yerleşen hane reisleridir. 1946 senesinde İkipınar köyünden İbrahim Şenhasırcı isimli bir muhacir daha buraya gelip yerleşmiştir. Bunda akrabalık bağları önemli bir etkidir⁹³⁷.

2.5.1.3. Çekirdeksiz Köyü

Çekirdeksiz köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Çekirdeksiz köyüne iskân edilen muhacirler Bulgaristan’ın Usturumca⁹³⁸, Varna (17 hane), Deliorman ve Osmanpazarı bölgelerinden gelmişlerdir. Yine aynı dönemde Atina’dan gelip köye yerleşen birkaç hane Pomak kökenli muhacir de bulunmaktadır. Muhacirlerin köye gelişi 1910’lardadır. Arif Ağa, Başal Dede, Ali Osman, Hatip Ali, Hacı Bayram, Hacı Çolak, Ali Çavuş, Uzun Hüseyin, Ali Ağa, Topçu Hasan, Kuş Hasan ve Kuş Mehmed köyün kurucuları arasındadır. Aynı bölgeden gelip bir süre Mihalicçık’ta kaldıktan sonra köye yerleşenler bulunmaktadır. Mihalicçık’tan gelip köye yerleşenler Ahmet Çavuş, Necip, Hacı Şaban, İbrahim Çavuş, Mehmed, Süleyman (Yılmaz), Hüseyin (Güler) ve Şaban Onbaşı’dır. Köye ilk yerleşen Pomaklar ise Hamdi

⁹³³ Zekiye Ertan (d. 1949). Bu bilgiler e-devlet kayıtlarından edinilmiştir.

⁹³⁴ BOA., *İ.HUS.*, 164/22, H. 7 Safer 1326/11 Mart 1908.; *DH.MKT.*, 1240/47, H. 14 Safer 1326/18 Mart 1908.

⁹³⁵ Mahmudiye’de Razgrad muhacirlerinin olduğu hakkında bkz. *A.Ş.S.*, 1075/34, 15 Temmuz 1327/28 Temmuz 1911.

⁹³⁶ Soyatları farklı olsa da Ahmet (Ertan) ve Salih (Tandoğan) kardeşlerdir.

⁹³⁷ Necmiye Çalık (d. 1944).; Zekiye Ertan (d. 1949).; Timur Çalık (d. 1966) y.g. Bu isimlerin bir kısmı *Ankara Şer’iye Sicillerinde* de geçmektedir. Bkz. *A.Ş.S.*, 1075/34, 15 Temmuz 1327/28 Temmuz 1911..

⁹³⁸ Buraya yerleştirilen Usturumca muhacirlerinin yerlerini terk ettikleri anlaşılmaktadır. BOA., *DH.MB.HPS.*, 153/40, 19 Mart 1331/1 Nisan 1915.

(Ovalı), Abdil (Kayabaşı), Elven (Yavuz) ve Veizin Şaban'dır. Bunun yanında köyün teşkilinden sonra Ezneli Çiftliği'nden gelip köye yerleşenler de olmuştur. Bunlar Ahmet (Özdemir), Adem (Özdemir) ve Hüseyin Onbaşı'dır. Köye yerleştikten sonra burayı beğenmediklerinden dolayı köyden ayrılanlar da mevcuttur. Bunların gittikleri yerler arasında Adapazarı da bulunmaktadır⁹³⁹.

Daha önce yerleşim izleri olmasına rağmen muhacirlerin iskânı sırasında köy boş arazidir. Köyün kuruluşunda Devlet tarafından köye bir cami inşa ettirilmiştir⁹⁴⁰. Camiye ait bir de vakıf kaydı bulunmaktadır. 1926 senesine ait bu kayıttan caminin Abdullah oğlu Ahmet Efendi'ye tescil edildiği anlaşılmaktadır⁹⁴¹.

2. 5.1.4. İkipınar Köyü

İkipınar köyü, Çubuk İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. İsmini civarda bulunan iki pınardan almıştır. Köy, en az XV. yüzyıla kadar geri giden bir iskân geçmişine sahiptir. Çok kalabalık bir nüfusa sahip olmasa da köyün, XV. ve XVI. yüzyıllarda var olduğunu ortaya koymuştur⁹⁴². Ancak burası muhacirlerin iskânı sırasında muhtemelen boş arazidir.

Köyün 1916 senesinde 70 hane muhacirin iskânı ile teşkil edildiği iddia edilse de⁹⁴³ bu doğru değildir. Zira 22 Aralık 1906 tarihinde muhacirler için İkipınar'da 24 hanenin inşa edilmekte olduğu tespit edilmiştir. Buradan köyün, 1916 senesinden daha evvel ve daha az sayıda muhacirin (muhtemelen 24 hane) iskânı ile oluşturulduğu anlaşılmaktadır⁹⁴⁴. Köy hakkında edinilen bir diğer bilgi ise -daha önce belirtildiği üzere- Abadan köyü arazisine yerleşen muhacirlerin daha sonra İkipınar köyüne geldikleridir⁹⁴⁵. Oldukça kalabalık olmalarına rağmen yokluk sebebi ile köy halkının ilk zamanlar Lezgi, Gölü (Akyurt İlçesi'nde) ve Esenboğa köylerinde çalışmaya gittikleri anlaşılmaktadır⁹⁴⁶. Bu sebeple köy halkı civar köylerde inşaat ustalığı ile maruftur⁹⁴⁷.

⁹³⁹ 27.1.2019 tarihinde Çekirdeksiz Köyünde Süleyman Akkaya (d. 1930), Bilal Güdücü (d. 1948) ve Gülbiye Güdücü ile yapılan görüşme.

⁹⁴⁰ Süleyman Akkaya (d. 1930); Bilal Güdücü (d. 1948); Gülbiye Güdücü y.g.

⁹⁴¹ VGMA., 225/50, 7 Kânûnuevvel 1926.

⁹⁴² Detaylı bilgi için bkz. Arıkan, *a.g.t.*, s. 47.; Erdoğan, *a.g.t.*, harita 2,15.

⁹⁴³ 9.6.2019 tarihinde İkipınar Köyünde Hüseyin Çetin (d. 1925) ile yapılan görüşme.

⁹⁴⁴ BOA, Y.MTV, 291/138, 9 Kânûnuevvel 1322/22 Aralık 1906.

⁹⁴⁵ Necmiye Çalık (d. 1944); Zekiye Ertan (d. 1949); Timur Çalık (d. 1966) y.g.

⁹⁴⁶ Hüseyin Çetin (d. 1925) y.g.

⁹⁴⁷ Necmiye Çalık (d. 1944); Timur Çalık (d. 1966) y.g.

Fotoğraf-29: İkipınar Köyü⁹⁴⁸

İkipınar köyüne gelip yerleşenlerin Bulgaristan'ın Kırcaali, Korucu, Ahmet, Kırmali ve Tunaboşlu bölgelerinden göç ettikleri tespit edilmiştir⁹⁴⁹. Ulaşılan bazı e-devlet kayıtlarında köyde ayrıca Vardin, Prevadi, Purova, Prevdi ve Zıştav'dan gelenlerin de olduğu anlaşılmaktadır⁹⁵⁰. Ali (Çalık/Zıştav/d.1857), İlyas (Çalık/Zıştav/d. 1896), Mahmut (Yalçınkaya/Vardin/d. 1872), Safiye (Yıldırım/Vardin/d. 1874), Halil (d.1874), Hatice (Prevadi/d. 1883), Ahmet (Tarhan), Hasan (Tarhan/Vardin/d.1898), Emine (Tarhan/Prevdi), Abdullah (Yıldırım/Vardin/1904)⁹⁵¹, Mehmed (Tarhan), Ali (Özmen), Hüsameddin, Saar İbrahim, Dal Mehmed, Murat, Yusuf Çavuş (Cengiz), Karmanlı İbrahim, Kırmali Ali köyün kurucuları arasındadır⁹⁵². Şer'iyye Sicillerinde Mustafa oğlu Ahmet isminde bir şahsın da köyde bulunduğu bilgisi yer almaktadır⁹⁵³.

⁹⁴⁸ İÜNK., 90570/6.

⁹⁴⁹ Hüseyin Çetin (d. 1925) y.g.

⁹⁵⁰ Bu bilgilere Timur Çalık'ın e-devlet kaydından ulaşılmıştır.

⁹⁵¹ Bu bilgilere Recep Tarhan'ın e devlet kaydından ulaşılmıştır.

⁹⁵² Hüseyin Çetin (d. 1925) y.g.

⁹⁵³ Bkz. A.Ş.S., 1109/23, H. 20 Safer 1332/18 Ocak 1914.

Köyün ileri gelenlerinden olan Yusuf Çavuş (Cengiz) aynı zamanda köyün ilk muhtarıdır. 15 yıl kadar bu görevi ifa etmiş olan Yusuf (Cengiz), bir istiklal gazisidir⁹⁵⁴. Cumhuriyet döneminde akrabaları burada bulunduğundan gelip bir süre köyde misafir kaldıktan sonra gidenler olmuştur. 1936 senesinde gerçekleşen göçler sırasında da buraya iki göçmen aile yerleştirilmiştir. Devlet bunlar için köyde iki mesken inşa ettirmiştir⁹⁵⁵.

Köy hakkında edinilen bir diğer bilgi, köy camii hakkında bir vakıf kaydının olduğudur. 8 Mart 1928 tarihli kayıttan caminin Mehmed oğlu Eyüp Efendi'ye tescil olduğu anlaşılmaktadır⁹⁵⁶.

2.5.1.5. Çalseki Köyü

Çalseki köyü, günümüzde Keçiören İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köy, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra teşkil edilmiştir. Kuruluşu muhtemelen 1900'lü yılların ortalarında. Muhacirlere iskân için ilk olarak Esenboğa ve Dumlupınar köylerinin gösterilmiş olduğu iddia edilmektedir. Fakat sivrisinekten dolayı muhacirler bunu kabul etmemişlerdir. Çalseki arazisinin dağlık bir yapıda olması ve fazlaca yeşilliğin bulunması sebebiyle geline yerle oldukça benzer olduğundan muhacirler burada iskân olunmayı kabul etmişlerdir. Muhacirlerin iskânından evvel Sirkeli ve Kılıçlar köyleri arasında çalılık bir arazi olan köy 7-10 hane muhacirin iskânı ile teşkil edilmiştir. Daha sonra civar köylerden gelip yerleşen Rumeli kökenli kişilerle bu sayı artmıştır. Mehmed Emin (Kurtnezir/d. 1882/Pravadi), Üzeyir (Kurtnezir/d. 1880/Pravadi), Emine (Kurtnezi/d. 1888/Rumeli), Zeliha (d. 1888/Pravadi), Ali (Kurtnezir/d. 1842/Tozekan), Ayşe (Kurtnezir), Nazife, Hüseyin (d. 1884/Tozekan), Ömer (Şevik), Mustafa (Şevik), Hanife (Erdoğan), Nefize, Recep (Çetin) ve Hürrem (Çetin) köye ilk yerleşen muhacirler arasındadır. İlk kafilenin köye yerleşmesinden önce bir süre Ulus'ta bulunan Yenidoğan Mahallesi'nde geçici olarak kaldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan en bilineni o dönemde oldukça zengin olan Ömer (Şevik)'tir. Muhacirlerin geldikleri yerler arasında Şumnu, Tozekan, Pravadi, Cuma ve Varna da bulunmaktadır. 1950-51 senelerinde buraya bir hanede yedi nüfus daha yerleştirilmiştir. Fakat bunlar

⁹⁵⁴ Hüseyin Çetin (d. 1925).; Hasan Yılmaz (d. 1931).; Hasan Özcan (d. 1937).; Necmiye Çalık (d. 1944).; Timur Çalık (d. 1966) y.g.

⁹⁵⁵ Hüseyin Çetin (d. 1925) y.g.

⁹⁵⁶ VGMA., 228-2/54, 8 Mart 1928.

köyde kalıcı olamamışlar ve beş-altı sene sonra köyü terk edip ilk olarak Ankara'nın merkezine, daha sonra ise İstanbul'a göç etmişlerdir⁹⁵⁷.

Köyün ismi konusunda farklı rivayetler söz konusudur. Bunlardan ilki ve en makul olanı bu arazinin çalılık olması ve seki halinde bulunmasından dolayı “Çal-seki” denildiğidir. Tespit edilen tarihî bir fotoğraf da bunu teyit eder mahiyettedir. Fakat fotoğrafta köyün ismi “Çalılıseki” olarak geçmektedir⁹⁵⁸. Köyün ismi hakkında anlatılan diğer rivayet ise müzik konusundadır. Buna göre köyün ismi “Çal bir seki oynayalım” sözünden gelmiştir. Üçüncü rivayet ise köyün isminin çelik-çomak oyunundan, çalı sektirmekten geldiğidir⁹⁵⁹.

Fotoğraf-20: Çalseki Köyü⁹⁶⁰

⁹⁵⁷ 27.7.2019 tarihinde Çalseki Köyünde Cafer Kurtnezir (d. 1942), Hikmet Şevik (d. 1946), Yunus Odabaş (d. 1949), Bekir Sarıkaya (d. 1953) ve Metin Kurtnezir (d. 1972) ile yapılan görüşme.

⁹⁵⁸ İÜNK., 90570/7.

⁹⁵⁹ Cafer Kurtnezir (d. 1942).; Hikmet Şevik (d. 1946).; Yunus Odabaş (d. 1949).; Bekir Sarıkaya (d. 1953).; Metin Kurtnezir (d. 1972) y.g.

⁹⁶⁰ İÜNK., 90570/7.

Günümüzde köyde sürekli olarak sadece beş-altı hane yaşamaktadır. Şehre yakınlığı sebebiyle köyün civarında hobi bahçelerinin yavaş yavaş artmaya başladığı gözlemlenmiştir.

2.5.1.6. Kurusarı Köyü

Kurusarı köyü, günümüzde Pursaklar İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köyün arazisinin kurak olması ve köyde bulunan muhacirlerin sarışın olması nedeniyle “Kuru-sarı” adını aldığı iddia edilmektedir⁹⁶¹. Fakat bu doğru değildir. Zira XV. ve XVI. yüzyıllarda da Kurusarı köyünün var olduğu bilinmektedir. E. Erdoğan’ın belirttiğine göre köyün diğer bir adı Kulsarı’dır⁹⁶² Yine Halit Ongan’a ait *Ankara’nın İki Numaralı Şer’iyye Sicili* isimli eserden anlaşıldığına göre 1588-1590 yıllarında Kurusarı Köyü mevcuttur⁹⁶³.

Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre tam tarihi bilinmese de köye, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi’nin ardından sekiz hane muhacir iskân edilmiştir. Ancak bunlar sivrisinekten dolayı köyde kalıcı olamamışlardır. Bu sekiz hanenin terk etmesinin ardından boşalan köye, 1900 senesi başlarında tekrar muhacir yerleştirilmiştir. İkinci muhacir grubunun gelişi esnasında köy boş arazidir. Tespit edilebildiği kadarıyla köye toplu bir yerleşim söz konusu değildir. İlk olarak gelip yerleşen birkaç hanenin ardından köye peyderpey muhacir iskânı devam etmiştir⁹⁶⁴.

Edinilen bilgilere göre köye ilk gelip yerleşen hane reisleri arasında Hüseyin (Patir) ve oğlu Elman (Patir), İzzet (Kurul), İskender (Erdoğan), Ahmet (Acet), Müslim (Aslan), Mahmut (Şalt)⁹⁶⁵, Abdullah, Halil ve Ömer oğlu Yahya⁹⁶⁶ da bulunmaktadır. Bunun yanında civar köylerde bulunan bir kısım muhacir de süreç içerisinde köye gelip yerleşmiştir. Bunlar 1926 ve 1927 senelerinde Büğdüz tarafından gelen Saffet (Özcan) ve eniştesi Salih (Ertan)’dır. Yine Eskişehir’in Sivrihisar ilçesine bağlı Paşakadın köyünden de Osman (Algün) isimli bir muhacirin aileleriyle birlikte köye yerleştiği tespit edilmiştir. Bunun yanında 1948 senesinde Tuğla köyünden Veli Uca’nın geldiği

⁹⁶¹ 30.7.2019 tarihinde Kurusarı Köyünde İbrahim Özcan (d. 1934), Mustafa Patir (d. 1938) ve Mustafa Yılmaz (d. 1952) ile yapılan görüşme.

⁹⁶² Detaylı bilgi için bkz. Erdoğan, *a.g.t.*, harita 2, 15.

⁹⁶³ Ongan, *a.g.e.*, s. 170.

⁹⁶⁴ İbrahim Özcan (d. 1934).; Mustafa Patir (d. 1938).; Mustafa Yılmaz (d. 1952) y.g.

⁹⁶⁵ İbrahim Özcan (d. 1934).; Mustafa Patir (d. 1938).; Mustafa Yılmaz (d. 1952) y.g.

⁹⁶⁶ Bkz. A.Ş.S., 1181/223, 13 Teşrîisânî 1326/26 Kasım 1910.

bilinmektedir. Süreç içerisinde gelenlerle birlikte köyde 20 kadar muhacir hanesi toplanmıştır. Bunların tamamı Rumeli muhaciridir⁹⁶⁷. 1180 numaralı Ankara Şer'iyye Sicili'nde yer aldığına göre 21 Eylül 1909 tarihinde Silistre'den göç edip köye yerleşen Mehmed bin Ahmed isminde bir muhacirin olduğu anlaşılmaktadır⁹⁶⁸.

Muhacirlerin geldikleri yerler arasında Eskicuma (Zağralı köyü), Silistre ve Köstence de bulunmaktadır⁹⁶⁹. Köyde Kırım kökenli en az bir muhacirin olduğu Şer'iyye sicillerine yansımıştır⁹⁷⁰. Öteyandan 1934 senesinde civar Uluğağ köyünden Çıtakların gelip buraya yerleştiği saptanmıştır. Çıtakların gelişi ile birlikte köy, saf muhacir olma özelliğini kaybetmiştir. 1951 senesinde bir hane Bulgaristan muhaciri daha buraya iskân edilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra bu hane Devlet tarafından Haymana'ya bağlı Devecipınar köyüne nakledilmiştir. Günümüzde köy nüfusunun yaklaşık %60'ı muhacir kökenlidir. Geri kalan %40'luk kısım ise Çıtak'tır⁹⁷¹.

2.5.1.7. Tuğla Köyü

Tuğla köyü, günümüzde Çubuk İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Muhacirlerin iskânından evvel bu alan Kutuören köyünün yaylasıdır. Kuruluşunda köyün “Doğla” olarak anıldığı nakledilmektedir⁹⁷². *Ankara Şer'iyye Sicillerinde* ise köyün isminin Tuğla (طوء له)⁹⁷³ ve Tula (ت و له) şeklinde yazıldığı tespit edilmiştir⁹⁷⁴. Köyün tam olarak ne zaman teşkil edildiği tespit edilememiştir. İddia edildiğine göre köye yerleşim 1890'ların ortalarında. Köye ilk olarak yerleşen hane sayısı 28'dir. Edinilen bilgilere göre köy halkının tamamı Bulgaristan'ın Mestan bölgesinden gelmiştir. Köye ilk olarak gelip yerleşen hane reisleri Koca Hüseyin (Türkan), Kara Ali (Öztürk), Ferhat (Menevşe), Mollaoğlu Gürbüz ve Veysel (Özdemir)'dir. 1915-16'da Deliorman'dan Deli Bekçi Rıza isminde bir muhacirin daha tek başına gelip köye

⁹⁶⁷ İbrahim Özcan (d. 1934).; Mustafa Patir (d. 1938).; Mustafa Yılmaz (d. 1952) y.g.

⁹⁶⁸ Bkz. *A.Ş.S.*, 1180/9, 11 Teşrinivvel 1325 Eylül 1325/24 Ekim 1909.

⁹⁶⁹ İbrahim Özcan (d. 1934).; Mustafa Patir (d. 1938).; Mustafa Yılmaz (d. 1952) y.g.

⁹⁷⁰ Kırım kökenli muhacirin adı Mehmet bin Hacı Abdulgaffar'dır. Bkz. *A.Ş.S.*, 1180/9, 12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909.

⁹⁷¹ İbrahim Özcan (d. 1934).; Mustafa Patir (d. 1938).; Mustafa Yılmaz (d. 1952) y.g.

⁹⁷² 30.7.2019 tarihinde Tuğla Köyünde Mehmet Gülmez (d. 1954) ve Mürşide Gülmez (d. 1959) ile yapılan görüşme.

⁹⁷³ Bkz. *A.Ş.S.*, 1067/20.; *A.Ş.S.*, 1067/21, H. 3 Ramazan 1325/10 Ekim 1907.

⁹⁷⁴ Bkz. *A.Ş.S.*, 1059/197, H. 9 Rebiulahir 1323/ 13 Haziran 1905.

yerleştiği tespit edilmiştir⁹⁷⁵. Köye Kara İbrahim bin İbrahim⁹⁷⁶ ve Mustafa oğlu Osman adında Rumeli muhacirlerinin iskân olunduğu da kayıtlarda geçmektedir⁹⁷⁷.

1940'lara kadar köyün nüfusu muhacirlerden oluşmaktaydı. Daha sonra ise muhacirler arazilerini satarak Bursa ve Haymana'ya gitmişlerdir. Muhacirlerin köyü terk etme sebebi buranın geldikleri yerlere benzememesidir. Muhacirler araziye uyum sağlayamamalarını “burda kekik bitiyor, keklik ötüyor.” biz “saz biten kaz uçan yere gidelim.” sözleri ile ifade etmişlerdir. Muhacirlerin köyü terk etmeye başlamalarının ardından buraya Türkmen, Manav, Çıtak ve Yörükler peyderpey yerleşmeye başlamıştır. Günümüzde 11-12 hanenin bulunduğu köyde sadece iki hane muhacir kökenlidir. Bu yönü ile köy muhacir köyü olma vasfını kaybetmiştir⁹⁷⁸.

Fotoğraf-21: Tuğla Köyü⁹⁷⁹

⁹⁷⁵ 30.7.2019 tarihinde Tuğla Köyünde Mehmet Gülmez (d. 1954) ve Mürşide Gülmez (d. 1959) ile yapılan görüşme.

⁹⁷⁶ Bkz. A.Ş.S., 1067/21, H. 3 Ramazan 1325/10 Ekim 1907.

⁹⁷⁷ Bkz. A.Ş.S., 1059/197, H. 9 Rebiulahir 1323/13 Haziran 1905.

⁹⁷⁸ Mehmet Gülmez (d. 1954).; Mürşide Gülmez (d. 1959) y.g.

⁹⁷⁹ İÜNK., 90570/9.

Cumhuriyet döneminde de Ankara'nın çeşitli köy ve mahallelerine önemli miktarda Bulgaristan göçmeni iskân edilmiştir. Cumhuriyet döneminde Ankara'ya göç ve iskân konumuzun kapsamı dışında olduğundan bu alanların sadece isimleri sayılarak detaya girilmeyecektir. Bu yerleşim alanlarından bir kısmı muhacir kimliklerini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Haymana'ya bağlı Devecipınarı ve Polatlı'ya bağlı Kıranharmanı köyleri buna iyi birer örnektir. Bu alanlar günümüzde de demografik yapılarını koruyan müstakil göçmen köyleridir. Ayrıca günümüzde Haymana sınırları içerisinde bulunan Toyçayırı köyünde de göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bilinmektedir. Bir kısım göçmen yerleşim alanı ise kent içinde kaldığından muhacir olma vasfını neredeyse kaybetmiştir. Günümüzde Sincan ilçesine bağlı Temelli Sementi ve Yenimahalle ilçesi sınırları içerisinde bulunan Varlık Mahallesi buna iki önemli örnektir. Pursaklar ilçesinde bulunan ve Göçmen Konutları olarak anılan alan da Ankara'daki önemli göçmen iskân mahalleri arasındadır. 1928 senesinde Etimesgut ilçesine de Bulgaristan muhacirlerinin iskân edildiği malumdur. Sayılan bu alanların dışında Ankara'nın pek çok köyüne özellikle 1950-51 senelerinde gelen Bulgaristan göçmenlerinin birkaç hane şeklinde dağıtılarak yerleştirildiği malumdur. Bu devrede gelen göçmenlerin yoğun olarak yerleştirildiği alan ise Haymana ve Polatlı İlçelerinin köyleridir.

2.6. GİRİT MUHACİRLERİNİN İSKÂNİ MESELESİ

Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki otoritesini kaybetmesinin ardından Girit'teki Müslüman halk peyderpey Anadolu'ya göç etmiştir⁹⁸⁰. 31 Mayıs 1899 yılına ait bir belgede bu tarihe kadar İzmir'e 21 bin Girit muhacirinin geldiği bilgisi yer almaktadır. Bunun yanında İstanbul'da da aynı tarihlerde çok sayıda Girit muhaciri birikmiştir. Bunların Konya, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Sivas, Suriye, Halep, Aydın, Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Ankara vilayetlerinde iskân edilmesi düşünülmüştür. Özellikle İstanbul'da biriken Girit muhacirlerinin iskânında Ankara'nın adı daha sık geçmektedir. Kayıtlarda Ankara'da iskânına karar verilen Girit muhacirlerinin sayısı konusunda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Tespit edilen bir kayıтта sadece Ankara'nın da içinde bulunduğu bazı vilayetlere 1.000 hane muhacirin iskân

⁹⁸⁰ Kassab, a.g.m., s. 697-699.

edilmesi planı yer alırken⁹⁸¹, diğer bir kayıttan ise Ankara'da 4.000 (kişi) Girit muhacirinin iskânına karar verildiği geçmektedir⁹⁸². Bu muhacirlerin Ankara'ya nakillerinin demiryolu vasıtası ile gerçekleştirilmesine karar verilmiştir⁹⁸³. Bu karardan hemen sonra ise muhacirler Ankara'ya nakledilmek üzere İzmit'e sevk edilmişlerdir. Bu esnada yanlarına bir de memur görevlendirilmiştir⁹⁸⁴. Bir diğer kayıttan ise İzmit'te toplanan Girit muhacirlerinin epey bir yekün oluşturduğu ve burada arbede çıkarabilecek seviyeye ulaştıkları zikredilmektedir. Bu sebeple Girit muhacirlerinin bir an önce Ankara'nın da içerisinde bulunduğu iskân mahallerine sevk edilmeleri istenmiştir⁹⁸⁵.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre Ankara'da iskân olunacak Girit muhacirlerinin kaç hane oldukları, hanelerin kaçar kişiden oluştuğu, geldikleri yerler (köy, kasaba) ve hangi sanatlara vakıf oldukları konusunda bir çalışma yürütülmüştür. Yine her kabile ve köyün ileri gelenlerinden birkaç kişinin Ankara'daki iskân yerlerini görmeleri için Devlet tarafından davet edildiği kayıtlarda yer almaktadır⁹⁸⁶. Buradan, muhacirlerin uyum sağlayabilecekleri mahallere yerleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Girit muhacirlerinin Ankara'da nerelere yerleştirildikleri tespit edilememiş olsa da diğer bölgelerden gelen muhacirler gibi onlara da çeşitli yardımlarda bulunulmasına karar verilmiştir. Muhâcirîn-i İslâmiye Komisyonu Birinci Azası Rıza Bey⁹⁸⁷, Siirt Mutasarrıfı Süleyman Efendi ve Süleyman Faik Efendi Girit muhacirlerinin Ankara'da iskânı konusunda görevli kişilerdir⁹⁸⁸.

Girit muhacirlerinin Ankara'da iskân edilmesine karar verildiğine dair tespit edilen arşiv kayıtlarına rağmen bunların Ankara'da iskânlarına dair başkaca herhangi bir malûmata ulaşılammıştır. Bu durum oldukça şaşırtıcıdır. Zira 4.000 kadar muhacirin diğer iskân süreçleri ile ilgili herhangi bir kaydın yer almaması fiili olarak Girit

⁹⁸¹ BOA., MV., 98/2, 19 Mayıs 1315/31 Mayıs 1899.

⁹⁸² BOA., A.İMKT.MHM., 507/5, 11 Haziran 1315/23 Haziran 1899.; Kassab, a.g.m., s. 697-699.

⁹⁸³ BOA., MV., 98/2, 19 Mayıs 1315/31 Mayıs 1899.

⁹⁸⁴ BOA., Y. MTV., 203/65, 29 Mayıs 131/10 Haziran 1899.

⁹⁸⁵ BOA., Y.PRK.A., 12/25, 24 Mayıs 1315/5 Haziran 1899.; Y.EE.KP., 9/858, 24 Mayıs 1315/5 Haziran 1899.

⁹⁸⁶ BOA., A.İMKT./MHM., 507/5, 10 Haziran 1315/22 Haziran 1899.

⁹⁸⁷ Adıyeke, a.g.e., s. 263.

⁹⁸⁸ BOA., DH.ÇMKT., 2215/90, 12 Haziran 1315/24 Haziran 1899.; DH.MKT., 2324/31, 4 Mart 1316/17 Mart 1900. Süleyman Faik Efendi, Ankara Vilayeti İskân-ı Muhâcirîn memurluğu görevini 22 Haziran 1899-31 Ağustos 1900 tarihleri arasında yürütmüştür. Bu esnada aldığı maaş 5000 kuruştur. Süleyman Faik Efendi'nin muhacirlerin iskânı ve onlar için erzak tedariki konusunda gösterdiği gayretlerin takdire değer olduğu Sicill-i Ahval kayıtlarına yansımıştır. Bkz. BOA., DH.SAİD., 80/10, s. 17-18.

muhacirlerinin Ankara’da iskân edilmediğini ya da çok az bir kısmının iskân edildiğini akıllara getirmektedir. Bununla doğru orantılı olarak yapılan saha araştırmaları esnasında Girit muhacirlerinin Ankara’da iskânlarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

2.7. ANKARA’DA FARKLI MUHACİR GRUPLARININ GÜNÜMÜZDE BİRLİKTE YAŞADIKLARI YERLEŞİM ALANLARI

2.7.1. Ahiboz Köyü

Ahiboz köyü, günümüzde Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Daha önce Ahiboz köyünde yerleşim izleri bulunsa da Nogayların köye gelişinde burası boş alandır. Köye yerleşen muhacirlerin geldikleri yer genel olarak Romanya’nın Dobruca bölgesidir. Nogayların iskânı ile teşkil edilen köyde 1870 yılı başlarında 150 hane bulunduğu anlaşılmaktadır⁹⁸⁹. Daha sonraki yıllarda Ahiboz’a civar köylerden gelip yerleşenler olmuştur. Saha araştırmaları esnasında günümüzde Balâ ilçesine bağlı bulunan Tatarhöyük köyünden en az üç hanenin gelip buraya yerleştiği tespit edilmiştir⁹⁹⁰. Köye yerleşenler ilk muhacirler arasında Molla Ali⁹⁹¹, ve Akkaşoğlu Abdülhamid bin Murad isimli şahısların olduğu muhtemeldir⁹⁹².

Cumhuriyet döneminde -1936 senesinde- de Ahiboz köyüne muhacir iskân edilmiştir. Bu sırada Romanya’dan gelen 40 hane Bulgaristan muhaciri köye yerleştirilmiştir. Bulgaristan muhacirlerinin geldiği sırada çok fazla olmasa da bir kısım Tatar muhacir de onlara eşlik etmiştir. Bunlar Dobruca, Deliorman, Köstence (Negöre ve Kalaycı köylerinde), Elena ve Silistre’den gelip buraya yerleşmişlerdir. Vapurla Köstence’den İstanbul’a gelen muhacirler daha sonra trenle Ankara’ya (Polatlı) nakledilmişlerdir. Gelenler yanlarında atlarını, öküzlerini ve eşyalarını da getirebilmişlerdir. Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilere göre vapurla geliş esnasında vefat edenler olmuştur. Rumeli muhacirleri, meskenleri inşa edilene kadar

⁹⁸⁹ VGMA., 603/154, H. 19 Rebiulahir 1321/15 Temmuz 1903.; 1872 senesi sonlarına ait bir vakfiye kaydından, buraya 150 hane Nogay muhacirin yerleştirildiği ve bunların kendi gayretleri ile burada bir cami inşa ettiğini anlıyoruz. Civar köylerde cuma kılınır bir cami olmaması, köyün de cuma namazı kılınabilecek şartlara sahip olması nedeniyle Sultan Abdülaziz’den izin talep edildiği görülmektedir. Bkz. Erdoğan, *Tarih İçinde Gölbaşı*, s. 306.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 88-92.

⁹⁹⁰ Eyüp Demirel (d. 1936) y.g.

⁹⁹¹ Bkz. A.Ş.S, 1219/52, 31 Temmuz 1300/12 Ağustos 1884.

⁹⁹² Bkz. A.Ş.S, 1109/4, H. 5 Zilhicce 1331/5 Kasım 1913.

Ücret ve Karagedik köylerinde misafir olarak kalmışlardır. Tespit edilebildiği kadarıyla Ahıboz köyüne tamamen yerleşim ise 1940 senesine denk gelmektedir. Köye ilk gelip yerleşen Bulgaristan muhacirleri arasında Hacı Murat (Demir/d. 1265), Musa (Demir/d. 1297), Emirzah (Sezer/d. 1270), Mehmed (Sezer/d. 1270), Mehmed (Dönmez/d. 1299), Mirza Ali (d. 1282), Ali (Dönmez/d. 1270), Mehmed (Dönmez/d. 1299), Osman (Özdemir/d. 1285), Hacı (Özdemir/d. 1280), Bekgazi (Demir/d. 1297), Veysel (Tuzla/d. 1319), Fatiş (Albayrak/d. 1292), Hayrettin (Kırcalı/d. 1317), Şükrü (Gökkurt/d. 1318), Zekeriya (Tonguç/d. 1304), Osman (Kavalcı/d. 1304), Ahmet (Kıvrık/d. 1308), İbrahim (Ercan/d. 1314), Veli (Çilingir/d. 1320), Azime (Taşhan/d. 1302), İzzet (Yıldız/d. 1321), Recep (Algül/d. 1297) ve Ahmet (Yolaçan/d. 1284) bulunmaktadır. Muallim Hüseyin Yolaçan ve o dönemde ileri bir yaşta bulunan Veli Cihangir, Bulgaristan göçmenlerinin öncüleridir⁹⁹³.

1950-51 senelerinde gerçekleşen göç hadiseleri esnasında da buraya Bulgaristan muhacirlerinin iskân edildiği kayıtlarda yer almaktadır. Sarınay'ın makalesinde yer aldığına göre bu esnada köye yerleştirilen muhacir miktarı 29 hanede 90 nüfustur⁹⁹⁴. Lakin saha araştırmaları esnasında tespit edilen bilgi, Ahıboz köyüne yerleştirilen Bulgaristan muhacirlerinin 1950-51'de değil 1936 senesinde geldikleri yönündedir. Günümüzde köydeki hanelerin 20-25'i Nogay, 10-15'i Tatar ve 20 hane kadarı da Bulgaristan muhaciridir. Bunun yanında yaklaşık 15 hane Kürt vatandaşın da köyde yaşadığı bilinmektedir⁹⁹⁵.

2.7.2. Gökçehöyük (Çerkezhöyük) Köyü

Gökçehöyük (Çerkezhöyük) köyü, günümüzde Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köyün teşkilindeki ismi “Çerkezhöyük”tür. 1938 senesine ait bir kayıta köyün adı sadece “Höyük” olarak geçmektedir⁹⁹⁶. Ayrıca köyün “Kurguköy” olarak anıldığı da bilinmektedir⁹⁹⁷. Köy, mevcut ismini 1960 senesinden sonra almıştır. Köyde iskân edilen Çerkeslerin Samsun, Kocaeli ve İstanbul üzerinden Ankara'ya sevk

⁹⁹³ Bu bilgiler Ahıboz köyü muhtar defterinden edinilmiştir. 14.4.2019 tarihinde Ahıboz köyünde Şenol Ercan (d. 1964) ile yapılan görüşme.

⁹⁹⁴ Sarınay, a.g.m., 377.

⁹⁹⁵ Şenol Ercan (d. 1964) y.g.

⁹⁹⁶ Köyün adının sadece Höyük olarak nakledildiği hakkında bkz. Candar, a.g.e., s. 52.

⁹⁹⁷ İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

edildikleri edinilen bilgiler arasındadır⁹⁹⁸. Gökçe höyük eski bir yerleşim tarihine sahip olmasına rağmen Çerkeslerin geldiği sırada boş arazi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çerkeslerin köye ne zaman yerleştiği ile ilgili çeşitli bilgiler ortaya atılmaktadır. Köy halkının belirttiğine göre köyün kuruluşu 1885⁹⁹⁹ veya 1888 senesindedir. Köy camii ise 1890 senesinde inşa edildiği ifade edilmektedir¹⁰⁰⁰. Batgiray ise Gökçe höyük'ün teşkil tarihini 1896 olarak göstermektedir¹⁰⁰¹. Kırımlı ve Erdoğan'ın ifadesine göre ise köyün kuruluşu 1906 senesinde veya hemen öncesindedir¹⁰⁰². Hacımuratlı köyünün 1906 senesinde teşkil edildiği ve meskenlerinin inşasına kadar -Hacımuratlı halkının- bir süre Gökçe höyük Köyünde misafir olarak kaldıkları göz önünde bulundurulursa Gökçe höyük'ün 1906 senesinden önce teşkil edildiği anlaşılabılır. 1893-1894 senelerinde Haymana, Balâ ve Sivrihisar'a 2.000 kadar Çerkes muhacir iskânının planlanması Gökçe höyük köyüne de Çerkeslerin bu sıralar yerleştirildiğini akıllara getirmektedir¹⁰⁰³. Bunun yanında bir diğer kayıta köy halkının 1894 senesinde Kafkasya'dan göç ettiği bilgisi yer almaktadır¹⁰⁰⁴. Bu durum karşısında, 1896 senesi bizim için de oldukça makuldür¹⁰⁰⁵.

Üzerinde uzlaşmaya varılamayan bir diğer husus ise köye iskân olunan muhacir (Çerkes) miktarı hakkındadır. Bu konuda tarafımızdan tespit edilen 35-40 hanenin köye iskân edildiğidir¹⁰⁰⁶. Fakat Kırımlı ve Batgiray bu konuda farklı rakamlar vermektedir. Kırımlı'ya göre köye 90 hane Çerkes muhacir yerleşmiştir¹⁰⁰⁷. Batgiray'ın verdiği rakam ise 50 hanedir¹⁰⁰⁸. Köye yerleştikten sonra imtizaç edemediklerinden Kafkasya'ya geri dönen Çerkesler olmuştur¹⁰⁰⁹. Gökçe höyük köyü hakkında tespit edilen bir diğer bilgi, iskân sırasında meskenleri tamamlanana kadar köy halkının komşu Hacılar köyünde misafir kaldıklarıdır¹⁰¹⁰.

⁹⁹⁸ Mecit Türkay (d. 1960).; Yaşar Türkay (d. 1952) y.g.

⁹⁹⁹ Muhsin Gümüş, (d. 1950).; Hüsrev Gümüş, (d. 1959) y.g.

¹⁰⁰⁰ Mecit Türkay (d. 1960).; Yaşar Türkay (d. 1952) y.g.

¹⁰⁰¹ Batgiray, *a.g.p.*, s. 62.

¹⁰⁰² Hakan Kırımlı, *a.g.e.*, s. 118.; Erdoğan, *Tarih İçinde Gölbaşı*, s. 330.

¹⁰⁰³ BOA., *Y.A.RES.*, 64/16, 18 Nisan 1309, 5 Eylül 1310/30 Nisan 1893/17 Eylül 1894.

¹⁰⁰⁴ İ. Aydemir, *a.g.m.*, s. 34.

¹⁰⁰⁵ Batgiray, *a.g.p.*, s. 62.

¹⁰⁰⁶ Yaşar Türkay (d. 1952).; Mecit Türkay (d. 1960) y.g.

¹⁰⁰⁷ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁰⁰⁸ Batgiray, *a.g.p.*, s. 78.

¹⁰⁰⁹ Mecit Türkay (d. 1960).; Yaşar Türkay (d. 1952) y.g.

¹⁰¹⁰ Muhsin Gümüş (d. 1950).; Hüsrev Gümüş (d. 1959) y.g.

1936 senesinde diğer bazı köylerde olduğu gibi Gökçe höyük köyüne de Bulgaristan muhacirleri yerleştirilmiştir. Gökçe höyük köyüne bu sırada iskân olunan muhacir miktarı 60 hanedir. Buraya iskân edilen muhacirlerin Bulgaristan'ın Dobriç vilayetinin Tervel kazası sınırları içerisinde bulunan Kilikadı köyüne bağlı yedi farklı mahalleden göç ettikleri tespit edilmiştir. Uzunlarağulu ve Aşağı Mahalle tespit edilen yerler arasındadır. İddia edildiğine göre muhacirlerin gelişi ile Kilikadı tamamen boşalmıştır. Köstence Limanı'ndan gemilerle Tuzla'ya (İstanbul) ulaşan muhacirler demiryolu ile Polatlı'ya sevk edilmişlerdir. Bu esnada aynı bölgeden gelen bir kısım Tatar'ın da bu kafilede yer aldığı tespit edilmiştir. Polatlı'dan buraya sevk ise arabalar vasıtasıyla. İskân mahallerine ulaşan muhacirler meskenleri tamamlanana kadar Boyalık, Karahoca, Çalış, Culuk ve Solca köylerinde misafir olarak kalmışlardır¹⁰¹¹. 1936'dan itibaren köyde Çerkesler, Bulgaristan muhaciri Türkler ve Tatarlarla ortak yaşam sürmektedirler. Bu sebeple süreç içerisinde köyün demografisi dönüşüme uğramıştır. 1973 senesinde köyde, 1207 nüfustan sadece 265'inin Çerkes olduğu kayıtlara geçmiştir¹⁰¹².

Köy hakkında edinilen bir diğer bilgi köy camii hakkında bir vakıf kaydının bulunduğudır. 3 Şubat 1923 tarihli bu kayıttan camiinin Ahmet oğlu Yusuf'a tescil olduğu anlaşılmaktadır¹⁰¹³.

2.7.3. Dumlupınar Köyü

Dumlupınar köyü, Çubuk İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Muhacir iskânı sırasında burası boş arazidir. Köyün ilk ismi "Durupınar"dır. Dumlupınar köyü arazisinde yapılan saha araştırmaları neticesinde bu alanda Kadirbey, Süreyyabey ve Paşaağaçlı adında Beylerin toprakları olduğu saptanmıştır. Yine burasının halk arasında Ravlıların (Akyurtluların) çiftliği olarak bilindiği anlaşılmaktadır. Bir kısım arazinin Cumhuriyetin ilk yıllarında dahi bu kişilerin adlarıyla anıldığı edinilen bilgiler arasındadır. İddia edildiğine göre köy arazisi Çerkesler tarafından 800 altın karşılığında satın alınmıştır¹⁰¹⁴.

¹⁰¹¹ 13.4.2019 tarihinde Gökçe höyük Köyünde Zülkar Dikbaş (d. 1931) ile yapılan görüşme.

¹⁰¹² İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

¹⁰¹³ VGMA., 228-2/55, H. 16 Cemâziyelâhir 1341/3 Şubat 1923.

¹⁰¹⁴ 15.7.2019 tarihinde Dumlupınar Köyünde Fahrettin Akbay (d. 1940) ile yapılan görüşme.

Saha araştırmaları sırasından edinilen bilgilere göre ilk olarak buraya 15-20 hane erkes yerleşmiştir. Teşkilinin ardından ise Kuruçay, Yakuphasan ve Teşrek köylerinden gelip buraya yerleşen Çerkesler olmuřtur¹⁰¹⁵. Bu konuda bir diğerk bilgi ise buradan da Teşrek köyüne gidenlerin olduėudur¹⁰¹⁶.

Dumlupınar köyüne yerleşen Çerkesler şabsığ kabilesine mensuptur. Bunların ileri geleni Turgay oğlu Musa Bey'dir. Musa Bey Turkav slalesindendir. Musa Bey'in kabri günümüzde köy muhtarlığının hemen arkasında bulunan köy mezarlığında yer almaktadır (Bkz. Ek-9). Mezar taşından 1824 doğumlu olduğu anlaşılan Musa Bey'in ölümü 1885 senesindedir. Buradan Çerkeslerin buraya 1885 senesinden daha evvel iskân olunduğu anlařılmaktadır¹⁰¹⁷. Fakat sıtma sebebiyle muhacirler burada kalıcı olmamışlardır. Köyün terk edilmesinin tek sebebi sıtmadır. Mezarlık içerisindeki Çerkeslere ayrılan kısımda çok fazla kabrin bulunmaması köyün kısa bir süre sonra terk edildiğini doğrular mahiyettedir¹⁰¹⁸.

Sıtma nedeniyle Çerkeslerin göç ettiği köye 1930'larda ve 1950'lerde Bulgaristan ve Yunanistan muhacirlerinin iskân edilmesi köyün demografik yapısını değiştirmiştir. 1930'larda köye 20 hane kadar Balkan muhaciri iskân edilmiştir. Bunlar arasında Mestan ztrk, şevket Hoca, Salih zkan ve Selim zkan da bulunmaktadır. Bunların geldikleri yerler Varna, Selanik ve Romanya'dır. Balkan muhacirlerinin iskânından sonra ise köye Türkmenler (Dedeler, Bodurlar, Karadanlar) gelip yerleřmiřlerdir¹⁰¹⁹. 1950-51 senelerinde ise üç hanede sekiz nüfus buraya iskân edilmiştir. Bunların geldikleri yer Tırnova'dır¹⁰²⁰. Günümüzde Dumlupınar köyünde sadece bir hane erkes yaşamaktadır. Köyde günümüzde asıl çoğunluğu Türkmenler oluřurmaktadır¹⁰²¹.

¹⁰¹⁵ 15.7.2019 tarihinde Dumlupınar Köyünde Fahrettin Akbay (d. 1940) ile yapılan görüşme.

¹⁰¹⁶ Cemalettin Turhan (d. 1949) y.g.

¹⁰¹⁷ Batgıray, köyün "muhtemelen 1890 senesinde" kurulduğunu söylemektedir. Batgıray, *a.g.p.*, s. 73. Ancak bu kesinlikle doğru değildir. Zira köyün kurucusu olan Musa Bey'in vefat tarihi mezar taşından anlaşıldığı üzere 1885'tir.

¹⁰¹⁸ Fahrettin Akbay (d. 1940) y.g.

¹⁰¹⁹ Fahrettin Akbay (d. 1940) y.g.

¹⁰²⁰ Sarımay, *a.g.m.*, s. 374.

¹⁰²¹ Fahrettin Akbay (d. 1940) y.g. Köyde Çerkeslerin yaşadığı *Ankara şeri'ye Sicillerine* de yansımıştır. Bkz. *A.ř.S.*, 1186/86, H. 13 Cemziyelahir 1329/11 Haziran 1911.; *A.ř.S.*, 1186/87.; *A.ř.S.*, 1186/88, H. 15 Safer 1329/15 şubat 1911.; *A.ř.S.*, 1086/127.

Köy hakkında edinilen bir diğer bilgi köy camii hakkında bir vakıf kaydının bulunduğudır. 18 Temmuz 1939 tarihli kayıta camiinin Hasan oğlu Yusuf'a tescil olduğu bilgisi yer almaktadır¹⁰²².

2.7.4. İkizce Köyü

İkizce köyü, günümüzde Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Köy Şıhasıhuj/ Şıhaşefij olarak da anılmaktadır¹⁰²³. S. Tetik'in belirttiğine göre köyün Çerkesçe adı Neçerezey'dir¹⁰²⁴. Burası (İkizce nahiyesi) tarihi süreçte önemli bir yerleşim merkezi olsa da iddia edildiğine göre muhacirlerin iskân edildiği alan ilk defa Çerkeslerin gelişi ile yerleşime açılmıştır. Çerkeslerin köye ne zaman geldikleri hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. S. Ümüt'in belirttiğine göre 1864 senesinde Kafkasya'dan göç eden Çerkesler 1870 senesinden sonra İkizce köyüne iskân edilmiştir¹⁰²⁵. Köy halkının ifade ettiğine göre ise Çerkeslerin buraya gelişi 1890 senesindedir¹⁰²⁶. Batgiray da köyün bu sırada teşkil edildiğini iddia etmektedir¹⁰²⁷. Bunun yanında İkizce köyüne iskân edilen Çerkeslerin 1891¹⁰²⁸ veya 1896 senesinde Kafkasya'daki yerlerinden ayrıldıkları kayıtlara geçmiştir¹⁰²⁹.

İkizce köyüne yerleşen Çerkeslerin göç ettikleri mahaller konusunda da farklı bilgiler mevcuttur. Bunlardan biri Çerkeslerin günümüzde Rusya sınırları içerisinde yer alan Krasnodarskiy Kray'a bağlı Armavir şehrinin güneyindeki Avul Urupskiy köyünden göç ettikleridir¹⁰³⁰. S. Tetik'in belirttiğine göre ise İkizce köyüne yerleşen Çerkesler Neçerezey kökenlidir¹⁰³¹. Bir diğer bilgi ise köy halkının Obliskiavyl'den geldiğidir. İ. Aydemir'in belirttiğine göre o sırada burada bulunan 500 haneden 130'u Novrosiski Limanı üzerinden İzmit'e ulaşmış ve ardından iskân için Ankara'ya sevk

¹⁰²² VGMA., 228-2/73, H. 18 Temmuz 1939.

¹⁰²³ İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

¹⁰²⁴ Tetik, "İkizce", a.g.m., s. 9. Bu kaynağa Sefer Berzeg'in yardımı ile ulaştık. Bu konuda kendisine teşekkür ederiz.

¹⁰²⁵ Sami Ümüt, "Gölbaşı İkizce Mahallesi", *Haymana Gazetesi*, Ankara 20.7.2012 "http://www.haymanagazetesi.org/index.php?sayfa=haberler_icerik&id=176#.XdeQgJMzaUk, (22.11.2019).; Sami Ümüt, "Gölbaşı İkizce Mahallesi", *Gölbaşı Gazetesi*, Ankara 9.8.2012. <http://golbasigazetesi.com/haber.php?hid=4780>, (22.11.2019).

¹⁰²⁶ Bülent Yaşar, (d. 1970) y.g.

¹⁰²⁷ Batgiray, a.g.p., s. 83.

¹⁰²⁸ Yeşilbaş, a.g.m., s. 39.

¹⁰²⁹ Tetik, a.g.m., s. 9.

¹⁰³⁰ Ümüt, a.g.m. (Haymana ve Gölbaşı gazetelerinde yer alan haber).

¹⁰³¹ Tetik, a.g.m., s. 9.

edilmiştir¹⁰³². Saha araştırmaları neticesinde edinilen bilgi ise köye iskân edilenlerden en azından bir kısmının Tuapse Limanı'ndan İstanbul'a ulaştığı ve ardından Sakarya, Düzce ve Adapazarı güzergâhını takip ederek Ankara'ya geldikleridir. Bunun yanında Sinop ve Samsun güzergâhını kullanarak İkizce'ye gelip yerleşen Çerkeslerin olduğu da iddia edilmektedir¹⁰³³. Görüldüğü üzere geline yerler, geliş tarihi ve geliş güzergâhları konusunda edinilen bilgiler farklılık arz etmektedir. Bu durum karşısında bir bilgiyi diğerine tercih etmek yerine çıkarılabilecek en makul sonuç, köye yerleşen Çerkeslerin geliş yerleri, tarihleri ve güzergâhlarının farklılık arz ettiğini ifade etmektir. Köye yerleşen Çerkes aileler arasında Degumyiko, Bağ, Yequaş ve Tharkuaho'lar da bulunmaktadır¹⁰³⁴. Köye ilk yerleşenler arasında Hacı Mehmed Otuzoğlu ve Nutukoğlu İsmail de bulunmaktadır. Bahsi geçen kişilerin Kurtuluş Savaşı sırasında yararlılıklar gösterdikleri bilinmektedir. İfade edildiğine göre bunlar, Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara'ya geliş sırasında onu karşılayanlar arasındadır¹⁰³⁵.

Ankara Şer'iyye Sicillerinde yer aldığına göre 1921 senesi başlarında İkizce köyünde Mehmed bin Yusuf, Musa bin Hamza, Hasan bin Mustafa, Yahşi? bin Ali isimli vatandaşların ikamet ettikleri tespit edilmiştir¹⁰³⁶.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus Halide Edip Adıvar'a ait *Türk'ün Ateşle İmtihani* isimli eserde İkizce köyünden bahsedildiği iddiasıdır. Bu iddialar yapılan saha araştırmaları esnasında saptanmıştır. Eserde İkizce köyü ile ilgili şu cümleler yer almaktadır; "...Öğleden sonra, saat ikide İkizce-i Osmaniye adında bir Çerkez köyüne vardık. Köyün orta yerinde, geniş, dört köşe bir meydanlık vardı. Burada bir cami, camiin ortasında da bir çeşme bulunuyordu. Hemen hemen kırmızıya boyanmış, yeşille kaplı, güzel evler sıralanmıştı. Çerkezler, sessiz ve sakin görünüyorlar, bize pek de dostça bakmıyorlardı. Atlarımızdan aşağı inip kolumuzun bacağımızın uyşukluğunu gidermeye kalmadan hayvanları sulamak için doğru çeşmeye gittiğimize bakarak, bu köyün pek güvenilir bir köy olmadığını anladım..."¹⁰³⁷.

Ancak burada bahsedilen mahal, günümüzde Sakarya İli sınırları içerisinde bulunan "İkizce Osmaniye Mahallesi"dir. Tevafuk şu ki burası da Çerkes muhacirlerin iskân

¹⁰³² İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

¹⁰³³ Bülent Yaşar, (d. 1970). y.g.

¹⁰³⁴ Tetik, a.g.m., s. 9.

¹⁰³⁵ Ümüt, a.g.m. (Haymana ve Gölbaşı gazetelerinde yer alan haber).

¹⁰³⁶ Bkz. A.Ş.S., 1174/63, 20 Kânûnusânî 1337/20 Ocak 1921.

¹⁰³⁷ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani I*, Cumhuriyet Gazetesi Yay., İstanbul 1998, s. 126.

alanları arasındadır. Bu ayrıntı yerleşmiş bir yanlışın ortaya konulması ve düzeltilmesi açısından önemli görülmüştür.

Bazı akademik çalışmalarda İkizce köyünün Boşnak muhacirler için teşkil edildiği söylene de bu kesinlikle doğru değildir¹⁰³⁸. Köye 1936 senesinde Rumeli’den gelen göçmenler iskân edilmiştir. Ancak bunlar Boşnak değil Türk’tür. Göçmenlerin geldikleri yerler arasında Romanya’nın Köstence vilayetine bağlı Dobramir ve Sarıca köyleri de bulunmaktadır. Köstence’den gemilerle İstanbul’a ulaşan muhacirler daha sonra trenlerle Polatlı İstasyonu’na nakledilmişlerdir. Köye iskân edilen muhacirlere Devlet üç sıra halinde 40 mesken inşa ettirmiştir. Meskenlerinin inşasına kadar muhacirler civar köylerde misafir olarak kalmışlardır. 1941 senesinde daha önce (1931) Balıkesire göç eden bir hane Rumeli muhacirin daha gelip köye yerleştiği yapılan saha araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Bunlar Ançgör ailesidir ve günümüzde halen köyde yaşamaktadırlar¹⁰³⁹. Rumeli muhacirlerinin iskânı ile köy saf Çerkes köyü olma özelliğini yitirmiştir. 1973 senesine gelindiğinde köyde 582 nüfustan 265’inin Çerkes olduğu kayıtlara geçmiştir¹⁰⁴⁰.

2.7.5. Üçpınar Köyü

Üçpınar köyü, günümüzde Polatlı İlçesi sınırları içerisinde yer alsa da muhacirlerin iskânı sırasında Sivrihisar’a bağlıdır. Köyün teşkil edildiği alan muhacirlerin iskânından evvel mirî arazi olup arşiv kayıtlarında “Üçpınarlar mevki” olarak geçmektedir. Köy, Rumeli muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilmiştir¹⁰⁴¹. Köyün teşkili 1903 senesindedir¹⁰⁴². 22 Eylül 1906 tarihli bir kayıta köye Selimiye isminin verildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁴³. Bir diğer kayıta ise 1902 yılı ortalarında Üçpınarlar mevkiinde Boşnak muhacirlerin iskânı için bir köyün teşkil edildiği ve buraya Tevfikiye

¹⁰³⁸ Zeynep Eres, *Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 370.

¹⁰³⁹ 23.4.2019 tarihinde İkizce Köyünde Eşref Ançgör (d. 1931) ve Rüştü Ançgör (d. 1960) ile yapılan görüşme.

¹⁰⁴⁰ İ. Aydemir, a.g.m., s. 34.

¹⁰⁴¹ BOA., *İ.HUS.*, 146/40, 22 Eylül 1322/5 Ekim 1906.; A.} *MKT. MHM.*, 529/64.; Zir kazasında da Selimiye ismi verilen bir muhacir köyü olduğu anlaşılmaktadır. A.} *MKT. MHM.*, 516/4, 15 Teşrînisânî 1317/28 Kasım 1901. Aynı husus Sivrihisar için de geçerlidir. A.} *MKT. MHM.*, 529/60, H. 30 Recep 1324/19 Eylül 1906.; *İ. HUS.*, 145/54, H. 29 Recep 1324/18 Eylül 1906.

¹⁰⁴² Kırımlı, a.g.e., s. 168

¹⁰⁴³ BOA., *İ.HUS.*, 146/40, 22 Eylül 1322/5 Ekim 1906.; A.} *MKT. MHM.*, 529/64, h. 19 Şaban 1324/8 Ekim 1906.;

adının verildiği zikredilmektedir¹⁰⁴⁴. Ancak yapılan incelemeler sırasında bu bilgi teyit edilememiştir. Kaldı ki köye Boşnak muhacirlerin iskân edildiği de vaki değildir.

Fotoğraf-22: Üçpınarlar Köyü¹⁰⁴⁵

Köye ilk olarak yerleştirilenler arşiv kayıtlarında “Cuma” muhacirleri olarak anılmaktadır. Köyün teşkil edildiği yer Azmak Yaylağı mahallinde bulunan¹⁰⁴⁶ ancak Selimiye isminin çok fazla benimsendiğini söylemek mümkün değildir. 1909 senesinde ikinci bir muhacir kafilesi daha köye yerleştirilmiştir. Bu esnada gelenler de Rumeli muhaciri Türklerdir. Rumeli muhacirlerinin geldikleri yerler arasında Şumnu (Çavuşköy, Çufalar ve Karademir köyleri) ve Eskicuma (Bolluksu) da bulunmaktadır¹⁰⁴⁷.

H. Kırımlı’nın belirttiğine göre bu arazi muhacirlerin iskânından evvel İçciler ve Basri Köylerinin tam ortasında yer almaktadır. Muhacirlerin iskânından evvel her iki

¹⁰⁴⁴ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

¹⁰⁴⁵ İÜNK., 90570/16.

¹⁰⁴⁶ BOA., A.İMKT.MHM., 529/60, H. 30 Recep 1324/19 Eylül 1906.; İ. HUS ,145/54, H. 29 Recep 1324/18 Eylül 1906.; DH.MKT., 2860/41, H. 10 Cemâziyelâhir 1327/29 Mayıs 1909.

¹⁰⁴⁷ Kırımlı, a.g.e., 169.

köy halkı da bahsi geçen arazinin kendilerine ait bir mera alanı olduğunu iddia etmektedir. Bu durum çeşitli anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine Devlet, bu alana Rumeli muhacirlerini iskân ederek yaşanan tartışmaların/çatışmaların önüne geçmeye çalışmıştır¹⁰⁴⁸.

H. Kırımlı'nın belirttiğine göre köye 1930'larda kardeş olan üç Tatar muhacir daha yerleşmiştir. Ancak bunların Ankara'ya gelişleri 1920'lerin ortalarında. Sakarya (Polatlı), Toydemir (Polatlı) ve Ilıcabaşı (Eskişehir/Çifteler) köylerinde bir süre kalan bu üç kardeş daha sonra Üçpınarlar köyüne gelip yerleşmiştir. Köydeki Tatar aileler bu üç kardeşten türeyenlerdir. Bu haliye süreç içerisinde köyde tatarlar hep azınlıkta olmuştur. 1980'lerde ise önemli miktarda Tatarın köyden ayrıldığı bilinmektedir¹⁰⁴⁹.

Bahsi geçen muhacir gruplarının yanında Ankara'ya Ahıska muhacirlerinin de sevk edildiğine dair bazı kayıtlar tespit edilmiştir. Bunların Ankara'da Haymana İlçesi'nde iskân edilmesi düşünülmüştür. Arşiv kayıtlarında yer aldığına göre Eskişehir ve Kütahya üzerinden Ankara'ya sevk edilen muhacir sayısı 200 kadardır¹⁰⁵⁰. Buna rağmen Ankara'da Ahıska muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilen herhangi bir köy veya mahalle tespit edilememiştir.

2.7.6. İncirlik Köyü (Eski Dutluca (Boşnak Düzü), Dutluca)

Eski Dutluca (Boşnak Düzü) ve Dutluca mevkilerini de içerisine alan köy, günümüzde Sincan ilçesi sınırları dâhilinde yer almaktadır. Köy arazisi süreç içerisinde yerli halkın yanında Boşnak, Tatar ve Çerkeslerin yerleşim alanı olmuştur.

1901 yılı ortalarında ise Boşnak muhacirler için köyde 54 meskenin inşa edildiği ancak üzerleri örtülmediği bilgisine ulaşılmıştır¹⁰⁵¹. Buna rağmen köye yerleşen hane sayısının 65 olduğu iddia edilmektedir. Gelenlerin ekserisi sanatkârdır. Bunların geldikleri yer Saraybosna'dır¹⁰⁵². Bir kısım Boşnak ise Bihke şehrine bağlı Sanski Most kazasından gelmiştir¹⁰⁵³. Ahmed bin Ömer¹⁰⁵⁴, Adem (Tekin) ve oğlu Tahir (Tekin),

¹⁰⁴⁸ Kırımlı, a.g.e., 169.

¹⁰⁴⁹ Kırımlı, a.g.e., 169.

¹⁰⁵⁰ BOA., *DH.MKT.*, 247/47, 24 Mayıs 1310/5 Haziran 1894.

¹⁰⁵¹ BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 6 Temmuz 1317/19 Temmuz 1901.

¹⁰⁵² Günümüzde Boşnak Düzü olarak da anılan Eski Dutluca ormanlık alanıdır.

¹⁰⁵³ Bkz. *A.Ş.S.*, 1095/51, H. 23 Muharrem 1330/13 Ocak 1912.; *A.Ş.S.*, 1046/46, H. 16 Cemaziyelevvel 1320/21 Ağustos 1902.

Feyzullah Çavuş, Murat (Tekin), Ağan, Purda ve Deli Hüseyin köye gelip yerleşenler arasındadır. Boşnakların köy içerisinde yerleştiği ilk alan Eski Dutluca mevkiidir. Düz olması ve Boşnakların yerleştiğinden dolayı buraya “Boşnak Düzü” denilmiştir¹⁰⁵⁵. Bu alanın “Tek-in” olarak anıldığı da ifade edilmektedir. Bunun sebebi ise iddia edildiğine göre burada sadece tek bir “in”in bulunmasıdır¹⁰⁵⁶. İskândan bir süre sonra dağın içerisinde yer alması (sadece tek girişinin bulunması) ve su yetersizliği nedeniyle Boşnaklar 2,5 km. aşağıda bulunan günümüzdeki Dutluca mevkiine taşınmıştır. Aynı köy sınırları içerisinde yer alsa da Boşnakların yaşadığı alan ayrıdır. İddia edildiğine göre 1939 senesi sonunda meydana gelen depremden sonra evlerinden su çıkmaya başlaması üzerine Boşnaklar köyü terk ederek İstanbul, İzmir ve Bursa’ya gitmişlerdir. Boşnakların burayı terk etmelerinin bir diğer sebebi ise bataklık dolayısı ile sıtma tehlikesidir. Bu sırada köyü terk etmeyen sadece bir hane mevcuttur. Günümüzde köyde sadece akraba iki hane Boşnak yaşamaktadır¹⁰⁵⁷.

İddia edildiğine göre köyde Tatarlar da yerleşmiştir. Ancak su yetersizliği nedeniyle bunların köyü terk ettiği anlaşılmaktadır. Köyü terk eden bir kısım Tatarın civarda bulunan Sarıbeyler (Lezgi) köyüne yerleştikleri bilinmektedir. Günümüzde köyde sadece akraba iki hane Tatar kökenli vatandaş bulunmaktadır¹⁰⁵⁸.

Köye yerleşen bir diğer muhacir grubu Çerkeslerdir. İfade edildiğine göre Çerkesler Kafkasya’dan göç ettiklerinde ilk olarak Lübnan’a gitmişlerdir. Sıcak olması sebebiyle burada kalıcı olamayan bir kısım Çerkes daha sonra ilk olarak Antalya’ya ardından ise Eskişehir’e gelmiştir. İncirlik köyüne iskân ise bundan sonradır. İddia edildiğine göre Çerkeslerin buraya yerleşmeleri 1870-78 yılları arasındadır. Köye yerleşen Çerkeslerin öncüsü Hasan Bey’dir. Köye yerleşen Hasan Bey ardından Eskişehir ve Antalya’da bulunan bir kısım akrabasını da yanına toplamıştır. İncirlik köyüne yerleşen Çerkesler Şabsığ kabilesine mensuptur. Köy halkının Dağyaka (Teşrek) köyü halkı ile de akrabalığı söz konusudur. Günümüzde yaklaşık 45 hanenin sekizi Çerkes kökenlidir. Ancak bunların sadece iki hanesi köyde sürekli oturmaktadır.

¹⁰⁵⁴ Bkz. A.Ş.S., 1046/46, H. 16 Cemaziyelevvel 1320/21 Ağustos 1902.

¹⁰⁵⁵ Günümüzde Boşnak Düzü olarak anılan Eski Dutluca ormanlık alanıdır.

¹⁰⁵⁶ Boşnakların yerleştiği alanın Tekin olarak adlandırılması sebebiyle Tekin soyadını alan Boşnak kökenli vatandaşlar bulunmaktadır.

¹⁰⁵⁷ 24.12.2019 tarihinde Halit Tekin (d. 1962), Ahmet Tekin (d. 1963) ve Adem Narman (d. 1958) ile yapılan görüşme.

¹⁰⁵⁸ Halit Tekin (d. 1962).; Adem Narman (d. 1958) y.g.

Diğer altı hane ise Ankara'nın merkezinde yaşamaktadırlar. Köy halkı Çerkes dil ve kültürüne oldukça uzaktır¹⁰⁵⁹.

¹⁰⁵⁹ 24.12.2019 tarihinde Baybars Erova (d. 1958) ve Adem Narman (d. 1958) ile yapılan görüşme.

3. BÖLÜM

ANKARA'YA İSKÂN EDİLEN MUHACİRLERE SAĞLANAN YARDIMLAR, PROBLEMLER VE İSKÂNIN SONUÇLARI

Osmanlı Devleti diğer pek çok vilayette olduğu gibi Ankara'da iskân edilen muhacirlere de çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Lakin bu yardımların bir standardının olduğunu söylemek çok mümkün değildir. Arşiv kayıtları incelendiğinde yapılan yardımların dönemsel olduğu ve muhacir gruplarına göre farklılık arz ettiği görülecektir. Bunun yanında muhacirlere yapılması kararlaştırılan yardımların ne kadarının fiiliyata dökülebildiği de sorgulanması gereken bir husustur. Yaşanan mağduriyetlerden bu konuda bazı aksaklıkların meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum Devlet'in içerisinde bulunduğu askerî, siyasî ve ekonomik vaziyetle doğrudan alakalıdır. Buna rağmen imkânlar dâhilinde muhacirlere arazi, mesken, yevmiye gibi yardımlarda bulunulmuştur. Bunun yanında yerli halkın da muhacirlere çeşitli yardımları olmuştur. Yerli halkın bu konuda muhacirlere olan en temel katkısı, onların misafir edilmesi ve onlara yapılan iâşe yardımlarıdır¹⁰⁶⁰. Yerli halkın misafirperverliğine karşı muhacirler, onların çeşitli işlerinde çalışmak suretiyle kendilerine kadirşinaslık göstermişlerdir.

Devlet'in ve yerli halkın muhacirlere olan müspet tavrına rağmen iskân sürecinde ve sonrasında çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Bu süreçte yaşanan sorunlar incelendiğinde Devlet'ten, (mevzuat yetersizliği, imkânsızlıklar, iskân görevlilerinden kaynaklanan sıkıntılar vb.) muhacirlerden ve yerli halktan kaynaklanan problemlerin olduğu görülmektedir. Ankara'ya sevk sırasında yaşanan sıkıntılar, şehre ulaşan muhacirlerin kalıcı iskândan önce bekletilmeleri (bu süre bazen beş yıl kadar sürebilmiştir), iskân edilen muhacirlerin yerleştirildikleri yerlere uyum sağlayamamaları (imtizaç edememe), gasp, yağma vs. yaşanan sorunlardır. Yerli halkla muhacirler arasında yaşanan arazi anlaşmazlıklarına ise hemen her muhacir köyünde rastlanmaktadır.

¹⁰⁶⁰ Bu durum *Ankara Şer'îye Sicilleri*'ne de yansımıştır. Kayıttan Manastır'dan gelen bir kısım muhacirin Ankara'nın merkezinde İbni Gökçe Mahallesi'nde Bağcı İsmail Ağa'nın hanesinde misafir oldukları anlaşılmaktadır. Bkz., *A.Ş.S.*, 1135/156.

Yaşanan çeşitli sıkıntılara rağmen muhacir (Tatar, Nogay, Boşnak, Karaçay, Çerkes, Rumeli muhaciri) iskânının Ankara'ya sosyal, kültürel, ekonomik, siyasî, askerî, teknik, mimarî vs. alanlarda müspet etkileri olmuştur. Bu bölümde iskân sırasında ve sonrasında muhacirlere sağlanan yardımlar, iskân esnasında yaşanan sıkıntılar ve muhacir iskânının Ankara'ya etkileri/katkıları arşiv kayıtları ve saha araştırmalarına dayalı olarak ele alınacaktır.

3.1. MUHACİRLERE YAPILAN YARDIMLAR

Devlet, Ankara'ya iskân edilen muhacirlere çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımların bir kısmı Ankara'ya ulaşana kadar, bir kısmı misafirlik esnasında kalıcı iskânı beklerken¹⁰⁶¹, bir kısmı ise kalıcı iskânın ardından gerçekleştirilmiştir. Nakliye, iâşe, yevmiye, arazi tahsisi, mesken inşası, yakacak, ziraat aleti, ziraat hayvanı ve tohumluk desteği ile defin işleri ve sağlık konusundaki yardımlar bunların en temel olanlarıdır¹⁰⁶².

Devlet'in muhacir iskânı konusunda bahsi geçen yardımları genel karara bağlamış olmasına rağmen o dönemde içerisinde bulunulan ekonomik durum sebebiyle yardımların bir kısmının fiiliyata dökülemediği bir gerçektir. Devlet'in içinde bulunduğu maddî imkânsızlıkların yanında görevli memurların şahsî uygulamaları da meydana gelen aksaklıklarda önemli bir etkidir. Buna rağmen elden geldiğince aksaklıklar giderilmeye çalışılmış ve tekrarlanmaması için bazı tedbirler alınmıştır¹⁰⁶³.

3.1.1. Muhacirlerin İskân Alanlarına Sevki

Ankara'ya iskân edilen muhacirlere yapılan ilk yardım, onların iskân mahallerine nakledilmesidir. Muhacirlerin önemli bir kısmı Ankara'ya, İstanbul ve İzmit üzerinden demiryolu ile gelmiştir¹⁰⁶⁴. Bu esnada bir kısım muhacir ücretsiz olarak

¹⁰⁶¹ BOA., A.}MKT.NZD, 366/42/3, 10 Mayıs 1278/22 Mayıs 1862.; A.} MKT.MHM, 226/76, H. 12 Muharrem 1278/20 Temmuz 1861.

¹⁰⁶² Ankara'ya iskân olunan muhacirlere yapılan yardımlar konusunda pek çok arşiv kaydı bulunmaktadır. Kaynak verdiğimiz arşiv kaydı Ankara'da muhacirlere yapılan yardımlar konusunda en kapsamlı dosya olduğundan bununla yetinilmiştir. BCA., 272.0.0.12/36.13.4, 22 Mayıs 1916. Saha araştırmalarından öğrendiğimiz kadarıyla Devlet'in Kesikkavak Köyünde iskân edilen Boşnak muhacirlere birer öküz parası yardımında bulunduğu bilinmektedir. Bu sayede iki hane birleşip öküzlerini bir koşuma katmak suretiyle tarlarını sürmüşler ve diğer zirai işlerini gerçekleştirmişlerdir. Fikret Yalçınkaya (d. 1945) y.g.

¹⁰⁶³ Aksaklıkların giderilmeye çalışıldığı belgelerden takp edilebilmektedir. Bkz. BOA., DH.MKT, 2783/1, H. 10 Rebûlevvel 1327/1 Nisan 1909.

¹⁰⁶⁴ BOA., DH.MKT, 2038/25, H. 13 Cemâziyelâhir 1310/2 Ocak 1893.

Ankara'ya nakledilmiştir¹⁰⁶⁵. Bazı durumlarda ise muhacirler için belli oranlarda indirimler uygulanmıştır. İndirim miktarı bazen %25¹⁰⁶⁶, bazen % 30 ve bazen de % 50 oranında uygulanmıştır¹⁰⁶⁷. Devlet, diğer nakliye vasıtaları ile gelenlerin de nakliye ücretlerinin bir kısmını karşılamıştır¹⁰⁶⁸.

3.1.2. Muhacirlere Yapılan İaşe Yardımları

Osmanlı Devleti, muhacirlerin ülkeye girişlerinden itibaren onlara çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bunların başında yiyecek yardımı ve yevmiye tahsisi gelmektedir¹⁰⁶⁹. Devlet'in sağladığı yiyecek ve yevmiye yardımlarının yanında halkın da muhacirlere çeşitli destekleri söz konusudur¹⁰⁷⁰. Bazı durumlarda ise Devlet, yalnızca elinde fukara belgesi olanlara yardım etme yoluna gitmiştir¹⁰⁷¹. Yevmiye ve yiyecek yardımları çoğunlukla muhacirlerin iskân edilmesine kadar verilmiş, muhacirlerin iskânından sonra ise ekseriyetle bu yardımlar kesilmiştir¹⁰⁷². Fakat bazı durumlarda gelen dilekçeler üzerine, mağduriyetleri görülen muhacirlere yardımlar devam ettirilmiştir. Bunda kuraklık sebebiyle muhacirlerin ürün elde edememeleri ve kışın sert geçmesi gibi sebepler etkili olmuştur¹⁰⁷³. Devlet'in, aile reisi vefat eden veya kurduğu işte başarılı olamayan muhacirlere de yardımları söz konusudur. Örneğin Ankara'nın Osmaniye Mahallesi'ne yerleştirilen Rumeli muhacirlerinden vefat eden Ali adındaki

¹⁰⁶⁵ BOA., *DH.MKT*, 1961/115, H. 19 Zilkade 1309/15 Haziran 1892.; Ankara şimendifer güzergâhında iskân olunacak olan Filibe muhacirlerinin nakliye masraflarının muhacirin tahsisatından ödenmesi hakkında bkz. *DH.MKT*, 1941/53, H. 19 Ramazân 1309/17 Nisan 1892.; *DH.MKT*, 1942/113, H. 27 Ramazân 1309/25 Nisan 1892.

¹⁰⁶⁶ BOA., *BEO.*, 47/3465, 25 Temmuz 1308/6 Ağustos 1892.; *BEO.*, 16/1189, H. 13 Zilkade 1309/9 Haziran 1892.; *DH.MKT.*, 2003/20, 15 Eylül 1308/27 Eylül 1892.; *DH. MKT.*, 1988/91, 4 Ağustos 1307/16 Ağustos 1891.

¹⁰⁶⁷ BOA., *DH.MKT.*, 40/25, 24 Mayıs 1309/5 Haziran 1893.

¹⁰⁶⁸ BOA., *A.İMKT.MHM*, 230/97, H. 6 Safer 1278/13 Ağustos 1861.; *A.İMKT.MHM*, 232/22, H. 17 Safer 1278/24 Ağustos 1871.

¹⁰⁶⁹ BOA., *BEO.*, 715/53621, 18 Teşrînisânî 1311/30 Kasım 1895.; *İ.ML.*, 57/54, 2, 10 Şubat 1319/15, 23 Şubat 1904.; *A.İMKT.MHM*, 499/45, H. 6 Ramazân 1306/6 Mayıs 1889. Ankara'da bulunan Çeçen ve Rumeli muhacirleri için verilecek olan tohumluk ve zahirenin 5.000 kuruş olduğu hakkında bkz. *A.İMKT.MHM.*, 524/21, 13 Mart 1320/26 Mart 1904.

¹⁰⁷⁰ BOA., *MVL.*, 711/7 23 Haziran 1281/5 Temmuz 1865.; *A.MKT.UM.*, 390/1, H. 17 Cemâziyelâhir 1276/11 Ocak 1860.

¹⁰⁷¹ Bu konuda bir örnek Nogay muhacirlerinden "Munkayıt" kabilesine bağlı yedi hanede 35 nüfusu için söz konusudur. Bunlara yapılan yiyecek yardımı iskân neticeleninceye kadar devam edecektir. Bkz. *A.İMKT.NZD.*, 328/70, H. 10 Rebîülâhir 1277/26 Ekim 1860.

¹⁰⁷² Ayaş kazasında yerleştirilen 40 hane muhacirin iskânının tamamlandığı ve yevmiyelerinin kesildiği hakkında bkz. BOA., *DH.MKT.*, 582/24, 9 Eylül 1318/22 Eylül 1902.

¹⁰⁷³ Ankara'nın Bala kazasında Mülhak-ı Hamidiye Karyesi'nde iskân edilmiş olan muhacirler için kuraklıktan dolayı perişan olmamaları amacıyla tohumluk verilmesi ve bu doğrultuda 1272 yarım hinta ve arpa verilmesi hakkında bkz. *MV.*, 99/41, 12 Şubat 1315/24 Şubat 1900.

kişinin eşi Ayşe'ye mağduriyetinden dolayı 30 kuruş maaş bağlanmıştır¹⁰⁷⁴. Yine aile reisleri vefat eden 60 Bosna muhacirine, Ankara Mal Sandıklarından yevmiye tahsis edilmiştir¹⁰⁷⁵. Ayrıca 1905 yılında, Keskin ilçesinin Karaağıl köyüne¹⁰⁷⁶ yerleştirilen 22 hane Ahıska muhacirine geçimlerini sağlayamadıkları gerekçesi ile 2.640 kuruş (220 kg. buğday karşılığı olan) yardımda bulunulmuştur¹⁰⁷⁷. Ankara'da iskân edilen muhacirlere yapılan diğer bazı yardımlar ise şu şekildedir; Ankara'nın Mecidiye kazasında Sıtma mevkiinde bulunan Kuban muhacirlerine bedeli 36.600 kuruş olan 2.400 kilo buğday ve 160 kilo arpa yardımı yapılmıştır¹⁰⁷⁸. Ankara'da muhtaç durumda bulunan 300 Kuban muhacirine yevmiye tahsis edilmiştir. Bunlardan büyük olanlara 40, küçük olanlara 20 para verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Kuban muhacirlerinden 800 kişiye ekmek yardımı yapılmasına karar verilmiştir¹⁰⁷⁹. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla 30 hanede toplam 188 nüfus Varna muhacirine ekmek ücreti olarak 1.000 kuruş ayrılmıştır¹⁰⁸⁰. Ankara'da bulunan Çeçenlere ve Rumeli muhacirlerine de zahire yardımı yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre Çeçen muhacirlere 330 kg., Rumeli muhacirlerine ise 110 kg. yardım yapılması söz konusudur. Bunların kıymeti 5.000 kuruş civarında olup bedelinin mahalli Mal Sandıklarından karşılanması istenmiştir¹⁰⁸¹.

Boşnak muhacirlere yapılan ekmek ve yevmiye yardımları da söz konusudur¹⁰⁸². Bahsi geçen yardımlara verilen örneklerin çoğaltılması mümkündür. İlerleyen yıllarda muhacirlerin beklenenden çok daha fazla sayıda gelmesi üzerine Devlet, bazı harcamaları kısma yoluna gitmiştir. Bu noktada Devlet'in gayreti, muhacirlerin bir an önce iskân edilmesi ve üretici duruma geçmeleridir. Bu sayede muhacirler Devlet'e yük olmayacak ve ayrıca ekonomiye de katkı sağlayabileceklerdir¹⁰⁸³.

¹⁰⁷⁴ BOA., *BEO*, 722/54101, H. 11 Recep 1313/28 Aralık 1895.

¹⁰⁷⁵ BOA., *ŞD.*, 411/67, 2 Kânunuevvel 1319/15 Aralık 1903.

¹⁰⁷⁶ Keskin, günümüzde Kırıkkale vilayetinin bir kazasıdır.

¹⁰⁷⁷ BOA., *A.MKT.MHM.*, 526/35, 4 Mayıs 1321/17 Mayıs 1905.

¹⁰⁷⁸ BOA., *MV.*, 96/95, 13 Kânûnusânî 1314/25 Ocak 1899.

¹⁰⁷⁹ Kayıta yer aldığına göre bunlardan büyüklere 200 dirhem, küçüklere ise 100 dirhem ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır. BOA., *BEO.*, 715/53621, 18 Teşrînisânî 1311/30 Kasım 1895.

¹⁰⁸⁰ BOA., *A.İMKT.MHM.*, 528/16, 21 Teşrînisânî 1321/4 Aralık 1905.

¹⁰⁸¹ BOA., *İ.ML.*, 57/54, 2, 10 Şubat 1319/15, 23 Şubat 1904.

¹⁰⁸² BOA., *A.İMKT.MHM.*, 510/5, 24, 26, 27, 29 Haziran, 9 Temmuz 1316/7,9,10,12, 22 Temmuz 1900.; *A.MKT.NZD.*, 366/42, H. 15 Muharrem 1278/23 Temmuz 1861.

¹⁰⁸³ BOA., *A.İMKT.UM.*, 432/47, H. 2 Rebûilevvel 1277/18 Eylül 1860.; *DH. MKT.*, 1936/12, 11 Mart 1308/23 Mart 1892.; *Y. MTV.*, 312/101, 28 Haziran 1324/11 Temmuz 1908.; *DH.MKT.*, 2469/131, 26 Mart 1317/8 Nisan 1901.

Arşiv kayıtlarından edinilen bilgilere göre “iskân için herhangi bir talepte bulunmamak ve Devlet’in gösterdiği mahallerde iskânı kabul etmek kaydıyla” Ankara’ya iskânlarına izin verilen bir kısım muhacir de bulunmaktadır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bunlar Tatarlar ve Çerkeslerdir¹⁰⁸⁴. Ancak bu durum Ankara’ya iskân edilen Tatar ve Çerkeslerin tamamı için geçerli değildir. Zira Devlet’in, Ankara’ya iskân edilen Tatar ve Çerkeslere de çeşitli yardımlarda bulunduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.

3.1.3. Arazi Tahsisi

Devlet’in muhacirlere en temel ve elzem yardımı şüphesiz arazi tahsisidir. Ankara’da iskânı gerçekleştirilen Tatar, Nogay¹⁰⁸⁵, Boşnak¹⁰⁸⁶, Karaçay, Çerkes ve Rumeli muhacirlerinin tamamına -miktarında farklılıklar olsa da- arazi tahsis edildiği açıktır. Devlet’in arazi tahsisi konusunda çeşitli yollar izlediği görülmektedir. Münferit olarak şahıslara verilen arazilerin yanında, teşkil edilen köylerin genel hatlarının/sınırlarının belirlenmesi bu konuda izlenen en temel yoldur. Bundan sonra köy halkının (muhacirlerin) işleyebilecekleri kadar araziye sahiplenme yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla Gölbaşı ilçesine bağlı Karaçay köyü olan Yağlıpınar’da ve aynı ilçe sınırları içerisindeki Çerkes köyleri olan İkizce, Gökçehöyük ve Hacımuratlı’da arazi tahsisi konusunda izlenen yöntem budur¹⁰⁸⁷.

İskânın hemen ardından tapularını elde eden muhacirler de bulunmaktadır¹⁰⁸⁸. Buna rağmen bunların önemli bir kısmı azilerinin tapularına ancak 1950’lerde (özellikle 1952 senesinde¹⁰⁸⁹) kavuşabilmiştir¹⁰⁹⁰. Tapu sorununun yakın dönemde çözülebildiği

¹⁰⁸⁴ BOA., *İ.DH.*, 1317/43, 5 Teşrîisânî 1310/17 Kasım 1894.; Y.A.RES., 64/16, 18 Nisan 1309/30 Nisan 1893.; *HR.İD.*, 17/13, 19 Haziran 1310/1 Temmuz 1894.; *DH.MKT.* 242/21, 17 Mayıs 1310/29 Mayıs 1894.; *DH.MKT.*, 429/85, H. 26 Rebiülevvel 1313/16 Eylül 1895.

¹⁰⁸⁵ Cingili köyüne iskân edilen Nogaylara aile başı 20 dönüm arazi verilmiştir. Yavuz Çiftçi (d. 1975)

y.g.

¹⁰⁸⁶ Saha araştırmalarından öğrendiğimiz kadarıyla Ördekgölü köyüne iskân edilen muhacirlere 65’er dönüm arazi ve beşer dönüm bahçe verilmiştir. Bunun yanında Devlet, muhacirlere 300’er bin lira koşum parası yardımıyla da bulunmuştur. Fikret Yalçınkaya (d. 1945).; Fevziye köyünde verilen arazi miktarı da 50 ila 60 dönüm arasındadır. Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953). İskân sırasında Tuğla köynün genel arazisi 2700 dönümdür. Mehmet Gülmez (d. 1954).; Mürşide Gülmez (d. 1959) y.g.

¹⁰⁸⁷ Orhan Susamlı (d. 1937).; Nurettin Açık (d. 1938).; Nurettin Özbek (d. 1966).; Muhsin Gümüş (d. 1950).; Hüseyin Gümüş (d. 1959) y.g.

¹⁰⁸⁸ BOA., *MVL.*, 720/37, 19 Nisan 1282/1 Mayıs 1866.

¹⁰⁸⁹ Tespit edilebildiği kadarıyla Çayraz, Kesikkavak ve Karakaya Köyleri halkı tapularını 1952 senesinde almıştır.

köyler de mevcuttur. Polatlı'ya bağlı Tatlıkuyu köyü buna iyi bir örnektir. İddia edildiğine göre köy halkı son 10 yıl içerisinde tapularını bir miktar para karşılığında alabilmiştir¹⁰⁹¹.

Ankara'da muhacirlere tahsis edilen araziler hakkında söylenmesi gereken bir diğer husus, -bu konuda çok fazla örnek bulunmasa da- bazı arazilerin daha sonra tekrar hazinenin tasarrufuna alındığıdır. Tekrar hazine tasarrufuna alınan arazi Karaçay muhacirlerinin iskân edildiği Gölbaşı İlçesi'nde bulunan Yağlıpınar köyü sınırları dâhilinde yer almaktadır¹⁰⁹².

3.1.4. Muhacirlere Yapılan Mesken Yardımları

Arazi tahsisinden sonra muhacirlere yapılan en önemli yardım şüphesiz onlar için meskenler inşa edilmesidir. Mesken inşası konusunda Ankara'da özellikle Boşnak muhacirlere ayrıcalıklı davranıldığı anlaşılmaktadır. Zira Ankara'da iskân edilen Boşnak muhacirlerin meskenlerinin tamamına yakını Devlet tarafından inşa ettirilmiştir. Arşiv kayıtlarında da bununla doğru orantılı olarak -mesken inşası konusunda- en çok Boşnakların ismi geçmektedir. Ankara'da iskân edilen Karaçay muhacirlerinin meskenleri de Devlet tarafından inşa ettirilmiştir. Bunun yanında diğer muhacir gruplarının meskenlerinin bir kısmı da Devlet tarafından yaptırılmıştır. Bu durum saha araştırmaları ile de teyit edilmiştir.

1901 senesi başında Zir kazasına bağlı Avşar Mahallesi'nde iskânı düşünülen Boşnak muhacirler için 80 mesken inşasına karar verilmiş ve bunun için 295.100 kuruş ayrılmıştır. 80 meskenin bitirilmesi için öngörülen süre 91 gündür. Bahsi geçen bu 80 mesken, planlandığı üzere 91 gün içerisinde tamamlanmıştır. Ancak meskenlerin toplam maliyeti hesaplanandan 100 kuruş (295.200) fazla çıkmaktadır¹⁰⁹³. Bundan beş ay kadar sonra, yine Zir kazası merkezinde bulunan İstanos'ta Boşnak muhacirler için 50 mesken yaptırılmasına karar verilmiş ve 31'inin temelleri atılmıştır¹⁰⁹⁴. 1901 senesi Mayıs

¹⁰⁹⁰ (Karakaya köyünden) Nail Doğrul (d. 1936).; (Tatlıkuyu köyünden) Ayten Paça (d. 1939).; (Çayraz köyünden) Adem Alpcan (d. 1960).; (Kesikkavak köyünden) Fikret Yalçinkaya (d. 1945).; Gökçehöyük köyüne iskân edilen Çerkeslerin tapularını 1950 senesinde alabildikleri bilinmektedir. Muhsin Gümüş, (d. 1950).; Hüseyin Gümüş (d. 1959).; Günümüzde Gölbaşı ilçesinde yer alan diğer bir Çerkes köyü olan Hacımuratlı halkının ise tapularını 1925 sensinde aldıkları tespit edilmiştir. Orhan Susamlı, (d. 1937) y.g.

¹⁰⁹¹ Ayten Paça (d. 1939) y.g.

¹⁰⁹² BCA., 30.18.1.2/338/59.11, 4 Ağustos 1975.

¹⁰⁹³ BOA., DH.MKT., 2457/96, 12 Şubat 1316/25 Şubat 1901.

¹⁰⁹⁴ BOA., Y.PRK.KOM., 10/89, 9 Ağustos 1317/22 Ağustos 1901.

ayında Boşnak muhacirler için Ankara'nın merkezi ve bağlı kazalarında 2.000 mesken inşasına karar verilmiştir¹⁰⁹⁵. Bundan çok geçmeden aynı yılın Haziran ayı içerisinde bu bilgi teyit edilmekte ve ek olarak inşası planlanan 2.000 evden 1100'unun Haymana ve Zir Kazalarında inşa edileceği belirtilmektedir. Aynı kayıta yer aldığına göre Hoşularöreni'nde, Tatar Hamzalı'da, Ördekgölü'nde ve Üçpınarlar'da 120'şer, Kesikkavak'ta 160, Cingirli'de 100, Yaylakoyak'ta (Yaylaoyak)¹⁰⁹⁶ 66 ve Homalan'da da 104 olmak üzere toplam 790 mesken inşasına başlanmıştır¹⁰⁹⁷. Aynı aya (19 Temmuz 1901) ait bir diğer kayıta ise bu mahallerde inşasına girilen mesken sayısının 504 olduğu zikredilmektedir. Bu kayıta ayrıca Ankara'nın merkezi, Zir ve Sivrihisar Kazalarında iskân edilecek Boşnak muhacirler için yapılması planlanan meskenler hakkında da bilgiler yer almaktadır. Tablo halinde sunulan içerikte meskenler, “inşa olunacak haneler”, “üzerleri örtülüp bitmek üzere bulunan haneler”, “duvarları bitip üzerleri henüz örtülmeleyen haneler” ve “henüz inşasına başlanmayan haneler” olarak kategorize edilmiştir¹⁰⁹⁸.

Haymana kazası sınırları içerisinde inşa edilecek meskenlere yerleştirilmesi düşünülen Boşnak muhacirlerin geldikleri yerler Tuzla, Travnik, Hersek, Mihyaç, Banja Luka (Banaluka), Bihke ve Saraybosna'dır. 193 hanede toplam 560 Boşnak muhacir, inşa edilen bu hanelere iskân edilmiştir. Haymana kazasında yapımı planlanan meskenlerin durumları mevkileri ile birlikte aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-31)¹⁰⁹⁹.

¹⁰⁹⁵ BOA., *İ.DH.*, 1384/46, 9 Mayıs 1317/22 Mayıs 1901.

¹⁰⁹⁶ Dosya içerisinde yer alan iki ayrı arşiv kaydında burası Yaylaoyak şeklinde yazılmıştır. Ancak konu ile ilgili diğer pek çok belgeye bakıldığında “Yaylakoyak” olarak geçtiği görülmektedir. Günümüzde de buranın adı Yaylakoyak şeklinde geçmektedir.

¹⁰⁹⁷ BOA., *A.İMKT.MHM.*, 513/12, 5, 7, 8 Haziran 1317/8 Temmuz 1901.

¹⁰⁹⁸ BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 6 Temmuz 1317/19 Temmuz 1901.

¹⁰⁹⁹ BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 6 Temmuz 1317/19 Temmuz 1901.

Tablo-32: 1901 Senesinde Ankara'nın Merkezinde ve Haymana'da Boşnak Muhacirler İçin İnşası Planlanan Meskenlerin Durumlarını Gösteren Tablo¹¹⁰⁰

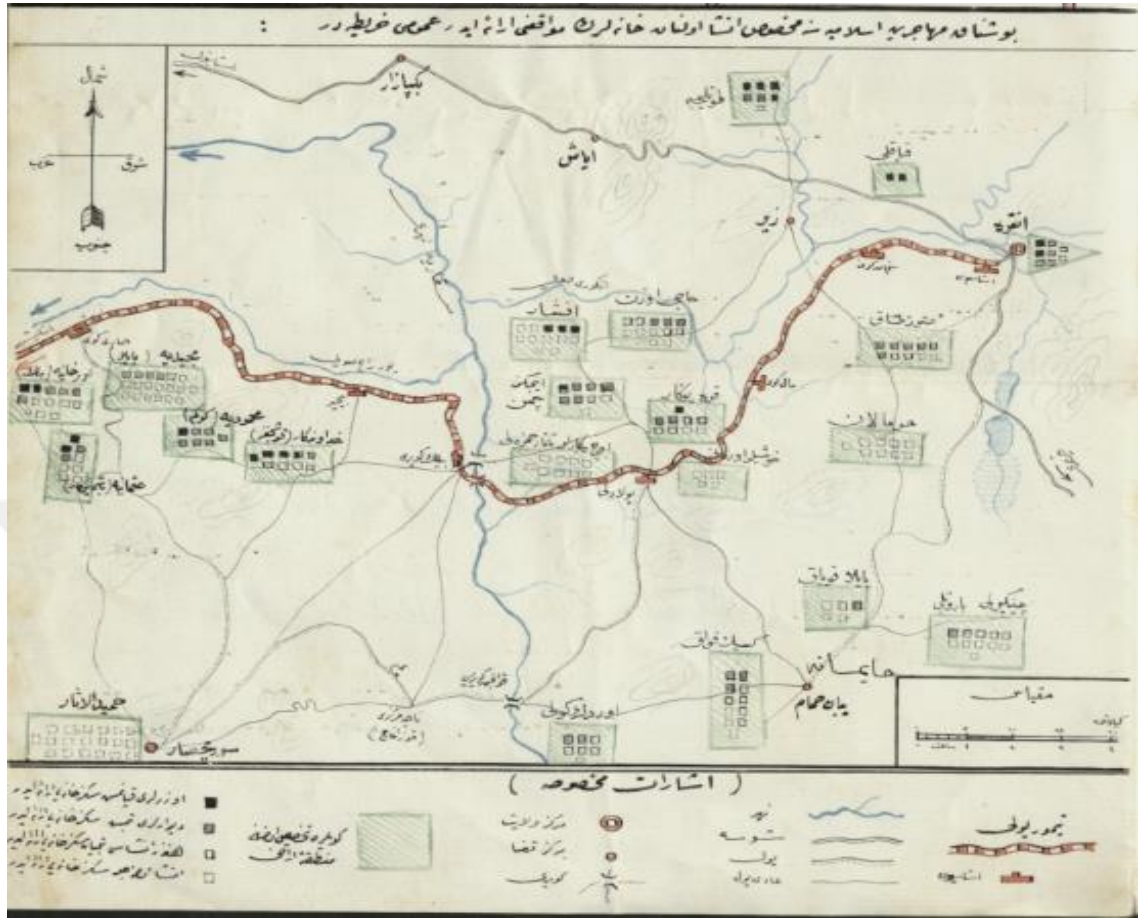
Meskenlerin Yapılacağı Mevkiiler	İnşa Oluncak Mesken Miktarı	Üzerleri Örtülüp Bitmek Üzere Bulunan Meskenler	Duvarları Bitip Üzerleri Henüz Örtülmemeyen Meskenler	Yapılması Planlanan Ancak Henüz İnşasına Başlanmayan Meskenler
Haymana Merkez	-	-	-	-
Ördekgölü	50	-	12	-
Kesikkavak	87	-	18	-
Yaylakoyak	35	-	4	-
Cingirli-Barutlu	87	-	8	-
Hoşularöreni	35	-	-	35
Karapınar	70	4	16	
Üçpınarlar	70	-	-	-
Tatarhamzalı	-	-	-	-
Homalan	70	-	-	-
Toplam	504	4	58	175

Yukarıda ismi sayılan arazilerden Homalan için “mevâki-i mezkûr arazi münazaun-fih olmakla derdest tahkiktir” notu düşülmüştür. Yani bu arazi hakkında çeşitli anlaşmazlıklar söz konusudur. Bahsi geçen iskân mahalleri demiryolu güzergâhının kuzey ve güneyinde yer almaktadır. Homalan, Yaylakoyak, Kesikkavak, Ördekgölü ve Cingirli-Barutlu trenyolu hattının güneyinde bulunmaktadır. Üçpınarlar, Tatarhamzalı ve Karapınar ise hattın kuzeyinde yer almaktadır. Köylerin kurulduğu alan Sakarya Nehri ile Ankara ve Porsuk Suyu'na yakın arazilerdir¹¹⁰¹.

¹¹⁰⁰ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirilmeye gidilmiştir.

¹¹⁰¹ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1317/19 Temmuz 1901.

Harita-10: Boşnak Muhacirlerin İskânı İçin İnşa Edilen Meskenlerin Mevkileri¹¹⁰²

Zir (Sincan) kazasında inşa edilecek meskenlere Travnik, Tuzla, Bihke, Banja Luka (Banaluka) ve Saraybosna'dan gelecek muhacirlerin iskân edilmesi planlanmıştır. Bunların miktarı 86 hanede toplam 401 nüfustur. Zir kazasında yapımı planlanan meskenlerin durumları, mevkileri ile birlikte aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Bkz. Tablo-32)¹¹⁰³.

¹¹⁰² Arşiv kaydında yer alan krokide sol altta kutucuklar halinde meskenler hakkında bilgiler sunulmaktadır. Koyu renk ile gösterilmiş olanlar tamamlanması en yakın olan meskenlerdir. Her kutucuk sekiz haneyi ifade etmektedir. Renkler ise üzeri örtülüp örtülmediği, duvarlarının bitirilip bitirilmediği, inşasına başlanıp başlanmadığı hakkında bilgiler içermektedir. Lakin sağda verilen tablo ile sağdaki krokiye ayrıntılı bakıldığında rakamlar arasında ufak farklar olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin tabloda Kesikkavak köyünde 87 hane inşa edilmesinin planlandığı görülmektedir. Ancak krokide mesken sayısı 88 olarak gösterilmiştir. Krokideki 88 sayısına sol alt kutucukta yer alan her karenin sekiz hane olduğu bilgisinden ulaşılmaktadır. BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1317/19 Temmuz 1901.

¹¹⁰³ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1317/19 Temmuz 1901.

Tablo-33: 1901 Senesinde Zir Kazasında Boşnak Muhacirler İçin İnşası Planlanan Meskenlerin Durumlarını Gösteren Tablo¹¹⁰⁴

Meskenlerin Yapılacağı Mevkiiler	İnşa Oluncak Mesken Miktarı	Üzerleri Örtülüp Bitmek Üzere Bulunan Meskenler	Duvarları Bitip Üzerleri Henüz Örtülmemeyen Meskenler	Yapılması Planlanan Ancak Henüz İnşasına Başlanmayan Meskenler
Zir Merkez İstanos	-	-	-	-
İnceğiz-Çemen	70	4	50	-
Afşar	84	25	59	-
Hacıuzun	100	-	20	-
Tutluca/Dutluca	50	-	54	-
Kapaklı	15	15	-	-
Soltak¹¹⁰⁵	80	-	50	-
Toplam	399	44	174	59

Sirvihar kazasında Tuzla, Travnik, Banja Luka (Banaluka), Mostar, Saraybosna ve Bihke'den gelecek 344 hanede 1395 nüfus muhacirin iskânı planlanmıştır. Sivrihisar Kazasında yapımı planlanan meskenlerin durumları ve mevkileri aşağıda yer alan tabloda sunulmuştur (Bkz. Tablo-33)¹¹⁰⁶.

Tablo-34: 1901 Senesinde Sivrihisar Kazasında Boşnak Muhacirler İçin İnşası Planlanan Meskenlerin Durumlarını Gösteren Tablo¹¹⁰⁷

Meskenlerin Yapılacağı Mevkiiler	İnşa Oluncak Mesken Miktarı	Üzerleri Örtülüp Bitmek Üzere Bulunan Meskenler	Duvarları Bitip Üzerleri Henüz Örtülmemeyen Meskenler	Yapılması Planlanan Ancak Henüz İnşasına Başlanmayan Meskenler
Hamidu'l-Asar (Sivrihisar)	150	-	-	150
Mahmudiye	55	-	55	-

¹¹⁰⁴ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

¹¹⁰⁵ Arşiv kaydında Sortak şeklinde yazılsa da bu yazım yanlıştır. Biz tabloda doğru yazılışını vermeyi tercih ettik.

¹¹⁰⁶ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1317/19 Temmuz 1901.

¹¹⁰⁷ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

(Göğem)				
Orhaniye	100	18	28	-
Osmaniye (Başpınar)	70	15	15	-
Mecidiye (Yayla)	150	-	30	-
Hüdavendigâr (Koçcağz)	70	28	15	-
Nahiye	105	-	-	105
Toplam	700	61	143	255

Fotoğraf-23: Orhaniye Köyü¹¹⁰⁸

Aynı arşiv kaydında yer aldığı üzere, Ankara'nın merkezinde Boşnak muhacirler için inşa olunacak mesken sayısı 60'tır. Bunlardan 17'si o tarihte bitmek üzeredir.

¹¹⁰⁸ İÜNK, 90571/23.

Duvarları bitip üzerlerinin kapanması beklenen mesken sayısı ise 26'dır¹¹⁰⁹. Bundan bir yıl kadar sonra ise bahsi geçen bu 60 meskenin bitirildiği rapor edilmiştir¹¹¹⁰.

Boşnak muhacirler için 1902 senesi Haziran ayı ortalarında inşasına başlanan mesken sayısı 1880'dir. Bunların 1309'u aynı yıl içerisinde tamamlanabilmiştir. Geriye kalan 571 mesken ise bahsi geçen dönemde tamire muhtaç durumdadır. Belirtildiğine göre kışın erken gelmesi meskenlerin zarar görmesinde ve tamamlanamamasında en önemli etkindir. Arşiv kaydında, o tarihte inşa edilen meskenlerin durumu bir çizelge ile ilgili makamlara rapor edilmiştir. Buna göre "inşası planlanan", "inşa ve tamiri gerçekleştirilen" ve o sırada "tamire muhtaç olan" mesken sayısı mevkileri ile birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Bkz. Tablo-34)¹¹¹¹.

Tablo-35: 1902 Senesinde Ankara'da Boşnak Muhacirler İçin İnşa Edilen Meskenler¹¹¹²

Meskenlerin İnşa Edildiği Mevkiler	İnşası Planlanan Mesken Sayısı	İnşası Tamamlanan Mesken Sayısı	Tamire Muhtaç Olan Mesken Sayısı
Keskin	200	150	50
Ayaş	50	50	00
Beypazarı	108	61	47
Nallıhan	26	26	00
Kalecik	30	30	00
Haymana	256	140	116
Sivrihisar	502	400	102
Zir	328	200	128
Balâ	199	192	7
Yabanabad	58	000	58
Çubukabad	63	000	63
Merkez V.	60	60	00
Toplam	1880	1309	571

¹¹⁰⁹ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1317/19 Temmuz 1901.

¹¹¹⁰ BOA., A.İMKT.MHM., 515/13, 6 Haziran 1318/19 Haziran 1902.

¹¹¹¹ BOA., A.İMKT.MHM., 515/13, 6 Haziran 1318/19 Haziran 1902. Dosya içerisinde 31 adet belge bulunmaktadır. Bu dosyanın dışında arşiv kayıtlarında müstakil olarak kazalara yaptırılan meskenler hakkında da belgeler mevcuttur.

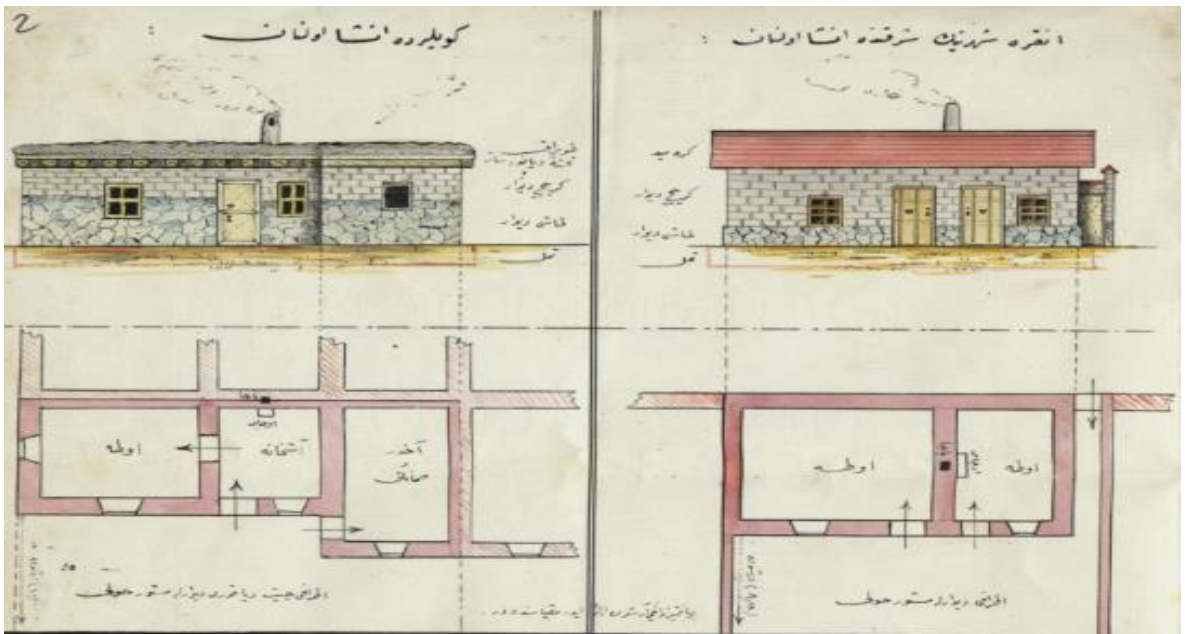
¹¹¹² Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

Yapılan incelemeler neticesinde ayrıca, 1900'lerin başlarında Çubukabad kazasında Boşnak muhacirlerin iskânı için 63 meskenin inşa ettirildiği ve buraya “İnayet-i Hamidi” ismi verildiği tespit edilmiştir¹¹¹³.

Fotoğraf-24: İnayet-i Hamidi Mahallesi¹¹¹⁴

Plan-1: Boşnak Muhacirlerin Ankara'da İskânı İçin İnşası Kararlaştırılan Meskenlerin Planları¹¹¹⁵

¹¹¹³ BOA., DH.MKT., 596/71, 19 Eylül 1318/2 Ekim 1902.

¹¹¹⁴ İÜNK., 90570/10.

Ankara’da iskân edilen Karaçay muhacirlerinin meskenleri Devlet tarafından inşa ettirilmiştir. Muhacirler için Sarısu İstasyonu’na üç saat mesafede bulunan Erten köyünde 100, Yakapınar köyünde 195 ve Yağlıpınar köyünde de 44 hanenin inşa ettirildiği arşiv kayıtlarında yer almaktadır¹¹¹⁶. Bir diğer kayıta ise Yakapınar köyünde yaptırılan mesken sayısının 190 olduğu geçmektedir¹¹¹⁷. Erten mevkiinde Karaçay muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilen köye Süleymaniye ismi verilmiştir¹¹¹⁸. Günümüzde Ankara’nın tek Karaçay-Malkar köyü olan Yağlıpınar’da inşa ettirilen meskenlerden sadece birinin temelleri günümüze ulaşılabilmiştir. Bahsi geçen bu mesken, Ankara’ya gelen Karaçay kfilesinin reisi olan Şuayip Efendi’ye aittir¹¹¹⁹.

Fotoğraf-25: Yakapınar Köyünde Devlet Tarafından Muhacirler İçin İnşa Edilen Meskenlere Ait Bir Fotoğraf¹¹²⁰

¹¹¹⁵ BOA., Y.MTV., 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

¹¹¹⁶ Tuncay Açık, *a.g.t.*, s. 121, 175.

¹¹¹⁷ İÜNK., 90570/27 ve 28, 20 Teşrînisânî 1322/3 Aralık 1906.

¹¹¹⁸ BOA., BEO., 3250/243737, 4 Şubat 1323/17 Şubat 1908.; BOA., DH. MKT, 1235/59, 1 Şubat 1323/17 Şubat 1908.

¹¹¹⁹ Nurettin Özbek (d. 1966) y.g. Bahsi geçen mesken yeri günümüzde Nurettin Özbek’in mülkiyetindedir. Burası Özbek’in dedeleri tarafından evvelce satın alınmıştır.

¹¹²⁰ İÜNK., 90570/27, 20 Teşrînisânî 1322/3 Aralık 1906.

Devlet'in mesken inşası hususunda muhacir gruplarına karşı standart bir uygulamasının olduğunu söylemek mümkün değildir. Günümüzde Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde yer alan Gökçehöyük (Çerkezhöyük) ve İkizce Köyleri ile Akyurt'ta bulunan Bozca (Samut) ve Ayaş kazasındaki Oltan köyüne yerleşen Çerkesler meskenlerini kendi imkânları ile inşa etmişlerdir. Gölbaşı İlçesi sınırları dâhilinde bulunan bir diğer Çerkes köyü olan Hacımuratlı'daki muhacir meskenlerinin ise Devlet tarafından inşa ettirildiği tespit edilmiştir.

Arşiv kayıtlarında yer aldığına göre Hacımuratlı köyünde Devlet tarafından Çerkes muhacirler için 36 mesken inşa ettirilmiştir¹¹²¹. Ancak -köye ait- tespit edilen tarihî bir fotoğraftan, bu hanelerin 10 tanesinin yerli halk tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Devlet'in köyde inşa ettirdiği hane sayısı 26'dır¹¹²². Köy halkı inşa edilen mesken sayısı hakkında net bir fikir sahibi olmasa da bunların Devlet tarafından yaptırıldığını kesin bir ifadeyle teyit etmektedir¹¹²³. Standart boyuttan epeyce küçük taşlardan inşa edilen bu meskenlerden biri günümüze ulaşabilmiştir. Köyün girişinde anayol üzerinde solda bulunan bu evin temelleri orijinalliğini halen korumaktadır. Ancak bu mesken ilk planına sadık kalınarak tadil/tamir edilmiştir.

Kahramankazan sınırları dâhilinde bulunan Dağyaka (Teşrek) köyünde yerleşen Çerkeslerin, daha önce burayı terk etmiş olanların meskenlerine yerleştikleri arşiv kayıtlarında yer almaktadır¹¹²⁴. Buraya Devlet'ten habersiz gelip yerleştiklerinden kendilerine mesken inşa edilmiş olması çok mümkün gözükmemektedir¹¹²⁵.

Aynı durum Tatar ve Nogay muhacirler için de söz konusudur. Zira Şereflikoçhisar İlçesi dâhilinde bulunan Nogay köylerinden sadece Doğankaya (Abdülgediği) köyünde Devlet tarafından meskenler inşa ettirilmiştir. Burada inşa ettirilen hane sayısı 30'dur¹¹²⁶. Kaza dâhilinde bulunan diğer Nogay köyleri olan Şeker¹¹²⁷ ve Akin'de ise Devlet'in mesken yaptırmadığı anlaşılmaktadır. Arşiv kayıtlarında Haymana kazasına bağlı Ahırlıkuyu köyünde iskân edilen Tatar muhacirler

¹¹²¹ BOA, Y.MTV, 291/138, 9 Kânûnuevvel 1322/22 Aralık 1906.

¹¹²² İÜNK., 90571/9, 28 Teşrînievvel 1322/10 Kasım 1906.

¹¹²³ Orhan Susam (d. 1937).; Nurettin Açık (d. 1938) y.g.

¹¹²⁴ Tahir Demiray (d. 1975) y.g.

¹¹²⁵ BOA., ŞD., 1334/18, H. 14 Recep 1290/7 Eylül 1873.

¹¹²⁶ Necmettin Atılgan (d. 1945) y.g.

¹¹²⁷ Üçler Koç (d. 1946).; Ömer Karaman (d. 1949).; Cemal Alpay (d. 1950).; Cafer Altuntaş (d. 1955) y.g.

için Devlet tarafından meskenler inşa ettirildiği bilgisi yer almaktadır. Buna rağmen yapılan saha araştırmaları esnasında bu bilgi teyit edilememiştir. Ancak aynı kayıta Devlet tarafından yaptırıldığı belirtilen cami günümüze kadar ulaşmıştır¹¹²⁸

Bunun yanında yer belirtmeksizin arşiv kayıtlarında 1860'larda Ankara'da Haymana, Konur ve Tabanlı Kazalarında iskân olunan 94 hane Tatar ve Nogay muhacir için Devlet'in mesken inşasına karar verdiği bilgisi yer almaktadır¹¹²⁹. Yine 1861 senesi ortalarında Balâ ve Zir Kazalarında 351 mesken inşa ettirilmiştir¹¹³⁰. Bu dönemde Ankara'ya iskân edilenlerin Nogaylar olduğu düşünüldüğünde, bu meskenlerin de onlar için yaptırıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca Cingirli köyünde iskân olunan Nogay muhacirler için müstakilen meskenler inşa ettirilmemiş olsa da, daha evvel burada Boşnak muhacirler için inşa ettirilen meskenlere onların yerleştirildiklerini ifade etmek gerekir¹¹³¹.

Devlet tarafından Polatlı İlçesi sınırları içerisinde bulunan Tırnaksız ve Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde yer alan Ballıkpınar Köylerinde de muhacirler için meskenler inşa ettirilmiştir. Sakarya köyünde inşa edilen mesken sayısı 77'dir. Bu meskenler 1908 senesi ortalarında görevli memurların hazır olduğu resmî bir törenle sahiplerine teslim edilmiştir. Arşiv kayıtlarında açılışın fotoğraflarla kayıt altına alındığı ve çekilen fotoğraflardan ikişer âdetinin ilgili makamlara gönderildiği zikredilmektedir¹¹³². Buna rağmen yapılan araştırmalarda bahsi geçen fotoğraflara ulaşılamamıştır.

Ballıkpınar köyünde de Devlet tarafından 37 mesken inşa ettirilmiştir. İnşa edilen meskenler 7 Ağustos 1323 tarihinde törenle ve dualar eşliğinde açılmıştır¹¹³³. Köy halkı ise burada Devlet'in muhacirler için meskenler inşa ettirmediğini, ancak köydeki yerleşimin Devlet'in çizdiği plan çerçevesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir¹¹³⁴.

¹¹²⁸ BOA., *BEO*, 432/32384, 19, 23 Haziran 1310/1, 5 Temmuz 1894.; *BEO*, 412/30871, 19 Mayıs 1310/31 Mayıs 1894.; *BEO*, 476, 3563, 17 Eylül 1310/29 Eylül 1894.; Nuri, a.g.m., s. 394.

¹¹²⁹ BOA., *MVL.*, 691/3, H. 15 Cemâziyelâhir 1281/15 Kasım 1864.

¹¹³⁰ BOA., *A.İMKT.UM.*, 551/49, H. 6 Muharrem 1278/14 Temmuz 1861.

¹¹³¹ Hasan Akalın (d. 1951).; Yavuz Çiftçi (d. 1975) y.g.

¹¹³² BOA., *IDH.*, 1469/40, 28 Temmuz 1908/10 Ağustos 1908.; *Y.MTV.*, 312/185, 10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908.

¹¹³³ Bkz. Fotoğraf-4.

¹¹³⁴ 15.2.2019 tarihinde Ballıkpınar köyünde Nusret Altay (d. 1951) ile yapılan görüşme.

1901 senesi ortalarında Haymana kazasında muhacirler için mühendisler eşliğinde tespit edilecek mahallerde 790 mesken inşasına karar verilmiştir¹¹³⁵. Bunun yanında 1901 senesi sonlarında Yunanistan muhacirleri için Ankara’da 60 mesken yaptırılmış ve kura neticesinde bunlar sahiplerine teslim edilmiştir¹¹³⁶. Rumeli muhacirleri için ise 1906 senesi ortalarında 486 mesken inşasına başlanmıştır. Bu esnada Sivrihisar’ın Ortaklar mevkiinde 35 mesken tamamlanmış ve mahallin ileri gelenlerinin katılımı ile sahiplerine teslim edilmiştir. Bu esnada ayrıca Haymana’da, kaza merkezinde 362, Karaköy’de 36, Bezirhane’de 21, Sivrihisar’da ise 190 meskenin inşasının tamamlandığı anlaşılmaktadır. Sivrihisar’ın Eren/Erez? mevkiinde 100 ve Çubuk kazasının İkipınar mevkiinde de 24 meskenin inşasının bahsi geçen tarihte halen devam ettiği kayıtlara yansımıştır¹¹³⁷. Bunun yanında Akköprü’ye bağlı bulunan Yayla mevkiinde Dağıstan muhacirleri için meskenler inşa ettirilmiştir¹¹³⁸. Muhtemelen burası günümüzde Etlik sınırları içerisinde yer alan Yayla Mahallesi’dir. Günümüzde Yayla Mahallesi’nin şehrin içerisinde kalması nedeniyle Dağıstan muhacirleri ve onlar için inşa edilen meskenler hakkında herhangi bir malûmata ulaşamamıştır.

Fotoğraf-26: Ortaklar Mevkiinde İnşa Olunan Meskenlere Ait Bir Fotoğraf¹¹³⁹

¹¹³⁵ BOA, *DH.MKT.*, 2504/6, 11 Haziran 1317/24 Haziran 1901.

¹¹³⁶ BOA., *DH.MKT.*, 2529/71, 23 Ağustos 1317/5 Eylül 1901.

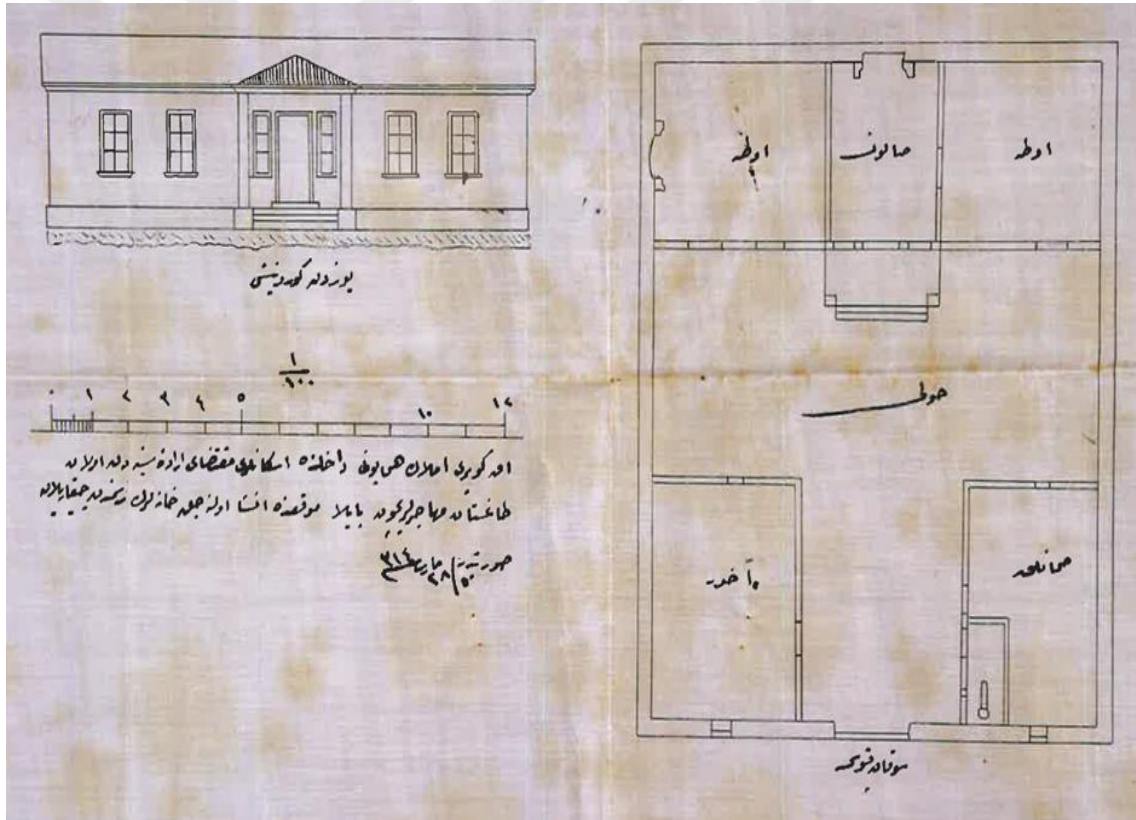
¹¹³⁷ BOA, *Y.MTV*, 291/138, 9 Kânûnuevvel 1322/22 Aralık 1906.

¹¹³⁸ BOA., *HH.THR.*, 470/12, H. 11 Zilkade 1324/27 Aralık 1906.

¹¹³⁹ *İÜNK.*, 90571/3, 20 Teşrînisânî 1322/3 Aralık 1906.

Ankara’da muhacirler için inşa edilen meskenlerin bazılarının giderleri yerli halk tarafından karşılanmıştır¹¹⁴⁰. 1861 senesi ortalarında sadece Balâ ve Zir kazalarında inşa edilen 351 meskenin giderlerinin bölge ahalisi tarafından karşılandığı göz önünde bulundurulursa yerli halkın bu konudaki fedakârlığı daha iyi anlaşılabilir¹¹⁴¹. Aynı kayıтта Ankara’da muhacirler için 80 meskenin yerli halk tarafından yaptırılarak hazineye bağışlandığı bilgisi yer almaktadır¹¹⁴². Bunun yanında 1895 senesi başında 1376 nüfus muhacir için inşası öngörülen meskenlerin yapımına ahalinin yardımda bulunacağı ifade edilmiştir¹¹⁴³. İdareciler, bu tarz faydalı girişimleri olan kişilerin isimlerini devlet kararı ile *Ceride-i Havadis* gazetesinde yayımlatmıştır¹¹⁴⁴.

Plan-2: Ankara’da Dağıstan Muhacirleri İçin Akköprü Emlak-ı Hümâyûnu Dâhilinde Yayla Mevkiinde İnşası Kararlaştırılan Meskenlerin Planları¹¹⁴⁵.

¹¹⁴⁰ BOA., MVL., 714/61, 15 Eylül 1281/27 Eylül 1865.

¹¹⁴¹ BOA., A.}MKT.UM., 551/49, H. 6 Muharrem 1278/14 Temmuz 1861.; MVL., 714/56, H. 2 Cemâziyelâhir 1282/23 Ekim 1865.

¹¹⁴² BOA., A.}MKT. UM., 551/49, H. 6 Muharrem 1278/14 Temmuz 1861.; A.}MKT.UM.,532/69, H. 4 Recep 1278/15 Ocak 1862.; A.}MKT.MHM., 509/31, 17 Teşrinisani 1317/30 Kasım 1901.

¹¹⁴³ BOA., BEO., 536/40197, 28 Teşrinisânî 1310/9 Şubat 1895.

¹¹⁴⁴ BOA., A.}MKT. UM., 551/49, H. 6 Muharrem 1278/14 Temmuz 1861.; A.}MKT.UM.,532/69, H. 4 Recep 1278/15 Ocak 1862.

¹¹⁴⁵ BOA., HH.THR., 470/12, H. 11 Zilkade 1324/27 Aralık 1906.

Mesken inşası esnasında iskân görevlilerinin civar vilayetlerden ve mahallerden ağaç tedarik etme yoluna gittikleri görülmektedir. Sivrihisar kazasında inşa edilen muhacir meskenleri için, bölgede yeterli ağaç olmadığından Karahisar-ı Sahib sancağının Aziziye kazasından ağaç temin edilmiştir. Buradan getirilen ağaç miktarı 1800 adettir. Ağaçlar devlet arazisinden tedarik edildiğinden dolayı vergiden muaf tutulmuştur¹¹⁴⁶. Kereste tedarik edilen bir diğer mahal Eskişehir'dir¹¹⁴⁷. Eskişehir'den getirilecek kerestelerin ücretsiz olarak taşınması yönünde girişimler olmuşsa da tamamen ücretsiz taşınması teklifi kabul görmemiştir. Bunun yerine nakledilecek 10 vagon kereste için her vagonun 425 kuruş alınması konusunda taşıyıcı şirketle mutabakata varılmıştır¹¹⁴⁸.

1901 senesi Mayıs'ında tedarik edilen kereste, kerpiç ve taş gibi inşaat malzemelerinin muhafaza edilmesi için, meskenlerin inşa edileceği mahallerin ahalisi emanetçi olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca Devlet tarafından belirlenecek görevlilerin, muhacir meskenlerinin inşasına nezaret etmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun için Selim Sırrı Paşa Zir (Sincan)¹¹⁴⁹, Hacı Reşid Paşa Sivrihisar¹¹⁵⁰ ve Mustafa Paşa da Ankara'nın merkezinde vazifelendirilmiştir. Bahsi geçen kişilerin görevi 4 bin kadar muhacir için yaptırılması kararlaştırılan 1500'den fazla meskenin inşasına nezaret etmektir. Bunun yanında Ankara'da kalmak arzusunda olan 60 küsur esnaf için inşası planlanan haneler konusunda mesai sarf etmek de bunların görevidir. Bu zevatın bir diğer görevi ise muhacirlerin birleşip kendi başlarına hareket etmelerine engel olmak ve "uyanıklık" yapmalarının önüne geçmektir. Bunun için muhacirlerin çeşitli kazalarda yapımı devam eden meskenlerin inşasında görevlendirilmek suretiyle meşgul edilmesi doğrultusunda bir yol izlenmiştir¹¹⁵¹.

Devlet tarafından, teşkil edilecek köylerin ve inşa edilecek meskenlerin belirlenen planlara göre oluşturulması istenmiştir. Buna göre köy meydanının geniş

¹¹⁴⁶ BOA., A.İKT.MHM., 510/30, 16,19 Eylül 1316/29 Eylül, 2 Ekim 1900.

¹¹⁴⁷ BOA., İ.O.M., 7/19, 6,11,18 Haziran 1317/19, 24 Haziran, 1 Temmuz 1901.

¹¹⁴⁸ BOA., DH. MKT., 2509/55, H. 24 Rebülevvel 1319/11 Temmuz 1901.

¹¹⁴⁹ Selim Sırrı Paşa, Meclis-i Vükela kararıyla ve 5000 kuruş maaşla Ankara İskân-ı Muhacirin Memuriyetine atanmıştır. Bkz. BOA., DH.SAİD., 3/361, s. 718

¹¹⁵⁰ Hacı Reşit Paşa'nın, Sivrihisar kazasında bulunan Bosna muhacirini için görevlendirildiği hakkında ayrıca bkz. BOA., DH.SAİD., 80/39, 75-76.

¹¹⁵¹ BOA., Y.PRK.MYD., 24/5, 1 Mayıs 1317/14 Mayıs 1901.; DH.MKT., 2480/50, 14 Temmuz 1316/27 Temmuz 1900.

tutulması, köydeki ana yolların 20 metre kadar genişlikte olması gerekmektedir¹¹⁵². Bu esaslara göre inşa edildiği halde süreçte içerisinde meskenlerin genişletilmesi ile sokakların daraldığı bir gerçektir. Ördekgölü köyü buna iyi bir örnektir¹¹⁵³. Bu durum Devlet tarafından mesken inşa edilmeyen bazı köylerde dahi Devlet'in ilettiği planlar çerçevesinde bir yapılanmanın olduğunu göstermektedir¹¹⁵⁴.

Meskenlerin üç odalı olması¹¹⁵⁵ ya da en az iki oda ve bir sofadan oluşması planlanmıştır. Hane halkının kalabalık olması da oda sayısının artmasında önemli bir etkendir¹¹⁵⁶. Genel olarak bakıldığında Ankara'da muhacirler için Devlet tarafından inşa edilen meskenlerin iki oda bir giriş şeklinde üç göz olarak inşa edildiği ve 70 m²'yi kesinlikle geçmediği saptanmıştır. Muhacirlerin kendi gayretleri ile inşa ettikleri meskenlerin ise genel bir standardı olmamasına rağmen benzer yönleri bulunmaktadır. İlk iskân sırasında tek odalık meskenlerin de inşa edildiği ancak süreç içerisinde ihtiyaca göre bunlara eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Tatar ve Nogaylara özgü "azbar"¹¹⁵⁷ tarzı yerleşimin de süreç içerisinde bu şekilde oluştuğunu söylemek yanlış olmaz.

Saha araştırmaları esnasında muhacirler tarafından kullanılan iki katlı meskenler de tespit edilmiştir. Özellikle Çerkeslerin yoğun olarak iskân edildiği Balâ kazasına bağlı Kartalkaya'daki Çerkes meskenleri ile Çubuk kazasına bağlı Dumlupınar köyündeki Çerkes meskenlerinin bir kısmı bu tarzda inşa edilmiştir. Bu meskenlerin inşasında Devlet'in herhangi bir yardımı söz konusu değildir. Bunun yanında bazı köylerde meskenlerin bir odalarının ahır olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Avşar ve Edige Köyleri örneğinde olduğu gibi evin içerisinde yer alan bu ahır odalarının müstakil bir girişi mevcut değildir. Bu şekilde hareket edilmesinin en temel sebebi, ısınma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında hırsızlıktan korunma gayesi ile de bu şekilde hareket edildiği düşünülebilir.

Saha araştırmaları esnasında, ilk inşasında tek katlı olsa da süreç içerisinde ihtiyaca binaen bir kat daha ilave edilerek iki katlıya dönüştürülen meskenler tespit

¹¹⁵² BOA., *DH. MKT*, 1833/109, 6 Mayıs 1307/18 Mayıs 1891.; *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, C. 1, s. 177-178.

¹¹⁵³ Hidayet Diner (d. 1940) y.g.

¹¹⁵⁴ Hayri Çilek (d. 1937).; Nusret Altay (d. 1951) y.g.

¹¹⁵⁵ İpek, "93 Muhacereti", s. 666.

¹¹⁵⁶ BOA., *A.İMKT.NZD.*, 327/1, H. 24 Rebülevvel 1277/10 Ekim 1860.; Paşaoğlu, *a.g.t.*, s. 231.

¹¹⁵⁷ Tatar ve Nogaylar arasında "azbar", çevresi kapalı avlu tarzı yerleşime denilmektedir.

edilmiştir. Bunun tek örneği bir Boşnak köyü olan -günümüzde Etimesgut sınırları içerisinde yer alan- Fevziye'deki meskenlerdir. Köyde halen ilk dönemlerden kalma harap halde birkaç iki katlı mesken mevcuttur (Bkz. Ek-6).

Ankara şehrinin merkezinde ve köylerinde inşa ettirilen meskenlerin planlarında ve kullanılan malzemelerde bazı farklılıklar söz konusudur. Köylerde inşa edilen meskenlerde odalara ek olarak ahır ve samanlıklar da bulunmaktadır. Ayrıca köylerdeki meskenlerin çatıları genel olarak kiremit değil topraktan olup üçgen değil düzdür¹¹⁵⁸. Bazen aynı gruba mensup muhacirlerin meskenlerinde dahi çeşitli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Avşar köyünde iskân edilen Kolaşın Boşnaklarının meskenlerinin çatıları düzdür. Sarı Boşnak diye tabir edilen Ankara'daki diğer Boşnakların (Kesikkavak, Ördekgölü, Çimenceğiz vs) meskenlerinin çatıları ise üçgen yapılıdır.

Bu talimatlar çerçevesinde inşası tamamlanan meskenlerin açılışı ve teslimi çoğu kere din adamları ve vilayetin önde gelen idarecilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir¹¹⁵⁹. Gerçekleştirilen açılış törenlerinin kayda alındığı anlaşılmaktadır. Tespit edilen fotoğraflarda din adamları ve idarecilerin yanında köyün erkeklerinin ve muhacir çocuklarının bir kısmının da bulunduğu görülmektedir. Yağlıpınar, Hacımuratlı, Eskipolatlı ve Ballıkpınar Köylerinde açılış esnasında kayda alınan fotoğraflara ulaşılmıştır. Polatlı İlçesi'nde bulunan Sakarya (Tırnaksız) köyündeki meskenlerin açılışları esnasında fotoğraflar çekildiği bilinse de bahsi geçen kayıtlar temin edilememiştir. Bu esnada inşa edilen meskenlerin muhacirlere yetecek sayıda olmadığı durumlarda kura usulüne başvurulduğu görülmektedir¹¹⁶⁰.

Ankara genelinde muhacirler için inşa ettirilen meskenlerde zamanla bazı aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Devlet, bu aşamada da muhacirleri yalnız bırakmamış, tadilat ve tamirat gerektiren hususlarda muhacirlere çeşitli yardımlarda bulunulmuştur. Bu hususta ilk olarak hasar tespiti için memurlar görevlendirilmiştir. İskân memuru Yaver-i Şehriyari Miralay Sadık Bey bu konuda Ankara vilayetinden görevlendirilen

¹¹⁵⁸ BOA., *Y.MTV.*, 218/79, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

¹¹⁵⁹ BOA., *Y.MTV.*, 312/185, 10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908.; *Y.MTV.*, 291/138, 9 Kânûnevvel 1322/22 Aralık 1906.

¹¹⁶⁰ BOA., *Y.PRK.KOM.*, 10/96, 13 Ağustos 1317/26 Ağustos 1901.; *DH.MKT.*, 2529/71, 23 Ağustos 1317/5 Eylül 1901.

kişilerden biridir¹¹⁶¹. Gerçekleştirilen incelemeler neticesinde Ankara’da çeşitli mevkilerde bulunan meskenlerin sert geçen kış şartlarından etkilendiği rapor edilmiştir. Sivrihisar kazasında yerleştirilen Boşnak muhacirin bu konudaki mağduriyetleri kayıtlara yansımıştır¹¹⁶². Bazı Boşnak muhacirlerin meskenleri çıkan yangınlar sebebiyle kullanılamaz hale gelmiştir¹¹⁶³. Muhacirler, bu konuda yerli halktan yardım görseler de bu yardımlar yeterli olmamıştır¹¹⁶⁴. Yapılan incelemelerde Keskin ve Sivrihisar’da inşa olunan meskenlerin tamire ihtiyacı olduğu ve bu sebeple Keskin’dekiler için 6.400, Sivrihisar’dakiler için ise 10.000 olmak üzere toplam 16.400 kuruşa ihtiyaç duyulduğu rapor edilmiştir. Bahsi geçen meblağın Mahalli Mal Sandıklarından karşılanması kararlaştırılmıştır¹¹⁶⁵.

Fotoğraf-27: Keskin Kazasında Muhacirlerin İskânı İçin Teşkil Edilen Hamidiye Köyüne Ait Bir Resim¹¹⁶⁶

¹¹⁶¹ BOA., *DH.MKT.*, 579/60, 20 Ağustos 1318/2 Eylül 1902.

¹¹⁶² BOA., *BEO*, 1760/131941, 28 Teşrînisânî 1317/11 Aralık 1901.

¹¹⁶³ BOA., *DH.MKT.*, 2556/16, H. 03 Şabân 1319/15 Kasım 1901.

¹¹⁶⁴ BOA., *DH.ŞFR.*, 271/96, 28 Teşrînisânî 1317/11 Aralık 1901.

¹¹⁶⁵ BOA., *A.İMKT.MHM.*, 518/7, 21 Mayıs 1318/3 Haziran 1902.

¹¹⁶⁶ *İÜNK.*, 90571/6, 7 Kânûnusânî 1321/20 Ocak 1906.

3.1.5. Sağlık Alanındaki Yardımlar

Devlet, Ankara’da iskânı kararlaştırılan muhacirlerin sağlık sorunlarına da elden geldiğince kayıtsız kalmamıştır. Bunun için Ankara’da hekimlerin görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla bunlardan biri Hüseyin Efendi’dir. Hüseyin Efendi’nin aynı zamanda muhacirlerin çocuklarının sünnet edilmesi işi ile de ilgilenmesi istenmiştir¹¹⁶⁷.

Bulaşıcı hastalıklara yakalanan Boşnak muhacirler için mahalli Guraba Hastanesinden 3 koğuş, 30 yatak ve 30 yataklık malzeme tedarik edilmiştir¹¹⁶⁸. Bununla birlikte Ankara’daki muhacir hastaneleri için tahsisat ayrıldığı¹¹⁶⁹ ve bu hastaneler için gerekli ilaçların tedariki amacıyla faaliyet yürütüldüğü görülmektedir¹¹⁷⁰.

3.1.6. Muhacirlere Sağlanan Muafiyetler

Ülke genelinde olduğu gibi Ankara’ya iskân olunan muhacirlere de askerlik konusunda belli süreler muafiyet tanındığı anlaşılmaktadır. Dönemin şartları gözetildiğinde bu muafiyetin ne kadar önem arz ettiği anlaşılabacaktır. Muafiyet süreleri biten muhacirler ise askere alınmıştır¹¹⁷¹.

3.1.7. Diğer Yardımlar

Bu yardımlara ek olarak muhacirlerin Ankara dâhilindeki boş meskenlere yerleştirildiği¹¹⁷², ödeyemedikleri biriken kiralalarının ödendiği¹¹⁷³ ve bir kısım muhacire yakacak yardımında bulunulduğu kayıtlarda zikredilenler arasındadır¹¹⁷⁴. Devlet’in,

¹¹⁶⁷ BOA., *MVL.*, 709/26, H. 13 Muharrem 1282/8 Haziran 1865.; *MVL.*, 705/33, 20 Nisan 1281/2 Mayıs 1865.

¹¹⁶⁸ BOA., *İ.ML.*, 41/35, 11, 21 Teşrînisânî 1316/4 Aralık 1900.; *A.İMKT.MHM.*, 551/5, 2 Şabân 1318/25 Kasım 1900. Guraba Hastanesi’nin inşası hakkında bkz.

¹¹⁶⁹ BCA., 272.0.0.74/65.15.6, 29 Nisan 1917.

¹¹⁷⁰ BCA., 272.0.0.74/65.15.1, 29 Nisan 1917.

¹¹⁷¹ BOA., *DH.MKT.*, 158/4, 13 Şubat 1309/25 Şubat 1894.

¹¹⁷² BOA., *DH.ŞFR.*, 65/37, H. 17 Şabân 1334/23 Ağustos 1909.

¹¹⁷³ BOA., *DH.MKT.*, 2909/64, 10 Ağustos 1325/23 Ağustos 1909.

¹¹⁷⁴ BOA., *A.İMKT.MHM.*, 512/2/9, H. 28 Şabân 1318/21 Aralık 1900.

muhacirlerin, esnafa olan borçlarını yevmiyelerinden keserek ödemesi¹¹⁷⁵ ve muhacirlerin hayvanlarına yem verilmesi de tespit edilen yardımlar arasındadır¹¹⁷⁶.

3.2. İSKÂNIN MALİ BOYUTU

Muhacirlerin pek çoğu varlıklarını geldikleri yerlerde bırakmak durumunda kalmış ve sefalet içerisinde Anadolu'ya ulaşabilmişlerdir. Bu halde Anadolu'ya ulaşan muhacire daha önce de belirtildiği üzere Devlet'in çeşitli yardımları olmuştur. Ankara'da iskân edilen muhacirlere yapılan yardımların temel kaynağı hiç şüphesiz genel bütçeden ayrılan paralardır. Bunun yanında vilayet bütçesinden de iskân işleri için pay ayrılmıştır¹¹⁷⁷. Ayrıca yerli halkın da muhacirlere çeşitli yardımları söz konusudur¹¹⁷⁸. Daha evvelce Anadolu'ya gelip yerleşen ve düzen kurup ziraata başlayan muhacirlerin öşür gelirlerinin, yeni iskân edilen muhacirler için sarf edildiği rastlanan durumlar arasındadır¹¹⁷⁹. Ayrıca Devlet, muhacirlere Ankara Ziraat Bankası Şubesinden kredi verilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bunun için muhacirlerin ziraata başlamaları ve başka bir yere göç etmeyecek şekilde Ankara'da yerleşmiş olmaları şart koşulmuştur¹¹⁸⁰. Yine Ziraat Bankası vasıtası ile Ankara'da iskân edilen muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için bir piyango idaresi kurulmuştur¹¹⁸¹.

Ankara'da iskân edilen muhacirlere mesken inşası ve tamirâtı, hane kirası, doktor ve hastane yardımı, yevmiye tahsisi, nakliye, yakacak, ekmek, tohumluk ve yemeklik zahire vs. konularda Devlet'in yardımları söz konusudur. Pek çok belgede

¹¹⁷⁵ Yedsan (Cetisan/Cestan) ve Bedişkol kabilelerine mensup muhacirlerin dokuz ayrı bakkala olan borçları bu surette ödenmiştir. BOA, A.} MKT. MHM., 190/93, H. 20 Muharrem 1277/8 Ağustos 1860.; A.} MKT. NZD., 318/24, H. 27 Zilhicce 1276/16 Temmuz 1860.

¹¹⁷⁶ BOA, A.} MKT. NZD., 366/42/3, 10 Mayıs 1278/22 Mayıs 1862.; A.} MKT. MHM., 226/76, H. 12 Muharrem 1278/20 Temmuz 1861.

¹¹⁷⁷ 1860 senesi ortalarında Yednikol, Yedsan(Cetisan/Cestan) ve Canboyluk (Cemboyluk) kabilelerine mensup 116 hanede 526 nüfusun Haymana kazasında iskânı için 55.453 kuruşun gerekli olduğu, bu miktarın yarısının iskân komisyonunca diğer yarısının ise Ankara vilayeti emvalinden karşılanacağı ifade edilmiştir Bkz. BOA., A.} MKT. NZD., 314/24, H. 15 Zilkade 1276/4 Haziran 1860.

¹¹⁷⁸ BOA., MVL., 711/7, H. 24 Rebîulevvel 1282/17 Ağustos 1865. Bu süreçte Eskişehir-Ankara güzergâhında inşa edilecek meskenler için Hacı Mehmet Ağa ve Abdullah Efendi önemli yardımlarda bulunmuşlardır. BOA., İ. DH., 1257/98671, 17 Kânûnuevvel 1307/29 Aralık 1891.

¹¹⁷⁹ BOA., İ. MMS., 28/1220, 12 Mayıs 1280/2 Haziran 1864.

¹¹⁸⁰ BOA., DH. MKT., 1936/12, H. 24 Şabân 1309/24 Mart 1892.

¹¹⁸¹ *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, Yay. Haz., Kemal Gurulkan, Dr. Ali Osman Çınar vd., C. 1, s. 234-242.

ederi gösterilmeksizin sadece yapılan yardımlardan bahsedilmektedir¹¹⁸². Muhacirlere yapılan yardımlar hakkında Ankara özelinde birçok kaydın bulunmasına rağmen bu kayıtlar çoğunlukla toplu bir yapı arz etmemektedir. Bu sebeple bu verilerden yola çıkarak anlamlı sonuçlara gidilmesi çok mümkün gözükmemektedir. Ankara’da iskân edilen muhacir grupları ile ilgili Boşnakların dışında genel olarak toplu bir kaydın olmaması diğer muhacir gruplarına yapılan yardımların daha sınırlı kaldığını akıllara getirmektedir.

Tespit edilen 9 Ekim 1894 tarihli belgede, o sırada bir hane muhacirin iskânı için 1.930 kuruşun gerekli olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu tarihte 799 muhacirin Ankara’da bulunduğu, başkaca muhacirlerin de gelmekte olduğu kayıtlara yansımıştır. Bu kayıt belirtilen tarihte bir hane muhacirin iskân masraflarını göstermesi açısından önemlidir¹¹⁸³. 22 Aralık 1898 tarihli diğer bir kayıttan ise 1895 senesi içerisinde Ankara’da yerleştirilen muhacirler için 50.095 kuruş harcandığı anlaşılmaktadır¹¹⁸⁴. 3 Temmuz 1900 tarihli başka bir arşiv kaydında ise Ankara’da, Kazan ve Romanya muhacirlerinin iskânı için 48.467 kuruşun gerekli olduğu belirtilmektedir¹¹⁸⁵.

Sadâret makamından Maliye Nezâreti ve Muhâcirîn Komisyonuna gönderilen Nisan 1906 tarihli bir yazıda Ankara’da bulunan 413 hane muhacirin iskânı için 1.931.650 kuruşa ihtiyaç duyulduğu zikredilmektedir. Bu miktarın 1.032.500 kuruşu 413 hane muhacire birer mesken inşası için, 289.100 kuruşu birer çift ziraata mahsus hayvan bedeli, 16.520’si ziraat aleti bedeli, 40.000’i hane kirası, 25.320’si yakacak gideri, 398.150’si ekmek bedeli, 15.000’i memur harcırahı ve 2.250’si de kırtasiye giderleri içindir. Daha evvel ekmek, yakacak ve sair ihtiyaçlar için 216.740 kuruş harcandığından 1906 senesinde muhacir iskânı için ayrılan tahsisat 1.714.910 kuruştur. Bundan bir sene kadar sonra Ankara’ya sevk edilen 75 hane muhacirin iskânı için ayrıca 160.040 kuruşa daha ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer kayıttan ise bu 75 hanenin tasarruf neticesinde iskânının sağlandığı, ancak 1906 senesi ortalarından itibaren vilayette misafir olarak bulunan muhacirlerin iskânı için 160.194 kuruşun gerekli olduğu belirtilmektedir. Aynı konu hakkındaki farklı bir kayıttan ise gerekli olan

¹¹⁸² Mesela Ankara’nın Sivrihisar kazasına 1322 ve 1323 senelerinde iskân edilen 261 muhacire birer çift hayvan bedeli ödendiği hakkında bkz. BOA., Y.MTV., 297/96, 19 Nisan 1323/2 Mayıs 1907.; BOA., Y.MTV., 312/101, 28 Haziran 1324/11 Temmuz 1908.

¹¹⁸³ BOA., BEO., 495/37066, 27 Eylül 1310/9 Ekim 1894/2, 10 Teşrînievvel 1310/14, 22 Ekim 1894.

¹¹⁸⁴ BOA., BEO., 1247/93458, 10 Kânunuevvel 1314/22 Aralık 1898.

¹¹⁸⁵ BOA., DH.MKT., 2368/131, 20 Haziran 1316/3 Temmuz 1900.

miktarın 260.194 kuruş olduğu geçmektedir. Bu miktarın vilayet bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır¹¹⁸⁶.

Ankara’da iskânın malî yönü hakkındaki en aydınlatıcı bilgiler sınırlı bir dönemi (1889-1902) ihtiva etse de Boşnak muhacirler hakkındadır. 1898 yılına kadar Ankara’ya gelen 1469 nüfus Boşnak muhacire 688.575 kuruş yardım yapılmıştır. Bu tarihten Ekim 1900’e kadar gelen 22 hane muhacir için harcanan miktar ise 206.800 kuruştur¹¹⁸⁷. Bosna muhacirlerinin Ankara’da iskânı için 1901 senesi Mart’ından Temmuz’una kadar 2 milyon kuruş harcanmıştır. Bu miktarın önemli bir kısmı mesken inşasına ve muhacirlerin yevmiyelerine sarf edilmiştir. Bahsi geçen 2 milyondan başka o tarihte gelmeye devam eden Boşnak muhacirlerin iskân işleri için Dâhiliye Nezâretinden -1901 senesi Ağustos ayından sene sonuna kadar- ayrıca 3.806.000 kuruş daha talep edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde 2.500.000 kuruşun daha havalesine karar verilmiştir. Buna rağmen memleketin içerisinde bulunduğu mali vaziyet gerekçe gösterilerek Maliye Nezâretince bu miktarın ancak 2.000.000’luk kısmının havalesi uygun bulunmuştur¹¹⁸⁸. Devlet’in Boşnak muhacirlerin Ankara’da iskân işleri için 1901 yılı içerisinde havale ettiği toplam miktar böylece 4.000.000 kuruşa ulaşmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla 1901 senesi sonunda bu miktarın 3.900.000 kuruşu iskân işleri için sarf edilmiştir. 1902 senesi başından itibaren sarf edilen 4.000.000 kuruşa ek olarak 2.000.000 kuruş daha talep edilmiştir. Ek olarak talep edilen bu miktar, henüz iskânı tamamlanmamış Boşnak muhacirlerin iskânı içindir. Bu miktarın talep edilme sebebi inşasına başlanan bir kısım meskenin bitirilmesi, tamiri ve esikliklerinin giderilmesi içindir. Bu talep karşısında Sadâret makamı, şimdiye kadar Boşnak muhacirlerin Ankara’da iskânı için 4.000.000 küsur kuruş harcanmasına rağmen sürecin halen neden tamamlanamadığı hakkında detaylı bilgi talep edilmiştir. Yazının içeriğinde evvelce tahsisat ayrılıp meskenler inşa ettirilmesine rağmen muhacirlerin neden halen iskân edilmediği, talep edilen miktarın nerelere harcanacağı, bir meskenin ne kadara mal olduğu, şimdiye kadar kaç mesken inşa edildiği, meskenlerin çok yakın bir zamanda inşa edilmiş olmasına rağmen neden tamire muhtaç bulunduğu, kaç meskenin bu

¹¹⁸⁶ BOA., A.İMKT.MHM., 529/11.

¹¹⁸⁷ BOA., İMKT.MHM., 510/27, h.17 Cemâziyelevvel 1318/12 Eylül 1900.

¹¹⁸⁸ 1 Temmuz 1901 tarihli diğer bir belgede ise talep edilen miktarın 2.017.508 olduğu; havalesi kabul edilen miktarın ise şimdilik 1.529.466 kuruş olduğu zikredilmektedir. Bkz. BOA., A.İMKT.MHM., 515/13, poz 19, 6 Haziran 1318/19 Haziran 1902.; İ.DH., 1389/26, 10 Teşrîniyelevvel 1317/23 Ekim 1901.

vaziyette olduğu, meskenlerin eksikliklerinin neler olduğu, eksikliklerin giderilmesi için istenen miktar ve gider kalemleri hakkında detaylı bilgi sorulmaktadır. Bunun yanında ilgili yazıda, iskân komisyonunca daha evvel Sadâret makamına iletilen raporların bazı çelişkiler içerdiği de rakamlarla ortaya konulmuştur.

Bu sorular karşısında iskân heyeti tarafından hazırlanan rapor (cevap), 1902 senesi Haziran ayı içerisinde Sadâret makamına iletilmiştir¹¹⁸⁹. Komisyon, Sadâret'ten gelen sorulara cetveller ve tablolar halinde ayrıntılı olarak cevap vermiştir. Cetvellerdeki çelişkili rakamların bir kısmının sehven yapıldığı komisyonca kabul edilse de izinsiz gelen ve habersizce yerlerini değiştiren muhacirlerin olması sebebiyle bazı sorunların yaşandığı özellikle vurgulanmıştır. Hazırlanan raporda yer aldığına göre -4.000.000'dan ayrı olarak- talep edilen 2.000.000 kuruş, o sırada bekleyen 1727 hane Boşnak muhacirin iskân işlerinin tamamlanması içindir. Şimdiye kadar harcanan paralarla muhacirler için 1.880 mesken inşa edilmiştir. Her bir hanenin inşa masrafı 383,5 kuruştur. 1902 yılı Haziran ayı itibarıyla 1.309 hane Boşnak muhacir iskân edilmiş olup, 418 hane ise iskân için halen bekletilmektedir. O tarihte bu 418 hane muhacire henüz iskânları tamamlanmadığından yevmiye verilmeye devam edilmektedir. Bu önemli bir gider kalemidir. Yeni inşa edilen meskenlerin tamire muhtaç olmasının temel sebebi, kıştan önce bunların bitirilememiş olmalarıdır. Kış mevsiminin erken gelmesi ve bu sırada meskenlerin tavanlarının henüz kapatılmamış olması nedeniyle meskenler günlerce kar ve yağmura maruz kalmıştır. Bunun yanında kullanılan ağaçların dayanıksız olması da meskenlerin zarar görmesinde etkili olmuştur. Bu sebeple bazı meskenlerin tavanları çökmüş ve duvarları yıkılmıştır. Bu sebeplerden dolayı tamire muhtaç mesken sayısı 571'dir. "Erbâb-ı ziraat" için mevcut bazı meskenlere bir de ahır ilave edilmesi de o sırada yapılması düşünülen faaliyetler arasındadır. Bu bilgilere ek olarak Ankara'nın merkezinin yanında bağlı 11 kazada daha inşa edilen hanelerin son durumlarını gösteren tablo Sadaret makamına iletilmiştir. Bu tablo aşağıda yer almaktadır (Bkz. Tablo-35)¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁹ BOA., A.İMKT.MHM., 515/13, 6 Haziran 1318/19 Haziran 1902.

¹¹⁹⁰ Örneğin 1900 senesi içerisinde Ankara'ya sevk edilen muhacir miktarı 1900 hanedir, ancak resmî kayıtlarda bu miktar 1.727 olarak görülmektedir. Birçok belgeden anlaşıldığı üzere 1902 yılından sonra da muhacirlere yapılan yardımlar devam etmiştir. Bkz. BOA., A.İMKT.MHM., 515/13, 6 Haziran 1318/19 Haziran 1902.

Tablo-36: 1902 Senesinde Boşnak Muhacirlerin İskânı İçin İnşa Edilen Meskenlerin Durumlarını Gösteren Tablo¹¹⁹¹

Meskenlerin İnşa Olundukları Mevkiler	Tamire Muhtaç Mesken Sayısı	İnşa ve Tamir Olunan Mesken Sayısı	İnşa Olunan Mesken Sayısı
Keskin	50	150	200
Ayaş	-	50	50
Beypazarı	47	61	108
Nallıhan	00	26	26
Kalecik	00	30	30
Haymana	116	140	256
Sivrihisar	102	400	502
Zir	128	200	328
Balâ	7	192	199
Yabanabad	58	-	58
Çubukabad	63	-	63
Merkez Vilayet	-	60	60
Toplam	571	1309	1880 ¹¹⁹²

1901 senesinde Boşnak muhacirlerin Ankara’da iskânları için toplam 4.042,901 kuruş 25 para sarf edilmiştir. Bu miktarın 2.673.961,15’i yevmiye, 761.841,20’sı mesken inşası, 179.192,30’u hane kirası, 765’i (mesken inşası için) arazi bedeli, 106.312,30’u nakliye ücreti, 10.456,20’si ziraat alet edevatı gideri, 18.453,30’u ilaç ve tabip ücreti, 46.552,20’si yakacak bedeli, 9.853,30’u teçhiz ve tekfin gideri, 7.708,20’si komisyon masrafları ve yatak-yorgan gideri, 235.075,10’u memur maaş ve harcırahları ve 22.728’i de sanat ehli muhacirlere ayrılan sermayeler için harcanmıştır¹¹⁹³. Bunun yanında sanat ehli muhacirler için atölyeler tesis edilmiştir¹¹⁹⁴. 4 milyona ek olarak

¹¹⁹¹ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

¹¹⁹² BOA., A.İMKT.MHM., 515/13, 6 Haziran 1318/19 Haziran 1902.

¹¹⁹³ 1902 senesi Nisan ve Mayıs aylarına ait bazı belgelerden 20.000 liranın daha talep edildiği, ancak 7.000 lirasının inşaat işleri için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. BOA., A.İMKT.MHM., 515/13, 6 Haziran 1318/19 Haziran 1902.

¹¹⁹⁴ BOA., İMKT.MHM., 523/59, 6 Kânunuevvel 1319 (19 Aralık 1903).; Boşnak muhacirlere bunlara ek olarak minder ve yorgan yardımı da yapıldığı bilinmektedir. BOA., İ.DH., 1380/1, H. 25 Şabân 1318/18 Aralık 1900.

Ankara’da iskân için talep edilen 2 milyon küsur kuruşun harcanacağı yerler ise şu şekilde detaylandırılmıştır (Bkz. Tablo-36)¹¹⁹⁵;

Tablo-37: 1902 Senesinde Boşnak Muhacirlerin İskânı İçin Talep Edilen Miktarın Harcanacağı Giderler¹¹⁹⁶

Gider Kalamleri	Gider Miktarları (Kuruş)
1727 hanede 7361 nüfusun 6 aylık (Mart-Ağustos) yevmiyeleri	912.442
421 hane esnaf muhacire verilecek 300'er kuruş sermaye miktarı	126.300
1306 hane çiftçi muhacire verilecek çift hayvanı gideri	708.600
1306 hane muhacire verilecek ahşap ziraat aleti gideri	27.426
1306 hane muhacire verilecek demir ziraat aleti gideri	6.300
İskân heyeti ve inşaat görevlilerinin bir senelik maaş giderleri	150.600
Hanelerin tamir, tahkim ve eksikliklerinin giderilmesi ile ahır inşası, nakliye ve bu husustaki diğer giderler	200.000
157 adet çift hayvanı gideri	94.200
Çift hayvanı mubayası	19.960
	2.245.882 ¹¹⁹⁷

Ankara’da muhacir iskânının mali yönü ile ilgili tespit edilen bir diğer önemli kayıt 1915 senesine aittir. 4 Haziran 1916 tarihinde Ankara Valisi imzasıyla Dâhiliye Nezâreti’ne iletilen üç kıta cetvelden, 1915 senesinde Ankara’ya gelen mülteci ve muhacirler için 555.430 kuruşun sarf edildiği anlaşılmaktadır. Bu miktarın 127.708 kuruşu Haziran, Temmuz ve Ağustos; 183.519 kuruşu Eylül, Ekim ve Kasım ve 244.203 kuruşu da Aralık, Ocak ve Şubat aylarında harcanmıştır. 1915 senesi mart, nisan ve mayıs aylarında ise herhangi bir harcama kaydına ulaşılamamıştır. Sarfedilen meblağ muhacirlerin yevmiyeleri, iaşeleri, nakliyeleri, inşa işleri, defin giderleri, kira giderleri, ziraat alet ve hayvanı giderleri ve sağlık işleri içindir. Bunun yanında başka giderlerin olduğu da görülmektedir. Bunlar görevli memurların (memur, odacı ve kâtip) maaş ve harcırahlarıdır. Cetvellerin üç ayrı dönem halinde hazırlanmış olması, hangi aylarda hangi harcama kalemlerinin yoğunlaştığını göstermesi açısından önemlidir.

¹¹⁹⁵ BOA., A.İMKT.MHM., 515/13, 6 Haziran 1318/19 Haziran 1902.

¹¹⁹⁶ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

¹¹⁹⁷ Belgede 2.175.08 geçmesine rağmen ilgili rakamlar hesaplandığında 2.245.828 rakamına ulaşılmaktadır.

1915 senesi içerisinde sarf edilen 555.430 kuruş 430 paranın harcama kalemleri ve aylara göre paylaşımı şu şekildedir (Bkz. Tablo-37)¹¹⁹⁸;

Tablo-38: 1915 Senesinde Muhacirler İçin Gerçekleştirilen Harcamaların Miktarı¹¹⁹⁹

1915 senesi	Haziran/Temmuz/Ağustos	Eylül/Ekim/Kasım	Aralık/Ocak/Şubat	Toplam
Maaş ¹²⁰⁰	4.900	7.929	7350	20.179
Harcırah	1.884	828,24	780	3.492,24
İaşe	23.994,16	109.903	183.956,10	317.853,17
Nakliye/Sevk	43.081,26	18.654,14	10.126,36	71.861,76
Müteferrika	197,20	949,10	2.662,31	3.808,61
Alât-ı Ziraiye	19.980	-	780,36	20.760,36
Hayvanat-ı Ziraiye	13.202,20	-	5.776	18.978,20
İcare (Kira)	1.949,34	4.961	8.003,38	14.913,72
Techiz-Tekfin ¹²⁰¹	159,20	929,20	5.991,27	7.079,67
İnşaat İşleri	14.785,7	33.003,30	13.702,20	60.490,27
Araba Ücreti	639	31	-	670
Toplam	127.708,20	183.519,18	244.203, 20	555.430,58

Görüldüğü üzere iaşe, nakliye ve inşaat işleri 1915 senesinde muhacirler için ayrılan bütçenin en önemli sarfiyat kalemini oluşturmaktadır. Henüz iskânı sağlan(a)mayan muhacirlere yapılan yevmiye yardımlarının yanında Ankara'da misafir olarak bulunan bir kısım muhacirlere de iaşe yardımlarında bulunulmuştur. İskânları tamamlanmış olsa dahi muhtaç durumda bulunan bazı muhacirlere de yardımlar devam ettirilmiştir. 1915 yılı içerisinde bir diğer önemli sarfiyat kalemi nakliye ücretleridir. Nakliye giderleri arasında şimendifer ve arabacı ücretleri en önemli gider kalemlerini oluşturmaktadır. Devlet, Ankara'da iskân olunan ve burada bir süre misafir olarak kaldıktan sonra başka yerlere (Yozgat, Samsun, Kayseri, Kırşehir, Kastamonu, Sivas vs.) giden muhacirlerin nakliye ücretlerini karşıladığı gibi, muhacirlerin eşyalarının

¹¹⁹⁸ BCA., 272.0.0.12/36.13.4, 22 Mayıs 1916.

¹¹⁹⁹ Tablo, dosya içerisinde yer alan bilgiler göz önünde bulundurularak tarafımızca oluşturulmuştur. Bu esnada arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

¹²⁰⁰ Memur 1500, kâtip 750 ve odacı da 200 kuruş almaktadır.

¹²⁰¹ İlaç yardımı da buna dâhildir.

nakliyesi ile de uğraşmıştır¹²⁰². Devlet, Sivas ve Kayseri gibi illerde tahsil yapan muhacir çocuklarının sevkıyat ücretleri ile muhacirlerin hastaneye nakilleri ve meskenlerine döndürülmeleri için harcanan paraları da nakliye kaleminden sarf etmiştir. Cetvellerde nakliye işini gerçekleştiren arabacıların isimleri ve onlara verilen ücretler de ayrıntılı olarak yer almaktadır. Nakliyeciler arasında epeyce Boşnak arabacının olduğu görülmektedir. Mustafa, Mehmed, Hüseyin, Süleyman, Osman, Ömer, Derviş, İsmail, İbrahim, Sadık ve Hüseyin Devlet'in nakliye konusunda istihdam ettiği isimler arasındadır¹²⁰³.

1915 senesi içerisinde inşaat giderleri konusunda en çok Avşar ve Çimenceğiz Köylerinin isimleri geçmektedir. Bu yıl içerisinde Avşar köyünde iskân edilen muhacirler için 46.602 kuruş harcanmıştır. Muhacirler için yapılan harcamaları gösteren üç ayrı cetvelde Avşar köyünde sarf edilen paraların önemli bir kısmının inşaat malzemesi ve inşaatta çalışanların ücretleri olduğu görülmektedir. Avşar köyünde inşaat işlerinde istihdam edilen işçilerin ücretleri 34.908 kuruş 12 paradır. Bu miktarın 21.770 kuruş 33 paralık kısmı Eylül, Ekim ve Kasım aylarında sarf edilmiştir. Avşar köyünde inşa edilen meskenlerde kullanılmak üzere 20 çift kapı kolu ve 160 adet camın satın alındığı kayıtlara yansımıştır. Buna göre 160 adet camın bedeli 912 kuruş 32 paradır. 20 çift kapı kolunun bedeli ise 38 kuruş 20 paradır. Belirtildiğine göre 303 kuruş 30 para da inşaatta kullanılan diğer malzemeler için sarf edilmiştir. Avşar köyünde inşaat işlerinde istihdam olunan kişilerin isimleri kayıtlarda yer almaktadır. Buradan, istihdam edilen kişilerin neredeyse tamamının Rum kökenli oldukları anlaşılmaktadır. Tespit edilen isimler şu şekildedir: Petro, Hiristo, Dimitri, Kosti, Vasili, Yorgo, Anastasi, İstaki, İstavri. Bunların yanında Murat ve muhacirlerden Âdem isminde bir şahısın da bu esnada istihdam edilmiştir¹²⁰⁴. Geri kalan para ise muhacirlere sağlanan iâşe ve yevmiye giderleri içindir. 1915 senesi içerisinde bunun için harcanan miktar 8.441 kuruştur. Ayrıca Avşar ve Çimenceğiz Köylerine toplamda 5.535 kuruşluk yemeklik zahire yardımı yapılmıştır. 1915 senesi içerisinde vefat eden muhacirlerin defin işlerine sarfedilen miktar ise 38 kuruştur¹²⁰⁵.

¹²⁰² Afyon'dan Ankara'ya sevk edilen muhacirlerin tren ücretinin Afyon muhacirin memurluğunca ödenmesi gerektiği hakkında dair bkz. BCA., 272.0.0.74/69.52.11, 24 Ocak 1921.

¹²⁰³ BCA., 272.0.0.12/36.14.4, 15 Eylül 1916.

¹²⁰⁴ BCA., 272.0.0.12/36.13.4, 22 Mayıs 1916.

¹²⁰⁵ BCA., 272.0.0.12/36.14.4, 15 Eylül 1916.

3.3. MUHACİRLERİN İSKÂNINDA YAŞANAN SIKINTILAR

Muhacirler, anavatanlarından çıkıp Ankara'ya ulaşınca kadar pek çok farklı sorunla karşılaşmışlardır. Muhacirlerin geldikleri yerlerde yaşadıkları mağduriyetlere giriş bölümünde değinildiğinden burada sadece göç esnasında vuku bulan sorunlarla Ankara'da iskân sürecinde meydana gelen sıkıntılar ele alınacaktır. Bakıldığında Ankara'da iskân edilen muhacirlerin buraya ulaşınca kadar, buraya ulaştıktan sonra iskânı beklerken¹²⁰⁶, iskân aşamasında ve iskân sonrasında çeşitli sıkıntılarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu sıkıntıların bir kısmının Devlet'ten, bir kısmının yerli halktan ve bir kısmının da muhacirlerden kaynaklandığı daha önce ifade edilmiştir. Gelen muhacirlerin Ankara'ya sevkleri esnasında yaşanan sorunlar: sevkin ardından uzun bir süre kalıcı iskânlarının sağlanamaması, mesken inşasındaki gecikmeler¹²⁰⁷, kararlaştırıldığı halde yevmiye ve diğer bazı yardımların yapılamamasıdır¹²⁰⁸. Bunlar Devlet'ten kaynaklanan en temel aksaklıklardır. Yerli halktan kaynaklanan en temel problem ise arazi konusunda meydana gelen uyuşmazlıklar olmuştur. Ankara'da teşkil edilen hemen her muhacir köyünün iskân sırasında veya sonrasında civar köylerle arazi anlaşmazlıkları yaşadığı görülmektedir. Bazı komşu muhacir köylerinde dahi benzer durumlar söz konusudur. Muhacirlerden kaynaklanan bir diğer temel sıkıntı, gösterilen iskân mahallerinin beğenilmemesi¹²⁰⁹ veya iskân sonrası buraların terk edilmesidir¹²¹⁰. Bunun yanında bazen yerli halktan ve bazen de muhacirlerden kaynaklanan gasp,

¹²⁰⁶ Ankara'da iskânı bekleyen muhacirlerin imaret ve medreselerde sefil ve perişan halde oldukları hakkında bkz. BOA., *MVL.*, 691/3, H. 15 Cemâziyelahir 1281/15 Kasım 1864. Bir kısım muhacirin Ankara'da medresede kaldıkları hakkında ayrıca bkz. A.Ş.S., 1113/15, 4 Mart 1338/4 Mart 1922.

¹²⁰⁷ Haymana'nın da dâhil olduğu birkaç kazada hane inşaatı konusunda aksaklıklar yaşandığı anlaşılmaktadır. Yapılan incelemeler neticesinde bunun kaza kaymakamlarından kaynaklandığı tespit edilmiş ve bu sebeple kaymakamın görev yeri değiştirilmiştir. Bkz. BOA., *DH.MKT*, 2521/6, 28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901.

¹²⁰⁸ Ankara'da iskan edilen muhacirlere ekmek verilmesi kararlaştırıldığı, bazı mahallerde verildiği halde Haymana kazasında iskan edilen muhacirlerin bu yardımı alamadıkları ve bu sebeple mağduriyet yaşadıkları hakkında bkz. BOA., *DH.MKT*, 2799/38, 25 Mart 1325/7 Nisan 1909.; *DH.MKT*, 2808/16, 26 Şubat 1325/11 Mart 1910.; Romanya muhacirlerinden Yunus isminde bir şahsın Haymana kazasına gönderildiği halde henüz kendisine arazi tahsis edilmediği ve ekmek verilmediği hakkında bkz. *DH.MKT*, 2802/53, 12 Nisan 1325/25 Nisan 1909.

¹²⁰⁹ Ankara'da iskân edilen Bozan muhacirlerinin iskân mahallerini kabul etmedikleri hakkında bkz. A.} *MKT. MHM*, 182/61.

¹²¹⁰ BOA., *DH.MB.HPS.*, 153/40, 19 Mart 1331/1 Nisan 1915.; *BCA.*, 272.00.00.12/35.4.2, 2, 22 Mart 1331/4 Nisan 1915.

yağma, kız kaçırma, yaralama, silah kullanımı (silah endahtı) ve cinayet gibi hadiselerle tesadüf edilmiştir¹²¹¹.

Devlet, bu gibi durumlarda anlaşmazlıkları gidermek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Meydana gelen anlaşmazlıkların tespiti ve çözümü için izlenen en temel yol memurların görevlendirilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla Vilayet Polis Komiseri Ömer, Defter-i Hakânî memuru Osman ve Meclis-i İdare-i Vâlâ azalarından Haldun? görevlendirilen kişiler arasındadır¹²¹².

3.3.1. Kalıcı İskân Öncesinde Meydana Gelen Sıkıntılar

Göçler çoğu kez savaşlar neticesinde ve katliam korkusu ile meydana geldiğinden ani ve kargaşa içerisinde gerçekleşmiştir¹²¹³. Bu süreçte muhacirler, kendilerini bir an önce güvende olacakları topraklara atma gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu sebeple muhacirler yeterince hazırlık yapılmadan ve uygun olmayan mevsim şartlarında göçe koyulmuşlardır. Kaybedilen topraklardaki hâkim unsurların muhacirlere karşı izledikleri politikalar bu sürecin hızlanmasına ve kargaşanın artmasına neden olmuştur. Göç için limanlara doluşan muhacirler, gemi gelmemesi veya gelen gemilerin herkesi alamaması nedeniyle son derece sefil durumlara düşmüştür. Bu süreçte pek çok muhacir açlık, sefalet ve salgın hastalıklarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Gelen gemilerin yetersizliği ve iklim şartlarına dayanamayarak alabora olmaları süreç içerisinde muhacirlerin karşılaştığı önemli sıkıntılardandır¹²¹⁴. Deniz yolu ile gelen bazı muhacirlerin gemilerde hastalandıkları veya vefat ettikleri de sıkça rastlanan durumlardandır. 1902 yılı Ağustos ayı ortalarında böyle bir hadise rapor edilmiştir. Raporda, Selanik Vapuru ile Ankara’da iskân edilmek üzere İzmit’e sevk edilen (116 hanede 562 nüfusluk) bir kafilende bulunan iki kişinin hastalandığı belirtilmektedir. Hastalanan muhacirler vapurdan çıkarılarak ilgili komisyona tedavi için teslim edilmiştir. Aynı rapordan, vapurda vefat eden üç yaşında bir kız çocuğunun

¹²¹¹ Haymana kazasında Mandıra mevkiinde Bedişkol (Nogay) kabilesine mensup Mehmet isminde şahsın menfi hareketlerde bulunduğu hakkında bkz. BOA., A.} *MKT.MHM*, 246/3, H. 16 Cemâziyeahir 1279/6 Haziran 1863.; Haymana kazasında iskân edilen Çerkes muhacirlerle yerli halk arasında anlaşmazlık yaşandığı hakkında bkz. *DH.MKT.*, 2085/25, H. 3 Cemâziyelâhir 1315/30 Ekim 1897.; Yaşanan silahlı kavgalar, kalt ve yaralama hadiseleri *Ankara Şer’iye Sicilleri*’ne de yansımıştır. Bkz., *A.Ş.S.*, 1270/81, 27 Mart 1927.; *A.Ş.S.*, 1270/177, 6 Ağustos 1927.; *A.Ş.S.*, 1272/211, 2 Nisan 1929.; *A.Ş.S.*, 1270/89, 5 Mayıs 1927.; *A.Ş.S.*, 1270/226, 26 Teşrinievvel 1927.; *A.Ş.S.*, 1272/105, 1 Teşrinievvel 1928.;

¹²¹² BOA., *DH.MKT.*, 2085/25, H. 3 Cemâziyelâhir 1315/30 Ekim 1897.

¹²¹³ Gözaydın, *a.g.e.*, s. 103.

¹²¹⁴ Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, s. 85-91.; Paşaoğlu, *a.g.t.*, s. 124.

daha bulunduğu anlaşılmaktadır. O da aynı komisyon vasıtası ile defnedilmek üzere vapurdan çıkarılarak Sirkeci Camii'ne nakledilmiştir¹²¹⁵. Geliş esnasında gemilerde vefat eden bazı kişilerin ise denize atıldığı bu konuda edinilen bilgiler arasındadır¹²¹⁶.

Muhacirlerin Ankara'ya geldikleri ilk yıllarda Ankara halkı genel olarak onlara kucak açmıştır. Bu süreçte pek çok zorluklarla mücadeleden sonra Ankara'ya ulaşan muhacirlere yerli halkın çeşitli yardımları söz konusudur. Ancak ilerleyen yıllarda yerli halkın muhacirlere olan bu müspet duygularının giderek zayıfladığı görülmektedir. Muhacirlere olan bakış açısının değişmesinde vilayete sürekli göçlerin yaşanması, muhacirlerin uzun misafirlik süreleri, Devlet'in yoksullaşması ile doğru orantılı olarak halkın da fakirleşmesi önemli etkenlerdir¹²¹⁷. Ayrıca muhacirlerin bazı mahallerde yerli halka karşı izlediği menfî tutumlar da bu değişimde etkili olmuştur. Lakin şunu belirtmek gerekir ki bu sıkıntıların kaynağı sadece muhacirler değildir. Bahsi geçen sıkıntıların yaşanmasında Devlet görevlilerinden ve yerli halktan kaynaklanan sebepler de söz konusudur.

İskân konusunda muhacirlerin yaşadığı ilk sıkıntı geçici iskân yerlerine sevk edilmeleri ve kalıcı iskânı bekledikleri süre konusundadır. Ankara'da muhacirlerin iskân bölgelerine ulaştıkları halde uzun süre iskân edilmeden bekletildiklerine dair birçok kayıt bulunmaktadır¹²¹⁸. Bu durum pek çok konuda mağduriyetlere sebep olmuştur. Nitekim dört sene evvel Sivrihisar Kaza'sının Karakaya köyüne geldikleri halde 1325 (1909) senesi Mart ayına kadar iskân edil(e)meyen 5 hanede toplam 22 nüfus Bulgaristan muhacirinin olduğu anlaşılmaktadır¹²¹⁹. Yine Ankara'ya sevk edilen 5.000 kadar Boşnak muhacir iskân için uzun bir süre bekletilmiştir¹²²⁰. Ankara'ya gönderilen bir kısım Çerkes muhacir için de aynı durum söz konusudur¹²²¹.

Geçici iskân süreleri zarfında Devlet'in muhacirlere üretici duruma geçene kadar aynî ve nakdî yardımları olmuştur. Buna rağmen bazı durumlarda alınan kararlar bulunmasına rağmen Mal Sandıklarında yeterli para bulunmadığından yardımlar

¹²¹⁵ BOA., Y.PRK.ZB., 29/51, 12 Ağustos 1318/25 Ağustos 1902.

¹²¹⁶ Bayram Gürkan (d. 1940) y.g.

¹²¹⁷ Habiçoğlu, a.g.e., s. 119-120.

¹²¹⁸ BOA., MVL., 711/7, 23 Haziran 1281/5 Temmuz 1865.

¹²¹⁹ BOA., DH. MKT., 2801/48, 20 Mart 1325/2 Nisan 1909.

¹²²⁰ BOA., Y.PRK.UM., 53/102, 9 Şubat 1317/22 Şubat 1902.

¹²²¹ Altıkeseş kabilesine mensup 15 hanede 113 nüfus muhacirin iskân için uzun süre bekletildiği hakkında bkz. BOA., A)MKT.UM., 474/5, H. 14 Zilkade 1277/24 Mayıs 1861.

gerçekleştirilememiştir. Bu durum şikâyetlere sebep olmuştur¹²²². Cüzî miktarda yardım alan muhacirlerin ise bu yardımların yetmediğine dair şikâyetleri söz konusudur¹²²³. Bu gibi durumlar nedeniyle ilerleyen yıllarda Devlet, içinde bulunduğu maddi imkânsızlıklardan dolayı göç etme talebinde bulunan pek çok muhacire herhangi bir yardım talebinde bulunmamayı ve gösterilecek mahallerde iskânı kabul etmeyi şart koşturmuştur¹²²⁴.

Bazı durumlarda ise aynı yardımların (ekmek, pirinç vs.) tedariki sırasında görevli memurların zimmetlerine para geçirdikleri anlaşılmaktadır. Sivrihisar kazasında gerçekleşen böyle bir hadisede görevli memurlar ve tedarikçi (satıcı)'nin yanında Kaza Kaymakamı Hasan Halil Efendi'nin hakkında da tahkikat yürütülmüştür. Sivrihisar kazası Kaymakam Vekili eliyle gerçekleştirilen tahkikat neticesinde irtikâp suçunun gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu hadisenin ortaya çıkmasında İskân-ı Muhâcirîn Heyeti Teftiş Reisi Mirliya Ahmet Fevzi Paşa'nın girişimleri önemlidir¹²²⁵. Bir başka misal ise Şereflikoçhisar kazasında iskân ettirilen Tatar muhacirler için inşa ettirilecek meskenler konusunda meydana gelmiştir. Yapılan incelemelerde Kaza Kaymakamı Ali Rıza Paşa'nın şahsi menfaat sağlamak maksadıyla usulsüzlükler yaptığı tespit edilmiştir¹²²⁶. Yapılan incelemelerde suistimalleri ortaya çıkan Rıza Paşa ve bir kısım memurun yargılanmasına karar verilmiştir¹²²⁷.

İskân konusunda yaşanan bir diğer sıkıntı Ankara'da iskân edilecek muhacirler için vilayetteki idarecilere yeterli malumatın verilmemesidir. Daha açık bir ifade ile muhacir iskânı konusundaki talimatların yetersiz kalmasıdır. Muhacirlerin kitleler halinde gelmesi, talimatların yetersiz olması ve görevli memurların bu konuda gevşek davranmaları muhacirlerin sefaletе düşmelerine ve yerli halkın da mağduriyetine neden olmuştur¹²²⁸. İskân memurlarının gevşek davranmasının yanında karşılaştıkları sorunları muhacirlerle ve halkla iletişim kurmadan ve iskân sahasına çıkmadan çözmeye

¹²²² BOA., *AJMKT. MHM.*, 510/1, 15 Temmuz 1316/28 Temmuz 1900.

¹²²³ BOA., *DH.MKT.*, 2275/138, 1 Teşrînisânî 1315/13 Kasım 1899.; *Y.PRK.UM.*, 53/49, 19 Şubat 1316/4 Mart 1904.

¹²²⁴ BOA., *İ.DH.* 1318/11, 29 Teşrînievvel 1310/10 Kasım 1894.; *BEO.*, 7/470, 1 Teşrînisânî 1310/13 Kasım 1894.

¹²²⁵ BOA., *DH.MKT.*, 1170/94, 18 Kânûnuevvel 1323/31 Aralık 1907.

¹²²⁶ BOA., *DH.MKT.*, 2511/137, H. 2 Rebîulâhir 1319/19 Temmuz 1901.

¹²²⁷ BOA., *ŞD.*, 2712/70, H. 30 Cemâziyelevvel 1319/14 Eylül 1901.

¹²²⁸ BOA., *AJMKT.UM.*, 450/86, 13 Nisan 1277/25 Nisan 1861.

çalışmaları bu konudaki mağduriyetleri daha da artırmıştır¹²²⁹. İskân görevlilerinin, Devlet'in verdiği talimatları hakkıyla yerine getir(e)mediği gibi bazı memurların talimatlara bile bile aykırı davrandıkları görülmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla bunun bir örneği İstanbul'da, Sirkeci Garı'nda yaşanmıştır. Muhacirlerin eşyalarının Sirkeci Garı'ndan Haydar Paşa Garı'na oradan da Ankara'ya nakledilmesi sürecinde Devlet'in yarı ücretle taşıma talimatı olmasına rağmen Sirkeci Garı'ndaki görevli memurun buna riayet etmek istemediği anlaşılmaktadır¹²³⁰. İskân sürecinde görevli memurlarca muhacirlere bu tarz sıkıntıların çıkartıldığı ve hakaretlerde bulunulduğu arşiv kayıtlarına yansıyanlar arasındadır¹²³¹. Memurlardan kaynaklanan bir diğer sıkıntı ise Akköprü'de iskân olunan Rumeli-i Şarkî muhacirlerinin Çiflikât-ı Hümâyûn Müdürü Ahmet Efendi tarafından keyfi olarak başka bir mahalle gönderilmek istenmesi üzerine meydana gelmiştir. Bu durum huzursuzluğa yol açmış ve muhacirler bu keyfi uygulamanın düzeltilmesini talep etmişlerdir¹²³². Bu tarz sıkıntılar neticesinde ihmali/art niyeti görüldüğünden dolayı görevinden alınan memurların olduğu kayıtlarda yer almaktadır¹²³³.

Yukarıda ifade edildiği üzere muhacirlerin kalıcı yerleşim bölgelerinin tespit edilmesi ve buralara iskânlarının gerçekleştirilmesi sırasında bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Bu konudaki temel sıkıntı muhacirlerin iskân için gösterilen arazileri kabul etmemeleridir. Sulak, yeşillik ve dağlık coğrafyalar olan Balkanlar, Rumeli ve Kafkaslardan gelen muhacirlerin Ankara'da iskân edilmeleri, yerleşim alanlarına uyum sağlayamamalarının en temel sebebidir. Bu durum iskâna açılan pek çok mahallin daha sonraki yıllarda terk edilmesine neden olmuştur. Muhacirlerin iskân edildikleri alanları kabul etmemelerindeki diğer bir etken ise akrabaları ve kabileleriyle aynı yerlerde yerleştirilme talepleridir¹²³⁴. Devlet, muhacirlerin bulundukları bölgelerde tahakküm kurmalarına mahal vermemek amacıyla onları genel olarak dağınık bir şekilde yerleştirme yoluna gitmiştir. Buna rağmen Devlet, elden geldiğince muhacirlerin bu

¹²²⁹ BOA., *AJMKT.UM.*, 450/86, 13 Nisan 1277/25 Nisan 1861.

¹²³⁰ BOA., *DH. MKT.*, 40/25, 24 Mayıs 1309/5 Haziran 1893.

¹²³¹ BOA., *Y.PRK.AZJ.*, 43/27, H. 18 Şabân 1319/30 Kasım 1901.; Tufan Gündüz, *a.g.e.*, s. 191.

¹²³² BOA., *DH.MKT.*, 1875/6, 24 Eylül 1307/6 Ekim 1891.

¹²³³ BOA., *DH.MKT.*, 2395/29, 25 Temmuz 1316/7 Ağustos 1900.

¹²³⁴ BOA., *AJMKT.MHM.*, 760/59, H. 4 Şevvâl 1277/15 Nisan 1861.; *DH.ŞFR.*, 269/95, 20 Teşrîni-evvel 1317/2 Kasım 1901.; *BEO.* 431/32270, 10 Haziran 1310/22 Haziran 1894.; *AJMKT.MHM.*, 210/63, H. 15 Şabân 1277/26 Şubat 1861.; *İ.DH.* 1318/11, 29 Teşrîni-evvel 1310/10 Kasım 1894.; *BEO.*, 7/470, 1 Teşrîni-sânî 1310/13 Kasım 1894.

konudaki taleplerini yerine getirmeye gayret göstermiş, onlara alternatif araziler sunmuştur¹²³⁵. Bu konuda çok fazla örnek bulunmasa da Devlet'in bu tür aksaklıklara karşı henüz iskân gerçekleşmeden önce muhacirlerin ileri gelenlerini çağırarak kendileri için belirlenen iskân mahallerini gösterdiği ve bu konuda rızalarını aldığı anlaşılmaktadır¹²³⁶.

Ankara'da yerleşmeyi kabul etmeyen veya iskân edildikten bir süre sonra buraya uyum sağlayamadıklarından dolayı gidenlerin yanında, kaçak yollarla Ankara'ya gelip yerleşenler de olmuştur. Bunların Ankara'ya gelişlerinde akrabalık bağları önemli bir etkidir. Bu tarz hadiselerde Devlet, muhacirlerin kimlikleri ve geldikleri yerler hakkında malûmat edinme ihtiyacı hissetmiştir¹²³⁷. Kaçak yollarla gelen muhacirlerin vatandaşlığa kabulleri hususunda Devlet'e, başvurdukları da vakidir. Dobruca'dan firar ederek Ankara'ya gelen Mehmed b. Abdulvahhab ve ailesinin Osmanlı tabiiyetine kabul edilmesi ve Haymana'da iskân edilmelerinin uygun bulunmasına dair verdiği dilekçe tespit edilen örneklerden bir tanesidir¹²³⁸. Bunun yanında Kosova'nın Veleçezin kazasından göç edip Ankara'nın Zir kazasına bağlı Alpagut¹²³⁹ mevkiye yerleşen dokuz kişi de vatandaşlığa alınmak için talepte bulunmuşlardır¹²⁴⁰. Devlet'in bu şekilde gelenlere mürur tezkeresi verilmemesi konusunda taşra yetkililerini uyardığı görülmektedir¹²⁴¹. Ancak bu tarz taleplerin bazen Devlet tarafından kabul edildiği de olmuştur.

Devlet, içinde bulunduğu her türlü menfi şartlara rağmen muhacirlerin iskânı için imkânlar ölçüsünde azamî gayret göstermiştir. Bu doğrultuda Devlet'in, muhacirlere çeşitli yardımlarda bulunduğunu daha önce ifade etmiştik. Buna rağmen bazı muhacirlerin gösterilen çabalara ve harcanan paralara bakmadan ellerindeki varlıkları (Devlet'in verdiği) satıp nakde çevirerek iskân yerlerini terk ettikleri görülmektedir. Bu kişiler farklı yerlere giderek kendilerini muhacir olarak göstermiş ve Devlet'ten tekrar iskân talebinde bulunmuşlardır. Bu durum zaten zor durumda bulunan

¹²³⁵ Habiçoğlu, *a.g.e.*, s. 126-128.

¹²³⁶ BOA., *A.İMKT. MHM*, 507/5. 7, 9, 10 Haziran 1315/19, 21, 22 Haziran 1899.

¹²³⁷ BOA., *DH.MKT.*, 2717/9, H. 1 Muharrem 1327/23 Ocak 1909.

¹²³⁸ Devlet tarafından yapılan incelemeler neticesinde bunların Dobruca bölgesinde bulunan Mankalya ahalisinden oldukları anlaşılmıştır. Bkz. *DH.MKT.*, 2715/72, 29 Kânunuevvel 1324/11 Ocak 1909.

¹²³⁹ Ankara'da XV ve XVI. yüzyıllarda Alpagut adında köyler bulunduğu bilinmektedir. Bkz. Erdoğan, *a.g.t.*, s. 242.

¹²⁴⁰ *BCA.*, 30.18.1.1./4.44.5 15 Teşrînisânî 1338/15 Kasım 1922.

¹²⁴¹ BOA., *A.İMKT.UM.*, 262/42, H. 5 Rebûlâhir 1273/3 Aralık 1856.

Devlet için emek kaybı ve ek maliyete yol açmıştır¹²⁴². Belgelere yansıdığına göre günümüzde Gölbaşı ilçesi sınırları içerisinde bulunan İkizce¹²⁴³ ve Polatlı ilçesi sınırları içerisinde bulunan Çekirdeksiz köylerinde bu tip hadiseler meydana gelmiştir. Çekirdeksiz mevkiinde iskân edilmiş olan 27 hanede toplam 93 Usturumca ve bir hanede toplam 5 Petriç muhaciri de yerlerini terk ederek başka mahallere gitmişlerdir. Bunların hane reislerinin isimleri görevlilerce tespit edilerek Dâhiliye Nezâreti İskân-ı Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyetine iletilmiştir. Usturumca muhacirleri hakkında Nezâretten gelen cevapta istenen, bahsi geçen muhacirlerin ilk iskân mahallerine döndürülmeleri ve kendileri için harcanan paraların onlardan tazmin edilmesidir. Devlet'in 28 hane muhacir için sarf ettiği miktar 102.105 kuruştur. Ankara'da Çekirdeksiz mevkiinde iskân olunan muhacirlerden firar edenlerin listesi, iskân masrafları ile birlikte aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Bkz. Tablo-38)¹²⁴⁴.

Tablo-39: Ankara'nın Çekirdeksiz Mevkiinde İskân Olunduğu Halde Firar Eden Muhacirlerin Listesi¹²⁴⁵

Hane Reislerinin İsimleri	Memleketleri	Kişi Adedi	İskân Masrafları
1. İbrahim oğlu Emin	Usturumca	4	10.1725
2. Yusuf oğlu Şükrü	Usturumca	4	10.1850
3. İbrahim oğlu Yaşar	Usturumca	2	10.1652
4. Ali oğlu Şükrü	Usturumca	2	10.1800
5. Muhammed oğlu İbrahim	Usturumca	3	10.1764
6. Mutan oğlu Bekir	Usturumca	3	10.1800
7. Haydar oğlu Kadri	Usturumca	4	10.2075
8. Hüseyin oğlu Hüseyin	Usturumca	7	10.1775
9. Rüstem oğlu Durak	Usturumca	4	10.1776
10. Hüseyin oğlu Rıza	Usturumca	4	10. 1883

¹²⁴² BOA., *DH.MKT.*, 1149/28, 12 Şubat 1322/25 Şubat 1907.

¹²⁴³ A.Ş.S., 1174/63, 20 Kânûnusânî 1337/20 Ocak 1921.

¹²⁴⁴ BOA., *DH.MB.HPS.*, 153/40, 19 Mart 1331/1 Nisan 1915.; Usturumca muhacirlerinin firarına dair Cumhuriyet Arşiv Fonu'nda da bir kayda rastlanmıştır. *BCA.*, 272.00.00.12/35.4.2.2.2, 22 Mart 1331/4 Nisan 1915.

¹²⁴⁵ Arşiv kaydının orijinalinde geçen bazı tabirler kısaltılmış ve sadeleştirmeye gidilmiştir.

11. İsmail oğlu Ahmet	Usturumca	6	10.1960
12. İdris oğlu Hüseyin	Usturumca	2	10.1775
13. Hacı Mustafa oğlu İdris	Usturumca	5	10.1840
14. Destan oğlu Çerüsi (?)	Usturumca	5	10.1820
15. Haşmet oğlu Hüseyin	Usturumca	1	10.2118
16. İdris oğlu Ali	Usturumca	8	10.1921
17. Hüseyin oğlu Demir	Usturumca	2	10.1475
18. Demir oğlu Abidin	Usturumca	2	0.509
19. Veli oğlu Bayram	Usturumca	2	10.1990
20. Mustafa oğlu Edip	Usturumca	6	10.1990
21. Mithat oğlu Ruşen	Usturumca	2	10.1888
22. Mustafa oğlu Kazım	Usturumca	3	30.1867
23. Ömer oğlu Ali	Usturumca	1	10.2060
24. Destan oğlu Mihrali	Usturumca	5	10.1750
25. Süleyman oğlu Ali	Usturumca	2	10.1950
26. Hasan oğlu Aziz	Usturumca	2	10.1950
27. Şahan? oğlu Osman	Usturumca	2	10. 2150
28. Beli? oğlu Hasan	Petriç	5	10.1820
Toplam		98	102.105,3694

Bunun yanında Ayaş¹²⁴⁶ ve Mihalıççık Kazalarında (Sarıköy Çiftliği) yerleştirilen bir kısım Çerkes'in de iskân yerlerini terk ederek civar mahallerdeki çiftlikleri işgal ettikleri kayıtlara yansımıştır. Bu sebeple bahsi geçen arazilerin sahipleri sekiz yıl kadar arazilerinden istifade edememişlerdir¹²⁴⁷. Ayrıca Akköprü arazisi dâhilinde iskânı planlanan 32 hane Boşnak muhacir burada durmayarak Kütahya ve İnegöl taraflarına gitmiştir¹²⁴⁸. Bu sırada yerlerini terk ederek İzmir'e giden Boşnak muhacirler de bulunmaktadır¹²⁴⁹. Kazan muhacirlerinin Ankara'nın Balâ kazasında

¹²⁴⁶ DH.MKT., 2819/58, 6 Mayıs 1325/19 Mayıs 1909.

¹²⁴⁷ ŞD., 2896/65, 2 Mayıs 1287/14 Mayıs 1871.

¹²⁴⁸ Engili, a.g.e., s. 296.

¹²⁴⁹ BOA., A.} MKT.MHM., 523/22, H. 12 Cemâziyelevvel 1321/6 Ağustos 1903.

Hanyüzü (Hanburnu) adındaki çiftliğe iki saat mesafedeki Taraş adındaki mahalle yerleştirildikleri belgelerde geçmektedir¹²⁵⁰. 1896 senesi başlarına ait bir diğer kayıta ise Kartal ve Taraşkışla adındaki mahallerde iki köyün teşkil edildiği ve buralara Hamidiye ve Mecidiye isimlerinin verildiği geçmektedir. Bahsi geçen mahallere Kafkasya'dan gelen 45 hanede toplam 180 muhacir iskân edilmiştir¹²⁵¹. Fakat muhacirler bir süre sonra burayı terk etmişlerdir. Üç dönümden fazla olan arazi, muhacirlerin terk etmesinin ardından yerli halk tarafından işlenmeye başlamıştır. Ayrıca buradaki 23 meskenin tadil edildiği ve yerli halk tarafından imar faaliyetlerine girildiği görülmektedir. Bu sebeple buranın yerli halka bırakılması ve adının Taraş olmasına karar verilmiştir¹²⁵². Bu konuda bir diğer örnek ise Murtazaâbâd (Kazan) nahiyesinde gerçekleşmiştir. Murtazaâbâd nahiyesi dâhilinde -kayıta mevkii belirtilmeyen bir mahalle- 57 hane Çerkes muhacir yerleştirilmiş, fakat bunlardan 27'si burayı beğenmeyerek yerlerini terk etmiştir. Bunların gittikleri yer ise yine Murtazaâbâd nahiyesi dâhilinde bulunan Teşrek arazisidir. Arşiv belgelerinde belirtilmese de saha araştırmaları sırasında tespit edildiğine göre bunlar Çerkes muhacirlerdir. Muhacirler yerleşmelerinin ardından bu arazide ziraata dahi başlamışlardır. Bunların evvelce belirtilen mahalle geri döndürülmesinin perişanlığa sebebiyet vereceğinden Teşrek adındaki arazinin onlara tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır¹²⁵³. Yine Ayaş kazası dâhilinde muhacir iskân edildiği, ancak bunların yerlerini terk ettikleri arşiv kayıtlarında yer almaktadır¹²⁵⁴. Bu tarz hadiselerden dolayı Devlet, kendilerine tahsis edilen mesken ve arazileri satmayacakları ve iskân yerlerini terk etmeyeceklerine dair muhacirlerden senet alma yoluna gitmiştir¹²⁵⁵. Bunun yanında vilayetteki iskân görevlileri de bu konuda temkinli olmaları hususunda uyarılmıştır¹²⁵⁶.

Yukarıda belirtildiği üzere bir kısım muhacir, yerlerini terk ederek vilayet dâhilinde veya ülke genelinde farklı mahallere dağılmıştır. İskân alanlarını terk eden bir

¹²⁵⁰ *İ.DFE.*, 22/41, 9 Şubat 1324/22 Şubat 1909.

¹²⁵¹ BOA., BEO., 765/57321, 26 Mart 1312/3 Nisan 1896.; *İ.DH.*, 1333/2, H. 25 Şevval 1313/9 Nisan 1896.

¹²⁵² *İ.DFE.*, 22/41, 9 Şubat 1324/22 Şubat 1909.

¹²⁵³ BOA., *ŞD.*, 1334/18, H. 14 Recep 1290/7 Eylül 1873.

¹²⁵⁴ BOA., *DH.MKT.*, 2819/58, 6 Mayıs 1325/19 Mayıs 1909.

¹²⁵⁵ BOA., *DH.MKT.*, 2640/73, H. 30 Ramazân 1326/26 Ekim 1908.; *DH.MKT.*, 2632/38, H. 21 Ramazân 1326/17 Ekim 1908.

¹²⁵⁶ BCA., 272.0.0.14/74.14.19, 9 Nisan 1918.

kısım muhacir ise geldikleri yerlere geri dönme gayreti içerisinde girmiştir¹²⁵⁷. Bu doğrultuda bazı muhacir gruplarının gizlice ilgili ülke konsolosluklarına başvurdukları tespit edilmiştir¹²⁵⁸.

Ankara’da iskân sürecinde karşılaşılan bir diğer sorun kabile reislerinden ayrılmak durumunda kalan bazı muhacir gruplarının iskâna yanaşmamalarıdır. Ankara’da iskânı kararlaştırılan Bozan muhacirleri buna iyi bir örnektir. Zira muhacirler kabile reisleri Sabih ve İshak Efendilerden ayrılmak istemediklerinden dolayı Devlet’in iskân teklifini kabul etmemişlerdir¹²⁵⁹.

3.3.2. Kalıcı İskândan Sonra Yaşanan Sıkıntılar

Ankara’da kalıcı iskândan önce olduğu gibi, kalıcı iskândan sonra da çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz muhacirlerle yerli halk arasında yaşanan arazi anlaşmazlıklarıdır. Bunun yanında asayiş (gasp yağma, hırsızlık, yaralama ve öldürme, kız kaçırma vb. ve sağlık alanlarında da) konusunda da bazı sorunlar meydana gelmiştir. Anadolu’nun diğer pek çok vilayetinde olduğu gibi Ankara’ya iskân edilen muhacirlerin de sağlık alanında özellikle sıtmadan musdarib oldukları inkâr edilemeyen bir gerçektir.

3.3.2.1. Arazi Anlaşmazlıkları

Ankara’da muhacir iskânı sırasında ve sonrasında meydana gelen bir diğer temel sıkıntı yaşanan arazi anlaşmazlıklarıdır. Bu anlaşmazlıkların ortaya çıkmasında muhacirlerin ve yerli halkın yanında Devlet’in de rolü söz konusudur. Yerli halktan kaynaklanan anlaşmazlıkların nedeninin altında muhacirlere tahsis edilen araziler üzerinde onların hak iddia etmeleri yatmaktadır. Muhacirlerin iskân edildiği mahaller genel olarak mirî araziler olsa da bu arazilerin uzun yıllar yerli halk tarafından kullanılıyor olması anlaşmazlıkların ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Bu esnada yerli halk, hak sahibi olmadıkları halde bu araziler üzerindeki tasarruflarını devam ettirmek gayreti içerisinde olmuştur. Görevli memurların bu gibi durumları görmezden gelmesi sorunların daha da büyümesine neden olmuştur. Kayıtlardan anlaşıldığına göre

¹²⁵⁷ BOA., *HR.İM.*, 16/111, 19 Şubat 1339/19 Şubat 1923.

¹²⁵⁸ BOA., *DH.ŞFR.*, 269/95, 20 Teşrinievvel 1317/2 Kasım 1901.

¹²⁵⁹ BOA., *A.}. MKT.MHM.*, 182/61, H. 18 Şevval 1276/9 Mayıs 1860.

bir kısım memurun bu şekilde hareket etmesinin en temel sebebi iş yükü altına girmek istememeleridir¹²⁶⁰.

Ankara’da muhacirlerden kaynaklı olarak meydana gelmiş olan arazi anlaşmazlıkları konusunda birkaç hadise kayıtlara geçmiştir. Haymana kazasına bağlı Kandahor mevkiine yerleştirilen Tatar muhacirlerin iskândan bir süre sonra o civarda bir çiftlik satın aldıkları ve bu esnada Zir nahiyesinin Alagöz köyünün mera alanlarını da bu çiftliğe kattıkları anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Sadâret makamına bazı şikâyetler iletilse de herhangi bir sonuç alınamamıştır¹²⁶¹. Bu hususta bir diğer örnek Sivrihisar kazasının Mecidiye köyüne yerleştirilen Boşnak muhacirlerle komşu Dömerek köyü ahalisi arasında meydana gelmiştir. Defalarca sınırların belirlenmiş olmasına rağmen muhacirlerin Dömerek köyü arazisine tecavüzden geri durmadığı anlaşılmaktadır. Bu hadiseler esnasında yaralananlar, hatta ölenler olmuştur. Bunun üzerine Dömerek köyü halkı şikâyetle bulunmuş ve şikâyet neticesinde suçlu bulunan muhacirlerden Hacıoğlu Hüseyin, Hacı Halil ve Mehmed isimli şahıslar hapisle cezalandırılmıştır. Devam eden süreçte Mecidiye köyünün sınırlarının belirlenmesi konusunda tekrar çalışmalar olmuştur. Ancak bu sefer de Reşit Paşa’nın önderliğindeki iskân görevlilerinin Rumlara ait arazileri muhacirlerin üzerine kaydetme girişimleri söz konusudur. Bu hadisenin ardından sınır tespitinin vilayetten gelecek görevlilerce gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bahsi geçen iki köy arasında yaşanan sınır anlaşmazlığının büyüyerek yaralanma ve ölümlerle neticelenmesinde, art niyeti olmasa da kaza kaymakamının ihmalinin bulunduğu hazırlanan raporlara yansımıştır¹²⁶². Sivrihisar kazasına bağlı Azmak mevkiinde de aynı sorunlar vuku bulmuştur. Buraya yerleştirilen muhacirler yerli halkın arazilerine tecavüzlerde bulunmuştur. Bu durum şikâyetlere sebep olmuştur¹²⁶³. Bir diğer örnek ise Sivrihisar’ın Kıranharmanı ve Kıranlar mevkiilerine yerleştirilen Yahudi muhacirler hakkındadır. Anlaşmazlığın sebebi Yahudi muhacirlerin yerleştirildiği arazilerin Köseler köyü ahalisi tarafından zapt edilmesidir. Bu konuda Jozef adlı Yahudi tarafından ilgili makamlara evvelce dilekçe verilmişse de çözümün gerçekleşmediği anlaşılmaktadır¹²⁶⁴.

¹²⁶⁰ BOA., *ŞD.*, 1343/15, 9 Teşrînisânî 1310/21 Kasım 1894.; Kaynak, Koraltürk, a.g.m., s. 7.

¹²⁶¹ BOA., *DH.MKT.*, 1301/36, 15 Ağustos 1325/28 Ağustos 1909.

¹²⁶² BOA., *Y.PRK.UM.*, 63/9, 12 Mart 1319/25 Mart 1903.

¹²⁶³ BOA., *DH.MKT.*, 2765/102, 28 Nisan 1324/11 Mayıs 1908.

¹²⁶⁴ BOA., *DH.MKT.*, 2823/102, 12 Mayıs 1325/25 Mayıs 1909.

Görevli memurlar ile yerli halktan kaynaklanan ve muhacirlerin mağduriyetleri ile neticelenen bir diğer husus ise emval-i metrukeden boşalan meskenlerin az bir ücretle kiralanmak adı altında işgal edilmesidir. Bu durum o sırada Ankara’da iskânı bekleyen birçok muhacirin mağduriyetine sebebiyet vermiştir¹²⁶⁵.

Birbirine yakın mevkilerde teşkil edilmiş olan bir kısım muhacir köyleri arasında da bazı arazi anlaşmazlıkları yaşanmıştır. Tatar muhacirlerin iskânı ile teşkil edilen ve aynı hat üzerinde bulunan Ahırlıkuyu, Karayavşan ve Karakaya Köyleri buna iyi birer örnektir. Ahırlıkuyu ile Karayavşan halkı arasında Ahırlıkuyu köyünün mera arazisi olan Yazıören mevkii hakkında anlaşmazlıklar yaşanmıştır¹²⁶⁶. Birbirlerine sınır olan Karayavşan ile Karakaya Köylerinde de aynı durum söz konusudur¹²⁶⁷. Çerkeslerle Bulgaristan muhacirlerinin karışık olarak yaşadığı Gökçehöyük köyü ile Nogaylarla Bulgaristan muhacirlerinin ortak yaşam sürdüğü Ahıboz köyünde muhacir grupları arasında bazı arazi sorunları yaşanmıştır. Hatta Ahıboz köyünde ölüme varan hadiseler meydana gelmiştir¹²⁶⁸.

Ankara Şer’iyye Sicilleri’ne yansıdığına göre Gölbaşı ilçesinde bulunan Taşpınar köyündeki muhacir kökenli vatandaşlar, tapuları olmadığı halde bazı arazileri izinsiz olarak kullanmışlardır. Komşu Kızılcaşar köyü sakinlerinin bu konuda şikâyetleri söz konusudur. Şikâyet neticesinden suçlu görülen şahıslar bir ay süre ile hapis cezasına çarptırılmıştır¹²⁶⁹.

Arazi konusunda yaşanan bir diğer sıkıntı, Ankara’ya ulaşan muhacirlerin Devlet’in haberi ve izni olmadan beğendikleri bazı mevkilere yerleşmeleridir. 1889 senesi sonlarında Ankara’ya gelerek Enbiyapınarı adındaki mahalle yerleşen Kafkas muhacirleri buna iyi bir örnektir. Devlet, burada iskâna yetecek miktarda arazi olmadığından muhacirlerin güç kullanılmadan bahsi geçen arziden çıkarılmasına karar vermiştir¹²⁷⁰.

¹²⁶⁵ BOA., *DH.ŞFR.*, 68/155, Eylül 1332/Eylül/Ekim 1916.

¹²⁶⁶ Nadir Çaldağ (d. 1959).; Zuhâl Yüksel, “Karayavşan Köyü”, *Emel*, S. 203, Temmuz-Ağustos 1994, s. 30.; Kırımlı, *a.g.e.*, s. 132.

¹²⁶⁷ Nail Doğru (d. 1936).; Sadık Yılmaz (d. 1941) y.g.

¹²⁶⁸ Zülkar Dikbaş (d. 1931).; Şenol Ercan (d. 1964).; Muhsin Gümüş (d. 1950) y.g.

¹²⁶⁹ Detaylı bilgi için bkz., *A.Ş.S.*, 1277/484, 5 Temmuz 1330/18 Temmuz 1914.

¹²⁷⁰ BOA., *DH.MKT.*, 1675/57, 8 Teşrînisânî 1305/20 Kasım 1889.

Yerli halktan kaynaklanan arazi anlaşmazlıklarına gelince, birçoğu arşiv kayıtlarına yansımaya da saha araştırmalarından edinilen bilgilere göre Karakaya köyünün Kayabaşı ve Kızılkışla köyleri ile¹²⁷¹; Fevziye köyünün Kuşburnu, Tilkiini, Gölgelikaya ve Belpınar köyleri ile¹²⁷²; Ballıkpınar köyünün Koparan ve Hacılar köyleri ile¹²⁷³; Kesikkavak köyünün Gedik köyü ile¹²⁷⁴; İkizce köyünün Topraklı ve Dikilitaş köyleri ile¹²⁷⁵; Gökçehöyük köyünün Halaçlı ve Yavrucak köyleri ile¹²⁷⁶; Günalan (Holos) köyünün Ahıboz ve Karaali köyleri ile¹²⁷⁷; Dağyaka (Teşrek) köyünün Susuz ve Karacakaya köyleri ile;¹²⁷⁸ Yağlıpınar köyünün Beynam ile¹²⁷⁹; Hacımuratlı köyünün Velihimmetli ve Halaşlı köyleri ile¹²⁸⁰; Çekirdeksiz köyünün Yassıhöyük köyü ile¹²⁸¹; Kurusarı köyünün Ravlı ve Gümüşlüoluk köyleri ile¹²⁸²; Tuğla köyünün Sığırlıhacı köyü ile¹²⁸³; Sarıbeyler (Lezgi) köyünün Kılıçlar ve Güvenç köyleri ile arazi anlaşmazlıkları yaşadığı tespit edilmiştir. Bu köyler arasında tartışmaya sebep olan mevki Çörtenli arazisidir. Devlet'in bu konuda bulduğu çözüm, 17.000 dönüm büyüklüğündeki Çörtenli arazisinin bahsi geçen bu üç köye paylaştırılmasıdır¹²⁸⁴.

Çevre köylerle yaşanan arazi anlaşmazlıkları nedeniyle Ahırlıkuyu köyü halkının tarlalarına sopalarla gittiği ve herhangi bir saldırıya karşı bu sopaları kullandıkları anlatılmaktadır¹²⁸⁵. Yine Yağlıpınar arazisinin Karaçay muhacirlerine tahsis edilmesi üzerine komşu köy olan Beynam ahalisi, muhacirlerin buradan

¹²⁷¹ Sadık Yılmaz (d. 1941) y.g.

¹²⁷² Arazi sorunu Devlet'in bahsi geçen köylerin arazilerinin bir kısmını Fevziye köyüne tahsis etmesi üzerine çıkmıştır. Paşa Özcan (d. 1935).; Ali İhsan Ocak (d. 1941).; Zeynel Özcan (d. 1953) y.g.

¹²⁷³ Nüsret Altay, (d. 1951) y.g.

¹²⁷⁴ Bu anlaşmazlıklar esnasında yaralanmalar; hatta bir ölüm hadisesinin dahi gerçekleştiği bilinmektedir. Fikret Yalçınkaya (d. 1945) y.g.

¹²⁷⁵ Batgıray, *a.g.p.*, s. 84-85.

¹²⁷⁶ Muhsin Gümüş (d. 1950).; Hüseyin Gümüş (d. 1959) y.g.

¹²⁷⁷ Serdar Karatay (d. 1956).; Kırmırlı, *a.g.e.*, s. 121.

¹²⁷⁸ Batgıray, *a.g.p.*, s. 70.

¹²⁷⁹ Nurettin Özbek (d. 1966) y.g.

¹²⁸⁰ Hacımuratlı ile Halaşlı köyleri arasındaki tartışmanın temel sebebi Kadıçayırı arazisi üzerinedir. Orhan Susam (d. 1937) y.g.; Bu konuda bir de arşiv kaydı bulunmaktadır. Bu konuda bkz. BOA., *DH.MKT.*, 2831/25, 23 Mayıs 1325/5 Haziran 1909.

¹²⁸¹ Süleyman Akkaya (d. 1930).; Bilal Gündüç (d. 1948).; Gülbiye Gündüç y.g.

¹²⁸² Gümüşoluk köyü ile Kurusarı köyü arasındaki arazi anlaşmazlığı 1951 senesinde meydana gelmiştir. Mustafa Patir (d. 1938) y.g.

¹²⁸³ Tuğla köyü ile Sığırlıhacı köyünün anlaşmazlığı 1940-50'lerde meydana gelmiştir. Mehmet Gülmez (d. 1954).; Mürşide Gülmez (d. 1959) y.g.

¹²⁸⁴ Lezgi köyü ahalisi ile civar köylerin ortak kullanım alanı olan Çörtenli arazisi konusunda Kılıçlar ve Güvenç köyleri ile anlaşmazlıklar yaşandığı bilinmektedir. Devlet'in bu konuda bulduğu çözüm 17.000 dönüm büyüklüğündeki Çörtenli arazisinin bahsi geçen üç köye paylaştırılmasıdır. Sadettin Polat (d. 1942) y.g.

¹²⁸⁵ Nadir Çaldağ (d. 1959) y.g.

çıkartılması için bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak Karaçay muhacirlerinin direnç göstermesi üzerine Beynam halkı amacına ulaşamamıştır. Bu esnada Devlet'in Karaçay muhacirlerine silah ile pek çok sayıda fişek verdiği ve köyde sürekli fişek atmalarını tavsiye ettiği iddia edilmektedir. Bu sayede civar köylerin tacizlerinin önlenmesi hedeflenmiştir¹²⁸⁶.

Bahsi geçen arazi anlaşmazlıkları, yerli halktan ve muhacirlerden kaynaklı olarak meydana gelmiştir. Bunun yanında Devlet'in iskân konusundaki hatalı uygulamalarından kaynaklanan sorunların olduğu da arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Devlet'ten kaynaklanan anlaşmazlıkların en temel sebebi muhacirlerin, yerli halkın tapulu arazilerine yerleştirilmesidir. Bunun yanında iskân gerçekleşmese de bu tarz girişimlerin halkta huzursuzluğa yol açtığı görülmektedir.¹²⁸⁷ Haymana'nın Ücret köyü ahalisinden Mehmed Şakir Bey'in Dâhiliye Nezâretine ilettiği dilekçeden böyle bir hadisenin yaşandığı anlaşılmaktadır. Dilekçe'nin içeriğinde Kılıçlar/Alkılıç mevkiinde bulunan özel mülkiyete ait (tapulu) araziye muhacir iskân edildiği ifade edilmektedir. Devlet'in bu konuda geri adım atmaması halinde yerli halkın arazisiz kalacağı özellikle vurgulanmıştır¹²⁸⁸. Bu konuda bir diğer örnek dönemin idarî taksimatında Zir kazasına bağlı Murtazaâbâd (Kazan) nahiyesindeki İncirlik Çiftliği'ne yerleştirilen muhacirlerdir. Çiftlik özel mülkiyet olduğundan sahipleri bu konudaki şikâyetlerini Muhacir Komisyonuna iletmıştır. Muhacir Komisyonunun cevabı, bahsi geçen çiftliğe muhacir yerleştirilmesi hususunda herhangi bir kararın olmadığıdır¹²⁸⁹. Bu cevap arazi anlaşmazlıkları konusunda bir diğer sorunu ortaya çıkarır mahiyettedir. Zira Devlet'in resmî kararı olmadan, şahsî mülkiyete muhacir yerleştirilme teşebbüsü söz konusudur.

Devlet'in uygulamalarından kaynaklı bir diğer anlaşmazlık, Polatlı İstasyonu civarına yerleştirilen Usturumca muhacirleri ile Beypazarı bölgesindeki Abasızadeler arasında yaşanmıştır. Sorunun temelinde Abasızadeler'e ait olan, ancak kullanımda

¹²⁸⁶ Nurettin Özbek (d. 1966) y.g.

¹²⁸⁷ BOA., *DH.MKT.*, 1706/94, H. 18 Recep 1307/10 Mart 1890.

¹²⁸⁸ Dilekçede bahsi geçen araziye daha evvel de muhacir iskânı konusunda girişimler söz konusudur. Fakat gelen şikâyetler üzerine bundan vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Buradan Devlet'in sehven değil bilinçli olarak bu adımı attığı anlaşılmaktadır. Bkz. BOA., *A.}MKT.NZD*, 2913/32, 11 Ağustos 1335/11 Ağustos 1919.; *A.} DH. MKT*, 2913/31, H. 12 Şabân 1327/29 Ağustos 1909.; *DH.MUI*, 8/1/22, 29 Ağustos 1325/11 Eylül 1909.

¹²⁸⁹ BOA., *ŞD.* 1336/ 23, H. 2 Recep 1297/10 Haziran 1880.; *Y.EE.*, 72/128, H. 21 Cemâziyelâhir 1297/31 Mayıs 1880.

olmayan 20 bin dönüm arazinin Usturumca muhacirlerine tahsis edilmesi yatmaktadır. Muhacirlerin bahsi geçen arazilerden çıkarılması yönünde bir irade sergilenmiştir. Fakat işlenmeyen araziler konusunda yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği de ilgili arşiv kaydında özellikle vurgulanmıştır. Ülke genelinde sahipli olan, lakin kullanımda olmayan pek çok arazinin mevcut olması bunda önemli bir etkindir. Öngörülen çözüm ise çeşitli kişi veya grupların elinde bulunan atıl durumdaki arazilerin Devlet hazinesine aktarılmasıdır. Bu sayede söz konusu dönemde kitlesel göçlere maruz kalan Devlet'in elinin rahatlayacağı ifade edilmiştir¹²⁹⁰.

Devlet'e ait araziler üzerinde izinsiz ve senetsiz olarak yarar sağlayan nüfuzlu kişilerin -ellerindeki arazilerin- tespiti için Defter-i Hakanî marifetiyle yıllık 40-50 bin kuruş masrafla beş kişiden oluşan bir komisyon meydana getirilmiştir. Bu komisyonun görevi, Ankara'dan Kayseri'ye kadar olan köylerin tamamının gezilerek boş ve iskâna müsait arazilerin belirlenmesidir. Bu sırada münbit ve mahsuldar arazilerin özellikle tespit edilmesi istenmiştir. Bu sayede muhacir iskânının kolaylaşacağı gibi atıl durumdaki arazilerin tarıma kazandırması amaçlanmıştır. Böylece köylülerin muhacir iskânına itiraz etmelerinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Tespit edilecek bu arazilere muhacir iskân edilmese dahi Devlet'in bu sayede ekonomik kazanç elde edeceği özellikle vurgulanmıştır¹²⁹¹.

3. 3.2.1. Asayiş Alanında Yaşanan Sıkıntılar

Ankara'da muhacir iskânı sürecinde bazen muhacirlerden ve bazen de yerli halktan kaynaklı olarak serserilik, işkence, gasp, yağma ve hırsızlık hadiseleri meydana gelmiştir¹²⁹². Ankara'nın Sivrihisar kazasına bağlı Artin köyünde böyle bir hadise gerçekleşmiştir. Köyde iskân edilen Filibe muhacirlerinden Rıza isimindeki şahsın askere gitmesi üzerine Kasparyan ve arkadaşları onun vekili olan Tevfik'i köyden

¹²⁹⁰ BOA., *DH.İD.*, 213/31, 24 Haziran 1320/7 Temmuz 1904.; *BEO.*, 611/45789, 13 Nisan 1311/25 Nisan 1895.

¹²⁹¹ BOA., *SD.*, 1343/15, 9 Teşrîniyevvel 1310/21 Ekim 1894.

¹²⁹² BOA., *ŞD.* 3205/13, H. 12 Cemâziyelâhir 1285/30 Eylül 1868.; Bir kısım hırsızlık hadisesi mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Bkz. *A.Ş.S.*, 1270/44.; *A.Ş.S.*, 1270/175, 11 Temmuz 1927.; *A.Ş.S.*, 1272/149.; *A.Ş.S.*, 1272/154, 17 Mayıs 1928.; *A.Ş.S.*, 1181/223.; Teşrek köyünde gerçekleşen bir gasp hadisesi hakkında bkz. *A.Ş.S.*, 1181/283.; *A.Ş.S.*, 1084/123, H. 7 Cemâziyelevel 1330/2 Mayıs 1912. *A.Ş.S.*, 1227/24, 11 Teşrîniyevvel 1311/23 Ekim 1895.; *A.Ş.S.*, 1227/26, 22 Teşrîniyevvel 1312/14 Ekim 1896.; *A.Ş.S.*, 1227/49, 16 Mayıs 1311/28 Mayıs 1895.; *A.Ş.S.*, 1227/50, 10 Mayıs 1311/22 Mayıs 1895.; *A.Ş.S.*, 1227/85.; *A.Ş.S.*, 1250/34, 19 Ağustos 1335/19 Ağustos 1919.; *A.Ş.S.*, 1250/118.

sürerek mallarına el koymuştur¹²⁹³. Karayavşan köyünden Abdullah oğlu Mehmed'in ahırının delinerek hayvanının çalınmasına dair şikâyetlerini de bu başlık altında değerlendirmek gerekir¹²⁹⁴.

Muhacirlerden kaynaklanan gasp hadiseleri de vuku bulmuştur. Sivrihisar'ın Sarı köyünde Çerkesler tarafından çalınan hayvanlar Hacı Mahmud Efendi'nin oğlu Hüseyin Bey ve arkadaşları tarafından Manisa taraflarında satılmaya çalışılmıştır¹²⁹⁵. Yine bir Çerkes köyü olan Hacımuratlı halkının iskândan hemen sonra henüz geçimlerini sağlayabilecek durumda olmadıklarından civar köy olan Topraklık'tan koyun, kuzu ve inek çaldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca İkizce köyünde iskân edilen Çerkeslerin civar köylerden at çaldığı tespit edilmiştir¹²⁹⁶. Başka bir örnek ise iskân için Haymana kazasının Kılıçlar mevkiine sevk edilen muhacirlerle ilgilidir. Bunlar bölgedeki bir kısım arazilere tecavüzlerde bulunmuşlardır. Bu esnada çıkan olaylar sırasında iki çocuğun vefat ettiği anlaşılmaktadır¹²⁹⁷.

Bunlara ek olarak muhacirlerin bulundukları bölgelerde orman yangınlarına sebebiyet verdiği¹²⁹⁸, Balâ Kaza'sında iskân edilen muhacirlerin tütün kaçakçılığı yaptığı¹²⁹⁹ ve Şeker köyünde iskân edilen Nogayların gasp ve yağma hadiselerine karıştıkları anlaşılmaktadır. Edinilen bilgiye göre Nogaylar 30-40 kişi olarak Koçhisar tuzlasını (memleha) basmışlar, görevli memurlara silah doğrultmuşlar ve buradan tuz gasp etmişlerdir¹³⁰⁰. Yapılan saha araştırmaları esnasında Tuz Gölü'nün hemen yakınında bulunan Akin köyü halkının da tuz çalma hadiselerine karıştığı anlaşılmaktadır¹³⁰¹.

Arşiv kayıtlarına yansıyan bir diğer husus ise Şeker köyünde meskûn Nogayların Bilkanlı cemaatine ait hayvanları çaldıklarıdır. Bu esnada muhacirlerin reisi Tartavi Bey'dir. Hayvanlarını kurtarmak isteyen Bilkanlı cemaatinden Hacibektaşoğlu Hüseyin

¹²⁹³ BOA., *DH.MKT.*, 71/45, 6 Eylül 1309/18 Eylül 1893.

¹²⁹⁴ BOA., *DH.H.*, 11/5, H. 11 Muharrem 1329/12 Ocak 1911.

¹²⁹⁵ BOA., *BEO*, 613/45967, 19 Nisan 1311/1 Mayıs 1895.

¹²⁹⁶ Batgiray, *a.g.p.*, s. 76, 84.

¹²⁹⁷ BOA., *DH.MUİ.*, 15-1/27, 25, 30 Teşrînisânî 1324/8, 13 Aralık 1809.

¹²⁹⁸ BOA., *DH. MKT.*, 2587/22, 11 Şubat 1902.; *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, C. 1, s. 194-196.

¹²⁹⁹ BOA., *DH. MKT.*, 1730/59, H. 22 Şevvâl 1307/11 Haziran 1890.

¹³⁰⁰ BOA., *MVL.*, 641/19, 10 Teşrînievvel 1278/22 Ekim 1862.

¹³⁰¹ Köy halkı tarafından tuz çalma bir geçim kaynağı olarak telakki edilmiştir. Hüseyin Tanatar (d. 1956).; Abdülhamit Köksal (d. 1956).; Hüsni Tanatar (d. 1959).; Abdurrahman Aytav (d. 1960) y.g.

muhacirlerden Seyyid Battan tarafından tüfekle vurulmuştur¹³⁰². Devlet, bu tarz sıkıntıları bertaraf etmek için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tarz sıkıntıların meydana gelmesine sebebiyet veren muhacirlerin farklı mahallere sevki¹³⁰³ ve halktan tecrit edilmesi alınan tedbirler arasındadır¹³⁰⁴. Alınan tedbirlerden bir diğeri ise özellikle Çerkes ve Abaza muhacirlerin “kefalet-i müteselsileye” bağlanmalarıdır¹³⁰⁵.

Ankara’da gasp ve yağma olaylarının yanında kız kaçırma hadiseleri de meydana gelmiştir. Bu konuda çeşitli kayıtlar tespit edilmiştir. Kayıtlardan Haymana kazasında iskan edilen muhacirlerden Uslan adlı şahsın Süleyman adlı kişinin kızını kaçırdığı anlaşılmaktadır. Bu hadiseyi gerçekleştiren Uslan yargılanarak kürek cezasına mahkûm edilmiştir¹³⁰⁶. Diğer bir kayıta ise Haymana’da Mandıra adındaki mahalde bulunan muhacir reislerinden Süleyman Bey’in kızının yine muhacirlerden Mehmed ve arkadaşları tarafından kaçırdığı bilgisi yer almaktadır¹³⁰⁷. Bunun yanında *Ankara Şer’iyye Sicilleri* üzerinde yapılan incelemeler neticesinde bazen muhacirlerden ve bazen de yerli halktan kaynaklı olarak çeşitli adli vakaların yaşandığı tespit edilmiştir¹³⁰⁸.

3.3.2.2. Sağlık Alanında Yaşanan Sıkıntılar

Göçler esnasında ve sonrasında karşılaşılan bir diğer önemli sıkıntı yaşanan salgın hastalıklardır. Göçler ve iskân sürecinde karşılaşılan menfî şartlar bunun temel sebebidir. Süreç içerisinde meydana gelen sıtma hadiseleri bu konuda oldukça önemlidir. Muhacirler ülkeye giriş yaptıktan sonra özellikle İstanbul ve İzmit’te - Ankara’ya sevkten önce- sağlık konusunda bazı koruyucu uygulamalara tabi tutulmuşlardır¹³⁰⁹. Muhacirler için, iskân sahaları olan Ankara’da da çeşitli tedbirler alınmıştır¹³¹⁰. Bu tedbirlere rağmen sıtma konusundaki sorunlar oldukça yoğun bir

¹³⁰² BOA., *MVL.*, 641/19, 10 Teşrînievvel 1278/22 Ekim 1862.

¹³⁰³ BOA., *MVL.*, 695/16, H. 26 Şabân 1281/24 Ocak 1865.

¹³⁰⁴ BOA., *AJMKT.UM.*, 378/32, H. 6 Rebîülâhir 1276/2 Kasım 1859.

¹³⁰⁵ BOA., *DH.MKT.*, 1883/110, 13 Teşrînievvel 1307/25 Ekim 1891.

¹³⁰⁶ BOA., *MVL.*, 643/82, H. 8 Şabân 1279/29 Ocak 1863.

¹³⁰⁷ BOA., *MVL.*, 649/27, 1 Mart 1339/1 Mart 1923).

¹³⁰⁸ Bkz. *A.Ş.S.*, 1272/105, 1 Teşrînievvel 1927.; *A.Ş.S.*, 1272/110.; *A.Ş.S.*, 1270/89, 6 Nisan 1927.; *A.Ş.S.*, 1270/226.; *A.Ş.S.*, 1272/105, 31 Kânûnuevvel 1928.; *A.Ş.S.*, 1272/110, 8 Teşrînievvel 1928.; *A.Ş.S.*, 1272/209, 22 Mayıs 1928.; *A.Ş.S.*, 1272/144, 27 Mayıs 1928.; *A.Ş.S.*, 1181/223.

¹³⁰⁹ BOA., *AJMKT. MHM.*, 555/13, 19 Teşrînisânî 1310/1 Aralık 1894.; *Y.MTV.*, 129/48, H. 8 Rebîülahir 1313/28 Eylül 1895.

¹³¹⁰ *K.A.*, 21/117, 28 Kânûnusânî 1337/28 Ocak 1921.

şekilde devam etmiştir. Bunlardan cüzî bir kısmı arşiv kayıtlarına yansımıştır¹³¹¹. Yapılan saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilerden ise durumun çok daha vahim olduğu anlaşılmaktadır. Öyleki sıtmadan etkilenmeyen muhacir köyü neredeyse yok denecek kadar azdır¹³¹². Bazı köyler sıtma salgını nedeniyle boşalma noktasına gelmiştir. Sıtma salgını nedeniyle tamamen terk edilen köyler de bulunmaktadır. Nogay muhacirlerin yerleşim alanı olan Balâ kazasına bağlı Karaburun köyü sıtma nedeniyle terk edilen mahallerdendir. Yine Balâ kazasına bağlı Tatarhöyük'ün sıtma nedeniyle 1910-20'lerde Tatarlar tarafından terk edildiği bilinmektedir¹³¹³. Boşnakların Karapınar'ı (Polatlı) terk etme sebebi de buranın sıtma tehlikesi arz etmesidir¹³¹⁴. Ballıkpınar köyünün de sıtma salgını nedeniyle boşalma noktasına geldiği bilinmektedir¹³¹⁵. Bir kısım köyler ise sıtma tehlikesi sebebiyle mücavir alanlara taşınmıştır. Ahmetçayırı (Balâ), Gökçehöyük (Gölbaşı), Tatlıkuyu (Polatlı), Taşpınar (Polatlı) ve Karakaya (Polatlı) köyleri buna iyi birer örnektir¹³¹⁶. Devlet'in devrin imkânlarında sıtma dâhil çeşitli hastalıklara yakalananlara "kinin" adında bir ilaçla müdahale ettiği saha araştırmaları sırasında edinilen bilgilerdendir¹³¹⁷.

Sıtmadan dolayı yerlerini terk eden ve mucavir alanlara taşınan muhacir gruplarının yanında bu tarz sıkıntılara karşı Devlet tarafından gösterilen alanlarda iskânı kabul etmeyen muhacir grupları da olmuştur. Başka itici etkenler bulunsa da iddia edildiğine göre Kızılây-Ulus-Cebeci hattında iskân edilmeyi kabul etmeyen Çerkes, Karaçay ve Boşnak muhacirler buna örnektir. Bahsi geçen muhacir gruplarının bu şekilde bir davranış sergilemelerinin en temel sebebi bugünkü Gençlik Parkı'nın bulunduğu alanın bataklık olması, dolayısıyla sıtma tehlikesi arz etmesidir. Bu alanın çevresine göre alçakta kalması ve bu nedenle havasının ağır olması da tercih edilmeme nedenleri arasındadır¹³¹⁸.

¹³¹¹ BOA., *İ.ML.*, 41/35, 11, 21 Teşrinisânî 1316/24 Kasım, 4 Aralık 1900.; A.}MKT.MHM, 551/5, H. 2 Şaban 1318/25 Kasım 1900.

¹³¹² Tespit edilebildiği kadarıyla sıtmadan en fazla etkilenen muhacir köyleri arasında Ahıboz, Ahmetçayırı, Akin, Ballıkpınar, Çayraz, Gökçehöyük, Karakaya, Karapınar, Sarıbeyler (Lezgi), Tatarhöyük, Taşpınar ve Tatlıkuyu bulunmaktadır.

¹³¹³ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 95-98, 160-161.

¹³¹⁴ Cengiz Güngör (d. 1969) y.g.

¹³¹⁵ Nüsret Altay (d. 1951) y.g.

¹³¹⁶ Nail Doğrul (d. 1936).; Sadık Yılmaz (d. 1941).; Murat Toker (d. 1945) y.g.

¹³¹⁷ Yılmaz Ünver (d. 1936).; Fahrettin Akbay (d. 1940).; Muhsin Bilge (d. 1941) y.g.

¹³¹⁸ Muhsin Gümüş (d. 1950).; Hüsrev Gümüş (d. 1959).; Nurettin Özbek (d. 1966).; Cengiz Güngör (d. 1969) y.g.

3.4. MUHACİR İSKÂNININ SONUÇLARI

Ankara'ya muhacir iskânının çeşitli müspet etkileri olmuştur. Muhacirlerin Ankara'da iskânının şüphesiz ilk tesiri demografik alandadır. Muhacir iskânı ile birlikte atıl durumdaki arazilerin işlenmeye başlaması ise Ankara'ya ekonomik alanda katkı sağlamıştır. Ayrıca muhacirlerin iskânının Ankara'ya sosyal, kültürel, mimarî, siyasî vb. alanlarda da tesirlerinin olduğu muhakkaktır.

3.4.1. İskânın Demografik Sonuçları

Göçlerin Ankara'ya şüphesiz ilk tesiri demografik alandadır. Kırım Harbi'nden evvel Ankara'nın nüfusu yaklaşık 35 bin civarındadır¹³¹⁹. 1877 senesinde Ankara'nın nüfusu 72.875'e ulaşmıştır¹³²⁰. 1928-29 yıllarına gelindiğinde ise bu sayı yaklaşık beş kat artarak 404.581 olmuştur. Ankara'ya göçlerin en yoğun gerçekleştiği devre olan 1890-1910 yılları arasında ise Ankara'nın nüfusunun yaklaşık 90 bin arttığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen devrede Ankara'daki nüfus artışının tamamını muhacir iskânına bağlamak doğru değilse de muhacir iskânının nüfus artışında önemli bir etken olduğu muhakkaktır¹³²¹. Bunun yanında gelen muhacirlerin iskânı için yeni köylerin teşkil edilmesi, Ankara'da köy yerleşiminin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Günümüzde Ankara sınırları içerisinde Osmanlı Devleti döneminde teşkil edilen ve günümüze kadar ulaşan 50 civarında muhacir köyü bulunmaktadır¹³²².

3.4.2. İskânın Siyasî ve Askerî Sonuçları

Ankara'nın muhacir iskânı ile nüfusunun niceliksel olarak artması dönemin şartlarında önemli bir gelişmedir. Bunun yanında gelen muhacirlerin genel olarak Türk-İslam kültürüne mensup olmaları ve yaşadıkları menfî hadiselerden dolayı Osmanlı Devleti'nin düşmanlarına karşı tavır almaları ideolojik, askerî ve siyasî açıdan

¹³¹⁹ Behar, *a.g.e.*, s. 27.; Behar, 1890 yılında Ankara'nın nüfusunu 27.825 olarak gösterse de Ankara Vilayet Salnamelerinden öğrendiğimize göre nüfus bunun çok üzerindedir.

¹³²⁰ 1294 *Devlet Salnamesi*, s. 464.

¹³²¹ Bu konu giriş bölümünde "Ankara Sancağı'nın Nüfusu" başlığı altında detaylı olarak işlenmiştir. Tekrara düşmemek için konuya burada kısaca değinilmiştir. Detaylı bilgi için ilgili başlığa müracaat edilebilir.

¹³²² Bunlar şu şekildedir: Ahırlıkuyu, Ballıkpınar, Günelan (Holos), Çayraz, Eskipolatlı, Karakaya, Karayavşan, Karakuyu, Karapınar, Lezgi (Saribeyler), Taşpınar, Tatlıkuyu, Toydemir, Sakarya (Tırnaksız), Ahıboz, Cingirli, Avşar, Çimenceğiz, Kesikkavak, Karapınar, Ördekgölü, İkizce, Gökçehöyük, Hacımuratlı, Samut (Bozca), Dağyaka (Teşrek), Dumlupınar (Çubuk), İkipınar, Yağlıpınar, Çekirdeksiz Devecipınarı, Toyçayırı, Kıranharmanı, Abadan, Mahmudiye, Kurusarı.

önemlidir. Bu gelişmelerin milliyetçilik eğilimlerini yaygınlaştırdığını ifade etmek yanlış olmaz.

Osmanlı Devleti'nin son dönemine denk gelen bu zorlu yıllarda muhacirlerin askerlik vazifelerini ifa etmek suretiyle Devlet'e askerî açıdan katkı sağladıkları muhakkaktır. Bu süreçte Ankara'daki muhacir köylerinden askere alınan pek çok vatandaş bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı çeşitli cephelerde şehit düşmüşlerdir. Bunlar arasında gazi olanlar ve esarete düşenler bulunmaktadır¹³²³. Yakın dönemde terörle mücadele esnasında şehit olan muhacir kökenli vatandaşlar da bulunmaktadır. Saha araştırmaları esnasında hemen hemen her köyde şehit olduğu tespit edilmiştir¹³²⁴. Bazı köylerde şehit sayılarının 40'a kadar vardığı ifade edilmektedir. Ancak bunlar teyit edilmeye muhtaç rakamlardır. Bu sebeple temkinli davranılarak Genelkurmay Başkanlığının bu konudaki resmî kayıtları esas alınmıştır¹³²⁵. Bu kayıtların dışında da şehitlerin olduğu muhakkaktır. Genel Kurmay Başkanlığının kayıtlarında yer alan isimler şu şekildedir (Bkz. Tablo-39);

Tablo-40: Muhacir Kökenli Köylerde Şehit Olanların Listesi¹³²⁶

<u>ADI</u>	<u>BABA ADI</u>	<u>LAKABI</u>	<u>MEMLEKETİ</u>	<u>ŞEHİT OLDUĞU SAVAŞ</u>
Cemil	İsmail	-	Ahırlıkuyu	Kurtuluş Savaşı
Maksut	İsmail	-	Ahırlıkuyu	Kurtuluş Savaşı
Secrettin	Raşit	-	Ahırlıkuyu	Kurtuluş Savaşı
Abdullah	Musa	Musaoğulları	Karapınar	Kurtuluş Savaşı
Ahmet	Ali	-	Karapınar	I. Dünya Savaşı
Halit	Hasan	Osmanoğulları	Karapınar	I. Dünya Savaşı
Niyazi	Mehmed	Mehmetoğulları	Karapınar	Kurtuluş Savaşı
Ayvaz	Hüseyin	-	Kesikkavak	Kurtuluş Savaşı
Hurşit	Hüseyin	Topaloğulları	Kesikkavak	I. Dünya Savaşı

¹³²³ Karakaya ve Ballıkpınar köylerinden Rusya'ya esir düşenler olduğu bilinmektedir. Nail Doğru (d. 1936) y.g.

¹³²⁴ Şereflikoçhisar kazasına bağlı Akin köyünde biri 1996 diğeri 1999 yıllarında olmak üzere Mustafa Öztürk ve Hakan Pekcan adında iki şehidin olduğu bilinmektedir.

¹³²⁵ https://uyg.tsk.tr/SehitYakini_Kullanici/Sehitlerimiz.aspx?verification=KapsamVeAmacOkundu (31.7.2019).

¹³²⁶ İlgili tablo, Milli Savunma Bakanlığı'nın "Türkiye Şehitlerini Anıyor" isimli sayfası incelenerek tarafımızca oluşturulmuştur.

Süleyman	Fazlı	-	Kesikkavak	I. Dünya Savaşı
Tevfik	Mecit	Molla Ahmetoğulları	Çayraz	I. Dünya Savaşı
Hüseyin	Ali	-	Avşar	I. Dünya Savaşı
Nuri	Osman	-	Avşar	I. Dünya Savaşı
Aziz	Polat	-	Karakaya	I. Dünya Savaşı
Davut	Sait	-	Karakaya	I. Dünya Savaşı
Hasan	Yusuf	Katırcıoğulları	Karakaya	Kurtuluş Savaşı
Seyyit Ahmet	Abdulhalim	-	Karakaya	I. Dünya Savaşı
Yahya	Murat	-	Toydemir	I. Dünya Savaşı
Süleyman	Yunus	-	Çekirdeksiz	I. Dünya Savaşı
Abdurrahman	Abdullah	-	Ballıkpınar	I. Dünya Savaşı
Satılmış	Kasım	Çerkesoğulları	Teşrek (Dağyaka)	Kurtuluş Savaşı
İbrahim	Ahmet	Hasanoğulları	Dağyaka	I. Dünya Savaşı
Mustafa	Mustafa	-	Bozca	I. Dünya Savaşı
Hacı Hasan	Ali	Alioğulları	Ahmetçayırı	I. Dünya Savaşı
Hasan	Ali	Alioğulları	Ahmetçayırı	I. Dünya Savaşı
Hüseyin	Habil	Sayılioğulları	Ahmetçayırı	Kurtuluş Savaşı
Yusuf	Selahattin	-	Ahmetçayırı	I. Dünya Savaşı
İsmail	Hüseyin	Moruhogulları	Ahmetçayırı	I. Dünya Savaşı
Selim	Ali	Mustafa Oğulları	Akin	Kurtuluş Savaşı
Ahmet	Mustafa	-	Abadan	I. Dünya Savaşı
Ahmet	Abdullah	-	İkipınar	I. Dünya Savaşı
Ahmet	İsmail	-	İkipınar	I. Dünya Savaşı
Hasan	Polat	-	Şeker	Muharebe Dışı Diğer Şehitler
Hüseyin	Hüseyin	-	Dumlupınar	I. Dünya Savaşı

Saha araştırmaları sırasında edinilen bilgiye göre, Millî Mücadele yıllarında milis güçlerle düşmana karşı mücadele eden Çerkes Ethem kuvvetleri arasında Çerkes muhacirlerin iskân edildiği Gölbaşı ilçesine bağlı Hacımuratlı köyü sakinlerinden Ali

Mirza Demir, Bülestan Usta ve Halit isimli kişiler de vardır¹³²⁷. Ankara’da Kutuğun köyünde iskân edilen Çerkeslerden Ahmet oğlu İshak (Öztürk) isimli şahsın da Çerkes Ethemle yakın bir dostluğu olduğu ve Millî Mücadele yıllarında orduya önemli miktarda yardımlarının bulunduğu iddia edilmektedir.¹³²⁸

Yunan işgali sırasında Boşnak muhacirlerin iskân edildiği Kesikkavak köyünün bir süre sahra hastanesi olarak kullanıldığı iddia edilmektedir. Yunan ilerleyişinin Çal Dağı’na kadar ulaşmasının ardından ise belirtildiğine göre sahra hastanesi Tatar muhacirlerin iskân alanı olan daha kuzeydeki Cayraz köyüne nakledilmiştir¹³²⁹.

Yakın dönemde Türk Silahlı Kuvvetlerinde üst düzey rütbelerde görev yapmış olan muhacir kökenli vatandaşlar bulunmaktadır. Bunlar Karapınar doğumlu E. Tuğgeneral Necdet Tuna ve Avşar köyü doğumlu E. Tuğgeneral Mehmet Ali Erdoğan’dır. Mehmet Ali Erdoğan 1994-1995 yıllarında Bosna Barış Gücü Komutanı olarak görev yapmıştır.

Muhacirlerin geliş siyaset ve bürokratik kadro açısından da Ankara’ya katkı sağlamıştır. 1971-1973, 1973-1977 ve 1989-1994 dönemlerinde Polatlı Belediye Başkanlığı (DYP) yapan Tatar kökenli Fikret Sururi Evirgen (1934-2004) buna iyi bir örnektir. Her ne kadar bununla ilgili bir kayıt tespit edilemese de, Çerkesler arasında Ankara vilayetinin ilk belediye başkanı Kütükçü Ali Bey’in de Çerkes olduğu ileri sürülmektedir. Bu durum muhacirlerin Ankara ile bütünleştiklerinin ve kendilerini buraya kabul ettirdiklerinin bir göstergesidir.

3.4.3. İskânın Ziraî ve Ekonomik Sonuçları

Ankara’ya muhacir iskânın ekonomik alanda da katkıları söz konusudur. Saha araştırmaları esnasında muhacirlerin ziraat, ticaret ve sanat konusunda yerli halka örnek oldukları bilgisi, tespit edilen arşiv kayıtları ile de örtüşmektedir. Özellikle Boşnakların ve Rumeli muhacirlerinin ziraat, ticaret ve sanata vukufiyetleri Ankara’da muhacir iskânı konusunda hazırlanan raporlara yansımıştır. Raporda, muhacirlerin bu konulardaki birikimleri ve gayretlerinden Ankara halkının, hatta ticaretle uğraşan kişilerin dahi istifade ettiği açık bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca yerli halkın çok fazla

¹³²⁷ Orhan Susam (d. 1937) y.g.

¹³²⁸ Dursun Öztürk (d. 1956) y.g.

¹³²⁹ Fikret Yalçınkaya (d. 1945) y.g.

rağbet göstermediğinden dolayı ticaretin gayrimüslimlerin elinde olduğu özellikle vurgulanmıştır. Muhacirlerin gelişleri ile birlikte bu konuda millileşmenin sağlanması amaçlanmıştır¹³³⁰. Rapordan şimdiye kadar gerçekleşen muhacir iskânının Ankara'ya ziraat, ticaret ve sanat konusunda önemli katkılarının olduğu, bu sebeple bunun devam ettirilmesinin Ankara'ya katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır. Muhacirlerin oldukça gayretli ve çalışkan kişiler olmaları ve geldikleri yerlerdeki bilgi birikimlerini Ankara'ya taşımaları bu açıdan önem arz etmektedir.

Ankara Şer'iyye Sicillerinden kente yerleşen bir kısım muhacirin esnaflıkla uğraşmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Şükriye Mahallesinde yerleşen Tatar muhacirlerden Yunus bin İbrahim ve İsmail Ağa buna sadece iki örnektir. Kayıtlardan bunların bakkal esnafı olduğu görülmektedir.¹³³¹ Yine Ankara'nın merkezinde iskân edilen Boşnaklardan Mehmed adında bir muhacirin kahvecilik yaptığı anlaşılmaktadır¹³³². Günümüzde de muhacir kökenli bir kısım vatandaşın çeşitli iş kollarında ticari faaliyetlerini devam ettirdikleri tespit edilmiştir.

Muhacir iskânı neticesinde atıl durumdaki pek çok arazi tarıma açılmış ve ekonomiye kazandırılmıştır. Muhacirler, kendi arazilerinin yanındaki civar köylerin arazilerini de ortakçı sıfatı ile işlemişlerdir. İddia edildiğine göre muhacirler, arazilerin nasıl ve ne zaman işlenmesi ile ne tür ürünler ekilmesi gerektiği konusunda yerli halka rehberlik etmiştir. Bu durum yerli halk tarafından da teyit edilmektedir. Özellikle tarlaların ekim ve hasat zamanları konusunda Tatarların yerli halka rehberlik ettikleri pek çok köyde hâlen anlatılmaktadır¹³³³.

Muhacir iskânı ile birlikte Ankara'da farklı tarım ürünleri ekilmeye başlanmıştır. Bir kısım tarım ürününün ekimi ise yaygınlaşmıştır. Örneğin iddia edildiğine göre Ankara'da fasulye, mısır, nohut, domates, üzüm, biber ve patates ekiminin yaygınlaşması muhacirlerin iskânın ardındanır. Sebze ekimi konusunda da Bulgaristan muhacirleri ve Boşnakların Ankara halkına rehberlik ettikleri saha araştırmaları sırasında edinilen bilgiler arasındadır¹³³⁴. Bunun yanında Kutuğun köyüne yerleşen

¹³³⁰ BOA., *Y.PRK.UM.*, 27/104, H. Zilhicce 1310/Haziran/Temmuz 1893.

¹³³¹ Bkz. *A.Ş.S.*, 1144/30, H. 16 Rebiulevvel 1927.

¹³³² Bkz. *A.Ş.S.*, 1047/7, H. 20 Safer 1320/29 Mayıs 1902.

¹³³³ Bu konuda görüşme yapılan hemen her köyde benzer ifadelere rastlanmıştır.

¹³³⁴ Hüseyin Çetin (d. 1925).; İbrahim Özcan (d. 1934).; Mustafa Patir (d. 1938).; Cafer Kurtnezir (d. 1942).; Hikmet Şevik (1946).; Yunus Odabaş (d. 1949).; Zekiye Ertan (d. 1949) y.g.

Çerkes ailenin Kafkasya'dan çay ve tütün tohumu getirip Ankara'da ektiği tespit edilmiştir. Çay, Ankara'nın iklimine çok fazla uyum sağlayamasa da tütünün ekiminin Cumhuriyet dönemine kadar devam ettiği iddia edilmektedir¹³³⁵.

Saha araştırmaları esnasında bazı çiçek tohumlarını Ankara'ya getirenlerin muhacirler olduğu tespit edilmiştir. Reçellik gül, ters lale ve zambak çiçeklerinin Ankara'ya Rumeli muhacirleri vasıtası ile geldiği ileri sürülmektedir¹³³⁶. (Gölbaşı) Taşpınar köyünde Akasya çiçeğinin yaygınlaşması Tatar muhacirlerin iskânından sonradır. Yaygınlaşmasının sebebi ise akasyanın sineğe karşı etkili olmasıdır¹³³⁷. Kurusarı köyünde de Akasya çiçeğinin yaygın bulunduğu görülmektedir. Muhtemelen burada da Akasya çiçeklerinin yaygın olması sineğe karşı bir önlemdir.

Ankara'ya iskân olunan muhacirler teknik konularda da yerli halka örnek olmuştur. Tarımda pulluğun kullanılmasının yaygınlaşması muhacirlerle birlikte. Bundan önce Ankara halkının daha çok karasaban kullandığı bilinmektedir. Ekim sırasında Gölbaşı'na bağlı Taşpınar köyünde “mivzer” adında bir aletin kullanıldığı saptanmıştır. Bunun yanında tarımda “orak makinesi” denilen bir aletin de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu makine ata bağlanmak suretiyle biçim işleminde kullanılmıştır. Bu durum makineleşmenin yaygınlaşmasına kadar devam etmiştir. Makineleşmenin yaygınlaşmasından sonra da muhacirler kendilerini yeni duruma kolayca entegre etmişlerdir. Yine dikiş makinesi ve bisikletin Ankara'ya muhacirler tarafından getirildiği iddia edilmektedir¹³³⁸.

Ankara'da iskân edilen muhacirler nakliyecilik konusunda da oldukça mahirdir. Tatarlar arasında atın yaygın olarak kullanılması ve tekerlekli arabalar konusunda da Boşnakların tecrübesi bu açıdan önemlidir. Haymana kazasında iskân edilen Boşnak Mustafa adındaki şahsın Ankara'ya nakliyecilik ve ticaret konusunda önemli

¹³³⁵ Dursun Öztürk (d. 1956).; Cemal Esen (d. 1957) y.g.

¹³³⁶ Zekiye Ertan (d. 1949) y.g.

¹³³⁷ Yılmaz Ünver (d. 1936).; Muhsin Bilge (d. 1941).; Erbay Oral (d. 1962).; Ramazan Polat (d. 1961) y.g.

¹³³⁸ Yılmaz Ünver (d. 1936).; Muhsin Bilge (d. 1941).; Erbay Oral (d. 1962).; Ramazan Polat (d. 1961) y.g.; Tarımda pulluğun muhacirlerin iskânı ile birlikte yaygınlaştığı hakkında ayrıca bkz. Murat Baskıcı, “Osmanlı Tarımında Makineleşme, 1870-1914”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 58/1, S. 35. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36189>, 5.2.2020.; Selahattin Önder, Engin Kırılı, “Osmanlı Döneminde Eskişehir’e Göçler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1 Haziran 2005, s. 142.; Zafer Koylu, “1920 Yılı Eskişehir’inde Tarımsal Kalkınma Önerileri”, *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2019, s. 171, 174.

katkılarının olduğu muhakkaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin inşası sırasında meclis binasının çatısının kapatılması esnasında kiremitlerin yetersiz kalması üzerine Boşnak Mustafa'nın oğlu ile yakın dönemin önemli iş adamlarından Vehbi Koç'un kiremit tedarik ederek inşaat mahalline naklettikleri saha araştırmaları sırasında edinilen bilgiler arasındadır¹³³⁹. 1900'lü yılların başlarında Ankara'da kayda değer miktarda Boşnak arabacının olduğu kayıtlara yansımıştır¹³⁴⁰.

Muhacirlerin pek çoğu oldukça sefil şartlarda Ankara'ya ulaşsa da bir kısım zengin muhacirlerin de burada iskân edildiği muhtemeldir. Bu durum Ankara'ya sermaye girdisinin sağlanması açısından önemlidir. Günümüzde halen en az orta ölçekte, Ankara dâhilinde faaliyet gösteren muhacir kökenli girişimcilerin olduğu muhakkaktır.

3.4.4. İskânın Sosyo-Kültürel Sonuçları

Muhacirlerin Ankara'ya bir diğer katkısı yemek kültürü konusundadır. Daha evvel Ankara halkının daha çok et ve katı yiyeceklerle beslendikleri bilinmektedir. Ankara'ya sebze ve meyve kültürünün yerleşmesi ise özellikle Rumeli bölgesinden (Boşnak, Rumeli muhaciri) gelen muhacirlerin iskânı ile birlikte¹³⁴¹. İskânla birlikte muhacirler, mutfak kültürlerini de Ankara'ya taşımışlardır. Mutfak kültürü konusunda Boşnak böreği, Boşnak tatlısı, roja tatlısı, kabak böreği, ıspanak böreği, hurmitsa tatlısı, mısır ekmeği Boşnakların; Akkarıştırma (yemek), Karakarıştırma (tatlı), pişmaniye, cızlama, cızmana (yoğurtlu börek), kırma, (kaymaklık börek), muhacir somunu (ekmek), kıvrım, bazlama, muhacir çöreği, gözleme, sütlu kabak tatlısı, sütlaç, külçöreği Rumeli muhacirlerinin; çibörek, cantık, göbete, kalakay, sarıburma, mantı, kaşıkbörek, tabak börek, kulaç, tögerek, somun ekmek Tatar ve Nogayların; şıpsi (baste), abista, lepsi, haluj, halvane, Çerkes tavuğu, corne, metaz, velibah, gınnış, gubate, ape yeşek, jilig, haliva, şelame, kalmuk çayı Çerkeslerin mutfak kültürüne aittir. Özellikle Tatar ve Nogaylar arasında et ve içkinin oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Bu konuda, “etle/at eti ile rakı Tatar'ın hakkı”¹³⁴² sözünü pek çok Tatar ve Nogay köyünde duymak

¹³³⁹ Fikret Yalçinkaya (d. 1945) y.g.

¹³⁴⁰ BCA., 272.0.0.12/36.14.4, 15 Eylül 1916 y.g.

¹³⁴¹ Bayram Gürkan (d. 1940).; Hidayet Diner (d. 1940).; Fikret Yalçinkaya (d. 1945) y.g.

¹³⁴² Bu konuda *Ankara Şer'îye Sicilleri*'nde çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Bkz. A.Ş.S., 1277/357, 13 Mayıs 1330/26 Mayıs 1914.; A.Ş.S., 1277/246, 19 Mart 1330/1 Nisan 1914.; A.Ş.S., 1277/167, 3 Mart 1330/16 Mar 1914.

mümkündür. Çay, süt, karabiber ve tereyağı ile hazırlanan ve kahvaltılarda içilen Tatar çayı mutfak kültürü açısından oldukça önemlidir. Bu çayın en önemli özelliği iddia edildiğine göre tok tutmasıdır. Boşnaklar arasında ise Boşnak kahvesinin yanında yakın bir zamana kadar yaygın bir şekilde özellikle kahvaltılarda “rusak” adında bir içecek içildiği saptanmıştır. Fakat günümüzde rusakın yerini çay almıştır¹³⁴³.

Ankara’da Tatarlar, Nogaylar, Karaçaylar, Çerkesler, Boşnaklar ve Rumeli muhacirlerinin her biri için evlilik süreçlerinin benzer şekilde (kız beğenme, isteme, sözlenme, evlilik ve düğün) seyrettiği bir gerçektir. Evlilik kültürü konusunda her bir muhacir grubu için söylenmesi gereken en önemli husus yakın bir zamana kadar dışarıdan kız alıp vermenin neredeyse hiç olmadığıdır. Özellikle Tatarlar ve Nogaylar arasında bu konuda kabileciliğin dahi gözetildiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen özellikle Tatar, Nogay, Karaçay ve Çerkesler arasında bir Kıpçak geleneği olan yedi göbek yakın akraba ile evlenmeme yakın zamana kadar sıkı bir şekilde devam ettirilmiştir. Bu sebeple aynı kökene mensup muhacirlerin bulunduğu civar köylerden veya vilayetlerden evliliklerin gerçekleştiği görülmektedir. Saha araştırmaları esnasında buna sıkça rastlanmıştır. Özellikle Eskişehir’den evlilik yolu ile Ankara’ya gelen pek çok gelinin bulunduğu gözlenmiştir. Bazı istisnalar olsa da gelin seçiminde izlenen en temel yöntem görücü usulüdür. Çerkesler arasında ise kız kaçırma hadiselerine daha çok rastlanmaktadır. Ancak günümüzde görücü usulü, köken bağı, yedi göbek akraba olmama gibi hususlar neredeyse terk edilmiştir. Muhacir kökenli vatandaşların evlilik süreçleri ile ilgili bazı meseleler (nikâh, mehir) mahkeme kayıtlarına da yansımıştır¹³⁴⁴.

Evlilik merasimleri konusunda muhacirler, kültürlerini yakın zamana kadar devam ettirmişlerdir. Çağımızda düğünlerin tek tipleştiği muhakkaktır. Tatar, Nogay, Çerkes, Karaçay, Boşnak ve Rumeli muhacirlerinin âdet ve gelenekleri ile ilgili bazı çalışmalar mevcut olduğundan ve konumuz dışında bulunduğu için burada detaya girilmeyecektir¹³⁴⁵.

¹³⁴³ Fikret Yalçınkaya (d. 1945) y.g.

¹³⁴⁴ Bkz. A.Ş.S., 1081/73, 13 Nisan 1328/26 Nisan 1912.; A.Ş.S., 1075/34.; A.Ş.S., 1188/20, 29 Mayıs 1334/29 Mayıs 1918.; A.Ş.S., 1188/23, 22 Mayıs 1334/22 Mayıs 1918.; A.Ş.S., 1188/35, 12 Haziran 1334/12 Haziran 1918.; A.Ş.S., 1188/38, 5 Mayıs 1334/5 Mayıs 1918.; A.Ş.S., 1188/39, 6 Mayıs 1334/6 Mayıs 1918.; A.Ş.S., 1188/40, 6 Mayıs 1334/6 Mayıs 1918.; A.Ş.S., 1075/23, 28 Nisan 1325/11 Mayıs 1909.

¹³⁴⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Kırımlı, a.g.e.; Kamil Kaya-Fatma Orhan, “Nogay Türklerinde Düğün Adetleri (Konya Örneği)”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2018,

Yapılan incelemeler neticesinde iskânın ilk yıllarında muhacirlerin kendilerine özgü kıyafetlerini yaygın olarak kullandıkları saptanmıştır. Özellikle Çerkes ve Karaçay muhacirlerin kendilerine has giysilerle çekilmiş fotoğrafları bulunmaktadır¹³⁴⁶. Ancak saha araştırmaları ve sosyal medya hesaplarında yapılan incelemeler neticesinde tespit edilen fotoğraflardan iskândan sonraki yıllarda muhacirlerin yavaş yavaş kılık kıyafet hususunda yerli halka uyum sağladığı anlaşılmaktadır¹³⁴⁷.

3.4.5. İskânın Mimarî Sonuçları

Muhacirlerin Ankara'ya iskânlarının mimarî alanda da çeşitli yansımaları söz konusudur. Ankara'da muhacir iskânı neticesinde bazı konut tipleri ortaya çıkmıştır. Bu meskenlerin temel inşaat malzemesi taş, kerpiç ve ağaçtır¹³⁴⁸. Meskenlerin inşasında genellikle Gölbaşı, Sincan, Haymana ve Polatlı Kazalarında taş; Çubuk, Şereflikoçhisar ve Balâ Kazalarında ise yoğun olarak kerpiç kullanılmıştır. Devlet yardımı alınmaksızın muhacirlerin kendi gayretleri ile inşa ettikleri ilk meskenlerin bir kısmı tek göz odalardan oluşmaktadır. Bunda amaç zarurî barınma ihtiyacının bir an önce karşılanmasıdır. Hemen ardından (çoğunlukla daha bir yıl dolmadan) ise bu tek odalara bir veya iki oda daha ilave edilmiştir. Bir kısım muhacir ise meskenleri inşa olunana kadar çadırlarda yaşamıştır.

Ankara'da iskân olunan muhacirlerin -gerek devlet yardımı ve gerekse de kendi gayretleri ile teşkil edilen- meskenleri genel olarak tek katlı ve üç gözden oluşmaktadır. Ancak ilk iskân sırasında iki gözden oluşan meskenler de kullanılmıştır. Bahsi geçen bu meskenler genel olarak dar olup 50-60 m²'yi geçmezler. Meskenlerin 80 m² olduğu tek örneğe ise Rumeli muhacirlerinin iskân olunduğu Kurusarı köyünde rastlanmıştır. Odaların genişlikleri tespit edilebildiği kadarıyla 3x3, 3x4, 3,5x4, 4x4, 4,5x4, 4x5 boyutlarındadır. Bu meskenlerin girişleri çoğu kere ortada yer almaktadır. Bunun

Sayı: 43, ss. 66-91.; Dilek Ergönenç Akbaba, "Nogay Türklerinin Gelenekleri Üzerine", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Kafkaslar Özel Sayısı), C. X, S. 80, ss. 391-395.; *Nogay ve Kirim Türkleri Sözlü Tarih Belgeseli*, Director: Funda Özyurt Torun, 2008, <https://www.youtube.com/watch?v=4NBiR2MCYdU> (13.9.2019).; Hazeşe S., K. Zıramuk, "Çerkes Gelenekleri, çev. M. Papşu, Elbrus Yay., Nalçık 1995.; Tacoğlu, Arıkan, Sağır, a.g.m., ss.1941-1965.; Amra Dedeic-Kırbaç, "Tarih ve Gelenek Bağlamında Türkiye'de Boşnaklar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 9, S. 1, Yıl: 2012, ss. 696-711.

¹³⁴⁶ Bkz. *İÜNK.*, 90571/8, 28 Teşrinievvelk 1322/11 Aralık 1906.; *İÜNK.*, 90571/1.;

¹³⁴⁷ Muhacirlerin kılık kıyafetleri hususunda Bursa Göç Tarihi Müzesinde yer alan örneklerle müracaat edilebilir. Bkz. <http://www.bursamuze.com/bursa-goc-tarihi-muzesi-507/>, 5.2.2020.

¹³⁴⁸ Özellikle Doğankaya (Abdülgediği) köyündeki meskenlerin inşasında kullanılan sarıçam ağaçları dayanıklılığı ile günümüze kadar ulaşmıştır.

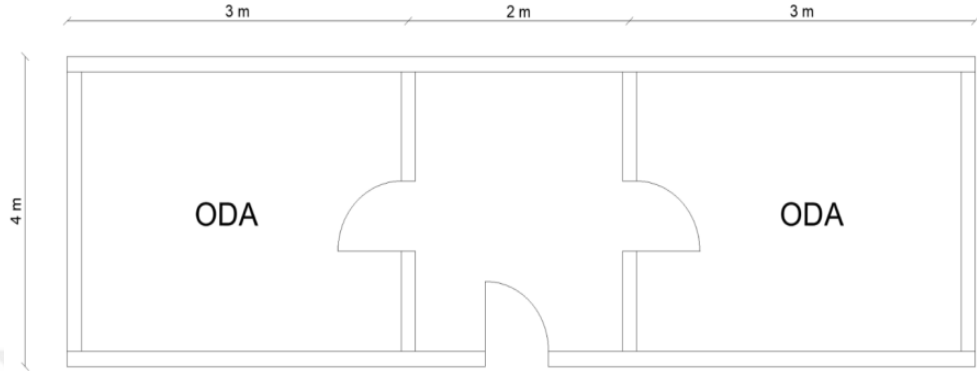
yanında girişin sağdan veya soldan olduğu meskenler de söz konusudur. Pek çok örnekte giriş kapısının bulunduğu odanın aynı zamanda mutfak olarak işlev gördüğü saptanmıştır. Üç oda planlarda genellikle girişin yer aldığı oda, diğer iki odadan daha dardır. Lakin nadir de olsa girişin diğer odalardan daha genişçe olduğu örnekler de tespit edilmiştir. Diğer iki oda ise oturma ve yatak odası olarak kullanılmıştır. Bu meskenlerin girişlerinde genel olarak “hayat” veya “seki” denilen üstü kapalı alanlar bulunmaktadır. Bunların (hayat/seki) bir kısmı giriş kapısını ancak kapsayacak büyüklükte olurken, bazıları ise meskene paralel olarak uzunlamasına bir koridor şeklindedir. Bu tarz planlarda genel olarak ahırlar meskenlerin hemen yanında müstakil olarak yer almıştır. Fakat bazı örneklerde meskenlerin odalarından birinin ahır olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır.

Ankara’da iskân edilen Çerkesler genel olarak üç göz planlı meskenlerde hayatlarını devam ettirmişlerdir. Tespit edilebildiği kadarıyla Gölbaşı İlçesi’nde bulunan Gökçehöyük, İkizce ve Hacımuratlı köylerinde inşa edilmiş olan meskenler üç göz planlıdır. Gölbaşı ilçesine bağlı İkizce köyünde tadil ve tamir edilmiş olsa da ilk planını koruyarak günümüze ulaşan meskenler bulunmaktadır. 32 m² kadar olan bu meskenlerin girişleri ortada yer almaktadır ve diğer iki odaya göre daha dardır. 4x2 m² boyutunda olan bu giriş odası aynı zamanda mutfak olarak da kullanılmıştır. İfade edildiğine göre bu meskenlerde mutfaklar girişin karşısındaki duvara bitleştirilen bir tahta sehpadan ibarettir. Diğer odalar ise 4x3 boyutundadır.

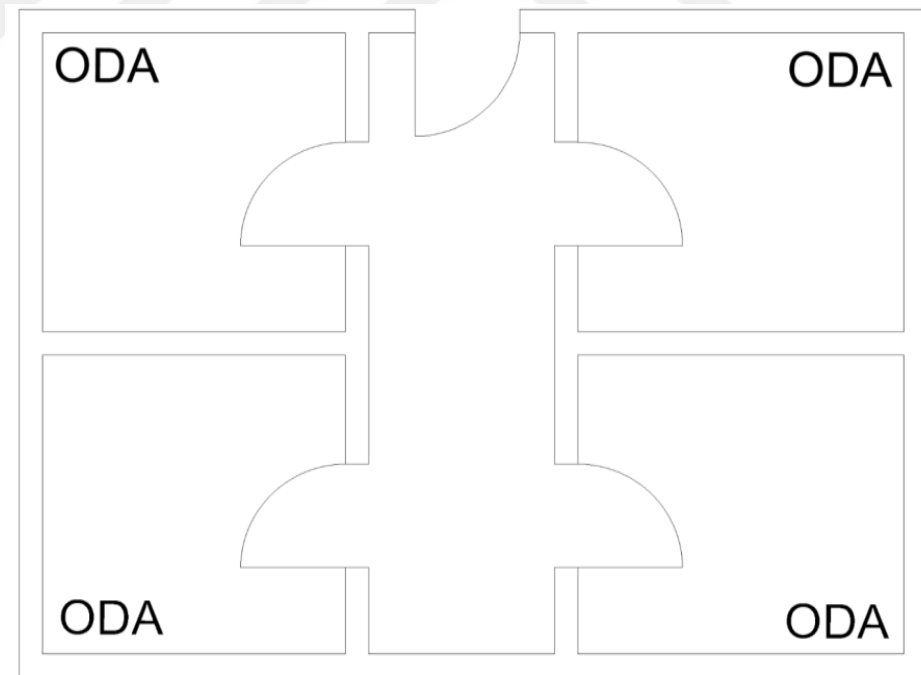
Ankara’da Çerkes muhacirlerin kullandığı bir diğer mesken planı dört odalı olup alt katı ahır ve samanlık olarak düşünülmüştür. Bu meskenlerde alt kat tek ya da en fazla iki bölmeden oluşmaktadır. Balâ İlçesi’nde bulunan Kartaltepe Mahallesi’ndeki meskenlerin ekserisi bu şekildedir. Bu plandaki meskenlerin dört bir tarafı bahçe içerisinde yer almaktadır. Bahçe ise duvarlarla çevrilidir. Kartaltepe Mahallesi’ndeki bu meskenler 2001 senesine kadar varlığını devam ettirebilmiştir. Bu tarz meskenlerin bir diğer örneğine ise Dumlupınar köyünde rastlanmıştır. Fakat Dumlupınar köyünde bu meskenler çok yaygın değildir. Tespit edilebildiği kadarıyla Dumlupınar’da sadece

köyün ileri geleni Turgay oğlu Musa Bey'in meskeni bu plan üzeredir. Çerkeslerin kullandıkları meskenlerin planları şu şekildedir (Bkz. Plan-3, 4, 5)¹³⁴⁹;

Plan-3: Çerkeslerin Kullandığı Üç Odalı Meskenlerin Planları

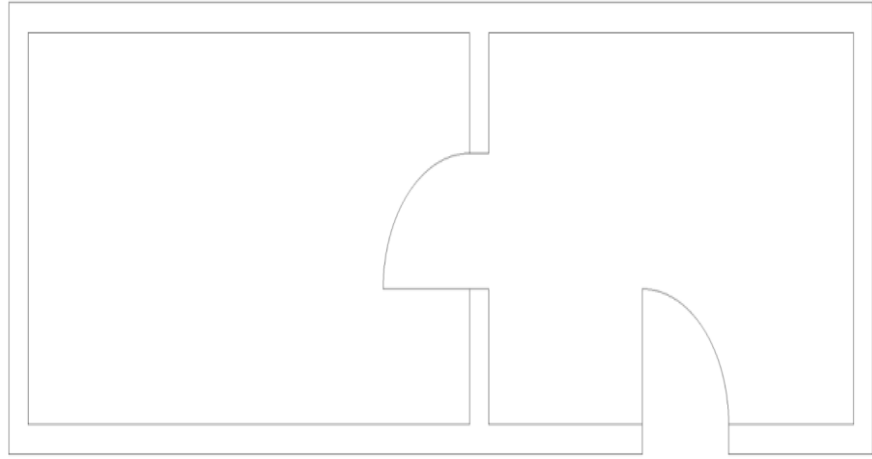

Plan-4: Çerkeslerin Dumlupınar ve Kartaltepe Mahallelerinde Kullandıkları Dört Odalı Meskenleri Planları

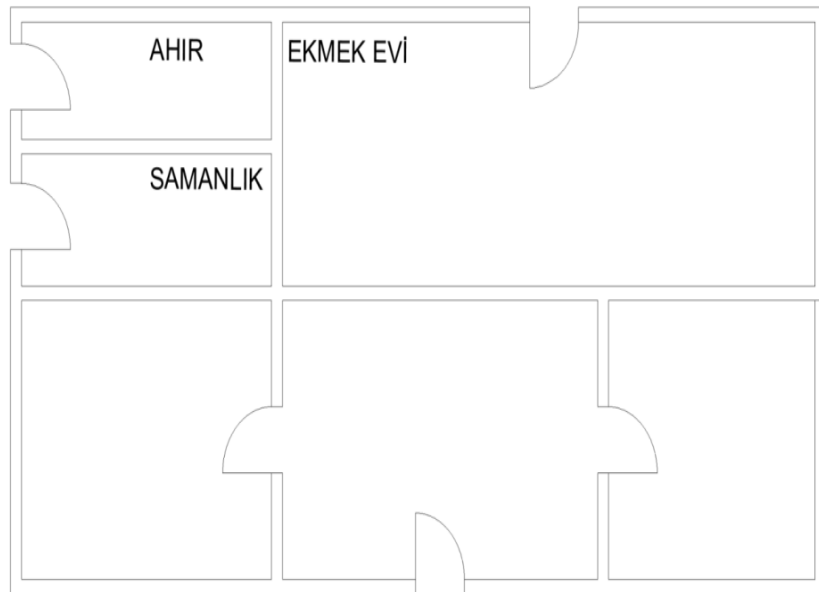
¹³⁴⁹ Bahsi geçen plan ve devam eden sayfalarda geçecek olan planlar İnşaat Mühendisi Mustafa Kerim Pustu tarafından çizilmiştir. Bu konuda çalışmamıza sağladığı katkıdan dolayı kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

Plan-5: Çerkeslerin Kartaltepe Mahallesi'nde Kullandıkları Dört Odalı Meskenlerin Alt Kat Planları

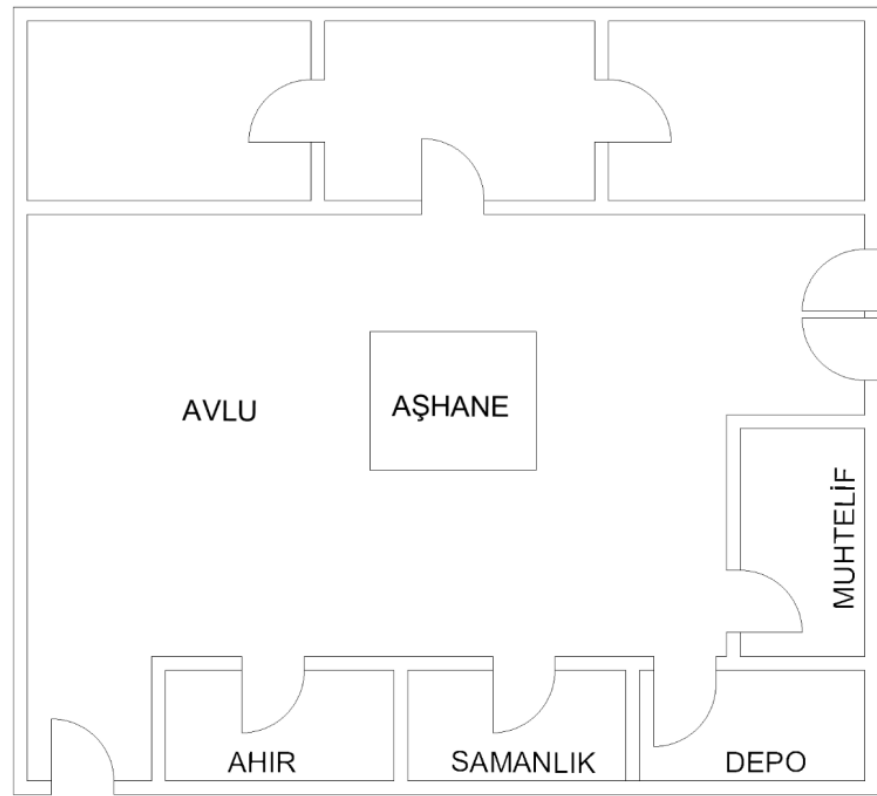
Süreç içerisinde neredeyse bütün muhacir grupları, kullandıkları üç göz planlı meskenlere bazı eklemeler yaparak bunları daha işlevsel hale getirmiştir. Bunun en güzel örneklerinden birine, Boşnak muhacirlerin yaşadığı Avşar köyünde rastlanmaktadır. Ahır, samanlık ve ekmek evi bu üç göz meskenlere ilave edilen bölümlerdir. Avşar köyünde ilk teşkil edilen meskenlere ilave edilerek kısa bir süre sonra daha işlevsel hale getirilen meskenlerin planları şu şekildedir (Bkz. Plan-6);

Plan-6: Avşar Köyünde İnşa Edilen Meskenlerin Planları

Tatar ve Nogay muhacirlerin yerleşim alanlarında ise süreç içerisinde bu üç oda meskenlerin “azbar”a dönüştüğü anlaşılmaktadır. Azbar tarzı yerleşime Ankara’nın Tatar ve Nogay köylerinin tamamında rastlanmak mümkündür. Geniş bir avlunun yer aldığı bu tarz yerleşimde, büyükçe bir ana girişin yanında arka kısımda küçük bir komşu kapısı bulunmaktadır. Ayrıca avlunun ortasında müstakil olarak inşa edilen bir “aşhane”nin yer aldığı gözlemlenmiştir. Ahır, kiler, samanlık vs. ise bu kompleksin diğer unsurları arasındadır. Bahsi geçen bölümlerin (Ahır, kiler, samanlık vs.) avlu içerisindeki konumlanmalarında farklılıklar söz konusudur. Azbar tarzı yerleşimin günümüzde halen devam ettiği gözlemlenmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki makas çatı diye tabir edilen usul Tatarlara özgüdür. Bu sıralarda Ankara halkının meskenlerinin çatıları ise genel olarak düzdür. Tatar muhacirlerin yaşadığı Karakaya köyünde tespit edilen azbar tarzı yerleşimlerden biri şu şekildedir (Bkz. Plan-7);

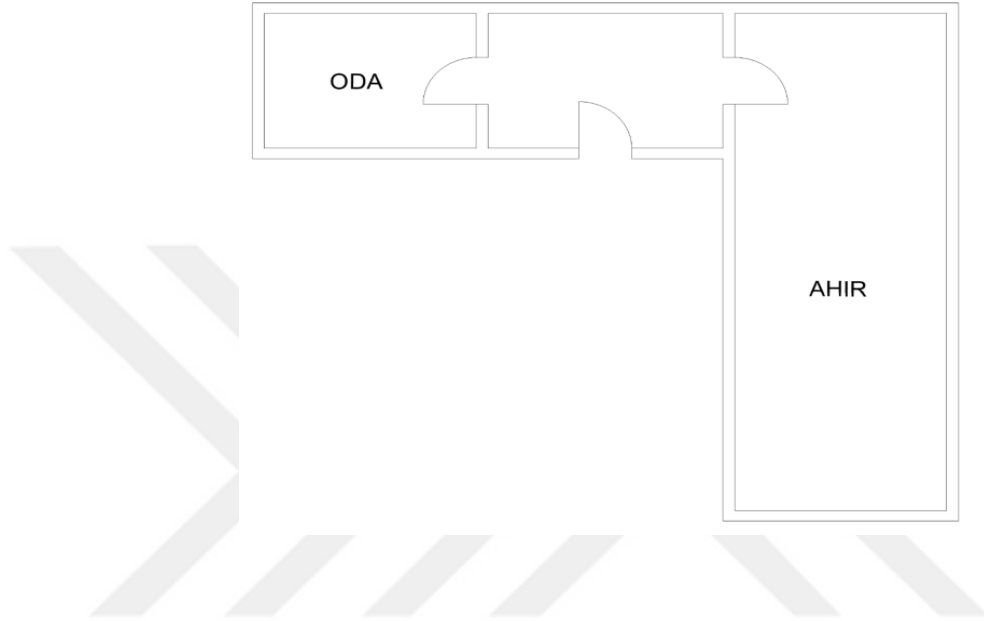
Plan-7: Tatar ve Nogaylara Özgü Azbar Tarzı Yerleşim Planı

Bir diğer planda yine meskenlerin üç gözden oluştuğu, ancak odalardan birinin diğer iki odaya göre daha büyük olduğu görülmektedir. Buna “L” plan da denilebilir. Bu planda kayda değer en önemli husus, ahırın müstakil bir girişinin olmamasıdır.

Meskenlerin girişı aynı zamanda hayvanların da ahır odasına ulaşmak için geçtikleri yerdir. Polatlı’ya bağılı Avşar köyünde ilk yerleşimde inşa edilen meskenler buna iyi bir örnektir. İnşa edilen 25 adet mesken, dört sıra halinde ve her bir sıranın ortasından cadde geçecek şekilde tasarlanmıştır. Bahsi geçen meskenlerin planları şu şekildedir;

Plan-8: Muhacirler İçin İnşa Edilen “L” Planlı Meskenler

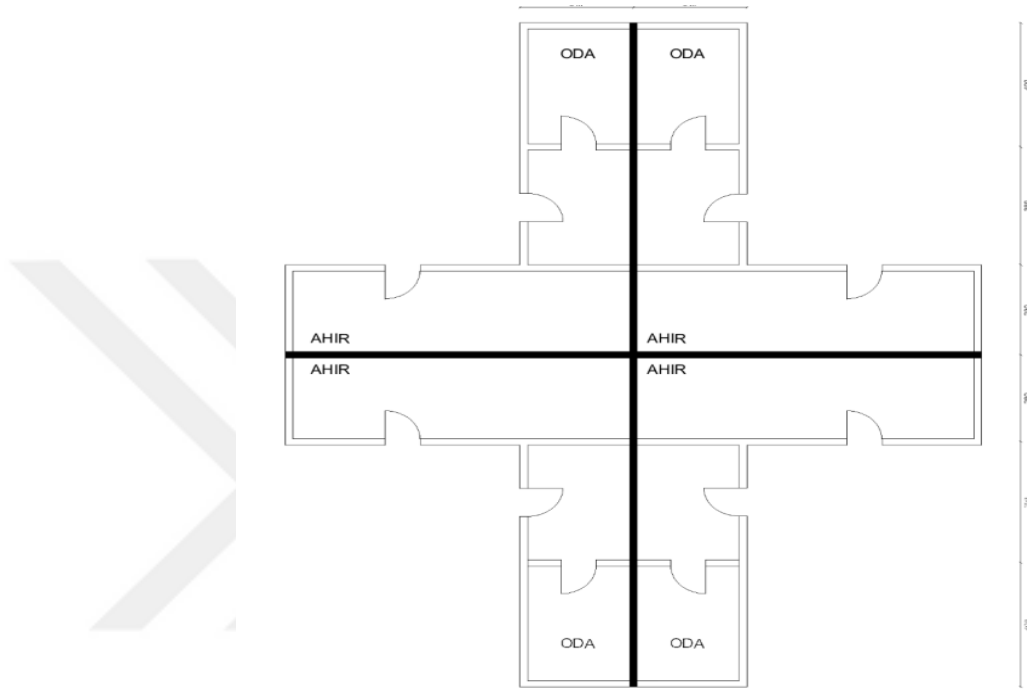

Avşar köyünde tespit edilen bu “L” planının bir diğeri örneğine Haymana İlçesi sınırları içerisinde bulunan bir diğeri Boşnak köyü olan Kesikkavak’ta rastlanmaktadır. Kesikkavak köyünde inşa edilen meskenleri Avşar köyündekilerden farklı kılan ise bunların birbirine karşı olan konumlarıdır. Günümüze ulaşamayan bu meskenler bitişik dörtlü kümeler halinde inşa ettirilmiştir. Bu kümelerde yer alan meskenlerden biri imam, biri cami ve biri de mektep için düşünülmüştür. 1965-66 yıllarına kadar ayakta kalabilmiş olan bu meskenler, bundan sonra yıkılarak ihtiyaca göre yeniden düzenlenmiştir. İki oda bir ahır olarak inşa edilen bu meskenler 55,5 m² iç alana sahiptir. Ancak bunların müstakil bahçe alanları ile birlikte 300 m²’yi bulduğu saptanmıştır¹³⁵⁰. Bir diğeri Boşnak köyü olan Fevziye’de inşa edilen meskenler de küme yapılı olmaları dolayısı ile bunlarla oldukça benzerdir. Fakat Fevziye köyündeki meskenler “L” değil dikdörtgen planlıdır. Süreç içerisinde Fevziye köyündeki meskenlerin bir kısmına bir kat daha ilave edilerek iki kata çıkartılmıştır. Fevziye

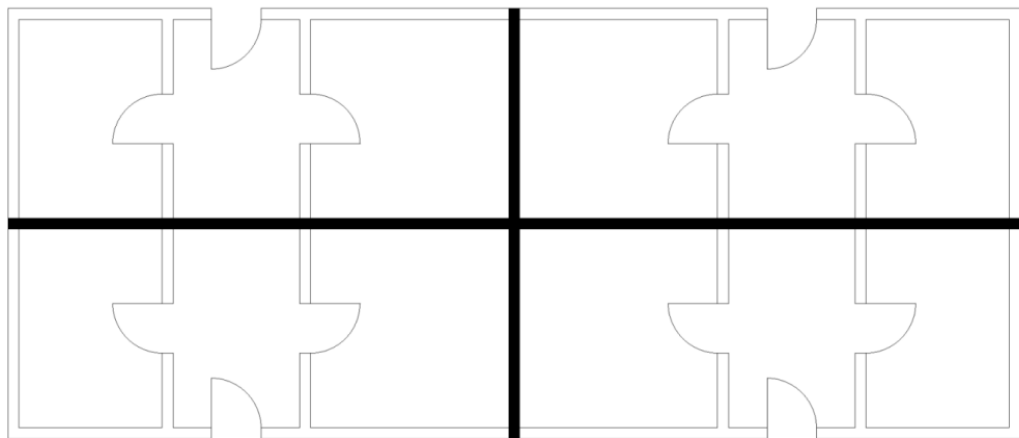
¹³⁵⁰ Yalçınkaya’nın meskenlerin yıkılışı sırasında hazır bulunması ve inşaat işleri ile yakinen meşgul olması bu konuda verdiği bilgileri önemli kılmıştır. Fikret Yalçınkaya (d. 1945) y.g.

köyünde inşa edilen bu meskenlerden bir kısmının günümüze kadar ulaştığı tespit edilmiştir. Kesikkavak ve Fevziye köylerinde Devlet tarafından inşa edilen küme planlı meskenler şu şekildedir (Bkz. Plan-9-10);

Plan-9: Boşnak Muhacirler İçin Kesikkavak Köyünde İnşa Edilen Küme Planlı Meskenler

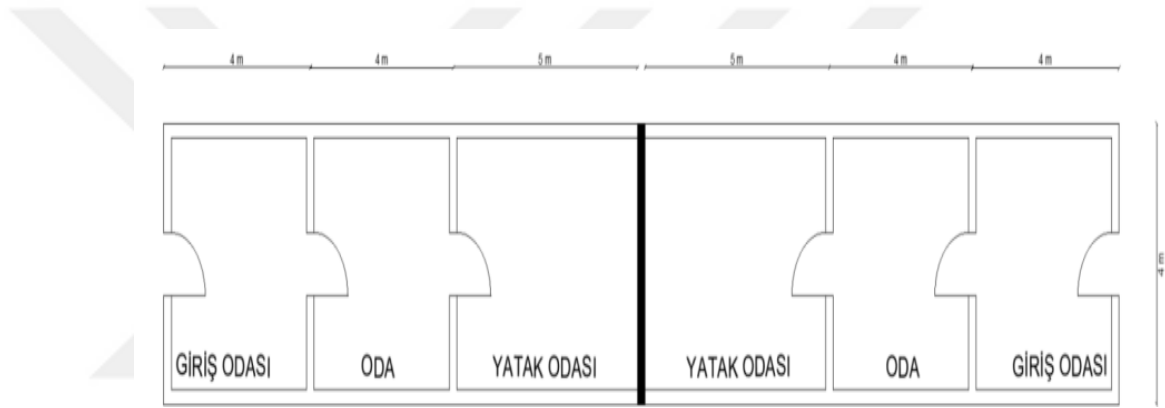
Plan-10: Boşnak Muhacirler İçin Fevziye Köyünde İnşa Edilen Küme Planlı Meskenler

Karşımıza çıkan bir diğer bitişik plan örneği, Karaçay-Malkar muhacirlerinin iskân olduğu Gölbaşı ilçesine bağlı Yağlıpınar köyünde tespit edilmiştir. İnşa edilen

meskenler üç odadan oluşmaktadır. 4x4 ve 4x5 boyutundaki odaları ile meskenlerin genişlikleri 55 m²'yi geçmez. Ankara özelinde görülen diğer örneklerden farklı olarak Yağlıpınar köyündeki meskenlerin altı göz (oda) şeklinde uzunlamasına ve bitişik olarak inşa edildiği saptanmıştır. İki meskenin bitişik olarak inşa edildiği bu planda meskenlerin girişleri iki ayrı uçta yer almaktadır. Günümüzde bu meskenlerden kalan tek şey, Yağlıpınar köyünde iskân olunan Karaçay muhacirlerinin lideri olan Şuayip Efendi'nin meskeninin temel kalıntılarıdır¹³⁵¹. Yağlıpınar köyünde Devlet tarafından inşa edilen meskenlerin planları şu şekildedir (Bkz. Plan-11);

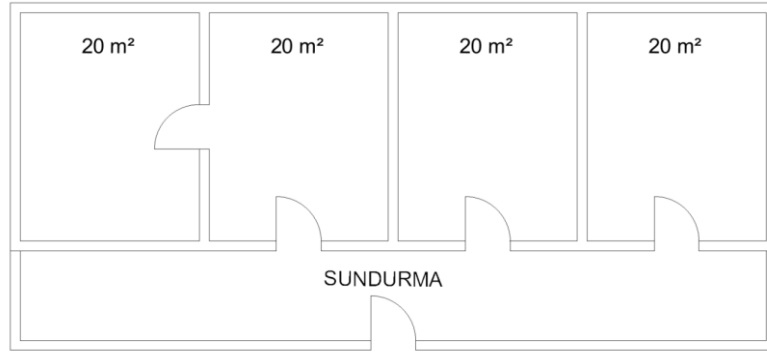
Plan-11: Yağlıpınar Köyünde Karaçay Muhacirleri İçin İnşa Edilen Meskenlerin Planları

Rumeli muhacirleri de genel olarak üç göz planlı meskenler kullanmışlardır. Buna rağmen Çubuk ilçesine bağlı Kurusarı köyünde tespit edildiği üzere dört göz planlı meskenler de bulunmaktadır. Kurusarı köyünde muhacirlerin kendi gayretleri ile inşa ettikleri bu meskenler 80 m² genişliğindedir. İnşa edilen meskenlerden bir kısmı oldukça basıktır. Çubuk kazasında bulunan Tuğla köyü buna bir örnektir. Rumeli muhacirlerinin meskenleri konusunda söylenmesi gereken bir diğer husus ise bunların renklerinin beyaz olduğudur. Meskenlerin beyaz olması muhacir meskenlerini diğerlerinden ayıran en temel özelliktir. İlk devrelerde meskenlerin beyaz toprak ile sıvandığı bilinmektedir. İlerleyen yıllarda ise bunun için beyaz kireç kullanılmıştır. Meskenlerin içleri de aynı özelliklere sahiptir. Rumeli muhacirlerinin kullandıkları iki, üç ve dört oda planlı meskenler şu şekildedir (Bkz. Plan-12, 13, 14);

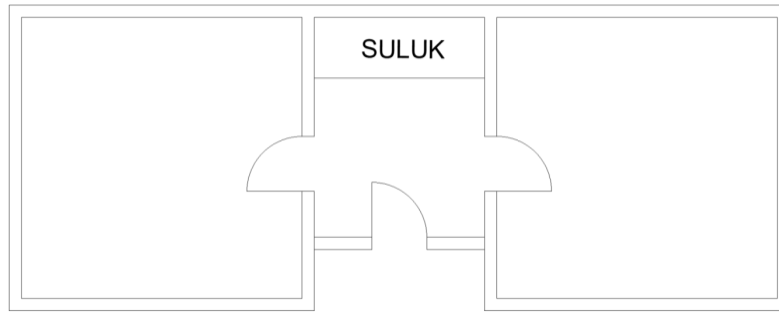
¹³⁵¹ Nurettin Özbek (d. 1966) y.g.

Plan-12: Kurusarı Köyünde Rumeli Muhacirleri İçin İnşa Edilen Meskenlerin Planları

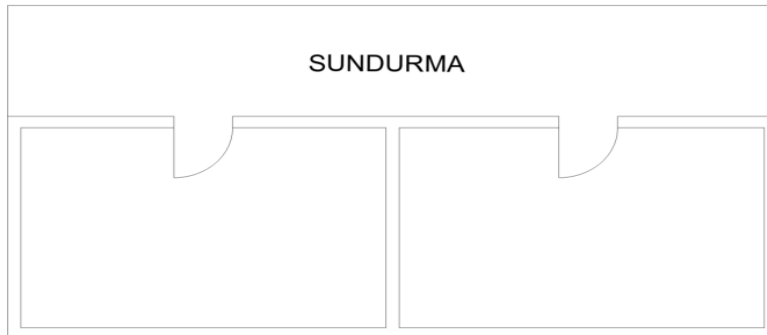
Plan-13: Tuğla Köyünde Rumeli Muhacirleri İçin İnşa Edilen Üç Odalı Meskenlerin Planları

a)

Plan-14: Tuğla Köyünde Rumeli Muhacirleri İçin İnşa Edilen İki Odalı Meskenlerin Planları

b)

Mimari konuda tespit edilen bir diğ er husus muhacirlerin gelişinden evvel yerli halkın tuvaletlerinin meskenlerin dışında bulunduğudur. İddia edildiğine göre Tatarlar meskenlerinin içerisine yaptıkları tuvaletlerle yerli halka örnek olmuşlardır.

SONUÇ

Göç olgusunun temellerini insanlık tarihinin başlangıcına kadar geriye götürmek mümkündür. Karpat'ın ifade ettiği gibi, Hz. Âdem (a.s.) ile Havva annenin dünyaya gönderilmesi ve Hazret-i Peygamber'in (Hz. Muhammed sav.) hicreti göçün mihenk taşları arasındadır¹³⁵². İslam literatüründe daha çok “hicret” kelimesi ile karşımıza çıkan göçler, Kur'an-ı Kerim ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine de konu olmuştur. Bunun yanında göçlerin Türk tarihi açısından da büyük öneme sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Türklerin Orta Asya'dan batıya gelerek Anadolu ve Avrupa'ya yerleşmeleri göçler neticesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin teşkili de bu sayededir. Beylik olarak ortaya çıkmasından itibaren yönünü batıya çeviren Osmanlı Devleti, teşekkülünün ardından Balkanlar/Rumeli'de yoğun fetih hareketlerine girişmiştir. Bu sırada ele geçirilen bölgelerin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması gayesiyle dışa dönük (şenlendirme) bir iskân siyaseti takip edilmiştir. Anadolu'daki bir kısım Türk/Müslüman nüfus fethlerle birlikte Rumeliye iskân edilmiştir.

Fetihlerin durması ve yaşanan toprak kayıplarının ardından Osmanlı Devleti'nin içe dönük bir iskân siyaseti takip etmeye başladığı malumdur. Yaşanan toprak kayıpları neticesinde baş gösteren kitlesel göç hadislerinin temellerini XVIII. yüzyılın son çeyreğine kadar geriye götürmek mümkündür. Fakat bu konudaki ilk temel kırılmanın Kırım Harbi'nden (1853-1856) sonra olduğunu belirtmek gerekir. Kırım Harbi'nin akabinde baş gösteren kitlesel göç hadiseleri 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından katlanarak zirve noktasına ulaşmıştır. Osmanlı devrinde yaşanan son büyük kitlesel göçlerin sebebi ise Balkan Harpleri neticesinde yaşanan toprak kayıplarıdır. Bu süreçte kaybedilen topraklardan eski Osmanlı tebası pek çok Türk ve Müslüman halkın (Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes, Karaçay-Malkar, Abaza, Çeçen, Arnavut) Anadolu'ya göç etmek durumunda kaldığı görülmektedir. Bu esnada baskı ve zulümlere maruz kalan birçok gayrimüslim vatandaş da Osmanlı ülkesine göç etmiştir. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra da-Cumhuriyetin ilanının ardından - Anadolu coğrafyasına göçler devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren meydana gelen göçler -yaşanan siyasî gelişmelerle doğru orantılı olarak- aralıklarla ve çeşitli

¹³⁵² Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, s. 3.

yoğunluklarla günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde ise 3,5 milyondan fazla Suriyeli ülkemizin çeşitli yerlerinde yaşamlarını devam ettirmektedir.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl sonlarından itibaren baskı ve zulümlerden kaçarak ülkesine göç eden muhacirlere dinî ve millî duygularla kucak açmıştır. Maruz kaldığı muhacir akınını en akılcı ve makul şekilde değerlendirmek isteyen Devlet, gelen muhacirleri belli bir iskân politikası çerçevesinde Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine yerleştirmiştir. Bu yapılırken hem Devlet'in hem de muhacirlerin yararı göz önünde bulundurulmuştur. Bu süreçte Devlet, muhacirleri genel olarak sosyal ve beşerî açıdan uyum sağlayabilecekleri mahallere yerleştirmeye gayret etmiştir. Fakat muhacirlerin tamamının geldikleri mahallerin beşerî şartlarına uygun alanlara yerleştirildiğini söylemek çok da mümkün değildir. Oldukça yeşillik ve sulak coğrafyalardan gelen Boşnak ve Bulgaristan muhacirlerinin Ankara'da iskân edilmeleri buna belki de en iyi örnektir.

Kitlesel göçlerin gerçekleştiği esnada Anadolu'nun pek çok vilayetine (İstanbul, Bursa, Konya, Sivas, Eskişehir, Manisa, Adana, Edirne, Çanakkale, Sakarya, İzmit, İzmir vb.) çeşitli muhacir grupları iskân edilmiştir. Bu süreçte Ankara da önemli bir muhacir iskân alanıdır. Kırım Savaşı'nın (1856) ardından kitleler halinde Ankara'ya muhacirlerin iskân edildiği bilinmektedir. Ancak Anadolu'nun diğer pek çok vilayeti gibi Ankara'ya da göçlerin en yoğun olduğu dönem 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin akabindedir. Bu sırada Ankara'ya göçlerin en yoğun olduğu devre ise 1890-1910 yılları arasındadır. Ankara'ya muhacir iskânı Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlayan iskân faaliyetleri 1990'lara kadar sürmüştür. Ankara'ya muhacir iskânının fizikî, beşerî, ekonomik, sosyal, siyasî vb. sebepleri söz konusudur. 1892-93 senelerinde Ankara'ya demiryolu hattının ulaşması da buranın yoğun göç almasında etkili olmuştur. Bu süreçte farklı coğrafyalardan pek çok farklı muhacir gurubu Ankara'ya iskân edilmiştir.

Ankara'ya iskân edilen muhacir gruplarının buraya gelişleri farklı devreler halindedir. Bunda siyasî gelişmeler neticesinde yaşanan toprak kayıpları etkili olmuştur. Bakıldığında Kırım Harbi'nin akabinde Ankara'ya göç eden muhacirlerin ekserisinin Nogaylar olduğu görülecektir. Kırım Harbi'nden önce de -XIX. yüzyılın başlarında- bir kısım Nogay muhacir Ankara'ya gelmiş, lakin burada kalıcı olamamıştır. Bu yönü ile

kitleler halinde Ankara'ya yerleşen ilk muhacir gurubunun Nogaylar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu sırada bir kısım Tatar ve Çerkes'in de Ankara'ya göç ettiği anlaşılmaktadır. Günümüzde Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde bulunan Ahiboz ile Şereflikoçhisar İlçesi'nde bulunan Doğankaya (Abdülgediği), Şeker ve Akin köyleri Kırım Harbi'nin ardından Ankara'ya göç eden muhacirlerin iskânı ile teşkil edilmiştir. Yine Kahramankazan İlçesi'nin Dağyaka (Teşrek) ve Akyurt İlçesi'nin Bozca (Samut) köyleri de bu sırada teşkil edilen Çerkes köyleridir. 93 Harbi'nden sonra ise Tatar ve Çerkeslerin yanında Boşnak, Karaçay ve Bulgaristan muhacirlerinin de Ankara'ya iskân edildiği görülmektedir. Nogayların dışındaki muhacir gruplarının (Tatar, Boşnak, Çerkes, Bulgaristan muhaciri, Karaçay) Ankara'ya iskânlarının en yoğun olduğu dönem 1877-78 Osmanlı-Rus Harbinden sonradır. Bu süreçte -Osmanlı Devleti döneminde- Ankara'ya iskân edilen muhacirlerin ezici bir çoğunluğu Romanya'nın Dobruca bölgesinden göç eden Kırım Tatarlarıdır. Tatarları ise Boşnak, Bulgaristan muhacirleri ve Çerkesler takip etmektedir. Karaçaylar ise günümüzde Ankara'da sadece bir köyde mevcuttur. Cumhuriyet döneminde ise Ankara'ya daha çok Balkan muhacirleri iskân edilmiştir. Geldikleri yerler dönemin idarî taksimatından farklılık arz etse de -günümüzde Bulgaristan muhacirlerinin göç ettikleri bazı yerler Romanya sınırları içerisinde yer almaktadır- Ankara'ya iskân edilen Balkan kökenli vatandaşların neredeyse tamamı Bulgaristan muhaciridir. Bunun yanında az miktarda Arnavut (Haymana'ya bağlı Çayraz ve Kızılcahamam'a bağlı Yukarıkise'de) ve Pomak'ın (Polatlı'ya bağlı Çekirdeksiz köyünde) da Ankara'ya yerleştirildiği tespit edilmiştir.

Kırım Harbi'nin akabinde başlayan ve günümüze kadar devam eden muhacir iskânı sürecinde Ankara'nın hemen her bölgesi muhacir iskânına açılmıştır. Buna rağmen muhacir iskânının daha çok Ankara'nın güneyinde yer alan -günümüz idari taksimatına göre- Haymana, Polatlı, Gölbaşı, Şereflikoçhisar ve Balâ Kazalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanında Sincan ve Çubuk Kazalarında da muhacir iskânının diğer kazalara nispeten daha fazla olduğu açıktır. Ancak bir kısım muhacir iskânının hemen ardından, bir kısmı ise süreç içerisinde peyderpey yerlerini terk etmişlerdir. Bunun daha çok Osmanlı devrinde Ankara'ya iskân edilen Boşnaklar ve Cumhuriyet devrinde yerleştirilen Bulgaristan muhacirleri arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 1950-51 yıllarında gelip Ankara'nın muhtelif köylerine yerleşen Balkan muhacirlerinin önemli bir kısmı yerlerini terk etmiştir. Bunun en temel

sebebi muhacirlerin, iskân sahalarına uyum sağlayamamaları ve geçim sıkıntısına düşmeleridir. Ayrıca makineleşme ve eğitim imkânlarının yaygınlaşması da bunda etkili olmuştur. Yoğunluklu olarak 1960-70'li yıllarda köylerini terk eden muhacirler, çoğunlukla Ankara'nın merkezinin yanında Eskişehir, Bursa, İzmir ve İstanbul'a göç etmişlerdir. Başta Eskişehir olmak üzere civar illerden gelip Ankara'ya yerleşen muhacir kökenli vatandaşlar da bulunmaktadır¹³⁵³.

Osmanlı döneminde muhacirler için teşkil edilen yerleşim alanlarının önemli bir kısmı mevcut etnik yapılarını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bazı köyler (Çayraz, Harhar, Aktaş vb) ise demografik açıdan değişime uğramıştır. Bir kısmının nüfusları oldukça azalmasına rağmen halen Ankara'da 50 civarında muhacir yerleşim alanı varlığını korumaktadır

Gerek Osmanlı ve gerek Cumhuriyet dönemlerinde Ankara'da iskân edilen muhacirlere Devlet'in çeşitli yardımları söz konusudur. Ancak Ankara özelinde yapılan tespitlerden bu konuda bir genellemeye gitmenin çok da doğru olmadığı görülmektedir. Hatta aynı gruba mensup ve yakın dönemlerde iskân edilen muhacirlere dahi yapılan yardımlar konusunda bir standardın olmadığı saptanmıştır. Gölbaşı İlçesi'nde bulunan Hacımuratlı, Gökçe höyük ve İkizce buna iyi bir örnektir. Yakın tarihlerde ve yakın mahallerde teşkil edilen bu Çerkes köylerinden, sadece Hacımuratlı'ya yerleştirilen muhacirler için Devlet meskenler inşa ettirebilmiştir. Bunun temel sebebi o sırada Devlet'in içerisinde bulunduğu menfi siyasî ve ekonomik durumdur. Yine çeşitli kaynaklarda muhacirlerin belli süreler askerlikten muaf tutuldukları ifade edilmektedir. Mevzuat bakımından bu doğrudur. Lakin Ankara özelinde bununla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Dönemin şartlarında Ankara'da iskân edilen pek çok muhacirin savaflara katıldığı ve bu savaflarda şehit-gazi olduğu ve esir düştüğü tespit edilmiştir.

Ankara özelinde arşiv kayıtları ve telif eserlerle çelişen bir diğer husus muhacirlerin yerli halkın içerisine dağıtılarak yerleştirildiği meselesidir. Hatta bununla ilgili oranlar (bir köye 3 hane ya da %10 nispetinde) dahi verilmektedir. Yapılan incelemelerde Osmanlı döneminde Ankara'ya iskân edilen muhacirler için müstakilen köyler teşkil edildiği görülmektedir. Bunun yanında XV. ve XVI yy'larda Ankara'da varlığı bilinen, ancak çeşitli sebeplerle terk edilen köyler de muhacirlerin iskânı ile

¹³⁵³ Bkz. A.Ş.S., 1132/160.

tekrar mamur hale getirilmiştir. Osmanlı döneminde muhacirlerin iskânı konusunda genel olarak izlenen yol, onlar için müstakil köylerin oluşturulmasıdır. Bunun yanında az miktarda muhacirin de mevcut köylere dağıtılarak iskân edildiği yapılan saha araştırmaları esnasında ortaya konmuştur.

Saha araştırmaları sırasında teşkil edilen muhacir köylerinin birbirine oldukça yakın ve belli bir hat üzerinde sıralandığı gözlemlenmiştir. Dönemin idarî taksimatına göre Çubuk ilçesinde Rumeli muhacirlerinin iskânı ile teşkil edilen Mahmudiye, Kurusarı, Dumlupınar, Abadan, İkipınar, Çalseki ve Tuğla köyleri buna iyi bir örnektir. Yine günümüzde Gölbaşı, Haymana ve Polatlı Kazalarında teşkil edilen Tatar köylerinin birbirlerine yakın mesafelerde oldukları görülmektedir. Şereflikoçhisar-Kulu bölgesinde günümüzde halen varlığını devam ettiren Nogay köyleri olan Akin, Şeker, Doğankaya, Kırkkuyu, Boğazören (Köstengil), Ağılbaşı (Mandıra) ve Seyyidahmetli'nin de birbirine oldukça yakın olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Gölbaşı İlçesi sınırları içerisinde yer alan Çerkes köyleri de -Hacımuratlı, Gökçehöyük ve İkizce- buna diğer bir örnektir (Bkz. Ek-10). Ankara'da muhacirlerin mevcut köylere dağıtılarak yerleştirilmesi daha çok Cumhuriyet dönemine has bir uygulamadır. Özellikle 1950-51 senelerinde gelen Bulgaristan muhacirleri Ankara'daki mevcut köylere dağıtılarak yerleştirilmiştir. Bu dönemde Bulgaristan muhacirleri için teşkil edilen tek müstakil köy Devecipınarı'dır.

Burada değinilmesi gereken bir diğer husus Ankara'da iskân edilen çeşitli muhacir gruplarının -bazı istisnaların dışında- birbirleri ile oldukça iyi anlaştıklarıdır. Esasen muhacirlerin ilk yerleşimleri sırasında yaşanan bazı arazi anlaşmazlıkları sayılmazsa muhacirlerin kendi aralarında ve yerli halkla da oldukça iyi ilişkiler kurduğu bir gerçektir. Muhacirlerin hemen her işte mahir olmaları, çalışkanlıkları ve yardımseverliği bunda en temel etkindir. Günümüzde iskân edildiği toprakları satıp terk etse dahi ilişkilerini devam ettiren ve bulundukları konumlarda komşularına yardımda bulunan muhacirlerin olması oldukça sevindiricidir. Bu iyi ilişkilere rağmen yakın döneme kadar yerli halkla muhacirler arasında evliliklere pek fazla rastlanmamaktadır.

Muhacirler, iyi ilişkilere rağmen süreç içerisinde kendi aralarında ve yerli halkla bazı sorunlar yaşamışlardır. *Ankara Şer'iyye Sicilleri* üzerinde yapılan incelemeler neticesinde bu konuda bazı kayıtlara ulaşılmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığına göre

meydana gelen huzursuzluklar bazen yerli halktan ve bazen de muhacirlerden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak farklı coğrafyalardan (Kırım, Kafkasya, Balkanlar, Rumeli, Ufa, Kuban, Kazan vb.) pek çok farklı muhacir grubunun (Tatar, Nogay, Boşnak, Çerkes, Karaçay-Malkar ve Balkan muhacirleri) Ankara'ya iskânının şehre siyasî, sosyo-kültürel ve ekonomik olarak pek çok katkısının olduğu ve şehre renk kattığı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

A. BAŞKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BCA., 272/0/0/11/22/115/27.	BCA., 30.18.1.2/338/59.11.
BCA., 30.18.1.2/176.10.7.	BCA., 272.0.0.74/69.52.11.
BCA., 30.18.1.2/192.4.18.	BCA., 272.0.0.12/36.14.4.
BCA., 030.01/117.737.4.	BCA., 272.0.0.12/36.13.4,
BCA., 272.00.00.12/35.4.2.	BCA., 272.0.0.12/36.13.4.
BCA., 272.0.0.14/73.1.2.	BCA., 272.0.0.12/36.13.4.
BCA., 30.11.1.0/242.40.20.	BCA., 272.0.0.12/36.14.4.
BCA., 272.0.0.14/74.14.19.	BCA., 272.0.0.12/36.14.4.
BCA., 272.0.0.14/74.14.2.	BCA., 272.0.0.74/65.15.1.
BCA., 30.18.1.1/4.44.5.	BCA., 272.0.0.74/65.15.6.
BCA., 272.0.0.12/36.14.4.	BCA., 30.18.1.2/218.30.5.
	BCA., 272.0.0.12/53.123.18.

B.) BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Mühimme Kalemî Evrâkı

A.}MKT.MHM., 11/5.	A.}MKT.MHM., 507/5.
A.}MKT.MHM., 178/68.	A.}MKT.MHM., 507/5.
A.}MKT.MHM., 179/42.	A.}MKT.MHM., 507/5.
A.}MKT.MHM., 181/69.	A.}MKT.MHM., 509/31.
A.}MKT.MHM., 182/61.	A.}MKT.MHM., 509/31.
A.}MKT.MHM., 182/61.	A.}MKT.MHM., 510/1.
A.}MKT.MHM., 190/93,.	A.}MKT.MHM., 510/27.
A.}MKT.MHM., 196/66.	A.}MKT.MHM., 510/30.
A.}MKT.MHM., 201/27.	A.}MKT.MHM., 512/2/9.
A.}MKT.MHM., 205/76.	A.}MKT.MHM., 513/12.
A.}MKT.MHM., 210/63.	A.}MKT.MHM., 514/19.
A.}MKT.MHM., 210/69.	A.}MKT.MHM., 515/13.

A.}MKT.MHM., 219/2.
 A.}MKT.MHM., 219/89.
 A.}MKT.MHM., 226/76.
 A.}MKT.MHM., 226/76.
 A.}MKT.MHM., 227/51.
 A.}MKT.MHM., 230/97.
 A.}MKT.MHM., 232/22.
 A.}MKT.MHM., 246/3.
 A.}MKT.MHM., 499/45.
 A.}MKT.MHM., 528/16.
 A.}MKT.MHM., 529/11.
 A.}MKT.MHM., 529/60.
 A.}MKT.MHM., 529/64.
 A.}MKT.MHM., 530/11.
 A.}MKT.MHM., 551/5.

A.}MKT.MHM., 516/4.
 A.}MKT.MHM., 518/7.
 A.}MKT.MHM., 520/12.
 A.}MKT.MHM., 520/15.
 A.}MKT.MHM., 523/22.
 A.}MKT.MHM., 523/59.
 A.}MKT.MHM., 524/21.
 A.}MKT.MHM., 526/11.
 A.}MKT.MHM., 526/35.
 A.}MKT.MHM., 551/5.
 A.}MKT.MHM., 555/13.
 A.}MKT.MHM., 760/59.
 A.}MKT.MHM., 760/59.
 A.}MKT.MHM., 760/59.
 A.}MKT.MHM., 510/5.

Nezâret ve Devair Evrâkı

A.}MKT.NZD., 2913/32.
 A.}MKT.NZD., 308/4.
 A.}MKT.NZD., 309/7.
 A.}MKT.NZD., 313/2.
 A.}MKT.NZD., 314/24.
 A.}MKT.NZD., 314/24.
 A.}MKT.NZD., 318/24.
 A.}MKT.NZD., 327/1.

A.}MKT.NZD., 339/46.
 A.}MKT.NZD., 345/48.
 A.}MKT.NZD., 366/42.
 A.}MKT.NZD., 366/42.
 A.}MKT.NZD., 366/42/3.
 A.}MKT.NZD., 97/32
 A.}MKT.NZD., 328/70.

Umum Vilayet Evrâkı

A.}MKT.UM., 206/12.
 A.}MKT.UM., 262/42.
 A.}MKT.UM., 378/32.
 A.}MKT.UM., 450/86.

A.}MKT.UM., 390/1.
 A.}MKT.UM., 432/47.
 A.}MKT.UM., 432/47.
 A.}MKT.UM., 551/49.

A.}MKT.UM., 481/89.
 A.}MKT.UM., 481/89.
 A.}MKT.UM., 551/49.

A.}MKT.UM., 555/55.
 A.}MKT.UM.,532/69.

Bâb-ı Âlî Evrâk Odası

BEO., 1484/111246.
 BEO., 1760/131941.
 BEO., 4046/303414.
 BEO., 1247/93458.
 BEO., 16/1189.
 BEO., 1602/120101.
 BEO., 3250/243737.
 BEO., 3268/245046.
 BEO., 3500/262456.
 BEO., 3739/280406.
 BEO., 495/37078.
 BEO., 498/37309.
 BEO., 536/40197.
 BEO., 564/42241.
 BEO., 611/45789.
 BEO., 613/45967.
 BEO., 629/47148.

BEO., 3739/280406.
 BEO., 4041/303063.
 BEO., 412/30871.
 BEO., 431/32270.
 BEO., 431/32270.
 BEO., 432/32384.
 BEO., 439/32917.
 BEO., 47/3465.
 BEO., 476/3563.
 BEO., 495/37066.
 BEO., 7/470.
 BEO., 7/470.
 BEO., 715/53621
 BEO., 722/54101.
 BEO., 722/54101.
 BEO., 765/57321
 BEO., 859/64381.

Cevdet Dâhiliye

C.DH., 24/1175.
 C.DH., 7/316

C.DH.,7/316.
 C.ZB., 22/1078.

Dâhiliye İdare

DH.İD., 85/38.
 DH.İD., 213/31.

DH.İD., 85/18.
 DH.İD.. 85/4.

Mektubî Kalem

DH.MKT., 1144/77.

DH.MKT., 1149/28.

DH.MKT., 1170/94.

DH.MKT., 1170/94.

DH.MKT., 1235/59.

DH.MKT., 1240/47.

DH.MKT., 1287/20,

DH.MKT., 1300/36.

DH.MKT., 1301/2.

DH.MKT., 141/9.

DH.MKT., 1675/57.

DH.MKT., 1706/94.

DH.MKT., 1730/59.

DH.MKT., 1767/12.

DH.MKT., 1833/109.

DH.MKT., 1875/6.

DH.MKT., 1883/110.

DH.MKT., 1936/12.

DH.MKT., 1936/12.

DH.MKT., 1936/12.

DH.MKT., 2215/90.

DH.MKT., 2275/138.

DH.MKT., 2276/3.

DH.MKT., 2309/86.

DH.MKT., 2324/31.

DH.MKT., 2368/131.

DH.MKT., 2378/118.

DH.MKT., 2395/29.

DH.MKT., 2415/10.

DH.MKT., 242/21.

DH.MKT., 2511/137.

DH.MKT., 143/21.

DH.MKT., 143/21.

DH.MKT., 1511/117.

DH.MKT., 1559/19.

DH.MKT., 158/4.

DH.MKT., 1580/105.

DH.MKT., 1581/24.

DH.MKT., 1637/102.

DH.MKT., 1637/102.

DH.MKT., 164/27.

DH.MKT., 1940/41.

DH.MKT., 1940/41.

DH.MKT., 1941/53.

DH.MKT., 1942/113.

DH.MKT., 1961/115.

DH.MKT., 1988/91.

DH.MKT., 2003/20.

DH.MKT., 2038/25.

DH.MKT., 2066/103.

DH.MKT., 2085/25.

DH.MKT., 2442/23.

DH.MKT., 2454/70.

DH.MKT., 2457/96.

DH.MKT., 246/29.

DH.MKT., 2469/131.

DH.MKT., 2469/131.

DH.MKT., 2480/50.

DH.MKT., 2504/6.

DH.MKT., 2504/6.

DH.MKT., 2509/55.

DH.MKT., 2690/26.

DH.MKT., 2517/66.	DH.MKT., 2710/30.
DH.MKT., 2521/6.	DH.MKT., 2713/45.
DH.MKT., 2521/6.	DH.MKT., 2715/72.
DH.MKT., 2529/71.	DH.MKT., 2717/9.
DH.MKT., 2556/16.	DH.MKT., 2749/85.
DH.MKT., 2587/22.	DH.MKT., 2750/10.
DH.MKT., 2630/11.	DH.MKT., 2765/102.
DH.MKT., 2632/38.	DH.MKT., 2779/97.
DH.MKT., 2640/73.	DH.MKT., 2783/1.
DH.MKT., 2649/35.	DH.MKT., 2793/67.
DH.MKT., 2662/3.	DH.MKT., 2799/38.
DH.MKT., 2677/18.	DH.MKT., 2801/48.
DH.MKT., 2677/7.	DH.MKT., 2802/53.
DH.MKT., 2681/65.	DH.MKT., 2808/16.
DH.MKT., 2819/58.	DH.MKT., 2814/92.
DH.MKT., 2823/102.	DH.MKT., 2819/58.
DH.MKT., 2824/20.	DH.MKT., 40/25.
DH.MKT., 2831/25.	DH.MKT., 40/25.
DH.MKT., 286/47.	DH.MKT., 429/85.
DH.MKT., 2860/41.	DH.MKT., 454/59.
DH.MKT., 2860/41.	DH.MKT., 576/9.
DH.MKT., 2909/64.	DH.MKT., 576/9.
DH.MKT., 2910/65.	DH.MKT., 579/60.
DH.MKT., 2913/31.	DH.MKT., 584/47.
DH.MKT., 594/66.	DH.MKT., 1941/53.
DH.MKT., 596/71.	DH.MKT., 2713/45.
DH.MKT., 600/33.	DH.MKT., 490/14.
DH.MKT., 71/45.	DH.MKT., 582/24.
DH.MKT., 78/3.	DH.MKT., 242/21.
DH.MKT., 247/47.	

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye

DH.EUM., 4.Şb., 7/33.

DH.EUM., 4.Şb., 14/8

DH.EUM., 4.Şb., 13/20.

DH.EUM., 4.Şb., 20/40.

Dâhiliye Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi

DH.MUI., 5/2/51.

DH.MUI., 7/1/7.

DH.MUI., 4/1/72.

DH.MUI., 15-1/27.

DH.MUI., 2/1/75.

DH.MUI., 8/1/22

Dâhiliye Şifre Kalemi

DH.SFR., 56/290.

DH.ŞFR., 68/155.

DH.ŞFR., 269/95.

DH.ŞFR., 83/100.

DH.ŞFR., 271/96.

DH.ŞFR., 53/93.

DH.ŞFR., 40/88.

DH.ŞFR., 68/25

DH.ŞFR., 65/37.

Hariciye Nezâreti İdare

HR.İD., 17/13.

HR.İD., 17/15.

HR.İD., 17/13.

HR.İD., 10/48.

HR.İD., 17/13.

HR.İD., 18/2

İrâde Dâhiliye

İ.DH., 1440/1323.

İ.DH., 1318/11.

İ.DH., 01401.

İ.DH., 1333/2.

İ.DH., 01401/36.

İ.DH., 1380/1.

İ.DH., 1257/98671

İ.DH., 1384/46.

İ.DH., 1304/30.

İ.DH., 1385/8.

İ.DH., 1316/19.

İ.DH., 1389/26.

İ.DH., 1317/43.

İ.DH., 1469/40.

İ.DH., 1317/9,

İ.DH., 1493/35.

İ.DH., 1317/9.
İ.DH., 1318/11.

İ.DH., 1493/35.
İ.DH., 1493/50

İrâde Hususi

İ.HUS., 146/40.
İ.HUS., 150/54.
İ.HUS., 164/22.

İ.HUS., 50/32.
İ.HUS., 145/54

Meclis-i Vâlâ

MVL., 290/97.
MVL., 606/90.
MVL., 640/12.
MVL., 641/19.
MVL., 643/82.
MVL., 649/27.
MVL., 691/3.

MVL., 705/33.
MVL., 709/26
MVL., 711/.
MVL., 711/7.
MVL., 714/56.
MVL., 714/61.
MVL., 720/37

Şurâ-yı Devlet

SD., 1343/15
ŞD., 1334/18.
ŞD., 1336/ 23.
ŞD., 1341/38.
ŞD., 1343/15.
ŞD., 1369/6.

ŞD., 2712/70.
ŞD., 2896/65.
ŞD., 3205/13.
ŞD., 411/67.
ŞD., 1782/29
ŞD., 2405/36.

Yıldız Mütenevvi Marûzât

Y.MTV., 128/105.
Y.MTV., 129/22.
Y.MTV., 129/48.
Y.MTV., 135/111.

Y.MTV., 297/96.
Y.MTV., 312/101.
Y.MTV., 312/101.
Y.MTV., 312/185.

Y.MTV., 203/106.

Y.MTV., 203/65.

Y.MTV., 210/35.

Y.MTV., 283/46.

Y.MTV., 291/138.

Y.MTV., 291/143.

Y.MTV., 218/79.

Y.MTV., 218/79.

Y.MTV., 39/105.

Y.MTV., 42/14.

Y.MTV., 42/14.

Y.MTV., 53/3.

Y.MTV., 235/111.

Y.MTV., 218/79.

Y.MTV., 235/111

Yıldız Komisyonlar Marûzât

Y.PRK.KOM., 16/57.

Y.PRK.KOM., 10/43.

Y.PRK.KOM., 1/52.

Y.PRK.KOM., 10/89.

Y.PRK.KOM., 10/95.

Y.PRK.KOM., 10/96.

Y.PRK.KOM., 8/14.

Y.PRK.KOM., 8/14

Yıldız Umûmî

Y.PRK.UM., 1/107.

Y.PRK.UM., 27/104.

Y.PRK.UM., 53/102.

Y.PRK.UM., 53/49.

Y.PRK.UM., 63/9.

Melis-i Vûkelâ Mazbataları

MV., 139/59.

MV., 96/95.

MV., 98/2.

MV., 99/41

Hariciye Nezâreti Tahrirât

HR.TH., 87/81.

HR.TH., 87/81.

HR.TH..375/71

Yıldız Resmî Marûzât

Y.A.RES., 54/15.

Y.A.RES., 64/16

Haritalar

HRT., 1690.

HRT., 553

HRT., 495.

Yıldız Esas Evrâk

Y.EE., 33/29.

Y.EE., 72/128

Nüfus Defteri

NFS.d., 1774

İrâde Maliye

İ.ML., 38/3.

İ.ML., 57/54.

İ.ML., 41/35

İrâde Meclis-i Mahsûs

İ.MMS., 16/696.

İ.MMS., 28/1220.

İdare Meclis-i Vâlâ

İ.MVL., 208/.

İ.MVL., 397/17283.

İrâde Defter-i Hakani

İ.DFE., 22/41.

Yıldız Zaptiye Nezâreti Marûzâtı

Y.PRK.ZB., 29/51.

Dâhiliye Hapishaneler Müdüriyeti

DH.MB.HPS., 153/40.

Dâhiliye Islahat

DH.TMIK.S., 34/44.

Hazine-i Hassa Tahrirât Kalemi

HH.THR., 470/12.

Yıldız Sadâret

Y.PRK.A., 12/25.

Yıldız Askeri Marûzât

Y.PRK.ASK., 167/64.

Îrâde Orman ve Maden

İ.OM., 7/19.

Yıldız Kâmil Paşa Evrâkı

Y.EE.KP., 9/858.

Yıldız Mütenevvi Marûzât

Y.MTV., 128/105.

Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemi

MF.MKT., 962/15.

Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhashı

HR.İM., 16/111.

Dâhiliye Hukuk

DH.H., 11/5.

İrâde Mesâil-i Mühimme

İ.MSM, 69/2001.

Yıldız Ticaret ve Nafia Nezâreti Marûzât

Y.PRK.TNF., 7/9

Sadâret Meclis-i Vâlâ Evrâkı

A.}MKT.MVL., 15/89.

A.}MKT.MVL., 23/55

Sadâret Nezâret ve Devair Evrâkı

A.}MKT.NZM., 325/68.

Dâhiliye Mektûbi Kalemi

DH.MKT., 2215/90

C.) VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

VGMA., 224/100.

VGMA., 228-2/73.

VGMA., 224/88.

VGMA., 228-2/75/625.

VGMA., 225/50.

VGMA., 4696/8.

VGMA., 228-2/34.

VGMA., 603/154.

VGMA., 228-2/54.

VGMA., 604/36.

VGMA., 228-2/55.

VGMA., 605/94/241

VGMA., 228-2/56.

D) KIZILAY ARŞİVİ

Belge- 72/130.

Belge- 21/117.

E) SALNÂMELER

1288 Ankara Vilayet Salnamesi	1299 Ankara Vilayet Salnamesi
1289 Ankara Vilayet Salnamesi	1300 Ankara Vilayet Salnamesi
1290 Ankara Vilayet Salnamesi	1308-1309 Ankara Vilayet Salnamesi
1291 Ankara Vilayet Salnamesi	1311 Ankara Vilayet Salnamesi
1293 Ankara Vilayet Salnamesi	1318 Ankara Vilayet Salnamesi
1295 Ankara Vilayet Salnamesi	1320 Ankara Vilayet Salnamesi
1325 Ankara Vilayet Salnamesi	1273 Devlet Salnamesi
1266 Devlet Salnamesi	1274 Devlet Salnamesi
1271 Devlet Salnamesi	1275 Devlet Salnamesi
1272 Devlet Salnamesi	1276 Devlet Salnamesi
1277 Devlet Salnamesi	1280 Devlet Salnamesi
1278 Devlet Salnamesi	1281 Devlet Salnamesi
1279 Devlet Salnamesi	1282 Devlet Salnamesi
1283 Devlet Salnamesi	1303 Devlet Salnamesi
1284 Devlet Salnamesi	1304 Devlet Salnamesi
1285 Devlet Salnamesi	1305 Devlet Salnamesi
1286 Devlet Salnamesi	1306 Devlet Salnamesi
1287 Devlet Salnamesi	1307 Devlet Salnamesi
1288 Devlet Salnamesi	1308 Devlet Salnamesi
1289 Devlet Salnamesi	1309 Devlet Salnamesi
1290 Devlet Salnamesi	1310 Devlet Salnamesi
1291 Devlet Salnamesi	1311 Devlet Salnamesi

1292 Devlet Salnamesi	1312 Devlet Salnamesi
1293 Devlet Salnamesi	1313 Devlet Salnamesi
1294 Devlet Salnamesi	1314 Devlet Salnamesi
1295 Devlet Salnamesi	1315 Devlet Salnamesi
1296 Devlet Salnamesi	1316 Devlet Salnamesi
1297 Devlet Salnamesi	1317 Devlet Salnamesi
1298 Devlet Salnamesi	1318 Devlet Salnamesi
1299 Devlet Salnamesi	1319 Devlet Salnamesi
1300 Devlet Salnamesi	1320 Devlet Salnamesi
1301 Devlet Salnamesi	1321 Devlet Salnamesi
1302 Devlet Salnamesi	1322 Devlet Salnamesi
1323 Devlet Salnamesi	1333-1334 Devlet Salnamesi
1324 Devlet Salnamesi	1925-1926 Devlet Salnamesi
1325 Devlet Salnamesi	1926-1927 Devlet Salnamesi
1326 Devlet Salnamesi (1326 tarihli iki salname bulunmaktadır).	1927-1928 Devlet Salnamesi
1326 Devlet Salnamesi	1928-1929 Devlet Salnamesi
1327 Devlet Salnamesi	1333-1334 Devlet Salnamesi
1328 Devlet Salnamesi	1928-1929 Devlet Salnamesi

F) İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ

İÜNK., 90570/1.

İÜNK., 90570/16.

İÜNK., 90570/3.

İÜNK., 90570/18.

İÜNK., 90570/4.

İÜNK., 90570/25.

İÜNK., 90570/5.

İÜNK., 90570/26.

İÜNK., 90570/6.

İÜNK., 90571/8.

İÜNK., 90570/7.

İÜNK., 90571/9.

İÜNK., 90570/8.

İÜNK., 90571/6.

İÜNK., 90570/9.

İÜNK., 90571/3.

İÜNK., 90570/12.

İÜNK., 90570/27.

İÜNK., 90570/14.

İÜNK., 90570/10.

İÜNK., 90571/23.

İÜNK., 90571/33.

İÜNK., 90571/8.

İÜNK., 90571/25

İÜNK., 90571/36.

G) ANKARA ŞER'İYYE SİCİLLERİ (MİLLİ KÜTÜPHANE)

A.Ş.S., 1126/101.

A.Ş.S., 1272/110.

A.Ş.S., 1127/24.

A.Ş.S., 1272/142.

A.Ş.S., 1129/23.

A.Ş.S., 1272/144.

A.Ş.S., 1129/37.

A.Ş.S., 1272/149.

A.Ş.S., 1130/82..

A.Ş.S., 1132/40.

A.Ş.S., 1130/87.

A.Ş.S., 1132/48.

A.Ş.S., 1132/104.

A.Ş.S., 1132/96.

A.Ş.S., 1132/109.

A.Ş.S., 1132/186.

A.Ş.S., 1132/110.

A.Ş.S., 1133/40.

A.Ş.S., 1132/123.

A.Ş.S., 1133/45.

A.Ş.S., 1132/123.	A.Ş.S., 1133/46.
A.Ş.S., 1132/13.	A.Ş.S., 1135/141.
A.Ş.S., 1132/135.	A.Ş.S., 1135/156.
A.Ş.S., 1132/149.	A.Ş.S., 1135/57.
A.Ş.S., 1132/151.	A.Ş.S., 1136/37.
A.Ş.S., 1132/159.	A.Ş.S., 1269/2517.
A.Ş.S., 1132/160.	A.Ş.S., 1269/4.
A.Ş.S., 1132/161.	A.Ş.S., 1269/468.
A.Ş.S., 1132/168.	A.Ş.S., 1269/469.
A.Ş.S., 1132/173.	A.Ş.S., 1269/559.
A.Ş.S., 1132/176.	A.Ş.S., 1270/175.
A.Ş.S., 1132/180.	A.Ş.S., 1270/177.
A.Ş.S., 1132/191.	A.Ş.S., 1270/226.
A.Ş.S., 1132/21.	A.Ş.S., 1270/44.
A.Ş.S., 1132/22.	A.Ş.S., 1138/130.
A.Ş.S., 1132/33.	A.Ş.S., 1138/199.
A.Ş.S., 1272/154.	A.Ş.S., 1188/35.
A.Ş.S., 1272/159.	A.Ş.S., 1188/38.
A.Ş.S., 1272/174.	A.Ş.S., 1188/39.
A.Ş.S., 1272/177.	A.Ş.S., 1188/40.
A.Ş.S., 1272/199.	A.Ş.S., 1075/23.
A.Ş.S., 1272/209.	A.Ş.S., 1075/34.
A.Ş.S., 1272/209.	A.Ş.S., 1075/62.

A.Ş.S., 1272/211.

A.Ş.S., 1272/86.

A.Ş.S., 1277/167.

A.Ş.S., 1277/246.

A.Ş.S., 1277/357.

A.Ş.S., 1277/484.

A.Ş.S., 1777/518.

A.Ş.S., 1081/20.

A.Ş.S., 1081/27.

A.Ş.S., 1081/36.

A.Ş.S., 1081/67.

A.Ş.S., 1081/72.

A.Ş.S., 1081/73.

A.Ş.S., 1081/80.

A.Ş.S., 1188/20.

A.Ş.S., 1138/210.

A.Ş.S., 1139/97.

A.Ş.S., 1139/128.

A.Ş.S., 1139/137.

A.Ş.S., 1139/169.

A.Ş.S., 1189/63.

A.Ş.S., 1189/87.

A.Ş.S., 1189/117.

A.Ş.S., 1181/50.

A.Ş.S., 1181/223.

A.Ş.S., 1181/236.

A.Ş.S., 1181/264.

A.Ş.S., 1181/283.

A.Ş.S., 1174/29.

A.Ş.S., 1174/37.

A.Ş.S., 1174/54.

A.Ş.S., 1174/63.

A.Ş.S., 1174/65.

A.Ş.S., 1174/66.

A.Ş.S., 1174/69.

A.Ş.S., 1174/70.

A.Ş.S., 1174/71.

A.Ş.S., 1174/86.

A.Ş.S., 1138/210.

A.Ş.S., 1139/97.

A.Ş.S., 1139/128.

A.Ş.S., 1139/137.

A.Ş.S., 1139/169.

A.Ş.S., 1189/63.

A.Ş.S., 1189/87.

A.Ş.S., 1189/117.

A.Ş.S., 1189/187.

A.Ş.S., 1189/188.

A.Ş.S., 1189/229.

A.Ş.S., 1186/13.

A.Ş.S., 1186/86.

A.Ş.S., 1186/87.

A.Ş.S., 1186/88.

A.Ş.S., 1180/9.

A.Ş.S., 1172/16.

A.Ş.S., 1172/26.

A.Ş.S., 1172/78.

A.Ş.S., 1172/79.

A.Ş.S., 1172/83.

A.Ş.S., 1172/84.

A.Ş.S., 1112/50.

A.Ş.S., 1112/58.

A.Ş.S., 1112/59.

A.Ş.S., 1112/71.

A.Ş.S., 1113/3.

A.Ş.S., 1113/13.

A.Ş.S., 1113/15.

A.Ş.S., 1113/36.

A.Ş.S., 1111/80.

A.Ş.S., 1189/187.

A.Ş.S., 1189/188.

A.Ş.S., 1189/229.

A.Ş.S., 1186/13.

A.Ş.S., 1186/86.

A.Ş.S., 1186/87.

A.Ş.S., 1186/88.

A.Ş.S., 1180/9.

A.Ş.S., 1172/16.

A.Ş.S., 1172/26.

A.Ş.S., 1172/78.

A.Ş.S., 1172/79.

A.Ş.S., 1172/83.

A.Ş.S., 1172/84.

A.Ş.S., 1112/50.

A.Ş.S., 1112/58.

A.Ş.S., 1112/59.

A.Ş.S., 1112/71.

A.Ş.S., 1113/3.

A.Ş.S., 1113/13.

A.Ş.S., 1113/15.

A.Ş.S., 1113/36.

A.Ş.S., 1111/80.

A.Ş.S., 1113/52.

A.Ş.S., 1113/63.

A.Ş.S., 1113/73.

A.Ş.S., 1211/30.

A.Ş.S., 1211/32.

A.Ş.S., 1211/33.

A.Ş.S., 1084/46.

A.Ş.S., 1084/123

A.Ş.S., 1084/78.

A.Ş.S., 1092/39.

A.Ş.S., 1106/2.

A.Ş.S., 1106/4.

A.Ş.S., 1227/24.

A.Ş.S., 1250/118.

A.Ş.S., 1250/142.

A.Ş.S., 1250/150.

A.Ş.S., 1205/13.

A.Ş.S., 1205/32.

A.Ş.S., 1205/33.

A.Ş.S., 1205/56.

A.Ş.S., 1205/86.

A.Ş.S., 1205/94.

A.Ş.S., 1205/116.

A.Ş.S., 1113/52.

A.Ş.S., 1113/63.

A.Ş.S., 1113/73.

A.Ş.S., 1211/30.

A.Ş.S., 1211/32.

A.Ş.S., 1211/33.

A.Ş.S., 1084/46.

A.Ş.S., 1084/123

A.Ş.S., 1084/78.

A.Ş.S., 1092/39.

A.Ş.S., 1106/2.

A.Ş.S., 1106/4.

A.Ş.S., 1227/24.

A.Ş.S., 1250/118.

A.Ş.S., 1250/142.

A.Ş.S., 1250/150.

A.Ş.S., 1205/13.

A.Ş.S., 1205/32.

A.Ş.S., 1205/33.

A.Ş.S., 1205/56.

A.Ş.S., 1205/86.

A.Ş.S., 1205/94.

A.Ş.S., 1205/116.

A.Ş.S., 1205/202.

A.Ş.S., 1206/51.

A.Ş.S., 1206/133.

A.Ş.S., 1206/198.

A.Ş.S., 1086/63.

A.Ş.S., 1086/65.

A.Ş.S., 1086/66.

A.Ş.S., 1086/67.

A.Ş.S., 1086/127

A.Ş.S., 1086/98.

A.Ş.S., 1086/144.

A.Ş.S., 1086/145.

A.Ş.S.1046/62.

A.Ş.S., 1046/150.

A.Ş.S., 1046/198.f

A.Ş.S., 1046/219.

A.Ş.S., 1046/221.

A.Ş.S., 1046/263.

A.Ş.S., 1050/11.

A.Ş.S., 1050/69.

A.Ş.S., 1059/15.

A.Ş.S., 1059/23.

A.Ş.S., 1059/68.

A.Ş.S., 1205/202.

A.Ş.S., 1206/51.

A.Ş.S., 1206/133.

A.Ş.S., 1206/198.

A.Ş.S., 1086/63.

A.Ş.S., 1086/65.

A.Ş.S., 1086/66.

A.Ş.S., 1086/67.

A.Ş.S., 1086/127

A.Ş.S., 1086/98.

A.Ş.S., 1086/144.

A.Ş.S., 1086/145.

A.Ş.S., 1067/163.

A.Ş.S., 1067/178.

A.Ş.S., 1068/17.

A.Ş.S., 1068/42.

A.Ş.S., 1068/44.

A.Ş.S., 1054/118.

A.Ş.S., 1081/74.

A.Ş.S., 1054/224

A.Ş.S., 1059/279.

A.Ş.S., 1065/63.

A.Ş.S., 1065/79.

A.Ş.S., 1059/75.

A.Ş.S., 1067/20.

A.Ş.S., 1059/108.

A.Ş.S., 1067/23.

A.Ş.S., 1059/168.

A.Ş.S., 1067/21.

A.Ş.S., 1059/197.

A.Ş.S., 1059/278.

H) DİĞER RESMÎ YAZI VE KAYNAKLAR

T.C. Resmi Gazete (2510 Numaralı İskân Kanunu), 7 Teşrîn-i evvel 1336 (21 Haziran 1934), S. 2733, ss. 4003-4010.

Haymana Müftülüğünün B.02.1.DİB-4-06-59-00/810/569 sayılı resmi yazısı.

Kazan İlçe Müftüsü Halil Karagöz imzalı 16.03.2011 tarihli ve 0612439-D kodlu yazı.

K) DİĞER KAYNAKLAR VE İNCELEMELER

“Ankara”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. 1, Anadolu Yay., İstanbul (1981), ss. 523-576.

“Bulgaristan’dan Yazılıyor”, *Muhacir*, no., 46, 28 Mai 1910 (28 Mayıs 1910), ss. 1-3.

“İskân-ı Muhâcirîn Nizamnamesinden”, *Muhacir*, 28 Ağustos 1326 (10 Eylül 1910), no., 76, s. 3.

“Muhacir İskânı”, *Ankara Vilayet Gazetesi*, 19 Ağustos 1312/31 Ağustos 1896, s. 2.

“Muhacir”, *Ankara Vilayet Gazetesi*, 28 Teşrînievvel 1312/9 Kasım 1896, s. 1.

“Muhacir”, *Muhacir*, 2 Jeuillet 1910 (2 Temmuz 1910), no. 56, ss. 2-3.

“Muhacirin İskânı”, *Ankara Vilayet Gazetesi*, 30 Teşrînisânî 1304, s. 1.

“Pek Ulvi Bir Maksada Davet”, *Muhacir*, 26 Mars 1910 (26 Mart 1910), no. 28, s. 3.

20 İlkteşrîn 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1944.

89 Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç, ed. Neriman Ersoy Hacısalıhoğlu, Mehmet Hacısalıhoğlu, İstanbul 2012.

Açık, Tuncay (2016), *Kafkasya’dan Anadolu’ya Karaçay-Malkarlılar ve Göçleri (1853-1910)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.

- Adıyeke, Ayşe Nükhet (2000), *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı 1896-1908*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Ağanoğlu, H. Yıldırım (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Tarihi Göç*, Kum Saati Yay., İstanbul.
- Ahmet Şükrü, "İzah-ı Meram", *Muhacir*, no. 2, 25 Décembre 1909 (25 Aralık 1909), s. 1-3;
- Ak, Bilal (2002), "Ankara Adının Kaynağı ve Yeni Bir Yaklaşım", *Türk Yurdu*, S. 176, Ankara, ss. 50-60.
- Akbaba, Dilek Ergöner (2015), "Nogay Türklerinin Gelenekleri Üzerine", *Yeni Türkiye Dergisi*, (Kafkaslar Özel Sayısı), C. X, S. 80, ss. 391-395.
- Akdağ, Mustafa (1964), "Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 2, C. 2, Ankara, ss. 1-51.
- Akdağ, Mustafa (2009), *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası "Celâli İsyanları (1550-1603)"*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Aksöz, İbrahim (1973), *Toprak Reformu ve Türkiye'de Toprak Reformuna İhtiyaç*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara.
- Aktüre, Sevgi (1984), "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", *Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, Ankara, ss. 1-47.
- Akurgan, Ekrem (1998), *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara.
- Altıntaş, Eylem Tekemen (2016), *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Altuğ, Yılmaz (1991), "Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler", *Belleten*, C. 55, S. 212, Ankara, ss. 109-120.
- Anderson, Matthew Smith (2001), *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, çev., İdil Eser, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Arı, Kemal (2003), *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Arıkan, Muzaffer (1958), *H. 867 Tarihli Ankara Tahrir Defteri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Armaoğlu, Fahir (2014), *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, Timaş Yay., İstanbul.

- Avagyan, Arsen (2004), *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler: XIX. Yüzyılın İlk Yarısından XX. Yüzyılın İlk Çeyreğine*, çev. Ludmilla Denisenko, Belge Yay., İstanbul.
- Aydemir, İ. (1973), "Türkiye Çerkesleri: Ankara İlindeki Çerkes Köyleri", *Kafkasya Kültürel Dergi*, Yıl 9, C. 9, S. 38, Aralık-Şubat, s. 33-34.
- Ayyıldız, Tayyar (1983), *Tarım Politikası, Genel Politikalar ve Türkiye'de Durum*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum.
- Babuna, Aydın (2000), *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Babuş, Fikret (2006), *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yay., İstanbul.
- Bardakçı, Murat (2008), *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrûkesi*, Everest Yay., İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi (1980), *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yay., İstanbul.
- İnalcık, Halil (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- İnalcık, Halik (2017), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri*.
- Başar, Fehmeddin (1997), *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Batgıray, Melike (2014), *XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Kafkas Rüzgârı "Ankara Vilayeti İskânları"*, TÜBİTAK Destekli Araştırma Projesi 2209 (2013-1), Ankara.
- Bayar, Hamdi, Namık Kemal Bayar (1993), "Sakarya (Tırnaksız) Köyü", *Emel*, S. 198, (Eylül-Ekim), ss. 35-36.
- Baz, Ferit (2012), "Galatia Eyaletinin Roma Devlet Teşkilatı İçerisindeki Yönetimine İlişkin Gözlemler", *Tarihi Sureçte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 2, Ankara.
- Behar, Cem (1995), *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, C. 2, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Bektöre, Saadet (1965), *Şevki Bektöre'nin Hatıratı: Volga Kızıl Akarken*, İstanbul.

- Berber, Ferhat (2010), *İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Berkok, İsmail (1958), *Tarihte Kafkasya*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Berzeg, E. Sefer (1990), *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II*, Nart Yay., İstanbul.
- Beydilli, Kemal (1991), “Yaş Antlaşması”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yay., C. 43, İstanbul, ss. 343-347.
- Bice, Hayati (1991), *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- Boz, Erdoğan (2019), *Söylem Olarak Kimlik: Çerkesliğin Söylemsel İnşası*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Candar, Avni (1938), *Anadolu Coğrafya Lugatı Sınaçlar -1-* Ankara, Ankara.
- Çadırcı, Musa (1987), “Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)”, *Belleten*, S. 201, Ankara, ss. 1215-1240.
- Çadırcı, Musa (1988), “Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)”, *Belleten*, S. 203, Ankara, s. 601-626.
- Çadırcı, Musa (2013), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Çadırcı, Musa vd. (2000), *1830 Sayımında Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Ankara.
- Çapar, Ömer (Basım tarihi yok), “Ankara Adı ve Kentin Kuruluşu”, *Taş Devrinden Cumhuriyet'e Ankara*, Ayrıntı Basımevi, Ankara, ss. 41-70.
- Çakmak, Mareşal Fevzi (2019), *Rumeli'de Son Demler ve Ötesi*, C. 1, Haz. Ali Birinci-Yusuf Turan Günaydın, Kopernik Kitap, Ankara.
- Çelik, Gülfettin (1999), “Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan*, İstanbul, ss. 49-110.
- Çınar, Zehra (2009), *Hurufât Defterleri'ne Göre Seferihisâr-ı Günyüzü Kazası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- Dağıstânî Elhâcc Nasrullâh İbnü'l-Hâcc Nâsır Efendi (H. 1318 [M. 1900/1901]), *Avrupa-yı Osmânî: Avrupa-yı Osmânî'de Bulunan Bircümle Vilâyât-ı Şâhâne'nin Hey'et-i Umûmiyyesini İrâe Eder Haritadır*, Mahmûd Bey Matbaası, Dersaâdet Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdüriyeti, *Vilayet Yolları Haritasıdır*, İstanbul Hilal Matbaası.
- Darkot, Besim (1986), “Ankara”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 500-501.
- Dede, Suat (2011), *From Nomadism to Sedentary Life in Central Anatolia: The Case of Rısvan Tribe (1830-1932)*, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dedeic-Kırbaç, Amra (2012), “Tarih ve Gelenek Bağlamında Türkiye’de Boşnaklar”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 9, S. 1, ss. 696-711.
- Elmacı, Ekrem (1996), “Ahmetçayırı Köyü”, *Emel*, S. 214, Mayıs-Haziran, ss. 30-31.
- Emecen, Feridun (2012), “Timurtaş Paşa”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yay., C. 41, İstanbul, ss. 185-186.
- Emgili, Fahriye (2012), *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye’ye Göçleri, (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Erdem, Gülin (2001), *Kastamonu, Aydın, Hüdavendigâr ve Ankara (Bozok) Vilayetlerinin İdari Taksimatı (1272 h/1855-6 ile 1328 h/1910-1)*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Erdem, Sargon (1991), “Ankara”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yay., C. 3, İstanbul, ss. 201-203.
- Erdem, Tuğba Tanyeri (Basım tarihi yok), “Neolitik Çağ’dan Demir Çağları’nın Sonuna Kadar Ankara ve Çevresi”, *Taş Devrinden Cumhuriyet’e Ankara*, Ayrıntı Basımevi, Ankara ss. 27-40.
- Erdem, Ufuk (2018), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Erdoğan (Özünü), Emine (2004), *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri’nin Analizi (TÜSOKTRA Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Erdoğan, Abdülkerim (2007), *Tarih İçinde Gölbaşı*, Gölbaşı Belediyesi Başkanlığı Yay., Ankara.
- Erdoğan, Abdülkerim (2007), *Tarih İçinde Polatlı*, Polatlı Belediyesi Başkanlığı Yay., Ankara.
- Erdönmez, Celal (1995), *Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Konar-Göçer Aşiretlerin Yerleştirilmesi (1840-1876)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Eren, Ahmet Cevat (1966), *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul.
- Ergenç, Özer (1995), *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara.
- Erkek İbrahim (2019), *1912-1913 Balkan Savaşı'nda Türklere Yapılan Zulüm ve Katliamlar*, Öncü Kitap, Ankara.
- Erzen, Afif (2010), *İlkçağda Ankara*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Etöz, Zeliha (1998), *19. Yüzyıl Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Yaşam*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Firuzoğlu, Safarov Rafik (1999), "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara, ss. 687-696.
- Galanti, Avram (2005), *Ankara Tarihi I-II*, Çağ Yay., Ankara.
- Geray, Cevat (19??), *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler (1923-1961)*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi,
- Geray, Cevat (1970), "Türkiyede Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, C, 3, S. 4, Aralık, ss. 8-36.
- Göktaş, Numan (2003), *Murtaza-Abad'dan Kazan'a: Kazan 2003*, Ankara.
- Gülekli, Nurettin Can (1948), *Ankara Tarih-Arkeoloji*, Doğu Matbaası, Ankara.
- Güler, Meftune (1999), *Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1908)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Gündüz, Tufan (2012), *Allahimanet Bosna: Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Güneş, Mehmet (2014), "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış*, C. 8, S. 15, Ankara, ss. 221-240.
- Habiçoğlu, Bedri (1993), *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Yay., İstanbul.

- Hacıgökmen, Mehmet Ali (2002), “Ankara’da Ahi Hâkimiyeti (1330?-1361)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara, ss. 830-836.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet (2009), “Sırbistan”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yay., C. 37, İstanbul, ss. 221-226.
- Halaçoğlu, Ahmet (2002), “Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler”, *Türkler*, C. 13, Ankara, ss. 887-895.
- Halaçoğlu, Ahmet (2014), *Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Halaçoğlu, Yusuf (1999), “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı, Yeni Türkiye* Yay., C. 4, Ankara, ss. 669-676.
- Hayat, 1927, C. I, S. 21, s. 407-408’den aktaran Bahri Ata, Ahmet Refik (Altınay), “Ankara’da Osmanlı Türkleri”, *Türk Yurdu*, S. 176, Ankara (2002).
- Hoca, Nazif (1986), “Üsküb” *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 122-127.
- İnan, Arı (1982), *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- İnalcık, Halil (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- İnalcık, Halik (2017), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I*, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- İpek, Nedim (1994), *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- İpek, Nedim (1999), “93 Muhacereti”, *Osmanlı, Yeni Türkiye* Yay., C. 4, Ankara, ss. 661-668.
- Karal, Enver Ziya (1983), *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Karpat, Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Kassab, Sawsan Agha (1999), “II. Abdülhamit Döneminde, Osmanlı Vilayetleri ’ne İskân Edilen Giritli Göçmenler”, *Osmanlı, Yeni Türkiye* Yay., C. 4, Ankara, ss. 697-702.

- Kaya, Kamil, Orhan, Fatma (Nisan 2018), “Nogay Türklerinde Düğün Adetleri (Konya Örneği)”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 43, ss. 66-91.
- Kaynak, İhsan Seddar-Koraltürk, Murat (2016), “Ankara’ya Demiryoluyla Göçler ve İskân Siyaseti (1890-1910)”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4 (1) Haziran, ss. 1-12.
- Kemaloğlu, Ayşegül İnginar (2012), *Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.
- Kılıç, Orhan (1997), *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ.
- Kılıç, Orhan (2012), “Sancak Beylerinden Mutasarrıf Paşalara Ankara Sancağı’nın Yönetimi ve Yöneticileri”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 1, Ankara, ss. 23-44.
- Kırımlı, Hakan (2012), *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Kırpık, Güray-Erdoğan, Abdülkerim, vd. (2016), *Şehr-i Kadîm Ankara*, C. I, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara.
- Kocacık, Faruk (1980), “Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler (1878-1890)”, *Osmanlı Araştırmalar I*, İstanbul, ss. 137-190.
- Kocacık, Faruk (1999), “Rumeli’den Anadolu’ya Yönelik Göçler ve Sonuçları”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., C. 4, Ankara, ss. 655-660.
- Koç, Yunus (1999), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., C. 4, Ankara, ss. 535-550.
- Koçak, Asuman (2013), *Salnamelere Göre Ankara Vilayeti (1871-1907)* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kolaşinli, Hayri (2012), *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Ankara.
- Koylu, Zafer (2019), “1920 Yılı Eskişehir’nde Tarımsal Kalkınma Önerileri”, *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, s. 171, 174.

- Köksal, Osman (2009), “Osmanlı Dönüşüm Sürecinde Bir Devlet Teşebbüsü Olarak Çifteler Hâra-yı Hümayunu ve Türk Atçılığına Katkıları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), Eskişehir, ss. 333-365
- Köylerimizi*, Dâhiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü, İstanbul 1933.
- Kurat, Akdes Nimet (2014), *Rusya Tarihi Başlangıcından 1917’ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- McCarthy, Justin (2014), Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyım (1821-1922), Türk tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Mübarek Galip (1927), “Ankara’nın Tarihi”, *Hayat*, C. I, S. 21, Ankara, ss. 409-413.
- Nuri, Osman (1934), “Haymana’nın Ahırlıkuyu Köyü”, *Ülkü*, C. 3, (17), Ankara, ss. 394-399.
- Ongan, Halit (2014), *Ankara’nın İki Numaralı Şer’iyye Sicili*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Orat, Julide Akyüz (2008), “Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu’ya Göç Hareketleri”, *Bilig*, S. 46, 37-56.
- Orat, Jülide Akyüz, Tanrıverdi, Mustafa, Arslan, Nebahat Oran (2011), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kafkas Göçleri*, Kars.
- Orhonlu, Cengiz (1963), *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., No. 998, İstanbul.
- Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, yay. haz., Kemal Gurulkan, Dr. Ali Osman Çınar vd., C.1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2012.
- Önder, Selahattin, Kırılı, Engin (2005), “Osmanlı Döneminde Eskişehir’e Göçler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, ss. 129-144.
- Özalp, Tahsin (1960), *Sivrihisar Tarihi*, Tam-İş Matbaası, Eskişehir.
- Özaydın, Abdülkerim (1991), “Ankara”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yay., C. 3, İstanbul, ss. 203-204.
- Özdemir, Rıfat (2002), “Dünden Bugüne Ankara”, *Türk Yurdu*, S. 176, Ankara, ss. 40-49.
- Özdemir, Rıfat (1991), “Ankara”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yay., C. 3, İstanbul, ss. 204-209.
- Özdemir, Rıfat (1998), *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

- Özel, Oktay (2000), “Avarız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Derleyen Halil İncelik, Şevket Pamuk, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, ss. 35-50.
- Pamak, Mehmet (1980), *Türkiye’de Toprak Reformu*. İstanbul.
- Paşaoğlu, Derya Derin (2009), *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye’deki İskânları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Paşaoğlu, Derya Derin, “Kulu (Konya) ve Şereflikoçhisar’da (Ankara) İskan Edilen Nogaylara Ait Muhacir Köylerinde Yapılan Katılımcı Alan Araştırması”, *Kültür Evreni*, ss. 40-68. <http://kulturevreni.com/8-40.pdf>, (10.1.2020).
- Reed, Jane M., Kryštufek, Boris, Eastwood, Warren J. (2004), “The Physical Geography Of The Balkans And Nomenclature Of Place Names”, *Balkan Biodiversity*, Netherlands.
- Sami Ümüt, “Gölbaşı İkizce Mahallesi”, *Gölbaşı Gazetesi*, Ankara 9.8.2012. <http://golbasigazetesi.com/haber.php?hid=4780>, (22.11.2019).
- Sargın, Haluk (2004), *Antik Ankara*, Ankara.
- Sarı, Muhammet, Can, Ayşegül (2018), “Lozan Antlaşması Gereğince Girit’ten Türkiye’ye Göçün Basına Yansıyan Yönleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, İzmir, ss. 29-54.
- Sarınay, Yusuf (2011), “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 17, S. 80, Ankara, ss. 351-388.
- Saydam, Abdullah (1993), “Orta Anadolu’daki Aşiretlerin İskânı (1839-1853)”, *Doğumunun 50. ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan*, Samsun, ss. 227-256.
- Saydam, Abdullah (1999), “Kırım ve Kafkasya’dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti (1856-1876)”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, ss. 677-686.
- Seyyahların Gözü İle Ankara*, haz. Ş. Nezi Kuleyin, Ankara Kalkınma Ajansı Yay., Ankara 2017.
- Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul (1928).

- Şaşmaz, Musa (2014), *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C. II, VI, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Şçepanoviç, Slobodan (2012), "Kolaşın Müslümanları'nın Kökenleri", *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Otorite Yay., Ankara, ss. 177-190.
- Şenel, Şennur (2002), *XIX. Yüzyılın Ortalarında Ankara Eyâlet Merkezi'nin Sosyal ve İktisadi Durumu (H. 1260-1261/M. 1844-1845 Tarihli Temettuât Defterlerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Şimşir, Bilal N. (1986), *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Bilgi Yay., İstanbul.
- Şimşir, Bilal N. (2012), *Rumeli'den Türk Göçleri I, II, III*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Tacoğlu, Tuğça Poyraz, Arıkan, Gülay, Sağır, Adem (2012), "Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ss. 1941-1965.
- Tamur, Erman (2012), *Suda Suretimiz Çıkıyor: Ankara Dereleri Üzerine Tarihi ve Güncel Bilgiler*, Ankara.
- Taş, Hülya (2014), *XVII. Yüzyılda Ankara*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Tekeli, İlhan (2008), *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Tetik, Seniye (1980), "İkizce", *Nartların Sesi*, Yıl, 2, S. 3(15), Ankara, s. 9.
- Tönük, Vecihi (1945), *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, Kanaat Basım ve Ciltevi, Ankara.
- Tuncer Baykara (2000), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü*, Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1935, Devlet Basımevi, C. 2, İstanbul 1936.
- Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yay., No. DPT 2741, Ankara 2007.
- Uçak, Halil İbrahim (1986), *Tarih İçinde Haymana*, Haymanalılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yay., No. 1, Ankara.

- Uludağ, Süleyman (2006), “Müridizm”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yay., C. 32, İstanbul, ss. 50-52.
- Uzun, Asuman (2012), “H. 1195-1196/M. 1781-1782 Tarihli Şer‘iyye Siciline Göre Ankara”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 1, Ankara, ss. 417-430.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983), *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. IV, Bölüm I.
- Ümüt, Sami (20.7.2012), “Gölbaşı İkizce Mahallesi”, *Haymana Gazetesi*, Ankara “http://www.haymanagazetesi.org/index.php?sayfa=haberler_icerik&id=176#.XdeQgJMzaUk, (22.11.2019).
- Ümüt, Sami (9.8.2012), “Gölbaşı İkizce Mahallesi”, *Gölbaşı Gazetesi*, Ankara. <http://golbasigazetesi.com/haber.php?hid=4780>, (22.11.2019).
- Ünal, Muhittin (2000), *Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü*, Ankara.
- Varlık, M. Çetin (1991), “Anadolu Eyaleti”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, ss. 143-144.
- Vatan Kırım, “Diaspora'daki Köylerimizden: Ballıkpınar Köyü”, <http://vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=218>, (7.05.2019)
- Vilayet Yolları Haritası, Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdüriyeti*, İstanbul Hilal Matbaası, İstanbul.
- Yalçinkaya, Işın (Basım tarihi yok), “Ankara’nın İlk Sakinleri: Paleolitik (Yontmataş Çağı)”, *Taş Devrinden Cumhuriyet’e Ankara*, Ayrıntı Basımevi, Ankara, ss. 5-26.
- Yavuz, Nuri (2004), *Fırka-i Islahiye*, Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara.
- Yeşilbağ, Behice (1989), “İkizce Köyü”, *Kafdağı*, S. 89/44, Ankara, ss. 39-40.
- Yılmaz, Mehmet (1996), *Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Yılmaz, Mehmet (2017), “Konya’da Tatar Yerleşimleri”, *Göç ve İskân*, ed. Alaattin Aköz-Doğan Yörük, Konya, ss. 221-249.
- Yurtdaş, Enver (2018), *Geçmişle Buluşan Haymana*, Haymana Belediyesi Kültür Yayını No:1, Ankara.
- Yusuf Halaçoğlu (2014), *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Yüksel, Zuhâl (1989), *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Seri IV, Sayı. A. 27, Ankara.

- Yüksel, A. Münir (1993), “Taşpınar Köyü”, *Emel*, S. 99, İstanbul, Kasım-Aralık, ss. 31-34.
- Yüksel, Zuhâl (1989), *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Seri IV, Sayı. A. 27, Ankara.
- Yüksel, Zuhâl (1994), “Karakaya Köyü”, *Emel*, S. 201, İstanbul, Mart-Nisan, ss. 24-28.
- Yüksel, Zuhâl (1994), “Karakuyu Köyü”, *Emel*, S. 213, İstanbul, Mart-Nisan, ss. 30-34.
- Yüksel, Zuhâl (1994), “Karayavşan Köyü”, *Emel*, S. 203, İstanbul, Temmuz-Ağustos, ss. 30-34.
- Yüksel, Zuhâl (1998), “Eskipolatlı Köyü”, *Emel*, S. 227, İstanbul Temmuz-Ağustos, ss. 35-40.
- Yüksel, Zuhâl (1998), “Tatlıkuyu Köyü”, *Emel*, S. 224, İstanbul (Ocak-Şubat), ss. 26-31.
- Zıramuk, Hazeşe S., K. (1995), *Çerkes Gelenekleri*, çev. M. Papşu, Elbrus Yay., Nalçık.

L-KAYNAK KİŞİLER

- Abdurrahman Aytav (d. 1960), (28.7.2019).
- Abdülhamit Köksal (d. 1956), (28.7.2019).
- Ahmet Tekin (d. 1963), (24.12.2019).
- Adem Alpcan (d. 1960), (22.01.2019).
- Adem Küçükerdem (d. 1952), (6.6.2019).
- Adem Narman (d. 1958), (24.12.2019).
- Ali İhsan Ocak (d. 1941), (1.6.2019).
- Ali irfan Tektaş (d. 1943), (28.7.2019).
- Ayten Paça (d. 1939), (27.01.2019).
- Baybars Erova (d. 1958), (24.12.2019).
- Bayram Gürkan (d. 1940), (28.01.2019).
- Bekir Sarıkaya (d. 1953), (27.07.2019).
- Belgin Ağır (d. 1960), (29.10.2019).
- Bilal Güdücü (d. 1948), (27.01.2019).
- Bülent Yaşar, (d. 1970), (23.4.2019).
- Bircan Zorluoğlu (d. 1954), (19.11.2019).
- Cafer Altuntaş (d. 1955), (28.7.2019).

Cafer Kurtnezir (d. 1942), (27.07.2019).
 Celalettin Erbay (d. 1956), (28.7.2019).
 Cemal Alpay (d. 1950), (28.7.2019).
 Cemal Esen (d. 1957) , (5.12.2019).
 Cemalettin Turhan (d. 1949), (17.11.2019).
 Cemil Vedin (d. 1949), (6.6.2019).
 Cengiz Güngör (d. 1969), (26 01. 2019).
 Dursun Öztürk (d. 1956), (5.12.2019).
 Engin Erdoğan (d. 1979), (6.6.2019)
 Erbay Oral (d. 1962), (22.7.2019).
 Ertuğrul Erten (d. 1972), (2.4.2019)
 Ertuğrul Yıldırım (d. 1961), (27.01.2019).
 Eşref Ançgör (d. 1931), (23.4.2019).
 Eyüp Demirel (d. 1936), (20.7.2019).
 Fahrettin Akbay (d. 1940), (15.07.2019)
 Fikret Atak (d. 1954), (20.7.2019).
 Fikret Yalçınkaya (d. 1945). (22.01.2019)
 Gülbiye Güdücü, (27.01.2019).
 Harun Polat (d. 1960), 28.7.2019).
 Hakkı Çalışkan (d. 1961), (30.9.2019).
 Halil Tekin (d. 1962), (24.12.2019).
 Halit Turgut (d. 1930), (23.11.2019).
 Hasan Akalın (d. 1951), (22.01.2019).
 Hasan Özcan (d. 1937), (13.10.2019).
 Hasan Yılmaz (d. 1931), 13.10.2019).
 Hayri Çilek (d. 1937), (29.01.2019).
 Hidayet Diner (d. 1940), (23.01.2019).
 Hikmet Şevik (d. 1946), (27.07.2019).
 Hüseyin Çetin (d. 1925), (9.6.2019).
 Hüseyin Kandemir (d. 1945), (22.7.2019).
 Hüseyin Tanatar (d. 1956), (28.7.2019).
 Hüsnüye Diner, (23.01.2019).

Hüsnü Tanatar (d. 1959), (28.7.2019).
 Hüsrev Gümüş (d. 1959), (13.04.2019)
 İbrahim Çağay (d. 1956), (28.7.2019)
 İbrahim Gülek (d. 1934), (2.6.2019)
 İbrahim Özcan (d. 1934), (15.7.2019).
 İrfan Tümay (d. 1957), (30.9.2019).
 İsmet Reçber (d. 1953), (6.6.2019).
 Kamil Özmen (d. 1924/1340), (13.2.2019).
 Kezban Çalışkan (d. 1957), (6.6.2019).
 Köksal Öktem (d. 1970), (20.7.2019).
 Mecit Türkay (d. 1960), (13.04.2019).
 Mehmet Çalışkan (d. 1933), (29.7.2019)
 Mehmet Gülmez (d. 1954), (30.7.2019).
 Mehmet Öztekinöğlu, (d. 1954), (21.4.2019)
 Mesut Töre (d. 1955), (2.10.2019).
 Metin Kurtnezir (d. 1972), (27.07.2019).
 Mevlüt Arslan (d. 1946), (6.6.2019).
 Muhittin Ünal (d. 1946), (23.9.2019).
 Muhittin Akdemir (d. 1938), (23.11.2019).
 Muhsin Bilge (d. 1941), (22.7.2019).
 Muhsin Gümüş (d. 1950), (13.04.2019)
 Murat Bayırkaya (d. 1976). (28.1.2019)
 Murat Sevim (d. 1945), (31.8.2019).
 Murat Toker (d. 1945) (23.01.2019).
 Murat Varol (d.1971), (13.10.2019).
 Mustafa Patir (d. 1938), (30.7.2019).
 Mustafa Yılmaz (d. 1952), (30.7.2019).
 Mürşide Gülmez (d. 1959), (30.7.2019).
 Nadir Çaldağ, (d. 1959), (21.01.2019).
 Nail Doğrul (d. 1936), (27.01.2019).
 Necmettin Atılgan (d. 1945), (28.7.2019).
 Necmiye Çalık (d. 1944), (13.10.2019).

Neriman Avcı (d. 1953), (30.7.2019).
 Nurettin Aık (d. 1938), (21.4.2019)
 Nurettin zbek (d. 1966). (6.4.2019).
 Nuriye zcan (d. 1935), (30.7.2019).
 Nusret Altay (d. 1951), (15.2.2019).
 Orhan Susam (d. 1937), (21.4.2019).
 mer Karaman (d. 1949), (28.7.2019).
 Paa zcan (d. 1935), (30.7.2019).
 Polatkan Demir (d.1954), (28.7.2019)
 Ramazan Polat (d. 1961), (22.7.2019).
 Razihan Kaya (d. 1938), (20.7.2019).
 Recep Atak (d. 1947), (20.7.2019).
 Recep Doğan (d. 1964), (23.01.2019).
 Recep Ta (d. 1950), (15.9.2019).
 Remzi zden (d. 1938), (23.01.2019).
 Rt Anğgr (d. 1960), (23.4.2019).
 Sadettin Polat (d. 1942), (4.5.2019)
 Sadık Yılmaz (d. 1941), (23.01.2019)
 Safiye Susam (d. 1951), (21.4.2019)
 Serdar Karatay (d. 1956), (14.4.2019).
 Seyfettin Oku (d. 1964), (20.7.2019).
 Sinan Aksu, (d. 1961), (23.4.2019).
 Suat Kokol (d. 1967), (12.7.2019).
 Sleyman Akkaya (d. 1930), (27.1.2019).
 aban evik (d. 1940), (22.7.2019).
 ener Gngr (d. 1973), (27.01.2019).
 enol Ercan (d. 1964), (14.4.2019).
 kr Bakır (d.1959), (30.9.2019).
 kr Aydın (d. 1932), (28.7.2019).
 kr zkan (d. 1946), (20.7.2019).
 krener (d. 1932), (28.7.2019).
 Tahsin Demiray (d. 1975), (5.5.2019).

Talat Adak (d. 1943), (2.10.2019).
 Timur Çalık (d. 1966), (13.10.2019).
 Tuncay Mermer (d. 1958), (13.04.2019).
 Üçler Koç (d. 1946), (28.7.2019).
 Yafes Uzunoğlu (d. 1953), (13.04.2019)
 Yakup Çetintaş (d. 1932), (6.6.2019).
 Yalçın Öktem (d. 1938), (20.7.2019).
 Yaşar Türkay (d. 1952), (13.04.2019).
 Yavuz Çiftçi (d. 1975), (22.01.2019)
 Yılmaz Ünver (d. 1936), (22.7.2019).
 Yunus Odabaş (d. 1949), (27.07.2019).
 Zekiye Ertan (d. 1949), (15.7.2019).
 Zeynel Özcan (d. 1953), (1.6.2019).
 Zülkar Dikbaş, (d. 1931), (13.4.2019).

M-İNTERNET ADRESLERİ

Elmacı, Ekrem, “Diaspora’daki Köylerimizden: Ahmetçayırı Köyü”, Vatan Kırım Sitesi, <http://vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=137>. 9.7.2019.

<http://www.kahramankazan.gov.tr/dagyaka-mahallesi>, (10.07.2019).

<http://www.polatli.gov.tr/mahaller>, (25 Mart 2019).

<https://sozluk.gov.tr>, (8.10.2019).

https://uyg.tsk.tr/SehitYakini_Kullanici/Sehitlerimiz.aspx?verification=KapsamVeAmacOkundu (31.7.2019).

<https://www.bosnakmedya.com/ankaranin-bosnak-koyu-fevziyeyi-taniyalim/> (17.07.2019).

<https://www.bosnakmedya.com/ankaranin-bosnak-koyu-kesikkavaki-taniyalim/> (15 Nisan 2019).

<https://www.bosnakmedya.com/ankaranin-bosnak-koyu-kesikkavaki-taniyalim/>, (15 Nisan 2019).

[https://www.facebook.com/notes/143852672321451/?_xts__\[0\]=68.ARCPCjIMUP45jzaABeHgXhHcAJC2Bi3ejMCspueD6EC-](https://www.facebook.com/notes/143852672321451/?_xts__[0]=68.ARCPCjIMUP45jzaABeHgXhHcAJC2Bi3ejMCspueD6EC-)

[UPWUJHr1axyGCPOhVUZ4cDi6QBlQyDQIvQgEZAzs1U-Vr9nu5Bb1DYnFaXIdb8k0KAdpZ36T5smXY2JWNYneczS0b3qrgL4O6QX3g2mWL_AypGvteSo-Yexcl9dJBXp_fmayD8Nz9QclhyNbEMivciHo7Q814ndwmWGxopUw8K5eOSxdkR_V-cr_0pU-B5JaD_VWJa6xDcbryuhGlA9y0EEiJCz5MDWi3hXW1dV-rtvrqLLOIoMOKpOHXvp5ujtYzzHrLZjsTRGgU59VgpDR60CbM6f67ecgtUSeomlhbA&_tn_=HH-R](https://www.mihaliccik.bel.tr/mihaliccik/mihalicciktarihi.html), (17 Mart 2019).

[-https://www.mihaliccik.bel.tr/mihaliccik/mihalicciktarihi.html](https://www.mihaliccik.bel.tr/mihaliccik/mihalicciktarihi.html), (25.11.2019).

https://www.turkcebilgi.com/da%C4%9Fyaka_kazan, (18.11.2019).

Nogay ve Kırım Türkleri Sözlü Tarih Belgeseli, Director: Funda Özyurt Torun, 2008, <https://www.youtube.com/watch?v=4NBiR2MCYdU> 13.9.2019)

Sezginer, Dr. Mansur “Sakarya Savaşı Sırasında Tırnaksız Köyü (Sonrasında Sakarya Köyü)”, Vatan Kırım, <http://www.vatankirim.net/yazi.asp?YaziNo=138>, (4.04.2019).

Trt Avaz Toydemir Köyü Tepreç Şenliğinde 2, <https://www.youtube.com/watch?v=ymfPsIMAFtc>, (17.12.2019).

<http://www.turpav.org/milli-politikalar-enstitusu/dis-politika/srebrenitsa-katliaminin-24-yildonumunde-emekli-tumgeneral-mehmet-ali-erdogan-in-gozunden-bosna-savas.html>, 18.12.2019.

<http://www.bursamuze.com/bursa-goc-tarihi-muzesi-507/>, 5.2.2020.

EK-2: Ankara'da Boşnak Muhacirler İçin İnşa Olunan Meskenlerin Bulunduğu Mevkiler (BOA.,Y.MTV., 218/79)

سـ

سایه امانت سرفه خلاقیتا هیده انقده ولایت شاهانی داخلده برسنه لاجیه
الاجیه منعه انت اولنده خانه لریک بولنده موقع اسایی

اسم عتیقه :	اسم جدید :
انقده شهرنیک سرفه انتا اولناه	۱ فیض صیدی
حاجیان مرکزده	۲ سلیمیه
اورون کولک	۳ برهانیه
کسیک قواسه	۴ قاریه
بابا قویای	۵ سلیمانیه
چینکیرلی بارونک	۶ صمد آباد
خوشیداوره لی	۷ احمدیه
قره یوکار	۸ بایزید
ایرج ییشار	۹ توفیقیه
نمار حمزه لی	۱۰ فتح
ایچیز مع صیده	۱۱ الحف صیدی
افشا	۱۲ ظل صیدی
حاجیان اولون	۱۳ حلیمیه
لموایجه	۱۴ احسانیه
قیانک	۱۵ ارتقده
صور طانه	۱۶ معودیه

4. MTV 218/79

3

EK-3: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Yer Alan Dağyaka (Teşrek) Köyüne Ait Bir Vakıf Kaydı (VGMA. DEFTER., 224/1)

The image shows an open historical document, a vakıf defter, with two pages visible. The pages are filled with handwritten text in Ottoman Turkish, organized in a grid-like structure. The left page is numbered 224 and the right page is numbered 225. The text is written in a cursive script. At the bottom of the image, there is a ruler and a small label with the text 'VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ ANKARA EŞAD' and '224 225'.

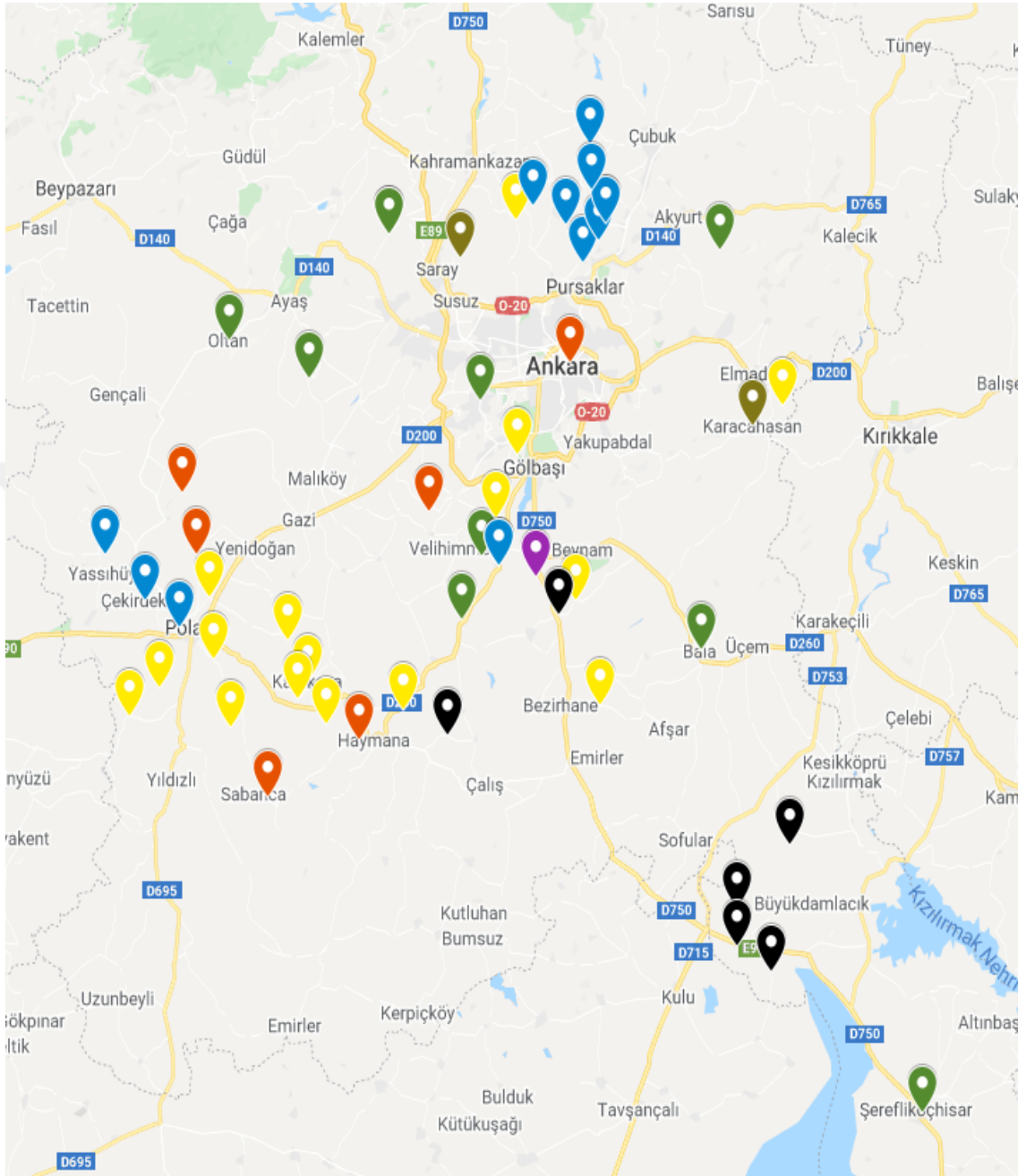
EK-6: Ahiboz Köyü Muhtarlık Defteri'nden Bir Örnek

Salıha No. 1		Cilt No. 05. 01		Köyü Ahiboz		Doğum Yeri	
Ankara		İlçe Gölbaşı		Mahallesi		Doğum Yeri	
Eşleşme No	Cinsiyet	Adı	Soyadı	Baba ve annenin adı ve soyadı veya sağ olup olmadıkları		Doğum Tarihi (Rakam ve Yazı ile)	Madeni tarikat ve benzeri değişiklikler
				Soyadın Adı ve Soyadı	Annenin Adı ve Soyadı		
01	E	Hacı Murat		Ali Usta	Ayşe	1265	İslam
		oğlu		Hacı Murat	Meryem	1311	
	E	Hacı İbrahim					
	E	Evi		Abdullah	Hanım	1280	
	K	Meryem					
02	E	Musa	DEMİR	Cuma Efendi	Hacı Kız	1297	İslam
				Cuma Efendi	Hacı Kız	1304-1303	
	E	İsa					
	E	Tayip		Cuma Efendi	Hacı Kız	1310	
		Hacı		Sefer	Fatma	1260	
	K	Hacı Kız					
03	E	Yakup	BAZCU	Satılmış	Hacı Hanım	1312	İslam
				Satılmış	Hacı Hanım	1322	
	E	Sükrü Nail				1320	
				Ali	Ayşe	1283	
	K	Hacı Hanım					
	E	Ali		Yakup	Lütfiye	1928	
	E	Ahmet Hanım					
				Sükrü Nail	Fatma	1928	
	E	Buchan Cahit					

EK-9: Ankara Şer'iiye Sicillerine Yayıyan Bir Kavga Kaydı (A.Ş.S., 1272/211)

تاریخ و مکان وقوع		موضوع و طرفین		توضیحات و نتیجه	
روز	ماه	موضوع	طرفین	توضیحات	نتیجه
۷	۵۸	خون خورده و جراحت	محمد علی و محمد حسن	محمد علی به محمد حسن ۵۸ لیر خسارت داد	۵۸
۸	۶۲	خون خورده و جراحت	محمد علی و محمد حسن	محمد علی به محمد حسن ۶۲ لیر خسارت داد	۶۲
۹	۴۱	خون خورده و جراحت	محمد علی و محمد حسن	محمد علی به محمد حسن ۴۱ لیر خسارت داد	۴۱
۱۰	۴۷	خون خورده و جراحت	محمد علی و محمد حسن	محمد علی به محمد حسن ۴۷ لیر خسارت داد	۴۷
۱۱	۴۹	خون خورده و جراحت	محمد علی و محمد حسن	محمد علی به محمد حسن ۴۹ لیر خسارت داد	۴۹
۱۲	۹۰	خون خورده و جراحت	محمد علی و محمد حسن	محمد علی به محمد حسن ۹۰ لیر خسارت داد	۹۰
۱۳	۱۰۰	خون خورده و جراحت	محمد علی و محمد حسن	محمد علی به محمد حسن ۱۰۰ لیر خسارت داد	۱۰۰

EK: 10:Ankara’da Varlığını Halen Devam Ettiren Muhacir Yerleşim Alanları¹³⁵⁴

¹³⁵⁴ **Sarı:** Tatar; **Yeşil:** Çerkes; **Siyah:** Nogay; **Turuncu:** Boşnak; **Mavi:** Rumeli; **Mor:** Karaçay-Malkar

EK-11: Çalışmanın Saha Araştırmasından Fotoğraflar (Fotoğraflar: Yunus PUSTU)

Bala İlçesi Doğankaya (Abdülgediği) Köyü Sakinlerinden Eyüp Demirel (solda)

Haymana İlçesi Ahırlıkuyu Köyü Muhtarı Nadir Çaldağ (ortada)

Şereflikoçhisar İlçesi Akin Köyü Sakinlerinden Şükrü Aydın (solda)

Polatlı İlçesi Avşar Köyü Sakinlerinden Bayram Gürkan (sağda)

Haymana İlçesi Cingirli Köyü Sakinlerinden Hasan Akalın (solda)

Polatlı İlçesi Eskipolatı Köyü Sakinlerinden Kamil Özmen (sağda)

Keçiören İlçesi Çalseki Köyü Sakinlerinden Cafer Kurtnezir (soldan ikinci), Hikmet Şevik (sağ başta), Bekir Sarıkaya (sağdan ikinci); Yunus Odabaş (sol başta)

Etimesgut İlçesi Fevziye Köyü Sakinlerinden Paşa Özcan (sağda), Ali İhsan Ocak (ortada), Zeynel Özcan (solda)

Polatlı İlçesi Çekirdeksiz Köyü Sakinlerinden Süleyman Akkaya

Elmadağ İlçesi Karacahasan Köyü Sakinlerinden Yakup Çetintaş (solda)

Polatlı İlçesi Karakaya Köyü Sakinlerinden Sadık Yılmaz (solda)

Polatlı İlçesi Karakaya Köyü Sakinlerinden Nail Doğru (soldan ikinci)

Pursaklar İlçesi Kurusarı Köyü Sakinlerinden Mustafa Patir

Polatlı İlçesi Taşpınar (Ahmetpınarı) Köyü Sakinlerinden Murat Toker (solda)

Polatlı İlçesi Ördekgözü Köyü Sakinlerinden Hidayet Diner ve Eşi Hüsniye Diner

Akyurt İlçesi Bozca (Samut) Köyü Sakinlerinden İbrahim Gürlek (sağda)

Polatlı İlçesi Tatlıkuyu Köyü Sakinlerinden Ayten Paçala (sağda)

Gölbaşı İlçesi Taşpınar Köyü Sakinlerinden Erbay Oral (solda), Muhsin Bilge (ortada), Ramazan Polat (sağda)

Gölbaşı İlçesi Hacımuratlı Köyü Sakinlerinden Orhan Susam (sağda)

Gölbaşı İlçesi Gökçehöyük Köyü Sakinlerinden Zülkar Dikbaş (sağda)

Kahramankazan İlçesi Dağyaka (Teşrek) Köyü Sakinlerinden Cemalettin Turhan (solda)

Pursaklar İlçesi Abadan Köyü Sakinlerinden Cemil Vedin (Sağda)

Çubuk İlçesi Köyü Sakinlerinden Hüseyin Çetin

Çubuk İlçesi Dumlupınar Köyü Sakinlerinden Fahrettin Akbay

Çubuk İlçesi Dumlupınar Köyü Sakinlerinden Fahrettin Akbay

Haymana İlçesi Kesikkavak Köyü Sakinlerinden Fikret Yalçinkaya (sağda)

Haymana İlçesi Ahırlıkuyu Köyü Tarihî Camii

Haymana İlçesi Ahırlıkuyu Köyü Çeşmesinde Bulunan Grekçe Yazılı Taşlar

Bala İlçesi Ahmetçayır Köyü Çeşmesi

Akyurt İlçesi Bozca (Samut) Köyünde Bulunan 1318 (1902) Tarihli Çeşme

Polatlı İlçesi Avşar Köyünde Ankara'da İlk Muhacir İskândan Günümüze Ulaşan Meskenler

Polatlı İlçesi Eskipolatlı Köyünde Tatar ve Nogaylara Özgü Azbar Tarzı Yerleşime Bir Örnek

Polatlı İlçesi Sakarya (Tırnaksız) Köyünde Bulunan Şehitlik

Gökçehöyük Köyünde Tespit Edilen Bir Mezar Taşı.

Gökçehöyük Köyünde Tespit Edilen Bir Mezar Taşı.

Çalseki Köyünde Tespit Edilen Bir Mezartaşı

Dumlupınar Köyünde Bulunan Çerkeslere Ait Kabirler

EK 12. ORJİNALLİK RAPORU

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 17/02/2020
Tez Başlığı : <i>XLX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara'da Göç ve İskân (1856-1918)</i> Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 368 sayfalık kısmına ilişkin, 17/02/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☐ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'mı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. 17.02.2020 Adı Soyadı: YUNUS PUSTU Öğrenci No: N13245923 Anabilim Dalı: TARİH Programı: DOKTORA
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TARİH DEPARTMENT**

Date: 17/02/2020

Thesis Title : *Migration and Resettlement in Ankara from the XIXth to XXth Centuries (1856-1918)*

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 17/02/2020 for the total of 368 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 9 %.

Filtering options applied:

1. ☐ Approval and Declaration sections excluded
2. ☐ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☐ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: YUNUS PUSTU
Student No: N13245923
Department: TARİH
Program: DOKTORA

17.02.2020

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

EK 13. ETİK KURUL İZNİ MUAFİYET FORMU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 17/02/2020

Tez Başlığı: *XLX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Ankara'da Göç ve İskân (1856-1918)*

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: YUNUS PUSTU
Öğrenci No: N13245923
Anabilim Dalı: TARİH
Programı: DOKTORA
Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

[Signature]
17.02.2020

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

[Signature]
Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

Telefon: 0-312-2976860

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı: Yunus PUSTU
Doğum Yeri ve Tarihi : Trabzon/Maçka, 01.07.1984

Eğitim Durumu

Lisans: Erzurum Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü (2003-2007)
Tezsiz Yüksek Lisans: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü (2007-2009)
Tezli Yüksek Lisans : Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü (2009-2014)

Öğrenimi

Bildiği Diller : İngilizce (YDS: 72,50)

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: -Yüksek Kurum Uzman Yardımcısı, Türk Tarih Kurumu, Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğü (2013-2016).
 -Yüksek Kurum Uzmanı, Türk Tarih Kurumu, Bilimsel Çalışmalar Müdürlüğü (2016-.).

İletişim

E-Posta Adresi : yunuspustu@gmail.com/ypustu@ttk.gov.tr.
Tarih: 12.02.2020